

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK SAĞININ TÜRK SOLUNA BAKIŞI
(1960-1971)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Sabit DUMAN

HAZIRLAYAN
Mehmet KOCA

MALATYA-2019

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

TÜRK SAĞININ TÜRK SOLUNA BAKIŞI (1960-1971)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan: Mehmet KOCA

Danışman: Prof. Dr. Sabit DUMAN

**Temmuz 2019
MALATYA**

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK SAĞININ TÜRK SOLUNA BAKIŞI (1960-1971)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof.Dr. Sabit DUMAN

HAZIRLAYAN .

Mehmet KOCA

Jürimiz tarafından 27 HAZİRAN 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu Doktora tezi oybirliği ile başarılı bulunarak Tarih Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

İmzası

1. Prof.Dr. Mehmet ÖZDEN
2. Prof.Dr. Sabit DUMAN
3. Prof.Dr. Orhan YAZICI
4. Doç.Dr. Vehbi BAYHAN
5. Doç.Dr. Metin KOPAR

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof.Dr.Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doktora tezi olarak sunduğum “**Türk Sağının Türk Soluna Bakışı (1960-1971)**” başlıklı çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Mehmet KOCA

BİLDİRİM SAYFASI

Prof. Dr. Sabit DUMAN danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım “Türk Sağının Türk Soluna Bakışı (1960-1971)” isimli tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2019

Mehmet KOCA

ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte, sadece savaşa katılan ülkelerin değil; Türkiye gibi savaşa katılmayan ülkelerin de savaş sonrası iç ve dış siyasetleri ciddi anlamda değişikliğe uğramış, ideolojilerin ön planda olduğu, uluslararası kutuplaşmaların giderek arttığı, yeni bir dünya siyaseti oluşmaya başlamıştır. Savaştan sadece Almanya'yı değil faşist ideolojiyi de mağlup ederek çıkan Sovyetler, savaş sonrası komünist ideolojiyi yaymaya yönelik cüretkâr bir siyaset takip etmiştir. Savaşın ardından Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik saldırgan tutumu karşısında Türkiye, Batıya ve Batının siyasal sistemlerine dâhil olmayı Sovyet tehditleri karşısında tek çıkar yol olarak görmüştür. Savaştan önce Sovyetlere karşı iç ve dış politikada dengeli bir siyaset takip eden Türkiye, savaştan sonra Sovyetlere karşı ihtiyatlı olmakla beraber komünizme karşı ülke genelinde baskıcı bir tutum sergilemiştir. Sovyetlerin tehditkâr tavrıyla Türkiye'de belirginleşmeye başlayan ve kurulacak komünist bir iktidarla Türkiye'nin Sovyetlerin güdümüne gireceği korkusu uzun yıllar boyunca Türk siyasetçilerinin zihnini meşgul etmiştir.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası hazırlanan yeni anayasanın sağladığı kısmi özgürlük ortamı, sol ve onun karşısında yer alan sağ ideolojiler için gelişme ve örgütlenme kapılarını aralamıştır. 1960'lı yılların ortalarına doğru yayınlanmaya başlayan sol içerikli dergi ve kitapların da etkisiyle artık gelişmeye ve örgütlenmeye başlayan sol, 1968 yılında Avrupa'dan esmeye başlayan öğrenci hareketleri rüzgârından etkilenerek kendi 68 hareketini oluşturmaya başlamıştır. Sol öğrenci örgütlerinin başı çektiği gösteri, boykot ve işgal eylemleri sırasıyla önce üniversitelerle ilgili sorunların ele alındığı ilk dönem, ardından üniversite sorunlarının bir türlü çözüme kavuşturulamaması üzerine sorunu hükümette gördükleri yani ülke yönetimini ele aldıkları ikinci dönem ve sorunun ülke yönetiminden ziyade, ülkenin ideolojik yapısından ileri geldiğini düşündükleri ve ideolojik konuları ele aldıkları üç farklı dönem yaşanmıştır. 68 hareketi boyunca solun bu protest tavrına karşı gösterilen en büyük tepki, dönemin hükümetinden değil bir milliyetçi siyasi partiden ve milliyetçi/muhafazakâr öğrenci örgütlerinden gelmiştir. Milliyetçi ve muhafazakâr gençliğin Türkiye'deki sol örgütlere ve komünist faaliyetlere gösterdiği bu tepkinin altında yatan nedenler ve milliyetçi/muhafazakârların sola yönelik bakış açısı bu tez çalışmasının konusunu teşkil etmektedir.

Bu çalışmamızda kronolojik bir siyasi tarih oluşturmaktan ziyade, Türkiye'deki sağ ve sol hareketlerin gelişimini, hedeflerini ortaya koymak ve sol faaliyetler karşısında

milliyetçilerin ve muhafazakârların göstermiş olduğu tepkilerin nedenlerini tespit ederek sağ ve sol örgütler arasında yaşanan çatışmaların nedenlerine bir açıklık getirmektedir. Çalışmamızın birinci bölümünde II. Dünya Savaşından sonra başlayıp, 27 Mayıs müdahalesine kadar geçen sürede Türkiye'deki sol faaliyetler ve bu faaliyetler karşısında toplumun gösterdiği tepkiler ve hükümetlerin aldığı önlemler incelenmiştir. İkinci bölümde 27 Mayıs müdahalesi sonrası Türk siyasi hayatına giren, sağ ve sol eğilimli siyasi partilerin ve dolayısıyla bu partilerin savundukları görüşlerin siyasi ve sosyal gelişimleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Dünya'da ve Türkiye'de 68 olayları ve bu dönemde görülen önemli sağ ve sol örgütlerin kuruluşu, gelişimi ele alınarak, bu grupların birbirleriyle olan çatışmaları 68 döneminin önemli olayları üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde komünizm karşıtı düşünceleriyle toplum üzerinde etki yaratan milliyetçi/muhafazakâr siyaset ve fikir adamlarının bu konudaki görüş ve düşüncelerine yer verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde başından sonuna kadar sahip olduğu bilgi ve tecrübesini, benimle paylaşan, bana yol gösteren ve bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan kıymetli danışman hocam Prof.Dr. Sabit DUMAN'a, daha iyi bir çalışmanın ortaya çıkması için önerileriyle katkıda bulunan Tez İzleme Komitesi üyeleri, Prof.Dr. Orhan YAZICI ve Doç.Dr. Vehbi BAYHAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam esnasında, dönemin yaşayan tanıklarından olan ve benimle mülakat yapmayı kabul ederek çalışmaya büyük bir katkı sağlayan Sayın Sadi SOMUNCUOĞLU'na, Sayın Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ'e, Sayın Ramiz ONGUN'a, Sayın Muhittin ÇOLAK'a ve Sayın Hakkı ÖZNUR'a gösterdikleri ilgi, anlayış ve yardımları dolayısıyla teşekkürü bir borç bilirim. Dönem arkadaşlarım Dr. Osman KARACAN ve Bülent YAŞAR'a çalışmanın tashihi esnasında sağladıkları katkılardan dolayı ayrıca teşekkür ederim. Çalışmam sırasında faydalandığım Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Milli Kütüphane Başkanlığı ve İnönü Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına çalışmalarım esnasında gösterdikleri anlayış ve yardımlardan dolayı teşekkür ederim. Son olarak bu çalışmanın hazırlanması sırasında büyük bir sabır gösteren ve desteğini hiçbir zaman benden eksik etmeyen sevgili eşim Dilek KOCA hanımefendiye ve kendilerine ayırmam gereken zamanı çalışmalarına ayırdığım sevgili evlatlarım İrem ve Kerem'e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet KOCA
Malatya/2019

ÖZET

27 Mayıs askeri müdahalesi sonrası hazırlanan anayasanın getirdiği hürriyetler serbestisi, Türk siyasi tarihinde hem sol ideolojinin hem de sağ ideolojilerin güç kazanmasına yol açmıştır. 27 Mayıs sonrasında yeniden canlanmaya başlayan milliyetçilik düşüncesi başlı başına bağımsız bir hareket olarak ortaya çıkmaktan ziyade, solun aksiyonuna karşı, bir reaksiyon olarak gelişmiş ve kısa zamanda siyasi ve sosyal hayatta ciddi bir ivme kazanmıştır. 1960'ların ortalarında yaşanan Kıbrıs sorunu ve Johnson mektubu gibi dış meseleler gençlik üzerinde büyük bir etki yaratarak, gençlerin milliyetçi duygularını tetiklemiştir. 1960'ların ikinci yarısında milliyetçi/muhafazakâr siyaset adamları ve öğrenciler tarafından başlatılan geniş çaplı teşkilatlanma çalışmaları hızla tamamlanarak, 1968 öğrenci olayları esnasında sol gruplara ve komünizm ideolojisine karşı büyük bir mücadele başlatılmıştır. Bu dönem sol örgütlerin elde ettikleri gücün etkisiyle üniversitelerde başlattıkları eylemler karşısında milliyetçi/muhafazakâr gençler, bu düşünceye sahip siyaset ve fikir adamlarının üzerlerindeki etkiye bağlı olarak, ülkedeki komünistlere ve komünizm ideolojisine yönelik düşmanca bir tavır geliştirmişlerdir. Avrupa'nın etkisiyle başlayan fakat ülkenin iç dinamikleri dolayısıyla kendine has bir hareket ortaya koyan Türkiye'deki 1968 gençlik olayları, ülke genelinde büyük bir toplumsal güce sahip olan komünizm karşıtı milliyetçilerle, Türkiye'de komünist bir hükümet kurmanın arzusu içerisinde olan sol grupları karşı karşıya getirmiştir. İki grup arasında önce protesto gösterileriyle başlayan olaylar zamanla dozunu arttırarak sonu ölümlerle biten karşılıklı çatışma ve şiddet olaylarına dönüşmüştür.

Anahtar Kelime: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Alparslan Türkeş, Ülkücülük, Sağ, Komünizm, Anti-Komünizm, Sosyalizm, Sol, Soğuk Savaş, Üniversite, 1968, Öğrenci Hareketleri.

ABSTRACT

Freedom of liberty brought by the constitution prepared after the military intervention on May 27, led to power gain of the left ideology as well as right-wing ideologies including nationalists too in the Turkish political history. The idea of nationalism which started to revive after 27 May developed as a reaction against the leftist action rather than being as an independent movement in its own right and soon gained serious momentum in political and social life. Foreign issues, such as the Cyprus issue and the Johnson letter in the mid-1960's, triggered nationalist sentiments of the young people by creating a great impact on the youth. In the second half of the 1960's, by having being completed quickly of the organization of large-scale organizations initiated by nationalist politicians and students, during the 1968 student incidents, a major struggle against the leftist groups and the ideology of communism was initiated. In this period, in face of the actions the leftist organizations initiated in universities because of the impact of power they gained, the nationalist youth have developed a hostile attitude towards the communists in the country and the ideology of communism depending on the influence of nationalist politicians and thinkers. 1968 youth events in Turkey which started with the impact of Europe, but which put forth a unique movement way with effect of the internal dynamics of the country made the anti-communist nationalists, who had a great social power across the country, confront the leftist groups, which wanted to establish a communist government in Turkey. Events that started with protests between two groups turned into mutual conflicts and violence which finished death in the end by increasing its dose in course of time.

Key Words: Alparslan Turkes, Nationalism, Communism, Anti-Communism, Socialism, Left, Cold War, University, 1968, Student Movements

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	i
BİLDİRİM SAYFASI	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI SOLUN TÜRKİYE'DEKİ VARLIĞI, HALKIN VE SİYASİ İKTİDARIN SOLA YAKLAŞIMI	30
1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye - SSCB İlişkileri	30
2. Çok Partili Hayata Geçiş ve Sınıf Esasına Dayalı Partilerin Kurulması	39
2.1. Türkiye Sosyalist Partisi	48
2.2. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi	51
3. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Komünizm Faaliyetleri	54
3.1. 3 Mayıs 1944 Türkçülük Turancılık Davası	57
3.2. Tan Gazetesi Olayları	64
3.3. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Olayları	72
4. Köy Enstitüleri ve Enstitülere Karşı Yapılan Eleştiriler	76
5. Demokrat Parti Döneminde Milliyetçilik Anlayışı ve Komünizme Karşı Bakış ..	82
6. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Öğrenci Olayları	91
6.1. 27-28 Nisan 1960 İstanbul'daki Öğrenci Olayları	95
6.2. 29 Nisan 1960 Ankara Öğrenci Olayları	98

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ SONRASI TÜRKİYE'DE SOLUN VE MİLLİYETÇİLİĞİN YÜKSELİŞE GEÇMESİ	102
1. 27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrası Ülkede Oluşan Siyasi ve Sosyal Ortam	102
2. Türkiye'de Solunun Yükselişi ve Türkiye İşçi Partisi	114
2.1. Türkiye İşçi Partisinin Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Kongreler	121

2.2.	1965 Seçimleri ve Türkiye İşçi Partisinin Meclise Girmesi	129
2.3.	Türkiye İşçi Partisinde Ortaya Çıkan Görüş Ayrılıkları.....	132
3.	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin Kuruluş Süreci ve Osman Bölükbaşı'nın Komünizm Karşısındaki Tutumu	138
4.	1961 Seçimleri ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	148
5.	Alparslan Türkeş'in Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisine Katılması ve Genel Başkan Seçilmesiyle Partide Yaşanan Değişiklikler	155
6.	1969 Adana Kongresi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin Milliyetçi Hareket Partisine Dönüşmesi	162
7.	1965 ve 1969 Genel Seçimlerinin Türk Solu ve Türk Milliyetçileri Üzerindeki Etkileri	169

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOMÜNİZM KARŞITI DÜŞÜNCELERİYLE TOPLUM ÜZERİNDE ETKİ YARATAN MİLLİYETÇİ/ MUHAFAZAKÂR SİYASET VE FİKİR ADAMLARI		181
1.	Hüseyin Nihal Atsız	181
2.	Alparslan Türkeş	187
3.	Dündar Taşer	196
4.	Galip Erdem	201
5.	İlhan (Egemen) Darendelioğlu	206
6.	Erol Güngör	211
7.	Peyami Safa	217
8.	Osman Yüksel Serdengeçti	222

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1960 – 1970 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE SOL HAREKETLER VE MİLLİYETÇİ/ MUHAFAZAKÂRLARIN SOL KARŞITLIĞI		228
1.	Dünya'da 68 Olaylarını Doğuran Sebepler, Dünyada ve Türkiye'de 68 Olayları...	228
1.1.	Dünya Genelinde 68 Olayları	234
1.1.1.	ABD	234
1.1.2.	Fransa	239
1.1.3.	İngiltere	243
1.1.4.	Almanya	245

1.1.5. İtalya	248
1.1.6. Japonya	251
1.1.7. 68 Hareketinden Etkilenen Diğer Ülkeler	254
1.2. Türkiye’de 68 Olaylarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	258
2. Sosyalist Hareketin Güç Kazanmasında Etkisi Olan Görüşler ve Öğrenci Örgütlenmeleri	269
2.1. Yön – Devrim Hareketi	270
2.2. Sosyalist Kültür Derneği	274
2.3. Milli Demokratik Devrim Hareketi	277
2.4. Üniversite Öğrenci Dernekleri	280
2.5. Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) / Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ)	284
3. Milliyetçiliğin Güç Kazanmasında Etkisi Olan Görüşler ve Öğrenci Örgütlenmeleri	289
3.1. Genç Ülkücüler Teşkilatı	291
3.2. Ülkü Ocakları Birliği	296
3.3. Komando Kampları	305
3.4. Milli Türk Talebe Birliği (MTTB)	314
3.5. Komünizmle Mücadele Dernekleri	320
4. Muhafazakâr Çevrelerin Komünizme ve Anti-Semitizme Bakışı	326
5. 68 Döneminin Önemli Üniversite ve Öğrenci Olayları	335
5.1. Johnson Mektubunun Türk Solu Üzerindeki Etkileri ve Solun Milliyetçiliğe Bakışı	337
5.2. 6. Filo Olayları ve Kanlı Pazar	343
5.3. ABD Büyükelçisi Robert W. Komer’in Aracının Yakılması	349
5.4. Üniversitelerde Boykotlar ve İşgaller	355
5.5. Mustafa Kemal Yürüyüşü	361
6. 12 Mart 1971 Askeri Darbesi ve Olayların Sona Ermesi	365
SONUÇ	374
KAYNAKÇA	379
EKLER	422

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Adalet Partisi
ASD	: Aydınlık Sosyalist Dergi
Bkz.	: Bakınız
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv
Der.	: Derleyen
DEV-DENÇ	: Devrimci Gençlik
DEV-GÜÇ	: Gençliğin Devrimci Güçleri
DÖB	: Devrimci Öğrenciler Birliği
DP	: Demokrat Parti
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
EKİP	: Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu

GÜT	: Genç Ülkücüler Teşkilatı
HP	: Hürriyet Partisi
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
PDA	: Proleter Devrimci Aydınlik
S	: Sayı
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SKD	: Sosyalist Kültür Derneği
ss.	: Sayfa Sayısı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
THİF	: Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
TİÇP	: Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi
TİÇSP	: Türkiye Sosyalist İşçi ve Çiftçi Partisi
TİİKP	: Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKF	: Türkiye Komünist Fırkası
TKMD	: Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TKPML-TİKKO	: Türkiye Komünist Partisi Marksist Leninist-Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TMD	: Türkiye Milliyetçiler Derneği
TMGT	: Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TMTF	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSDP	: Türk Sosyal Demokrat Partisi
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi
TSİP	: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSP	: Türkiye Sosyalist Partisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ÜOB	: Ülkü Ocakları Birliğine
vd.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve Sosyalizm kavramları, XVIII. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkıp literatürümüze giren modern zamanlara ait kavramlardır.¹ Milliyetçilik kavramının çekirdeğini oluşturan millet kelimesi, siyasi boyutlarıyla halk dilinde ilk defa İngiltere'de kullanılmış, etimolojik kökeni Latince olup, Batı dillerinde karşılığı “nation” olan ve Türkçe “doğmak” anlamına gelen “nasci” kelimesinden türetilen, “aynı yerde doğmuş bir insan topluluğu” anlamına gelmektedir.² Millet kavramının tanımı yapıldığında iki farklı yaklaşım ortaya konmaktadır. Bunlardan birincisi, vatandaşlık ve toprak esasına dayanan Fransız tarzı millet anlayışı; ikincisi ise etnik ve kültürel özellikleri ön plana çıkaran Alman tarzı millet anlayışıdır.³ Fransa'daki toprak esaslı ve Almanya'daki kan ve nesep esaslı tanımlamalar çağımızın milli devletlerinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Fransız tarzı millet anlayışı, çok etnili ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıl boyunca gerek siyasal ve sosyal gelişmelere dayanarak ve gerekse milyonlarca Müslüman göçmene kapıların açılmasıyla, vatandaşlık ve toprak esasına dayalı bir millet vücuda getirilmeye çalışılmıştır. Millet kavramını karşıladığı iddia edilen vatandaşlık ve toprak gibi pek çok unsurun genel bir millet tanımı yapmak için yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Kültür, dil, toprak (vatan), din, ırk ve tarih gibi unsurlar tek tek incelendiklerinde bunların milleti yeterince açıklayamadıkları, ancak bir bütün olarak değerlendirildiklerinde anlamlı bir sonuç elde etmenin mümkün olduğu görülmektedir. Bu genel bilgiler ışığında millet kavramının pek çok tanımı yapılmıştır. Yerli ve yabancı entelektüellerin en bilinen millet tanımlamaları ise şöyledir: E. Renan, millet kavramını şöyle açıklar: “Bir millet bir ruhtur, manevi bir varlıktır. Bu ruhu, bu manevi varlığı, hakikatte bir olan iki şey teşkil eder. Biri mazide, öteki haldedir. Biri, müşterek olarak zengin bir hâtıralar mirasına konmadır. Öteki, bugünkü birlikte yaşama rızası, tüm olarak elde

---

¹İbranice ve Aramice'de melek “konuşmak, söylemek”, mille de “kelime, söz” manasına gelir. Bununla da ilişkili olarak Arapça'da “ezberden yazdırmak, dikte etmek” anlamındaki imlâl (imlâ) kökünden türeyen millet, işitilen ve okunan bir şeye dayanması veya dikte edilmesi ve yazılması bakımından “din” karşılığında kullanılmış, ayrıca kelimeye “izlenen, gidilen yol” manası verilmiştir. Bu çerçevede “el-milletü'l-İslamiyye (el-milletü'l-Muhammediyye), el-milletü'l-Yehudiyye, el-milletü'n-Nasraniyye” gibi tamlamalarda belli dinleri ifade eder. Kelime, muhtemelen daha sonraları kendisine sosyal bakımdan yüklenen anlamdan da etkilenip modern dönemde Batı'daki “nation” kavramının karşılığı olarak Türkçe ve Farsça'ya geçmiş ve bu dillerde tamamen sosyolojik ve siyasal bir içerik kazanmıştır. Recep Şentürk, “Millet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C:30, İstanbul 2005, s. 64-66

²Eric Hobsbawm, 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik (çev. Osman Akınhay), 2. Baskı, Ayrintı Yayınları, İstanbul 1995, s.30; Ali Engin Oba, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s.17

³Rogers Brubaker, Citizenship and Nationhood in France and Germany, London, Harvard University Press, United States of America, 1994, s.81.

edilen mirası değerlendirmeye devam etme iradesidir.”⁴ Anthony D. Smith’e göre; “millet, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun, adı olarak tanımlanabilir.”⁵ Stalin’e göre “millet, tarihsel olarak evrilmiş istikrarlı bir dil, toprak, ekonomik yaşam ile kendini kültür ortaklığıyla dışa vuran psikolojik yapıdan oluşan bir topluluktur.”⁶ Veya daha kısa ve basit bir tanımlama olarak millet; “kendilerini bir milletin üyeleri gören yeterli büyüklükteki insan topluluğudur.”⁷ Millet ve milliyetçilik ile ilgili çok sayıda çalışması bulunan Ziya Gökalp’e göre “millet, lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir.”⁸ Z. Gökalp’in çağdaşı olan ve konuya dair çalışmaları bulunan döneminin önemli ismi Yusuf Akçura ise millet kavramını Z. Gökalp’ten farklı değerlendirir. Y. Akçura’ya göre millet: “ırk ve dilin esasen birliğinden dolayı sosyal vicdanında birlik ve beraberlik meydana gelmiş bir insan toplumdur.” Y. Akçura, bu tanımdan yola çıkarak milliyet fikrinin oluşumunu bir içgüdü şeklinde ortaya çıktığını belirtir.⁹ Sadri Maksudi Arsal’a göre millet mefhumu etnolojik manada ırk mefhumundan farklıdır. “Millet kelimesi aynı dili konuşan, aynı milli seciyeye, müşterek tarihi, müşterek milli emellere malik olan bir kütledir.”¹⁰ Millet

---

⁴Ernest Renan’ın millet ve milliyetçilik kavramları hakkında 11 Mart 1882’de Sorbonne’da verdiği konferansa bkz: Ernest Renan, “Millet Nedir?”, Nutuklar ve Konferanslar, (çev. Ziya Ihsan), MEB Yayınları, 1946, s.96-124; “Ernest Renan, bu konudaki fikirlerini, Fransa’nın ulusal bütünlüğü açısından büyük bir tehdit haline gelen Alman genişlemesini de hesap ederek söylüyordu. Bu tehditlerin en önemlisi, Almanya’nın, Fransa içinde bulunan German kökenli insanları Alman birliği içine alma çabasıdır. Bu nedenle Renan, bir milleti oluşturan unsurlar arasında dil ve ırkı yeterli görmez, bunların yanına din, menfaat, din yakınlığı (mezhep), coğrafya ile askeri zaruretleri de ekler. Dolayısıyla, Z. Gökalp’in milliyetçilik anlayışı ile Renan’ın milliyetçilik düşüncesi arasında önemli benzerliklerin yanı sıra büyük yaklaşım farkları da bulunmaktadır.” Mustafa Oral, “Çağdaşları Tarafından Ziya Gökalp’in Eleştirisi”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi V/12, (2006/Bahar), s.21-34.

⁵Anthony D. Smith, Milli Kimlik, İletişim Yay. İstanbul 1994, s.32.

⁶Joseph Stalin, Marxism and the National and Colonial Question, Cpgb-ML, London 2012, s.11.

⁷Eric Hobsbawm, a.g.e., s.19.

⁸“Fihakika bir adam kanca müşterek bulunduğu insanlardan ziyade, dilde ve dinde müşterek bulunduğu insanlarla beraber yaşamak ister. Çünkü insani şahsiyetimiz bedenimizde değil ruhumuzdadır. Maddi meziyetlerimiz ırkımızdan geliyorsa manevi meziyetlerimiz de terbiyesini aldığımız cemiyetten geliyor. İnsan için maneviyat maddiyattan mukaddemdir bu itibarla milliyette şecere aranmaz. Yalnız terbiyenin ve mefkûrenin milli olması aranır. Normal bir insan hangi milletin terbiyesini almışsa ancak onun mefkûresine çalışabilir. Çünkü mefkûre bir vecd membaı olduğu içindir ki aranır.” Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, Varlık Yay., İstanbul 1955, s.14-15.

⁹Yusuf Akçura, Türkçülüğün Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998, s.17-18.

¹⁰Arsal, millet kavramını değerlendirirken “millet mefhumu her iki manada ki ırk mefhumundan tefrik edilmelidir. Antropolojik manada ki ırk zoolojik bir mefhumdur. Millet ise sosyolojik ve psikolojik esaslara dayanan bir kavramdır. Bugün milletleri tasnif ve milliyeti tespit sahasında antropolojik manada ırk esaslı kıstas olmaktan çıkmıştır.” Sadri Maksudi Arsal, Millet Duygusunun Sosyolojik Esasları, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1979, s. 37

kavramının temelde buna benzer pek çok tanımlaması yapılmıştır.¹¹ Yapılan tüm bu tanımların ortak noktaları ise dil, kültür ve coğrafya unsurlarından oluşur.

Millet kavramı, beraberinde yeni bir kavramı; milliyetçiliği ortaya çıkarmıştır. Milliyetçilik kavramı da yine millet kavramı gibi geniş bir literatür alanına sahiptir. Milliyetçilik terimi ilk defa 18. yüzyılda Alman filozof Johann Gottfried Herder (1744-1803) ve Fransız karşı-devrimci Cizvit rahibi Abbe Augustin Barruel (1741-1820) tarafından kullanılmıştır.¹² Milliyetçilikte sosyolojik ve siyasi olmak üzere iki boyut vardır ve tamamen iç içedir; ayrılması pek mümkün değildir. Çünkü milliyetçilik hem siyasi bir ideolojidir hem de sosyolojik yapıdan beslenerek oluşur. Sosyolojik yapıyı tanımlayarak siyasi ideolojiyi inşa eder. Ortaya çıkışından günümüze kadar adından sıkça söz ettiren Milliyetçilik kavramı birçok siyasal hareketin de itici gücü olmuştur. Milliyetçilik kavramının, birçok açıdan her türlü sosyal/ekonomik duruma, her ideolojik eğilime, her siyasal modele uyarlanabilir bir kavram oluşu, ona hem evrensel, hem yöresel bir kavram olma niteliği kazandırmıştır. Milliyetçiliğin gücü ve önemine rağmen kavramın tanımlanması konusunda ortak bir sonuca ulaşamamıştır. Tanım noktasındaki güçlüğü nedeniyle ise, insan topluluklarının çok çeşitli oluşu ve milliyetçilik olgusunun her toplumda ayrı bir süreç sonunda ortaya çıkmış olması gösterilebilir. Milliyetçilik üzerindeki bu yoğun ilgi ve bilimsel çalışmalar milliyetçiliğe yeni kuramlar ve yeni milliyetçilik türleri/tanımları kazandırmıştır.¹³ Kavramsal olarak milliyetçiliğin birkaç tanımını yapacak olursak; E. Gellner'in

---

¹¹İbrahim Kafesoğlu'na göre "millet, dar ve geniş manasıyla çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Fakat bu mefhumun birbirinden esasta ayrılık gösteren biri hukuki-siyasi diğeri ilmi olmak üzere başlıca iki tarifi vardır. Hukuki-siyasi tarife göre millet, belirli coğrafi sınırlar içinde yaşayan bir resmi dili olan müşterek kanunları bulunan insanların meydana getirdiği birliktir. Sosyoloji ilmince tespit edilen ve milliyetçiliğin tamamıyla benimsediği gerçek millet tarifi ise şöyledir: millet, topluluk bütünü'nün tamamlılık ve ahengini sağlayan orijinal müesseselerini yaratan ve yaşatan duygu ve kültür birliğinin kaynağı milli kültür unsurları bakımından, fertleri arasında iştirak bulunan bir sosyal birliktir. Bu ilmi tarife göre millet mefhumu siyasi hudutlar ve benzerleri nev'inden suni engeller tanımaz dünyanın neresinde olursa olsun aynı dili konuşan aynı kültüre bağlı kalmış fikir ve maneviyatta bir olan insanların hepsi bir milletin fertleri kabul edilir." İbrahim Kafesoğlu, Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s.222-223; Kurt Karaca müstear ismiyle Milliyetçi Türkiye kitabını yazan Prof. Dr. Fikret Eren milleti şöyle tarif eder. "Ortak dil yurt soy kültür ve tarih birliği gibi ayırıcı nitelikleri haiz bağımsız olarak birlikte yaşama bilincine varmış insan topluluğudur." Kurt Karaca, Milliyetçi Türkiye, Emel Matbaacılık, Ankara 1976, s. 16.

¹²19. yüzyılın başlarına kadar İngiliz literatüründe nadir olarak geçen kavram, 1836'da bu dildeki ilk kullanımında belirli bir milletin ilahi açıdan seçilmişliğini ifade eden doktrin olarak teolojik içeriğe sahiptir. Aydınlanma çağında gelişmeye başlayan milliyetçilik, temelde devletin gücünü sınırlamak ve sivil hakları emniyet altına almak amacıyla ortaya çıkmış siyasal bir harekettir. Amacı, orta-sınıf ve John Locke'nin felsefesinde ifadesini bulan liberal ve rasyonel bir sivil toplum yaratmaktır. Anthony D. Smith, Nationalism: Theory, Ideology, History, 4. Baskı, Cambridge: Polity Press, 2008, s.12.

¹³Milliyetçilik türleri ve kuramları ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Anthony D. Smith, a.g.e., s. 129; Gaetano Mosca, Siyasi Doktrinler Tarihi, (çev. Semih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul 1963, s.286; Eric Hobsbawm, a.g.e., s.125; Andrew Heywood, Siyasi İdeolojiler Bir Giriş, (çev. Levent Köker), BB101 Yayınları, Ankara 2016, s.200.

tanımlamasıyla, “Milliyetçilik öncelikle siyasi bir ilkedir. Bu esasen politik birim ile milli birimin uyumluluğunu öngören bir ilkedir.”¹⁴ Erol Güngör’ e göre: “Milliyetçilik, milli kültürü bizzat bir medeniyet kaynağı haline getirmek ve cemiyeti soysuz değişmelerin açık pazar yeri halinden kurtarmak hareketidir. Binaenaleyh milliyetçilik aynı zamanda bir medeniyet davasıdır.”¹⁵ S. Maksudi Arsal milliyetçiliği “fertlerin var olmak azim ve iradesine kendi kendini koruma insiyakı denilir; milletlerin var olmak azim ve iradesi de milli şuur, milliyet duygusu veya milliyetçilik adlarını alır.” şeklinde tanımlar. İ. Kafesoğlu’na göre milliyetçilik; “en kısa ve umumi tarifi ile insanın sevgi ve saygı hisleri ile milletine bağlanmasıdır.”¹⁶ Roderic Davison’a göre “milliyetçilik, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru yapılmış bir batılı keşiftir. Tıpkı buhar makinesinin keşfi gibi milliyetçilik yaratıcı ve birleştirici bir güç olarak ortaya çıkmıştır.”¹⁷ Gerçekten de milliyetçilik XIX. yüzyılda bağımsız milli devletlerin kuruluşunu hedefleyen bir siyasal akım olmuştur. Avrupa’nın büyük bölümünü etkisini altına aldıktan sonra milli devlet inşası ve milli birlik sağlama süreçlerinde değişik görünümlere büründü. Bu değişik görünümler milliyetçi tezahürün ortaya çıktığı ülkenin sosyokültürel ve ekonomik koşullarına bağlı olarak değişmiştir. Milliyetçilik salt milli devlet kurmayı amaçlayan bir ideoloji değil aynı zamanda kitleleri merkezi bir eğitim sistemi, kültürel türdeşlik gibi idealler etrafında toplayan bir süreç olarak da değerlendirilebilir.¹⁸

Milliyetçilik fikri iki tarihi olayla bütün dünyaya yayılmıştır. Bunlardan birincisi Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşlarıdır ki bu fikri diğer Avrupa ülkelerine götürmüştür.¹⁹ İkincisi ise XX. yüzyılda sömürge halklarının bağımsızlıklarına kavuşma hareketidir.

---

¹⁴Ernest Gellner, Nations and Nationalism, Basil Blackwell Publisher, Oxford 1983, s.1

¹⁵Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, 16.Basım, Yayın No:108, Kültür Serisi:14, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s.100.

¹⁶Bu bağlılık, milletin diline, dinine, ahlakına, maddi manevi bütün kültür değerlerine karşı derin alaka beslemek; milletin varlığını geliştirme, kudretini artırma, ülkeyi koruma hususunda her türlü fedakârlığa katlanmak suretinde belirir. Milliyetçi, hiçbir karşılık beklemez, hayatını bu istikamete yöneltir, günlük yaşayışını bu esaslar içinde düzenler ve devam ettirir. Fakat milliyetçiliğin gerektirdiği bu manevi üstünlüğe ulaşmak pek kolay değildir. Çünkü milliyetçilik, kaderde ortak olanlar, aynı kültürden feyz alanlar, sevinçte ve kederde iştirak halinde bulunanlar için bazen hayat pahasına fedakârlığı icap ettirir. Kısaca, milliyetçilik insana milli ve beşerî üstünlük sağlayan yüksek ahlakın ta zirvesinde yer alan bir ruh halidir. İ. Kafesoğlu, a.g.e., s. 260;

¹⁷Rıdvan Akın, Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılıma Devri ve Türkçülük Hareketi 1908-1918 Der Yayınları, İstanbul 2002, s.15-16

¹⁸Günay G. Özdoğan, Turan’dan Bozkurt’a: Tek Parti Döneminde Türkçülük 1931-1946, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 25.

¹⁹“Milliyetçilik hareketinin ortaya çıkmasında, İhtilal Fransa’sı müessir bir rol oynamıştır. Bilhassa İhtilal Fransa’sının kaderine 1797’den itibaren hâkim olan Napolyon Bonapart, Avrupa’nın büyük devletleri ile savaşırken ve bu devletlerin topraklarına girerken, bu topraklardaki milletleri bağlı oldukları devletlere karşı ayaklandırmış ve Fransa’nın bu milletlere hürriyet getirdiğini söylemiştir. Bu kışkırtmaların bu milletler üzerinde tesirsiz kaldığını söylemeye imkân yoktur.” Fahir Armaoğlu 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 10.

Bununla millet fikri başta Asya ve Afrika olmak üzere diğer kıtalara ulaşarak evrensel bir şekil almıştır.²⁰ XX. yüzyılda milliyetçiliğin bütün dünyaya yayılışının nedeni batılı olmayan ve gelişen ülkelerin batılılaşma ve modernleşme sürecine girmeleridir. XX. yüzyılda batılı olmayan toplumların uyanışı ile milliyetçilik bu yüzyıl için en belirgin özellik haline gelmiştir. Milliyetçilik konusunun ilk teorisyenlerinden Hans Kohn, XX. yüzyıla bütün ulusların milliyetçi politika izlediklerini belirtmek için “Pan-nationalism” demektedir.²¹

XIX. yüzyılın başından itibaren bir taraftan Avrupa’da milliyetçiliğin yayılması İtalya ve Almanya gibi yeni güç merkezleri oluşmasına ve milli devletlerin doğuşuna yol açarken diğer taraftan da doğrudan çok milletli imparatorlukları tehdit eden gelişmeleri doğurmuştur. Avrupa’nın büyük bir kesimi bu milliyetçi hareketlere sahne olmuştur. Bu hareketler, Orta ve Doğu Avrupa’da yoğunlaşarak klasik monarşileri tehdit etmeye başlamıştır. Çok milletli bir yapısı olan Osmanlı İmparatorluğu da bu durumdan etkilemekte gecikmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda milliyetçilik önce yabancı propagandası ve siyasi amaçlarla gayri Müslim unsurlar arasında yayılmaya başlamıştır. Sonuçta Fransız İhtilali ile tohumlanan ve hürriyet fikri ile desteklenen milliyetçiliğin yayılması, Osmanlı Devleti’nde ayaklanmalara yol açarak devletin bütünlüğünü tehdit etmeye başlamıştır.

Milliyetçilik hareketlerinin Avrupa’da yayılmaya başlaması sadece Osmanlı’yı değil diğer imparatorlukları da ciddi anlamda tehdit eden bir gelişmeydi.²² Milliyetçilik tehdidine karşı imparatorluklar bir yandan askeri ve idari tedbirlere başvururlarken diğer taraftan bir imparatorluk ideolojisi geliştirmeye çalışmışlardır. Bu maksatla Osmanlı Devleti de Tanzimat hareketi ile bünyesindeki tüm unsurların eşitliğine ve birlikteliğine dayanan Osmanlılık fikri hareketini, geliştirmeye çalışmıştır. Bu hareket ile Tanzimat liderleri ve entelektüelleri Osmanlı vatanı ve Osmanlı hanedanına bağlılık temeli üzerinde bir Osmanlı

---

²⁰A. E. Oba, a.g.e., s. 28.

²¹Hans Kohn, The Age of Nationalism, The First Era of Global History, New York 1962, s. 79; A. E. Oba, a.g.e, s.20.

²²“Milliyetçilik yahut ırkçılık ister kan, isterse dile dayalı olsun Avrupa’da XIX. yüzyılın ikinci yarısında çeşitli Pan hareketlerinin doğuşuna yol açtı, ilk Alman milliyetçilerinden esinlenen ve bütün Almanları, Büyük Almanya adı altında birleştirme amacını taşıyan bir Pan-Germanizm akımı ortaya çıktı. Buna benzer bir akım da özellikle Ruslar tarafından başlatılan Pan-İslavizm hareketidir. Türklerin en çok karşı karşıya geldikleri hareket Pan-İslavizm’dir. Çünkü bu akım, hem imparatorluk içinde ayaklanan İslav toplulukların arkasındaki itici güçlerden biri oluyor, hem de Rusların bu bölgelere müdahalesi için bir zemin hazırlıyordu. Türklerin imparatorluk dışındaki dindaşlarına karşı gittikçe artan ilgileri ve bu ilginin gitgide bir Pan-İslavizm’e doğru gelişmesi, biraz da yukarıda belirttiğimiz Pan hareketlerinin etkilerine bağlanabilir.” David Kushner, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, (1876-1908), (çev. Ş. S. Türet, R. Ertem, F. Erdem), Kervan Yayınları, İstanbul 1979, s.9; Hans Kohn, a.g.e., s.20-21.

milleti oluşturmaya amaçlamışlardır.²³ Devletin geleceğini kurtarma noktasında siyasi bir girişim olarak değerlendirebileceğimiz Osmanlılık fikri, Genç Osmanlılar tarafından bir ideoloji olarak geliştirilecektir.²⁴ Amaçları ise çeşitli dil ve milliyetlere mensup grupları eşit siyasi haklara sahip, ortak bir vatan mefhumu etrafında meşruti bir idare altında yaşatmaktır. Böylece bütün Osmanlılar, merkezi devletin eşit haklara sahip birer vatandaşı olarak görülecek ve Osmanlı üst kimliği ile devletin bünyesine bağlanması sağlanacaktı.

Osmanlı'nın uygulamaya koyduğu birtakım reformlarla, gelişimine engel olamadığı milliyetçilik hareketlerine karşı, imparatorluğun Türk unsurunda da benzeri bir davranışa bu hareketlerin başlamasından daha geç tarihlerde rastlanmaktadır.²⁵ Bunun sebebi imparatorluğun çoğunluğunu ve yönetici kesimini oluşturan Türklerin, devleti içine düştüğü durumdan kurtarmayı ve devletin devamlılığını düşünmeleri ile ümmet yapısının etkisi olmuştur. Bu iki faktör Türklerin milliyetçilik fikrine yönelmesini önleyen fren mekanizmaları olmuştur. Ancak gayrimüslimlerin bağımsızlık kazanarak devletten birer birer ayrılmaları ve imparatorlukta Türk olmayan Müslüman toplumların milliyetçi gayeleri gibi nedenlerle Türk milliyetçiliği de doğmaya ve gelişmeye başlamıştır.²⁶

Tanzimat dönemi reformlarının plansızlığı ve kadroların yetersizliği gibi sebeplerden dolayı reform hareketlerinden istenilen başarıyı elde edememesine, bu da yeni bir muhalefet kuşağının doğmasına yol açmıştır. Genç Osmanlılar²⁷ (Jön Türkler) denilen bu muhalefet

---

²³Yusuf Sarıncay, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s.18.

²⁴Avrupa'da gelişen ve XIX. yüzyılda milliyetçi hareketlerin doğuşuna yol açan millet fikri, Avrupalılarla -ki bunların bazıları milliyetçi ayaklanmaya katıldıkları için sürgünde bulunuyorlardı- ve Avrupalı fikirlerle temas kuran Türk entelektüelleri ve devlet adamları tarafından görmezlikten gelinemezdi. Bu fikir daha önce gördüğümüz gibi devlete, ananevi İslami yapısından öte yeni bir biçim vermeğe çalışan, böylelikle imparatorluk sınırları içindeki bütün etnik ve dini gruplar arasındaki bağları sağlamlaştırmak isteyen Osmanlı entelektüellerinin dikkatini çekmişti. David Kushner, a.g.e., s. 9.

²⁵Çok milletli bir yapıya sahip olan Osmanlı'nın öncelikli meselesi, devletin içinde bulunduğu durumdan kurtarılması ve devlet sınırlarının muhafazası olduğundan, Osmanlı entelektüellerinin zihninde, etnik kökenden kaynaklanan bir siyaset yapma düşüncesi yoktur. Ziya Gökalp bu konuda Milliyet "mekûre" (ideal) si iptida gayri Müslimlerde, sonra Arnavut ve Araplarda ve en nihayet Türklerde zuhur etti. Türklerin en sona kalması sebepsiz değildir. Osmanlı Devleti'ni Türkler teşkil etmişlerdi. Devlet "vaki bir millet (nation de fait)" milliyet mefkûresi ise iradi bir millet (Nation de volonte) in cürumesi (kökü, temeli) demektir. Türkler, ilkin hadsi (intuitif) bir ihtiyata tabi olarak bir mefkûre için bir mevcudeyi tehlikeye düşürmekten çekinmişlerdir. Bunun için Türk mütefekkirleri "Türklük yok Osmanlılık var" diyorlardı. Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, (Haz. İbrahim Kutluk), Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları No: 4, Ankara 1976, s. 2-3

²⁶Y. Sarıncay, a.g.e., s. 20-21

²⁷Yeni Osmanlılar, kendilerini "Genç Osmanlılar" adını verdi. "Genç" sözcüğü, Fransız İhtilali'nin ülkelerine (özgürlük, eşitlik, kardeşlik) bağlılığı, feodaliteye, mutlak monarşiye karşıtlığı ifade ediyordu. O dönemlerde Genç İtalya ve Genç Almanya hareketleri de vardı. Bkz. Sina Akşin, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, 5. baskı, İmaj Yay., Ankara, 2004, s.29.

hareketi; Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi isimlerden oluşmuştu.²⁸ Dönemin politik istikrarsızlığı ve artan dış müdahaleler de bu cemiyetin oluşumunda etkili olmuştu.²⁹ Genç Osmanlılar, ülkede bir toparlanma ihtiyacının farkında olan ve zaman kaybedilmeden bu amaca yönelik tedbirlerin hayata geçirilmesinin savunuculuğunu yapan birkaç Osmanlı entelektüelinden ibaretti. Avrupa'ya gönderilen; hürriyet ve özgürlük kavramlarını özümsemiş Şinasi ve onun teşvikiyle yabancı dil öğrenip, Batı'yı Batılı kaynaklardan okuyarak anlayan Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi'nin yazılarıyla o dönem için önemli sayılabilecek mesajlar vermek; daha doğrusu mevcut yönetime karşı muhalefet yapmak suretiyle Osmanlı Devleti'nde mutlak rejime karşı bir kamuoyu yaratmayı başardılar.³⁰ Genç Osmanlıların, Osmanlı siyasal ve sosyal kültürüne en büyük katkıları ise, hiç kuşkusuz dil ve edebiyatta yabancı kelimelerden uzak arı bir Türkçe kullanma çabaları ve “vatan” kavramına yüklenen yeni anlamla olmuştur. Şinasi ve Ziya Paşa'nın dil alanındaki çalışmaları Türkçülük açısından göz ardı edilemez. Y. Akçura, Şinasi ve Ziya Paşa'nın bu çalışmalarını “Batı Türklüğünün dil ve edebiyatında, Türkçülüğün ilk ortaya çıkışı olarak değerlendirir.”³¹ Bir diğer isim Namık Kemal ise vatan temasını öne çıkararak bunu milliyetçi bir ideolojiyle harmanlamıştır.³² Nihat Sami Banarlı, “Namık Kemal ve Türk Osmanlı Milliyetçiliği” adlı eserinde Namık Kemal'den müteaddit paragrafları zikretmek suretiyle Kemal'in eserlerindeki Osmanlı tabirini sık sık Türk kelimesi ile yer değiştirmek suretiyle aslında hangi millet için çalıştığını ortaya koyduğunu kaydetmekte ve “Namık

---

²⁸Bu muhalefet hareketinin çekirdeğini 1865 yılında Mustafa Fazıl Paşa, Mehmet Bey, Namık Kemal, Ayetullah Bey, Reşat Bey ve Âgah Efendi'nin kurduğu “İttifak-ı Hamiyet” isimli cemiyet oluşturmuştu. Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, (çev. M. Türköne, F. Unan, İ. Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul 2009; Genç Osmanlılar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Nevin Yazıcı, *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Kültür Eserleri Dizisi 359, Ankara 2002; Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat Terakki “1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi”*, (çev. Hacasan Yüncü), Kayıhan Yayınevi Umumi Neşriyat No: 67, İstanbul 2001.

²⁹XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlıda önemli isyanlar başlamıştı. 1860'da Lübnan'da Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında çatışma çıktı. Osmanlı Devleti'nin olaya geç müdahalesiyle Fransa'nın Hristiyanlardan dolayı olaya karışması ve Lübnan'a müdahale etmesine neden oldu. Olay sonrasında Lübnan'a Hristiyan bir vali atandı. Bu durum Osmanlı açısından çok onur kırıcı olmuştur. 1859-1864 yılları arasında Eflak ve Boğdan'da çıkan isyanlar otonomi ile sonuçlandı. 1860'ta çıkan Hersek isyanı ancak iki buçuk yıl sonra kontrol altına alınabildi. 1867-68 Girit İsyanının bastırılmaması tepkileri iyice artırdı. Ş. Mardin a.g.e. s.24-25, 35.

³⁰Şerif Mardin, “19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C: II, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.343.

³¹Yusuf Akçura, *Türkçülük, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, Türk Kültür Yayını, İstanbul 1978, s. 47.

³²“Namık Kemal'in eserleri içinde vatani duyguları ön plana çıkararak, Vatan Yahut Silistre, Akif Bey, Celaleddin Harzemşah ve Cezmi adlı eserlerdir. Vatan Mersiyesi, Vatan Şarkısı, Hürriyet Kasidesi gibi şiirleriyle tam bir vatan şairi olarak ün kazanan Kemal, yukarıda sayılan eserlerinde de vatan fikrini ön plana çıkarır. Bu eserlerde aşk olgusu ne kadar ön plana çıkarılırsa çıkarılsın, eser kişilerinin hayattaki önceliği hep vatanları olmuştur. Aşk bazen bu düşünceye ön ayak olurken bazen de bu düşüncenin ihmaline sebebiyet vermiştir.” Yıldırım Bulut, “Namık Kemal'in Tiyatro ve Romanlarına Genel Bir Bakışla, Bu Eserlerinde Sevgiliye ve Vatana Duyulan Aşk” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 19, Aralık 2015, ss. 195-213.

Kemal'in milliyetperverliği tamamıyla bir Türk milliyetçiliğidir. Bu milliyetçiliğin Osmanlılık şekline bürünen dış görünüşü ise imparatorluğun hâkimiyetini sarsmamak için ihtiyar edilmiş bir tedbirden başka bir şey değildir.” demektedir.³³ Genç Osmanlıların timsali haline gelmiş Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal'den oluşan üçlü ekibin eserlerinde Türk Milliyetçiliğinin doğuşunu etkileyen kültürel ve entelektüel izlere sıkça rastlanmaktadır. Tanzimat ile birlikte batının tesiri altında meydana gelen halkçılık hareketiyle halka hitap edebilmek için ağdalı Osmanlıca'yı basitleştirerek lisanı sadeleştirmek ve Türkleştirmek için çalışmışlardır.³⁴ Genç Osmanlılar, halkçılığın bir sonucu olan bu faaliyetlerini isimlendirmemiş, dil ve edebiyatta Türkçülüğü bilinçlerinin altında gizli bir anlayışla yapmışlardır.

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Rusya, Orta Asya, Azerbaycan ve Kırım'da yaşayan Tatarlar ve Türkler, Osmanlı İmparatorluğuna yerleşmeye başlamışlardır.³⁵ Rusya'dan gelen bu eğitilmiş mülteciler Rus Türkoloji'sinin çalışmalarına aşina idiler.³⁶ Bunlar Rus entelektüelleri arasında yaygın olan halkçı ve devrimci eğilimlerden ciddi anlamda etkilenmişlerdir. Rusya'daki bu Panslavizm hareketine bir tepki olarak doğan Türkçülük hareketi, Türk halklarının birleşme yoluyla politik hürriyetlerini elde etme düşüncesini amaçlamıştır.³⁷ Rusyalı Türklerin özellikle İstanbul'un entelektüel çevreleriyle girdiği temaslar, milliyetçilik ve Türklükle ilgili görüşleri her iki tarafta da geniş yankılar uyandırıyor. Diğer taraftan Kırımlı Gaspıralı İsmail Bey'in, Kazanlı Yusuf

---

³³Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı, Yedi Gün Neşriyat, İstanbul 1948, s. 256.

³⁴A. E. Oba, a.g.e., s.184-185.

³⁵Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Yayınları, Ankara 2004, s. 345; “1860'lardan itibaren neredeyse bütün Orta Asya, Rusların şarka ve cenuba doğru yayılmasıyla, Rus tesir ve tazyikiyle kaynamaktadır. Böyle bir ortam içerisinde daha fazla dayanamayan Türk ve Tatar entelektüeller Osmanlı topraklarına göç ederek Türklük çalışmalarına burada devam etmişlerdir.” Y. Akçura, Türkçülüğün Tarihi 2015, s. 50.

³⁶Osmanlı saltanatı aleyhine asırlardan beri devam eden yayılmacı Rus siyaseti XIX. asrın ortalarında Batı Avrupa devletlerinin silahlı mukavemeti ile sekteye uğrayınca Rus İmparatorluğu bu mukavemetin acısını almak için Şark Türkleri ve Orta Asya Hanlıkları üzerine şiddet ve süratle yürüdü. Rusların Asya'da bu yayılmaları İngilizlerin tedirgin etti. Zira birkaç adım sonra Kazak süvarilerinin Hindistan serhatlerinde görünme ihtimali İngilizlerin uykusunu kaçırıyordu. İngilizler, Hindistan'ın 1857 Sipahi İhtilalinde Sultan Abdülmecid'den halife sıfatıyla Müslüman Hintlilerin, İngiltere kraliçesine itaatini tavsiye ederek bir ferman çıkartmayı da ihmal etmiyordu. İngiliz siyasetinin Orta Asya Müslüman Türk hanlıklarının vaziyet ve ahvaliyle Osmanlı Türklerini alakadar etmeye uğraşmış olması çok muhtemeldir. İngiltere'de St. James kabinesinin doğu ve batı Türklerinin din ve ırk birliği alakasından kaynaklanan bağlılıklarından istifade etmeyi hatırlamaması mümkün değildir. Bu maksatla Türkoloji'nin gelişmesi ve yayılması kapsamında İngiltere'nin Rusya'daki Türk dilli halkları uyandırarak St. Petersburg'a karşı seferber etme politikasının etkisini hesaba katmak gerekir. Y. Akçura, Türkçülüğün Tarihi 2015, s.49-51; Tanıl Bora, Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.196.

³⁷Rafael Muhammetdin, Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.25.

Akçura'nın, Azerbaycanlı Mirza Feth Ali Ahundzade, Doktor Hüseyinzade Ali'nin ve Ağaoğlu Ahmet'in Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve gelişimindeki rolleri oldukça önemlidir.

Yusuf Akçura, İstanbul'a gelen bu entelektüeller arasında en önemli isim olmuştur.³⁸ Y. Akçura, II. Meşrutiyet döneminde en çok tartışılan konulardan biri olan ve Jön Türklerin, devletin dağılmasını engellemek amacıyla aradıkları çözüm yollarını ortaya koyan "Üç Tarzı Siyaset" adlı eseriyle Türk siyasal düşüncesine önemli bir katkıda bulunmuştur.³⁹ Bu çalışmayla Tanzimat'tan beri oluşan Türkçülük düşüncesini bir siyaset programı haline getirmiştir. Üç Tarz-ı Siyasette üzerinde durduğu üç ana konu şunlar olmuştur: Bir Osmanlı ulusu meydana getirmek (Osmanlılık), İslamcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak (İslamcılık), ırka dayalı bir Türk siyasal ulusçuluğu meydana getirmek (Türkçülük).⁴⁰ Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük görüşlerinin karşılıklı olarak mukayesesini ilk defa Yusuf Akçura yapmıştır.⁴¹

Yusuf Akçura'ya göre Osmanlılık düşüncesi, Fransa'nın 1870-71 de Prusya'ya yenilmesi üzerine batıda ırka dayalı milliyet anlayışının gelişmeye başlaması üzerine önemini kaybetmeye başlamıştır. İslamcılık, dünyadaki Müslümanlardan bir İslam birliği meydana getirilmesi fikri ve eylemidir. Y. Akçura'ya göre bu fikirde Osmanlılık gibi Avrupa çıkışlıdır. Osmanlılık fikrinin zayıflaması üzerine Avrupa siyaset yazarları buna Panislamizm demişlerdir. Y. Akçura, İslamcılık siyaseti üzerine sıraladığı olumlu etkenler ağır basmakla beraber bu siyaset için öncelik tanımıyor. Müslüman birliğinin meydana getirilmesini uzun zamana bağlı bir iş olduğunu işaret etmekle yetiniyor.⁴² Y. Akçura'nın Türkçülük fikrinden amaçladığı; Türk birliği, ilkin Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesi ile başlayacaktır. Sonra Asya kıtası ile Doğu Avrupa'da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek azametli bir siyasal milliyet meydana getirilecektir.⁴³ Y. Akçura üç tarzı siyaset üzerinde düşüncelerini şöyle bir sonuca vardır. "Osmanlı milleti yaratmak kimi yararları kapsamakta ise de eylem dışıdır.

---

³⁸Yusuf Akçura'nın hayatı ve düşünceleri hakkında bkz. Hamit Z. Koşay, "Yusuf Akçura", Belleten 41, (162), Ankara 1977, s. 389-400; Sayim Türkman, "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp" Atatürk Üniversitesi, A.İ.İ.T. Enstitüsü Atatürk Dergisi, C.3, Sayı: 4 (2003), s. 135-161; A. E. Oba, a.g.e., s.167-174; Y. Akçura, Türkçülüğün Tarihi 2015, s.178-204; T. Bora, a.g.e., s.202-203.

³⁹Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, TTK Basımevi, Ankara 1976.

⁴⁰Enver Ziya Karal, "Önsöz", Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, TTK Yayınları, Ankara, 1976, s. 6.

⁴¹Niyazi Berkes, "Unutulan Adam", Sosyoloji Konferansları XIV, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 213, İstanbul, 1976, s.195.

⁴²Y. Akçura, a.g.e., s.7

⁴³Cezmi Bayram, Türk Milliyetçiliği Tarihi Seyri, Yeni Hedefleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s.22; Y. Akçura, a.g.e., s.8; Y. Akçura, Türkçülüğün Tarihi 2015, s.190

Müslüman birliği veya Türk birliğine yönelen siyaset Osmanlı Devleti için aynı çıkarları ve sakıncaları kapsamaktadır. Eylem yönünden de aynı kolaylık ve güçlük vardır denilebilir. Böyle bir durumda İslamlık ve Türklük siyasetlerinden hangisi yürütülmelidir.⁴⁴ Y. Akçura'nın yazısı, "Hülasa öteden beri zihnimi işgal edip de kendi kendimi ikna edecek cevabını bulamadığım sual yine önüme dikilmiş bekliyor. Müslümanlık, Türklük siyasetlerinden hangisi Osmanlı Devleti için daha yararlı ve kabil-i tatbiktir?" sorusu ile sona ermektedir.⁴⁵

Türkiye'de milliyetçilik veya Türkçülük kavramları telaffuz edildiğinde akla gelen isimlerin başında Ziya Gökalp (1876-1924) gelmektedir.⁴⁶ Yakın tarihimizin Türkçülük ideolojisi konusunda en tesirli ve en güçlü entelektüellerinden biridir. Ziya Gökalp'in eserleri Türkçülük düşüncesi ve ideolojisinin gelişiminde yeni bir merhale olmuştur. Bu eserler Türkçülük fikrini bilim ve teorik alandan, devlet ideolojisi alanına taşımıştır. Z. Gökalp'in fikirleri ve düşünce yapısı Modern Türkiye'nin oluşum ve gelişim sürecine büyük katkısı olmuştur. Z. Gökalp, Türkçülüğün gayesinin bir Türk harsı (kültürü) yaratmak olduğuna ve aynı kültürle yoğurulmuş Türklerin tek bir medeniyetlerinin olması gerektiğine temas eden Z. Gökalp, İstanbul dilinin milli dil olarak kabul edilmesi zaruretine inanır. Böylece dil, kültür ve medeniyet birliğinin Osmanlı, Tatar, Özbek, Kırgız gibi kavim isimlerini bölge adı olarak bırakacağını, temelde ise bütünleşmenin sağlanacağını, Türk milletinin vatanının "Turan" olacağını söyler. Z. Gökalp'e göre "Turan" Türklerin hepsini toplayan ve yabancıları dışlayan ülküsel vatanıdır. Turan, Türklerin oturduğu, Türkçenin konuşulduğu bütün ülkelerin toplamıdır. Z. Gökalp, İslam ümmeti, Türk milleti ve Osmanlı Devleti gerçeklerine dikkat eder. Ümmeti dine, devleti hükümet idaresine, milleti dile bağlı olarak ele alır. Vatani, uğruna hayatlarını feda edilebileceği mukaddes bir ülke olarak tanımlayan Z. Z. Gökalp "bir İslam vatani vardır ki, Türkler kendilerinin olanına "Turan" adını veriyorlar." der.⁴⁷ Z. Gökalp'in Genç Kalemler Dergisinde yayınladığı "Turan" şiirinin bir dizesi (Vatan Ne Türkiye'dir Türklere, Ne Türkistan/Vatan büyük ve müebbet ülkedir:

---

⁴⁴Akçura'nın üç tarzı siyaset de Türkçülüğü tek seçenek olarak işaretlediği yönündeki yerleşik yorum yüzeysel ve acelecidir. Zira o Osmanlılığı artık uygulanamaz bularak reddeder ama Türkçülükte bulunmayan bir kuvvetli teşkilat ve heyecana sahip olduğunu söylediği İslam'la köprüyü atmaz aradığı çözüm İslam'ın Hristiyanlıktaki gibi içinde Milliyetlerin gelişmesini kabul edecek şekilde değişmesidir. Zaten dinler artık ancak ırklara yardımcı olarak önemini koruyabilecektir." T. Bora, a.g.e., s.205; Yusuf Akçura, a.g.e., s.8

⁴⁵Yusuf Akçura, a.g.e., s.36; Y. Akçura, Türkçülüğün Tarihi 2015, s.194.

⁴⁶Ziya Gökalp'in hayatı, siyasi ve fikri dünyası hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hüseyin Namık Orkun, Türkçülüğün Tarihi, Kömen Yayınları, Ankara 1977, s 84-87; R. Muhammetdin, a.g.e., s.86-114;

⁴⁷ R. Muhammetdin, a.g.e., s.78.

Turan!) hem düşüncelerini yansıtması açısından hem de Osmanlı Devletinin bunalımlı döneminde Türk gençleri üzerinde bıraktığı derin tesirin anlaşılması açısından önemlidir.⁴⁸

Y. Akçura ve Z. Gökalp konusunda ilk dikkati çeken ve sık sık tekrar edilen nokta, her ikisinde de bulunan ve birtakım benzerlikler arz eden fikri üçlemeleridir. Y. Akçura, “Üç Tarz-ı Siyasette”, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük siyasetlerinden bahseder.⁴⁹ Z. Gökalp’in üçlü tezi ise meşhur “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” tezidir. Görüldüğü gibi Y. Akçura’nın üçlü tezinde Muasırlaşmak yerine Osmanlıcılık vardır. Aynı şekilde Z. Gökalp de Osmanlıcılığı devre dışı bırakarak Muasırlaşmayı gündemine almıştır. Y. Akçura, üçlü tezini oluştururken Osmanlı Devleti açısından üç tarz-ı siyaset içinde hangisinin mümkün ve daha faydalı olduğunu tartışmaya açmıştır. Y. Akçura meseleye devlet siyaseti açısından yaklaşmaktadır ve bu yaklaşım tarzı her halde siyaset bilimi formasyonundan kaynaklanmaktadır. Sosyolog olan Ziya Gökalp’in üçlü tezi ise devlet siyaseti ile ilgili değildir. O daha ziyade Türk toplumunun modernleşme süreci içerisinde dayanacağı esasları bulmaya çalışmıştır. Yani Z. Gökalp, sosyolojik/içtimai bir perspektife sahiptir. Bütün bu açıklamalara rağmen Y. Akçura ve Z. Gökalp’in üçlü modellerini karşılaştıracak olursak yine de çok büyük bir ayrılık bulmamız zordur.⁵⁰

II. Meşrutiyet’in ilanından önce Osmanlı Türkiye’sinde milliyet esasıyla kurulmuş toplumsal teşkilatların faaliyetleri yasaktı. Buna rağmen Müslüman ve Türk olmayan halkların, ülke içerisinde edebi topluluk, dernek ve hayır kurumları adı altında birçok kuruluşları bulunmaktaydı. Bu kuruluşlar tüm bu milli faaliyetlerini bir gizlilik içerisinde yapıyorlardı. II. Meşrutiyet’in ilanı ile beraber tüm bu yasaklar kalktı. Bu tarihe kadar bilimsel Türkçülük adı altında bazı küçük cemiyetler faaliyette bulunuyorlarsa da bu birkaç Türk entelektüelle sınırlı kalmış, yasakların kalkmasından sonra okuryazarlar arasında Türkçülük propagandasını daha geniş çevrelere yayma imkânı doğmuştur. Meşrutiyet’ in ilanı ile Yusuf Akçura’nın da Türkiye’ye dönmüş olması, kendisinin Türkçülük fikirlerini yayan birçok dernek ve derginin kuruluşunda görev almasını sağladı.⁵¹ Kısmi bir özgürlük ortamı içinde oluşan bu dernek ve dergiler, Türk milliyetçiliği düşüncesini örgütleme ve siyasi bir kimlik kazandırma yolunda atılmış büyük adımlardır. Türk Derneği ve Türk Yurdu

---

⁴⁸Ziya Gökalp, okurlarının dikkatini çeken bazı ideolojik şiir ve makalelerini Demirtaş, Gökalp ve Tevfik Sedat müstear isimleriyle kaleme almıştır. Turan şiiri Tevfik Sedat ismiyle yazdığı şiirlerindedir. Y. Sarımay, a.g.e., s. 105; H. N. Orkun, a.g.e., s. 80.

⁴⁹Y. Akçura, a.g.e., s.19-36.

⁵⁰Y. Akçura ve Z. Gökalp ile ilgili daha geniş karşılaştırmalı mukayesesi için bkz. T. Bora, a.g.e., s. 202-205.

⁵¹David Kushner, a.g.e., s.20.

Cemiyeti, Türk Yurdu Dergisi, Genç Kalemler Dergisi ve Cumhuriyet döneminde de varlığını devam ettiren Türk Ocakları, sözü edilen süreçte önemli roller üstlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğundaki fikir hareketlerinin temel karakteristiği, devleti kurtarmaya yönelik hareketler olmalarıdır. Devletin kurtuluşu için birtakım reform ve programlar sunan, içerisinde Genç Türklerin de yer aldığı dernekler ve yayınlar, zamanla belli sebeplerle Osmanlıcılık fikrinden uzaklaşarak Türkçü fikirler üzerinde yoğunlaşmaya başladılar. Bu dönemde, İttihat ve Terakki'nin Türkçü politikayı benimsemesinde bu Türkçü derneklerin büyük etkisi olmuştur.⁵² Zira Türkçü derneklerin ve bu yönde yayın yapan gazete ve dergilerin Türkçülüğün örgütlenmesinde ciddi katkıları olmuştur. Bu Türkçülük hareketi, 1911 yılından itibaren İttihat ve Terakki'nin Osmanlıcılık programının yerini almıştır. Osmanlı, I. Dünya savaşına giden süreçte yalnızca Avrupa'da değil, Ortadoğu coğrafyasında da önemli toprak kayıpları yaşamıştır.⁵³ Tüm bu kayıpların ardından İttihat ve Terakki liderlerinin söylemleri hala bir Osmanlıcılık fikrini sürdürmesi şeklinde değil, İslamcılığın ve Türkçülüğün başat hale geldiği söylemler şekline dönüşmüştür. İttihat ve Terakki her ne kadar Osmanlıcılık ideolojisine bağlı bir politika devam ettirmiş olsa da, içte ve dışta yaşanan olaylar, partiyi doğmakta olan milli bir Türk bilincinin ilk siyasal örgütlenmesi haline getirmiştir.⁵⁴ İttihat ve Terakki'nin iktidar olmasından kısa bir süre sonra savaşın başlaması, İttihat ve Terakki'nin bir Müslüman-Türk burjuvazisi oluşturulma projesine uygun zemini hazırlamıştır.⁵⁵ Bu açıdan bakıldığında İttihat ve Terakki'nin Osmanlıcı ve

---

⁵²İttihat ve Terakki'nin kuruluşu ile ilgili "Mekteb-i Tıbbiye'deki siyasal örgütlenme 1889 yılında gerçekleşti ve İbrahim Temo ve İshak Sükuti'nin ilk plânlarını yaptığı İttihad-ı Osmani Cemiyeti 21 Mayıs 1305 (1889) tarihinde bu iki Tıbbiyeliye Abdullah Cevdet, Mehmed Reşid ve Hikmet Emin'in katılımıyla kuruldu. Yaklaşık beş sene sonra Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacaktır." Şükrü Hanioglu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981, s. 25; "1889 sonunda İbrahim Temo arkadaşlarına amacı Abdülhamit'in despotik yönetimine karşı etkin bir savaşım verme olan gizli bir örgüt kurma önerisi yaptı. Neticede İbrahim Temo, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ilk gizli örgütü oluşturdular. Örgüt Carbonari ve Mason örgütleri yapısında biçimlenmişti. Üyeler küçük hücreler oluşturmaktaydı. Örgüt kısa zamanda büyüdü. Diğer okullarla ilişki kurdu. Harbiye, Bahriye, Mülkiye, Baytariye, Topçu, mühendishane gibi okullarda da benzeri hücreler oluşturuldu. Örgüt genişledikçe üst düzey bürokratlardan da katılanlar oldu." Tefvik Çavdar, İttihat ve Terakki, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 16; Sina Akşin, 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1980, s. 10.

⁵³Faroz Ahmad, Avrupa ve Ortadoğu'daki bu kayıpların ne denli büyük olduğunu anlatmak için, bu dönemde "İmparatorluğun sahip olduğu 3 milyon kilometrekarelik bir alanın 1.100 bin kilometrekaresini ve 24 milyonluk nüfusun 5 milyonunu yitirdikleri görülür." Faroz Ahmad, İttihat ve Terakki (1908-1914), (çev. Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 186.

⁵⁴"İttihat Terakki'nin Türkçülüğü açık bir Türkçülük değildi. İttihat Terakki bu amacını gizleyip Osmanlıcı görünmek zorundaydı, zira açıkça Türkçülük yapmak Osmanlı Devleti'nin mütecanis olmayan bünyesinin parçalanmasına rıza göstermek demektir.", Sina Akşin, Şeriatçı Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı, İmge Kitabevi, Ankara 1994, s.23.

⁵⁵Sina Akşin'in "İktisadi Türkçülük" olarak adlandırdığı ve amacı "bir Türk kapitalist sınıfı geliştirmek, Türkleri iktisadi faaliyetlere sokmak, şirketler, bankalar, kooperatifler örgütlemek" olan ekonomi politikaları 5 Eylül 1914'de kapitülasyonların kaldırılması ile açılan bu dönemde devreye sokulmuştur. Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İmge Kitabevi, 2001, s. 417.; Zafer Toprak, 1914-1918 yılları arasında,

İslâmcı sözlerine rağmen uygulamada açıkça Türk milliyetçiliği davasını benimsediği ifade edilebilir.⁵⁶ Kültürel anlamda Türkçülük hareketinden etkilenen İttihat ve Terakki bu düşüncenin sadece siyasi temsilcisi olmakla yetinmemiş, kültürel anlamda milliyetçiliğin gelişmesi için de planlı desteklerde bulunmuştur. Bu dönemde Milli Kütüphane, Milli Hazine-i Evrak, Milli Musiki, Milli Filmcilik, Milli Coğrafya Cemiyeti ve Turizm meseleleriyle ilgili tesisler ve hareketler, kısmen tahakkuk ettirilen kararlar ve düşünceler bunların başında gelmektedir.”⁵⁷

XX. Yüzyılın başında Osmanlı entelektüellerinin başı çektiği Türkçülük hareketinin bir sonucu olarak milli bilincin gelişmesi ve halka aktarılması, Osmanlının yıkılışının ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin doğmasında etkili olmuştur. Daha önce bahsedildiği üzere millet kavramı iki farklı şekilde ele alınmakta bunlardan birincisi dil, kültür ve coğrafya birliği, ikincisi ise ırk (etnik) ve dil birliğidir. Dolayısıyla millet kavramının kaynağı, birincisinde ortak bir siyasi ve kültürel geçmişe dayanırken, ikincisinde aynı etnik kimlik ve aynı tarihi köklere dayanmaktadır. Atatürk dönemi milliyetçilik anlayışı bu iki tanımlamanın bir birleşimi olarak düşünülebilir. Bu birleşimde Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın etkileri göz ardı edilemez.⁵⁸ Zira sadece birinin seçilmesinin Türkiye gibi bünyesinde birçok millet ve kültür barındıran bir ülke için birtakım sakıncalar yaratabileceği açıktır. Bu nedenle, Türklük kavramının tarihi ve siyasi köklerinin birlikte kullanımı ile tanımlandığını söyleyebiliriz. Bir başka deyişle Türklük, Atatürk dönemi milliyetçilik anlayışında Türk olma duygusunu paylaşma temeline dayanmaktadır. Bunun en açık ifadesi Onuncu Yıl Nutku'nun sonunda bulunan “Ne mutlu Türküm diyene” sözünde açıkça görülmektedir. Bu durum, ülke sınırları içerisinde yaşayan farklı unsurları tek bir çatı altında buluşturmakla kalmayıp, Osmanlı döneminde var olan çok milletli yapıyı ve beraberinde

---

Osmanlı'da daha önce görülmemiş bir şekilde, kurulan anonim şirket sayısında bir patlama yaşandığını söylemektedir. Bu yıllar arasında toplam 123 anonim şirket kurulmuş ve “faaliyete geçen anonim şirketlerin büyük çoğunluğu Müslüman-Türk eşraf tarafından gerçekleştirilmişti.” Bu yıllarda kurulan ve çoğunda İttihatçıların bizzat girişimci rolünü oynadıkları bu şirketlerde yabancı sermayeye çok ender rastlanmıştı.” Zafer Toprak, Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918), Yurt Yayınları, 1982, s. 57-58.

⁵⁶S. Akşin, 1994, s. 80-81.

⁵⁷Tarik Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 34-35.

⁵⁸Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının oluşmasında pek çok önemli isim vardır. Fakat bunlardan en önde gelenleri Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'dır. Mustafa Kemal'in söylediği iddia edilen “Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin Ziya Gökalp'tır.” sözleri Z. Gökalp'in düşüncelerinin Mustafa Kemal üzerinde ne derece etkili olduğunun bir göstergesidir. Şerafettin Turan, Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 21; Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, (Haz. Ali Duymaz), Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 9; Atatürk'ün kültür ve politika danışmanlığını yapan Yusuf Akçura, Atatürk'ün milliyetçilik düşüncesinin gelişmesi ve bunun siyasetine yansımada büyük etkisi olan bir isimdir. Daha geniş bilgi için bkz. Kemal Şenoğlu, Yusuf Akçura, Kemalizm'in İdeoloğu, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009; Gürhan Kat, Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura, ATAM Yayınları, Ankara 2010, s. 186-191.

ümmeî çatısını kaldırarak laik bir anlayış da kazandırmıştır. Millî Mücadelenin başlamasından itibaren milliyetçilik anlayışında yaşanan değişimler göz önüne alındığında, Atatürk dönemi milliyetçilik anlayışı üç farklı dönemde incelenebilir. Birinci dönem olan ve 1919-1923 yılları arasına tekabül eden Millî Mücadele dönemi, 1924-1929 yılları arasına tekabül eden Cumhuriyetçi dönem ve 1929-1938 yılları arasındaki etnik tanımlamaya kayma dönemi.⁵⁹ İlk dönemin belirgin unsuru, milli kimliğin baskın bir şekilde din tarafından belirlenmesi, milliyetin din ile tanımlanmasıdır. İkinci dönem, dinin kamusal alan dışına çıkarılması, din yerine milliyet duygusunun ikamesi ve etnik çoğulcu söylemin terk edilerek daha net bir milliyet anlayışının ortaya konmasıdır. Bu aynı zamanda Batılılaşma sürecinin hızlandığı ve reformların gerçekleştirilmeye başlandığı dönemdir. Üçüncü dönemde ise milli kimlik, Türklük ekseninde tanımlanmaya başlanmış, anayasal Türklük ile hakiki Türklük arasına mesafe konularak Türk milleti, ırkçı değil ama etnik bir modelleme ile tanımlanmıştır.⁶⁰

XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin Batı ile arasındaki farkı kapatmak üzere başlattığı modernleşme hareketleri, Osmanlı siyasi hayatına “Muhafazakarlık” adında yeni bir kavram kazandırdı. Osmanlı'da Muhafazakârlık modernleşme süreciyle birlikte gelişmeye başlamıştır. Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da demokrasi ve özgürlük gibi politik kavramlarla birlikte İslamcılık, milliyetçilik gibi politik akımlar görülmeye başlamıştır. Tanzimat döneminde, yenileşme çabalarının istenmeyen sonuçlarına yönelik gösterilen tepkiler sonucunda muhafazakâr tutum gelişmeye başlamıştır.⁶¹ Bir siyasi tanım olan Muhafazakarlık, İngilizce karşılığı olarak “conservatism” kavramının sözlük anlamı, “korumak ya da olduğu gibi muhafaza etmek”tir.⁶² Muhafaza sözcüğü ise Arapça “hıfz” kelimesinden türemiştir ve “saklamak, korumak, bellekte tutmak” anlamlarına gelmektedir. “Muhafazakarlığın genel kabul gören tanımlarından ilki eskiyi ya da mevcut olanı korumak ve değiştirilmesine karşı olmaktır. Bir diğer anlamı ise siyasi hayat için sağ eğilimli ideolojileri işaret eden ve toplumsal değerleri koruyan, reformlara, devrimci düşüncelere, ve modernleşmeyi savunanlara karşı olanı ifade etmektedir.”⁶³ Batı düşüncesinde muhafazakarlık özellikle Fransız siyasi literatüründe, Napolyon politikalarının başarısızlığına

---

⁵⁹Ahmet Yıldız, “*Kemalist Milliyetçilik*”, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm II, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 217-226.

⁶⁰A. Yıldız, a.g.e., s. 217.

⁶¹İsmail Safi, Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar, Lotus Yayınevi, İstanbul 2007, s. 133-114

⁶²Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara: 1999, s. 512.

⁶³Nur Altunyıldız, “İmparatorlukla Cumhuriyet Arası Eşikte Siyaset ve Mimarlık”, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık, V, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 3. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 179.

uğraması sonucu, devrim öncesindeki siyasi ve toplumsal değerleri geri kazanmak amacıyla Fransız entelektüeller tarafından, yeni bir felsefi düşünce şekli olarak, devrimin jakoben (dayatmacı, demokrat devrimci) düşüncesine karşı, adalet ilkelerini ve medeniyetin güvenliğini sağlama anlamında kullanılmıştır.⁶⁴ Muhafazakârlık bütün felsefesini geçmişini korumak üzerine kuran ve yeniliğe tamamen karşı çıkan bir ideoloji değildir. Muhafazakârlık eski düzene, geleneklere ve eskinin değerlerine bağlı kalırken, aynı zamanda eskinin değerli yanlarından faydalanarak yeni düzenini oluşturmaktadır.⁶⁵ Muhafazakârlık, mevcut hukuki düzenin ve statükonun korunmasından yana olan, köklü değişimlerden şüphe duyan bir düşünce şeklidir. Toplumsal düzen açısından, aile, gelenek, din gibi toplumsal kurumlarda yaşanabilecek bozulmaların, toplumsal yapıya zarar vereceğini düşünür, bu nedenle bu kurumların varlığına ve muhafazasına büyük önem verir.⁶⁶

Tüm dünyada ve Türkiye'deki kullanımına baktığımızda, toplumda bazı kesimlerin muhafazakârlığa karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Muhafazakârlık kavramı genellikle, gericilik ve tutuculuk kavramlarıyla karıştırılmaktadır.⁶⁷ Çoğu zaman muhafazakâr olmak, dindar olmakla aynı anlamda kullanılabilir. Türkiye ve benzeri diğer bazı ülkelerde, kavramın içeriği yeterince bilinmediği için, ülkenin geri kalmışlığına sebep olarak gösterilebilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de yaşayan entelektüellerin çoğu, muhafazakâr olarak nitelendirilmekten hoşlanmamaktadırlar.⁶⁸ Türk muhafazakârlığının İslamcılık ile aynı olduğunu savunanlar vardır. Onların bu düşüncesi Türk muhafazakârlığını kavram olarak değerlendirmede bir sorun teşkil etmektedir. Muhafazakârlık ile İslamcılık farklı kavramlardır; fakat bazı olaylara yönelik bakış açılarında benzerlikler vardır, bu nedenle iki kavram arasında bir yakınlık olduğu söylenebilir.⁶⁹ Muhafazakârlık genel olarak statükonun korunmasından yanadır; fakat statükonun içeriği kesin değildir, farklı koşullara göre değişkenlik göstermektedir.⁷⁰ Yaşadığı çağın ve coğrafyanın koşullarına göre farklı şekillerde gelişen bir düşünce biçimidir. Bulunduğu bölgenin koşullarına göre muhafazakârlık, bazen milliyetçi, bazen cumhuriyetçi, bazen dini, geleneksel, bazen de bilimsel mahiyete bürünmüş şekilde

---

⁶⁴İsmail Safi, a.g.e., s. 16.

⁶⁵Erol Kaya, Hulusi Şentürk, Muhafazakâr Demokraside Yerel Yönetim Vizyonu, Okutan Yayınları, İstanbul 2007, s. 10.

⁶⁶Coşkun Can Aktan, "Muhafazakârlık ve Liberal Düşünce", Köprü Dergisi, 97, 2007, s. 51.

⁶⁷İsmail Safi, a.g.e., s. 16.

⁶⁸Bekir Berat Özüpek, Muhafazakârlık Akıl, Toplum, Siyaset, Liberte Yayınları, Ankara 2004, s. 1-2.

⁶⁹Fırat Mollaer, Muhafazakârlığın İki Yüzü, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, s. 180.

⁷⁰Frank Bealey, Richard A. Chapman, Michael Sheehan, Elements in Political Science, Edinburgh University Press, Edinburgh 1999, s. 184.

karşımıza çıkmaktadır.⁷¹ Muhafazakârlık düşüncesi siyasi ideoloji dünyasında kesin ve kararlı bir şekilde sağ tarafta yer alır.⁷² Aynı zamanda siyasi ideolojileri kategorize ederken sağ ve sol ayrımında, genellikle sağ tarafta yer alan ideolojiler, muhafazakâr ve tutucu olarak; sol kanatta yer alan ideolojiler ise, değişime açık ve yenilikçi olarak nitelendirilirler.⁷³

Avrupa’da aydınlanma ve Fransız Devrimi’ne karşıt olarak gelişen muhafazakarlık, Türkiye’de Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türk aydınlanması ve sonrasında yaşanan toplumsal, siyasal dönüşümlere paralel olarak gelişmiştir. Türkiye muhafazakarlığının başlangıç dönemi konusunda Osmanlı’nın son dönemleri ve Cumhuriyet’in ilk yılları, birçok araştırmada önemle vurgulanmıştır. Bu dönem, Türkiye’de imparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecinin olduğu ve modernleşme hareketlerinin hız kazandığı hatta yoğun şekilde toplumsal ve siyasal alanda köklü dönüşümün yaşandığı bir dönemdir. Türkiye muhafazakarlığı, Avrupa’da olduğu gibi değişime ve dönüşüme destek veren grupların yanında bu dönüşümlere muhalif olan gruplar (muhafazakârlar) ayrımından öte özellikle cumhuriyet sonrasında değişimin kaçınılmaz olduğu yolundaki anlayışın etkisiyle, değişimin zararsız gerçekleşmesi anlamında ve muhafazakâr düşünceye sadık bir biçimde, bu değişimle birlikte geleneklerin de korunması gerektiğini savunan entelektüeller tarafından benimsenmiştir.

Türkiye muhafazakarlığı gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde iki dinamik unsur etrafındaki ilişki perspektifinde incelenebilir. Bu iki dinamik unsur, “dinci-muhafazakârlar” ve “yenilikçi-laik” gruplar olarak ifade edilebilir.⁷⁴ Muhafazakarlık özellikle “dinci-muhafazakârlar” denilen grup tarafından benimsenmiştir. Türkiye muhafazakarlığı ilk olarak bu koldan incelenmeye tabi tutulmuştur. Bu kol, cumhuriyete geçişle birlikte toplumda, siyasette, eğitimde vs. reformasyona gidilmesi noktasında ihtiyatlı olunması gerektiğini savunan, değişimin öze zarar vermesinden endişe duyan, kısacası tedrici değişimden yana olan gruptur. Ancak Türkiye muhafazakarlığının ana eksenini iki koldan incelenmesi gerekli bir konudur. İkinci kol ise, muhafazakarlığı tavır olarak

---

⁷¹ Ahmet Nazlı, “Muhafazakârlık ve Değişim”, Köprü Dergisi, 97, (2007), s. 142.

⁷² Şükri Argın, “Siyasetin Taşrasında Taşranın Siyasetini Tahayyül Etmek”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık, V, (Ed. T. Bora, M. Gültekinil), 3. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 468.

⁷³ Ahmet Nazlı a.g.m., s. 142.

⁷⁴ Davut Dursun, “Muhafazakarlık ve Türk Muhafazakarlığının Sorun Alanları”, Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu, (İstanbul 2004), s. 187.

benimseyen, Kemalist ideolojiye bağı, cumhuriyet ilkelerini, değerlerini ve yapılarını koruma amacı güden bir muhafazakâr konumlanıştır.

Türkiye’de muhafazakarlık cumhuriyetin ilk yıllarında, bir düşünce tarzı bir kültürel konumlanış şeklinde kısacası kültürel bir muhafazakarlık biçiminde yeşermiştir. Hatta bu yıllarda muhafazakâr düşünürler, kendilerini muhafazakâr olarak adlandırmaktan dahi kaçınmışlardır. Bu çekingenliğe yol açan nedenlerin başında, Kemalist yönetici seçkinlerin her türlü muhafaza talebini, geleneksel Osmanlı sisteminin siyasal ve sosyal kurumlarını koruma veya canlandırmaya yönelik irticai talepler olarak görme eğilimleri gelmektedir.⁷⁵

Türk siyasi tarihinde Milliyetçilik ve Muhafazakarlık düşünceleri dışında Avrupa’dan etkilenen birkaç entelektüelin savunduğu ve çeşitli dergilerde hakkında yazıların yazıldığı, II. Meşrutiyet döneminin fikir akımları içerisinde en zayıfı olan bir sosyalizm/komünizm düşüncesi de mevcuttur.⁷⁶ Terim anlamı olarak Sosyalizm: “Bireyciliği, üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti ve özel girişimciliği reddeden, buna karşılık toplumculuğu, üretim ve bölüşüm araçlarında kamu ya da devlet mülkiyetini savunan siyasi ideolojidir.”⁷⁷ Marksist-Leninist görüş çerçevesinde komünist topluma ulaşılması amacıyla uygulanan ve proletarya diktatörlüğü olarak adlandırılan geçiş dönemi toplumsal sisteme de sosyalizm adı verilir. Komünizm ise sosyalizmin evrimi ile varılacağı düşünülen bir toplumsal örgütlenme biçimidir. “Komünist” sözcüğü günümüzde, kapitalist sistemi ortadan kaldırmaya yönelik faaliyet gösterenleri niteleyen bir anlam ifade ettiği gibi, Komünist partilerin iktidarda olduğu ülkeleri adlandırmak amacıyla da kullanılmaktadır. Kavram, sosyal bilimdeki anlamı ile, yani özel mülkiyetin, toplumsal sınıfların ve de devletin ortadan kalktığı bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak kolayca tarif edilebilir bir nitelikte değildir. Zaten kavrama bugünkü anlamını veren Karl Marx ve Friedrich Engels de, bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak komünizmin belirgin bir tanımını yapmamışlardır. Onlara göre, sosyalizmin son aşaması olan bu toplumsal örgütlenmenin temeli, herkesten yeteneğine göre alınıp herkese ihtiyacına göre verilmesi ilkesine dayanmaktadır. Böylece ortaya, sömürünün, sınıfsız ve devletsiz bir toplumsal örgütlenme biçimi çıkmış olacaktır⁷⁸ Osmanlı Devleti’nde sol düşüncenin köklerini XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan

---

⁷⁵Nazım İrem, “Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi-Muhafazakarlığının Kökenleri”, Toplum ve Bilim: Türk Muhafazakarlığı, 74, (1997), 52-101.

⁷⁶Mete Tunçay, E. J. Zürcher, (Der. Mete Tunçay), Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik, İstanbul 2004 s. 14.

⁷⁷Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 162.

⁷⁸Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s. 99; “Modern Sosyalizmin Doğuşu”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 14-15.

işçi hareketlerine kadar götürmek mümkündür.⁷⁹ İlk işçi hareketlerinin başlamasıyla sosyalizmin başlaması arasında bir ilgi bulunmamakla beraber, bir işçi hareketi olarak kabul edilen sosyalizmin bilinçli olmasa da başlangıç tarihini 1870'lerdeki ilk işçi hareketlerine kadar götürmemiz mümkündür. Bu tarih esas olarak Osmanlıdaki sol düşüncenin etkilendiği Avrupa'daki işçi hareketlerinden çok da uzak bir tarih değildir. Çünkü dünya işçi hareketlerinin başlangıç tarihi 1845'ten daha öteye gitmemektedir.⁸⁰

Sosyalizm düşüncesinin Osmanlıdaki ilk resmi teşekkülü 1871 tarihli "Ameleperver Cemiyeti" olmuştur. Bu cemiyet 1872 yılının ocak ayında tersane işçilerinin grevlerinde rol almış ve bu grev başarı ile sonuçlanmıştır. Fakat Cemiyet, 1845 tarihli polis nizamnamesinin 12. maddesi gereğince kapatılmıştır.⁸¹ Bu cemiyetin kapatılmasının ardından aynı maksatla ama farklı isimlerle yeni cemiyetler açılmıştır. Fakat bu cemiyetler de öncekiler gibi kısa ömürlü olmuşlardır.⁸²

Osmanlı toplumunda sosyalizm anlamında ilk hareketlenmeler daha çok gayr-ı Müslim tebaa arasında yaşanmıştır.⁸³ Türk ve Müslüman tebaa arasından sadece bir grup entelektüelin bu düşünceye ilgi duyduğunu bunu da Avrupa'ya yaptıkları gezi veya eğitim maksatlı seyahatleri neticesinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Özellikle, başta Fransa ve Almanya olmak üzere Avrupa'ya yapılan seyahatlerin Osmanlı entelektüellerinin sol düşünceyi edinmeleri konusunda tesirleri çok fazla olmuştur. Türk entelektüelleri, sosyalizm düşüncesini Avrupa'dan öğrenmekle beraber; esas itibarıyla asıl etkilendikleri ve Türk siyasi

---

⁷⁹Sağ-sol ayrımı siyaset sözlüğüne 1789 Fransız Devriminin Birinci Cumhuriyet Meclisinden geçmiştir. Bu meclisin yarım ay biçimindeki toplantı salonunun solunda eşitlik ve köklü değişme yanlısı üyeler otururlardı, sağda da bu fikirleri pek tutmayan ılımlı ve soylular. Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1978, s. 13.

⁸⁰Aclan Sayılğan, Türkiye'de Sol Hareketler, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2009, s.1.

⁸¹"İşini gücünü terk ile mücerret tatili mesalihi ibat garazesinde olan amele ve işçi makullerinin def ve izalesiyle ihtilal vukuunun önü kestirilmesi" Bu kapatma hareketi, işçi eylemine dayalı sol hareketin ilk resmi engellemesi olmuştur. Aclan Sayılğan, a.g.e., s.2.

⁸²1895 yılında bir başka işçi örgütü olan "Osmanlı Amele Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyet faaliyetlerini gizli yürüttü. Bir yıl kadar faaliyette kalan bu cemiyet 1896'da kurucularının tutuklanmasıyla ortadan kalktı, cemiyet dağıldı. Üyelerinin bir kısmı sürgüne gönderilirken bir kısmı gözetim altında tutuldu. Cezalarının son bulmasıyla birlikte yine harekete geçip bu sefer "Osmanlı Terakki Sanayi Cemiyeti", "Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti", "Uhuvveti Müstahdemin Muhtelite Cemiyeti" ve "Osmanlı Sanatkarlar Cemiyeti" isimleriyle çeşitli işçi teşekkülleri kurdular; kapananların yerine yenilerini açmaya çalıştılar. A. Sayılğan, a.g.e., s.3.

⁸³Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde, sosyalist-marxist fikirleri ilk yayanlar Ermeni, Bulgar, Musevi ve Balkan komitacıları olmuştur. Bilhassa Osmanlı Devleti ile Rusya, İngiltere ve Fransa arasında akdedilen 1839 anlaşmasından yararlanarak, İmparatorluk içinde kargaşalık çıkartıp beş büyük Avrupa devletine, Osmanlı payitahtını işgal ettirdikten sonra müstakil bir Ermenistan kurmak hevesinde olan ve İngiltere, Rusya, Fransa tarafından desteklenen Ermeni komitacıları genellikle sosyalist idiler. A. Sayılğan, a.g.e.,s. 6.

tarihinde yer almaya başladıkları devir veya dönüm noktası 1917 tarihinde Rusya’da yaşanan Bolşevik İhtilali, diğer bir adıyla Ekim Devrimidir.⁸⁴

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı entelektüellerinin gündemine fikri bir zenginlik olarak giren sosyalizm, siyasi hayatta ciddi bir muhalefet ortamı oluşturamamış bu durum uzunca bir zaman devam etmiştir. Osmanlı entelektüelleri için sosyalizmi savunmak “mal ve kadınlar üzerindeki ortaklık” olarak algıladıkları komünizmin reddedilmesine olanak sağlıyordu. Sınıf mücadelesini dile getiremeyen Osmanlı entelektüelleri bu kavrama, özgün Osmanlıca anlamlar yüklediler.⁸⁵

Osmanlı toplumunun sosyalizmi kaldıracak şartlara sahip olmadığı oldukça açıktı. Sosyalizmin var olabilmesi için birtakım koşulların bulunması gerekmektedir. Bir işçi sınıfının ve sendikaların olması, sınıflı bir toplum, sınıf mücadelesi ve bunu yazdıklarıyla destekleyecek bir entelektüel sınıfın var olması gerekmektedir. Bu şartlar içerisinde sadece entelektüel sınıf Osmanlı toplumunda bol miktarda bulunmaktaydı. Fakat sendika hareketini yürütebilecek yeterli sayıda bilinçli bir işçi sınıfından henüz söz edilemezdi. Sayıca az olan işçi sınıfı sendikal bir girişimde bulunmamış bunun yerine meslek kollarının bir arada bulunduğu Lonca teşkilatında örgütlenmişlerdir. İstanbul’daki birkaç Rum, Ermeni ve Yahudi’yi saymazsak bu dönemde Osmanlıda ciddi anlamda bir burjuvazinin varlığından da söz edilemez.⁸⁶

1908’de ağırlıklı olarak ücret sorunu gözetilerek başlatılan işçi grevlerinin daha sonraki yıllarda zenginleşen işçi talepleriyle, grevlerin içeriği de değişmiştir. Ancak kısa

---

⁸⁴“Devrim, Romanov Hanedanı ve Rus İmparatorluğunun çöküşüne ardından Rusya İç Savaşına ve Sovyetler Birliğinin kuruluşuna sebep olmuştur. Aslında devrim 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde başlamış fakat o dönemde Rusya’da kullanılan Jülyen takvimine göre 23 Şubat 1917’ye denk geldiği için “Şubat Devrimi” olarak tarihe geçmiştir. Ekim Devrimi veya Bolşevik Devrimi ise Jülyen takvimine göre 25 Ekim 1917’de Petrograd’daki geçici hükümetin devrilerek iktidarın Lenin önderliğindeki Bolşeviklere geçmesini sağlayan ve Sovyetler Birliği’nin kurulmasına yol açan olaydır.

⁸⁵Bu dönem Osmanlı entelektüellerinin sosyalizm ve komünizm kavramlarına bakışını yansıtmaya açısından o dönemin Tercüman-ı Şark Gazetesinin yazı işleri müdürü Şemseddin Sami, 1878’de yazdığı bir makalesinde “Sosyalizm, insanlık toplumunun hüsnü idaresiyle refah ve mutluluğunu ve istisnasız bütün fertlerin özgürlük ve eşitliğini hiç kimsenin doğal haklarını çiğnemeyerek sağlayan, hak ve adaletin meydana çıkmasını ve doğal nimetlerden herkesin bol bol yararlanmasını ve pay almasını arar bir selamet yoldur.” diyerek sosyalizmi överken, komünizmi yerin dibine batırarak savunduğu sosyalizmin komünizmden farklı bir şey olduğunu iddia ediyordu. “Komünizm insanı hayvan yapmakta ve değişmeyen -yani ezeli ve ebedi olan- mukaddes ahlak yasası bu doktrini meşru saymamaktadır.” demiştir. Şemseddin Sami’nin sosyalizm ve komünizm arasında bir benzerlik görmeyen ikincisi yerine birincisinden yana olmayı savunan dünya görüşü 1920’lere kadar tüm sosyalist Osmanlı entelektüellerinin bir takıntısı olacaktır. İ. Akdere, Z. Karadeniz, Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1996, s. 16.

⁸⁶Osmanlı İmparatorluğunda işçilerin sosyal ve ekonomik durumları oldukça kötüydü. Günlük çalışma süreleri 15-16 saati buluyordu. Haftalık tatil haklarını kullanamıyorlardı. Ücretlerin zamanında ödendiği olmuyordu. Üstelik sadece çalışılan günler için ücret ödeniyordu. Yemek saatleri ve dinlenme araları günlük yevmiyelerden kesiliyordu. Ücret yıllarca aynı kalıyordu. İ. Akdere, Z. Karadeniz, a.g.e., s.22

zamanda çok sayıda grevle karşılaşan İttihat ve Terakki hükümeti 25 Eylül 1908’de henüz iktidara gelişinin üçüncü ayında Tatil-i Eşgal yasası hazırlayarak grevleri ve işçilerin sendikalarda örgütlenmelerini yasakladı, basına sansür getirildi.⁸⁷ Ancak bu yasak ve baskılara karşın grevler durmadı. II. Meşrutiyetten iki yıl sonra tramvay işçileri, Kazlıçeşme deri işçileri, Manastır dokuma fabrikası işçileri, İstanbul’da kömür yükleme ve tütün deposu işçileri grevdeydi.⁸⁸ Sendikal örgütlenmenin Tatil-i Eşgal yasasıyla yasaklanmasına karşın 1908’den 1913’e kadar olan dönemde birçok sendika kurulmuş ve çok sayıda işçi sendikalaşmıştı.⁸⁹

İlk Türk sosyalist dergisi olarak bilinen İştirak dergisi, İştirakçi Hilmi olarak bilinen Hüseyin Hilmi tarafından İstanbul’da 26 Şubat 1910 yılında yayın hayatına başlamıştır.⁹⁰ Bu dergi örfi idare tarafından birkaç kez kapatılmışsa da her seferinde başka bir adla yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Bu dergi ilk sosyalist parti olan Osmanlı Sosyalist Fırkasının kurulmasında fitili ateşleyen yayın olmuştur.⁹¹ Fırkanın sosyal ve siyasal anlayışını yansıtan şu görüş onun sosyalizm anlayışını halk ve devlet arasındaki ilişkiyi nasıl gördüğünü örneklemesi bakımından ilginçtir. “Hükümet Anadolu’da kooperatif şirketler küçük sendikalar teşkil etmeli köylü az faizle istediği parayı oradan alabilmeli, biz hükümetimizden ne bir Grand Opera ne de Sarayburnu’ndan Haydarpaşa’ya asma köprü istiyoruz. Biz işçileri, rençperleri, köylüleri biraz terfih edebilirsek büyük iş görmüş oluruz.”⁹² 1913 yılına gelindiğinde üçüncü yılını dolduran Osmanlı Sosyalist Fırkası, İttihat ve Terakki hükümetinin gazabına uğradı. Önce İştirak dergisi, ardından Osmanlı Sosyalist Fırkası

---

⁸⁷Tatili Eşgal Yasasıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Meclis-i Mebusan Zabıtları, Tatil-i Eşgal Layihası (Kanun No: 115), 1. Dönem, Cilt:6, Birleşim 125, s. 121; Meclis-i Mebusan Zabıtları, Tatil-i Eşgal Layihası, 1. Dönem Cilt: 5, Birleşim 124, s.102-132; Meclis-i Mebusan Zabıtları, Tatil-i Eşgal Layihası, 1. Dönem Cilt: 5, Birleşim 112, s.380-384; Meclis-i Mebusan Zabıtları, Tatil-i Eşgal Layihası, 1. Dönem Cilt: 5, Birleşim 113, s. 391-400,411-413.

⁸⁸Aclan Sayılğan, a.g.e., s.24-25.

⁸⁹“İstanbul’da marangozlar, terziler, demiryolu memurları, Selanik’te tütün işçileri, pamuk ipliği bükümcüleri, hamallar, yükleme işçileri ve demiryolu memurları, Zonguldak maden işçileri, İzmir’de yükleme ve demiryolu işçileri sendikaları kurulmuştu. Bunların yanı sıra sendika olmayan çeşitli işçi kuruluşları da giderek yaygınlaşıyordu.” Mete Tunçay, a.g.e., s.35.

⁹⁰Türkiye’de kendisine sosyalist adını veren ilk gazete İzmir’de Boykotaj Cemiyeti tarafından 1908 Kasım ayında yayınlanan “Gave” adlı gazetedir. Ancak Gave siyasi ve ideolojik tutumunu “İttihatçı, Padişahçı, halifeci, dinci ve aynı zamanda liberal sosyalist olarak açıklamıştı ve bütün hedefi yabancı ürünlerin boykot edilmesiydi. A. Cerrahoğlu (Kerim Sadi) Türkiye’de Sosyalizm Tarihine Katkı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.7.

⁹¹Osmanlı Sosyalist Fırkası hakkında daha geniş bilgi için bkz. T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 247.

⁹²“Partide yayın organında ilginç bir sosyalizm anlayışı hâkimdi. İslamiyet’in özünde sosyalizmi içerdiğini düşünüyor ve sosyalizmi haklı çıkaracak gerekçeleri İslam dininde arıyorlardı. Hüseyin Hilmi, bir yazısında “İslamiyet’te nice ayeti kerime ve hadisi şerif ile tasdik olunan sosyalist ilkeler, zekât gibi ameli bir surette dahi ifrağ edilmektedir.” şeklindeki bir ifadeyle hissiyatını kâğıda dökmüştür. Hüseyin Hilmi’nin yazdıklarına bakılacak olursa o dönemin bazı entelektüelleri sosyalizmin İslami olarak ifadesini zekâtta bulmuşlardı.” A. Cerrahoğlu, a.g.e., s.106.

kapatıldı. Hüseyin Hilmi ve bazı arkadaşları sürgüne gönderildiler. 1918 yılında sürgünden geri döndüler ve 1919 yılının şubat ayında Türkiye Sosyalist Fırkası adı altında yeni bir parti kurdular.

Birinci Dünya savaşının başlaması ve bitişi arasındaki dönemde işçi hareketlerinde bir canlanma meydana gelmedi. Mütarekeden sonra İstanbul hükümeti çıkardığı kararnamelerle cemiyetlerin çalışma alanlarını daralttı. Yeni cemiyetlerin kuruluşunu önledi. Buna rağmen yine de sosyalist karakterde partiler kurulabildi.⁹³ İttihat ve Terakki Fırkası'nın ağır baskıları altında duraklayan işçi eylemleri ve sosyalizm tartışmaları 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından ve savaşın yenilgiyle sonuçlanmasının belli olmasından sonra yeniden ortaya çıktı. Meclisi Mebusan'ın feshedilmesi açık bir siyaset boşluğu doğurmuş bu da yeni muhalefet hareketlerine imkân veren siyasi bir atmosfer yaratmıştır. Rusya'daki gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı basını ve entelektüelinin de etkisiyle Ekim Devrimi ülkenin birçok yerinde heyecanla karşılanmıştı. Zira Rusya'daki devrim ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı dönemden kurtuluşun bir çaresi olabilir miydi? diye düşünülüyordu.

Sovyet kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki karşılığı olarak benimsenen ve politik bir içerik kazanan “şura” kelimesi, sosyalizme merakla bakan entelektüeller, basın ve halk için Kurtuluş Savaşı döneminde bir siyasi yol ayrımına gelen Türkiye'de siyasal sistemler arasında yer edinmeye çalışan bir hareketin simgesel ismi oldu.⁹⁴ Ekim Devriminden sonra Sovyetler Birliği'nden ülkeye dönen savaş esirleri, orada yaşananların canlı tanığıydılar ve onların anıları, basının, entelektüellerin ve işçi kitlelerinin arasında kulaktan kulağa yayılıyordu. Aynı zamanda o yıllar, I. Dünya Savaşından önce öğrenim görmek için Avrupa'ya giden ve burada cereyan eden protesto ve gösteri yürüyüşlerinin yakın tanığı olan

---

⁹³Bu kuruluşlar arasında Sosyal Demokrat Fırkası (6 Ocak 1918) Osmanlı Mesai Fırkası (29 Ocak 1919) siyaset alanında bir saman alevi gibi yanıp söndüler. T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 230,330; 11 Ağustos 1920'de teşekkül eden Amele Fırkası ise kömür işçileri tarafından değil, kömür müteahhitlerinin bir teşkilatı olarak kurulmuştur. Müstakil Sosyalist Fırkası, Hüseyin Hilmi'nin Türkiye Sosyalist Fırkasından ayrılan bin kadar tramvay işçisi tarafından kurulmuş ise de belli bir faaliyet gösterememiştir. Mütarekede tekrar faaliyete geçen Hüseyin Hilmi'nin başkanlığındaki “Türkiye Sosyalist Fırkası” ile Almanya ve Fransa'dan dönen sosyalist entelektüellerin teşkil ettikleri Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ayrı birer öneme haizdirler. A. Sayılğan, a.g.e., s. 47-48.

⁹⁴“1919 yılının Kasım ayında Karadeniz bölgesindeki kasabaların birinde halk sokaklara dökülmüş yaşasın şuralar diye bağırıyordu. Amaçları kasabada bir şura idaresi kurmaktı. O yörede savaşan çetelerinde kendilerine katılmasıyla hapishaneyi basıp mahkûmları serbest bırakırlar. Hükümet konağını ele geçirirler. El konulan dükkanlardaki bütün yiyecekler fakir halka dağıtılır. Kasaba üç gün süreyle halkın denetiminde kalır. Tam Şura seçimi hazırlıklarına başlanıldığı sırada hükümet kuvvetleri kasabayı ele geçirirler.” İ. Akdere, Z. Karadeniz, a.g.e., s. 81.

entelektüellerin savaşın sona ermesi ve akabinde II. Enternasyonalin⁹⁵ dağılmasının ardından ülkeye dönüş zamanıydı.⁹⁶ Böylece Kurtuluş Savaşı, kimi kesimlerin bu savaşın sonunda Sovyetler Birliğine benzer bir siyasal sistemin kurulacağına inanarak, kimilerinin de İngiliz destekli Yunan işgali karşısında tek tutarlı müttefikin Sovyetler Birliği olduğuna inanarak katıldığı bir ulusal uzlaşma ortamı yarattı.

Millî mücadele döneminde Rusya'nın gerek maddi, gerek siyasi desteğinden istifade edebilmek amacıyla Mustafa Kemal liderliğindeki Ankara hükümeti, birtakım sol kuruluşların ortaya çıkmasına müsaade etmiş; hatta bazılarının kurulmalarına da bizzat kendileri ön ayak olmuşlardır. Yeşil Ordu Cemiyeti bu bahsi geçen kuruluşlardan biridir. Cemiyet, hükümete resmi bir beyanname vererek kurulmamış, kendi içinde gizli bir örgüttür.⁹⁷ Ebetteki bu cemiyet Mustafa Kemal'in bilgisi dışında da değildi. Çerkez Ethem'in bu cemiyete katılmasıyla Yeşil Ordu Cemiyetinin eline ciddi bir silahlı kuvvet geçmiş oldu. Bu da Mustafa Kemal'in cemiyetin faaliyetlerini durdurmasına ve cemiyet üyelerinin kurulacak yeni bir partiye yönlendirilmesine sebep olmuştur.⁹⁸ Yeşil Ordu Cemiyeti, Ankara'daki resmi komünist partisine bağlanmak istenilerek 1920 yılında kesin olarak feshedilmiştir.

Mustafa Kemal, yine Rus desteğini sağlamak ve ülkede sayıları az da olsa sol fikriyata sahip entelektüellerin ve halkın desteğini milli mücadeleye yönlendirmek amacıyla, 18 Ekim 1920 tarihinde Ankara'da bir Türkiye Komünist Fırkası (TKF) kurduğunu.⁹⁹ TKF hakkında herhangi bir siyasi faaliyete rastlanmadığından dolayı bu

---

⁹⁵“İkinci Enternasyonal, (1889-1916) komünist partiler tarafından uluslararası sosyalizm mücadelesini yürütmek amacıyla 1889 da kurulan organizasyondur. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 382.

⁹⁶“Türkiye’de sosyalist ve Komünist hareketleri 1916-1917 yıllarında Türkiye dışında başladı. II. Enternasyonalin kuruluşundan sonra da Türkiye dâhiline intikal etti. Dört dış merkez Türk sosyalizmine başlangıç oldu. 1- Fransa’da, 2- Almanya’da, 3- İsviçre’de, 4- Rusya’da başlayan ilk Türk sosyalist-komünist hareketleri, 1919’dan sonra Türkiye’de merkezileşerek günümüze kadar intikal eden sosyalist ve komünist hareketlerin doğuşunu hazırladı.” A. Sayılğan, a.g.e., s. 57.

⁹⁷Yeşil Ordu Cemiyeti hakkında daha geniş bilgi için bkz. Emel Akal, Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm, Türkiye Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 304-310.

⁹⁸Yeşil ordu Cemiyetinin kurulmasına göz yumduğu iddia edilen Mustafa Kemal daha sonra bu girişimi yasa dışı ilan etmiş ve kapatılmasını emretmiştir. Çünkü Çerkez Ethem’in katılmasından sonra endişe verici bir boyuta sızmış Anadolu’nun en güçlü silahlı gücüne sahip olmuştur. Emel Akal, a.g.e., s. 306; Mustafa Kemal, kendi bilgisi dâhilinde kurulan örgütün dağılmasına gerekçe olarak, “Yeşil Ordunun bizim takip ettiğimiz muntazam ordu teşkili fikrine muarız olarak milis diyeceğimiz bir nevi teşkilat fikrine umumi bir cereyan vermeye çalıştığını gösteriyordu.” İ. Akdere, Z. Karadeniz, a.g.e., s.91.

⁹⁹“Binaenaleyh Komünizmin memleketimiz için, milletimiz için, icabatı diniyemiz için gayri kabili kabul olduğunu anlatmak, yani efkârı umumiyeye-i milleti tenvir etmek en nâfi bir çare görülmüştür. İşte Hükümet böyle bir çareye tevessülle iştilal etmekle beraber, şüphe yok ki, gelen cereyanlar zamandan evvel fiilen mazarrat tevhit edebilecek hale gelmemesi için dahi bir taraftan da tedabir-i lâzimeyi ittihaz etmiştir. Hükümet

partinin Türk siyasi hayatında neler yaptığından çok bu partiye niçin gerek duyulduğu, neden kurulduğu sorularına cevap aramak gerekir. Anadolu’da Komünist sıfatlı resmi bir parti olmasının Türk-Sovyet görüşmelerini olumlu yönden etkileyebileceği, düşünülmüş olması muhtemeldir. Ayrıca Mustafa Kemal’in önderliğinde kurulan yeni iktidarın genel eğilimi muhalif hareketlere son vermeden önce mevcut düzene bağlama çabası veya ülkede yayılıp popülerleşmeye başlayan komünist düşüncelerin gelişmesini önlemek ve komünist eğilimleri Kemalist amaçlara doğru yönlendirmek istemesi de kuvvetle muhtemeldir. Daha önce bahsedilen Yeşil Ordu Cemiyeti de benzer gerekçelerle ortaya çıkmış cemiyet mensuplarının hareketleri kontrol edilemez duruma gelince cemiyet kapatılıp mensupları TKF’ye davet edilmiştir. TKF’nin kurulması, 1920 yılının askeri-stratejik durumuyla da ilgili olabilir. Bu tarihe kadar Türk kuvvetleri Yunan birlikleri karşısında ciddi bir üstünlük elde edememişlerdi. Yenilgiler sonucu cephelerin gerilemesi halinde meclis hükümeti Doğu Anadolu’ya sığınmak ve Rus gücünün iyice etkisi altına girmek zorunda kalabilirdi. Mustafa Kemal’in bu gibi bir durumda başa geçmesini ve bir Türk partisi olarak Sovyetlere karşı yönetimde bir miktar bağımsızlık sağlamasını hesaplayarak TKF’yi kurdurmuş olması da mümkündür.¹⁰⁰ Mustafa Kemal, bir taraftan ülkedeki komünist hareketleri kontrol edebilmek adına resmi bir TKF kurdurarak Komünist parti yanlısı gibi görünürken diğer taraftan da yaptığı konuşmalarında Komünizmi benimsemeyerek ona karşı olduğunu şu sözlerle açıkça ifade etmiştir. “Bolşevizm’e gelince, onun bize nüfuz etmesini önleyen dinimiz, anelerimiz ve sosyal bünyemiz göz önüne alınırsa, bu doktrinin, memleketimizde hiçbir şansı olmadığı anlaşılır. [...] İçtimai nokta-i nazardan dini kaidelerimiz bizi Bolşevikliği kabul etmekten alıkoymaktadır. Hatta Türk Milleti, lüzumu halinde ona karşı savaşmaya hazırdır.” ve “Biz ne Bolşevik’iz, ne de komünist; ne biri, ne diğeri olmayız. Çünkü biz milliyetperver ve dinimize hürmetkârız.”¹⁰¹ Mustafa Kemal, Milli Mücadele döneminde Sovyetlerle olan siyasetinde iki ülke arasındaki siyasi ilişkilere olumlu yaklaşırken konu Komünizme geldiğinde tamamen farklı düşünerek açıkça tavrı almıştır.¹⁰² Mustafa Kemal bu şekilde bir siyaset izlemesini şu sözlerle ifade etmiştir. “Efendiler, iki

---

tenvir ile bu cereyanın önüne geçmeyi düşündüğü sırada, aynı suretle düşünen birtakım kıymetli ahlâklı ve her noktai nazardan şayanı emniyet arkadaşlar bana müracaat etmişlerdir. Bu zevat bu noktai nazardan bu memleket ve milletin menafine azami ne suretle hizmet edebileceklerini düşünüyorlardı. İşte bu düşüncenin mahsulü olmak üzere Ankara’da Komünist Fırkası namı altında bir fırka teşekkül etti.” TBMM Gizli Celse Zabıtları, 22 Kânunusani 1337 (1921), Cilt: 7, s. 334.

¹⁰⁰M. Tunçay, a.g.e., s. 175-176.

¹⁰¹Nejdet Sançar, Türkçülük Üzerine Makaleler, Kamer Yayınları, İstanbul 1995, s. 190.

¹⁰²“Ruslarla olan münasebeti doğrudan doğruya iki müstakil devletin karşı karşıya olan ve her biri kendine ait olan gayelerini tamamen mahfuz bulundurmak şartıyla, bugüne kadar böyle olduğu, bugünden sonra da böyle devam edeceğine şüphe etmeyiniz.” TBMM Gizli Celse Zabıtları, 22 Kânunusani 1337 (1921), Cilt: 7, s. 333.

türlü tedbir olabilirdi. Birisi; doğrudan doğruya Komünizm diyenin kafasını kırmak; diğeri, Rusya'dan gelen her adamı derhal denizden gelmiş ise vapurdan çıkarmamak, karadan gelmiş ise hududun haricine defetmek gibi zecri, şedid, kırıncı tedbir kullanmak. Bu tedbirleri tatbik etmekte iki nokta-i nazardan faidesizlik görülmüştür. Birincisi; siyaseten hüsnü münasebatta bulunmayı lüzumlu addediniz. Rusya Cumhuriyeti kâmilten komünisttir. Eğer böyle zecri tedbir tatbik edecek olursak o halde bilâkaydüşart Ruslarla alâka ve münasebette bulunmamak lâzım gelir. Hâlbuki biz birçok mülâhazatı siyasiyeden, birçok esbap ve avamilden dolayı Ruslarla temasta, müşasebatta, itilafta bulunmak istedik ve istiyoruz ve isteyeceğiz. O halde tatbik edeceğimiz tedbirler de dostluğunu istediğimiz bir millet, bir hükümetin prensiplerini tahkir etmemek mecburiyetindeyiz.”¹⁰³

Ankara Hükümetinin denetimi dışında özgün bir sol kavramının ülke içerisinde gelişmesinde Mustafa Suphi'nin liderlik ettiği gayri resmi TKP oluşumunun etkisi yadsınamaz düzeydedir. Türkiye Komünist Partisini vücuda getiren isim de Mustafa Suphi olmuştur.¹⁰⁴ Parti, kuruluş amacını TKP Umumi Nizamnamesinin birinci maddesinde “Bütün beşeriyete refah ve saadet temin edecek olan cihan inkılabının Türkiye’de biran evvel husulpezir olmasını temin ve sosyalizmi tesis için Türkiye’de bir Komünist yani Bolşevik Partisi teşekkül etmiştir.”¹⁰⁵ şeklinde açıklamıştır. Türkiye’deki sol örgütlerin büyük bir çoğunluğu varlıklarının kaynağı olarak Mustafa Suphi tarafından kurulan TKP’yi göstermektedirler. TKP’nin ilk kurucu komitesi 14 Temmuz 1919’da Sovyetlerde oluşturulmuştu.¹⁰⁶ Mustafa Suphi daha sonra Moskova’dan Türkistan’a geçerek Beynelmillel Şark Tebligat Şubesini kurar. Taşkent’teki komünist örgütü yeniden düzenler ve bir Türk Kızıl Ordusu oluşturur. Bu arada Azerbaycan’da Sovyet yönetimi gerçekleşince, Mustafa

---

¹⁰³TBMM Gizli Celse Zabıtları, 22 Kânunusani 1337 (22 Ocak 1921), Cilt: 7, s. 334.

¹⁰⁴Mustafa Suphi 1883 yılında Trabzon’a bağlı Giresun kasabasında doğmuştur. Babasının memuriyeti dolayısıyla birçok şehir dolaşmış ilköğrenimini Kudüs ve Şam’da, lise öğrenimini Erzurum’da tamamlamıştır. İttihat ve Terakki ile yaşadığı fikir ayrılığı ve baskılar neticesinde Birinci Dünya Savaşının başladığı yıl Rusya’ya gitmiştir. Mustafa Suphi asıl fikri gelişimini bu dönemde yaşamıştır. Rusya’daki Türk esirler arasında çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, Komünizm konusunda geniş kapsamlı eğitimler almıştır. 1920’de Bakü’de Şark Milletleri Kongresine katılmıştır. Bu kongrede alınan gizli bir kararla Mustafa Suphi’nin başkanlığında Bakü’de 10 Eylül 1920’de “Türkiye Komünist Partisi” kurulmuştur. Hüseyin Aykol, Türkiye’de Sol Örgütler, İstanbul 1996, s. 42-43; Mustafa Suphi’nin hayatı, düşünceleri ve siyasi faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hamit Erdem, Mustafa Suphi, Sel Yayınları, İstanbul 2010.

¹⁰⁵Türkiye Komünist Partisi Umumi Nizamnamesi, Mete Tunçay, a.g.e., s. 387-389.

¹⁰⁶Bu komitede, Mustafa Suphi ile birlikte, Mahmut Eksi, Ali Rıza Keskin, Osman Topçuoğlu, Mustafa Börklüce, Murat Sarı ve Kadir Erzurumlu bulunuyordu. İbrahim Topçuoğlu’nun “Neden İki Sosyalist Parti” adlı kitabında, Ali Rıza kuruluş günlerini şu şekilde aktarmaktadır, “12 Temmuz 1919 günü Moskova’ya gittim. Yedi kişi toplandık, durumu inceledik; hazırlanmış 25 maddelik Kurucu Komite programını onayladık. Bu suretle, Türkiye Komünist Partisi ilk Kurucu Merkez Komitesi 14 Temmuz 1919 tarihinde kurulmuş oldu [...] Komitemiz adına Mustafa Suphi, Kominterne giderek TKP Kurucu Komitemizi bildirdi ve kaydımızı yaptırdı.” İbrahim Topçuoğlu, Neden İki Sosyalist Partisi 1946: TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-1960, Eser Matbaası, İstanbul 1976 s. 60.

Suphi ve arkadaşları Bakü'ye geçerler. TKP'nin asıl örgütlenmesi de burada gerçekleşir. Mustafa Suphi, Bakü'de önce eski ittihatçıların kurmuş oldukları Türkiye Komünist Fırkasını dağıtarak, yeni bir örgütlenmeye girişir. İlk kongrenin tarihi olan 10 Eylül 1920 bu bakımdan TKP'nin resmi kuruluş tarihi olarak kabul edilir.¹⁰⁷

Mustafa Suphi, Rusya'da edindiği bu Komünist fikriyatı Anadolu'ya taşımak kanaatindeydi. Bu maksatla birkaç kez Mustafa Kemal ile mektuplaşmıştır.¹⁰⁸ Mustafa Kemal, Mustafa Suphi'nin gönderdiği mektubu bir meclis konuşmasında şöyle değerlendirmektedir. "Mustafa Suphi'nin ve daha bir adamın imzasıyla bir vesikayı ve bir mektubu hamilen bir zat bana mülâki oldu. Mustafa Suphi bana müracaat ediyor ve diyor ki; bizim hariçte maksadı teşekkülümüz dâhildeki maksadı millimizi teshil ve teminden ibarettir. Binaenaleyh size nasıl hizmet edebiliriz? Ben doğrudan doğruya Mustafa Suphi'nin mektubuna cevaben yazdım ve onu okuyabilirsiniz. Bu milletin, bu milletvekillerinden mürekkep olan Meclisin maksadı, gayesi, siyaseti kati olarak budur. Hiçbir vakitte merkezi hariçte bulunan bir teşkilâtla teşriki mesai edemeyiz. Biz kendi kendimizi sevk ve idareye çalışırız."¹⁰⁹ Mustafa Kemal, Ankara'dan Mustafa Suphi'ye TKP'nin TBMM'ye bağlı olmaksızın ve izin almadan çalışmaktan kaçınmasını isteyerek açık uyarılarda bulunduğu bir mektup göndermiştir.¹¹⁰ Mustafa Suphi, Bolşevizm sempatanlığının son derece güçlü olduğu ve mücadelenin merkezi olan Ankara'ya partinin en güçlü kadrosuyla birlikte gidebildiği takdirde gerek halk arasında büyük bir etki yaratabileceğini gerekse TBMM içindeki halk zümresi muhalefeti gurubuyla birleşme olanaklarını bulabileceğini, burjuvazinin etkisini kırarak mücadelenin önderliğini ele geçirebileceğini böylelikle ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kaderini tümüyle değiştirebilecek ve demokratik bir devrimden sosyalizme geçilebileceğini düşünüyordu.¹¹¹ Fakat Mustafa Suphi ve arkadaşları Ankara'ya doğru çıktıkları bu yolculuktan vazgeçirilip geri döndükleri esnada öldürülürler.¹¹² Mustafa Suphi ve arkadaşlarının akıbeti hiçbir surette Sovyet hükümetinin

---

¹⁰⁷http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 10.02.2018

¹⁰⁸Bu iki isim arasındaki mektuplaşma ve mektupların içeriğiyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Mete Tunçay, a.g.e., s. 228-233; İ. Akdere, Z. Karadeniz, a.g.e., s.120-130.

¹⁰⁹TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Dönem, 2. Birleşim, Cilt:1, s. 336.

¹¹⁰Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkasının Kuruluşu ve Mustafa Suphi, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 279.

¹¹¹Aclan Sayılğan, a.g.e., s. 70; İ. Akdere, Z. Karadeniz, a.g.e., s.132.

¹¹²Mustafa Suphi ve arkadaşları 28 Aralık 1920'de Kars'a geldiler. Burada Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa ile görüştiler. Ardından Erzurum'a doğru hareket eden grup şehre geldiklerinde Kazım Karabekir'in (halkın saldırı tehdidini göz önüne alarak) Trabzon'a oradan da Bakü'ye dönme kararı alırlar. Fakat Trabzon'da gurubu motorla Batum'a götürecek olan kayıkçı kâhyası Yahya denize açıldıklarında adamlarıyla Mustafa Suphi ve arkadaşlarını öldürürler. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Ankara hükümetinin bilgisi dâhilinde ve merkezi bir plan gereği öldürüldüklerine dair bir kanıt bulunmamakla beraber grup Anadolu'ya girdiğinden itibaren

tepkisine sebep olmamıştır. O sıralar baskı altında bulunan komünistlerin durumları ele alınsa idi, o zaman bu Mustafa Kemal'in dostluk politikasının yok edilmesine sebep olurdu. Sovyetlerin dışişlerinden sorumlu halk komiseri Çiçerin, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının akıbetinin iki ülke görüşmelerini tehlikeye düşürmemek için elinden gelen gayreti sarf etmiştir. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının kazaya kurban gittiklerini politik zaruretle kabul ettikten sonra 16 Mart 1921'de yani Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesinden bir buçuk ay sonra Moskova Muahedesini imzalanmıştır.¹¹³

Gayri resmi TKP'nin yasal zeminde faaliyete geçme isteğiyle birlikte yeni bir sosyalist oluşum olan "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" doğdu. Parti programının onaylanmasıyla 7 Aralık 1920 tarihinde THİF resmen kurulmuştur.¹¹⁴ THİF savunduğu fikirler doğrultusunda memleketin koşulları ve halkın hassasiyetleri göz önüne alınarak belli konularda komünist teoriyi eleştirdiği görülmektedir.¹¹⁵ Fırka, işçilerle yetinmeyerek harekete sınıflar arası bir nitelik vermek ve özellikle köylüleri sol devrimciliğe çekmek istemiştir. Sonra yine geniş halk kitlelerinin desteğini almak amacıyla İslamiyet'in sola yakınlığı üstünde durulmuştur.¹¹⁶ Türkiye Komünist Partisinin Anadolu teşkilatının legal yansıması olan THİF, Çerkez Ethem'le iş birliği yaparak "taklîbi hükümete" kalkıştığı iddiasıyla 2 Şubat 1920'de kapatıldı. Bu fırka 29 Mart 1922'de ikinci defa faaliyete geçtiyse de 12 Ekim 1922'de tekrar kapatıldı.¹¹⁷

Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkasının kurucusu olan Şefik Hüsnü (Değmer), XX. yüzyılın başından itibaren çalışmak veya öğrenim görmek üzere Fransa ve Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın farklı ülkelerine giden Türk gençlerinden sadece biriydi.¹¹⁸ Şefik

---

hükümetin bundan haberdar olduğu ve bunu engellemeye çalıştığı da apaçık ortadadır. Türk resmi makamları olay hakkında bilgi isteyen Sovyet makamlarına, olayın bir deniz kazası olduğu yolunda açıklama yapmıştır. İ. Akdere, Z. Karadeniz, a.g.e., s.135; Mete Tunçay, bu olayı kitabında on beşler cinayeti başlığı altında ele almıştır. M. Tunçay, a.g.e., s. 240-241; Aclan Sayılğan, İttihatçı ve muhafazakâr grubun Mustafa Suphi ve arkadaşlarını öldürmüş olabileceğini yazmaktadır. A. Sayılğan, a.g.e., s. 112.

¹¹³A. Sayılğan, a.g.e., s. 113.

¹¹⁴https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 13.02.2018; H. Aykol, a.g.e., s. 40; "Nazım Bey, THİF'nin kuruluş gerekçesini İstiklal Mahkemesinde şöyle anlatmıştır. Benim kurduğum İştirakiyun Fırkasının programının 1. Maddesinde asr-ı saadet samimiyet-i müşterekesini iade ve ihya edecek ve hurafeler ve batıllarla mücadele edecektir cümlesi sarihtir. Biz büyük bir inkılap ile beraber büyük bir muhafazakârlık iltizam eyledik." A. Sayılğan, a.g.e., s. 129; "Genel merkez teşkilatı, matbuat, irşat, maliye ve teşkilat şubelerinden meydana gelmektedir. THİF'in kurucu ve yöneticileri arasında, Tokat Milletvekili Nazım, Bursa milletvekili Şeyh Servet, Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü, Baytar Binbaşı Salih Hacıoğlu ve Zihnetullah Nuşirevan bulunmaktaydı." M. Tunçay, a.g.e., s. 185.

¹¹⁵Bir maddede "aile hukuku-şeriat dairesinde mahfuz ve nikâh muteberdir demiştik. Komünist Fırkası ise bunları tanımaz. Sonra komünist adı da memleketin kabul etmeyeceği bir isimdir." A. Sayılğan, a.g.e., s. 129.

¹¹⁶M. Tunçay, a.g.e., s. 189.

¹¹⁷A. Sayılğan, a.g.e., s.131.

¹¹⁸Şefik Hüsnü'nün hayatı ve yazıları hakkında daha geniş bilgi için bak. Erden Akbulut, Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2010.

Hüsnü, Türkiye'ye dönüşüyle birlikte Kurtuluş dergisini İstanbul'da yayınlanmaya başladı. Bir süre sonra da 22 Eylül 1919'da Türkiye Sosyalist İşçi ve Çiftçi Partisi resmen kuruldu.¹¹⁹ TİÇSP'nin ilk giriştiği işlerden biri diğer sol kuruluşlarla ortak bir cephe meydana getirmeye çalışmış fakat bu girişim başarıya ulaşamamıştır. Kurtuluş dergisinin İstanbul'un işgalinin ardından Damat Ferit Hükümeti tarafından yasaklanmasıyla, TİÇSP kadroları bir yıl sonra Aydınlık dergisini çıkartmaya başladılar.¹²⁰ Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden ve büyük ölçüde tasfiye edilmesinden sonra Komitern¹²¹ ile olan iletişimi Aydınlık ve çevresi sürdürmüştür. Bu da Mustafa Suphi'den sonra TKP'nin yeniden örgütlenebilmesi ve hemen devamında Şefik Hüsnü'nün birinci adam olarak ortaya çıkmasını açıklamaktadır. Nisan 1923'te TBMM'nin kendini feshederek yeni bir meclis seçimi kararı almasından istifade ederek uzun süreden beri örgütsel faaliyetini durdurmuş bulunan ve sadece Aydınlık dergisinin yayınıyla kendini hissettiren TSİÇP yeniden faaliyete geçmiştir. Yaklaşık bir ay sonrada hükümet bir tevkifat başlatarak ülkede esen bu sol rüzgârları bir süreliğine bastırmıştır.¹²² 1925 yılına gelindiğinde Dr. Şefik Hüsnü (Değmer), Hasan Ali (Ediz), Nazım Hikmet (Ran), Dr. Hikmet (Kıvılcımlı), Şevket Süreyya (Aydemir) gibi önemli isimlerin içinde bulunduğu yeni bir sol örgütlenme oluşmuştur. Bu sol örgütlenme "Aydınlık" dergisi ve Şevket Süreyya idaresindeki "Orak-Çekiç" dergisi ile sol yayıncılığa yeniden başlanmış, hazırlanan ve dağıtılan çok sayıda broşür ile sol düşüncenin işçiler arasında yayılmasına çalışılmıştır. Şeyh Said olayları sonrası, 4 Mart 1925'te kabul edilen 578 sayılı Takrir-i Sükûn kanunuyla komünist faaliyetler içerisinde bulunan bütün isimler tevkif edilmiş ve dergiler kapatılmıştır.¹²³ 1925 yılı tevkifatının başlamasıyla Şefik Hüsnü, Nazım Hikmet ve

---

¹¹⁹https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 13.02.2018; T. Z. Tunaya, a.g.e., II, s. 493-500.

¹²⁰Aydınlık o dönemde İstanbul'da yeraltı örgütü olarak çalışan TKP'nin legal olmayan yayın organı olarak değerlendirilmektedir. İ. Akdere, Z. Karadeniz, a.g.e., s. 141.

¹²¹Sosyalist ve Komünist partilerin uluslararası alanda bir araya gelmek üzere oluşturdukları örgütlenmedir. Enternasyonal olarak da tabir edilir. Faruk Sönmezoğlu, Ansiklopedik Politika Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 62.

¹²²"TBMM hükümetini iskat ve meşruiyetine isyanı tazammun eden [...] Hükümeti hazıranın şeklini tebdil ile yerine Komünist bir hükümet ikame etmek üzere ameleyi azim ve şiddetle mücadeleyle sevk ve tahrik unsurlarının bulunması sebebiyle aralarında TİÇSF'nin reisi, umumi kâtibi ve birtakım üyeleri de bulunan yirmi kişiye yakın bir grup tutuklanmıştır." Mete Tunçay, a.g.e., s.326; "26 Mayıs 1923'te İstanbul Valiliği, Dahiliye Vekaletine gönderdiği raporda: 1919 senesinden beri memleket dâhilinde komünizmi yaymak için Türkiye Komünist Partisi ile Türkiye Komünist Gençler Birliği namları ile iki gizli cemiyet meydana getirilmiştir. Bu defa 1 Mayıs 1923 Amele Bayramı münasebeti ile ameleyi komünizme teşvik ve hükümet icraatı aleyhine nümayiş ve tezahürat icrası için tevzi edilen 8 bin beyanname müsaderede edilmiş ve failleri tevkif olunmuştur." A. Sayılğan, a.g.e., s.64-65.

¹²³"İrtica ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâlê bais bilumum teşkilât ve tahrikât ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı Hükümet, Reis-i cumhurun tasdiki ile resen ve idareten men'e mezundur. İşbu efal erbabını Hükümet İstiklâl mahkemesine tevdi edebilir. İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren iki sene müddeti mer'iyül icradır." TBMM Zabıt Ceridesi, II. Dönem, 3. Yasama Yılı, Cilt 15, 69. İçtima, 04.03.1341 (1925) Çarşamba s. 132.

Hasan Ali, Kırım yoluyla Avrupa'ya kaçmışlardır. Şefik Hüsnü, buradan Vedat Nedim (Tör)'e yazdığı mektupla İstanbul'da ve diğer şehirlerde tevkifat dışı kalmış komünistleri teşkilatlandırarak TKP'yi tekrar diriltmesini istemiştir. Hatta icra edilecek faaliyetleri finanse etmek maksadıyla Üçüncü Enternasyonal Merkez-i Umumisinden muntazaman bin dolarlık tahsisat yapılmıştır. Vedat Nedim teşkilatlanma konusunda başarılı olduysa da Şefik Hüsnü ile aralarında yaşanan fikri anlaşmazlıklar dolayısıyla bu hareket fazla uzun ömürlü olamadı. 1927 yılındaki büyük Komünist tevkifatı ile bu örgütlenme çabaları da son buldu.¹²⁴ 1928 yılından başlayıp Şefik Hüsnü'nün tekrar yurda döndüğü 1939 yılına kadar ülkede sol adına önemli bir faaliyet gerçekleşmemiştir. Hükümet de komünizme karşı olan düşüncelerinden taviz vermemiş hatta bu tehdidi daha da ciddiye alarak 1927 CHF Kongresinde “radikal ve radikal sosyalist ve mümasili (benzeri) Fırkalar birliğinin iltihak davetini kabul etmediğini” beyan etmiştir.¹²⁵ CHF'nin önemli kararlar aldığı 1935 yılındaki kurultayında belirlenen parti programının 66. ve 69. maddelerinde “Türkiye’de cins ve klas (sınıf) fikirlerini yayma ve klas kavgası ergesi (maksadı) ile cemiyet kurulmayacaktır” ve “Arsiulusal (Beynelmilel) ergelerle cemiyet yapılamayacağı gibi, kökü yurt dışında olan cemiyetler kurmak da yasak olacaktır.”¹²⁶ şeklindeki ifadelerle komünist bir oluşuma engel olunmak istendiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Kurultayın en önemli konularından birisi de Türkiye'nin propaganda cereyanlarına maruz bir yer oluşu belirtildikten sonra komünizme karşı tek silahın milliyetçilik olduğunun açıklanmasıdır.¹²⁷

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde, Sovyetler Birliği ile yakın siyasi ilişkiler kurulmuş ve 1930'lu yıllardan itibaren bu yakınlık iktisadi boyuta da ulaşmıştır.¹²⁸ Fakat Sovyetlere karşı duyulan kuşkular da tamamen ortadan kalkmamıştır. Bu

---

¹²⁴Vedat Nedim, Dr. Şefik Hüsnü'nün merkez komitesini hiçe sayarak giriştiği faaliyetleri durdurmak kastı ile tanıdığı siyasi kısım komiserlerinden Şinasi Bey'e ihbarda bulundu. Dr. Şefik Hüsnü'yü ikamet ettiği Tokatlıyan Otelinde yakalattı. Vedat Nedim, polise TKP'nin Ankara, Eskişehir, Adana, İzmir teşkilatlarını bildirdi. Dr. Şefik Hüsnü'nün “Türkiye Komünist Partisi merkez heyetine” hitaben yazılmış Moskova'dan gönderdiği mektupla “Viyana'daki komitesine” götürülmek üzere kendisine verilmiş Fransızca mektubu polise verdi. Şevket Süreyya bu ihbarın nedenini Şefik Hüsnü üzerinden Komiternin kendilerine çok fazla baskı yapmasına bağlamaktadır. A. Sayılğan, a.g.e., s. 150.

¹²⁵Tarık Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952, Arba Yayınları, İstanbul 1952, s. 569.

¹²⁶Kurultayından itibaren siyasetinin dili de değişmeye millileşmeye başlamış artık Osmanlıca kelimelerin yerini, yeni türetilen Türkçe kelimeler almıştır. Artık fırka değil parti, kongre değil, kurultay, tutanak değil tutulga, Büyük Millet Meclisi değil Kamutay gibi benzeri kelimelere Kurultay tutanakları içerisinde sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca bu kelimelerle ilgili tutanaklar içerisinde anlaşılması açısından birde sözlük kısmı eklenmiştir. CHP IV. Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (Tutanağı), Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 84-85.

¹²⁷T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 571.

¹²⁸1929 yılında patlak veren Dünya ekonomik krizi, aynı yıl Türk ekonomisini de ciddi anlamda etkilemiştir. Sovyetlerin faizsiz bir şekilde verdiği 8 milyon dolarlık kredi ekonomik kriz içindeki Türkiye'ye önemli bir yardımdı. Bu yardımla dış politikada Türkiye'yi yanında görmek istediğini ve ikili ilişkileri geliştirmek istediğini açıkça göstermekteydi. Türkiye'ye verilen bu 8 milyon dolarlık kredi için bkz. “Türkiye Cumhuriyeti

kuşklar temelde iki kaynaktan beslenmiştir. Bunlardan birincisi bağımsızlık düşüncesi ve herhangi bir büyük devletin güdümüne girme kaygısıdır. Bu kaygı kendini gerek Lozan, gerekse Montrö’de açık bir şekilde göstermiş, bu konferanslar sonunda iki ülke ilişkileri gerilmiştir. Sovyetlere karşı duyulan ikinci kuşku da Bolşevik İhtilali sonrasında ilişkilerde belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkan Sovyetlerin sosyalizm düşüncesinin ihracı ki bu düşünce iktidardaki Türk siyasileri için Sovyetlere yönelik olumsuz bir faktör olarak uzunca bir süre varlığını sürdürmüştür. Bununla beraber uluslararası siyaset gereği, iki devletin bir araya gelmesi gerektiği siyasi durumlarda da bu kuşklar geri planda kalmıştır. Atatürk sonrası dönemde Sovyetlere yönelik algı, önceki yıllara göre büyük bir değişim göstermemiş Türkiye, savaş yıllarında ortaya koyduğu Sovyetlere evet, komünizme hayır politikasını kararlılıkla sürdürmüştür. Gerek Avrupa gerekse Dünya’da yaşanan gelişmeler, belli dönemlerde Sovyetlerle yakınlaşmayı gerektirmişse de sol hareketlerin ülkede yaygınlaşması konusunda kesinlikle müsamaha gösterilmemiştir.

---

ile Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı Hükümetleri arasında sekiz milyon Amerikan dolarlık kredinin tahakkukuna dair protokolün tasdiki hakkında kanun, 17 Mayıs 1934 Resmi Gazete ile neşir ve ilanı: 24 Mayıs 1934, Sayı: 2709”; 4 Eylül 1929’da Moskova’dan Ankara’ya direkt uçuş yapan bir Rus uçağı Sovyetlerin Türkiye ile yakın ilişki içerisine girmek istediğini içeren bir mektubu getiriyordu. Sovyet hükümeti bu şekilde Türkiye’ye kendi askeri ve teknolojik üstünlüğünü göstermekte ve Türkiye’nin dış siyasette Rusya’yı göz ardı etmemesi gerektiğini hatırlatmaktaydı. Ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesi temennisi içeren bu mektuba Türkiye’nin cevabı da aynı iyi niyetleri içermekteydi. Başbakan İsmet İnönü 25 Nisan 1932 tarihinde kalabalık bir heyetle birlikte Sovyetlere bir ziyaret gerçekleştirmiştir.
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=248039> Erişim Tarihi: 20.02.2018.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI SOLUN TÜRKİYE'DEKİ VARLIĞI, HALKIN VE SİYASİ İKTİDARIN SOLA YAKLAŞIMI

1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye - SSCB İlişkileri

I. Dünya Savaşının sona ermesinin ardından tarafların imzaladığı anlaşmalar ve barışı korumak üzere kurulan Milletler Cemiyeti, uzun süreli bir dünya barışının sağlanmasında pek etkili olmadı. Almanya, I. Dünya Savaşı sonunda imzaladığı, tazminat ödemeleri ve silah kısıtlamaları gibi ağır hükümler içeren Versay Antlaşması'ndan büyük rahatsızlık duyuyordu.¹ Savaş sonrası hızla büyüyen Alman ekonomisi, 1929 dünya ekonomik bunalımının da etkisiyle hammadde ve pazar ihtiyacı dolayısıyla büyük bir krizle karşı karşıya geldi. Mevcut ulusal sınırlar dâhilinde daha fazla üretim ve sermaye birikimi yapmak mümkün değildi. Avrupa'daki hâkim konumunu geri kazanmak isteyen Almanya, ekonomik büyümenin devam etmesi için gereken hammaddelere, iş gücü kaynaklarına, fabrikalara ve pazarlara güvenli bir şekilde erişmek istiyordu. Bu sebeple 1919'da Fransa'ya iade edilen Alsas-Loren'in dökümhanelerine, Çekoslovakya'nın silah sanayilerine, Polonya'nın kömür madenlerine ve Romanya'nın petrol sahalarına, hatta Ukrayna'nın tahıl bölgelerine ihtiyaç duyuyordu. 30 Ocak 1933'te Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisinin (Nazi Partisi) lideri olarak iktidara gelen Adolf Hitler, 1933'te büyük bir yeniden silahlanma programını başlattı. Almanya'nın ekonomik ve askeri gücü arttıkça, Versay Anlaşması'na daha açıktan karşı çıkmaya başladı. A. Hitler, Mart 1938'de Avusturya'yı Reich'a (imparatorluk) kattı.² Ekim 1938'de komşu Çekoslovakya'nın ağırlıklı olarak Almanca konuşulan Südet bölgesini ilhak etti.³ Avrupa'daki Alman tehdidi giderek yükseliyordu.

---

¹Versay Antlaşması hükümleri ve antlaşma hakkında daha geniş bilgi için bkz. Treaty of Peace With Germany 66th Congress 1st Session Document No:51, Washington Government Printing Office, 10 July 1919; Louise Chip Ley Slavicek, The Treaty of Versailles, Infobase Publishing, New York 2010; Michael S. Neiberg, The Treaty of Versailles A Concise History, Oxford University Press, New York 2017.

²Reich (Rayh) kelimesi Almanca da imparatorluk, krallık ve zenginlik anlamlarına gelmektedir. Almanların dünya tarihinde söz sahibi olduğu dönemlere verilen özel bir addır ve tarihte üç Reich dönemi mevcuttur. Birincisi, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu (962-1806) dönemi; İkincisi, Alman İmparatorluğu (1871-1918) dönemi; Üçüncüsü ise, Alman İmparatorluğu (1933-1945) dönemidir.

<https://www.britannica.com/place/Third-Reich> Erişim Tarihi: 01.03.2018

³William H. McNeill, Dünya Tarihi, (Çev. Alaeddin Şenel), 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 782-789; Neil Faulkner, Marksist Dünya Tarihi, (Çev. Tuncel Öncel), 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 312-

Almanya, artık eski sınırlarına ulaşmaktan ziyade Alman egemenliği altında Avrupa'yı yeniden yapılandırmayı planlıyordu.⁴ Alman ordularının 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırması, II. Dünya Savaşını başlatan gelişme oldu.

Türkiye, 1939'da başlayıp, 1945 yılına kadar devam eden II. Dünya Savaşında gerek Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu Mihver Devletlerinin, gerekse İngiltere, Fransa, Sovyetler ve ABD'nin oluşturduğu Müttefik Devletlerin Türkiye'nin savaşa katılması yönündeki ısrarlarına rağmen savaşın sonucu belli olup, bitmesine birkaç ay kalana kadar savaş dışı kalma politikasını sürdürmüştür.⁵ Türkiye'nin bu savaş dışı kalma politikası, çekirdeğini İngiltere'nin oluşturduğu müttefiklerden yana bir durumdu. Türkiye, 1939'da İngiltere ve Fransa ile yaptığı anlaşma⁶ gereği "Bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan ve İngiltere ile Fransa'nın katılacakları bir savaş, Akdeniz'e intikal ettiği takdirde Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yardım edecekti. Savaş Akdeniz'e intikal etmediği takdirde taraflar istişarede bulunacaklar ve Türkiye böyle bir halde hiç değilse İngiltere ve Fransa'ya karşı hayırhah bir tarafsızlık izleyecekti."⁷ Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik öneme binaen savaşa katılan devletler Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasını kendi stratejileri doğrultusunda kullanması yönünde Türkiye'ye ciddi bir baskı uyguladılar.⁸ 1940 yılı Haziranın da İtalya'nın savaşa girmesiyle birlikte savaş Akdeniz'e sıçramış, İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında imzalanan anlaşma gereği Türkiye'nin savaşa girmesi söz konusu olmuştur. Fakat Türkiye Fransızların Almanlar karşısında ağır bir mağlubiyet almasını ve İngiltere'nin vadettiği silah ve teçhizatın gönderilmemesini gerekçe göstererek savaşa girmeyi reddetmiştir. Fransa'nın çekilmesi ile yalnız kalan İngiltere, Türkiye'ye yardımda bulunacak durumda değildi. Bu durumda Türkiye'nin savaşın dışında kalması müttefikler için çok daha uygun olacağından Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda ısrar edilmemiştir.

317; William Woodruff, *Modern Dünya Tarihi*, (Çev. Hale Vardar, Arda Vardar), Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 257-276; Basıl Liddell Hart, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, (Çev. Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 3-19.

⁴Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, (Çev. F. Tayanç, T. Tayanç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 352.

⁵"Yalta Konferansında alınan karar gereği savaş sonrası kurulacak olan dünya teşkilatını konuşmak üzere toplanacak olan San Francisco Konferansına 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş ülkeler katılacağından Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir." Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.184; Baskın Oran, *Türk Dış Politikası I, İletişim Yay.*, İstanbul 2009, s. 395; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 228.

⁶İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, Cilt: I, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 599-619.

⁷Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, a.g.e., s. 143.

⁸Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 296-297.

İsmet İnönü, 1 Kasım 1939 yılı meclis açılış konuşmasında “Bugün olduğu gibi yarın da memleketimizi harp mıntıkası haricinde bırakmayı, emniyet ve taahhütlerimizi ihlâl etmemek şartıyla, milletimize karşı vazife icabı olarak cidden arzu ediyoruz.”⁹ sözleriyle meclis kürsüsünden savaş devam ettiği sürece ülkenin bu savaşın dışında kalacağını açıklamıştır. Türkiye, savaşın ilerleyen yıllarında bir taraftan Almanların cephelerde elde ettiği başarılar sonucu Avrupa’daki hızlı ilerleyişinden diğer taraftan Sovyetlerin kendisine yönelteceği muhtemel tehditlerden endişe duyarak 1941’de Almanya ve Rusya ile birer saldırmazlık antlaşması imzalamıştır.¹⁰ Türkiye savaş süresince, Almanya’nın liderliğindeki mihver gurubundan duyduğu endişenin yanında bir de Sovyetlerin Türk toprakları üzerindeki niyetlerinden de endişe duyuyordu.¹¹ Almanya bu endişeleri daha da kuvvetlendirmek için propaganda savaşına başladı. Hitler-Molotov mülakatı sırasında Rusya’nın Boğazlarda üsler istediğini açığa vurdu ve I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de beliren Turancılık duygularını tahrik etmeye çalıştı.¹² Sovyetler, Kasım 1942 yılında Alman ilerleyişini Stalingrad’da durdurup avantajlı duruma geçtikten sonra Türkiye’ye karşı eski sert ve soğuk politikasına geri döndü. Türkiye’nin savaş dışı kalma politikasının Sovyet basını tarafından şiddetle eleştirilmesi ilişkileri gerginleştirdi. Sovyetler, Türkiye’nin savaşa girmesiyle Almanlara karşı yeni bir cephe açılmasını ve böylelikle üzerlerindeki Alman baskısının azalmasını istiyordu. Ayrıca Türkiye’nin jeopolitik konumundan istifade ederek müttefik kuvvetlerin, Almanlar üzerinde baskı kurmasını arzuluyordu.¹³ Bu sebeple Josef Stalin, her fırsatta Türkiye’nin savaşa girme düşüncesini dile getiriyordu. “Türkiye’nin baharda bizim tarafımızda savaşa katılması için mümkün olan her şeyin yapılması arzu edilir. Hitler ve suç ortaklarının yenilgilerinin hızlandırılması için bu çok önemlidir.” şeklindeki sözleri ve Kasım 1943 yılında yapılan Tahran Konferansında İngiliz Başbakanı Winston Churchill’in Türkiye’nin savaşa girmesini isteyip istemediği sorusuna J. Stalin,

⁹TBMM Zabıt ceridesi, 6. Dönem 2. Yasama Yılı, İçtima 1, Cilt: 6, s. 3; E. J. Zürcher, a.g.e., s.307.

¹⁰Türk Alman saldırmazlık anlaşması hakkında daha geniş bilgi için bkz. Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reich arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imza edilen Muahedenin tasdikine dair kanun Kabul Tarihi: 25 Haziran 1941, Resmi Gazete ile neşir ve ilan: 2 Temmuz 1941 – Sayı: 4849; TBMM Zabıt ceridesi, 6. Dönem 2. Yasama Yılı, İçtima 1, Cilt: 6, s. 3; İnönü, Türk ve Alman devletlerinin savaş sırasındaki arasındaki dostane ilişkilerden 1 Kasım 1941 tarihindeki TBMM açılış konuşmasında bahsetmiştir. TBMM Zabıt ceridesi, 6. Dönem 4. Yasama Yılı, İçtima 3, Cilt: 21, s. 3; B. Oran, a.g.e., s. 437; İ. Soysal, a.g.e., s. 645-647.

¹¹1941 yılının Aralık ayında Moskova’da başlayan Eden-Stalin görüşmelerini bu açıdan yorumlayan Türkiye, Müttefiklerin kendisini arkadan vurmalarından endişe duymuştur. A. Ş. Esmer, O. Sander, a.g.e., s. 160-161.

¹²Çetin Yetkin, Almanya’nın Sovyetler Birliğinin topraklarında ilerlemeye başlamasıyla alevlenip gelişen Turancılık akımına ve bu amaçla yapılan yayınlara hükümetçe olanak sağlandığını hatta bir görüşe göre bunun doğrudan hükümetçe örgütlendiğini iddia etmektedir. Çetin Yetkin, Karşı Devrim 1945-1950, Otopsi Yay., İstanbul 2003, s. 62-63; Ayrıca A. Ş. Esmer, O. Sander, a.g.e., s. 158; Baskın Oran, a.g.e., s. 431-432

¹³II. Dünya Savaşında Stalin, Roosevelt ve Churchill’in Türkiye Üzerine Yazışmaları, SSCB Dışişleri Bakanlığı, (Çev. Levet Konyar), Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 67.

“gerekirse yakasından tutup sokmalıyız”¹⁴ cevabıyla Sovyetlerin bu konuyu ne kadar önemsediklerini ortaya koymaktadır. Müttefikler W. Churchill aracılığıyla Türkiye’yi savaşa girme konusunda zorladılarsa da İnönü, Türk ordusunun silah ve teçhizat konusundaki yetersizliğini öne sürerek ordunun eksikleri giderilmediği takdirde müttefiklere katılmayacağını ve savaş dışı kalma durumunun devam edeceğini her defasında tekrar etmiştir.¹⁵ İnönü yaptığı konuşmalarda izlenen bu siyasetin zorluklarından şöyle bahsetmektedir. “Büyük Meclis takdir eder ki gittikçe şiddetlenen düşmanlık havası içinde, her gün biraz daha sinirlenmiş taraflar ortasında, tarafsızlık politikası yürütmek, Hükümet için çok yorucu olmaktadır. Biz, her devletle olan münasebetlerimizin mahiyetini açıkça söyleyebilir bir karakterde ve kuvvette olduğumuz için politikamızı gelecekte de sebatla takip etmekten çekinmeyeceğiz.”¹⁶ İnönü, yaptığı bu açıklamayla her ne kadar tarafsızlık siyaseti yürütüldüğünü ifade etse de 1939’da müttefiklerle yapılan anlaşma bu sözlerin tersini işaret etmektedir. İnönü’nün bu yönde bir açıklama yapması kamuoyunu tarafsızlık istikametine yönlendirmek maksadıyla yapılmış bir açıklama olduğu varsayılabilir.

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte, ülkelerin savaş öncesindeki uluslararası siyasetleri ciddi anlamda değişikliğe uğramış, ideolojilerin ön planda olduğu, kutuplaşmanın giderek arttığı, yeni bir dünya siyaseti oluşmaya başlamıştır. Sovyetler de Türkiye için başlarda dostane yürüttüğü fakat savaşın hemen öncesinde gerginleştirdiği siyasetini savaş sonrasında da devam ettirmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan 1936 yılına kadar sorunsuz devam eden Türk-Sovyet ilişkileri bu tarihten itibaren bozulmaya başlamıştır.¹⁷ Bu anlamda Montrö Konferansında¹⁸ yaşananlar önemli bir dönüm noktası olmuştur. Lozan’dan sonra yine bir uluslararası konferansta, Boğazlar konusunda iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiş, Türk-Rus ilişkileri, konferanstan yara alarak çıkmıştır. Gerginleşen ilişkileri normale döndürmek için Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras¹⁹ 1937 yılında Moskova’ya gitmiştir. Ancak heyet Moskova’da iyi karşılanmamış, Aras, Stalin’le görüşme olanağı

¹⁴ A. Ş. Esmer, O. Sander, a.g.e., s. 165,176.

¹⁵Türkiye’ye ABD tarafından yapılan kısmi askeri yardımla ilgili arşiv kayıtlarında geçen “11.03.1941 Tarihli Amerika Birleşik Devletleri Kanununda Yazılı Yardımla İlgili Esaslara Dair Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında Anlaşma” Kabul Tarihi: 2 Temmuz 1945, Resmi Gazete ile yayım ve ilanı:10 Temmuz 1945, Sayı: 6053.

¹⁶TBMM Zabıt ceridesi, 6. Dönem 5. Yasama Yılı, İçtima 4, Cilt: 28, s. 3.

¹⁷Mehmet Gönübol, Cem Sar, “1919-1938 Yılları arasında Türk Dış Politikası”, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.110.

¹⁸İsmail Soysal, a.g.e., s. 501-526.

¹⁹Tevfik Rüştü Aras 05.03.1925 ile 11.11.1938 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. M. Orhan Bayrak, Türkiye’yi Kimler Yönetti? Milliyet Yayınları, İstanbul 1984, s. 38.

bulamamıştır.²⁰ 1936'dan itibaren iki ülke arasında belirginleşen siyasi gerginlik, savaşın yaklaşmasıyla birlikte yerini savaş hazırlıklarına bırakmıştır. Savaş süresince, bu gerginlik devam etmekle birlikte, savaş şartları gereği iki ülke birbirlerine karşı daha ihtiyatlı bir siyaset izlemiştir. Savaşın sona ermesiyle de Türk-Sovyet ilişkileri kaldığı yerden devam etmiş hatta daha da kötüye gitmiştir.

II. Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte Türk-Sovyet ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. 1945 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Mikhailovich Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i dışişlerine davet edip, Rus hükümeti adına kendisine bir nota verdi.²¹ Bu notada "Sovyet Hükümeti, Sovyet ittifakı ile Türkiye arasındaki dostane münasebetlerin idamesi işinde 17 Aralık 1925 tarihinde akdedilen Türk-Sovyet Muahedesinin²² kıymetini takdir etmekle beraber, bilhassa İkinci Dünya Harbi esnasında vukua gelen derin değişiklikler münasebetiyle işbu muahedenin artık yeni şartlara uymadığını ve ciddi bir surette iyileştirilmeğe muhtaç olduğu lüzumunu müşahede etmektedir. Sovyet Hükümeti, mezkûr muahedenin ve eklerinin feshi şeklini tespit eden 7 Kasım 1936 Protokolü hükümleri gereğince işbu muahedeyi feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine beyan eyler."²³ sözleriyle iki ülke arasında imzalanan muahedenin tek taraflı olarak feshedildiğini bildirmiştir. Sovyetler, Bakan M. Molotov aracılığıyla S. Sarper'e üç maddelik ikinci bir nota daha vermiştir.²⁴ 7 Haziran 1945 tarihli bu notada Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere bırakılması, Türk Boğazlarından Sovyetlere üsler verilmesi, 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tadili ve ilgili devletlerin katılacağı bir konferansın tespiti olarak tanımlanmıştır.²⁵ Dışişleri Bakanlığınca yayınlanmış

---

²⁰Konferansta Sovyetler tarafından, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlere ait savaş gemilerinin geçişine boğazların kapalı olması ve Boğazların ortak savunulması yönünde yapılan ittifak önerisi, Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Bu gelişmeler üzerine Sovyetler bu duruma sert tepki göstermiş ve Türk hükümetini İngiliz güdümüne girmekle suçlanmıştır. Sovyet Dışişleri Komiseri Litvinov, Büyükelçi Zekai Apaydın'a açıkça, "Anlaşılan bir devletin onayını bekliyorsunuz, onu almadıkça bir şey diyemiyorsunuz." sözleriyle tepki göstermiştir. Baskın Oran, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, I, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 321-322.

²¹Geoffrey Roberts, Molotov: Stalin's Cold Warrior, Potomac Books, Virginia 2016, s. 108; Oral Sander, Siyasi Tarih, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 252.

²²İsmail Soysal, a.g.e., s. 27-38.

²³Kamuran Gürün, Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 531, Ankara 1983, s. 139

²⁴Molotov-Sarper görüşmesi karşılıklı görüşme tarzında cereyan etmiştir. Taraflar birbirlerine hiçbir nota, deklarasyon, memorandum vermediler. Bu görüşmede Sovyetler Birliği tarafından ileri sürülen istekler, altı imzalı şekilde kâğıda dökülmüş değildir. Sadece Boğazlarda üs ve Boğazların savunması konusunda 1946 yazında bir nota verilmiştir. Metin Toker, Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu, Akis Yayınları, Ankara 1971, s. 25; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s. 302; Baskın Oran, Türk Dış..., s. 421, 472-474

²⁵1945 Haziran ayında, ölmüş olan Ermeni Katolikosunun yerine yenisinin seçilmesi için, Ermenistan Sovyet Cumhuriyetinde Katolikosluğun merkezi olan Eçmiyazın'da, dünya Ermeni kuruluşları ileri gelenleri bir toplantı yapmaktılar. Dini maksatla yapılmakta olan bu toplantı sırasında, orada bulunanlar, Kars ve

olan Sarper'in, 7 Haziran günü Molotov'la yaptığı görüşmeye ait telgrafında, Molotov'un 4.cü bir madde hakkında bir imada bulunduğu telgrafın neşredilmemiş kısmında yer almıştır. Londra'daki Amerikan Büyükelçisinin Bakanlığına yolladığı bir telgrafta 4. madde hakkında şu ifadeler yer alıyor: "Türkiye hakkındaki Sovyet talepleri üzerinde müşahedelerde bulunan Hariciye memuru Molotov'un, Moskova'daki Türk Büyükelçisine, diğer üç talebi lüzumsuz kılacak bir dördüncü talep olabileceğini söylemiş. Hariciye Memuru bu noktada 'Molotov çekingendi' dedi. Türkler bu dördüncü talebin Türk-İngiliz Anlaşmasının feshi - ki Hariciye buna ihtimal vermiyor- veya Türk siyasi rejiminin Romanya ve Bulgaristan gibi yeniden yön alabilmesini sağlayabilecek şekilde değiştirilmesi olduğunu tahmin ediyorlar."²⁶ Türkiye'nin Sovyetlerin bu tehditleriyle karşı karşıya kalması Türkiye'nin dış politikada yönünü batıya dönmesine ve Sovyet tehditlerine karşı müttefik arayışına sevk etmiştir. Bu olayın ardından Türk tarafı vakit kaybetmeden batılı ülkelerin temsilcileriyle görüşmelere başladılar. Başbakan Şükrü Saracoğlu²⁷, Amerikan elçisi Edwin C. Wilson ile Dışişleri Bakan Vekili Nurullah Esat Sümer de İngiliz elçisi Sir Maurice Peterson'la görüşmüştür. San Francisco'da bulunan Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya²⁸ durum telgrafla bildirilerek, Amerikan Hükümetiyle temas etmesi ve dönüş yolunda da Londra'ya uğrayıp İngilizlerle görüşmesi istenmiştir. Türkiye, Sovyetlerle yaşadığı bu siyasi açmazı batılı ülkelere aktarıp onların desteğini almayı ve böylece Sovyetlere yalnız olmadığını göstererek onu bu düşüncelerinden vazgeçirmeyi hedeflemektedir. Sovyetlerin savaş sonrası kendi kutbunu oluşturmaya başlaması ve Türk-Sovyet hükümetleri arasında yaşanan gerginliklerin bir sonucu olarak Türkiye, Sovyetleri birinci derecede askeri ve siyasi tehdit olarak algılamaya başlamıştır.²⁹ Sovyetlerin 1945'ten itibaren Boğazlardan üs ve toprak talepleriyle Türkiye üzerinde yarattığı bu tehditkâr tutumun bir sonucu olarak Türkiye, Sovyetlere karşı

Ardahan'ın Sovyet Rusya Ermenistan'ına ilhak edilmesinin gerektiği yolunda bir karar aldılar. Bu karar Dünya basınına aksetti. Ermenilerin bu istekleri temmuz ayında Potsdam Konferansına ve Londra'daki Dışişleri Bakanları toplantısına götürüleceği gibi, 1947 de New York'ta yapılan Dünya Ermeniler Birliği Kongresinde de bunun benzeri bir karar alınarak, Birleşmiş Milletler Teşkilâtına bir muhtıra ile müracaat edilecektir. K. Gürün, a.g.e., s. 144; Oral Sander, a.g.e., s. 253.

²⁶"The Ambassador in the United Kingdom (Winant) to the Secretary of State" Document No: 1181, Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1945 Vol. VIII, The Near East and Africa, United States Government Printing Office, Washington 1969, p. 2742; Metin Toker a.g.e., s. 28; Ayrıca Selim Sarper'in bu dördüncü madde hakkındaki görüşleri için bkz. K. Gürün, a.g.e., s. 152

²⁷Şükrü Saraçoğlu 09.07.1942-05.08.1946 tarihleri arası Başbakanlık yapmıştır. 1942-1946 yılları arasında 4 yılı geçen iki kabine kurmuştur: 13. İcra Vekilleri Heyeti (09.07.1942-08.03.1943); Birinci Saraçoğlu Hükümeti olup 8 ay devam etmiştir. 14. İcra Vekilleri Heyeti (15.03.1943-05.08.1946): Tek partili sistemin son kabinesidir. İkinci Saraçoğlu Hükümeti olup 3,5 yıl devam etmiştir. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 16, 20.

²⁸Hasan Saka 13.09.1944-10.09.1947 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. M. O. Bayrak, a.g.e., s. 38.

²⁹Vefa Kurban "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler" Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies XIV/28 (2014-Bahar/Spring), ss.253-282.

hem kendi güvenliğini sağlamak hem de kötü durumda olan ekonomisini düzeltmek amacıyla dış politikada Batı Bloğuna yönelerek Batılıların kurduğu bütün siyasal, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmayı kendisine bir amaç saymıştır.³⁰

ABD, ne Avrupa ne de Ortadoğu coğrafyasını Sovyetlere bırakma ve onu bölgede egemen bir güç yapma niyetinde değildir. Sovyetler Birliği'nin, bu coğrafyalar üzerinde kurmuş olduğu ve komünizm odaklı uluslararası politikaları sebebiyle ABD, dış politikasında bazı değişiklikler yaparak Sovyetlere karşı birtakım tedbirler almak zorunda kalmış ve Sovyet tehdidi altında olan devletlerin ve dolayısıyla Türkiye'nin yanında yer almayı, onu Sovyetlere karşı desteklemeyi kendi siyasetine uygun bulmuştur. Başkan Truman, 5 Nisan 1946 tarihinde Chicago'da Ordu Günü dolayısıyla Amerikan ordusuna yaptığı bir konuşmada Amerikan dış politikasının yeni yönünü çizmiştir. "Gözlerimizi yakın ve Orta Doğu'ya çevirdiğimiz zaman vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşyoruz. Bu bölgede geniş tabii kaynaklar vardır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki milletlerin hiçbiri ne yalnız ne de birlikte kendilerine yöneltilecek bir tecavüze karşı koyabilecek kadar kuvvetlidirler. Böyle olunca da Yakın ve Ortadoğu'nun bu bölge dışı büyük devletler arasında kuvvetli bir çatışma doğurabileceğini kestirmek kolaydır. Yakın ve Ortadoğu'da küçük veya büyük hiçbir devletin Birleşmiş Milletler kanalıyla diğer devletlerin menfaatleriyle uzlaştıramayacağı hiçbir meşru menfaati yoktur. Birleşmiş Milletlerin Yakın ve Ortadoğu ülkelerinin egemenlik ve toprak bütünlüklerinin baskı veya sızma yolu ile tehdit edilmemesi konusunda ısrar hakkı vardır."³¹ ABD, Türkiye'nin Sovyetlerle yaşadığı bu krizin, Sovyetlerin komünist yayılmacılığının önlenmesi konusunda kendisine fayda sağlayacağını ve Türkiye'yi Sovyetlerden uzaklaştırıp batıya yaklaştıracığını böylece Sovyetlere yakınlığı itibariyle son derece stratejik bir müttefik kazanacağını düşünerek bu süreçte Türkiye'nin yanında durmuş ve ona aradığı desteği vermiştir.³² Başkan Truman, 12 Mart 1947 tarihinde Amerikan Kongresine yaptığı

³⁰Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Ankara, 1996, s.311.

³¹Haluk Ülman, Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. Ankara 1961, s. 73-74

³²ABD'nin Türkiye'nin yanında yer alması Ortadoğu siyaseti için hem ekonomik hem siyasi bir adımdır. R.N. Gardner'e göre "Savaşın sona ermesinden bir yıl sonra, 1946'da Amerikan sanayi üretimi %30 azaldı. İşsiz sayısı 500 binden 2,7 milyona çıktı. Savaş sanayisinden büyük kazanç elde eden ABD için savaşın bitmesi ve Avrupa'nın ekonomik iflası Amerika'nın da ekonomik iflasını hazırlamaktaydı." R. N. Gardner, Sterling-Dollar Diplomacy Anglo-American Cooperation In the Reconstruction- of Multilateral Trade, Oxford University Press, Oxford 1956 s.220; Ayrıca Başkan Truman'a göre, Sovyetlerin İran'dan çekilmeyerek işgali devam ettirmesi Türkiye üzerindeki Sovyet baskısını daha da artacaktı (İran petrolünü de kontrol edecekti) ve Türkiye'nin direnme gücü kalmayacaktı. Truman, bu durumun Sovyet genişlemesini hızlandıracağından

konuşmada “Yunanistan’ın komşusu Türkiye de dikkatimizi hak ediyor. Türkiye’nin bağımsız ve ekonomik olarak sağlam bir devlet olarak geleceği, dünyanın özgürlüğü seven halkları için Yunanistan’ın geleceğinden daha az önemli değildir. Türkiye’nin bugün kendisini bulduğu koşullar Yunanistan’dan oldukça farklı. Türkiye, Yunanistan’ı sarsan felaketlerden kurtuldu. Savaş sırasında, Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya, Türkiye’ye maddi yardımda bulundu. Bununla birlikte, Türkiye’nin şimdi desteğimize ihtiyacı var. Savaştan bu yana Türkiye, ulusal bütünlüğünün korunması için gerekli olan modernizasyonu gerçekleştirmek amacıyla Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri’nden finansal yardım istedi. Bu bütünlük, Orta Doğu’da düzenin korunmasında esastır. İngiliz hükümeti bize, kendi zorlukları nedeniyle artık Türkiye’ye mali veya ekonomik yardım sağlayamayacağını bildirdi. Yunanistan’da olduğu gibi, eğer Türkiye ihtiyaç duyduğu yardıma sahipse, ABD bunu sağlamalıdır. Bu yardımı sağlayabilecek tek ülke biziz. Birleşik Devletlerin Yunanistan ve Türkiye’ye yardım sağlaması halinde dâhil olacağı geniş kapsamlı etkilerin farkındayım ve bu sonuçları sizinle şu anda tartışacağım. [...] Yunanistan silahlı bir azınlığın kontrolüne girecek olursa, komşusu Türkiye üzerindeki etkisi ani ve ciddi olacaktır. Karışıklık ve bozukluk bütün Orta Doğu’ya yayılabilir. Bu kader saatinde Yunanistan ve Türkiye’ye yardım edemezsek, etkisi Doğu’ya olduğu kadar Batı’ya da hızla ulaşacaktır.”³³ sözleriyle Sovyetlerden yayılan komünizm dalgasının engellenmediği takdirde doğuda Türkiye ve Yunanistan üzerinden önce Avrupa’yı ardından da Amerika’yı tehdit edeceğini net bir şekilde ifade etmiştir. Türkiye’nin üzerindeki Sovyet baskısı karşısında ABD, atılacak ilk somut adım olarak bir kısmının ödenmesi şartı ile Türkiye’den alacaklarından vazgeçmiştir.³⁴ Başkan Harry Truman, 12 Mart 1947’de Kongreye, Türkiye ve Yunanistan’a 30 Haziran 1948’e kadar geçerli olmak şartıyla 400 milyon dolar yardım yapılması amacıyla bir teklifte bulundu ve kongre tarafından teklif kabul edildi.³⁵ Ayrıca bir yakınlaşma ve iyi niyet göstergesi olarak Amerika’nın Türkiye Büyükelçisi Münir Ertegün’ün ölümü üzerine cenazesi Missouri Zırhlısıyla Türkiye’ye gönderilmiştir. Bu gelişmeler Amerika’nın Sovyetlere karşı Türkiye’nin yanında olduğunun

---

endişeliydi. Bu gelişmeler nedeniyle Sovyet politikalarından rahatsız olmaya başlayan ABD, Sovyetlere karşı Türkiye’yi destekleme kararı almıştır. H. Ülman, a.g.e.,s. 69-72

³³<https://www.learner.org/workshops/primarysources/coldwar/docs/truman.html> Erişim Tarihi: 03.03.2018.

³⁴ABD’nin Türkiye’ye yaptığı nakdi yardımla ilgili bkz. “Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından Cumhuriyet hükümetine verilen on milyon dolarlık Kredi Anlaşmasının onanması hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 8 Mayıs 1946, Resmi Gazete ile yayım ve ilanı: 10 Mayıs 1946-Sayı: 6303.

³⁵B. Oran, a.g.e., s. 528-529; Oral Sander, a.g.e., s. 257-258; Truman Doktrini hakkında daha geniş bilgi için bkz. “United States Economic and Military aid to Greece and Turkey: The Truman Doctrine (Documents 1-389)”, Foreign Relations of the United States 1947, Volume V, The Near East and Africa, United States Government Printing Office, Washington 1971, p. 87-792.

açık bir göstergesidir.³⁶ O dönem Yunanistan da ciddi anlamda komünist tehdidi altındaydı. Eğer Yunanistan komünist bir yönetim altına girerse bu Türkiye'nin ve dolayısıyla tüm Batı Avrupa'nın, komünizm tehdidi altına girmesi demektir. Truman Doktrini olarak bilinen bu yardım Türkiye'nin askeri gücünün iyileştirilmesini ve böylece Türk Ordusunun, Sovyet tehdidine dayanabilecek güce ulaşabilmesini hedefliyordu. "Amerikan dış politikasını şekillendirenlerin Truman Doktrininin ulaşmaya çalıştığı iki amaç söz konusudur. Bunlardan ilki kısa vadede, Yunanistan ve Türkiye'yi Sovyet tehdidine karşı askeri ve ekonomik olarak güçlendirmek, ikincisi ise uzun vadede Sovyet genişlemesini, dünyanın neresinde olursa olsun engellemek ve Amerikan ekonomik ve siyasal anlayışının, yani kapitalizmin ve siyasal liberalizmin yayılmasını sağlamaktır."³⁷ Bu sebeple ekonomik yardımın Türkiye'ye yapılması gerekiyordu. Savaş sonrası bütün kaynaklarını tükenen Avrupa'ya ekonomik yardım sağlamak için oluşturulan Marshall Planı,³⁸ aynı zamanda Sovyetlerin ekonomik sıkıntılar sebebiyle Avrupa'da etkili bir zemin bulan komünizm propagandalarına engel olma amacını da içinde barındırıyordu.³⁹ Türkiye'nin, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ekonomik ve askeri yardım alması, Sovyetler karşısında müttefik arama siyasetinin başarısını göstermekteydi.⁴⁰

Sovyetler, dünya üzerinde kendi liderliğinde bir proleter ihtilal gerçekleştirip, kapitalizmi ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. Kapitalist ülkelerde, komünist ihtilaller çıkartılarak rejim değiştirilecekti. Bu durum, ideolojik olarak kaçınılmaz olacak ve komünizm galip gelecekti. Doğu Avrupa'daki komünist darbeler ve darbeden sonra kurulan komünist yanlısı yönetimler batılı ülkeleri telaşlandırmış ve onları kendi aralarında siyasi, askeri ve ekonomik iş birliğine yönlendirmiştir.⁴¹ Bu sırada Birleşmiş Milletler daimi

---

³⁶Cüneyt Akalın, "Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı", İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, ss. 1-13; Baskın Oran Türk Dış..., s. 493,525.

³⁷Baskın Oran, Türk Dış..., s. 531.

³⁸Türkiye'de Marshall Planı, Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması ve eklerin onanması hakkındaki 5253 sayılı kanunun VII ci maddesinin 4 üncü fıkrası gereğince, Dışişleri Vekâleti Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilâtı Genel Sekreterliği tarafından yayımlanan rapor, Ankara 1955; Oral Sander, a.g.e., s. 259; Baskın Oran, Türk Dış..., s. 538-541; Marshall Planı hakkında geniş bilgi için bkz. Foreign Relations of the United States, 1947 Volume I, General; The United Nations, United States Government Printing Office, Washington 1973, p. 1671-1681

³⁹"Komünizm propagandası fakirliğin müsait zemininde çok müessir olmaktadır. Sovyetler, komünist partilerinin bilhassa kuvvetli olduğu Fransa ve İtalya'yı seçmişlerdir. Bu iki ülkede komünist partilerinin kışkırtmasıyla çıkan grevler, bu ülkelerin ekonomisini felce uğratmıştır. Bu grevlerle komünist partilerinin iktidara gelmeleri amaçlanmıştır. Bu bakımdan, 1947 Eylülündeki Kominform toplantısına Fransa ve İtalya Komünist Partilerininin katılması ilgi çekicidir." Fahir Armaoğlu 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 443.

⁴⁰Eric Jan Zürcher, a.g.e., s.303-304.

⁴¹Sabit Duman, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1960), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1990, s. 22.

temsilci olan Sovyetler Birliğinin, Güvenlik Konseyi kararlarını sürekli veto etmesi dünya barışını koruma görevini üstlenmiş olan BM'yi işlevsiz hale getirmişti. Bu durum karşısında, Batılı devletlerin kendi güvenliklerini sağlayabilmeleri için aralarında teşkilatlanmaktan başka çare kalmıyordu. Bu amaçla 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Brüksel Antlaşması imzalanmıştır.⁴² Sovyetlerin askeri gücü karşısında, güç dengesinin Batılı Devletler lehine dönebilmesi, ancak ABD'nin bu guruba katılmasıyla mümkün olabilirdi. Böylece Amerika'nın da katılımıyla 4 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması imzalanmıştır. Aynı zamanda Brüksel antlaşmasını imzalayan bu beş ülke savaş sonunda yitirdikleri eski önemlerini yeniden kazanabilmek amacıyla kendi aralarında yeni bir siyasi birliktelik de kurdular. Türkiye, Sovyetlere karşı kurulan bu kuruluşlara katılabilmek adına yoğun bir çaba sarf etmiş, sonunda Sovyet tehdidi karşısında aradığı müttefikleri resmen 8 Ağustos 1949 tarihinde Avrupa Konseyine, 18 Şubat 1952 tarihinde de Kuzey Atlantik Paktına yani NATO'ya girerek bulmuştur.⁴³

2. Çok Partili Hayata Geçiş ve Sınıf Esasına Dayalı Partilerin Kurulması

1944 yılı baharından itibaren savaşın müttefikler tarafından kazanılacağına belli olmasıyla dünya kamuoyunda demokratik yönetimlerin saygınlığını artıran bir hava oluşmuştur. Nitekim müttefikler, savaşı ilk günden itibaren demokrasinin totalitarizmle mücadelesi olarak meşrulaştırmış ve 14 Ağustos 1941 gibi erken bir tarihte ilan edilen Atlantik Beyannamesi'nden⁴⁴ itibaren, savaş sonrası düzenin temel ilkeleri olarak özgürlük

⁴²M. Gönlübol, H. Ülman, a.g.e., s. 224.

⁴³Avrupa Konseyinin kurulması hakkında imzalanmış olan Statünün onanmasına dair Kanun, Kabul Tarihi: 12 Aralık 1949, Resmi Gazete ile Yayımlı ve İlanı: 17 Aralık 1949, Sayı: 7382; Bu Kanunun kabulü için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 5. Yasama Yılı, 16. Birleşim, Cilt:22, s. 192; Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasına Dair Kanun Kabul Tarihi: 18 Şubat 1952, Resmi Gazete ile Yayımlı ve İlanı: 19 Şubat 1952, Sayı: 8038; Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin katılmasına dair Kanun tasarıları için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, 3. Yasama Yılı, 41. Birleşim, Cilt:13, s.313-346; Türkiye'nin NATO'ya katılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 625-630; Baskın Oran, Kurtuluş Savaşından..., s. 543-550; Baskın Oran, Türk Dış..., s. 517-5521; "Türkiye'nin NATO'ya girmesini yalnızca Sovyet tehdidine karşı güvenlik sağlamak açısından değerlendirmek eksiktir. Türkiye, savaş sonu dünyasına çok partili demokratik rejimi kurma çabaları ve çok önemli ekonomik kalkınma sorunlarıyla girmişti. Ekonomik kalkınma olmadan demokrasinin kurulamayacağı, kurulsun bile gelişemeyeceği evrensel olgusundan hareket eden Türk yöneticileri NATO üyeliğini "modern Türkiye" için gerekli görüyordu. Üstelik savaş sonrası siyasal istikrarsızlık döneminde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de yeni silahlarda ateş gücünün yükseltilmesi gerekiyordu. Türk yöneticileri tüm bu amaçların gerçekleşmesinde dışardan gelecek ekonomik ve askeri yardımı bir önkoşul olarak değerlendirme eğilimindeydiler. Dolayısıyla Türk Hükümetinin bakış açısına göre, Türkiye'nin NATO üyeliği ekonomik, siyasal ve askeri gelişme amaçlarına yardım edecekti. Oral Sander, a.g.e., s. 266.

⁴⁴1941 Ağustos'unda yapılan Atlantik Konferansı bağlayıcı bir anlaşma olmasa da yine de birkaç nedenden dolayı önemlidir. Başkan Roosevelt savaş sonrası dünyası için Wilson vizyonunu ortaya koydu; ticaretin serbestleştirilmesi, kendi kaderini tayin etme, silahsızlanma ve kolektif güvenlik konuları üzerinde önemle duruldu. <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/atlantic-conf> Erişim Tarihi: 12.03.2018.

ve demokrasi kavramlarını ön plana çıkarmışlardır.⁴⁵ Savaş süresince gerçekleşen görüşmelerde bu tutum açıkça görülmektedir. Savaş yıllarında müttefiklerce ortaya atılan demokratikleşme kelimesi bu politikanın bir ifadesi olmuştur. 1945 Şubat'ında icra edilen Yalta Konferansı'nın sonuç bildirgesinde "Kurtarılmış milletlerin son faşist bakiyelerini ortadan kaldırmaları ve milletlerin uygun demokrasi müesseselerini mümkün kılacak nizama kurmak" hedefleri bir kez daha ortaya konmuştur.⁴⁶ Buna paralel olarak Batılı ülkelerin kamuoylarında totaliter ve otoriter özellikler taşıyan rejimlere karşı ciddi bir soğukluk mevcuttur. Müttefik devletlerin kamuoyundaki bu eğilim, Türk hükümeti üzerinde de etkili olmuş ve 1944 baharından itibaren tek parti rejimi yumuşatılarak çok partili hayata geçiş için zemin hazırlanmıştır.

Sovyetlerin komünizm propagandasına dayalı yayılcı siyaseti, Türkiye ve Yunanistan gibi kendisine yakın ülkelerle sınırlı kalmamış, tüm kıtalara yayılarak dünya siyasetinin de şekillenmesinde etkili olmuştur. Savaşın müttefiklerin zaferiyle sonuçlanması, Almanya ve beraberindeki ülkelerin sadece cephelerde mağlubiyetleriyle değil aynı zamanda bu ülkelerin baskıcı, totaliter yönetim anlayışlarının kabul görmeyip ideolojik anlamda da mağlup olması anlamına geliyordu. Dünya, tek parti iktidarlarının yönetimine dayanan siyasal sistemleri terk ederek, serbest seçime dayalı çok sesli liberal demokrasilerin varlığını kabul edip uygulamaya başlamışlardır. Bu kapsamda Sovyet tehdidinin etkisiyle, Türkiye'nin batılı devletlere yaklaşmasının bir sonucu olarak, yeni müttefiklerin siyasal sistemlerini tanımak ve uygulamak, tarafları birbirine daha da yaklaştırabilirdi. Böylelikle çok kısa bir süre içerisinde sadece dış politikada değil iç politikada da köklü değişiklikler yaşanmaya başlandı.

Türkiye'de, Cumhuriyetin kurulmasının ardından önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ardından da Serbest Cumhuriyet Fırkası aracılığıyla çok partili siyasi hayata geçmek amacıyla iki defa girişimde bulunulmuş fakat her iki girişimde başarısızlıkla sonuçlanmış, özgür ve demokratik bir siyasi hayatın göstergesi olan çok partililik ileri bir tarihe ertelenmiştir.⁴⁷ Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü Türk siyaseti

---

⁴⁵Çetin Yetkin, a.g.e., s. 91-93.

⁴⁶Aydın Tarihi, Şubat 1945, s.293; Baskın Oran Türk Dış..., s. 472; Yalta Konferansı hakkında bilgi için bkz. Foreign Relations Of The United States: Diplomatic Papers, Conferences At Malta And Yalta 1945, United States Government Printing Office, Washington 1955.

⁴⁷Çok partili hayata geçişin denemeleri olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası hakkında daha geniş bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, (Çev. Gül Çağalı Güven), İletişim Yayınları, İstanbul 2003; Cem Emrence, 99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul 2006; Cemalettin Taşkıran, "Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, IV/14, (1994), s. 255-265.

için kaçınılmaz olan çok partili siyasetin başlayacağı dönemin baş aktörlerinden biri olmuştur. İnönü, 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesinde yaptığı konuşmada çok partili hayatın sinyallerini vermişti. "Halkçı bir idarenin bütün yüksek ve ileri tekâmülleri siyasi hayatımızda mütemadiyen tahakkuk ettirilecektir. Milletın murakabesi idare üzerinde hakiki ve fiili olmadıkça ve böyle olduğuna milletçe kanaat edinilmedikçe halk idaresi vardır denilemez. Onun için Büyük Millet Meclisinin vazife ifa etmesi en ufak bir tereddüde mahal vermeyecek salabetle olacaktır." Bu sözler demokratik bir idare tarzına ve serbest seçimlere geçme niyetinin bir ifadesiydi.⁴⁸ Bu sözleri takiben 29 Mayıs 1939'da toplanan 5. Büyük Kurultay'da demokratikleşme yolunda küçükte olsa bir adım atılmış, parti içinde Müstakil Grup teşkil edilerek kontrollü de olsa bir muhalefet gurubu kurulmuştur. Fakat Avrupa'da patlak veren savaş dolayısıyla çok partililik adına atılacak bu adımlar savaş sonrasına bırakılmıştır. Savaş sonunda çok partili demokratik yönetimlerin galip gelmesiyle Türkiye siyaseti de kendini bu duruma göre konumlandırdı. İnönü 1 Kasım 1945 tarihli TBMM açılış konuşmasında demokrasinin faşizm karşısında kazandığı zafere atıfta bulunarak dünyanın siyasi koşullarının değiştiğini ve artık siyasi sistemde köklü değişiklikler yapılması gerektiğinin ipuçlarını verdi.⁴⁹ "Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. [...] Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletın çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir. O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun Meclis içinde mi, Meclis dışında mı, ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol; milletın menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur."⁵⁰

İnönü'nün, 1945 yılında 19 Mayıs tören konuşmasındaki şu sözleri sonraki yıllarda yaşanacak sürecin habercisi olmuştur: "Memleketimizin siyasi idaresi; Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartıyla gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin

---

⁴⁸Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.17.

⁴⁹1 Kasım nutukları 1924 Anayasasının bir gereğidir ve cumhurbaşkanları tarafından söylenilirdi. Meclisler bu nutuklarla açılırlardı. Nutuklarda devletin başkanı memleketin genel durumu hakkında açıklamalar yapardı. Bu açıklamalar hükümet için şefin direktifleri mahiyetini taşırdı. M. Toker, a.g.e., s. 36

⁵⁰TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 4. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt:20, s.7-9

siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir.”⁵¹ İnönü, 19 Mayıs nutkunda üzerinde yapılan tartışmalarla Türk siyasetine yeni bir kapı açacak olan başka bir konudan daha bahsedecektir. Bu konu topraksız köylüye toprak dağıtılmasını öngören Toprak Reformu Yasa Tasarısıdır.⁵² İnönü bu düzenleme için şunları söyler: “Topraksız köylüye işliyeceği toprağı kendi malı olarak temin etmek bugün başarmak üzere olduğumuz bir teşebbüstür. [...] İşliyen köylünün bütün emeğinden ve kazancından tamam olarak kendi ailesinin faydalanması ve kendi öz toprağını verimli ve bayındır kılması Türk milletinin son yirmi sene içindeki hayırlı inkılapları arasında en üstte göze çarpan parlak eserlerden biri olacaktır.”⁵³ 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen kanunun özellikle “Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir.”⁵⁴ Bu bağlamda kanun, bir yandan toprak mülkiyetini yeniden düzenlerken diğer yandan toprak sahiplerinin siyasi ve ekonomik gücünü kırarak nitelikteydi.⁵⁵ Kanun, doğal olarak büyük toprak sahibi zümre tarafından şiddetli bir tepkiyle karşılaştı. CHP içerisindeki muhalefet sadece büyük toprak sahipleriyle sınırlı kalmamış, savaş yılları boyunca hükümetin uygulamaya koyduğu Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi uygulamalar da bu muhalefetin kapsamını genişletmiştir.⁵⁶ Bu kanun tasarısıyla

---

⁵¹“19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Törenlerinde Gençliğe Sesleniş” İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950, (Haz. İlhan Turan), TBMM. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:99, Ankara 2003, s. 31

⁵²Esasen toprak reformu meselesi 1945'ten öncesinde, 1 Kasım 1941 tarihinde meclis açılışı konuşmasında yine İnönü tarafından dile getirilmiştir. “Toprak kanunu, Büyük Meclise sunulmak üzeredir. Birçok araştırmalardan anlıyoruz ki, toprağı hiç olamayan köylünün nisbeti mahduttur. Devlet malı toprak dağıtmak suretile, bu nisbet yıldan yıla azalmaktadır. Bununla beraber, toprağı olmayıp, kendi başına ocak kurmak isteyenlere toprak temini, Cumhuriyetin en ziyade ehemmiyet verdiği bir meseledir.” TBMM Zabıt ceridesi, 6. Dönem 4. Yasama Yılı, İçtima 3, Cilt: 21, s. 4; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s. 301-302.

⁵³Metin Toker, İsmet Paşalı... s. 31

⁵⁴TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 3. Yasama Yılı, 72. Birleşim, Cilt:18, 11.06.1945, s. 222; Ayrıca Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun kabul edildiği 11 Haziran tarihini takip eden pazar günü her yıl Toprak Bayramı olarak kutlanmasına dair 15 Haziran 1945 tarihinde yasal bir düzenleme yapılmıştır. TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 3. Yasama Yılı, 74. Birleşim, Cilt:18, 15.06.1945, s. 267

⁵⁵“Partinin devletçi kanadı toprak reformunu gerçekleştirip feodal bir toprak ağası sınıfı yerine zengin bir toprak sahibi çiftçi kesimi yaratarak Türkiye’yi dönüştürmek istiyordu.” Feroz Ahmad, “Cumhuriyet Türkiye’inde Siyaset ve Siyasi Partiler”, Modern Dünyada Türkiye 1839-2010, Cilt 4, Editör Reşat Kasaba, (Çev. Zuhul Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 235; Feroz Ahmed’e göre: “Kemalistler bu önlemlerle Türkiye’yi bağımsız bir mülk sahibi köylüler cumhuriyetine dönüştürerek, toprak sahiplerinin ve savaş zenginlerinin siyasal gücünü kırmak istiyorlardı.” F. Ahmed, Modern Türkiye’nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 126;

⁵⁶18 Haziran 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu, hükümete fiyatları kontrol ve piyasaya mal temin etme, üretimi devam ettirmek için, özellikle madenlerde zorunlu çalıştırma gibi olağanüstü durum yetkileri verdi. Kasım 1942 tarihli Varlık Vergisi, savaş sırasında servet biriktirenleri, yani iş adamlarını -özellikle gayri Müslimleri- ve büyük çiftlik sahiplerini vergilendirmek için tasarlandı. Feroz Ahmed, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Hil Yayınları, İstanbul 2010, s. 24; Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 193; Baskın Oran, Türk Dış..., s. 392.

yapılmak istenen, sadece toprak mülkiyeti rejiminin getireceği değişiklikle, iktidarın taşrada gücünü paylaşmak zorunda kaldığı varlıklı gruplarla arasındaki dengeyi, mevcut güç ilişkilerini kendi lehine çevirebilmektir. Söz konusu grupların iktidardan aldıkları payı azaltabilmektir.⁵⁷ CHP, bu kanun tasarısıyla köylüyü topraklandırarak, kırsala hâkim feodal yapılanmanın simgesi olan ağalık düzeni karşısında köylüyü özgürleştirmeyi ve onu kendi siyasi tercihlerini yapabilmesini sağlamayı amaçlıyordu. Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı, CHP içerisinde mevcut olan görüş ayrılıklarını gün yüzüne çıkartmıştır. Yasa Tasarısı Geçici Komisyon üyeleri içinde toprak sahibi olanlar da vardı. Örneğin, Adnan Menderes, Kasım Gülek, Şeref Uluğ, Emin Sazak ve Kazım Berker, toprak sahibi grubun içinde sayılabilirdi. Fakat K. Gülek, Ş. Uluğ ve K. Berker tasarıya karşı, görünürde hiçbir itirazda bulunmamışlar, toprak sahibi komisyon üyeleri içerisinde A. Menderes ile E. Sazak, ciddi muhalefette bulunmuşlardır.⁵⁸ Tek parti iktidarı süresince kendilerini siyasal alanda meşru bir biçimde temsil ve ifade etme olanağı bulamayan muhalif kesim, 1945 yılına gelindiğinde gerek yönetime karşı uzun zamandır oluşan birikimlerden ve gerekse İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen ekonomik politikaların yarattığı ağır ekonomik ve sosyal sorunlardan dolayı kendilerine geniş bir toplumsal taban bulma olanağına sahip oldular. Savaş sonunda gerek iktisaden egemen sınıflar, gerekse yoksul halk kitleleri ve geniş bir entelektüel kesim, CHP'ye karşı kesin bir muhalif tutum içinde bulunuyorlardı.⁵⁹ CHP'nin Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan'dan oluşan dört muhalif üyesi, 7 Haziran 1945'te siyasi liberalleşme talep eden Dörtlü Takrir adında bir bildiri yayınladı.⁶⁰ Dörtlü Takrir, dört CHP milletvekili tarafından Haziran 1945 başlarında Parti Grubu'na verilen bir önergenin adıdır. Bu önergelerinde dört milletvekili, iktidarın artan hoşgörüsünden ve uluslararası ortamdaki gelişmelerden cesaret alarak "Milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan TBMM'de, hakiki bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve Anayasa'nın halkçı ruhunu kısıtlayan bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını" teklif ediyorlardı.⁶¹ CHP'ye karşı şekillenen muhalif hareket, TBMM'ye verilen bu bildiri ile somutlaşmıştır. Grup toplantısında takririn geri alınması talebine rağmen takrir geri alınmamış, grup tarafından dört imza sahibi hariç

---

⁵⁷Cemil Koçak, İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), I, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 290-291.

⁵⁸Cemil Koçak, a.g.e., s. 186.

⁵⁹Taner Timur, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 22

⁶⁰R. Kasaba, a.g.e., s. 235; Tanel Demirel, Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 49.

⁶¹T. Timur, a.g.e., s. 14; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s.306.

ittifakla reddedilmiştir.⁶² Dörtlü takririn reddiyle Türkiye’de ikinci bir partinin kurulma müracaatının yapılması arasında fazla bir zaman geçmemiştir. Ama müracaat beklendiği gibi Dörtlü Takrir gurubundan değil, milyoner iş adamı Nuri Demirağ tarafından yapılmıştır. İstanbul Valiliğine verilen dilekçe neticesinde 22 Eylül 1945’te kuruluşuna izin verilen parti, Nuri Demirağ ile Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan tarafından Milli Kalkınma Partisi adıyla kurulmuştur.⁶³ Milli Kalkınma Partisi'nin görüşlerini basına aktarmak gayesiyle düzenlediği kuzu ziyafeti, basının bu partiyi kuzu partisi olarak adlandırmasına sebep olurken, CHP karşısında güçlü bir muhalefet olamayacağı da kısa zamanda anlaşılmış oldu.⁶⁴ Hükümet, bu partinin kurulmasına izin vererek muhalefet partilerini kabul ettiğini fiilen ispat etmiş oluyordu. Bu partinin kurulması teoride tek partili siyaset döneminin resmen sona erdiğinin bir göstergesidir. Ama yeni partinin sadece kâğıt üzerinde kurulmuş olması ve hiçbir siyasi tecrübesinin olmaması pratikte durumun pek de değişmediğinin bir göstergesidir. Zira parti 18 Temmuz’da kurulmasına rağmen, İnönü, 1 Kasım nutkunda hala “Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır.” diyordu.⁶⁵

CHP’ye karşı muhalefet görevini üstlenecek olan Milli Kalkınma Partisi resmen kurulmuştu fakat asıl muhalefet görevi “Dörtlü Takrir” vekilleri tarafından olanca hızıyla yerine getiriliyordu. 15 Ağustos 1945’te TBMM’de Birleşmiş Milletler Antlaşmasının⁶⁶ görüşülmesi sırasında söz alan Adnan Menderes, “Bu misak, her milletin dâhili idaresinde de millet hâkimiyetini istiyor ve şahsi, siyasi hak ve hürriyetlere riayeti karşılıklı taahhüde bağlıyor. Bunun sebebi nedir? İkinci cihan harbini doğuran, sebep ve hâdiseleri inceleyince açıkça görülür ki; İtalya’da, Almanya’da diktatörlükler kurulması sonra da bunlara peyk

---

⁶²Dörtlü Takririn reddedilmesinin gerekçesi ilginçtir. Zira denilmektedir ki “Kanunlarda değişiklik yapılmasını isteyenlerin usulü dairesinde tadil teklifine başvurmaları mümkün olduğu gibi parti tüzüğünde değişiklik yapılması kurultaya ait işlerden bulunduğu cihetle bunların grupça görüşülmesine lüzum yoktur.” Denmiştir. Zira CHP o sırada bu değişiklikleri yapma kararını vermişti. Metin Toker, İsmet Paşalı..., s. 69

⁶³Cemil Koçak, a.g.e., s. 674; Tark Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952, Arba Yayınları, İstanbul 1952, s. 638-639; İlhami Soysal, “Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VIII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2015.

⁶⁴Ahmet Yeşil, Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 897, Ankara 2001, s. 58; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s.307.

⁶⁵TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 4. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt:20, 01.11.1945, s. 7-9; Metin Toker, İsmet Paşalı..., s. 70

⁶⁶“Başbakanın ve Hariciye Bakanı’nın verdiği izahat dinlendikten sonra Cumhuriyet hükümetinin teklifi veçhile Almanya ve Japonya’ya harp ilanına ve aynı zamanda 1 Ocak 1942 tarihli Birleşik Milletler beyannamesine Türkiye’nin katılmasına 401 oyla yani mevcudun ittifakıyla karar verilmiştir.” Almanya ve Japonya’ya Harp İlanına ve 1 Ocak 1942 Tarihli Birleşik Milletler Beyannamesine Türkiye’nin Katılmasına Dair Genel Kurul Kararı 23 Şubat 1945, Resmi gazete Yayın ve bu ilanı 24 Şubat 1945, Sayı: 5940; Bu Antlaşmayla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.

<https://www.ombudsman.gov.tr/?s=Birle%C5%9Fmi%C5%9F+milletler+antla%C5%9Fmas%C4%B1>
Erişim Tarihi: 20.03.2018

olarak başka memleketlerin de bu yola gitmeleri barışı tehlikeye koymuş olan amillerin başında gelmektedir. [...] Hürriyeti ve barışı seven milletlerin kendi aralarında barışı tehlikeye koyabilecek diktatörlük idaresine katlanan âza bulunmamasını istemeleri Birleşik milletlerin barış ve emniyet ihtiyacından doğan bir zarurettir.” Birleşmiş Milletler Anayasası’nın siyasal özgürlüklerle kişi hak ve özgürlüklerini teminat altına aldığını belirterek, ülkelerin iç yönetimlerinde de ulusal egemenliği kurmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Menderes, anayasanın ruhen demokratik olduğunu ve ulusal egemenlik temeline dayandığını, bu durumun Birleşmiş Milletler Antlaşması ile de tam bir uyum içinde olduğunu belirterek, fiili durum ile yazılı anayasa arasındaki bazı tutarsızlıkların ortadan kaldırılmasını da talep etmiştir.⁶⁷ Önergenin reddinin ardından parti içerisindeki muhalefetin sesi giderek artmıştır. Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu gibi isimler, hükümete karşı cephe almış olan “Vatan ve Tan” gazetelerinde, ulusun yönetim üzerinde denetim sağlamasını, insan temel hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasını ve anti-demokratik yasaların kaldırılmasını eleştirir tarzda yazılar yayınlayarak hükümete, başbakana ve antidemokratik kanunlara olan muhalefetlerini açıkça gösterdiler.⁶⁸ Bunun üzerine CHP yönetimi, parti içi muhalif isimleri sert biçimde eleştirdi ve 21 Eylül’de önce CHP Kars Milletvekili Fuat Köprülü ardından da CHP Aydın milletvekili Adnan Menderes partiden çıkarıldı. Bu karar üzerine Celal Bayar, 28 Eylül’de milletvekilliğinden istifa etti. 27 Kasım’da ise Refik Koraltan CHP’den çıkarıldı.⁶⁹ Aralık ayı başında ise Celal Bayar’ın yeni bir parti kuracağı haberi basında yer aldı. Gerçekten de 3 Aralık’ta C. Bayar partiden istifa etti. Ertesi gün 4 Aralık’ta İnönü ile Bayar görüştü. Celal Bayar, parti programını resmi makamlara vermeden nazik bir jest yaparak önce Çankaya Köşküne çıkıp Cumhurbaşkanı İnönü’nün onayını almıştır. İnönü, görüşmede parti programında hükümeti sıkıntıya düşürecek maddelerin olup olmadığı konusu üzerinde özellikle durmuştur. “İnönü parti programını aldı ve sordu. Terakkiperverlerde olduğu gibi, İtikadı diniyeye biz riayetkânız diye madde var mı? Celal Bayar: Hayır Paşam, Laikliğin dinsizlik olmadığı var. dedi. Ziyanı yok. Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız? Hayır. Dış politikada ayrılık var mı? Yok! O halde, tamam”⁷⁰ şeklinde geçen konuşmalar sonunda yeni kurulacak siyasal parti konusunda anlaşmaya varıldı. 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kuruldu.⁷¹

---

⁶⁷TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 3. Yasama Yılı, 90. Birleşim, Cilt:19, s. 170-171.

⁶⁸K. H. Karpat, a.g.e., s. 234

⁶⁹Metin Toker, İsmet Paşalı..., s. 73-74; Cemil Koçak, a.g.e., s. 668; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s.307.

⁷⁰Metin Toker, a.g.e., s. 81.

⁷¹Partinin ismi Celal Bayar’ın ifadesiyle “Bunda Amerika modeli rol oynamadı değil. Orada da bir Cumhuriyetçi Parti bir de Demokrat Parti yok muydu?” sözleri ismin Amerika’dan esinlendiği şeklindeydi.

Türkiye’de çok partili hayata geçiş kararını, geçiş zamanını, geçiş sürecini, geçiş biçimini ve geçişte rol alacak siyasal kadroları İnönü’nün seçtiği ya da onun onayından geçtiğini söylemek mümkündür.⁷²

Demokrat Parti büyüdükçe CHP’lilerin başlardaki dostça tavırları değişmeye başladı. Kuruluşunun ilk ayları durgun geçen DP’nin birdenbire memleket genelinde yayılmaya başlamasıyla partinin kısa zamanda CHP’ye meydan okuyabileceği, 1947 başında yapılması planlanan seçimlerde iktidar bile olabileceği artık CHP’lilerce ön görülür olmuştur. DP’nin bu yükselişi, CHP’nin değişen siyasi koşullara göre politikasını gözden geçirip, yeniden düzenleme ihtiyacını doğurmuştu.⁷³ CHP 2. Olağanüstü Kurultayı 10 Mayıs 1946’da Ankara’da toplandı. Kurultayın toplanmasından amaç, CHP’nin yapısında çok partili hayata uyum sağlayacak bazı değişiklikleri gerçekleştirmekti. Bu amaçla kurultayda, İnönü’nün önerisi üzerine, Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef sıfatları kaldırıldı ve parti tüzüğünde gereken değişiklik de yapıldı. İkinci önemli değişiklik, tek parti sisteminde hükümeti denetlemek amacı ile önceki kurultayda oluşturulmuş Müstakil Grup’un, artık çok partili hayatta bir işlevi ve anlamı kalmadığı gerekçesi ile kaldırılmasıydı. Bunun dışında, kurultayda siyasal hayatın çok partili hayata uyum sağlamak için bazı önemli siyasal değişikliklerin bir an önce yapılması gerektiği açıkça belirtildi. Buna göre, sınıf esasına göre dernek ve siyasal parti kurma yasağı kaldırılacak ve tek dereceli seçim sistemi kabul edilecekti.⁷⁴

10 Mayıs 1946’da yapılan kurultay ülkedeki sol düşünce için bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu tarihe kadar Halk Partisi programınının 22. Maddesi aynen şöyle demektedir. “Türkiye’de cins ve sınıf rejijonal (bölgesel) fikirleri koruma ve yayma ve sınıf mücadelesi uyandırma maksatlarıyla dernek kurulamaz.” değişen siyasi şartlar göz önüne alınarak kurultayda bu maddenin değiştirilmesi kararına varılmıştır. Buna göre; “Sınıf esası üzerinden dernekler kurmağa müsaadenin daima geniş içtimai ve iktisadi bir zihniyetle düşünen partimiz için uygun bir hareket olacağı bütün komisyon azalarınca kabul edilmektedir. [...] Genel sekreterlik tezkeresinde ileri sürülen esas mütalaa yerinde

---

DP’nin açıkladığı parti programı birkaç husus haricinde genel itibarıyla CHP’ninkinden pek de farklı değildi. M. Toker, İsmet Paşalı..., s.80-81; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s.308; İlhami Soysal, a.g.m., s. 2015.

⁷²Cemil Koçak, “Siyasi Tarih 1923-1950”, Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 140-141

⁷³Hakan Uzun, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies XIII/26 (2013-Bahar/Spring), ss. 139-161.

⁷⁴“CHP II. Olağanüstü Kurultayını Açılış Söylevi”, İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950, (Haz. İlhan Turan), TBMM. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:99, Ankara 2003 s. 84-89; H. Uzun, a.g.m., s. 139-161

görülmüş ve 22. maddenin tayyî esasında ittifak edilmiştir.”⁷⁵ denilerek sınıf esasına dayalı parti kurulmasının önündeki engel kaldırılmıştır.

Türkiye’de sınıf esasına dayalı parti kurulmasına ilişkin yapılan yasal düzenleme ile legal sol partilerin kuruluşuna giden sürecin önü açılmıştır. DP’nin kuruluşunun üzerinden henüz elli iki gün geçmişti ki 28 Şubat 1946 da parti programında sosyalizmden bahseden Sosyal Adalet Partisi adında yeni bir parti daha kuruldu.⁷⁶ Bu parti, çok partili hayata geçiş sürecinde, adı sınıf esasına dayalı kurulan partiler içerisinde geçen ilk siyasi parti oldu.⁷⁷ Bu siyasi süreçten cesaretle 1946 yılının ilk aylarından başlayarak birbirine yakın tarihlerde ardı ardına sınıf esasına dayalı partiler kurulmaya başladı. Bu partiler içerisinde kayda değer görülen birkaç tanesinden bahsedecek olursak; Çiftçi ve Köylü Partisi (ÇKP)⁷⁸, Türk Sosyal Demokrat Partisi (TSDP)⁷⁹, Türkiye Sosyalist Partisi (TSP), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP)⁸⁰, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (TİÇP)⁸¹, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP), Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi (EKİP).⁸² Bu partilerin kendilerini solda ifade

⁷⁵CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı 10.05.1946, Program – Tüzük Komisyonu Raporu, s. 4;

⁷⁶Sosyal Adalet Partisi, 1946’da İstanbul’da kuruldu. Genel Başkan İhsan Temelveren Kurucu ve Yöneticiler: Ziyneti Temelveren, Muharrem Zeki Korgunal’dır.

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 23.03.2018; T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 693

⁷⁷Bu parti faal bir parti olmayarak kâğıt üzerinde mevcut bir partidir. Parti teşkilatlanmamış, genel ve ara seçimlere iştirak etmemiştir. T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 693

⁷⁸Parti 24 Nisan 1946’da Bursa’da kurulmuştur. Kurucuları: Sıddık Sümer, İbrahim Öztürk, Şükrü Tokay’dır. T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 694; https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 24.03.2018; Naki Cevad Akkerman’dan aktaran Fethi Tevetoğlu, “Akkerman’ın eserinde sosyalizmdir diye vasıflandırdığı Çiftçi ve Köylü Partisi, hiçbir faaliyet ve başarı gösterememiş, kanuna aykırı hareketten dolayı 2 Haziran 1946 tarihinde feshedilmiştir.” Fethi Tevetoğlu, Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960), Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967, s. 535.

⁷⁹26 Nisan 1946 tarihinde İstanbul’da kuruldu. Kurucuları: Cemil Alpay, Sadık Acarlı, Mustafa Yıldız, Yakup Savaş’tır. T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 695; https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 24.03.2018; Partinin yayın organı ve teşkilatı olmamış; parti hiçbir kongre akdetmemiştir. 1950 seçimlerine katılsa da hiçbir başarı elde edememiştir. 1951’de kendiliğinden fes olmuştur. F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 537.

⁸⁰24 Mayıs 1946’da İstanbul’da kuruldu. Kurucuları: Sabit Şevki Şeren, Hüseyin Türkgeldi, Hasan Yaşatürk’tür. T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 701; https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 24.03.2018; İstanbul Emniyet Müdürlüğünden verilen bilgiye göre parti, diğer bazı komünizan sosyalist partilerle, 1946 yılında kapatılmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre de Türk Sosyalist İşçi Partisi 10 Eylül 1948 tarihinde infisaf etmiştir. F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 542.

⁸¹17 Haziran 1946’da İstanbul’da kuruldu. Kurucuları: Etem Ruhi Balkan, Selahattin Yorulmazoğlu, Mehmet Şükrü Sekban, Necmeddin Deliorman, İrfan Recep Nayal, Ali Esenkova, İbrahim Tokay’dır. T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 702; https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 24.03.2018; Parti programının birinci maddesinde bir sınıf partisi olduğu, beşinci madde de ise milliyetçi (ırk, renk, dil, din, kan ve kafatası esasına göre olmayan) bir teşekkül olduğu belirtmiştir. Bu parti 1946-50 yılları arası ehemmiyete değer bir faaliyet göstermeden kapanmıştır. F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 546.

⁸²21 Haziran 1946’da İstanbul’da kuruldu. Kurucuları: Arif Hikmet Adsız, Suat Uzer, Cahit Ateş, Adnan Dik’tir. T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 702; https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 24.03.2018; F. Tevetoğlu, N. C. Akkerman’ın parti için sosyalist bir görünüme sahip olduğunu yazdığından bahseder. F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 546; Fakat parti programının maddeleri göz önüne alındığında partinin milliyetçi bir yapıda olduğu da söylenebilir. Parti programı için bkz. F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 546; Mete Tunçay partinin Turancı bir parti olduğunu yazmıştır. Mete Tunçay, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a kadar)”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1954.

etmelerinin nedeni, 1946 yılında hem Türkiye’de hem de dünyada genel olarak sol kavramının sahip olduğu ideolojik popülerite ve sol hegemonyanın bir sonucudur. Sınıf esasına dayalı ve sosyalist olarak nitelendirilen bu siyasi partilerden ikisi hariç diğerleri sosyalist bir kabiliyete ve rehber bir kadroya sahip olmadıkları ve bu düşünceyi ileri götürecek bir doktrin, strateji ve taktiğe sahip olmadıkları için ideolojik ve örgütsel olarak herhangi bir etki yaratamamışlardır. Bu iki parti Türkiye Komünist Partisi kadrolarının legale çıkma çabalarıyla kurulmuştur.⁸³ Türk siyasi hayatı üzerinde yarattıkları siyasal ve toplumsal etki itibariyle, sosyalistliği eskilere dayanan iki önemli isim Esat Adil Müstecaplıoğlu⁸⁴ ve Şefik Hüsnü Değmer⁸⁵ tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) kuruldukları dönem itibariyle üzerinde önemle durulması gereken partilerdir.

2.1. Türkiye Sosyalist Partisi

1946 yılından itibaren sınıf esasına dayalı parti kurulmasına izin verilmeye başlanmasıyla birlikte daha önceki komünist tevkifatlar ve parti kapatmalar dolayısıyla yer altına çekilerek faaliyetlerine burada devam eden TKP üyeleri, bu siyasi süreçten istifade ederek legal bir parti kurma ve bu partiye ait yayın organlarının çıkarılması noktasında hazırlıklara başlamıştır. Ancak Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. Maddeleri yürürlükte iken ve komünistlik davaları göz önüne alındığında, komünist düşüncenin önemli isimlerinden olan ve 1939 yılında yurda dönen Şefik Hüsnü Değmer, TKP’nin doğrudan doğruya legalleşmesini sakıncalı bulmaktaydı. Kurulacak partinin kamuoyu tarafından tanınan, yetenekli ama komünistlikle damgalanmamış birisi tarafından kurulması gerektiğini düşünüyordu. Partiyi kimin kurması konusunda yapılan toplantılar neticesinde Tevfik Rüştü Aras ve Cami Baykurt gibi isimlerin kabul görmemesi üzerine Esat Adil Müstecaplıoğlu⁸⁶ ismi ön plana çıkar. Esat Adil bu teklifi kabul etmesinin ardından 14 Mayıs 1946 günü TSP kurulur.⁸⁷ Ancak daha sonra Esat Adil ile aralarında yaşanan çekişmeler dolayısıyla Şefik

---

⁸³Aclan Sayılğan, *Türkiye’de Sol Hareketler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2009, s. 462; Özgün Erler Bayır, “*Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme*”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:45, (Ekim 2011), ss.45-72.

⁸⁴Emin Karaca, *Eski Tüfeklerin Sonbaharı*, 4. Baskı, Puslu Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 276-278

⁸⁵Burak Gürel, “*Şefik Hüsnü (Değmer): Ekim Devriminden Stalinizme TKP’nin Dönüşümü*”, Türkiye Solundan Portreler, (Haz. Ali Emir Türkmen, Ümit Özger) Dipnot Yayınları, Ankara 2016, s. 171-184; Emin Karaca, a.g.e., s. 256-257.

⁸⁶Esat Adil Müstecaplıoğlu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Emin Karaca, *Unutulmuş Sosyalist: Esat Adil-Esat Adil Müstecaplıoğlu’nun Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri*, Belge Yayınları, İstanbul 2008.

⁸⁷Türkiye Sosyalist Partisi 14 Mayıs 1946 tarihinde İstanbul’da kuruldu. Kurucuları: Esat Adil Müstecaplıoğlu, Macit Güçlü, İhsan Kabaloğlu, Aziz Uçta.

Hüsnü partiden ayrılarak kendi kadroları ile 20 Haziran 1946 günü Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP)'ni kurar.⁸⁸ Bu Türkiye'deki sosyalist hareketin ilk bölünmesidir. Şefik Hüsnü, bu partiyi siyasi kariyerinin devam edebilmesi maksadıyla kurmuştur. Aksi takdirde Esat Adil'in başkanlığındaki TSP de istediği siyasi etkinliği elde edemeyecek ve hareket sahası kısıtlanacaktı.⁸⁹

TSP, programında partinin ülkede demokratik rejimi kuracağı, temel hak ve özgürlükleri tanıyacağı, emek hakkını ve işçilerin çıkarlarını koruyacağı, özel mülkiyete dokunmamakla birlikte büyük tarım alanlarını ve tekellerle küçük bir azınlığın elindeki büyük üretim araçlarını ve sanayi kuruluşlarını millileştireceği açıklanmaktadır.⁹⁰ Ancak parti programında yer alan milliyetçilik vurgusu, TSP'nin TKP geleneğinden ayrı bir sosyalizm anlayışına sahip olduğunun en önemli göstergesidir. Özellikle Esat Adil, TSP'ye ait yayın organlarında milliyetçi bir sosyalizm anlayışı üzerine yazılarıyla TSEKP ile olan ayrılığa ideolojik bir karakter kazandırmıştır.⁹¹

Esat Adil liderliğindeki TSP, Mustafa Börklüce ve Hüsamettin Özdoğu gibi TKP'nin eski isimleriyle birlikte, işçi sınıfının ekonomik ve sosyal düzeyde örgütlenmesi yönünde sendikal çalışmalarda bulundular.⁹² TSP, işkolu esasına göre milli tip sendikalar kurmaya başladı. Bu anlayış çerçevesinde Türkiye Tekel İşçileri Sendikası, Türkiye Deniz İşçileri Sendikası, Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası, Türkiye Demir ve Çelik İşçileri Sendikası ve Türkiye Basın ve Basın Makinistleri Sendikası kuruldu. Bu beş sendikanın Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonunu kurdukları 14 Aralık 1946 tarihinde ilan edildi. Ancak Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu bir etkinlik göstermeden kapatıldı.⁹³ TSP, sendikaların hiçbir ilde şubeleri bulunmasa da Türkiye ölçeğinde çalışma gösterecek şekilde örgütlenmesini ve tüzük yapısının böyle olmasını savunuyordu. Parti kurulmadan yayına başlayan Gün

---

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html; Erişim Tarihi: 26.03.2018; T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 696; İlhami Soysal, a.g.m., s. 2015; Bu parti çok partili hayata geçişle birlikte Türkiye'de kurulan ilk gerçek sosyalist partidir. Bu partinin sosyalizm düşüncesi programının ikinci maddesinde açıkça ifade edilir. Haftalık ve günlük olarak imtiyazsız bir şekilde çıkan Gerçek gazetesi TSP'nin yayın organı vazifesi görmüştür. Parti, 1946 seçimlerinde herhangi bir başarı sağlayamadı. Faaliyet alanı giderek daralan parti 1952 yılında kapatıldı. F. Tevetoglu, a.g.e., s. 541; İlhami Soysal, a.g.m., s. 2015.

⁸⁸Rasih Nuri İleri, *Kırklı Yıllar 4 1947 TKP Davası*, Tüstav Yayınları, İstanbul 2003, s. 10-13

⁸⁹Atilla Akar, *Bir Kuşağın Son Temsilcileri-Eski Tüfek Sosyalistler*, İletişim Yayınları İstanbul 1989, s.146-151

⁹⁰R. N. İleri, a.g.e., s. 43

⁹¹Eren Efe, “Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Sosyalist Hareket”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi* Cilt: 15, Sayı:59, Yaz: 2017, ss. 40-73.

⁹²Türkiye'de işçi sınıfının doğuşu ve gelişimi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı*, Habora Kitabevi, İstanbul 1969; Kemal Sülker, *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.

⁹³Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Kaynak Yayınları İstanbul 2003, s. 39

dergisinde Esat Adil, Türk sendikalizminin gelişmesini destekleyecek bir siyasi parti kuruluncaya kadar yapılması gerekli işler hakkında şu görüşleri ileri sürüyordu; “meslek örgütlerine bağlanmak, bu örgütlere özgürce gelişmelerine olanak tanımak, iş ve işçilikle ilgili yasa ve tüzüklerin, yönetmeliklerin, koruyucu ve işçileri sıkıntıdan kurtarıcı bir öz kazanmasına çalışmak, devlet koruyuculuğunun da işçinin refah, kültür ve sağlığını gözetin ve arttıran bir karakter taşımasını gözetmek gerekir.”⁹⁴

TSP'nin 1946 seçimlerine katıldığı fakat bir başarı elde edemediği yazılmışsa da bu doğru değildir.⁹⁵ TSP, seçimlere katılmayı reddettiği yönünde bir beyanname yayımlamış ve seçime katılmama sebeplerini yayın organı olan Gerçek'te duyurmuştur. TSP, 1946 seçimlerini anti-demokratik kanunları gerekçe göstererek boykot etmiştir. Esat Adil bu konuda; “Bugünkü gayri müsait şartlar altında seçime iştirak etmek sureti ile işledikleri hatanın farkında olmadan müşterek bir muhalefet cephesi kurmayı bile hodbince (bencilce) sebeplerden dolayı reddeden burjuva partilerinin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ekmeğine nasıl bol bol tereyağı sürdüklerini, demokrasinin gelişmesine nasıl engel olduklarını hadiseler pek çabuk ispat edecektir.”⁹⁶ Parti programının 32. Maddesinde, 18 yaşına giren bütün yurttaşların seçimlere katılmaları gerektiği; 33. Madde de ise seçimlerde “nisbi temsil”⁹⁷ sistemi savunulmuştur. “Nisbi temsile dayanmayan bir seçimden demokratça neticeler beklenemez. Seçim dairelerinin nisap harici kalmış reyleri için -ki hepsi bir araya getirilince milyonlar tutar- seçim kanunu hiçbir tedbir ve usulü ihtiva etmemektedir. Bununla beraber yine parti programımız seçimlerin mutlak bir serbestlik ve hürriyet içinde yapılması taraftarıdır. Partimiz bu serbestlik ve hürriyetin maddi manevi sebeplerle ihlal edilmiş olduğuna kanidir.”⁹⁸

---

⁹⁴Kemal Sülker, “*Bindokuzyüz Kırk Altı Sendikaları*”, Sosyalist Kültür Ansiklopedisi VI, May Yayınları, İstanbul 1979, s.202

⁹⁵Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, (Haz. Ruşen Sezer) İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 367; F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 541

⁹⁶Eren Efe, a.g.m., s. 58

⁹⁷“Çoğunluk sisteminin adalet ilkesine fazla yer vermediği ve temsildeki eşitsizlikleri gidermediği savları üzerine yeni bir seçim sistemi arayışına girildi ve ilk kez 1855 yılında Danimarka'da bir matematik profesörü olan Andrae tarafından geliştirilen nispi temsil sistemi, 1899 yılında Belçika'da, I. Dünya Savaşından sonra da İngiltere, Sovyetler Birliği ve Türkiye dışındaki tüm Avrupa ülkelerinde uygulamaya kondu. Sistemin temel mantığı, partilerin aldıkları oy oranında temsilci kazanmalarını sağlayarak, elde edilen oylarla kazanılan temsilci sayısı arasındaki dengesizliği gidermek; toplumdaki bütün siyasi eğilimlerin parlamentoda temsil edilmelerini sağlamaktır.”, “*Seçim Sistemleri*”, TBMM Bülteni, Sayı: 65, Kasım-Aralık-Ocak, 1998-1999, s. 21; Ali Akyıldız, “*Demokrasinin Sayılarla Sınarı: Seçim Sistemleri*”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 7, (2016), s. 133-142; Erdoğan Günel, *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 30-35; Erol Tuncer Necati Danacı, *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri*, Tesav Yayınları No:21, Ankara 2003, s. 8.

⁹⁸Türkiye Sosyalist Partisi Seçim Beyanamesi (10 Temmuz 1946).

TSP, kuruluşundan dört ay sonra sıkıyönetim kararı ile faaliyetleri durdurularak kapatılmıştır.⁹⁹ TSP ile birlikte TSEKP ve bu partilere bağlı bulunan sendikalar ve yayın organları kapatılmış, partilerin yöneticileri komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle yargılanmışlardır.¹⁰⁰ Yargılanan partililer 1948 Temmuz ayında beraat etmişler ve TSP 1950 yılında tekrar kurulmuştur. Legal örgütlenmeye büyük önem veren ve Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışını savunan TSP, 1950 yılında yeniden başlattığı siyasi faaliyetlerini uzun süre devam ettirememiş, 1952'de komünizmi yaymak gerekçesiyle tekrar kapatılmıştır. Partinin kurucuları yeniden yargılanmış ve sekiz yıl süren yargılanmaların ardından beraat etmişlerdir.¹⁰¹

2.2. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi

Şefik Hüsni Değmer, TKP'nin merkez komite üyesi ve Türkiye'deki komünist hareketin önde gelen isimlerindedir. Eğitim için gittiği Avrupa'dan ülkeye döndüğünde, Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi'ni kuran isimler arasında yer aldı.¹⁰² Kurtuluş ve Aydınlık dergilerini çıkardı. 1927 komünist tevkifatıyla tutuklandı. 1929'da tahliye olunca yurt dışına çıktı. 1939 yılında ülkeye dönene kadar Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşadı. Ülkeye döner dönmez parti kurma çalışmalarına başladı. Çok partili siyasi yaşama geçiş fırsatını değerlendiren Şefik Hüsni, arkadaşlarıyla beraber önce TSP'yi, ardından siyasi kariyeri için oradan ayrılarak 20 Haziran 1946'da İstanbul'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) kurdu.¹⁰³ TSEKP, partileşme sürecinde partinin amacını ve hedeflerini net bir şekilde ortaya koyduğu oldukça ayrıntılı bir programa ve tüzük hazırlamıştır.¹⁰⁴ Parti programının dördüncü maddesinde partinin kuruluş amacı şöyle açıklanmıştır. "Emekçi ve köylü yığınlarının, gittikçe daha geniş ölçülerde teşkilatlanmalarına ve iktisadi, siyasi hareketlere girişmelerine yardım suretiyle, memlekette

---

⁹⁹A. Akar, a.g.e., s. 150

¹⁰⁰Sıkıyönetim Komutanlığı bölgesinde genel güveni sağlamak endişesi ile aldığı tedbirler uyarınca iki komünist parti, bunlara bağlı gazete ve dergiler olan Sendika, Yığın, Ses, Gün, memleketin siyasi, hukuki nizamını bozma yolunda propaganda yaptığı için Yorum Gazete ve Matbaası (4 ay için), TSP ve TSEKP ile bağlantısı olan sendikalar, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü, mevcut iktisadi ve içtimai nizamları bozmaya çalıştıkları gerekçesiyle kapatılmış ve faaliyetlerine son verilmiştir. Bu partilerin fikirlerini yayan Nor Or ve Dost Gazeteleri, Büyük Doğu Dergisi ve matbaaları kapatıldı. Esat Adil ve Şefik Hüsni ile tanınmış komünistler dün tevkif edildi." Cumhuriyet Gazetesi, 17.12.1946

¹⁰¹Ö. E. Bayır, a.g.m., s. 59

¹⁰²Bu parti hakkında daha geniş bilgi için A. Sayılğan, a.g.e., s. 60-64; Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925, Bilgi Yayinevi, İstanbul 1978, s. 298

¹⁰³TSEKP'nin diğer kurucu isimleri ise Ragıp Vardar, Fuat Bilege, İstefo Papadopoulos, Emin Aydınlatan, Dr. Habil Amato, Müntakim Öçmen ve Hayrettin Emin Manoğlu'dur. T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 704; F. Tevetoglu, a.g.e., s. 547; https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 28.03.2018

¹⁰⁴Partinin Ana Nizamnamesi ve Faaliyet Programı için bkz. İbrahim Topçuoğlu, Neden İki Sosyalist Partisi 1946 TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi II.1914 – 1960, Eser Matbaası, İstanbul 1976, s. 182-192

sosyalist bir cemiyete geçiş şartlarını olgunlaştırmak.” Programının ikinci maddesinde ise uzak gayesini şu şekilde tanımlamaktadır: “Partinin uzak gayesi, geniş halk yığınlarının gittikçe daha ziyade yoksullaşması sonucunu doğuran iş gücünün sömürülmesini ortadan kaldırmak, büyük istihsal vasıtalarını milletin müşterek mülkiyetine geçirmek, bir sosyalist demokrasi içinde bütün millet fertlerine yüksek bir geçim seviyesi ile mesut bir hayat sağlamaktır.”¹⁰⁵ Bu maddeler parti politikasının ana hatlarını belirlemektedir.

TSEKP, kuruluşu ve kapatılması arasında geçen altı ay gibi kısa sürede oldukça etkili bir siyaset takip etmiştir. Birçok sendikanın kurulmasında ve yapılanmasında etkili olmuştur.¹⁰⁶ Elbette ki yayın organlarını etkin bir şekilde kullanılmasının bu duruma katkısı yadsınamaz bir gerçektir. TSEKP’in ve diğer sol içerikli parti ve derneklerin sahibi olduğu yayın organları; haftalık yayınlanan Sendika Gazetesi, iki haftada bir yayınlanan Söz Dergisi, Gün, Ses, No Or, Yığın, Dost dergi ve gazeteleridir.¹⁰⁷ Özellikle Sendika Gazetesi doğrudan işçi ve sendika hareketine yönelik olması nedeniyle bu dönemde ön plana çıkmıştır. 1946 sendikacılık faaliyetleri döneminde sendikal gelişmeleri ayrıntılarıyla ele alan bir yayın organı olmuştur. Sendika, sınıf sendikacılığının yayın organıydı. Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi yörüngesindeki bu dergi, II. Dünya Savaşı ertesi 1946 sendikacılığı diye bilinen sendikal yapılanmanın ana eksenlerini oluşturdu. 1920’li yılların Amele Teali Cemiyeti ile 1947’de başlayan ve 1952’de Türk-İş’in kuruluşuyla son şeklini alan örgütsel yapılanmada bir ara model oluşturdu.

TSEKP bu sendikaların dışında farklı bir kurumsal yapılanmaya daha gitmişti. İşçi Kulüpleri. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin koruyuculuğunda 1946 Ekim ayının ilk

¹⁰⁵T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 704; F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 548

¹⁰⁶“TSEKP tarafından kurulan sendikalar: Adana’da: Adana İşçi Sendikaları Birliği, Adana İplik ve Dokuma İşçileri Sendikası (AİDİS), Adana Terziler Sendikası, Adana İnşaat İşçileri Sendikası, Adana Deri İşçileri Sendikası. Ankara’da: Ankara İşçi Sendikaları Birliği, Ankara Madeni İşçiler ve Makine İşçileri Sendikası, Ankara Terziler sendikası, Ankara İnşaat İşçileri Sendikası, Ankara Fırın ve Un İşçileri Sendikası, Ankara Şoför ve Oto Tamir İşçileri Sendikası. Eskişehir’de: Serbest Sanayi İşçileri Sendikası. İstanbul’da: İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, İstanbul İnşaat İşçileri Sendikası, İstanbul Ayakkabı ve Deri İşçileri Sendikası, Güzel Sanatlar Kol ve Kafa İşçileri Sendikası, Basın ve Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası, Bakırköy Bez Fabrikaları İşçileri Sendikası, Tekel İşçileri Sendikası, Tütün İşçileri Sendikası, Maden Sanayii İşçileri Sendikası, Şoförler Sendikası. İzmir’de: İzmir İşçi Sendikaları Birliği, İzmir Terziler Sendikası, İzmir Ayakkabı İşçileri Sendikası, İzmir Müessese Ticarethane ve Esnaf Müstahdem Sendikası, İzmir Mensucat Sanayii İşçileri Sendikası, İzmir Basın Yayın Kafa ve Kol İşçileri Sendikası, İzmir Tütün İşçileri Sendikası. İzmit’te: Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği, Kocaeli Selüloz Sanayii İşçileri Sendikası, Kocaeli nakliye İşçileri Sendikası. Zonguldak’ta: Maden Kömür Havzası Sanayii İşçileri Sendikası. Samsun’da: Tütün İşçileri Sendikası, Samsun İşçi Sendikaları Birliği” Şehmus Güzel, Türkiye’de İşçi Hareketi Yazılar-Belgeler, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1993, s. 296-297

¹⁰⁷Zafer Toprak, “1946 Sendikacılığı”, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 31, İstanbul, Temmuz 1996, s. 19–29; “Sendika, Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi (TSEKP) çevresince yayınlanan haftalık siyasi dergi. Sahipliğini ve sorumlu yazı işleri müdürlüğünü Adil Yağcı ve Mitat Kemal Akkanat yapmıştır.” <http://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/> Erişim Tarihi: 29.03.2018.

yarısında kuruldu. Bu kulübü önemli yapan durum kendi alanında gerçekleştirilen ilk sınıf esasına dayalı sosyal ve kültürel teşkilatlanma olmasıydı. Bu bize TSEKP'nin sendikal hareket içindeki özgüllüğünü göstermektedir. Bu kulübün amacı, işçiler arasındaki dayanışmayı arttırmak, işçi sınıfını spor ve sanatla ilgilenen kültürlü bireylere dönüştürmek ve sahip olduğu hak ve özgürlükleri koruyacak örgütlü bir duruma getirmektir. İşçi kulüplerine sendikalı olsun olmasın her yurttaş gidebilecek ve kulübün sağladığı hizmetlerden imkânlar nispetinde yararlanacaktı. Fakat işçi kulübünün açılışının üzerinden henüz iki ay geçmişti ki kulüp kapatıldı.¹⁰⁸

Çok partili hayata geçişle birlikte sol düşüncenin bu ani yükselişi, iktidarı huzursuz ediyordu. Ülkede zaten hoş karşılanmayan Sovyet ideolojisine karşı tutum, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi sonucunda hükümetin birtakım uygulamalarla bu ideolojiye karşı daha sert bir tavır almasına yol açtı. Hükümetin asıl rahatsız olduğu konu ise sosyalist isimlerin kurduğu siyasi partiler veya yayınlar değil, sosyalist kadroların işçi grupları üzerinden geniş halk kitlelerine yayılma çabalarıdır. Hükümet, kendi kontrolü dışında gelişen bu işçi hareketleri karşısında oldukça endişelidir. 1946 tevkifatı öncesinde bu işçi hareketlerini kontrol altına almak, sendikal yayınların işçiler üzerindeki etkisini kırmak amacıyla İş ve İşçi Bulma Kurumunun desteğiyle 23 Kasım 1946'da Türk İşçisi Dergisi¹⁰⁹ yayınlanmaya başlanmış ardından 1947 yılında Sendikalar Yasası kabul edilmiştir.¹¹⁰ Ancak işçi hareketlerini sadece bu önlemlerle kontrol altına almanın mümkün olmadığı anlaşılınca aralarındaki siyasi bağ kopartılmak istenmiştir. Böylece Cemiyetler Kanununda yapılan ve sınıf temeline dayalı dernek kurma hakkı veren değişiklik 1946 sonlarında ortadan kaldırılmış; partiler ve sendikacılar yargılanmış, cezalandırılmıştır. Çalışma Bakanlığının kurulmasıyla birlikte "İşçi, devletin koruyuculuğundadır. Türk devleti grevler, nümayişler, işçi baskıları, kaynaşmaların etkisi altında değil kendiliğinden işçinin meşru haklarını kabul etmiş ve onu koruyacak hükümleri koymuştur. İşçinin sağlığını mutluluğunu her düşüncenin, randıman endişesinin üstünde görmekteyiz." şeklindeki görüşler işçilere yansıtılmış ve pekişmesi istenmiştir.¹¹¹ TSEKP, TSP ve diğer tüm sol içerikli partiler çok kısa bir süre faaliyet göstererek, bahsi geçen yayın organları ile birlikte

---

¹⁰⁸"İstanbul İşçi Kulübü Ana Nizamnamesi", Sendika, Yıl: 1, Sayı: 7, 12 Ekim 1946, s. 4

¹⁰⁹Nilgün Kaner Koç, Nurdan Akıner, "Bir Söylem Olarak Türk İşçisi Gazetesi", "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Temmuz 2016 Cilt 18, S: 3, ss. 49-80

¹¹⁰İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri hakkında kanun, Kabul Tarihi: 20. 02. 1947, Resmi Gazete ile ilâmı: 26. 02. 1947, Sayı: 6542; TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, Cilt 4, 47. Birleşim, s. 294-324

¹¹¹Kemal Sülker, "Cumhuriyet Dönemi İşçi Hareketleri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1844

16 Aralık 1946'da Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmış, kurucuları tutuklanmıştır.¹¹² İstanbul sıkıyönetim Komutanlığı'nın yayınladığı bildiriye göre, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisi ve “bu partiler veya onlardan aldıkları direktiflerle hareket eden kimseler tarafından kurulan ve kendi maksatlarına göre sevk ve idare” edilen sendikalarla, bunların üst kuruluşu İstanbul İşçi Sendikalar Birliği ve sosyal etkinlik birimi İstanbul İşçi Kulübü kapatılmıştır.¹¹³ Bu partilerin görüşlerini paylaşan tüm gazete ve dergilerin yayınlarına da son verilmiştir. Bu tutuklama ve parti kapatma kararlarıyla siyasi iktidar bir taraftan sosyalist hareketin işçi sınıfı üzerinden yayılma hareketine büyük bir darbe vururken diğer taraftan da sol kanadı olmayan ya da kendi kontrolünde olan bir, çok partili demokrasi arzuladığını açıkça ifade etmiştir.

3. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Komünizm Faaliyetleri

II. Dünya Savaşının 1945 yılında sona ermesiyle başlayıp 1960’lı yılların ortalarına kadar devam eden, ABD ve Sovyetlerin liderliğini yaptığı Batı ve Doğu blokları arasında sürekli gerginlik ve kısmi çatışma biçiminde sürdürülen ve adına Soğuk Savaş¹¹⁴ denilen yeni bir mücadele dönemi başlamıştır.¹¹⁵ ABD başkanı H. Truman’ın 12 Mart 1947 tarihinde kongrede kendi adıyla anılacak olan doktrini açıklaması geniş çevrelerce soğuk savaşın başlangıç tarihi olarak kabul edilir. Bu doktrine göre ABD, komünizm tehlikesi altında olup özgür kalmak isteyen ülkelere her türlü iktisadi ve askeri yardım yapmayı vadediyordu. ABD, komünist ilerleyişini durdurmak için birtakım girişimlerde bulunarak küresel boyutta ittifaklar kurmaya yöneldi. ABD’nin komünizme karşı containment (önleme, kontrol altında tutma) diye tanımladığı bu politika küresel bir boyuta sahipti. Avusturalya için Anzus, Güneydoğu Asya için Otase, ve Ortadoğu için Bağdat Paketi (Cento) kuruldu.¹¹⁶ Truman’ın bu girişimin hemen ardından Batı blokunu mali anlamda güçlendirmek için Marshall Planı

---

¹¹²22 Mayıs 1940’da Meclis’te kabul edilip, 25 Mayıs 1940’da Resmi Gazetede yayınlanan sıkıyönetim kanunu, toplantı, gösteri ve örgütlenme hakkını sınırlayan bir dizi kısıtlama getirdi. Bu kısıtlamalardan basın da payını almıştı. Yeni mevzuatın uygulanmasını takip etmekten sorumlu sıkıyönetim mahkemeleri kurulmakta gecikmedi. 23 Kasım 1940’da Kocaeli, İstanbul ve diğer Trakya şehirlerinde sıkıyönetim uygulaması başladı; savaş ertesinde de hemen yürürlükten kaldırılmadı ve 23 Aralık 1947’ye kadar sürdü. Sıkıyönetim işçi sınıfı ile aydınların üzerinde savaştan sonra da devam eden baskıların yoğunlaşmasında bir araç vazifesi gördü. Mehmet Şehmus Güzel” *İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye ve Emek*” Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950 (Der. D. Quataert, E. J. Zürcher), İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 198

¹¹³Eren Efe, a.g.m., s. 65.

¹¹⁴XIV. yüzyılda ilk defa İspanya Prensi Juan Manuel tarafından kullanılan soğuk savaş tabiri, 1947’nin başlarında Amerikalı finansör Bernard Baruch tarafından tekrar kullanıldı, gazeteci Walter Lippmann tarafından da yaygınlaştırıldı. Tabiri alışıla geldiği gibi 1945’ten sonra Hitler karşıtı koalisyonun çözülmesini takip eden Sovyet-Amerikan çatışmasını tanımlar. Georges Langlois, Jean Boismenu, Luc Lefebvre, Patrice Regimbald, 20. Yüzyıl Tarihi, (çev. Ömer Turan), Nehir Yayınları, İstanbul 2003, s. 276

¹¹⁵Faruk Sönmezoğlu, Ansiklopedik Politika Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul, s.161.

¹¹⁶G. Langlois ve diğerleri, a.g.e., s. 284.

devreye konuldu. Avrupa'nın birçok ülkesi tarafından derhal kabul edilen bu yardım Sovyetler tarafından reddedildi. Batı blokunu oluşturan ülkeler 1949'da askeri ve siyasi iş birliğine yönelik olarak Kuzey Atlantik Paktını (NATO) kurarak ilişkilerini bu ittifak çerçevesinde daha da güçlendirdiler. Batı blokunun bu hamlesine Sovyetler de 1955 yılında Varşova Paktını kurarak cevap verdi.¹¹⁷ Sovyetlerin kapitalist sisteme ve onun sembol ülkelerine, ABD'nin de komünizme ve dolayısıyla Sovyetlere olan karşıtlığı sadece bu ülkelerin uluslararası politikalarını değil aynı zamanda kendi iç politikalarını da doğrudan etkilemiştir.

II. Dünya Savaşının ardından Soğuk Savaş sürecinin başlamasıyla birlikte, Sovyetlerin boğazlar üzerindeki talepleri Türkiye'de endişe uyandırmış, ülkenin iç ve dış siyaseti, Sovyetlerin bu politik yaklaşımına göre yeniden düzenlenmiştir. Türkiye, ülke içerisindeki komünizm savunucularına ve Sovyetlerden gelebilecek bir komünist rejim baskısına karşı birtakım tedbirler almayı kendince uygun görüyordu. Hükümet, sol akımlara karşı ilk tedbir olarak, Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerini değiştirerek bu gibi faaliyetler için öngörülen cezaları, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 yılı kurultayının tavsiyelerine uyarak artırdı.¹¹⁸ Hükümetin, Meclis'e getirdiği kanunu tadil teklifleri hem iktidar, hem de muhalefet partilerinin olumlu oylarıyla süratle kanunlaştırılmıştır.¹¹⁹ İktidardaki veya muhalefetteki bütün siyasi partiler, kendilerine saldırılmasına imkân vereceğini düşündükleri için sol düşüncüyü destekledikleri yönündeki fikirleri programlarına

---

¹¹⁷Paktın kuruluşu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 443-468; Neil Fodor, *The Warsaw Treaty Organization A Political and Organizational Analysis*, Palgrave Macmillan, New York 1990; Oral Sander, a.g.e., s. 271-272.

¹¹⁸Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. Maddeleri 1930 tarihli İtalya Ceza Kanununun 270. ve 272. maddelerinden, ilk kez 1936 günlü ve 3038 sayılı kanunla (TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 2. Yasama Yılı, Cilt: 12, Birleşim 78, 11.06.1936 Perşembe s. 214-215), Ceza Kanunumuza aktarılmış ve bu hükümler, sonradan 3531, 4934, 5435. ve 5844. sayılı kanunlarla dört kez değiştirilmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun 07.04.1936 günlü ve 3038 sayılı Kanunla (TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 4. Yasama Yılı, Cilt:26, Birleşim 83, s. 494) değiştirilmiş olan 141. ve 142. maddelerinin birinci fıkraları şöyledir. Madde 141: "Memleket dâhilinde içtimai bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü şiddet kullanmak suretiyle tesis etmeye veya içtimai bir zümreyi şiddet kullanarak ortadan kaldırmaya veya memleket dâhilinde teşekkül etmiş iktisadi veya içtimai nizamları şiddet kullanarak devirmeye matuf cemiyetleri tesis eden, teşkil eden, tanzim eden kimse [...] cezalandırılır." Madde 142: "Memleket dâhilinde içtimai bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü şiddet kullanmak suretiyle tesis etmek veya içtimai bir zümreyi şiddet kullanarak ortadan kaldırmak veya memleket dâhilinde teşekkül etmiş iktisadi veya içtimai nizamları şiddet kullanarak devirmek yahut memleketin siyasi ve hukuki herhangi bir nizamını yıkmak için propaganda yapan kimse cezalandırılır." Bu değişikliklerin gerekçesi ise Komünizm, cemiyetin içinde zümre tahakkümünü kurmak veya bir zümreyi kaldırmak isteyen bir fikir sistemi olduktan başka, cemiyetin iktisadi ve içtimai nizamlarını devirerek yerine kendi görüşüne uygun iktisadi ve içtimai bir nizam kurmayı tek gaye sayar. Bu sebeptendir ki komünist cemiyetler maddenin ilk fıkrasına göre men ve zecr edilmiş bulunurlar.

<http://www.kararlar.yeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/8598d304-0d81-4ced-a058ae0e769aa98d?ExcludeGercekce=False&wordsOnly=False> Erişim Tarihi: 26.03.2018.

¹¹⁹K. H. Karpat, a.g.e., s.45.

almaktan uzak durdular. Türkiye'nin çok partili hayata geçiş konusundaki arzusu ve liberalleşmeye çalışan iktisat politikaları sebebiyle Türkiye, Batılı devletler nezdinde giderek yükselen bir grafik çiziyordu. Türkiye'nin bu yükselişine etki eden bir başka konuda ülke içerisinde güçlü bir şekilde hissedilen komünist karşıtı yaklaşımlar olmuştur. Türkiye'deki komünizme karşı duyulan öfke, siyasi partiler, bazı menfaat grupları ve bireyler tarafından, birtakım amaçların elde edilmesi maksadıyla bir silah gibi kullanılmıştır. Ticaret hayatında bazı kimselerin komünizm düşmanlığını istismar ederek, ticari rakiplerini bertaraf etmek istedikleri görülmüş, sebebi ve niteliği açıklanamayan bazı olaylar, sorumluluktan sıyrılmak için komünistlere yüklenmiştir.¹²⁰ 4 Aralık 1945'te başta Tan Gazetesi olmak üzere sol görüşlü yayınlar aleyhinde birtakım gösterilerin yapılması, ardından bu yayınlara ait tesislerin tahrip edilmesi, ülkedeki komünizm karşıtlığının toplumsal bir yansıması olmuş, Sovyetlere karşı tepkinin artmasına neden olan bu olay, ileriki yıllarda sola karşı izlenecek tutumu da şimdiden yansıtmıştır.¹²¹ Komünizm karşıtlığını dışarı yansıtan birtakım açıklamalar, komünistlere karşı yapılan tutuklamalar, sendika ve sol görüşteki siyasi partilere karşı gösterilen sert tutum, soğuk savaş döneminde komünizme karşı iktidarın bakışını yansıtan komünist karşıtı faaliyetlere verilecek örneklerdir. İktidarın, bu faaliyetlerdeki maksadı komünist ideolojinin ve dolayısıyla Sovyetlerin ülke içerisindeki hareket alanının sınırlandırmak ve sosyalizmin halk üzerindeki etkisini mümkün olduğunca azaltmaktır. Türkiye uyguladığı bu siyasetin bir sonucu olarak bölge ülkelerinin Batı karşıtı ve Sovyetlere meyleden siyasetinin dışında durmayı tercih etmiş ve dolayısıyla bu durum onu batıya bir adım daha yaklaştırmıştır.

1950 yılında Kore Harbine asker gönderilmesi halk üzerinde müttefikimiz olan ABD'ye karşı sempati uyandırırken yine aynı yıl Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru yaşanan göç dalgası sebebiyle halkın komünist sisteme ve dolayısıyla Sovyetlere olan öfkesi artarak devam etmiştir. ABD'nin Avrupa'da kültür sanat faaliyetleri üzerinden yürüttüğü anti-komünist propaganda çalışmaları, Türkiye'de daha farklı bir biçimde uygulanmıştır. Bu kültürel programın odağında olanlar, Avrupa'daki gibi entelektüeller ve sanatçılar değil; toplum üzerindeki etkisi sanatçılardan çok daha fazla olan bürokratlar, üniversitelerin akademik personelleri ve teknisyenler olmuşlardır. Komünizm karşısında uygun koşulların oluşturulması anlamında Türkiye'deki komünist karşıtı çalışmaların, çoğu zaman ABD'yi bile gölgede bıraktığı söylenilmektedir. ABD kaynaklarına göre "Dünyadaki en Rus karşıtı

---

¹²⁰1947'deki Milli Eğitim Bakanlığı yangınına komünistlerin çıkardığı söylenmişse de tahkikat sonucunda yangının ihmalden ileri geldiği anlaşılmıştır. Vatan, 23 Aralık 1948, 10 Ocak 1948.

¹²¹K. H. Karpat, a.g.e., s.463-464.

ve anti-komünist ülke” olarak tanımlanan Türkiye’de komünizm karşıtlığının bu derece şiddetli olması ABD’yi ciddi anlamda şaşırtmıştır.¹²² Gerçekten de Türkiye’de anti-komünizmin kaynaklarından biri olan Rus karşıtlığı, ABD’yi bu konuda daha dikkatli davranmaya sevk etmiştir. “Türkiye, tabii ki, son derece Rus karşıtıdır. Türkiye’nin Sovyetler Birliği’ne karşı güttüğü derin ve daimi güvensizlik, belki de, en az siyasi ve ekonomik olduğu kadar duygusaldır. Büyükbabası Ruslar tarafından öldürülen Erzurumlu bir köylünün Rus düşmanlığı, Rusya’nın diplomatik baskısını savuşturmaya çalışan bir kabine üyesi kadar bükülmezdir.”¹²³

3.1. 3 Mayıs 1944 Türkçülük Turancılık Davası

II. Dünya Savaşının cephe alanı genişleyip, savaşın şiddeti ve süresi artınca gerek Almanya gerekse İngiltere ve Rusya’nın başını çektiği Müttefik Kuvvetler, birtakım siyasi ve maddi destek vaatleriyle Türkiye’ye kendi taraflarında savaşa girmesi yönünde yoğun baskılarda bulunmuşlardı. Türkiye ise savaş süresince birtakım oyalama manevralarıyla bu savaşın dışında kalmayı kendi siyasetine uygun bulmuştur. Fakat ne Almanlar ne de müttefik devletler savaş süresince Türkiye’nin bu savaş dışı kalma politikasını değiştirme arzusundan vazgeçemediler. Almanya, 18 Haziran 1941 tarihinde imzaladığı Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasından sonra Türkiye’deki Türkçü/Turancı akımları desteklemek suretiyle Türk hükümetini kendi yanında savaşa girmesi yönünde harekete geçirmeye çalışmıştır.¹²⁴ Bu Türkçü/Turancı çevreler Almanya’nın desteğini alarak Sovyet egemenliğindeki Türklerin bağımsızlıklarına kavuşturulabileceğini ve bir gün onlarla birleşebileceklerini umut ediyorlardı.¹²⁵ Almanya ise bu çevrelerle el altından ilişki kurarak bu umudu desteklemekteydi.¹²⁶ Bu amaçla hükümette ve orduda, Almanlarla işbirliği

---

¹²²Embassy Ankara to the Department of State, “Semi-Annual Evaluation Report on Turkey, November 30, 1950”, 8 March 1951, Department of State Decimal Files, 1950-1954, RG59, Cultural Affairs Near East, Box 2491, NARA.’dan Aktaran Cangül Örnek, “1950’li Yıllarda ABD ile Buluşma: Anti-Komünizm, Modernleşmecilik ve Maneviyatçılık”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010

¹²³C. Örnek, a.g.e., s. 131.

¹²⁴Çetin Yetkin a.g.e., s. 62-63; Orhangazi Ertekin, “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4 Milliyetçilik, (Ed. T. Bora, M. Gültekinil), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 36.

¹²⁵Baskın Oran, “İkinci Dünya Savaşında Türkiye’de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXIV, Eylül 1969, ss. 227-277.

¹²⁶Ç. Yetkin, a.g.e., s. 83. “Türkiye’nin Orta Asya Türklerine ilgi duymasındaki en büyük etken XIX. Yüzyılın başında Sovyet baskısından kaçarak Türkiye’ye yerleşen ve Türk fikir hayatını ciddi anlamda etkileyen entelektüel Kırım, Kafkas ve Tatar göçmenlerinin olduğu görülür. Bu isimler Sovyet devriminin ardından ülkelerinde bağımsız cumhuriyetlerin kurulmasını amaçlayan milliyetçi hareketlerin başarısızlığı sonrasında, Türkiye’ye gelerek mücadelelerine buradan devam ettiler. Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Sadi Maksudi Arsal bu isimlerin başında gelmektedir.”

yapılması gerektiği yönünde birtakım düşünceler vardı.¹²⁷ Alman Hükümeti, 1941 yılı sonbaharında Alman ordularının gücünü ve doğu cephesindeki başarılarını daha yakından göstererek Türkiye'yi kendi safında savaşa girmesi yönünde ikna etmek için bir Türk heyetini Almanya'ya davet etmiştir.¹²⁸ Almanya, bir taraftan Kırım ve Kafkaslardaki Türk halklarının bağımsızlık sorunlarının çözümü için Türkiye'ye iş birliği teklifinde bulunacak, diğer taraftan da Türkçü/Turancı dernek ve yayın organlarını destekleyerek geniş bir Türkçü/Turancı propaganda ile kamuoyunu ve hükümeti etkilemeye çalışacaktır.¹²⁹ Başında Almanya'nın Ankara Büyükelçisi olan Franz Von Papen'in¹³⁰ bulunduğu propaganda faaliyetlerinde birçok farklı yöntem kullanılmıştır. En etkili biçimde kullanılan yöntemlerin başında şüphesiz Türk basınına Alman etkisi altına almak gelmektedir. Bunun içinse başta para yardımı olmak üzere matbaa malzemesi ve telsiz araç-gereç yardımı, haber yardımı, bazı gazete yöneticilerine Almanya seyahati temin etmek gibi yollara başvurulmuştur.¹³¹ Almanların bu desteğinin arkasındaki gerçek amaç ise Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı, Almanya'nın safında savaşa girmesini veya en azından savaş dışı kalarak Müttefiklerin safına geçmesini engellemeyi hedefliyordu. 1941-1943 yılları arasındaki dönem, Türkiye'de yoğun bir Alman propagandasının yürütüldüğü ve Pan-Türkçülük faaliyetlerinin iki ülke arasında önemli bir diplomatik konu haline geldiği bir dönem olmuştur. Belirtilmesi gereken önemli nokta, Pan-Türkçülük faaliyetlerinin, Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından, "savaşın dışında kalma" durumunu korumak için, bir süre diplomatik manevra olarak kullanılmış olmasıdır.¹³² Uluslararası siyaset ve savaş şartları, Türkiye'nin

---

¹²⁷Niyazi Berkes, a.g.e., s. 195-196.

¹²⁸"Alman hükümeti, Harp Akademisi Komutanı Korgeneral Ali Fuad Erden ile H. Emir Erkilet'i resmen doğu cephesine davet etti. İnönü, Almanların daveti üzerine 15 Ekim - 5 Kasım 1941 tarihleri arasında doğu cephelerini ziyaret etmeleri için izin verir." Edward Weisband, İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası III, Cumhuriyet Kitapları, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 45-46; E. J. Zürcher, a.g.e., s. 298.

¹²⁹Türkiye'nin Alman Büyükelçi Franz Von Papen'in bu konuda hazırladığı raporda şu ifadeler yer alır. "Alman askeri başarıları sonucunda, Türk Hükümet çevrelerinin, Sovyet sınırı ötesindeki ırkdaşlarının/soydaşlarının özellikle de Azeri Türklerinin kaderi ve geleceği ile daha yakından ilgilenmeye başladığı belirtiliyordu [...] Komite'nin amacı, gerek daha önce yurt dışından gelmiş ve artık Türkiye'de yaşayan Türk kökenli göçmenler arasında gerekse yurt dışında, özellikle de İran Azerbaycan'ında ve Hazar Denizi'ne kadar olan bölgede, Türk nüfusun yaşadığı bu bölgelerde, söz konusu bölgeleri Türkiye'ye ilhak etmek için, taraftar toplamaktır." Cemil Koçak, Türkiye' de Milli Şef Dönemi I, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 662.

¹³⁰Asıl adı Franz Joseph Herman Michael Maria Von Papen'dir. (1879 -1969), 1933'te Adolf Hitler'in iktidara gelmesinde önemli rolü olan Alman diplomat ve devlet adamıdır. Aynı zamanda 1939-1944 yılları arasında Almanya'nın Ankara Büyükelçiliğini yapmıştır. Almanya-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli katkıları olmuştur. Von Papen hakkında daha geniş bilgi için bkz. Necip Azakoğlu, "Beni Hitler'i Başbakan Yapmakla Suçluyorlar" Franz Von Papen'in Anılarından, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015.

¹³¹Nevzat Gözaydın, "Türk Basınında Germanofiller", Tarih ve Düşünce Dergisi, 2002/4, 18-29; Baskın Oran, Türk Dış..., s. 449.

¹³²Günay Göksoy Özdoğan, Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 126; Baskın Oran, Türk Dış..., s. 397.

iç siyasetini şekillendirmiş, Türkçü/Turancı akımların yükselişine zemin hazırlamıştır. Alman propaganda baskısı, Türk yetkililerin, Türkçü/Turancı hareketlere olumlu yaklaşmasına sebep olmuştur. Hükümet, karşı karşıya kaldığı bu durumu dış siyasetteki dengeleri göz önünde bulundurarak, kontrol altında tutmayı tercih etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında milliyetçi fikirleriyle siyasi ve toplumsal alanda etkili olan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ağaoğlu Ahmet gibi Türkçü entelektüellerin ölümü ve 1931'de Türk Ocağının da kapatılmasıyla bu alanda önemli bir fikri boşluk oluşmuştu. 1941 yılına gelindiğinde yaşanan siyasi gelişmelerin bir sonucu olarak bu fikri boşluğu dolduracak bazı isimler ve yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye'de 1941 yılının ikinci yarısından itibaren Türkçü/Turancı yayınlarda ve Türk basınında gözle görülür bir artış yaşanmıştır.¹³³ Türkçü/Turancı yayınların 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki satışları karşılaştırıldığında, Türkçü dergilerin bu dönem altın yıllarını yaşadığı, sayıca çoğalmakla kalmayıp, daha fazla okuyucuya ulaşmış oldukları da görülür. Atsız Mecmua ve Orhun'un sadece 1000'er adet sattığını, buna karşılık; Gök Börü, Tanrıdağ ve Türk Yurdu'nun 3000'lere ulaştığını, ikinci dönem Orhun'un 1943-1944'te 3000'den 4000'e çıktığını, Kopuz'unda aynı şekilde 1939 yılında, 3000 satarken; 1943 yılında 5000'e çıkararak, 1942-1944 yıllarının en çok okunan Türkçü dergisi olan Çınaraltı'nın satışını yakalamıştır.¹³⁴ Bu dergilerin yazarlarına baktığımızda bir husus dikkati çeker ki o da bu yazarların çoğunlukla Tarih ve Edebiyat alanlarında etkili olan akademisyenler ve öğretmenlerden oluştuğu ve Türkçü/Turancı akım içerisinde etkili isimler olduğudur. Hüseyin Nihal Atsız, Necdet Sançar, Hüseyin Namık Orkun, Orhan Şaik Gökyay, Zeki Velidi Togan, Abdulkadir İnan, Nihat Sami Banarlı, Arif Nihat Asya, bu akımın önde gelen isimlerindedir. Türkçü/Turancı akımın destekçileri arasında öğrenci, öğretmen ve öğretim üyelerinin yanı sıra gazeteci, bürokrat ve politikacılar da vardı. Genç subaylardan, Fethi Tevetoğlu ve Alparslan Türkeş; emekli generaller Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet ve Ali İhsan Sabis gibi asker kökenli isimler de Türkiye'deki bu Türkçü/Turancı akım içerisinde aktif rol oynamışlardır. Türk-Alman ilişkilerinde yaşanan her türlü gelişme, ülke içerisindeki Türkçü/Turancı çevrelere ve yayınlara yansımakta gecikmemiştir. 1939-1944 yılları arasında Türkçü/Turancı yayınlardaki artışla birlikte bu gruptan birtakım ayrılıklar yaşanmıştır. Bu ayrılıkların

---

¹³³Bu Türkçü Dergiler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Necmeddin Sefercioğlu, Türkçü Dergiler, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları: 27, Boyut Tanıtım-Matbaacılık, Ankara 2008; Ayrıca Tanıl Bora, Cereyanlar, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 275-278.

¹³⁴G. Göksu Özdoğan, a.g.e., s. 222; N. Sefercioğlu, a.g.e., s. 6, 12, 16, 21, 23, 26; Daha geniş bilgi için Fethi Tevetoğlu'nun Türk Kültürü Dergisinde yayınlanan makalelerine bakınız. Fethi Tevetoğlu, "Türkçü Dergiler" Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 296, 298, 299, 300, 301, 303, Aralık 1987- Temmuz 1988, Ankara 1987-88.

temelinde ise Nihal Atsız ile Reha Oğuz Türkan arasındaki liderlik mücadelesi, ırk anlayışı, milli tarih mirasına yaklaşım ve Pan-Türkçülüğün siyasal ve kültürel hedefleri gibi konular, Türkçü/Turancı gurubu ayrılığa sürükleyen gerekçelerdendir.¹³⁵ Bu hareket her ne kadar kendi içerisinde fikri ayrılıklar ve bölünmeler yaşamışsa da bu grupların birleştikleri ortak bir nokta vardır ki o da Sovyetlere karşı besledikleri öfke ve düşmanlıktır.¹³⁶ Türkçü/Turancı kesimin komünizm karşıtlığı, kaynağını geçmişe dayanan Rus karşıtlığından alan, tarihi bir düşmanlığın farklı bir biçimde yansımalarıdır. Tarihi temelleri olan bu Rus karşıtlığının birtakım gerekçeleri bulunmaktadır. Bu gerekçeler; bir gün kurulması arzu edilen büyük Turan ülkesine ait Türk coğrafyasının ve Türk halklarının Rus esareti altında olması, Türkçülüğün ortaya çıktığı XIX. Yüzyılda Osmanlının en fazla savaştığı ve Panslavizm politikaları sebebiyle Balkan topraklarının kaybedilmesine sebep olan ülkenin Rusya olması dolayısıyla Rusya'nın baş düşman haline gelmesi, son olarak Rus baskısından kaçıp Türkiye'ye gelen Türk, Azeri, Tatar entelektüellerin Rus karşıtlığını alevlendirmesi gibi sebepler bir araya geldiğinde geçmişten gelen klasik Rus düşmanlığının Komünizm düşmanlığı olarak yeniden biçim kazanmasına yol açmıştır.

Türkçü/Turancı grup içerisinde en etkili olan hatta etkisi ölümünden sonra dahi devam edecek olan en popüler isim Hüseyin Nihal Atsız'dır.¹³⁷ Nihal Atsız'ı¹³⁸ Türkçülük/Turancılık konusunda basının ve kamuoyunun gündemine taşıyan, sağ ve sol grupları karşı karşıya getiren süreç, ünlü 3 Mayıs 1944 Türkçülük ve Turancılık davasıyla başlar. Nihal Atsız, 1944 yılında sahibi olduğu Orhun dergisinin Şubat ve Mart sayılarında dönemin Başbakanı olan Şükrü Saraçoğlu'na hitaben "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup" başlıklı iki mektubu yayınlamıştır. Mektuba "Hem Türkçü hem de başvekil olduğunuz için size bu açık mektubu yazıyorum" cümlesiyle başlayan Nihal Atsız, Şükrü Saraçoğlu'nun 5 Ağustos 1942 günü Meclis'te yaptığı konuşmasındaki "Biz Türk'üz,

---

¹³⁵G. G. Özdoğan, a.g.e., s. 235-236; Baskın Oran, a.g.m., s. 272-274; Kağan Bahadır Küçükcalcan, Her Devrin Menkubu Atsız, Aygan Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 121-125.

¹³⁶Nihal Atsız'ın, Almanya'ya olan bakışı sanıldığı gibi Nasyonalizm düşüncesinden doğan bir hayranlık değildir. N. Atsız 1959 yılında Büyük Doğu dergisinde yayımlanan bir makalesinde Almanya'ya olan hayranlığını şöyle açıklıyor: "Almanlar Rusya'ya saldırıncaya kadar onlara özel bir sempati yoktu. Sınırlarımıza dayanmışlardı. Çarpışabilirdik. Fakat 22 Haziran 1941'de Almanlar sanki Türk oldu. Onlar Rusya içine çala kılıç ilerler ve Moskof sürülerini tümen tümen, ordu ordu yok ederken bütün Türkçüler gibi benim Ruhum da şad oluyordu." Kağan Bahadır Küçükcalcan, a.g.e., s. 78

¹³⁷Hüseyin Nihal Atsız'ın hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Altan Deliorman, Atsız, Berikan Yayınevi, Ankara 2014, s. 9-144; Hayri Yıldırım, Son Türkçü Atsız, Togan Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 15-96

¹³⁸1934 yılında Soyadı Kanunu çıktığı zaman Hüseyin Nihal "Atsız" adını kendisine soyadı olarak seçti. Bu soyadını almasında 1931 yılında yayınlamaya başladığı Atsız Mecmua'nın etkisi vardır. Böylelikle Atsız Mecmua'nın hatırasını yaşatacaktır. Bu tarihten sonra yazılarını Atsız imzası ile yayınlayacak, bu soyadı onun asıl ismini bile unutturarak herkes tarafından benimsenecektir. A. Deliorman, a.g.e., s.33

Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız.”¹³⁹ sözlerini hatırlatarak Türkçülüğünün sözde kaldığını ve uygulamaya geçirilmediğini Türkçülük sözde kalırken millet ve ülke düşmanı olan solcu fikirlerin bazen gizli, bazen de açıktan propaganda yaparak gençler arasında yayılmasından şikâyet etmiştir. Nihal Atsız, kamu kurumlarında çalışan ve komünist olduğunu iddia ettiği bazı isimleri bu mektuplarla başbakana ihbar etmiş ve onların dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel¹⁴⁰ tarafından korunduklarını iddia etmiştir.¹⁴¹ Nihal Atsız’ın eski arkadaşı olan Sabahattin Ali de komünist olarak ihbar edilen kimseler arasındadır.¹⁴² Sabahattin Ali, yakınındakilerin desteği ile Nihal Atsız’ı 7 Nisan 1944’de mahkemeye verdi.¹⁴³ İlk duruşma 26 Nisan 1944’de görüldü. İkinci duruşmanın yapıldığı 3 Mayıs 1944 tarihinde Atsız mahkemeye çıkmak için Ankara’ya geldiğinde lehinde gösteriler ile karşılandı.¹⁴⁴ Mahkeme sonrası yeni katılımlarla birlikte sayıları gittikçe artan grubun gösterileri polis tarafından bastırıldı. Bazı göstericiler gözaltına alındılar. Sabahattin Ali ile Nihal Atsız arasındaki dava 9 Mayıs tarihinde sonuçlandı. Nihal Atsız, Sabahattin Ali’ye hakaretten suçlu bulunarak 4 ay hapis cezasına çarptırıldı. Ancak gerek dava süresince yapılan yayınlar gerekse dava sırasında yaşanan gösteriler sonrasında başlatılan bir dizi tutuklamayla, toplamda 23 kişinin yargılanacağı yeni bir davayı,

---

¹³⁹TBMM. Zabıt Ceridesi, 6. Dönem 4. Yasama Yılı, Cilt 27, Birleşim 77, 05.08.1942, s. 24-25; Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 606;

¹⁴⁰Hasan Ali Yücel, 28.12.1938 ile 05.08.1946 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 47

¹⁴¹Hüseyin Nihal Atsız, Turancılık, Milli Değerler ve Gençlik (Makaleler 1), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 103-121; Necmeddin Sefercioğlu, 3 Mayıs 1944 ve Türkçülük Davası, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları:43 Araştırma Dizisi:8, Boyut Tan. Matbaacılık, Ankara 2009, s. 34-44; “Bu çerçevede “komünist destekçilere” örnek olarak, Sabahattin Ali (Ankara Devlet Konservatuvarında öğretmen), Pertev Naili Boratav (Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı Doçenti), Prof. Sadrettin Celal Antel (İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü Müdürü) ve Ahmet Cevat Emre (Türk Dil Kurumu üyesi) adlarını vermekte ve tüm bu duruma göz yuman Hasan Ali Yücel’in istifasını istemekte idi. Ayrıca dönemin bazı yayınları da “en etkili komünist” yayınlar olarak gösteriyordu. Bunlar, Tan gazetesi (Zekeriya ve Sabiha Sertel) ile iki solcu dergi Yurt ve Dünya (önceleri Behice Boran tarafından çıkarılan dergi daha sonra Pertev Naili Boratav ve Adnan Cemgil tarafından çıkarılmıştır.) ve Adımlar (Behice Boran) dergileridir.” G. Göksu Özdoğan, a.g.e., s.102.

¹⁴²Atsız, Sabahattin Ali ile tanışmasını şöyle anlatıyor: “Vaktiyle ciddi bir milliyetçi dernek olan Türk Ocağında biz, o zamanki gençler 1926’da “Kızıl Elma” adı ile bir oda açtığımız. Ocak üyesi olmayan gençler, bilhassa mektepliler bu odaya gelecek, Türkçü fikirlerle aşılacaktı. O sırada İstanbul Erkek Muallim Mektebinde öğrenci olan Sabahattin Ali’yi burada tanıdım. Hüseyin Nihal Atsız, Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi, İrfan Yayınevi, İstanbul 1997, s. 20-24.

¹⁴³F. Tevetoğlu, Hasan Ali Yücel ve Falih Rıfkı Atay’ın, Sabahattin Ali’yi Atsız’ı dava etmesi konusunda desteklediğini iddia eder. F. Tevetoğlu, a.g.e., s. 606; Cihan Özdemir, Atsız Bey Hüseyin Nihal Atsız’ın Hayatı Fikirleri ve Romanları Üzerine Bir İnceleme, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 25.

¹⁴⁴26 Nisan ve 3 Mayıs tarihinde mahkemede yaşananlar ve yapılan gösterilerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. H. Yıldırım a.g.e., s. 385-393; Alparslan Türkeş, 1944 Milliyetçilik Olayı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975, s. 35.

kamuoyunda bilinen adıyla İrkçılık-Turancılık Davası'nı da beraberinde getirdi.¹⁴⁵ Bu gösteriyle hükümet, Türkçü/Turancı akımın bu tarihe kadar ki yükselişinin artık durdurulması yönünde önemli bir fırsat elde etmiş oluyordu. Zira Türkiye, 1943 yılında Stalingrad muharebesinde mağlup olmasıyla birlikte Almanların savaşı kaybedeceğini anlamış ve bunun üzerine hükümet, hem Türkçü/Turancı hareketin ilerleyişini durdurmak hem de Sovyetlerle kurulacak dostane münasebetlere yardımcı olması adına bu operasyonu düzenlemiştir.¹⁴⁶

Hükümet, tutuklamaların resmi gerekçesini 18 Mayıs 1944 tarihinde bir bildiri yayınlarak duyurdu. Buna göre Türkçü/Turancı bu grup “Memlekette zararlı ideolojileri tahakkuk ettirmek yolunda muhtelif gruplar halinde çalışmak ve memleket aleyhine bu gizli cemiyetleri kendi maksatlarına göre tevcih etmek isteyen yabancı teşekküllerle fesat ve hıyanet içinde olmak” gerekçeleriyle tutuklanmışlardı.¹⁴⁷ Bu bildirin ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs Gençlik Bayramı dolayısıyla yaptığı konuşmada “Türk milliyetçisiyiz, fakat ülkemizde ırkçılık prensibinin düşmanıyız. [...] Turancılar, Türk milletini bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için birebir tılsım bulmuşlardır. Bu kadar bilinçsiz ve vicdansız bozguncuların yalan dolanlarına Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyetin bütün tedbirlerini kullanacağız. Bozguncular genç çocukları ve saf vatandaşları aldatan düşüncelerini millet karşısında açıktan açığa tartışmayacağımızı sanmışlardır. Aldanmışlardır ve daha çok aldanacaklardır. Vatandaşlarım! Emin olabilirsiniz ki, vatanımızı bu yeni fesatlara karşı da kudretle müdafaa edeceğiz.”¹⁴⁸ sözleriyle Türkçülük/Turancılık ideolojisini Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal esaslarına, iç ve dış siyasetine ters düşen yıkıcı bir ideoloji olarak değerlendirmiştir.

29 Mart 1945 tarihine kadar devam eden toplam altmış beş duruşmanın sonunda yargılananlardan on üç sanık beraat ederken, on sanık da on yıla kadar çeşitli hapis cezalarına

---

¹⁴⁵Türkçülük davası dosyasına konulan İçişleri Bakanlığı raporundaki Türkçü-Milliyetçilerin isim listesi için bkz. N. Sefercioğlu, a.g.e., s. 48-49 Tutuklananlar arasında o dönem Piyade Üsteğmen rütbesiyle Alparslan Türkeş adında bir de subay bulunmaktaydı. Türkeş, ilerleyen yıllarda Türk siyasetine girecek ve etkili isimlerden biri olacaktır. Levon Panos Dabağyan, Başbuğ Türkeş ve Milliyetçilik-Siyasi Hayatım ve Düşüncelerim, Yedirenk Yayınları, İstanbul 2009, s. 248-249; Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı..., s. 29; Alparslan. Türkeş, a.g.e., s. 41.

¹⁴⁶20 Mayıs 1944 Tasviri Efkar Gazetesi İnönü'nün sözlerini manşetten vermiştir: “Turancılar, Türk Milletini bütün komşuları ile onarılmaz bir surette derhal düşman yapmak için bire bir tılsım bulmuşlardır.”

¹⁴⁷Ayın Tarihi, 30 Eylül 1944.

¹⁴⁸Ayın Tarihi Mayıs 1944: 27-29; Necmeddin Sefercioğlu, a.g.e., s.46-47; Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı..., s. 28; Baskın Oran, a.g.m., s. 253.

mahkûm olur.¹⁴⁹ En yüksek cezayı hükümeti devirmek suçundan dolayı on yıl hapis cezası ile Zeki Velidi Togan alır. Reha Oğuz Türkan, gizli örgüt kurmak suçuyla 5 yıl 5 ay, Cihat Savaşfer ile Nurullah Banman gizli cemiyet kurmaktan çeşitli cezalara çarptırılırlar.¹⁵⁰ Nihal Atsız, Necdet Sançar, Alparslan Türkeş ve Fethi Tevetoğlu ise yıkıcı propaganda yapmaktan çeşitli derecelerde suçlu bulunurlar.¹⁵¹ Sanıkların başvurusu üzerine karar 31 Ekim 1945 tarihinde, Askeri Yargıtay tarafından bozular.¹⁵² Askeri Temyiz Mahkemesi, suçlu bulunanların, İkinci Sıkıyönetim Mahkemesinde yeniden yargılanmasına ve derhal salıverilmesine karar verir.¹⁵³

Savaş süresince Türkiye'deki propaganda faaliyetlerini arttırarak devam ettiren Almanya, Türkiye'nin Sovyetlere karşı kendi tarafında savaşa girmesi yönünde propaganda yapan yayınları el altından desteklemeye devam etti. Hükümet, devam eden savaş siyasetinden dolayı bu duruma müsamaha gösterdi. Bu süreçte Türkçü/Turancı ideolojinin etkinliğinin artmasına ses çıkartmadı. Bu davranışın altında yatan nedenler ise hükümetin, hem gücünün doruğunda olduğu bir dönemde Almanları karşılama almama ve onları yatıştırma çabası hem de savaşın gidişatı ve Almanların gücü göz önüne alındığında Sovyetlerin çökeceğine ilişkin umutlarıydı. Ayrıca 9 Ekim 1941 tarihinden beri devam eden Türk-Alman ticaret antlaşmasıyla Türkiye, halen Almanya'ya krom ihraç ediyordu.¹⁵⁴ Bu durum ciddi sıkıntılar içerisinde olan Türk ekonomisi için büyük bir gelir kaynağı demek oluyordu. Türkiye, Almanya ile olan bu krom antlaşmasını 1944 yılı Nisan ayına kadar iptal

¹⁴⁹Sanıkların aldıkları cezalarla ilgili bkz. Necmeddin Sefercioğlu, Türkçülükte Karabasanlar Dönemi, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları: 66, Boyut Tanıtım Matbaacılık, s. 16-17; Nihal Atsız'ın bu davadaki sorgusu ve savunması için bkz. K. Bahadır Küçükcalcan, a.g.e., s. 194-235; Ayrıca Yavuz Bülent Bakiler, 1944-1945 Irkçılık-Turancılık Davası'nda Sorgular Savunmalar, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

¹⁵⁰Reha Oğuz Türkan bu tutuklulukları sırasında kendilerine uygulanan baskı ve işkenceleri önce 1955 yılında Tercüman gazetesinde tefrika olarak, daha sonra da kitap halinde yayınlamıştır. Reha Oğuz Türkan, Tabutluktan Gurbete, Boğaziçi Yayınları: 32, İstanbul 1975; Ayrıca Rıfat N. Bali, Tabutluklar, Sansaryan Han ve İki Emniyet Müdürü, Libra Kitap, İstanbul 2011.

¹⁵¹Uğur Mumcu, 40'ların Cadı Kazanı, Tekin Yayınları, İstanbul 1994, s. 75-76; Arslan Tekin, Alparslan Türkeş ve Liderlik, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008, s. 89-95.

¹⁵²Askeri Yargıtay Başkanı Orgeneral Ali Fuat Erden dava ile ilgili şunları aktarmaktadır. "Bir gün Genel Kurmay Başkanı Kazım Orbay bizi çağırttı. Birkaç üye ile yanına gittik. Biz başta bunu Yargıtay çalışmaları hakkında bizden bilgi alınacağı şeklinde yorumladık. Kazım Paşa'nın bana ilk sorusu: "Sayın milli şefimiz Turancıların suçu olduklarını daha baştan ortaya koydular. 19 Mayıs nutkunda her şeyi açıkladılar. Böyle olduğu halde başkanlığımız altında bulunan Askeri Yargıtay nasıl olur da bunlar lehine karar verir? Oldu. Ben de Efendim mahkeme kurulunun kararı o yönde tecelli etti. Dedim. O da bana hırsıyla kapıyı gösterdi. Yarım saat sonra tayin emrim geldi." Ali Fuat Erden bu konudan dolayı İsmet Paşa'nın kendisine küstüğünü de yazmaktadır. Mustafa Müftüoğlu, Çankaya'da Kâbus 3 Mayıs 1944, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1978, s. 72; A. Türkeş, a.g.e., s. 81-82.

¹⁵³Temyiz mahkemesinde yaşananlar ilginç bir durumu ortaya çıkartmıştır. Askeri Yargıtay Başkanı II. Dünya Savaşı sırasında Alman doğu cephesini ziyaret eden iki generalden biri olan Ali Fuat Erden'dir. Diğer General Emir Erkilet ise Irkçılık-Turancılık davası nedeniyle tutuklu bulunanlar arasındadır.

¹⁵⁴Abidin Temizer, M. Selçuk Özkan, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Ticaretinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları", Studies Of The Ottoman Domain, III/4 Şubat 2013.

etmedi ve diplomatik ilişkilerini aynı yılın ağustos ayına kadar devam ettirdi.¹⁵⁵ Türkçü/Turancı harekete yönelik operasyonun tam da bu zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiş olması, hükümetin Türkçü/Turancı harekete yönelik siyasetinin açıkça dış politika odaklı şekillendiğini göstermiştir.

3.2. Tan Gazetesi Olayları

1945–1950 yılları arası, Türkiye’de yeni partilerin kurulup siyasal mücadeleye katılmalarıyla birlikte, çok partili siyasal hayata geçiş süreci başlamış ve tek partili yönetim sistemi sona ermiştir. Bu döneme kadar ülkede, iktidarın yoğun baskısı ve düzenli denetimi altında yayın yapmaya çalışan bir basın yayın örgütü mevcuttu.¹⁵⁶ Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren basın daima cumhuriyet değerlerine ve inkılaplarına bağlı, hükümetin istediği yönde yayınlar yapan hükümete bağlı bir kurum gibi çalışmıştır. Bu dönem için tam anlamıyla basın özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. 1930’ların hemen başında ülke içerisinde birtakım karışıkların yaşanması ve muhalif seslerin artmasıyla, basının hareket tarzından rahatsızlık duyan iktidar, onu kontrol etmeye yönelik yapılacak bir düzenlemenin ilk sinyalleri, CHF’nin Üçüncü Büyük Kongresinde (10-18 Mayıs 1931) Başvekil İsmet Paşa tarafından verilmiştir. İsmet Paşa, konuşmasında “Takriri Sükûndan sonra muhalif matbuat tedricen artarak vatandaşlar arasında münakaşat, birçok durenmişlere endişe verecek manzaralar göstermiştir. Bu memlekette birkaç defa tekerrür eden bu devrelerin haleti ruhiyesindeki esbap malumdur. Evvela şüphe yoktur ki fevkalade tedbirlerle kapalı tutulan devirlerden sonra hissiyattaki tezahürat bittabi normalden fazla bir coşkunluk gösterir. Saniyen, bu devirlerde türlü maksatlı tahrikatçılar kendi maksatları için efkarı azami derecede tağlit etmek isterler. [...]. Bütün bu ahvalin muhalif matbuata ve zıt fikirlerin karşılaşmasına karşı memleketin büyümesini takviye etmesi tabiidir.”¹⁵⁷ ifadeleriyle İnönü, yakın bir zamanda basın yayın alanında bir düzenlemenin yapılacağını işaret etmiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası olan Matbuat Kanunu 15 Temmuz 1931 tarihinde meclise gelir. 25 Temmuz 1931 tarih ve 1881 sayı ile kabul edilerek 08.08.1931 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girer.¹⁵⁸ Bu yasayla hilafet, saltanat,

---

¹⁵⁵G. Göksu Özdoğan, a.g.e., s.141; Baskın Oran, Türk Dış..., s. 424-425.

¹⁵⁶1930’larda Türk basını üzerindeki baskıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Alpay Kabacalı, Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 29, İstanbul 1990, s. 124-126

¹⁵⁷CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

¹⁵⁸TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem 1. Yasama Yılı, 35. İçtima, Cilt: 3, 25.07.1931, s. 357. Kanun tasarısının gerekçesinde, basının görevi ülke ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak kamuoyu oluşturma ve bilgilendirme olduğu, iyi niyetle hareket edildiği takdirde basının hür olmasının ülke açısından faydalı olacağı, Batı

komünizm ve anarşizm yanlısı yayınlara açıkça yasaklama getirilir, yurt yararına ters düşen yayınlar nedeniyle hükümete gazete ve dergileri geçici olarak kapatma yetkisi tanınmıştır. Hükümet bu yasayla muhalif gazeteleri saf dışı bırakmanın da yolunu bulmuştur. O dönem Matbuat Müdürlüğü'nün bir telefon emriyle gazeteler kapatılabiliyordu.¹⁵⁹ Bu yasal düzenlemeyle hükümet, ülkenin genel politikasını belirleme yetkisi dâhilinde basın üzerinde bir denetim hakkına sahip olmuştur. İlerleyen yıllarda bu yasayı yeterli bulmayan hükümet 1935'de Ankara'da Birinci Basın Kongresi toplar, amaç basın-yayın sektörü ile Basın Genel Direktörlüğü arasındaki iş birliğini pekiştirmek, Türk basınının görevlerini daha iyi görebilmesi için gereken yolları saptamaktır. Fakat toplantıdan, basının rejime bağlılığını anımsatmak dışında hiçbir sonuç alınmamıştır.¹⁶⁰ 28 Haziran 1938 tarih ve 3518 sayılı kanun değişikliğiyle hükümet, Basın Birliği Yasasını çıkartarak basın üzerindeki kontrol gücünü daha da arttırdı.¹⁶¹ Bu hukuki düzenlemelerle yeni gazete yayınlamanın şartları ağırlaştırıldı. Yayınlanacak konulara sınırlama getirildi.¹⁶² Böylece hükümet yeni bir yayına izin vermek ya da bir yayının kapatılması konularında tamamen yetki sahibi olmuş oldu. Hükümet, II. Dünya Savaşı yıllarına basın üzerinde sınırsız yetkilere sahip bir şekilde başladı.

Türkiye, II. Dünya Savaşına, İnönü'nün liderliğinde ve savaş dışı kalma politikasıyla başlamıştır. İnönü, savaş süresince hem savaşan devletler hem de onların ideolojileri (faşizm, sosyalizm, liberalizm) arasında bir denge kurmaya çalışıyordu. Bu dengenin kurulmasında en önemli görev Türk basınına düşüyordu. Basın, hem Matbuat Umum Müdürlüğü'nün hem de Sıkıyönetim Komutanlığının denetimi altındaydı. Basında resmi anlamda sansür yoktu. Ama bakanlar ve Basın Genel Müdürlüğü hemen her gün gazetelere direktifler verirdi. Bu direktiflere uymayanların gazeteleri kapatılırdı.¹⁶³ 1943 yılına kadar Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün başında olan Selim Sarper, siyasal saldırganlık yazıları yayınlamaması için kurumunun gazeteleri dikkatle izlediğini doğrulamıştır.¹⁶⁴ Niyazi Berkes, basının o günkü durumunu şöyle anlatır: “Ankara'daki Basın Yayın Genel Müdürlüğü, devrim Ankara'sının bir kurumu değil. Başlıca işi gazetelere direktif vermek;

---

dünyasıyla Türkiye arasında iletişim sağlayacağı, ancak zaman zaman basın hürriyetinin suistimal edildiğine işaret edilmektedir. Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 126-130

¹⁵⁹Orhan Koloğlu, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 66; 1939-1945 yılları arasında hangi gazetenin ne kadar süre ile kapatıldığı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 143.

¹⁶⁰Orhan Koloğlu, a.g.e., s.66

¹⁶¹TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem 4. Yasama Yılı, 82. İctima, Cilt: 26, 28.06.1938, s.437-439.

¹⁶²Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 133-134

¹⁶³Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s. 208.

¹⁶⁴Edward Weisband, İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası I, Cumhuriyet Kitapları, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 62

falan yazılacak, filan yazılmayacak; ya da şöyle yazılacak demek. Gazeteler bundan memnundu; çünkü çok kez ne yazılabilir, ne yazılamaz bilinemeyeceği için Basın-Yayın, onların da işine gelen bir rehber hizmetini görürdü. Rejimin, basına damgasını vurmakta etkili olan başlıca mekanizmalar Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Sıkıyönetimler, hemen her yere sızan ajanlardı. Kimi yanları ile Abdülhamit Dönemini andırır. Resmen sansür yok; ama gazeteler sürekli olarak kontrol altındaydı. Gazete kapatılması “adi ahval” den sayılırdı. Sırası gelince Şefin keyfine göre Cumhuriyet gibi bir gazete bile şıp diye kapatılabilirdi. Kapatılma tehlikesinden kaçınabilmek için gazeteler kendi kendilerinin sansürlüğü ödevini yapmak zorunda bulunurlardı. Bir dik kafalılık edip de dinlemeyen olursa onu yola getirecek çok basit bir yol vardı. Bir telefonla kapatmak. Basın Kanunu’na konan 50. Madde¹⁶⁵ gazetelerin başına bir giyotin satırı gibi inerti.”¹⁶⁶ Yine 1943 yılında Cumhuriyet gazetesinde çalışmaya başlayan Metin Toker, yazı işlerindeki kilitli dolapta bir dosyanın bulunduğunu ve Birinci Şube’den bir memurun devamlı gazeteye gelerek yeni yasak kararları ile dosyayı şişirdiğini söylemiştir.¹⁶⁷ 1943 yılında Türkiye de 131 gazete, 172 haftalık, on beş günlük ya da aylık dergi yayınlanmaktaydı. Aynı yıllarda İstanbul ve Ankara başta olmak üzere yurdun birçok yerinde yayınlanan ve en çok okunan on bir büyük gazete ve tirajları şöyleydi: Cumhuriyet 16 bin, Ulus 12 bin, Tan 12 bin, Yeni Sabah 10 bin, Akşam 10 bin, Son Posta 10 bin, Vatan 7 bin, Tasviri Efkâr 6 bin, Son Telgraf 4 bin, İkdam 4 bin, Vakıf 4 bindir.¹⁶⁸

İkinci Dünya Savaşının Türk basını üzerinde çok ciddi yansımaları olmuştur. Elbette ki bu yansımalar hükümetin savaş dışı kalma politikasına katkıda bulunacak türdendi. Bazı gazeteler savaşı kesinlikle Almanların kazanacağına inanarak onlarla sıkı bir dostluk

---

¹⁶⁵“Memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı İcra Vekilleri heyeti (Bakanlar Kurulu) kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir. (...) Bu şekilde kapatılan bir gazetenin sorumluları, kapatılma süresince başka bir adla gazete çıkaramaz.” Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 128

¹⁶⁶Niyazi Berkes, a.g.e., s. 269; Ahmet Emin Yalman, Başvekil Şükrü Saracoğlu ile sansür konusunda aralarında geçen bir diyalogu anlarında şöyle anlatır: “İlk güler yüzlü balayı günlerinden sonra gazetelere karşı çok sert davranışlara başlamıştı, Bunun en çok zararını gören bir gazeteci sıfatıyla bir gün kendisine dedim ki: “Tenkitten hoşlanmıyorsanız neden sansür koymuyorsunuz? Bugünkü sistemde ‘Tenkitten hürsünüz’ diyorsunuz, biz de vazife ve mesuliyetimizin icabı olarak bu hürriyeti memleketin hayrına olarak kullanmak zorunda kalıyoruz. Derhal başımız belalara uğruyor. Hâlbuki siz apaçık sansür usulünü yürütürseniz, bizim hiçbir mesuliyetimiz kalmaz, mesuliyet size geçer. Siz de rahat edersiniz, biz de...” “Başvekilin cevabı şu oldu: “Ben sansür koymam, Anayasanın emrinin dışına çıkmam. Fakat sen haddini bileceksin, bunu aşmayacaksın, aşarsan cezasını göreceksin.” Evet, şekil itibarıyla güya sansür yoktu. Yazılarımız basılmadan önce hükümetin bir temsilcisi tarafından görülmüyordu, fakat gerçekte bundan ağır bir sansür sistemi olamazdı. Hiçbir savunma dinlemeden, sebep göstermeden gazete sık sık kapanıyor, okuyucunun gazetesine bir tiryaki alışkanlığı ile bağlanmasına imkân verilmiyordu. Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim II, (Haz. Erol Şadi Erdinç), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş Yayınları, İstanbul 1997, s. 1163.

¹⁶⁷Metin Toker, İsmet Paşalı..., s. 21

¹⁶⁸Edward Weisband, a.g.e., C: I, s. 64

politikasını savunmuşlar. Tasviri Efkâr ve Cumhuriyetin bazı yazarları bu eğilimdedir.¹⁶⁹ Akşam, Vatan ve Tanin Müttefikleri savunurlar ama Sovyetlerin ilerlemesini kuşku ile karşılar. Tan ise bütünü ile Müttefiklerden yanadır. Hem faşizme hem de kapitalist emperyalizme karşıdır. Tan'da Sovyet dostluğunun övgüsü yapılır.¹⁷⁰ Bu da diğer milliyetçi gazetelerde birtakım tepkiler doğurur. Bu dönem Türkçü/Turancı akımlarda mevcuttur. Onlarda Almanların başarısı üzerine Orta Asya Türkleri ile birleşme ihtimallerini savunmaktadırlar.¹⁷¹ Savaş yılları boyunca gerek Almanlar gerekse müttefik devletler Türk basınına kazanmaya çalışmışlardır. İlk kez 1939 yılında sınırdaki savunma birliklerini göstermek için Fransızlar Türk basınına davet ettiler. 1942 yılında Almanlar Türk basın mensuplarını cepheleri dolaştırmak üzere davet ederler. Bir ay sonra da İngilizler ve Amerikalılar başyazarlara davette bulunurlar.¹⁷² Her ziyaret sonrası gazetelerde gezilen yerlerin övgüsü yapılır. Tabii ki bütün bu geziler ve sonrasındaki yazılar hükümetin onayıyla gerçekleşir.¹⁷³

Tan Gazetesi, daha önce İş Bankasının kurucuları arasında yer alan Mahmut Soydan tarafından Milliyet adıyla yayınlanmaktadır. Soydan, başyazarlık yaptığı gazetesinde özel sektörü koruyucu, CHP devletçiliğini özel girişimciliği koruyan bir devletçilik olarak gören bir yayın politikası sürdürmektedir.¹⁷⁴ Mahmut Soydan idaresindeki Milliyet, daha sonra Ali Naci Karacan idaresinde Tan adıyla yayınlanmaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda İş Bankası zarar ettiği gerekçesiyle gazeteyi tüm tesisleriyle birlikte satışa çıkartmıştır.¹⁷⁵ Zekeriya Sertel, Halil Lütfü Dördüncü ve Ahmet Emin Yalman'ın ortaklıklarıyla Tan Gazetesi, 1934 yılında İş Bankasından satın alınarak yayın hayatına başlar. Ahmet Emin Yalman gazete politikasını “Gerçek demokrasi, her türlü yolsuzluğa karşı temizlik mücadelesi ve kırtasiyeciliğe karşı esaslı ıslahat” olarak belirlemiştir.¹⁷⁶

Tan Gazetesi, II. Dünya Savaşı öncesinde Ahmet Emin Yalman ile başladığı yayın hayatına, Yalman'ın gazeteden ayrılıp yerine Zekeriya Sertel'in gelmesiyle birlikte, savaş yıllarına daha sert ve saldırgan bir yayın politikasıyla başlamıştır. Tan gazetesi, bu dönem

---

¹⁶⁹Orhan Koloğlu, a.g.e., s. 67; Edward Weisband, a.g.e., C: I, s. 69

¹⁷⁰Metin Toker, a.g.e., s. 78

¹⁷¹Hıfzı Topuz, 100 Soruda Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s. 163-164; Orhan Koloğlu, a.g.e., s. 67

¹⁷²Batılı devletlerin davetiyle Avrupa'ya giden gazeteciler; Tan gazetesinden Zekeriya Sertel, Ulus Gazetesinden Falih Rıfkı Atay, Akşam Gazetesinden Necmettin Sadak, Tanin Gazetesinden Hüseyin Cahit'tir. Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 197

¹⁷³Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 164.

¹⁷⁴Zekeriya Sertel anılarında Tan Gazetesini İş Bankası tarafından özel sermayeyi savunmak için kurulduğunu yazar. Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 186

¹⁷⁵A. E. Yalman, a.g.e., s. 1061

¹⁷⁶A. E. Yalman, a.g.e., s. 1064

yaptığı haberler ve yayıncılık anlayışı dolayısıyla sol düşünceye eğilimli muhalif bir gazete olarak tanınır.¹⁷⁷ Babıali’de tek parti iktidarına ve uygulamalarına yönelik sert eleştirileriyle dikkatleri üzerine çeker. Savaş yılları boyunca Alman yanlısı yayınlara karşı sert tartışmalara girer. Diğer yandan yaptığı yayınlarla Sovyetler Birliği’ne karşı dostane münasebetlerin geliştirilmesi yönünde yayınlar yaparak, Sovyetlere karşı var olan olumsuz havayı dağıtmaya çalışır.¹⁷⁸ Demokratik talepleri ve ülke sorunlarını dile getirme çabası, hükümete muhalefet eden sayılı yayınlardan biri olan Tan’ın en önemli işlevi olmuştur. Gerek savaş koşullarında Alman yanlısı yayınlara karşı gösterdiği tutum, gerekse döneme özgü sol politikaların sözcülüğünü yapma cesareti Tan’ın popülaritesini giderek arttırmıştır.¹⁷⁹ Özellikle Görüşler başlığı altında yazdığı sütununda “Bir insanın sosyalist radikal veya komünist olması suç değil, faşist olması suçtur.” gibi siyasi tansiyonu tahrik eden garip formüllerle komünistliği mazur göstermesi, kendi gibi düşünmeyenleri faşistlikle suçlaması kamu oyununda geniş tepkiler yaratır.¹⁸⁰ Tan Gazetesinin bu sert ve eleştirel yayın politikası hükümeti fazlasıyla rahatsız etmiş gazete birkaç ay süren kapatma cezalarına çarptırılmıştır.¹⁸¹ Çok partili hayata geçiş için ikinci bir partinin kurulması fikrinin kulislerde konuşulduğu dönemde, Tan ve Vatan gazeteleri de basın yoluyla yeni bir partinin gerekliliğini savunan yazılar yazıyorlardı. Bu dönem Tan gazetesiyle birkaç ay sonra Demokrat Partiyi kuracak olan Celal Bayar ve arkadaşlarının arasında bir yakınlaşma yaşanır.¹⁸² Bu arada Serteller tek parti iktidarına karşı etkin muhalefet yapacak Görüşler adıyla bir dergi çıkartmayı planlamışlardı.¹⁸³ Tan saldırısının bahanesi bu Görüşler adlı

---

¹⁷⁷M. Nuri İnuğur, Türk Basın Tarihi, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 37, İstanbul 1992, s. 203

¹⁷⁸Cemil Koçak, Tarihin Buğulu Aynası, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 279; Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 217; Baskın Oran, a.g.m., s. 260.

¹⁷⁹Levent Cantek, “Tan Gazetesi ve Sabiha Sertel”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 8 Sol, (Ed. T. Bora, M. Gültekinçil), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.852-859; Sabiha Sertel Tan’da yazdığı bir yazıda “Bir memlekette komünizmin yayılabilmesi için orada objektif koşulların bulunması gerekir, objektif koşullar bir memleketin sosyal ve ekonomik bünyesinin böyle bir geçişe elverecek olgunluğa ermesiyle mümkündür. Yani bir memlekette sanayileşme hareketi son haddini bulur, halklar kesin çizgilerle, farklarla sınıflara ayrılır, üretim araçları birkaç elde toplanarak işçi sınıfı milletin çoğunluğunu temsil edecek dereceye gelir, işte o vakit memlekette komünizm için aranan objektif koşullar olgunlaşmış sayılır. Almanya’da, Amerika’da, İngiltere’de ve hatta Fransa’da bu koşullar vardır. Fakat Türkiye gibi sanayii kurulmamış sınıflar belirmemiş, sermaye birikimi başlamamış, halkın dörtte üçü okuma yazma bilmeyen, bir memlekette hiçbiri var sayılamaz. [...] Aynı zamanda sübjektif koşullarında olgunlaşması gerekir. Yani İşçi Sınıfı tam anlamıyla örgütlenecektir. Güçlü işçi önderleri yetişecektir. Sınıf bilinci kuvvetlenecektir. Ve sınıf çarpışmaları ilerlemiş bulunacaktır. Ancak bu koşullar olgunlaştığı zamandır ki, Komünizmden söz edilebilir. Bu durumda Türkiye’de komünizmden söz etmek ve komünist tehlikesinden korkmak, burjuvaların vehminden başka bir şey değildir.” diyordu. M. Nuri İnuğur, a.g.e., s. 203.

¹⁸⁰Rasih Nuri İleri, Kırklı Yıllar, 5, Tüstav Yayınları, İstanbul 2006, s. 3

¹⁸¹A. E. Yalman, a.g.e., s. 1084

¹⁸²Ali Ulvi Özdemir, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 49, Bahar 2012, s. 179-216

¹⁸³“Görüşler, Sabiha Sertel ve Mehmet Zekeriya Sertel tarafından, tek parti iktidarına muhalif olan farklı kesimleri tek bir çatı altında toplamak ve demokratik talepleri dile getirmek amacıyla çıkarılmıştır. Tek sayı

derginin ilk sayısıdır. Gerçekte asıl hedef Tan matbaası ve gazetesidir. Bu dergi oluşum halindeki demokrasi cephesinin yayın organı olarak düşünülmüş. Ön ayak olan, eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Ankara'daki C. Bayar, A. Menderes, F. Köprülü ile İstanbul'daki Serteller, Baykurt ve onların kendileri ile birlikte saydıkları ilerici gençler arasında köprüyü kurduğu sanılıyordu. Derginin kapağında altı fotoğraf vardı: Bayar, Aras, Köprülü, Menderes, Sabiha Sertel ve Cami Baykurt. Bu resimlerin altında Pertev Boratav ve Behice Boran'dan Aziz Nesin ve Sabahattin Ali'ye kadar bir dizi isim yer alıyordu.¹⁸⁴ Ayrıca kapaktaki dergi isminin baş harfi olan G'nin de orak şeklinde olduğu ortaya atılmıştır.¹⁸⁵ Kasım 1945 tarihinde ilk sayısı yayınlanan Görüşler dergisinde Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün yazı kadrosunda oldukları belirtilmekte ise de yalnız Tevfik Rüştü Aras'tan yazı alınabilmiş, buna karşın Bayar, Menderes ve Köprülü dergi ve sahipleri ile hiçbir fikri yakınlıkları olmadıklarını ve yazı vermeyeceklerini açıklarlar.¹⁸⁶ Görüşler Dergisi ilk sayısı ile birlikte tek parti iktidarına karşı şiddetli bir muhalefete geçmiş ve 4 Aralık Olayı öncesi Türk basınının ağır eleştirilerine uğramıştır.¹⁸⁷ Görüşler Dergisiyle birlikte dergiyi yayınlayan Tan yazarları da suçlamalara hedef olur. Suçlamaların odak noktası Tan'ın başyazarları Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in dergi aracılığıyla komünizm propagandası yaptıkları yolundadır.

Tan olayının olduğu dönemde Tasviri Efkâr gazetesinin istihbarat şefi ve 1965-69 yılları arası Adalet Partisi milletvekili olan Tekin Erer 4 Aralık 1945 Tan Olayı ile ilgili şunları aktarmaktadır. "CHP il teşkilâtı tarafından 3 Aralık Pazartesi akşamı talebe yurtlarına gerekli talimat verilmiş ve ertesi sabah Tan gazetesi aleyhine bir nümayiş yapılacağı bildirilmişti.¹⁸⁸ O zaman ben Tasviri Efkâr'da istihbarat şefliği yapıyordum. 4 Aralık sabahı

---

yayınlanmış ve Tan matbaası baskını nedeniyle yayın hayatına son verilmiştir." <http://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/> Erişim Tarihi: 10.04.2018

¹⁸⁴Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 152; Metin Toker, a.g.e., s. 79; Ahmet Emin Yalman anılarında derginin kapağına konan resimlerin haber verilmeden konulduğunu ve C. Bayar, A. Menderes, F. Köprülü ve T. R. Aras'ın dergiyi herhangi bir bağının olmadığını bunun tamamen Sabiha Sertel'in bir kurmacası olduğunu yazar. A. E. Yalman, a.g.e., s. 1327-1329; M. Nuri İnuğur, a.g.e., s. 204

¹⁸⁵N. Berkes, a.g.e., s. 354; Metin Toker, a.g.e., s. 79; Cemil Koçak, a.g.e., s. 282; M. Nuri İnuğur, a.g.e., s. 204

¹⁸⁶A. E. Yalman anılarında bu ifadeyi doğrular. A. E. Yalman, a.g.e., s. 1328.

¹⁸⁷Tanın Gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın "Kalkın ey ehli vatan" diye bir yazı döşenmiştir, Şöyle demektedir: "Kalkın ey ehli vatan, mücadele başlıyor. Ve başlamak lâzım. Çünkü en azgın ve insafsız bir propaganda zehri dökmesine müsaade edemeyiz. [...] Bunları susturmak için, cevap vermek hükümete düşmez. Söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır." Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 168; Cemil Koçak, a.g.e., s. 282; "Basın Tan gazetesi komünistlikle suçluyor ve halkı matbaamızı yıkmaya çağırıyordu. Demek ki bu sabah yapılacak gösteri önceden hükümet tarafından hazırlanmış ve Hüseyin Cahit'e de böyle bir yazı yazması için emir verilmişti. "Zekeriya Sertel, a.g.e., s. 229; M. Nuri İnuğur, a.g.e., s. 205

¹⁸⁸4 Aralık olayının, kimler tarafından organize edildiği konusunda, zamanın Sıkıyönetim Savcısı Kazım Alöç'ün "İfşa Ediyorum" başlığı ile 12 Nisan 1967 tarihli "Yeni Gazete" de yayınlanan hatıraları ilginç bilgiler vermektedir. Alöç'ün belirttiğine göre, Tan gazetesi tahrip eden üniversitelilerin başında, CHP'den

erkenden üniversite bahçesine gittim. Ellerinde bayraklar olduğu halde talebeler yavaş yavaş toplanıyorlardı. Kısa zamanda kalabalık on bin kişiyi buldu.”¹⁸⁹ Üniversite bahçesinde toplanan kalabalık saat 9.30 sıralarında ellerinde “İspanya kardeş kavgasını içimizde yaşatmak isteyen kızıklar kahrolsun”, “Ne faşistiz Ne Komünistiz”, “Millet Demokrattır”, “Bundan Fazla Hürriyet mi İstiyorsunuz” şeklinde pankartlar olduğu halde Babıali caddesine doğru yürüyüşe geçer. “Kahrolsun Serteller”, “Kahrolsun Komünizm” sloganları ile Çağaloğlu’ndaki CHP İl binasının önüne gelen kalabalık burada partiye tezahüratta bulunur.¹⁹⁰ Buradan Tan gazetesine yönelen grup komünizm aleyhtarı sloganlar atarak Tan binasına doğru saldırıya geçerler. Gazetenin birinci katında o zaman Türkiye’nin hemen hemen en büyük rotatifi vardı. Oradaki demir parçalarıyla rotatife hücum başladı. Rotatifin kırılan bütün parçaları tuz buz edildi. İkinci katta linotip dizgi makineleri vardı. Bunların kırılması ve parçalanması çok daha kolay oldu. Diğer bir grup, gazetenin rotatif dairesinin yanındaki kâğıt deposundan bobinleri sokağa çıkararak, Sirkeci’ye doğru yuvarladı.”¹⁹¹ Kalabalık buradan Taksime doğru yönelerek Cumhuriyet anıtına çelenk koyar ve İstiklal caddesine doğru yürüyüşe geçer. İstiklal caddesinde sol yayınlar satan Berrak Kitabevi ile Yeni Dünya gazetesinin basıldığı La Turquie matbaası ve dönüşte Babıali’deki ABC kitabevi de tahrip edilir.¹⁹² Ertesi gün gazetelerde Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe tarafından şu bildiri yayınlanır. “Dün üniversite öğrencilerinin bir kısmı, iki basımeviyle birkaç kitabevine tecavüz etmişler ve bu hareketlerine mani olmak isteyen hükümet ve inzibat kuvvetlerini dinlemeyerek tasarladıkları suçu işlemişlerdir. Bunlar hakkında derhal takibat ve tahkikata başlanmıştır. Bu çok müessif hadiseye katiyen müsamaha edilmeyecektir.”¹⁹³ 5 Aralık günü, bütün gazetelerde yer alan Sıkıyönetim Komutanlığının tebliğine göre, olayın suçluları hakkında soruşturma açıldığı, bu tür olaylara hoşgörü gösterilmeyeceği ve kitle toplantılarının yasaklandığı belirtilmekte ise de suçluların yakalandığı ya da cezalandırıldığı konusunda bir bilgiye rastlanmamıştır.

Tan gazetesi, Türk basın tarihinde bir gazetenin siyasi muhalefet aracı olarak kullanılmasının bir örneğidir. Tan’ın siyasi sistem, hürriyetler, tek parti konularında yaptığı

---

milletvekili seçilen ve bakanlık da yapan Ali İhsan Göğüş vardır. Olaydan sonra Emniyet Müdürlüğünde Tan matbaasını tahrip eden göstericilere o dönem CHP Müfettişi olan Alaaddin Tiritioğlu sigara ikram ederek hatırlarını sorar. Sabiha Sertel, Roman Gibi, Belge Yayınları, İstanbul 1987, s. 312; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 155; “Tan Gazetesi ile diğer sol içerikli gazete ve kitabevleri CHP desteğiyle tertiplenen Yükseköğrenim gençliğinin (Komünizmi Tel’in) mitinginde yakılıp yıkılmıştır.” M. Nuri İnuğur, a.g.e., s. 206

¹⁸⁹ Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 168; M. Nuri İnuğur, a.g.e. s. 206

¹⁹⁰ Tekin Erer, Basında Kavgalar, Rek-tur Kitap, İstanbul 1965, s. 172.

¹⁹¹ Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 169; M. Nuri İnuğur, a.g.e., s. 206

¹⁹² Tekin Erer, a.g.e., s. 173-174; Cemil Koçak, a.g.e., s. 283; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s.310.

¹⁹³ Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 169; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 156; M. Nuri İnuğur, a.g.e., s.206

eleştiriler siyasi iktidarın olduğu kadar hükümet yanlısı basın da tepkilerine neden olmuştur. Basın hürriyeti açısından olayı yalnız Cumhuriyet ve Vatan gazeteleri eleştirmiştir. Diğer gazeteler bu olayı, komünist basının susturulduğu, yabancı bir ideolojinin propagandasının önlendiği, Türk gençliğinin asil bir hareketi olarak değerlendirmişlerdir. Tan gazetesi gibi Ahmet Emin Yalman'ın yönetimindeki Vatan gazetesi de siyasi iktidara karşı muhalif bir tavidir.¹⁹⁴ 4 Aralık günü Tan gazetesini tahrip etmek isteyen grup, “Vatan'ın yaptığı muhalefet Tan ile aynı değildir” şeklindeki yönlendirmeler sonucunda, Vatan gazetesine karşı herhangi bir eylem yapmamışlardır.¹⁹⁵ Bundan anlaşılmaktadır ki olayın sadece sol basına yönelik olması, iktidarın basındaki tüm muhalif seslere karşı olmayıp yalnızca sol muhalefete karşı duyduğu tepkinin bir yansıması şeklinde düşünülebilir. Tan gazetesinin tahrip edilmesi ve yazarlarının tutuklanmasıyla elde edilmek istenenleri Sabiha Sertel şöyle açıklar: “La Turquie ve Tan matbaalarının yıkılması, La Turquie ve Yenidünya gazetelerini çıkarıcıların yazılarına komünizm damgası vurulması, rastgele bir olay değildi. Saraçoğlu Hükümeti bir taşla iki kuş vurmak istiyordu: Birincisi Halk Partisi'ne karşı muhalefete geçen Celal Bayar grubunun ilerici kuvvetlerle iş birliği yapmasını önlemek, İkincisi de Amerika'ya karşı memlekette komünistlerle mücadeleye geçildiğini göstermek suretiyle Amerika'dan yardım sağlamak. Türkiye harp yılları içinde Alman faşizmine yardım ettiği için müttefiki İngiltere'yi ve Sovyetler Birliği'ni tedirgin etmiş, yalnız kalmıştı. İnönü, Amerika'dan destek bulmak, Amerika'dan kredi almak pahasına, memleketi Amerika'nın kuyruğuna takmaya hazırlanıyordu. İlericilere karşı alınan bu şiddetli tedbir, Amerikan emperyalizmine verilen bir tavizdi.”¹⁹⁶ Savaş sonrasında ideolojisini hızla çevresindeki ülkelere siyasi baskı ve tehditlerle yaymaya yönelik bir siyaset takip eden Sovyetlerin, muhtemel tehditleri karşısında yalnız kalma korkusu yaşayan Türkiye, komünist ideolojinin ülke içinde yayılmasını engellemek ve bu konu üzerinden Batıyla yakınlaşmak maksadıyla ülke içinde bir komünizm tehlikesini vurgulaması gerekiyordu. Ayrıca C. Bayar ve arkadaşları tarafından yeni kurulacak siyasi partinin sol

¹⁹⁴Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 237

¹⁹⁵“Tan ve Vatan'ın binaları, birbirlerinden 500 metre uzaklıktadır. O tarihte İstanbul Üniversitesi'nde öğrenci olan bu kitabın yazarı, bu gösterinin nasıl tertiplendiğini, gösterinin muhalefete karşı değil, sadece komünizme karşı olduğu izlenimini uyandırmak maksadıyla Vatan'a hücum etmekten son dakikada vazgeçtiğini tesadüfen öğrenmiştir.” Aktaran Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 238; “Yürüyüşe katılan gençler komşu dükkanlardan Türk bayrakları isteyerek yürüyüşü devam ettirirken, MTTB yıllıkları Çağaloğlu'na kadar kalabalığın 20 bini bulduğunu belirtir. Gençlik ilk olarak Yalman'ın başında bulunduğu “Vatan” gazetesine yönelmiştir. Kalabalıktan Muharrem Ergin adında bir üniversite öğrencisinin, “Arkadaşlar! Vatan gazetesi bizim için asıl tehlike değildir. Biz Tan gazetesini protesto için toplandık, Tan'a doğru yürüelim “demesiyle kalabalık yönünü Tan gazetesine doğru çevirmiştir.” Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, Türkçülükten İslamcılığa Milli Türk Talebe Birliği, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s. 67

¹⁹⁶ Sabiha Sertel, a.g.e., s. 314

basının etkisinde kalarak sola yaklaşmaması konusunda bir uyarı yapılması gerekiyordu. Sovyetlere ve ideolojisine ilgi duyan Tan gazetesinin yaptığı yayınlar tam da bu dönemde hükümete aradığı fırsatı verdi. Tan olayıyla, bu her iki konu da iktidarın istediği biçimde sonuçlanmış oldu.

3.3. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Olayları

1 Aralık 1945 tarihinden itibaren Serteller tarafından yayınlanmaya başlayan Görüşler dergisinin kapağında Ankara Üniversitesi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi (DTCF) akademisyenlerinden Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes'in fotoğrafları yer almış ve akademisyenlerin bu dergide yazılar yazacağı okuyuculara duyurulmuştur. Bunun üzerine, DTCF Dekanı Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğü'ne 13 Aralık 1945 gün ve 2258 sayılı yazıyı yazar: "İstanbul'da yayınlanan ve haftalık siyasi mecmua olduğunu ilk sahifesinde açıklayan bir derginin kapağında yazı yardımı vadedenler başlığı altında fakültemizden Doçent Behice Boran, Doçent Pertev Boratav, Doçent Niyazi Berkes ve İlmi Yardımcı Mediha Berkes'in isimleri görülmüştür. Politik eğilimi, ilmi düşünceyle uzlaşma kabul etmeyecek karakterde olan bu dergiye Behice Boran ile Pertev Boratav'ın ihtisaslarıyla ilgili de olsa yazı göndermelerini, Behice Boran'ın yayınlamasını, Niyazi Berkes'in yazı vadetmesini, ilmi yardımcı Mediha Berkes'in yazı vadedmiş olduğunu söylemesine rağmen mecmuayı gördükten sonra kendi hakkındaki ibareyi yayınlamamasını akademik kariyer düşünce ve çalışmalarına aykırı gördüğümü ve yukarıda adı geçenlerin bu hareketleriyle fakülte içindeki durumlarının göz önüne alınması gerektiğini saygılarımla arz ederim." Fakülte Dekanı Karal'ın gönderdiği bu yazının bir ay öncesinde de Yüksek Öğrenim Genel Müdürü Necmettin Halil Onan'ın dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'e yazdığı 14 Temmuz 1945 gün ve 4/6141 sayılı yazısında P. N. Boratav, B. Boran, Niyazi Berkes ve eşi Mediha Berkes'in fakültede kalmamaları gerektiğini bildirmiştir. Bakan Hasan Âli Yücel, bu üç doçent ve bir asistanı bakanlık emrine alan encümen kararını 15.12.1945 günü onaylamıştır. Bakanlık emrine alınan öğretim üyeleri Danıştay'a başvurmuş, Danıştay Beşinci Dairesi, B. Boran, P. N. Boratav, Niyazi ve Mediha Berkes'ler ile ilgili kararları 26 Mart 1946 tarihinde oy birliği ile iptal etmiştir.¹⁹⁷ Dava sonunda bu isimler tekrar görevlerine dönmüşlerdir. Fakat bu meselenin burada kapanmadığı ilerleyen günlerde daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

---

¹⁹⁷Uğur Mumcu, a.g.e., s. 106.

1946 komünist tevkifatıyla birlikte üniversitelere ve köy enstitülerine komünistlerin sızdığı ve buraları ele geçirdikleri yönündeki birtakım iddialar sağcı grupları oldukça huzursuz etmişti. Bu komünizm iddialarını, okullardaki her türlü sol faaliyetin tasfiyesini hedef alan bir kampanya takip etti. Bütün çekişme ve tartışmalar Ankara Üniversitesi'ne mensup bu dört üye etrafında cereyan ediyordu.¹⁹⁸ Bunlar, sol düşüncenin Ankara'daki en etkin entelektüel isimleri olarak bilinen DTCF'nin akademisyenleriydi.¹⁹⁹ 1940'lı yılların başında yurt dışındaki eğitimlerini tamamlayarak ülkeye dönen P. N. Boratav, B. Boran, N. Berkes, M. Berkes ve M. Şerif Başoğlu DTCF'de sol görüşlü akademik bir çevre oluşturmuşlardır.²⁰⁰ Bu isimlere, Adnan Cemgil, Muvaffak Şeref, Hüseyin Avni Şanda gibi birçok entelektüel de katılmıştır. Bu akademisyenler Ankara'da 1940'lı yılların başında "Yurt ve Dünya" ile "Adımlar" adlı dergileri yayınlamışlardır.²⁰¹ Bu sol akademik çevre çıkardıkları bu dergilerde o dönem esen ideolojik rüzgârların etkisiyle dergilerinde Türkçü/Turancı akımlara karşı yazılar yazarlar. Bu isimlerin yazdıkları yazılar, basın ve kamuoyunda ciddi tartışmalara yol açmış, konu meclis sıralarına kadar uzanmıştır. Giresun Milletvekili Ahmet Ulus, komünist tahriklerinden dolayı Sıkıyönetim Komutanlığınca yapılan soruşturma hakkında yanıtlanmak üzere, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'e²⁰² bir soru önergesi vermiş, Sökmensüer de ülkedeki komünist hareketlerin gelişimini 1919'dan itibaren geniş bir şekilde ele almış ve bu hareketleri tüm tafsilatıyla açıklamıştır.²⁰³ İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in TBMM'de 29 Ocak 1947 tarihinde yaptığı bu konuşmada Yurt ve Dünya ile Adımlar dergisini komünist yayın organları olduğunu ileri sürmüştü.²⁰⁴

---

¹⁹⁸Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 452.

¹⁹⁹DTCF'de çalışan bu dört akademisyeni önemli kılan kendi bilim alanlarının ve ülkenin somut sorunlarının ötesinde diğer konularla da ilgilenmiş olmalarıdır. Geçmiş ve güncel olanı ile ülke edebiyatı düşünce çeşitlenmesinden öte düşünen insanın etik sorunları, temel kültürel eğilimler ve o dönemde ülkede etkin olan batılı düşünürler yazdıkları yapıtlarda yankı bulmuştur. Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 122

²⁰⁰Yurt dışına öğrenci gönderilmesiyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Cafer Ulu, "1416 Sayılı "Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun" ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Uygulamaları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Mart 2014, Yıl 7, Sayı XVII, ss. 495-525; Cengiz Aslan, *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2014.

²⁰¹Yurt ve Dünya ile Adımlar dergileri sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerde ilerici, yeni görüşleri, bilimsel metodu yaymaya çalışmış, zamanın Turancı ve Anadoluçu ırkçı yayınlarla çetin bir tartışma yürütmüştür. Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Yordam Kitap, İstanbul 2016, s. 102; "1946 Komünist tevkifatı sırasında Yurt ve Dünya dergisinin komünist partisi kontrolü altında yayın yaptığı tespit edilir." R. Nuri İleri, a.g.e., s. 140; Yurt ve Dünya Dergisinin ideolojisi ve yayın politikası hakkında daha geniş bilgi için bkz. Zübeyir Barutçu, *Tek Parti Döneminde Muhalif Bir Dergi: "Yurt ve Dünya"*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012; Baskın Oran, a.g.m., s. 262-263.

²⁰²Şükrü Sökmensüer, 07.08.1946 ile 05.09.1947 yılları arasında İçişleri Bakanlığı yapmıştır. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 42.

²⁰³TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem 2. Yasama Yılı, 37. İçtima, Cilt: 4, s. 66-76.

²⁰⁴TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem 2. Yasama Yılı, 37. İçtima, Cilt: 4, s. 70.

Bakanın bu söylediklerinden güç alan 67 kişilik bir öğrenci gurubu, Milli Eğitim ve İçişleri Bakanlıklarına dilekçeyle başvurarak Yurt ve Dünya Dergisi'ni çıkaran Pertev Naili Boratav ile Adımlar dergisini çıkaran Behice Boran'ın üniversiteden çıkarılmalarını talep ettiler.²⁰⁵ Türkçü/Turancı çevrelerin etkisinde kalan bu gençler Ankara'da çıkan ve milliyetçi yayıncılığıyla bilinen Bayrak gazetesinde yer alan bildirileriyle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin solcu öğretim üyelerine saldırırlar. "Kızıl zehirlerini hala bu kürsülerden akıtmayı sürdürecekler mi?" gibi cümleler kullanıyorlardı. Milli Eğitim Bakanı'nın kimi solcu profesörleri koruduğundan ve solcu yayınlara göz yumduğundan da söz ediliyordu.²⁰⁶ Bunun üzerine sol eğilimli 108 öğrenci milliyetçi gençlerin bu hareketini 24 Saat gazetesinde yayınlanan ve "kimsenin telkiniyle zehirlenmeyeceklerini söyleyen" bir mektupla protesto ederler.²⁰⁷ Böylece öğrenciler, akademisyenler ve siyasi iktidar üçgeninde tansiyon giderek yükselmeye başlamıştır.

Prof. Pertev Naili Boratav'ın 5 Mart 1947 tarihinde DTCF'de folklor konulu bir konferansı verecektir. Sağ eğilimli iki bin civarında öğrenci Boratav'ı protesto etmek üzere Konferans salonunu doldurulmuştur. Salondakilerin konuşma ve bağışmalarından ötürü Boratav'ın konferansa devam edememesi üzerine Rektör Şevket Aziz Kansu konferansı ertelediğini açıklar.²⁰⁸ Ertesi gün sağcı öğrenciler aynı salonda tekrar toplandılar ve Rektörlükten isteklerini açıkladılar.²⁰⁹ Bu olayları çıkaran grup 2 Nisan 1947'de Ankara Yüksek Tahsil Talebe Birliğini kurdu. Birlik, amacını bütün Türkiye yüksek tahsil gençliğinin milli meselelerde müşterek hareketlerini sağlamak, yaklaşma ve kaynaşmayı temin etmek biçiminde açıklamıştır. Üniversite öğrencilerinin kurduğu bu Yüksek Tahsil Talebe Birliği komünizm karşısında oluşturulmuş ilk öğrenci örgütlenmesi olarak değerlendirilebilir. Aynı öğrenci grubu, 27 Aralık 1947 tarihinde Ankara'da komünizm

---

²⁰⁵Aralarında Hikmet Tanyu, Osman Yüksel (Serdengeçti), Selahattin Ertürk, Mehmet Balkan, Zeki Sofuoğlu'nun buldukları milliyetçi öğrencilerin dilekçesi şöyleydi: "İçişleri Bakanımız Şükrü Sökmensüer'in belirttikleri gibi iki marksist mecmua olan Yurt ve Dünya ve Adımlarım sayıları karıştırıldığı zaman onları çıkaran kimselerin maalesef kürsülerinden bugün hâlâ gençliğe içimiz sızlayarak söylemek mecburiyeti duyuyoruz. Kökü hariçte olan ve memleketimizi yabancı ellere teslim edecek bu idealin peşinde koşan kimselerin faaliyetlerine kısa bir zamanda son verilmesini saygılarla rica ederiz." Uğur Mumcu, a.g.e., s. 101

²⁰⁶Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, Güner Yayınları, İstanbul 2007, s. 103

²⁰⁷Mete Çetik, Üniversitede Cadı Kazanı 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 20

²⁰⁸Mete Çetik, a.g.e., s. 20; Uğur Mumcu, a.g.e., s. 101; Cumhuriyet Gazetesi, 06.04.1947.

²⁰⁹Öğrencilerin rektörlükten istekleri şunlardı. "Yaz sömestresinde kaldırılan konferansların devamı. Ancak, mukaddes kürsüden, mukaddesat aleyhinde bulunanların konuşurulmaması, Yurt ve Dünya dergisini yayımlayanların ve bütün solcu hoca ve öğrencilerin üniversiteden çıkarılması, Eski Milli Eğitim Bakanı (Hasan Ali Yücel) tarafından okullara ve yükseköğretim kurumlarına aldırılan Yurt ve Dünya dergisinin toplatılması bu bunu çıkaranların yapılacak yargılama sonuna kadar gözaltında bulundurulması." Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik..., s. 104

aleyhinde büyük bir gösteri tertipler. Bu kez Cebeci çayırından Ulus meydanına yürüyen öğrencilerin arasına üniversite ile ilişkisi bulunmayan kimselerin de karışması dikkat çeker. “Üniversitede komünist hoca istemiyoruz, Kahrolsun komünizm” gibi sloganlarla yürüyen grup, Cebeci çayırına döndükten sonra yeniden yürüyüşe geçerek Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi önüne geldi. Öğrencilerden iki kişi içeriye dalıp rektörün odasına girdiler ve rektöre, görevinden istifa ettiğine ilişkin bir yazıyı, zorla imzalattılar.²¹⁰ Polis ve jandarmanın müdahaleleri ve Vali İzzettin Çağpar’ın öğrencilerin dağılmalarını istemesiyle grup Ulus yönüne doğru dağılmıştır.²¹¹

Ankara Üniversitesi Senatosu, solcu olmakla suçladığı bu öğretim üyelerinin durumlarını görüşmek üzere toplanmıştır. Fakat bu toplantıdan nihai bir karar çıkmayınca konunun İstanbul ve Ankara’daki üniversitelerin oluşturduğu ortak bir senatoda görüşülmesine karar verilir. Senatonun verdiği karar akademisyenlerin görevlerine devam etmeleri yönünde olur. Bu karar, İstanbul’dan gelen akademisyenlerin oy çokluğuyla alınır.²¹² Fakülte yönetimi, üniversite senatosundan istediği sonucu elde edemeyince yasama yolu ile akademisyenleri üniversiteden uzaklaştırma fikri önem kazanır. Fakülte yönetimi ve Milli Eğitim Bakanlığı akademisyenlerin üniversiteden uzaklaştırılmaları konusunda kesin kararlıdır. Bu arada fakülte yönetim kurulu öğretim üyelerinin derslere girmelerini engeller. 27 Nisan 1948’de Rektör Şevket Aziz Kansu istifa eder ve yerine Enver Ziya Karal rektör olarak seçilir.

Akademisyenlerin tasfiyesini yasama yoluyla gerçekleştirilmesi konusu ilk kez 3 Mayıs 1948 tarihinde meclis gündemine gelir.²¹³ 5 Temmuz 1948 tarihinde Milli Eğitim Komisyonunun hazırladığı Ankara Üniversitesi Kuruluş ve Kadroları hakkında kanun tasarısı meclise sunulur. Raporla öğretim üyelerinin zararlı telkinler verdikleri ve yeni öğretim üyelerine yer sağlamak gerekçeleriyle “halen bu derslere tahsis edilmiş olan kadroların ve bu kadrolarla yapılmakta olan hizmetlerin kaldırılmasına” karar verilir.²¹⁴ Sözcüsü Suut Kemal Yetgin’in “Milli Eğitim Komisyonumuz hükümet tasarısına iki madde ilâve etmekle

---

²¹⁰Öğrencilerin rektör üzerinde bu kadar baskı kurmalarının bir nedeni de rektörün daha önceleri Aydınlık dergisinde sosyalizmi övücü yazılar yazması ve solcu hocalara müsamaha ettiğinin kanaatine varmalarıdır. İlhan Darendelioğlu, Türkiye’de Komünist Hareketler, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1973, s. 290; Uğur Mumcu, a.g.e., s. 108; Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 605.

²¹¹Alpay Kabacalı, Türkiye’de Gençlik..., s. 106; Kemal H. Karpat, a.g.e., 453; Uğur Mumcu, a.g.e., s. 109; Yalçın Küçük, Aydın Üzerine Tezler 4 1830-1980, Tekin Yayınevi, İstanbul 1984, s. 248

²¹²İstanbul’dan gelen ve akademisyenlerin lehine müspet oy kullanan üyelerin isimleri için bkz. İlhan Darendelioğlu, a.g.e., s. 293; Alpay Kabacalı, Türkiye’de Gençlik..., s. 106

²¹³TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem 3. Yasama Yılı, 54. İctima, Cilt: 11, s. 246-252

²¹⁴Bu profesörlerle beraber 21 öğretim görevlisinin daha kürsüsü kaldırıldı. Mecliste bu kanun tasarısına onay vermeyen yalnız iki ses duyuldu: Biri Adnan Adıvar, öteki de Sadık Aldoğan’dır. Sabiha Sertel, a.g.e., s. 364

ve bazı öğretim üyelerine ait kadroları kaldırmakla Büyük Meclisin türlü vesilelerle izhar ettiği derin hassasiyete tercüman olduğuna kanidir. Çünkü uzun zamandır tedavi edilemez müzmin bir hastalık halinde sürüp giden bu meseleyi halledecek başka çare yoktu. Komisyon bu değişikliği yaparken üniversite muhitinin bu durumdan kurtulduktan sonra huzur içinde ilmi ve milli ödevlerini yapmaya devam edeceği muhakkaktır.” sözleriyle bakanlığın bu meseleye bakışını açıkça ifade etmiştir.²¹⁵ 12 Temmuz 1948’de yasanın yürürlüğe girmesinden itibaren P. N. Boratav, N. Berkes ve B. Boran açığa alınır. Üç öğretim üyesi 1948 Haziran’ında Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesinde yargılanmaya başlarlar.²¹⁶ 10 Şubat 1950 tarihinde, mahkeme, solcu akademisyenlerden Behice Boran ile Niyazi Berkes’in üçer ay hapsine ve memuriyetten mahrumiyetlerine, Pertev N. Boratav’ın ise Türklük ve milliyetçilik aleyhinde bulunduğu iddiaları delillerle tespit edilemediği için beraatına, temyiz yolu açık olmak üzere karar verilmiştir.²¹⁷

1940’lı yıllar Türkiye’de solun baskı altında tutulmaya çalışıldığı ve komünizmin ülkeyi tehdit ettiği algısının yurt içinde ve yurt dışında oluşturulmaya çalışılarak batıya yaklaşmanın hedeflendiği bir dönemdir. 1948 yılı DTCF olayları da tıpkı İstanbul’da yaşanan Tan olayları gibi kişi ve kurumlar üzerinden komünizmin hedef alındığı birbirini takip eden bir olaylar dizisidir. Bu dönem iktidarda bulunan devletin kurucu unsurları, ülkedeki milliyetçi unsurlarla komünizm düşmanlığının ortak paydasında birleşmişlerdir. Anayasada yapılan birtakım değişikliklerle hükümetin komünizmi siyasetin dışında tutma çabası kısmen başarılı olmuştur. Fakat gerek basın gerekse entelektüel camiada halen komünizm konusunda önemli işler yapılıyordu. Sovyetler ve komünizm düşmanlığıyla yeni bir form kazanan milliyetçi çevrelerin ve hükümetin saldırgan tavırlarına, karşı durmaya çalışan basının ve entelektüel çevrenin susturulması konusunda zaman zaman baskı ve şiddet yoluna gidilmiştir. Tan olayları ve DTCF olayları bunun en bariz örnekleri olmuştur.

4. Köy Enstitüleri ve Enstitülere Karşı Yapılan Eleştiriler

1 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle birlikte tüm yurt çapına yayılan bir eğitim seferberliğine girişilmiştir. Bütün vatandaşlara okuma ve yazma

---

²¹⁵TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem 3. Yasama Yılı, 82. İctima, Cilt: 12, s.753-775.

²¹⁶İddia makamının sanık görevlileri için hazırladığı iddianamede suç unsuru olarak şunlar yer almaktaydı: “Türklük aleyhinde bulunmak, Namık Kemal’in milliyetçi ve vatanperver bir şair olduğunu tezyif ve tahkir edici bir ifade ile tenkid etmek, Milliyetçi bir talebenin şiir okumasına müsaade etmemek, Derslerinde rejimi kötülemek, komünizmi methetmek, talebelere sol fikirler telkin etmek, Milliyetçi talebeleri kasten sınıfta bırakmak.” İlhan Darendelioğlu, a.g.e., s. 294-295.

²¹⁷İlhan Darendelioğlu, a.g.e., s. 308.

öğretilmesi maksadıyla, Mustafa Kemal'in talimatıyla millet mektepleri açılmıştır. Bu mektepler büyük bir gayretle çalışmalara başlamış ancak zaman içinde hızını kaybetmiştir. 1935 yılına gelindiğinde ülke nüfusunun yüzde seksenini oluşturan köylerde hala okul sayısı oldukça düşük, okuryazarlık oranı yok denilecek kadar azdır.²¹⁸ Bu okullara şehirlerden gönderilen az sayıda öğretmen de köy şartlarında tutunamamakta ve başarılı olamamaktadır. Köylere hizmet götürmenin oldukça güç olduğu 1940'lı yıllarda bu hizmet çabaları ya köylünün beklentilerini karşılayamamış ya da üstesinden gelineemediğinden yarım bırakılmıştır. Başarı için köylünün dilinden anlayan yeni bir eğitim öğretim sistemine ihtiyaç vardır. Bu da ancak köylünün sorunlarını bilen köylünün içinden gelen birileriyle mümkün olabilirdi. Bu sorunu iyi tespit eden aynı zamanda bir eğitimci olan İsmail Hakkı Tonguç²¹⁹, Köy Enstitüsü sisteminin hem fikir babası hem de kurucusu olmuştur.²²⁰ Köy Enstitüleri, 1940 yılında Türk köylerinin cehalet ve maddi geriliğinin kısa zamanda giderilmesi amacıyla kurulmuştur.²²¹

Köy enstitülerinin ortaya çıkışını hazırlayan çalışmalar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935 yılındaki Dördüncü Büyük Kurultayında (9-16 Mayıs 1935) alınan kararlara kadar uzanır. 1935 yılında başta İnönü olmak üzere birçok CHP'li yönetici ülkedeki eğitim faaliyetlerini iyileştirme özellikle de köylerde uygulanacak eğitim hizmetleri üzerinde önemle durmuşlardır. Görüşülen bu eğitim faaliyetleri daha sonra parti programına da girmiştir.²²² İnönü, 1946 Ekim'inde yaptığı bir konuşmada, "Bütün siyasi ve askeri

---

²¹⁸“1935 yılı nüfus sayımı istatistiklerine göre Türkiye’de erkek nüfusun sadece %23,3’ü, kadınların da %8,2’si okuma yazma bilmektedir. Kanunen ilköğretim görmek yükümlülüğüne sahip çocukların kent ve kasabalarda %80’i, köylerde ise yalnızca %26’sı okula gitmektedirler. 1935 sayımına göre 40.000 Türk köyünden öğretmenli okulu olan köy sayısı 4959, eğitmeli okulu olan köy sayısı da 4000’dir. 31.000 köyde okul yoktur. Nüfusu 150’den az olan 16.000 köyde eğitmen kullanmak yoluyla okuma çapındaki bütün çocukları okutabilmek için 20.000 öğretmene ihtiyaç vardır. Nüfusu 400’den çok olan eksik öğretmenli ve öğretmensiz köyler ve köy özelliğindeki küçük kasabalar için 15.000, eğitimli köylerin bölge merkezlerinde oluşturulacak tam devreli okullar için 2.000, eğitmen teşkilatındaki gezici başöğretmenlikler için 3.000, olmak üzere 20.000 öğretmene gereksinim vardır” Nurgün Koç, *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitüleri*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 203; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi 5*, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 2115-2116.

²¹⁹İsmail Hakkı Tonguç ve onun eğitim anlayışı hakkında bkz. Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 149-164; İ. Hakkı Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1976; Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yayınları, İstanbul 1970; Fay Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, İmece Yayınları, Ankara 1962, s. 81-84; Mahmut Makal, *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979, s. 109-112.

²²⁰Erol Kapluhan, *Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri*, Marmara Coğrafya Dergisi, 26, Temmuz 2012, s. 183.

²²¹Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 457; Aydın Tarihi, Nisan 1944, s. 27 -29; “Köy Enstitüleri, ilköğretimi hızlandırmak, köylüyü yurduna, toprağına bağlamak ve ısındırmak, dolayısıyla onları kalkındırmak maksadıyla Cumhuriyet devrinde kurulan yepyeni müesseselerdendir.” Osman Ergin, a.g.e., s. 2115.

²²²“Şehirlerde, köylerde yahut köyler bölgesinde durum ve ihtiyaca göre, ilkokullar, bir program altında artırılacaktır. Köylerdeki okullarda sağlık, yaşayış ve içinde bulunduğu çevre şartları ile ilgili olan tarım ve zanaat fikirleri verilecektir. Köy çocuklarımıza kısa zamanda pratik hayat için lüzumlu bilgiyi verebilecek üç

hayatımdaki vazifelerin hiçbirini kaale almadan diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk milletine iki eser bırakmış olacağım. Bunlardan biri köy okulları, diğeri de kurulan yeni partilerdir.”²²³ şeklindeki ifadeleri köy enstitülerini ne kadar önemseydiğini ortaya koymaktadır. İnönü, bu okulların açılmasıyla aynı zamanda toprak reformuna da bir destekleyici oluşturmayı amaçlamıştır. Köy birlikleri, köylülerle ortak işletmeler, kooperatifler ve köy enstitüleri yapılması, öngörülen toprak reformu ile birlikte işleve kavuşacaktır.²²⁴ Bu eğitim projesinin temelini teşkil eden ilk çalışma askerliğini onbaşı veya çavuş olarak yapan köy gençlerinin kısa bir eğitimden geçirildikten sonra kendi köylerinde “eğitmen” sıfatıyla geçici öğretmen olarak görevlendirilmesidir.²²⁵ 11 Haziran 1937’de çıkartılan “Köy Eğitmenleri Kanunu” ile eğitmenliğe yasal işlerlik kazandırılmıştır.²²⁶ Bu projenin başında bulunan Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan²²⁷ ve İlköğretim Umum Müdürü İsmail Hakkı Tonguç, projeden olumlu sonuçlar alınması üzerine 7 Temmuz 1939 tarihinde çıkartılan 3704 sayılı “Köylerde Açılan Eğitmen Kurslarının ve Köy Öğretmen Okullarının İdaresi Hakkında Kanun” ile Köy Öğretmen Okulları’nın açılmasına karar verilmiştir.²²⁸ Köy Enstitüleri asıl adını almadan önce 1937’den 1940’a kadar “Öğretmen Okulu” adıyla bir deneme evresi geçirmiştir. Enstitülerin bu üç yıllık deneme evresi 17 Nisan 1940 tarihinde çıkartılan 3803 sayılı yasa ile sona ermiş ve köy öğretmen okulları “Köy Enstitüleri” adını almıştır.²²⁹ 3803 sayılı yasanın birinci maddesine göre köy enstitüleri: “Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını” yetiştiren kurumlardır. Yine aynı maddeye göre köy enstitüleri: “Ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde açılır.”

---

veya dört sömestirli köy okulları açılacaktır. Bunların, çocukları yükseköğretim derecelerine hazırlayan ilkokullardan ayrı bir tip olarak kurulup artırılması planlanacaktır. Bu tip köy okullarında çocukların daha olgun yaşta okumaya başlamaları ve okumanın arsız devam etmesi ve bu işi devletin askerlik borcu gibi sıkı tutması lüzumludur.” 1935 Yılı CHP Parti Programı, Ulus Basımevi, Ankara 1936, s. 36-37.

²²³İnönü’nün burada köy okulları diyerek kastettiği, Köy Enstitüleri’dir Doğan Avcıoğlu, Türkiye’nin Düzeni I, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996, s. 498; İnönü’nün, Köy Enstitüleri konusuna düşkünlüğü ve bu konudaki hassasiyeti hakkında bkz. Pakize Türkoğlu, a.g.e., s. 479-487.

²²⁴Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s. 499; Uğur Mumcu, a.g.e., s. 138.

²²⁵“Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan ve İsmail Hakkı Tonguç bir yurt gezisinde uğradığı bir köyde duvar diplerinde birtakım köylülerin öteki köylülere ve çocuklara okuma yazma öğretmesine tanık olmuşlardır. Sorup sorduğlarında bu adamların askerlikte onbaşı ve çavuş olduklarını öğrenmişlerdir. Arıkan’ın “Bunları çoğaltıp sistemleştirebilirsek cahilliği yenme konusunda biraz başarı kazanabiliriz.” sözleriyle eğitmenlik kursları ve arkasından gelecek Köy öğretmen okulları ve Enstitüleri doğmuştur. Fakir Baykurt, Unutulmaz Köy Enstitüleri, Literatür Yayınları, İstanbul 2016, s. 8; Selahattin Eyüpoğlu, Köy Enstitüleri Üzerine, Cumhuriyet Kitapları Yeni Gün Matbaası, İstanbul 1999, s. 86; Fay Kirby, a.g.e., s. 117

²²⁶TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem 3. Yasama Yılı, 74. İçtima, Cilt: 19, s. 213.

²²⁷Saffet Arıkan, 10.06.1935 ile 28.12.1938 tarihleri arasında Milli eğitim Bakanlığı yapmıştır. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 47.

²²⁸TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem 1. Yasama Yılı, 37. İçtima, Cilt: 4, s. 173-174; Fay Kirby, a.g.e., s. 161

²²⁹TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem 2. Yasama Yılı, 41. İçtima, Cilt: 10, s.70-102; (Resmî Gazete ile neşir ve ilan: 22.04.1940- Sayı: 4491); Pakize Türkoğlu, a.g.e., s. 153-158; Feroz Ahmed, a.g.e., s. 103; Fay Kirby, a.g.e., s. 199; Mahmut Makal, a.g.e, s. 51;

Görüldüğü gibi tarım ve teknik dallarıyla Köy Enstitüleri adını taşıyan bu eğitim kurumları yalnız öğretmen yetiştiren klasik öğretmen okulu değil, köyün öğretmeni yanında köyün ihtiyaç duyduğu mesleki ve teknik elemanları da yetiştiren çok yönlü eğitim merkezleridir.²³⁰

Köy Enstitülerine karşı oluşan olumsuz kanaat daha her şeyin başladığı kanun tasarısı oylamasında kendini gösterdi. Tasarı, oylamaya katılan 278 milletvekilinin oybirliği ile kabul edilir. Bu arada, 148 milletvekilinin oylamaya katılmaması dikkati çeker. Hâlbuki 316 vekil, aynı gün, başka iki tasarının oylamasına katılmış ve her iki oylamada da yalnızca 110 vekil bulunmamıştır. Demek ki, Köy Enstitüleri Kânunu, daha başlangıçta, CHP içinde önemli ve sessiz bir muhalefet ile karşılaşmıştı. Parti içi tartışma ve eleştirilerin yapılamadığı bir ortamda, yasaya karşı muhalif tavır, oylamaya katılmamakla gösteriliyordu.²³¹ Bu konuyla ilgili muhalif vekillerin muhalefette ısrar etmemesi, konunun siyasi değil, bir eğitim sorunu olarak değerlendirilmesinin bir sonucudur. Köy Enstitülerinin aleyhine yönelik propaganda ve eleştiriler 1943 yılında toplanan II. Eğitim Şûrası'nda tamamen ortaya çıkmaya başlamıştır. Enstitülerin tüm olumlu çalışmalarına rağmen bu okullarda karşılaşılan her türlü sıkıntı çok çeşitli eleştirilere yol açmış ve bu eleştiriler giderek suçlamalara dönüşmüştür.²³² Köy Enstitülerine yönelik kızılı erkekli karışık eğitim yapılması veya bu enstitülerin inşasında köylülerin bedelsiz olarak çalıştırılmasından doğan angaryanın, köylüyü kendi zirai işlerinden alıkoyması gibi eleştirilerin dışında bir de ideolojik eleştirilerde bulunulmuştur.²³³ Bunlar da Köy Enstitülerinde komünist ideoloji ekseninde eğitim-öğretim yapıldığı, öğrencilerin okul yapımlarında, tarım ve teknik uygulamalarında, temizlik ve bakım işlerinde çalışmaları komünist rejimi anımsattığı, Enstitülerde başta K. Marks ve F. Engels olmak üzere komünizme ait kitapların okutulduğu, kitaplıklarda vatan,

---

²³⁰Şevket Gedikoğlu, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla: Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1971, s. 40; Bernard Lewis, a.g.e., s. 471

²³¹Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 121; Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 457; Doğan Avcioğlu, a.g.e., s. 499; "Celâl Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü bu oy vermeyenler arasındaydı." Fay Kirby, a.g.e., s. 200

²³²Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 277; Köy Enstitülerine yöneltilen eleştirilerden bazıları: Bu okulların yerleşim yerlerinden uzak, tenha ve verimsiz yerlerde kurulmaları, öğrenci alımlarıyla ilgili yalnızca köy çocuklarının alınmaması, öğretmenlerin vasıflarının ve sayılarının yetersiz olması, Türk aile ve ahlak anlayışına aykırı olarak enstitülerde karma eğitimin olması, öğrencilerin ve köylülerin okullara ait çeşitli bina ve yol gibi yapıların inşasında çalıştırıldıkları ve çalışma şartlarının ağır olması okullara yönelik yapılan eleştirilerden bazılarıdır. Köy Enstitülerine yöneltilen eleştirilerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Şevket Gedikoğlu, a.g.e., s. 282-316; Bernard Lewis, a.g.e., s. 471; Feroz Ahmed, a.g.e., s. 104-105; Doğan Avcioğlu, a.g.e., s. 499

²³³Köy Enstitüleriyle ilgili eleştiriler TBMM'nin 1946 yılı bütçe görüşmelerinde de gündeme gelmiştir. Özellikle Hasanoğlu Köy Enstitüsünde birtakım komünist faaliyetler olduğu Maraş Milletvekili Emin Soysal tarafından gündeme getirilir. TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem 2. Yasama Yılı, 22. İçtima, Cilt: 3, s. 449-459; Feroz Ahmed, a.g.e., s. 104.

millet, din kavramlarını eleştiren ve komünizmi öven binlerce kitabın bulunduğu, Hasanoğlan Köy Enstitüsü tarafından çıkarılan Köy Enstitüsü Dergisinde komünizm propagandasının yapıldığı, Okulların idari ve eğitim-öğretim kadrolarının genellikle komünist akademisyenlerden oluştuğu ve akademisyenlerin derslerde Sovyet eğitim sistemini övdükleri ve okul programlarını da bu sistemi örnek alarak hazırladıkları yönündeki iddialardır.²³⁴

Köy Enstitülerine karşı yapılan eleştirilere rağmen, okulların çalışmaları devam etmekte ve İnönü her fırsatta H. A. Yücel ve İ. H. Tonguç'a olan desteğini dile getirmektedir. İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte ülkedeki siyasi anlayış değişmeye başlamıştır. CHP kendi içerisinde derin fikri ayrılıklar yaşamış, parti bütünlüğü ciddi anlamda yara almıştır. Parti içi muhalif seslerin giderek yükselmesi sonucunda Demokrat Parti adıyla yeni bir parti Türk siyasi hayatına dâhil olmuştur. Muhalefette olması dolayısıyla Demokrat Parti, CHP yönetimini Köy Enstitülerine yönelik komünizm iddiaları üzerinden eleştirmeye başlamıştır. Enstitülere yönelik bu iddialar, iktidar ve muhalefetteki siyasetçilerle yakın ilişkileri olan birçok toprak ağası ve vekil tarafından da dile getirilmiş, hatta enstitülerin kapatılmaları yönünde DP'ye telkinlerde bulunmuşlardır.²³⁵ Dönemin DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner Milli Eğitim Bakanlığında komünistlerin çalıştırıldığı, Köy Enstitülerinde komünist bir yapılanmanın oluşturulduğu ve Bakan Hasan Ali Yücel'in tüm bunlara göz yumarak, komünistleri himaye ettiği iddialarında bulunmuştur. Bu suçlamalar üzerine Yücel, Öner aleyhine hakaret davası açmıştır. Yücel ve Öner arasındaki bu dava DP'nin komünizm suçlamaları üzerinden muhalefet yaptığıının bir göstergesi olmuştur.

---

²³⁴İlhan Darendelioğlu, a.g.e., s. 313-318; Şevket Gedikoğlu, a.g.e., s. 290-291; Necdet Aysal, a.g.m., s. 277; Mahmut Makal, a.g.e., s. 22.

²³⁵Köy Enstitülerinin kapatılması konusunda Van'da 200 köyün sahibi olan Burukan aşiretinin lideri ve aynı zamanda II. (XIII), III. (XIV) ve IV. (XV) Dönem AP'nin Van Milletvekili Kinyas Kartal, Köy Enstitülerinin kapatılmasına ilişkin şunları söylemiştir. "Bu köylerdeki halk bana tapar. Ne işi varsa bana sorar. Evlenecek, boşanacak, askere gidecek, mahkemesi nesi varsa gelir bana danışır. Ama Köy Enstitüleri açıldıktan sonra beş köyüme köy enstitüsü mezunu geldi ve bu köylerden artık kimse bana gelip danışmamaya başladı. Ben düşündüm 200 köyümün hepsine köy enstitüsü mezunu gelirse benim ağalığım ne olur, sifıra düşer! Böyleyse benim harekete geçmem gerekir dedim ve doğudaki bütün ağalara telefon ettim onları topladım. Bir de Batı'dan buldum Eskişehir'den Emin Sazak. Sonra Adnan Menderes'le pazarlığa gittik. (Yıl 1950 seçimlerin olacağı zaman) Dedik ki; 'Köy Enstitülerini kapatırsan şu gördüğün doğudaki tüm toprak ağaları ve batıdan Emin Sazak'ın oyları sana. Kapatmazsan oy yok' ve Menderes'te 1950'de iktidara gelir gelmez köy enstitülerinin temelini sarsmaya başladı.

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/55204/Koy_Enstituleri_Neden_Kuruldu_Neden_Kapatildi_.html
<http://ahmetsaltik.net/tag/koy-enstitulerini-ben-kapattirdim-kinyas-kartal/> Erişim Tarihi: 14.01.2019; "Toprak Ağalarının bu yönde hareket etmelerini Doğan Avcıoğlu şöyle açıklıyor: "Genel kurulların şimdiki örgütlenişine göre, üyenin bir bölümü halkın okumasından korkan, midesini ve kesesini bütün tufeyliler gibi büyük kitlenin cehil ve gafleti sayesinde dolduran kimselerdir. [...] Nasıl düşünülebilir ki köylünün alın terini ve emeklerinin bütün mahsulünü hiçbir zahmet çekmeksizin elinden alan bu ağalar, halka eğitim verecek bir işte samimiyetle çalışabilsinler." Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s. 501.

Muhalefet partisi ve 3 Mayıs davasından maruf sağcı çevreler için komünizmin simgesi, Hasan Ali Yücel ve Köy enstitüleri olmuştur. Başından beri Köy enstitülerine karşı yapılan birtakım eleştirilere, muhalefet partisi ve CHP içindeki vekillerin komünizm iddiaları da eklenince ne İnönü ne de hükümet bu konuya kayıtsız kalamadı. 1946 seçimlerinden sonra projenin başında bulunan Hasan Ali Yücel, kabine dışında bırakıldı. Bu, enstitülere yönelik bir düzenleme yapılacağıının ilk işaretiydi. Yeni hükümette Yücel'in yerine bakanlık görevine Reşat Şemsettin Sırer getirildi.²³⁶ Köy Enstitülerine karşı olumsuz bir izlenime sahip olan yeni Eğitim Bakanı, enstitülerin fikir babası İ. H. Tonguç ve ekibini görevden uzaklaştırdı.²³⁷ Enstitülerin başta eğitim programları olmak üzere temel ilkeleri birer birer ortadan kaldırıldı. 1947 yılından sonra, Enstitülerdeki değişiklikler birbirini izlemeye devam etti. Enstitülerde var olan iş içinde eğitim anlayışı sistemli bir şekilde değiştirildi ve amacından saptırıldı. Köy Enstitüleri, yöneticilerin buyruklarını yerine getirmekten öteye gidemeyen örnek bahçıvanlar durumuna indirgendiler. Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmesiyle birlikte enstitülerde ahlaka aykırı davranışların olduğu ve komünizm iddiaları üzerinden Köy Enstitülerine yönelik hükümetin ve kamuoyunun baskısı, büsbütün artmış, nihayet önce küçük bazı düzenlemeler ve ardından da yönetmelik değişiklikleri, enstitülerin kapatılma sürecini başlamıştır.²³⁸ 1947'de başlayan müfredattaki düzenlemeler ve 1951 yılındaki köklü program değişikliği, Enstitüleri klasik öğretmen okullarına dönüştürmüştür.²³⁹ 1954 yılında Demokrat Parti Hükümeti tarafından Köy Enstitülerine ait son düzenleme de yapıldı. 1954/6234 Sayılı Yasayla Köy Enstitülerinin tüm eğitim-öğretim faaliyetleri sonlandırılarak öğretmen okulları ile birleştirildi.²⁴⁰

---

²³⁶Reşat Şemsettin Sırer 05.08.1946 ile 10.06.1948 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 47; Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s. 499.

²³⁷Görevinden alınan Tonguç, resim öğretmeni olarak Atatürk Lisesine atanmıştır. P. Türkoğlu, a.g.e., s. 519.

²³⁸"Milli Eğitim Bakanı komünist faaliyetlerini açıkladı. Tevfik İleri köy enstitülerinde komünizmi teşvik eder mahiyette konferanslar verildiğini ve buralarda kızların içki alemlerine iştirak ettiklerini vesikalarla ortaya koydu.", Milliyet, 27 Aralık 1952, s. 1; Yapılan tüm eleştirilere rağmen bu okulların açılmasına 1948 yılına kadar devam edildi. 21. ve son okul Van Erciş'te açılan Ernis Köy Enstitüsüdür. Bu tarihe kadar ülke genelinde açılan okullar ve mevcutları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Şevket Gedikoğlu, a.g.e., s. 41-50; Cemil Koçak, a.g.e., s. 123-124.

²³⁹Feroz Ahmed, a.g.e., s. 104; Doğan Avcıoğlu, a.g.e., s. 500; Fay Kirby, a.g.e., s. 353-357; Mahmut Makal, a.g.e. s. 61-62.

²⁴⁰TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem 5. Yasama Yılı, 34. İçtima, Cilt: 27, s. 370-378; "Köy Enstitüleri ve Öğretmen Okulları", Milliyet, 21 Ocak 1954, s. 1,7; Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 460; 1950-1954 yılları arası DP hükümetinin talebi üzerine ABD'den Türkiye'ye ilköğretimi ve öğretmen eğitimi işlerinin ıslahı için "dikkatle seçilmiş, en salahiyyetli kişi olarak" Florida Üniversitesinden Dr. Kate V. Wofford getirildi. İstenen ıslahat, Köy Enstitüleri usulünün yerine geçecek usulü bulmak meselesi idi. "Bayan Wofford'un raporu Milli Eğitim Bakanlığına Köy Enstitülerini kaldırma amacı ile kanun hazırlanmasında bir binek taşı hizmetini görüyordu. Maksat da zaten bu idi. Bu rapora dayanarak Köy Enstitüleri şehir dışı, ilk öğretmen okulları haline getiriliyordu. Bütün öğretmen okullarını birleştiren yeni bir program hazırlanıyor ve Talim ve Terbiye Heyetinin idaresi altında uygulanmasına geçiliyordu." Fay Kirby, a.g.e., s. 371-373.

Köy Enstitülerinin sömürülen kitleler üzerinde, özellikle nüfusunun yüzde sekseninin köylülerden oluştuğu bir ülkede sınıf bilinci yaratacak ve düzene karşı bir mücadeleyi başlatabilecek bir girişim olarak algılanması, baştan aşağı tüm devlet organlarını, mevcut düzeni koruma ve yürütme görevini üstlenen hükümeti ve mecliste bulunan toprak ağası vekilleri ciddi anlamda rahatsız etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ağır ekonomik şartları içerisinde, devletin yeterli parasal güce sahip bulunmadığı, sosyalizm ve sınıf sözcüklerinin dahi telaffuz edilemediği bir dönemde her türlü eğitimden yoksun, topraksız veya az topraklı yoksul köylü çocuklarına bilimin aydınlığını götürmek ve sömürüye karşı çıkacak bir fikir düzeyine gelmelerine olanak sağlayacak iş ve eğitim programları sunmak, aslında memleketin lehine olan fakat statükonun aleyhine işleyen bir girişim olmuştur. Süreç içerisinde bu durumun farkına vararak, köy enstitülerinin köylüler ve öğrenciler üzerindeki bu etkinliğinden rahatsız olan siyasi iktidarlar, onları sosyalizme doğru götürme endişesinden dolayı enstitülerin faaliyetlerini durdurma konusunda hiç tereddüt etmeden okulları kapatmışlardır.²⁴¹ II. Dünya savaşının sona erip soğuk savaşın başlamasıyla birlikte gün yüzüne çıkan Sovyet baskısı ve komünizm endişesi tüm kırklı yıllar boyunca iç siyasette her türlü komünist faaliyetin takip edilmesi, denetlenmesi ve gerekirse ortadan kaldırılması şeklinde cereyan etmiştir.

5. Demokrat Parti Döneminde Milliyetçilik Anlayışı ve Komünizme Karşı Bakış

Türkiye'de çok partili siyasi hayatı başlatan DP'nin kuruluş temelleri milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan tarafından parti gurubuna verilen Dörtlü Takrir'e dayanır.²⁴² Demokrat Parti'nin doğuşuna yol açan en önemli sebep, Halk Partisi'ne duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü bir hale gelmiş olmasıydı. Bu muhalefet başlıca iki kaynaktan besleniyordu. Bunların birincisi, egemen sınıfların artan iktidar arzusu; ikincisi ise, halkın yaygın bıkkınlığı idi.²⁴³ CHP içerisindeki bu muhalefet hareketinin oluşmasının temel nedeni ise tek parti yönetiminin uygulamaya koyduğu, Varlık Vergisi²⁴⁴ ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa karşı duyulan genel hoşnutsuzluktur. Tek parti iktidarının uygulamalarına karşı CHP içerisinde yükselen muhalefet sesleri yeni bir

---

²⁴¹Tanzer Sülker Yılmaz, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s. 35; Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 212-213; Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 459.

²⁴²Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Yordam Kitap, İstanbul 2013, s. 15-16; Tanel Demirel, a.g.e., s. 49.

²⁴³Cem Eroğul, a.g.e., s. 72.

²⁴⁴Feroz Ahmed, Demokrasi Sürecinde..., s. 24.

partinin doğuşunu gerekli kılmıştır.²⁴⁵ Türk siyasi tarihi açısından çok partili hayata geçiş süresinin dönüm noktası olan Demokrat Parti, 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar'ın başkanlığında kurulmuştur. Celal Bayar, parti programını resmi makamlara vermeden nazik bir jest yaparak önce Çankaya Köşküne çıkıp Cumhurbaşkanı İnönü'nün onayını almıştır. İnönü, görüşmede parti programında hükümeti sıkıntıya düşürecek maddelerin olup olmadığı konusu üzerinde özellikle durmuştur.²⁴⁶ DP'nin kurulmasının hemen ardından partiye karşı eleştiriler birbiri ardına gelmeye başlamıştır. Bu eleştirilerin başında C. Bayar'ın İnönü'ye ve CHP'ye yakın olduğu, DP'nin bir muvazaa partisi olduğu, CHP ve DP'nin parti programlarının hemen hemen aynı olduğu, DP'nin CHP'nin yedek partisi olduğu gibi görüşler oluşturuyordu. Nitekim her iki partinin programlarına bakıldığında ikisi arasında pek fazla bir farkın olmadığı da anlaşılmaktadır. DP, programında küçük yorum farklarıyla, CHP'nin esas prensiplerini benimsemekte ve anayasaya tamamen bağlı kalmaktadır. DP ile CHP'nin programları arasında genel olarak önemli bir farklılık olmadığı sadece anlayış ve yorum farkı bulunduğu iddia edilmiştir.²⁴⁷ DP, CHP'nin de temel ilkeleri olan ve Anayasanın ikinci maddesinde yerini almış bulunan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik, Halkçılık, Devletçilik ve Devrimcilik ilkelerini, kendilerine özgü farklı yaklaşımlarla da olsa kabul etmiş, liberal görüşlerinin temel düşüncesine uygun olarak, özellikle Devletçilik ve Laiklik ilkelerine açıklık getirmiştir.²⁴⁸ Ekonomide, devletçilik ilkesiyle serbest piyasa ekonomisinin kabul edildiği daha liberal bir ekonomik anlayış, Laiklik ilkesinde de din ve vicdan özgürlüğünün daha serbest bir hale getirme isteği yer almaktadır. Bunların dışında kalan pek çok konu CHP ile neredeyse aynıdır. DP ile CHP'nin parti programlarında yer alan Milliyetçilik ilkesi bu durumun en açık örneğidir. CHP'nin parti programında yer alan milliyetçilik tanımı şöyledir: "Parti, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetinin ikinci maddede (madde 2: Millet; dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği içtimai ve siyasi bir bütündür.) izah olunan manada hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı

---

²⁴⁵Kemal H. Karpat göre: "Bu önergede yer alan istekler tamamen karşılanmış olsaydı, imza sahipleri belki de muhalefete geçmeyeceklerdi. Oysa istekleri yerine getirilemediğine göre, Dörtler için ortaya atılıp görüşlerini bir muhalefet partisi kanalıyla açıklamaktan başka çare kalmıyordu."

²⁴⁶İnönü programı aldı ve sordu: "Terakkiperverlerde olduğu gibi, İtikadâtı diniyeye biz riayetkârız diye madde var mı?" Celal Bayar, "Hayır Paşam, Laikliğin dinsizlik olmadığı var." dedi. "Ziyânı yok. Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?" "Hayır." "Dış politikada ayrılık var mı?" "Yok!" "O halde, tamam..." Metin Toker, a.g.e., s. 81; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s.308.

²⁴⁷Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 292; Feroz Ahmed, Demokrasi Sürecinde..., s. 128.

²⁴⁸Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, İstanbul 2004, s. 65; Demokrat Parti programının 14. maddesinde laiklik, 17. maddesinde de devletçilik konularına açıklık getirilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Demokrat Parti Programı 1946, Ankara 1946, s. 4-5.

esas sayar.”²⁴⁹ DP’nin parti programında yer alan milliyetçilik tarifi ise şöyledir: “Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız. Partimiz bütün Yurttaşları, din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurttaş gözüyle bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta da yer bulmasına dikkatle çalışacağız. Eğitim ve öğretim müesseselerimizi böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız.”²⁵⁰ DP, kurulduğu ilk yıllarda söylevleri ve parti programı itibariyle pek de özgün bir duruş sergileyememesi dolayısıyla ilk günden itibaren CHP’nin yedeği veya muvazaa partisi yakıştırmalarına maruz kalmıştır. Özellikle milliyetçi kesim tarafından DP’nin beklentileri karşılama da yetersiz kaldığı düşüncesiyle, CHP’yi taklit ettiği ve kendine ait bir duruşunun olmadığı partinin kurulduğu ilk yıllarda dile getirilmiş fakat DP’nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle birlikte bu düşünce değişmiştir.

DP’nin yirmi yedi yıllık tek parti iktidarını 14 Mayıs 1950 tarihindeki genel seçimlerde devirerek iktidara gelmesi, en başta DP’yi eleştiren ve büyük oranda mesafeli duran milliyetçi kesimi sevindirdi.²⁵¹ Her ne kadar hala DP’ye tereddütle bakan milliyetçiler olsa da genel eğilim DP iktidarına bakışın olumlu olduğu yönündeydi. H. N. Atsız gibi dönemin önemli milliyetçi isimlerinin DP’ye destek vermesinin milliyetçiler üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Büyük bir çoğunlukla milliyetçi kesimin DP’ye verdiği destek körü körüne bir bağlılık ya da maddi kaygılar neticesinde ortaya çıkmamıştır. O dönem bütün milliyetçilerin ortak düşüncesi olarak niteleyebileceğimiz özellikle tek parti döneminin baskısından ve özgürlükler açısından verdiği rahatsızlıklardan doğan CHP karşıtlığının bir sonucu olarak DP’nin iktidara gelişini sevinçle karşılamışlar ve DP’ye ümitle bakar olmuşlardır.²⁵² Milliyetçilerin tek partili iktidar sürecinin temsilcisi olan CHP’ye karşı duydukları tepkinin bir sonucu olarak DP’ye yönelmesindeki temel nedenleri ve

---

²⁴⁹1939 CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, Ulus Basımevi, Ankara 1939, s.87-88; CHP Yedinci Büyük Kurultayı 1947, Ankara 1947, s. 49.

²⁵⁰Demokrat Parti Programı 1946, Ankara 1946, s.3-4.

²⁵¹“DP 36 İilde Tam Liste Halinde Kazandı” Cumhuriyet 16 Mayıs 1950, s. 1; “DP Büyük Ekseriyet Kazandı.” Yeni İstanbul, 16 Mayıs 1950, s. 1; “DP İktidarı Aldı” Zafer, 16 Mayıs 1950, s. 1; 1950 seçimleri ile ilgili seçim sonuç bilgileri şunlardır: Seçim Tarihi: 14.05.1950, Kayıtlı Seçmen Sayısı: 8.905.743, Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 7.953.085, Katılım Oranı: 89,3, Milletvekili Sayısı: 487, DP:4.391.694 (%55,2) (416 Milletvekili), CHP:3.148.626 (%39,6) (69 Milletvekili), BGMSZ: 44.537 (%0,6) (1 Milletvekili), MP:368.537 (%4,6) (1 Milletvekili), <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>, Erişim Tarihi: 10.05.2018; Erol Tuncer, 1950 Seçimleri, Tesav Yayınları, Ankara 2010, s 117; Feroz Ahmed, Demokrasi Sürecinde ..., s. 53-54; Mustafa Albayrak, a.g.e., s.171; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s. 315-316; CHP kanadının 1950 seçim sonuçlarına bakışı ve düşünceleri hakkında bkz. Nihat Erim, Günlükler 1925-1979, I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 447-463.

²⁵²Kağan Bahadır Küçükcalcan, Demokrat Parti Döneminde Milliyetçi Hareketler, Aygan Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 41.

milliyetçilerin DP'den beklentilerini şöyle sıralayabiliriz. 1944'de yaşanan Türkçülük ve Turancılık Davası'ndan ötürü CHP'ye duyulan öfke ve CHP'ye karşı gittikçe artan bir antipati; Milliyetçiler arasında CHP'nin komünizme arka çıktığı yönündeki inanış; CHP'nin yönetim kadrosunda ve söz sahibi üyeleri arasında milliyetçi çevreden kimsenin olmayışı, buna mukabil DP içerisinde milliyetçi bakan ve mebusların yer almış olması; Türk Ocakları'nın kapatılması, Halkevleri ve Köy Enstitülerinde milli hassasiyetlerden uzak bir yapılanmanın olduğu yönünde ki kanaat ve özellikle Milli Eğitim Bakanlığı kadrolarında yoğun bir komünizm propagandası yapıldığı yönündeki düşünceler; DP'nin iktidara gelmez anti-demokratik kanunları kaldıracağına ve millete değer vereceğine dair açıklamaları; DP iktidarının Cemiyetler Kanunu'nu değiştirerek ülkeye sağladığı kısmi özgürlük havası; Yirmi yedi yıllık tek parti iktidarının ağır bürokratik resmiyetçi havasının entelektüeller ve fikir adamları üzerindeki baskısını DP'nin kıracağına ve yeni bir açılım getireceğine dair olan inanç; Artan komünizm tehlikesini DP'nin bertaraf edeceğine dair büyük bir beklenti ve Ekonomik açıdan çıkmazda olan ülkenin yeni bir iktidarla bu sıkıntıları çözebileceğine dair ümit ve beklentiler.²⁵³

DP'nin iktidara geldiği 1950 yılından 1953 yılına kadar geçen üç yıllık sürede iktidarın milliyetçi kesim ile ilişkileri gayet yakın ve dostane bir şekilde devam etmiştir. Bu dönem özellikle milliyetçi dernekler, hızla teşkilatlanmaya ve ülke genelinde yayılmaya başlamışlardır. Bu dernekler Nisan 1951'de ortak bir kararla Türkiye Milliyetçiler Derneği (TMD) adı altında birleşme kararı aldılar.²⁵⁴ Ülkedeki milliyetçi örgütlenmeleri tek çatı altında toplayan bu dernek mitingler, yürüyüşler ve konferanslar düzenliyor, komünist ideolojiye karşı bir mücadele veriyor ve her geçen gün derneğin üyeleri artıyordu. Derneğin üyeleri ve taraftarlarının sayısı neredeyse bir siyasi parti mevcudu kadardı.²⁵⁵ 1953 yılına gelindiğinde derneğin bu başarısı siyasi çevreleri rahatsız etmeye başlamıştır. DP iktidarı da bu rahatsızlığı fazlasıyla hissetmiştir. 23 Kasım 1952 tarihinde gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da Hüseyin Üzmez adlı TMD'li bir öğrenci tarafından silahlı saldırıya uğraması, başta hükümet olmak üzere siyasetin ve basının dikkatini bu derneğe çekmiştir.²⁵⁶ Menderes demokratik rejimi tehdit eden dört tehlikeyi şöyle sayıyordu: “Siyasi irtica, dini

---

²⁵³Necip Fazıl Kısakürek, “*Beklentiler*”, Büyük Doğu Dergisi, 18 Ağustos 1950, Sayı 22, s. 9.

²⁵⁴K. Bahadır Küçükcalcan, a.g.e., s. 59-60.

²⁵⁵Necmeddin Sefercioğlu, *Türk Milliyetçiler Derneği ve Kapatılış Davası*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2012, s. 44.

²⁵⁶“Ahmet Emin Yalman'ın yaralanmasıyla neticelenen Malatya'daki menfur tecavüz bütün yurttaki teessür yarattı.”, *Milliyet*, 24 Kasım 1952, s. 1; “Menderes suikastı tel'in etti.”, *Milliyet*, 24 Kasım 1952, s. 7; “Suikast şebekesi ortaya çıkarıldı. Yalman'a ateş eden lise talebesi Hüseyin Üzmez suikastın 2 ay önce Elazığ'da hazırlandığını itiraf etti.”, *Milliyet*, 27 Kasım 1952, s. 1.

irtica, milliyetçi irtica ve komünizm”.²⁵⁷ Aralık 1952 yılında Başbakan Adnan Menderes’in²⁵⁸ Gaziantep’te yapılan mitingde Malatya olayı üzerinden “...milliyetçilik sanki kendi inhisarlarında imiş gibi hareket edenler, kendilerini Türk milletinin hakiki mümessili ve dahi ta kendisi addetme gafletine düşmüş bulunan ve milliyetperverlik gibi mukaddes mefhumu istismar ederek iyi niyetli vatandaşları kandırmağa çalışan birtakım bedbaht tahrikçiler vardır, bu gibilerin hareketlerini de bizlere, milletimizin ileri ve olgun seviyesine dayanarak yenmekte asla güçlük çekmeyeceğiz.”²⁵⁹ şeklindeki TMD’nin yönetici ve mensuplarını hedef alan ve ardı sıra devam eden benzer sözleri Ankara Cumhuriyet Savcılığını harekete geçirmiş, Ana tüzüğünde geçen “Allah ve soy” terimlerinden hareketle TMD’nin “ırkçı ve dinci” bir kuruluş olduğunu bunun da yasalara aykırı olduğunu ileri sürerek 22 Ocak 1953 tarihinde derneğin faaliyetleri durdurulmuş, dernek 4 Nisan 1953 tarihinde kapatılmıştır.²⁶⁰ Ülkedeki tüm basın yayın vasıtaları bu konuya dair: “Türk Milliyetçiler Derneğinin, faşist bir zihniyetin temsilcisi olduğuna artık zerre kadar şüphe kalmamıştır. Bir dernek adına Milliyetçilik vasfı takmakla milliyetçi olmaz. Bu kelime, doğrudan doğruya bu cemiyetin, ırkçılık ve kara taassuba dayanan siyasi maksatlarını peçelemek için kullanılmıştır.” şeklinde çok sayıda yazı yayınlamışlardır.²⁶¹ Kurulduğu ilk günden itibaren toplumun her kesiminin katılımına açık olan ve desteğine ihtiyaç duyan DP,

---

²⁵⁷Metin Toker, DP’nin Altın Yılları 1950-1954, Bilgi Yay., İstanbul 1991, s. 217; Tanel Demirel, a.g.e. s. 139; “Malatya Suikasti”, Akşam Gazetesi 24 Kasım 1952, s. 1-2; “Başbakan Adnan Menderes Adana’da, on binlerce vatandaş önünde, Malatya hadisesi münasebetiyle irticaya karşı, dini politikaya alet edenlere karşı, hürriyet nizamını bozmak isteyenlere karşı sesini yükseltti ve bugünkü iktidarın vicdan hürriyeti telakkisini kesin şekilde tarif ederek “Bu memlekette hürriyetleri yıkmak hürriyetini, dini politikaya alet edenler, etmek isteyenler başta olmak üzere, kimseye tanımıyoruz!” dedi. İhtar yerinde idi, zamanında geldi.” Milliyet Gazetesi 5 Aralık 1952; Ayın Tarihi Aralık 1952; Cem Eroğul, a.g.e., s. 122.

²⁵⁸Adnan Menderes: 1950-1960 yılları arasında 10 yıl süren başbakanlığında 5 hükümet kurmuştur: 19. Bakanlar Kurulu (22.05.1950-08.03.1951): CHP’den sonra iktidara gelen başka bir partinin (DP.) ilk kabinesidir. 1. Menderes Hükümeti olup 9 ay devam etmiştir. 20. Bakanlar Kurulu (09.03.1951-14.05.1954): 2 nci Menderes Hükümeti olup 3 yıldan fazla devam etmiştir. 21. Bakanlar Kurulu (17.05.1954-30.11.1955): 3 ncü Menderes Hükümeti olup 1,5 yıl devam etmiştir. 22. Bakanlar Kurulu (09.12.1955-01.11.1957): 4 ncü Menderes Hükümeti olup 2 yıl devam etmiştir. 23. Bakanlar Kurulu (25.11.1957-27.05.1960): 27 Mayıs devrimi ile Meclisin feshedilip son bulunduğu kabinedir. 5 nci Menderes Hükümeti olup 2,5 yıl devam etmiştir. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 20-21.

²⁵⁹K. Bahadır Küçükcalcan, a.g.e., s. 64; Necmeddin Sefercioğlu, a.g.e., s. 44; 5 Aralık 1952 tarihinde Adana mitinginde Başbakan Adnan Menderes’in konuya dair sözleri: “Din gibi mukaddes bir mefhumun birtakım cemiyet döküntülerinin ve siyaset bezirganlarının her çeşit maksatlarının aleti haline getirilmesine, bu memleketin asla tahammülü yoktur. Türk umumi efkârı Malatya’daki hâdise üzerinde dikkatle durmaktadır. Bu hâdise, dini türlü maksatlara âlet etmek isteyenlerin, hatta toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermiştir.” Ayın Tarihi Aralık 1952.

²⁶⁰“Ankara Sulh Mahkemesinin kararı ile Türk Milliyetçiler Derneği kapatıldı.”, Milliyet, 23 Ocak 1953, s. 1; Necmeddin Sefercioğlu, a.g.e., s. 8, 45; Ankara Cumhuriyet Savcısı Cemil Bengü yaptığı açıklamada: “Gördüğümüz lüzum üzerine resen tahkikata başlayarak Türk Milliyetçiler Derneğinin nizamnamesini tetkik ettiğimiz, bu nizamnamede kanuna aykırı gördüğümüz cihetlerden dernek idarecileri hakkında gereğinin yapılması için yine kanuna müsteniden sulh hâkiminden bu derneğin merkez ve şubelerinin faaliyetten men’ine, mallarının muhafaza altına alınması kararına varılmıştır.” Ayın Tarihi Nisan 1953; Cem Eroğul, a.g.e., s. 122; Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 348; Tanel Demirel, a.g.e., s. 139.

²⁶¹Ayın Tarihi Ocak 1953.

iktidara geldiği ilk yıllarda partisine destek veren başta milliyetçiler olmak üzere tüm gruplarla iyi geçinmeye ve onların desteğini sağlamaya çalışmıştır. Milliyetçilerin bu DP iktidarının özgürlük ortamında başlattıkları teşkilatlanma çalışmaları onları birkaç yıl içerisinde önemli sayılara ulaştırmıştır. O zamanın şartlarına göre hiç görülmemiş derecede geniş bir teşkilata ve üye sayısına sahip bulunan Türk Milliyetçiler Derneği, DP'yi siyasi bir rekabete yol açabileceği endişesine sevk etmiştir.²⁶² Milliyetçi ideolojinin toplum üzerindeki bu başarısı hem iktidarda ki DP'yi hem de muhalefetteki CHP'yi tedirgin etmiştir. DP bu milliyetçi gurubun faaliyetlerinin kontrol edilmesini ve gerekirse baskı altına alınarak ülkedeki bu yayılışının önüne geçilmesi gerektiği sonucuna vardı. Böylece 1953 yılında TMD'yi kapatarak milliyetçi ideolojinin ülkedeki örgütlenmesi ve büyümesinin önüne geçilmeye çalışıldı. Bu tarihten itibaren milliyetçilerin DP ile arası pek sıcak olmamakla beraber; DP, milliyetçi ideolojinin toplum üzerindeki bu etkisini kullanarak, milliyetçiliği komünizm gibi istemediği ideolojilerin karşısında konumlandırmak suretiyle kendi politikasına uygun olarak kullanmaya başlamıştır.

DP'yi kuran isimlerin partinin kuruluş aşamasında Tan gazetesi ve Serteller üzerinden sol ile başlattığı yakınlaşma çabaları oldukça kısa sürmüş, Tan olaylarında yaşananlar, partiyi kuran isimler ve dolayısıyla partinin gelecekteki politikaları üzerinde güçlü bir sol karşıtlığı oluşturmuştur.²⁶³ Sol düşünceye yaşam hakkı tanımamak CHP'den sonra DP'nin de temel politikası olmuştur. 1945'ten itibaren önce CHP, daha sonra da DP hükümeti sola karşı baskıcı bir siyaset takip etmişlerdir. O dönem ülkede ne büyük çaplı ne de örgütlü bir sol mevcut değildir. Sadece 1946 yılındaki Cemiyetler Kanunundaki değişiklikten istifade edip kurulan ama faaliyetleri küçük bir entelektüel grupla sınırlı kalan birkaç basit sol parti bulunmaktadır.²⁶⁴

Sovyetlerin 1945'te Türkiye'ye yönelik açıkladığı saldırgan politikaları, CHP hükümetini sola karşı daha sert önlemler almaya zorlamıştır. CHP'nin ardından iktidara gelen DP'de bundan farklı bir yol izlememiştir. CHP döneminde Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi ekonomik yardım paketleri vasıtasıyla, DP döneminde de NATO'ya katılarak Batıyla yakınlaşan Türkiye, aktif bir rol almaya başladığı Soğuk Savaş sürecinde, sola sempati duyan herkesi, komünist, işbirlikçi ve vatan haini olarak görülmüştür.²⁶⁵ 1950

---

²⁶²Erol Güngör, "Taşer'in En Büyük Hizmeti", Töre, 97, Haziran 1979, s. 13.

²⁶³Taner Timur, Türkiye'de Çok Partili Hayata..., s. 33.

²⁶⁴Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 694-703.

²⁶⁵Feroz Ahmed, a.g.e., s. 52; Taner Timur, Çok Partili... s. 68-69.

yılından önce CHP, DP'yi komünist olmakla suçlarken 1950'den sonra DP iktidarı kendisine karşı olan her muhalif hareketi gizli komünist faaliyet olarak görmüştür. Bu suçlamalardan bir dönem CHP ve İsmet İnönü'de paylarını almışlardır.²⁶⁶

1945'te basındaki sol görüşlü yazarların komünizmi öven yayınları dolayısıyla tertiplenen Tan olayları sonrası tüm bu sol görüşlü yazarlar Babıali'den tasfiye edilmiş, 1948'de, üniversitelerdeki olası her solcu etkiyi silmek için Ankara Üniversitesinden bazı akademisyenler komünizm suçlamasıyla üniversiteden uzaklaştırılmıştır. 1950'lerde CHP ile DP, komünizm, ırkçılık ve irtica gibi ideolojilere karşı beraber hareket etme kararı vermişlerdir.²⁶⁷ Başbakan Adnan Menderes'in 29 Mayıs 1950'de okuduğu hükümet programında solculuk ve aşırı cereyanlara karşı tedbirler alınacağını açıklıyordu. "...bilhassa üzerinde duracağımız mesele, memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icap eden kanuni tedbirleri almaktır. Biz günün şartları altında aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalaa etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade yıkıcı cereyanların âletleri olduklarına şüphemiz yoktur."²⁶⁸ 1950'lerde solun tasfiye edilme çalışmalarıyla birlikte yoğunlaşan komünizm düşmanlığı, özellikle Rus düşmanlığı olarak ele alınmış, Rus düşmanlığı Türkiye'de giderek sol karşıtlığına dönüşmüştür. 1951 komünist tevkifatıyla birçok şair yazar ve akademisyen tutuklanarak yargılanmış ve sola ağır bir darbe vurulmuştur.²⁶⁹ 13 Ocak 1951'de başlayan tevkifatla komünistler onar, yirmişer, hatta ellışer kişilik gruplar halinde tutuklanıyor, bu arada DP hükümeti de yeni baskı kanunları çıkarmak için hummalı bir faaliyet içine giriyordu.²⁷⁰ Bu tevkifat başladığında Ceza Kanunundaki komünist propaganda ve örgütlenmeyi önlemek üzere hazırlanan 141. ve 142. maddelerde ceza sınırı en fazla 5 yıl hapisti. DP hükümeti tutuklamalar devam ederken her iki maddede değişiklikler yaparak hapis cezasına ek olarak idam cezasını da kapsayacak bir şekilde ceza oranlarını artırmıştır.²⁷¹ DP iktidar dönemin önemli olaylarından biri olan 6-7 Eylül Olayları (1955) da komünist kışkırtması olarak görülmüş ve bu olaylarla ilgili olarak bazı sol görüşlü isimler

---

²⁶⁶Metin Toker, *Demokrasiden Darbeye...*, s. 60-62; Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 466.

²⁶⁷Feroz Ahmed, a.g.e., s. 135.

²⁶⁸İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, Toker Yayınları, İstanbul 1977, s. 262-263; Mustafa Albayrak, a.g.e., s. 185.

²⁶⁹1951 tevkifatı ve yargılanan isimler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Aclan Sayılğan, a.g.e., 244-249

²⁷⁰Cem Eroğul, a.g.e., s. 95; "Ankara'da Komünist Şebekesi Yakalandı", *Akşam* 14 Ocak 1951, s. 1-2; "Adana ve İzmir'de de Komünist Araştırılıyor." *Akşam* 15 Ocak 1951, s. 1-2.

²⁷¹Tevkifat sonrası TBMM'de bu suçlara karşı verilecek cezalar ve yeni düzenlemeleri hakkında gizli bir oturum düzenlenmiştir. TBMM Gizli Celse Zabıtları, 9. Dönem, 6. Birleşim, Cilt: 10, s. 6-45.

tutuklanmıştır.²⁷² Başbakan Vekili Fuat Köprülü²⁷³ 12 Eylül 1955 günü mecliste yaptığı konuşmada “İstanbul’daki hadisenin başlangıcına, süratle inkişafına, takip ettiği usullere ve gayelere dikkat etmek dahi bunun bir komünist hareketi olduğunu anlamaya kâfidir. [...] Mabetlerin yakılması tamamıyla bir komünist taktiğidir. Türkiye’de, Türk tarihinde mabet yakılması gibi bir hâdise vaki değildir. [...] bu tarihin eski karanlık devirlerine gitmek ve Türkiye’yi oraya götürmek isteyen meşum kara kuvvetlerdir, kızıl kuvvetlerdir.” Sözleriyle olayların sorumlusunun komünistler olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁴ Muhalefette bulunan CHP’de hükümetin bu tutumunu ve aldığı tedbirleri desteklemiştir.

Türkiye, 1950’lerde Batılı ülkelerle daha yoğun askeri, siyasi ve ekonomik iş birliğine girişmiş; DP iktidarının Batıya yakınlaşma ve ABD sempatisi dolayısıyla, Amerika’nın McCarthy’ci uygulamalarına paralel olarak, 1950-1960 döneminde komünizm aleyhine şiddetli bir eleştiri ve sindirme kampanyası başlatmıştır.²⁷⁵ DP, ülkede bir komünizm tehlikesi bulunduğu iddiasını dış politikada da kullanmak istemiş ve Türkiye’de bir komünizm tehlikesi bulunduğu konusunda Amerika’yı ikna etmeye çalışmıştır. Böylece DP, Türkiye’ye tam güvenen Amerika’yı komünizm tehlikesi ile biraz rahatsız edip Amerika’dan daha fazla yardım almayı amaçlamıştır.²⁷⁶ Diğer taraftan, Amerikan Aleyhtarı

---

²⁷²Dilek Güven, Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s. 32,55; “Selanik’te Atatürk’ün evine yapılan tecavüz karşısında dün İstanbul ve İzmir’de cereyan eden hadiseler üzerine örfi idare ilan edildi.”, Cumhuriyet, 7 Eylül 1955, s. 1; “Memleket Ağır Bir Komünist Tertip ve Tahribine Maruz Kaldı.” Akşam 7 Eylül 1955, s. 1; Tanel Demirel, a.g.e., s. 169.

²⁷³Fuat Köprülü, 29.07.1955- 30.11.1955 tarihleri arasında Başbakan Yardımcılığı yapmıştır. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 29.

²⁷⁴TBMM Zabıt Ceridesi, 10. Dönem 2. Yasama Yılı, 80. İnikat, Cilt: 7, s.684-685.

²⁷⁵ABD’de 1940’ların sonunda başlayıp 1950’lerin sonuna kadar devam eden bir komünist korku dönemi yaşanmıştır. Birçok Amerikalı için, bu “Kızıl Korku” un en önemli sembolü, Wisconsin Senatörü Joseph P. McCarthy’ydi. Bu isim tüm dünyaya komünizm karşıtlığıyla tanınan McCarthyizm veya McCarthyilik olarak bilindi. 1950’de 205 komünistin Dışişleri Bakanlığına sızdığını öne sürdüğü konuşmasıyla adını duyurdu. Senatör McCarthy beş yıl boyunca ABD hükümeti içerisinde yer alan komünistleri ve diğer sol sempatzan grupları ortaya çıkarmak için uğraştı. Bu dönemde, çeşitli sebeplerden ötürü insanlar komünist veya komünist sempatzamı olmakla suçlanmış, özel ve devlet kurumlarınca sert soruşturmalara karşı karşıya kalmış, birçok insan işlerinden kovulmaya ve tutuklanmalara maruz kalmıştır. Bu olaylar, Soğuk Savaş sürecinin bir parçası, komünizm endişesinin de iç politikaya bir yansımaları olmuştur. Ellen Schrecker, *American Inquisition: The Era of McCarthyism*, Recorded Books, New York 2004, s. 5; Altuğ Günar, “Amerika Birleşik Devletleri’nde Mccarthy Dönemi ve Dış Politika Üzerindeki Etkileri”, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (2014), ss. 62-78, <https://www.britannica.com/topic/McCarthyism> Erişim Tarihi: 19.05.2018.

²⁷⁶Ben o tarihlerde çok DP büyüğünden duymuşumdur. Derlerdi ki: “Amerika herkese yardım ediyor, bize etmiyor. Çünkü bizden emin bulunuyor ve Türkiye’nin komünist olması gibi bir tehlikeye inanmıyor. Hâlbuki biraz pirlense, bakınız bize de nasıl önem verecektir.” Bu, en ziyade Fatin Rüştü Zorlu’nun akıydı. Metin Toker, *Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991, s. 60

Faaliyetleri Önleme Komitesi²⁷⁷ tarafından hazırlanan ve komünizm karşısına dini koyan yayınların Türkçeye çevrilerek bazı İslamcı dergilerde yayınlanmıştır.²⁷⁸

DP'nin iktidar dönemi olan 1950'li yılların bu ortamında yoğun bir sol karşıtlığı ve sol karşıtlığından beslenen keskin bir milliyetçilik ortaya çıkmıştır. 1950 ve 1960 yılları arasında sola ve komünizm kavramına karşı yoğun bir karalama kampanyası başlatılmış ve bu kampanya tek taraflı olarak Türk düşünce hayatındaki milliyetçi muhafazakâr yayınlarla desteklenmiştir. Bu dönemin milliyetçi yayınları özellikle dergileri Türk milliyetçiliğinin kaynaklarını ele alırlarken, Türkçülüğün düşmanlarının kimler olduğunu yazmış, ilk sıraya “Moskova'nın azatsız kulları” diyerek komünistleri koymuşlardır.²⁷⁹ Yine bir başka dergide tanınmış bir edebiyatçı tarafından Türkiye'deki komünistleri teşhis etmek için oluşturulmuş bir cetvel yayınlanmıştır.²⁸⁰ 1950 ile 1960 yılları arası sol karşıtlığını Sovyet düşmanlığıyla ile birleştiren ve sol düşünceyi Sovyet ajanlığı olarak değerlendiren milliyetçi kesimlere göre, vatan fikrini benimsemeyen ve ona ihanet edenler komünistlerdir. Bu kesimlere göre, bütün komünistlerin Türkiye'yi Sovyetlere teslim etmek istedikleri şüphe götürmez bir gerçektir.²⁸¹ Sol karşıtlığı 1950'li yıllarda o kadar yoğundur ki, toplumun her kesimine bu karşıtlık yansımıştır. Halk farklı açılardan sola karşı adeta ikna edilmeye çalışılmış, komünizmle İslamiyet arasında bir bağlantının bulunmadığı gösterilmek üzere Büyük Sovyet Ansiklopedisinin “İslam” maddesi Türkçeye tercüme edilerek yayınlanmış ve böylelikle Sovyetlerin bu konudaki resmi görüşü ortaya konulmak istenmiştir.²⁸²

Türkiye'de 1950-1960 yılları arasındaki DP iktidar döneminin Batı yanlısı politikaları, komünizm karşıtlığı ve Sovyet düşmanlığı gibi politik meselelerinin bir sonucu olarak sol içerikli siyasal ve ideolojik akımlar tamamıyla toplumsal hayattan tasfiye edilmiştir. Bunun sonucunda siyasi gündeme milliyetçilik ve muhafazakârlık egemen olmuştur. Amerikan yanlısı politikalar ve Sovyet tehdidi gibi konular özellikle gündemde

---

²⁷⁷İngilizce adı House Committee on Un-American Activities olan “Amerikan Aleyhtarı Faaliyetleri Önleme Komitesi” Soğuk Savaş sürecinde Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi'nde oluşturulan anti-komünist faaliyetleri araştıran komitedir. Özellikle 1950'li yıllarda faaliyetleri artan komite birçok ABD'li sanatçı ve entelektüel komünist iddialardan dolayı soruşturmuştur. Komite 1969 yılında adını House Committee on Internal Security (İç Güvenlik Komitesi) olarak değiştirmiş, 1975 yılında ise tüm yetkilerini Temsilciler Meclisi Adli Kuruluna aktarılmıştır. Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. David Frum, *How We Got Here: The 70's*, Basic Books, New York 2000.

²⁷⁸“Komünizm ve Din Hakkında Bilmemiz İcabeden Bazı Hususlar” (çev. Demirhan), *İslam Mecmuası*, Cilt: II, Sayı:13, Ocak 1958, s. 17-19; “Komünizme karşı en büyük kale, İslamiyet” *Zafer* 7 Temmuz 1952

²⁷⁹Nejdet Sançar, “Türkçülük Düşmanları”, *Orkun Dergisi*, Sayı: 1, 6 Ekim 1950, s. 4-5.

²⁸⁰Peyami Safa, “Mahudlar ve Gafiller”, *İslam Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 14, Şubat 1958, s. 22.

²⁸¹“Türk Milliyetçiliğinin Asli Kıymetleri”, *Hareket Mecmuası*, Cilt:4, Sayı: 43, s. 2.

²⁸²Enver Esenova, “Komünizmin İslamiyet Hakkındaki Görüşü”, *Türk Düşüncesi*, III/36, 1 Şubat 1957, s. 6-12.

tutularak ekonomik ve siyasi anlamda Amerika'dan yararlanma anlayışıyla, sol tehlikenin yok edilmesi için abartılı birtakım önlemlere başvurulmuştur.²⁸³ Sol karşıtlığının 1950'li yıllarda tüm kesimlerin ortak tavrı şeklinde ortaya çıkmasında Soğuk Savaş dönemi koşullarını, tarihi Rus düşmanlığını, İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet taleplerini ve Amerika'nın yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin etkisi yadsınamaz. 1950-1960 döneminde ortaya çıkan sol karşıtlığı bir anlamda Sovyet düşmanlığı ve Amerikan yanlılığının doğal bir sonucudur. Bu sonuç DP iktidarının sürdüğü 1950'li yıllara hâkim olan milliyetçilik anlayışını da açıklamaktadır.

6. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Öğrenci Olayları

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlerin DP tarafından kazanılmasıyla Türkiye yeni bir siyasi döneme başlamıştır. DP hükümeti on yıl süren iktidarı süresince öğrenciler, askerler ve entelektüel gruplara karşı hep çatışmalı münasebetler içerisinde yer almış ve bundan ötürü onlara karşı daima mesafeli bir tavır içerisinde bulunmuştur. DP iktidarının takip ettiği liberal politika sadece ülkenin ekonomik yapısını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda toplum içerisinde de bir değerler değişimini başlatmıştır.²⁸⁴ Bu toplumsal değişimin bir sonucu olarak özellikle 1950'lerin ikinci yarısından itibaren hem siyasi hem de düşünsel anlamda iktidardan farklı görüş ve düşüncelere sahip olan öğrenci, entelektüel ve askeri bürokrasinin iktidarla arası giderek açılmıştır.

DP hükümeti döneminde yaşanan ulusal veya uluslararası olaylar karşısında üniversite öğrencilerinin tepkisiz kalmadıkları açıkça görülmüştür. Öğrenciler dış politikada Kıbrıs meselesini, iç politikada ise hükümetin birtakım uygulamalarına karşı protesto gösterileri düzenlemişlerdir.²⁸⁵ DP'nin iktidar dönemi olan 1950-1960 yılları arasında yaşanan öğrenci olayları, birkaç başlık altında değerlendirilebilir. 1950'lerin ilk yarısında öğrencilerin komünizmi protesto etmelerine yönelik gösterileri ve Ticani tarikatı mensuplarının Atatürk büstlerine saldırması²⁸⁶ üzerine Atatürk ve devrimlerin

²⁸³H. B. Kaçmazoğlu, Demokrat Parti Döneminin Toplumsal Tartışmaları, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012, s. 167

²⁸⁴"İçinde yaşadığımız toplumda gençleri ta küçük yaşlarından itibaren yakalayan bu bezirgân değerler hiyerarşisi, parayı ve onun verdiği iktisadi hâkimiyeti ellerinde tutanlarla, kültüre sahip olan ve onu nemalandırmayı deneyen çilekeş aydınları gitgide birbirinden ayırmaktadır. Birinciler ikincileri gittikçe açıktan açığa hor görmektedirler." Kenan Bulutoğlu, "Bizde Aydınlar Sınıfı", Vatan, 31 Temmuz 1958'den Aktaran Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik..., s.109.

²⁸⁵"Gençlik Kıbrıs için ilk mitingi İzmir'de yapıyor.", Milliyet, 26 Ağustos 1954, s. 1; "Muhalefet miting yasağı tasarısını protesto ediyor.", Milliyet, 2 Nisan 1954, s. 1; "Uşak'ta basına yapılan tecavüz protesto edildi.", Milliyet, 3 Mayıs 1959, s.1; "Gençlik irticayı sessiz yürüyüşle protesto ediyor.", Milliyet, 9 Ocak 1960, s. 1.

²⁸⁶"Ata'nın heykeline alçakça tecavüz.", Milliyet, 27 Haziran 1951, s. 3; "Atatürk heykeline tecavüz", Milliyet, 19 Kasım 1951, s. 7.

savunulmasına yönelik yapılan gösteriler.²⁸⁷ 1950'lerin ikinci yarısında ise dış politikada Kıbrıs meselesine karşı öğrencilerin gösterdiği tepkiler ve DP iktidarının sona erdiği 1960 yılına kadar hükümetin üniversitelerin özerkliği konusundaki yeni uygulamaları, yaptıkları açıklamalardan dolayı bazı öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınması veya tutuklanması, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve iktidarın CHP karşısında takındığı tavır gibi sebeplerden dolayı başlayan üniversite ve iktidar arasındaki gerginliğin öğrenciler üzerinden protesto gösterilerine dönüştüğü dönemdir. Sonuç itibarıyla bu dönemde gerçekleşen öğrenci olaylarındaki asıl hedef hükümet ve uygulamaları olmuştur.

CHP ve DP gençlik üzerindeki etkinliklerini arttırmak amacıyla Gençlik Kolları teşkilatlanmalarına büyük önem veriyorlardı. Fakat gençlerin büyük çoğunluğunun CHP'ye eğilimli olduğunu anlayan DP yükseköğrenim gençliğinin siyasetle uğraşmasını yasakladı.²⁸⁸ DP, üniversite öğretim üyelerinin hükümeti eleştirir tarzda siyasi açıklamalarda bulunmalarından da oldukça rahatsızdı. A. Menderes'in 24 Ocak 1956'da parti grubunda yaptığı sert konuşma ve üniversiteler hakkında: "İstersek bugün çanlarına ot tı kayabiliriz."²⁸⁹ şeklindeki tehdit içeren sözleri Menderesin üniversite camiasına karşı tetikte beklediğinin bir göstergesidir. İktidarın üniversiteler ve öğrenciler üzerinde kurduğu baskı her geçen gün artıyordu. Esasen Menderes, 1955 yılının sonunda yaşanan birtakım siyasi ve ekonomik sıkıntılardan sonra mevkiini korumak endişesiyle ödün siyasetini seçmişti. Ancak aradan geçen olaylar, ne yaparsa yapsın muhalefetin boy hedefi olmaktan kurtulamayacağını kendisine gösterdi. Bu sürekli hücumlar DP'li vekilleri, Menderesin etrafında toplanmasına yol açmıştı. Artık gurubundan emin olan Menderes, bir an iltifat ettiği ricat politikasını tamamen terk ederek açık taarruza geçmeye karar verdi.²⁹⁰ Menderes, sertlik siyasetinin ilk sinyalini 10 Nisan 1956'da Gaziantep'te vermiştir. "Muhalefetin ve matbuatın açmış olduğu bu şiddetli ateşin himayesinde birtakım komünist birliklerinin cesaretlenerek harekete geçmek hazırlıklarında oldukları görülüyor. [...] Kanunlar kâfi gelmiyorsa kanun hükmü

---

²⁸⁷"Ticani yobazlarını bütün yurt nefretle tel'in ediyor. Ankara ve İzmir'de gençlik büyük mitingler yapacak şehrimizde de muhtemel tecavüzlere karşı tedbirler alındı.", Milliyet, 30 Haziran 1951, s. 1; "Atatürk düşmanlarına karşı dün Ankara'da yapılan miting", Milliyet, 1 Temmuz 1951, s. 1; DP hükümeti Atatürk büstlerine saldırı ve onun manevi şahsiyetine hakaretlere bir son vermek amacıyla "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar hakkında kanun tasarısı" hazırlayarak Adalet Komisyonuna göndermiştir. Tasarı komisyondan geçerek 25 Temmuz 1951'de TBMM'de görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Bu 5816 sayılı kanun 31 Temmuz 1951 tarihinde Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, 104. Birleşim, Cilt: 9, s. 303-324; T.C. Resmi Gazete, 31 Temmuz 1951, Sayı: 7872, s. 1713.

²⁸⁸"Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkanı Mesut Ülkü, 6 Kasım 1954 günlü demecinde "İnkılapların, komünizmle mücadelenin, Kıbrıs davasının da siyasetle alakası var mıdır?" demek ki inkılap düşmanlarına, komünistlere, Kıbrıs ilhakçılarına gün doğacak" diyordu. A. Kabacalı, Türkiye'de Gençlik..., s. 116

²⁸⁹Cem Eroğul, a.g.e., s. 178; Cumhuriyet, 25 Ocak 1956.

²⁹⁰Cem Eroğul, a.g.e., s. 179.

getireceğiz. Eğer adalet mekanizması mevcut kanun hükümlerini anlamakta müşkülât çekiyorsa bunları sarahate götüreceğiz, müeyyideleri ve kıstasları gayet sarîh bir hâle getireceğiz.”²⁹¹ diyordu.

DP iktidarının muhalefet partisiyle, basınla, üniversite çevresi ve öğrencilerle arası alabildiğince gerginleşmişti. DP'nin siyasetin kontrolünü elinde tutması gerekiyordu. Bu sebeple DP 18 Nisan 1960 tarihli meclis oturumunda, bir araştırma komisyonunun kurulmasını gündeme getirdi. Komisyonun amacı CHP'nin kanun dışı faaliyetleri ile bazı basın yayın organlarının faaliyetlerini araştırmak ve elde ettiği sonuçları TBMM'ye bildirmektir.²⁹² Meclis Genel Kurulu'nda yapılan görüşmeler ve oylama neticesinde 15 DP milletvekilinden oluşan bir Tahkikat Komisyonu kurulur.²⁹³ Muhalefet milletvekilleri Tahkikat Komisyonu kurulmasına dair çıkartılacak bu kanunun Anayasaya, demokrasiye ve hukuka aykırı olduğunu ifade etmiş, CHP Genel Başkanı İnönü ise “Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam” şeklindeki meşhur cümlesiyle DP'yi açıkça uyarmıştır.²⁹⁴ Komisyon faaliyetlerine başladıktan sonra yetkilerin yetersiz olduğu kanaatine varılır. Bunun üzerine 27 Nisan'da TBMM'de kabul edilen yasayla Tahkikat Komisyonu'na ek yetkiler verilir.²⁹⁵ Yetki yasasının görüşüldüğü gün TBMM'de oldukça sert tartışmalar

---

²⁹¹ Ayın Tarihi 10 Nisan 1956.

²⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 3. Yasama Yılı, 58. İctima, Cilt: 13, s. 191; Michel Mourre, Pierre Dominique, Edmond Pognon, Michel Garder, Gerorges-Roux, Victor Franco, Jean Laurent, İhtilaller ve Darbeler Tarihi, II, (çev. Sabiha Bozbağlı), Yirminci Yüzyıl Yayınları, İstanbul 1966, s.419.

²⁹³ “Tahkikat Encümeni'nin Kurulması Hakkında Kanun” ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. T.C. Resmi Gazete 28 Nisan 1960, Sayı: 10491; Tahkikat Komisyonundaki üyeler hakkında daha geniş bilgi için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 3. Yasama Yılı, 58. İctima, Cilt: 13, s. 212-213; Bu komisyona çok geniş yetkiler tanıyan 2247 sayılı “CHP ve Bir Kısım Basının Faaliyetlerini Tahkike Memur Meclis Tahkikat Encümeni'nin Kurulması Hakkında Kanun” 18 Nisan 1960'da kabul edildi. Süleyman İrvan, “Türkiye’de Basının Askeri Darbelere Yaklaşımı”, İ.Ü., İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 13, 2002, s.66-67; Tahkikat Komisyonun çalışmaları sonucunda hazırlanan rapor açıklanmadan 27 Mayıs askeri müdahale gerçekleşti. Yassıda mahkemelerinde açıklanması yönünde yapılan ısrarlara rağmen mahkeme heyeti tarafından raporun açıklanmasına müsaade edilmedi. Yılmaz Öztuna, Ayvaz Gökdemir, Türkiye’de Askeri Müdahaleler, Tercüman Yayınları, İstanbul 1987, s.55; Komisyonun raportörü olan Nusret Kirişçioğlu'nun kaleme aldığı Tahkikat Komisyonunun hazırladığı rapor için bkz; Nusret Kirişçioğlu, 12 Mart, İnönü, Ecevit ve Tahkikat Encümeni Raporu, Baha Matbaası, İstanbul 1973; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s. 349.

²⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 3. Yasama Yılı, 58. İctima, Cilt: 13, s. 207; Metin Toker, Demokrasiden Darbeye..., s.340-341; Sina Akşin, “Siyasal Tarih 1950-1960” Yakın Çağ Türkiye Tarihi I, (Ed. Sina Akşin), Milliyet Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 222; İsmail Öz, Demokrat Partinin Gençlik Politikaları ve Gençlik Teşkilatı, C Planı Akademi Yayınları, İstanbul 2015, s. 133.

²⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 3. Yasama Yılı, 61. İctima, Cilt: 13, s.30-306; 28 Nisan 1960 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun’un birinci maddesi ile Tahkikat Komisyonuna “... Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askeri Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet müddeiumumisine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askeri adli amirlere atınmış olan bilcümle hak ve salahiyetleri haizdir” ibaresiyle komisyona özellikle yargı alanında çok geniş yetkiler verilmiştir. Ayrıca kanunun ikinci maddesiyle her türlü neşriyatın yasaklanması, yayınlara el konulması, matbaalara el konulması, siyasi gösteri ve toplantılara müdahale edilmesi gibi yetkiler de komisyona tanınır. T.C. Resmi Gazete 28 Nisan 1960, Sayı: 10491, s. 1.

yaşanır. Komisyona tanınan bu geniş yetkiler, başta muhalefetteki CHP olmak üzere basın ve üniversitelerin de tepkisini çeker.²⁹⁶ Yabancı basına göre hükümetin attığı bu adım CHP muhalefetini ortadan kaldırmanın ilk aşaması olarak nitelendirilirken üniversiteler, entelektüeller ve muhalefet tarafından diktatörlük yönetimlerine has bir uygulama olarak değerlendirilmiştir.²⁹⁷

CHP yaşanan bu krizi kendi istediği şekilde yönetmek adına, işine yarayacak her türlü argümanı kullanma çabası içerisine girmiştir. Bunlardan biri Irak'taki askeri darbe²⁹⁸, diğeri de Kore'de seçimlerin hileli yapıldığını düşünen öğrencilerin iktidara karşı ayaklanmasıdır. Bu iki hadise Türkiye'de oldukça etkili olur. Çünkü Irak'ta meydana gelen darbe ve Kore'deki öğrenci gösterileri DP'ye muhalif gazeteler tarafından detaylıca kamuoyuna aktarılmış, halkın diktatörlere karşı ayaklanmasının nasıl geliştiğine dair haber ve yazılar yayınlanmıştır.²⁹⁹ Bu dönem ülke sınırları dışında gerçekleşen bu iki önemli olayı CHP iç siyaset konularında üstü kapalı bir şekilde örneklendirmiştir

Üniversiteler, eskiden beri CHP'ye olan desteğini Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının ardından açıkça ortaya koymaya başlar ve parlamento dışı muhalefetin merkezi haline gelirler. Çeşitli üniversitelerin hukuk profesörleri, Meclis Tahkikat Komisyonu'na verilen aşırı yetkilerin Anayasaya aykırı olduğunu ifade ederek uygulamayı kınarlar. Yasayı eleştiren İnönü ise "halkı isyana ve kanunlara karşı gelmeye teşvik eden sözler sarf ettiği ve Türk milletine, orduya ve Büyük Millet Meclisinin birliğine açıkça saldırdığı" gerekçesiyle meclis çalışmalarına on iki oturum katılmama cezası alır.³⁰⁰ Bunların sonucunda CHP'nin de desteğiyle üniversite öğrencilerinin büyük bir kısmı

---

²⁹⁶Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi IV*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999, s. 206; "Hükümetin CHP'yi bütünüyle kapatmak ve daha sonrada tek atlı bir yarışla bir erken genel seçime gitmek istediğine dair muhalefetin korkuları doğrulanır gibiydi." William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 148.

²⁹⁷Ak Devrim, *Başbakanlık Devlet Basımevi*, Ankara 1960, s. 24.

²⁹⁸M. Gönübol, H. Ülman, a.g.e., s. 300-301.

²⁹⁹Mehmet Ali Birand, *Can Dündar, Bülent Çaplı, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, 2. Basım, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, s. 168.

³⁰⁰TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 3. Yasama Yılı, 62. İctima, Cilt: 13, s. 312; Tahkikat Komisyonunun kabul edildiği oturumda CHP lideri İsmet İnönü "Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayri meşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Sizde öyle diyorsunuz, fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Hâlbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var. [...] Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemeti kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir." diye konuşması üzerine çıkan tartışma sonucunda bu ceza verilmiştir. TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 3. Yasama Yılı, 61. İctima, Cilt: 13, s. 269-309; Sina Akşin, a.g.e., s. 222; Sefa Salih Aydemir "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversite'nin Etkisi", *International Journal Of Eurasian Education And Culture*, Issue: 1, 2016, s. 13; William Hale, a.g.e., s. 148.

hükümete karşı protesto gösterileri düzenlemeye başlar.³⁰¹ Bu gösterilerin ilki, CHP lideri İsmet İnönü'yü desteklemek için 19 Nisan 1960'ta Kızılay'da düzenlenen öğrenci gösterisidir. Bu gösteride “Hürriyet! Hürriyet!” sloganlarının atıldığı görülmüştür.³⁰²

DP hükümetinden gelen tüm tehdit ve baskılara rağmen bazı anayasa profesörleri, 27 Nisan'da basına ve öğrencilerine uygulamanın anayasaya aykırılığı hususunda bir açıklama yaparlar. İÜ Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Doç. Dr. İsmet Giritli, Tahkikat Komisyonu'na yetki veren yasanın Anayasa ve demokrasi prensiplerine aykırı olduğunu, siyasi hürriyetleri ve basın hürriyetini ortadan kaldırdığını ifade ederek yasaya karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır.³⁰³ 28-29 Nisan 1960 tarihinde meydana gelen öğrenci olayları, DP iktidarının üniversiteler ve muhalif öğrenciler üzerinde kurduğu baskının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.³⁰⁴

6.1. 27-28 Nisan 1960 İstanbul'daki Öğrenci Olayları

DP'nin 1957 seçimlerinden sonra güç kaybetmesi muhalefet ve basının ağır eleştirileri karşısında saldırgan bir politika izlemesine yol açmıştır. İktidarı çekinmeden eleştiren üniversite yönetimleri özerkliklerine müdahale girişimiyle; basın, birtakım sansür uygulamalarıyla bu saldırgan politikadan paylarını almışlardır. Muhalefet ise İnönü liderliğinde başladığı “Büyük Taarruz” adı verilen propaganda gezilerine başlamıştır.³⁰⁵ DP'nin saldırgan söylevlerinden etkilenen halk CHP'ye olan tepkisini bu yurt gezilerinde İnönü'ye karşı gerçekleştirdiği saldırılarla göstermiştir. İnönü'nün Uşak'ta atılan taş sebebiyle yaralanması, İstanbul Topkapı'da İnönü'nün taşlanması ve konvoyuna saldırılması Kayseri'ye gitmek isterken Yeşilhisar'da DP'nin engellemeleriyle şehre

³⁰¹Feroz Ahmed, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 98.

³⁰²İsmet İnönü, yürüyerek İş Bankası'nın bulunduğu sokağa para çekmek amacıyla gittiği esnada, yol boyunca kendisine karşı öğrencilerce yapılan sevgi gösterisi, hakkında katılımıyla kısa sürede DP aleyhine bir mitinge dönüştü. Şerafettin Turan, a.g.e., s. 206; A. Kabacalı, *Türkiye'de Gençlik...*, a.g.e., s.121; İsmet İnönü'nün damadı olan Metin Toker, İsmet İnönü'nün Tahkikat Komisyonu'na getirilen yasaları daha ilk günden delmek ve halkla bütünleşmek amacıyla CHP teşkilatlarının bilgisi dâhilinde, Ankara'da planlı olarak İş Bankası'na doğru günün en kalabalık anında yürüdüğünü söyler. Metin Toker, *Demokrasiden Darbeye...*, s. 335–337; “Tahkikat Komisyonu'nun 4. Numaralı bildirisine göre de yürüyüş; İsmet İnönü'nün bilinçli olarak halkı tahrik etmek amacıyla, katılımın fazla olması için resmi dairelerin mesai bitiş vaktine denk getirerek, bu yola başvurduğu iddia edilmekteydi.”, Zafer Gazetesi 20 Mayıs 1960, s. 1; Milliyet, 20 Nisan 1960, s. 1; Tanel Demirel, a.g.e., s. 334; Sefa Salih Aydemir, a.g.m., s. 14

³⁰³Cumhuriyet, 27 Nisan 1960; Tanel Demirel, a.g.e., s. 217.

³⁰⁴İsmail Öz, a.g.e., s. 124.

³⁰⁵İsmet İnönü'nün “Büyük Taarruz” olarak isimlendirdiği gezilerine simgesel olarak ilk Uşak'tan başlamasının sebebi, Milli Mücadele döneminde kendisine büyük itibar kazandıran, Yunan Cephesi Başkomutanı General Trikopis'i esir aldığı yer olmasıydı. Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı* ve 27 Mayıs İhtilali, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.281; Cem Eroğul, a.g.e., s. 219.

sokulmaması gibi olaylar CHP'nin DP ile olan ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.³⁰⁶ DP, ortamı yumuşatmak yerine, kendisine karşı yükselen CHP, basın ve üniversitelerden oluşan ortak muhalefeti dizginlemek amacıyla Tahkikat Komisyonu oluşturarak aradaki gerginliği daha da arttırdı. Mecliste görüşülen tahkikat komisyonu kanununun onay sürecindeki tartışmalarında, CHP liderine meclisten on iki celse uzaklaştırma cezası verilmesi, siyasi ortamı daha da kötüleştirdi. İktidarla tüm muhalefet unsurlarını karşı karşıya getiren bu süreç içerisinde, iktidara karşı direnişin merkezi üniversitelere doğru kaydı.³⁰⁷

Ankara Kızılay'da 19 Nisan'da yapılan mitingden birkaç gün sonra üniversite olayları İstanbul'a sıçradı. 27 Nisan 1960'ta İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Derneği'nin Marmara Öğrenci Lokalinde olağan genel kurul toplantısı yapılıyordu. Aynı günlerde basında Güney Kore üniversite öğrencilerinin özgürlük savaşı verdikleri, kimi öğrencilerin polisin açtığı ateş sonucunda öldükleri yönünde haberler yayınlanıyordu. Genel Kurula Koreli öğrencilere bu mücadelelerinde başarı ve ölenler için baş sağlığı dileyen bir telgraf çekilmesi önerildi. Telgrafın siyasi bir anlam taşıdığına söylenmesi üzerine, polis öğrencilere müdahale etti. İki taraf arasında arbeye yaşandı. Bu müdahale girişimi 27 ve 28 Nisan'da İstanbul ve Ankara yaşanacak olayları tetikleyen girişim olmuştur. Kongrenin dağılmasından sonra öğrenciler hem bu durumu protesto etmek hem de meclis tahkikat komisyonuna tanınan yetkilerin anayasaya aykırı olduğu yönünde yapılacak protesto için toplanmaya karar verdiler.³⁰⁸ 27-28 Nisan gecesi çeşitli fakültelere bağlı öğrenciler, 63 öğrenci yurdundan 43'ünü dolaşarak 28 Nisan'da yapılacak büyük bir protesto gösterisinin haberini yaydılar.³⁰⁹

28 Nisan günü öğrenciler, Beyazıt'ta Hukuk Fakültesi önünde toplanarak yürüyüşe geçerler. Öğrencilerin yürüyüşü üzerine polis sert bir şekilde müdahalede bulunmuştur. İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıdık Sami Onar'ın; "Talebeye bu şekilde müdahale etme

³⁰⁶TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 3. Yasama Yılı, 61. İçtima, Cilt: 13, s. 299; William Hale, a.g.e., s. 146-147; Sefa Salih Aydemir, a.g.m., s. 12-13; Cem Eroğul, a.g.e., s. 219; Ş. S. Aydemir, a.g.e., s.285-286; Mustafa Albayrak, a.g.e., s.525-526; Eric Jan Zürcher, a.g.e., s. 349.

³⁰⁷ M. A. Birand, C. Dünder, B. Çaplı, a.g.e., s. 169

³⁰⁸Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik..., s. 123; İsmail Öz, a.g.e., s. 124; William Hale, a.g.e., s. 149; Michel Mourre ve diğerleri, a.g.e., s. 420-422.

³⁰⁹Bu gösteriyi hazırlayan ve organize edenler ise daha önceki olaylarda ismini gördüğümüz Komünist fikirlere sahip olmasından ve Küba lideri Fidel Castro'ya benzemesinden dolayı arkadaşlarının Castro Nuri diye adlandırdıkları ve CHP Gençlik Kolları üyesi Nuri Yazıcı daha sonraki dönemlerde 1965-1968 TMGT'nin başkanı olan Alp Kuran, Hukuk Öğrencisi Nuh Bozkurtoğlu, Haydar Zengin, Raif Ertem ve Rafet Ataç idi. Hukuk fakültesi talebesi olan Nuri Yazıcı ve Alp Kuran önceden hazırladıkları planı uygulamak için harekete geçtiler. Şükran Özkaya, Adım Adım 27 Mayıs, İleri Yayınları, İstanbul 2005, s. 98.

hakkınız yok. Üniversiteden derhal çekilin” sözleri üzerine rektörde polis şiddetine uğrayarak zorla gözaltına alınır.³¹⁰ Rektör Onar’ın götürülmesi üzerine olaylar kontrolden çıkmıştır. Silahların da kullanıldığı polis müdahalesi esnasında Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz seken bir kurşun sonucu öldü.³¹¹ Polis müdahalesinin olaylarda yetersiz kalması üzerine ordu birlikleri sevk edilmeye başlandı. Mülki amirlerce verilen bu idari karar, olayların seyrini değiştirecek dönüm noktasını oluşturur.³¹² İstanbul’daki olayların toplam bilançosu 2 öğrencinin ölümü, biri ağır olmak üzere 16 polis memuru ile birlikte çok sayıda öğrencinin yaralanması, 150 kadar öğrencinin de gözaltına alınmasıyla sonuçlanmıştır.³¹³ İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, 27 Mayıs müdahalesi sonrası basına verdiği demeçlerde darbeye zemin hazırlayan 28-29 Nisan olaylarında polisin hükümetin talimatıyla öğrencileri kıyma makinalarından geçirerek tavuk yemi yapıldığı, ölenlerin toplu mezarlara gömüldüğü ve buzhanelerden toplu cesetler çıktığı yönünde birtakım açıklamalarda bulunmuştur.³¹⁴ S. Sami Onar’ın, bu açıklamalarının temelinde kamuoyunda askeri darbeye bir meşruiyet kazandırma çabası yatmaktadır. Bir basın toplantısında “Onar, 27 Mayıs’ta ordunun yönetime el koyuşunu, askeri bir darbe olarak değil bozulmuş bir siyasal iktidarın yerine meşru bir iktidarın getirilme yolu olarak tanımladı.”³¹⁵ sözleri bu görüşü destekler niteliktedir. 29 Nisan 1960’taki Demokrat Parti

---

³¹⁰Şerafettin Turan, a.g.e., s. 206; Sina Akşın, a.g.e., s. 222; Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 5, s.1973.

³¹¹“Yüzbinlerce İstanbullu Hürriyet şehitlerini Ankara’ya yolcu etti.”, Milliyet, 10 Haziran 1960, s. 1,5; “Şehit Turhan’ın Annesi ‘Kanı helal olsun’ diyor.”, Milliyet, 10 Haziran 1960, s. 5; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 84; İsmail Öz, a.g.e., s. 126; Sefa Salih Aydemir, a.g.e., s. 15

³¹²Olayların görgü tanıklarından olan Cumhurbaşkanı’nın yaveri Mustafa Tayyar; “Üniversite civarı mahşer. Tanklar, cemseler, jipler, Subaylar. Atatürk heykelinin etrafında kızlı erkekli öğrenciler kol kola girmişler, orada duruyorlar. Bir oyun havası içinde, bir laubalilik içinde. Subaylarla erlerle konuşuyorlar. Beraber sigara içiyorlar. Ben hemen Refik Tulga’yı aradım. “Sayın Generalim, beni Cumhurbaşkanı’nın gönderdi. Hadiseler hakkında iyi malumat alamadık. Ne oluyor?”, “Vallahi Tayyar Bey ben başa çıkamadım. Bu çocukları öğretim üyeleri, CHP yanlıları kandırıyorlar, CHP Gençlik Teşkilatı da bunları harekete geçiriyor.” dedi. Askerler o gün Cumhurbaşkanı’nın elçisine göstericilerin tutuklandığını söylediler. Gerçekten de üniversite çıkışında yürüyüş yapan yüzlerce genç cemselere doldurularak Davut Paşa Kışlasına götürülmüştü. [...] İstanbul’dan Vali Yetkiner arıyor dediler, Çıktım telefona. Dedi ki, “Tayyar Bey, akşam yakalanıp cemselere bindirdiğimiz o öğrencilerin hepsi Davut Paşa Kışlasına gitmeden yolda serbest bırakılmışlar. Sadece 40-50 kişi gitmiş. Ertesi gün Davut Paşa Kışlası’nın futbol takımıyla maç yapmışlar. 2-2 berabere kalmışlar” Ordunun tavrı böylece ortaya çıkmıştı. “Ordu, artık iktidarın kontrolünde değildi.” diyerek olaylarda ordunun tavrını aktarır. Bkz; M. A. Birand, C. DüNDAR, B. Çaplı, a.g.e., s.169.

³¹³Mustafa Albayrak, a.g.e., s.536.; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 206

³¹⁴“Buzhane ve Çukurlarda Bulunan Cesetler. Cesetler, İstanbul ve Ankara’da bulundu”, Cumhuriyet, 02 Haziran 1960, s. 1; “Cesetler yem makinalarında kıyılıp toz haline getirilmiş”, Akşam, 4 Haziran 1960, s. 1; “Buzhanelerden toplu halde cesetler çıktı.”, Milliyet, 2 Haziran 1960, s. 1; “28 Nisan hadiselerinde 90 üniversiteli kayıp”, Tercüman, 29. Mayıs 1960; s. 1; “Hürriyet şehidi gençlerimiz hakkında dün Milli Birlik Komitesi açıklama yaptı. Cesetlerin makinelerde kıyılıp toz haline getirildiği ihbar edildi. Halktan aramalar için yardım isteniyor.”, Hürriyet, 04. Haziran 1960, s. 1.

³¹⁵Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s. 217

Meclis Grubu toplantısında Başbakan Adnan Menderes olaylarla ilgili olarak bir açıklama yapmıştır.³¹⁶ “Bu üniversiteye gireceğiz, temeline gireceğiz. Bize vatan lazımdır. Siyaset yapmak için, üniversite kurmak için vatan lazımdır. [...] Bugün fiilen ihtilal içindeyiz. İhtilalin kendine göre mantıklı icapları vardır. Biz bunları yaparken mümkün olduğu kadar memleket menfaatlerini müdafaa etmek ve kestirim yoldan her yerde her memleketi lokalize etmek suretiyle neticeler alma yolunda tertiplerimizi almaktayız. Şimdi aziz arkadaşlarım bu gazeteleri kapatacağız, bu adamları içeri tıkacağız. Girilemezmiş? Emir verdik derhal girin dedik, üniversiteye girmek değil, temelinin altına gireceğiz.” Olayların başlaması ve kontrol edilemez bir hal almasını CHP’nin kışkırtmasına bağlayan hükümet; önce İstanbul Üniversitesi’ni tatil eder ve basına olaylarla ilgili yayın yasağı getirilir. Ardından da Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan edilir.³¹⁷ Sıkıyönetimin ilan edilmesine rağmen ertesi gün, CHP Gençlik Kolları’nın ve bazı üniversite öğretim üyelerinin de kışkırtması sonucu olaylar İstanbul’dan Ankara’ya sıçramıştır.³¹⁸

6.2. 29 Nisan 1960 Ankara Öğrenci Olayları

İstanbul’daki üniversitelerde DP Hükümeti tarafından kurulan Tahkikat Komisyonuna yönelik gerçekleşen protesto gösterileri iki öğrencinin ölümü ve çok sayıda öğrencinin yaralanmasıyla sonuçlanmış, olaylar ile ilgili haberler yayın yasağı konulmasına rağmen ülkeye yayılmıştır.³¹⁹ Ankara’daki üniversite gençliği de hem arkadaşlarına destek olmak ve İstanbul’daki olayları kınamak hem de yaptıkları karşısında hükümeti protesto etmek adına 29 Nisan’da Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi’nde dersleri boykot etme kararı aldılar. Ankara Hukuk Fakültesi önünde toplanan öğrenciler SBF öğrencilerinin de katılımıyla İstanbul olayları esnasında ölen ve yaralananlar için saygı

---

³¹⁶Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları, Cilt 304, Dönem XI, s.9-18, Aktaran, Mustafa Albayrak, a.g.e., s.536-537.

³¹⁷S. S. Aydemir, a.g.e., s. 16; “İstanbul Örfi İdaresi yayınladığı ilk tebliğinde; basına olaylarla ilgili yayın yasağı getirmiş, saat 21.00’den sabah 5.00’a kadar sokağa çıkma, tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılmasını yasakladı.” Cumhuriyet 29.04.1960, s. 1; Milliyet 29.04.1960, s. 1; Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, s. 1973.

³¹⁸Sina Akşin, a.g.e., s. 222; “CHP’nin etkili üyelerinden olan Bülent Ecevit, Orhan Birgit, Alev Coşkun ve Suphi Baykan öğrencilerle kurdukları ilişkiler sayesinde, iktidara karşı liderliğini öğrencilerin yürüttüğü kitlesel protesto hareketlerinin devamlı canlı kalmasını sağladılar.” Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, s.1973; İsmail Öz, a.g.e., s. 127.

³¹⁹O dönem muhalefesinde desteğiyle basın, hükümete dair çok cüretkâr haberler yapabiliyordu. Haberler o kadar abartılıydı ki A. Menderes’in eylemci öğrencileri kıyma makinelerinden geçirdiği veya çok sayıda öğrenci cesedinin buzhanelerde saklandığı şeklinde haberler yapılıyordu. “Buzhanelerden Toplu Halde Cesetler Çıktı: Cesetlerin Ekserisinin nümâyişlerde öldürülen talebeler olduğu açıklandı.”, Milliyet, 02.06.1960, s. 1; “Sabık Cumhurbaşkanı 1500 Harbiyelinin imhasında hiç mahsur olmadığını söylemiş.”, Milliyet, 09.06.1960, s. 1.

duruşunda bulunmak istediler.³²⁰ Saygı duruşu sonrası bazı akademisyenlerin katılımı ile öğrenciler gösteriye başladılar. Bu sırada Prof. Dr. Bülent Nuri Esen ve Ankara Örfi İdare Komutanı Korgeneral Namık Argüç'ün öğrencilerin dağılmalarını sağlamak için yaptığı yatıştırıcı konuşmalar da bir işe yaramadı. Yapılan ikazlara rağmen öğrencilerin gösterilere devam etme konusundaki ısrarcı tavırları üzerine süvari birliği ve polisin müdahalesiyle çatışma çıktı. 5 saate yakın süren olaylar esnasında fakülte binaları ağır tahrip oldu.³²¹ Aynı gün İzmir'de de üniversite gençliği olayları protesto etmek amacıyla sessiz bir yürüyüş düzenlediler. Sıkıyönetime rağmen olayların giderek şiddetlenmesi üzerine örfi idare tarafından İstanbul ve Ankara Üniversitelerine bağlı tüm fakülte ve Yüksekokullar bir ay süre ile kapatıldı.³²² Başbakan Adnan Menderes'in İstanbul ve Ankara'da yaşanan olaylarla ilgili 29 Nisan'da radyodan yaptığı açıklamada üstü kapalı bir şekilde CHP'yi işaret ederek olayların art niyetli olduğunu ve hükümetin yıpratılması amacını taşıdığını ifade etmiştir.³²³

İstanbul ve Ankara'da gerçekleşen protesto gösterileri karşısında DP'de 5 Mayıs'ta Ankara Kızılay'da bir miting düzenleme kararı aldı. DP'nin planına göre TBMM'den çıkıp Çankaya'ya giden A. Menderes ve C. Bayar parti taraftarlarının toplandığı Kızılay meydanından geçerken halkın arasına karışacak ve liderlerin de tesadüf etmesiyle parti mitingine dönüştürülecek bir gösteri düzenlenecektir. DP yönetiminin bu mitingi düzenlemedeki amacı muhalefete, hala büyük bir halk kitlesinin arkalarında olduğu mesajını vermektir.³²⁴ Fakat hükümet lehine gösteri yapılacağına haberini alan SBF'li öğrenciler hem 28-29 Nisan'da İstanbul'da yaşananları protesto etmek, hem de bu durumu engellemek için 5.ayın 5.günü saat 5'te Kızılay'da 555 K parolası ile bir toplantı düzenleneceğini aralarında kararlaştırdı ve tüm üniversiteye yaydılar.³²⁵

³²⁰ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.537; Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik... a.g.e., s.136.

³²¹ Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik..., s.137-138; İçişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre, Ankara olayları sonucunda 11 öğrenci, 7 polis, 1 er ve 3 itfaiye mensubu yaralanmış olup, olaylar nedeniyle 58 kişi tutuklanmış ve örfi idareye teslim edilmiştir. Cumhuriyet, 01.05.1960.

³²² Sefa Salih Aydemir, a.g.e., s. 17; Cumhuriyet, 30.04.1960; Milliyet, 30.04.1960.

³²³“Derhal ifade edeyim ki, İstanbul'da ve Ankara'da çıkarılmak istenen hadiseler, memleketin huzuruna, asayişine ve selametine karşı girilmiş, ağır ve vahim suikastlardır. [...] Bu manzara ve hadiseler, memleketin birtakım genç ve masum evladının tahrikçi ve tertipçilerin nasıl aleti haline getirildiği hakkında açık bir fikir vermeye kâfidir sanırım. Fakat bu tahrikçi ve tertipçilerle bunların aleti haline getirilmiş olanların teşkil ettiği iki ayrı zümreden başka bir de üçüncü zümre daha vardır ki, bunu da kaydetmeden geçemeyeceğim. Bu üçüncü zümre yine bir zamandan beri daimi tahrik ve kışkırtıcı politikasına maruz bırakılmış olan birtakım mutaassıp particilerdir. [...] Memleketin asayiş ve selameti ile ve vatandaşlarımızın huzur ve emniyeti ile oynamamaz. Bu huzur ve emniyetin ve bozulmasına çalışılan sükûn ve asayişin muhafazasına hükümetimiz son derece azimli ve kararlıdır.” Milliyet, 30 Nisan 1960, s. 1-2; Cem Eroğul, a.g.e., s. 234

³²⁴Şerafettin Turan, a.g.e., s. 214; Sefa Salih Aydemir, a.g.e., s. 18.

³²⁵Tanel Demirel, a.g.e., s. 334; Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1973; Cem Eroğul, a.g.e., s. 235; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 90; “555K olayına da CHP Gençlik Kollarının destek verdiği iddia edilmektedir.” İsmail Öz, a.g.e., s. 129; Michel Mourre ve diğerleri, a.g.e., s. 420-422.

5 Mayıs'ta Kızılay'da toplanmaya başlayan öğrenciler, marş ve sloganlar eşliğinde yürüyüşe geçtiler. Bu sırada TBMM'den dönmekte olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Meclis Başkanı Refik Koraltan bir arabada, İçişleri Bakanı Namık Gedik de bir arabada oldukları halde, Orduevine doğru yaklaştıkları sırada trafik, olaylar münasebetiyle yolu kapamış olmasına rağmen yollarına yaya olarak devamı tercih ederek arabalarından inmişlerdir. Bayar'ın ve Menderes'in kendilerine doğru yaklaştığını gören öğrenciler "İstifa" sloganları eşliğinde gelenlerin çevresini sardılar. Göstericilerle arasında yaşanan itiş kakış esnasında üstü başı hırpalanmış, kravatı kaykılmış, gömleğinin ucu pantolonundan çıkmıştı.³²⁶ Bir gazetecinin yardımıyla arabaya bindirilen Başbakan Menderes olay yerinden uzaklaştırılarak Başbakanlık binasına götürüldü.³²⁷ Olaylar nedeniyle meydana ayrılan Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, İçişleri Bakanı Namık Gedik'e³²⁸ göstericilerin derhal dağıtılması, dağılmayanların üzerlerine ateş açılması emri verdiği ileri sürülmüştür.³²⁹ Belki de o gün Türk siyasi tarihinin en kanlı eylem bastırma girişiminin eşliğinden dönülmüştür. Öğrencilerin ülke yönetimine yönelik protesto gösterileri, muhalefetine katkısıyla Mayıs 1960 tarihinde doruk noktasına ulaştı. 555K olaylarının ardından 20 Mayıs'ta Hindistan Cumhurbaşkanı Nehru'nun karşılama töreninde öğrenciler A. Menderes'i yine protesto ettiler. İhtilalin ayak sesleri 21 Mayıs'ta 1960'ta Ankara'da çınladı. Bir süredir üniversite olayları nedeniyle zaten huzursuz olan Harp Okulu öğrencileri başlarındaki subaylarla birlikte Kızılay'daki sessiz yürüyüşü iktidar için fırtınanın iyice yaklaştığını göstermişti.³³⁰

³²⁶M. A. Birand, C. Dünder, B. Çaplı, a.g.e., s.177; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 214; "Öğrenciler Menderesin üstüne üstüne yürüdüler ve Menderes tartaklandı. Başbakan, gazeteci Emin Karakuş'un arabasına sığınarak güçlükle uzaklaştırıldı. 555 K olayıyla ilgili bir rivayet, olaylar sırasında bir gencin "hürriyet istiyoruz" diyerek Menderesin yakasına yapıştığı ve Menderes'in de "hürriyet olmasa bir başvekile bunları söyleyebilir misiniz?" dediğidir. Kendisi yalanlamış olsa da kimi muhitlerde bu gencin Deniz Baykal olduğuna inanılır." Alper Sedat Aslandaş, Baskın Bıçakçı, Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 45.

³²⁷Tanel Demirel, a.g.e., s. 334; Zafer Gazetesi, 06.05.1960; İsmail Öz, a.g.e., s. 130.

³²⁸Namık Gedik, ilki 18.05.1954 - 10.09.1954 tarihleri, ikincisi 24.12.1956 - 27.05.1960 tarihleri arasında olmak üzere iki kez İçişleri Bakanlığı yapmıştır. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 42.

³²⁹"Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü): Ben odamda oturuyordum. Namık Gedik de benim odamdaydı. Birden kapı açıldı. Bayar girdi içeriye. Namık Gedik'e dedi ki, Namık Bey, hemen Kızılay'a gidin, megafonla dağılmalarını ilan edin, dağılmadıkları takdirde ateş edileceğini söyleyin." Kızılay'da o akşam ateş açılmadı. Ama Bayar'ın orada verdiği emir yıllarca tartışıldı. M. A. Birand, C. Dünder, B. Çaplı, a.g.e., s. 177; A. Kabacalı, Türkiye'de Gençlik..., s.154; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 214; Sefa Salih Aydemir, a.g.e., s. 18.

³³⁰Öğrencilerin başında bulunan Yüzbaşı Fuat Noras'tı. Noras o gün yaşananları şöyle anlatıyor: "Orduevinde buluştuk 13.30'da. Pek az bir grup oluşmuştu. Tehlikeliydi. Saat iki olduğu halde biz kaldırımdan yürüdük. Harbiyeli yoktu. 14.00'ü geçe, Kızılay'a inen o kavşaklardaki bütün yollardan sanki kovayla su dökülmüş gibi Harbiyeli döküldü ortaya. Birdenbire trafik durdu otomatikman. Polisler kaçışmaya başladı. Üniformalı polisler korkuyordu askerlerden. Yüzbaşı arkadaşımız İhsan Savim, Harita Genel Müdürlüğü'ndeydi o zaman. Arazide kullandığı urgan elindeydi. Yürüyüş esnasında o zamanki Örfi İdare Kumandanı Namık Argüç hışımla üstüne yürüdü bunun. 'Ne o elindeki urgan, Beni mi asacaksın?' Cevap: 'Evet...gerekirse.' İhtilal aslında orada

27 Mayıs darbesi öncesi İstanbul ve Ankara’da yaşanan öğrenci olayları her ne kadar muhalefet partisinin yönlendirmesiyle gerçekleşmiş olsa da Cumhuriyet tarihi boyunca üniversite yönetimi ve öğrencileri tarafından örgütlenilmiş kitlesel eylemler olarak ilk kez DP iktidarı döneminde ortaya çıkmıştır. 1960 yılına kadar üniversitelerdeki öğrenci örgütlenmeleri genellikle Cumhuriyet devrimlerine ve milli değerlere sıkı sıkıya bağlı, siyasi anlamda muhalefetten uzak, kontrol edilebilir ve herhangi bir itici gücü olmayan örgütlenmelerdir. Bu durum DP’nin 1957 yılı seçimlerinden sonra muhalefetin ve basının ağır eleştirilerine maruz kalıp saldırgan bir politika izlemesiyle değişmeye başlar. Üniversitelerin, DP iktidarını eleştiren muhalefet partisi ve basın yanında yerini alması DP iktidarının üniversitelere yönelik birtakım yaptırımlara yönelmesine yol açmış, bu da üniversiteleri siyasi iktidarla karşı karşıya getirmiştir. İktidar ve muhalefetin siyasi çekişmeleri arasında muhalefetin yanında yer alan üniversiteler, öğrencilerin gerçekleştirdiği protesto gösterileri sonunda askeri müdahaleye zemin hazırlanmıştır. Öğrenci olayları sonucunda 1950-1960 yılları arasında varlık gösteren Demokrat Parti dönemi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin 27 Mayıs 1960 tarihinde ülke yönetimine el koymasıyla son bulmuştur. 27 Mayıs darbesinin gerçekleşmesinde büyük etkisi olan bu öğrenci olayları, 1960’lı yılların gençliğine ilham kaynağı olmuştur. 28-29 Nisan olaylarından güç alan 68 kuşağının üniversite öğrencileri, yönetiminden memnun olmadıkları gerekçesiyle mevcut siyasi iktidarı ikinci kez değiştirebilmek adına yeni bir öğrenci hareketi başlatmışlardır.

---

başlamıştı. Harbiyeliler Zafer Anıtı’na kadar yürüdüler. Orada İstiklal Marşı ile Harbiye Marşı’nı okuyup dağıldılar. Ordu ayaklanmış, iktidara en açık şekilde meydan okuyordu.” M. A. Birand, C. Dünder, B. Çaplı, a.g.e., s.178-179; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 214; Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, s. 1973; Cumhuriyet Gazetesi, 25.05.1960; T. S. Yılmaz, a.g.e., s. 90; E. J. Zürcher, a.g.e., s.350; W. Hale, a.g.e., s. 149.

İKİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ SONRASI TÜRKİYE’DE SOLUN VE MİLLİYETÇİLİĞİN YÜKSELİŞE GEÇMESİ

1. 27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrası Ülkede Oluşan Siyasi ve Sosyal Ortam

14 Mayıs 1950 seçimlerinden zaferle çıkan ve tek parti iktidarına son veren DP, halkın önemli oranda desteğini aldığı bu on yıllık iktidarı süresince siyasi ve ekonomik alanlarda önemli işler gerçekleştirmiştir. Fakat DP iktidarı bu süreçte her ne kadar halkın desteğini arkasına almış olsa da CHP muhalefetini, basın, askeri bürokrasinin ve üniversite çevrelerinin çeşitli eleştirilerinin hedefi olmuş ve sonunda 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle birlikte DP’nin siyasi hayatı sona ermiştir.¹ DP, iktidarda olduğu süre içerisinde iktisadi kalkınmaya büyük bir canlılık getirerek ciddi anlamda bir ekonomik başarı yakalamıştır. Fakat DP’nin bu kalkınmayı plansız bir şekilde yürütmesi, onu 1950’li yılların sonuna doğru ciddi ekonomik sıkıntılara sokmuştur.² Ekonomi, DP iktidarının en çok eleştiri aldığı konuların başında gelmiştir. 27 Mayıs darbesiyle iktidarı ele alan ordunun bu darbeyi gerçekleştirmesinde ekonominin dışında başka gerekçeleri de vardı. DP’nin demokrasi çizgisinden saptığı, kendi taraftarlarına ayrıcalıklı davrandığı ve Atatürk ilke ve devrimlerinden ödün verildiği şeklindeki iddialardı. Bir başka gerekçe de basın ve entelektüellerden gelen eleştirilerin, baskıcı yöntemlerle susturulması ve özellikle laiklik olmak üzere, Kemalist ilkelerden uzaklaşılması en önemli iddialar arasında yer almaktadır.³ CHP’nin 5 Şubat 1937 tarihinde yaptığı değişiklikle “Altı Ok” anayasaya dâhil edilmiştir.⁴ Bu tarihten itibaren anayasaya bağlı kurulan siyasi partiler, dolayısıyla altı ok ilkelerine de bağlı kalmayı kabul etmiş oluyorlardı. Aksi halde parti kapatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Altı ok ilkelerini kabul ederek kurulan bir parti, siyasi duruşu açısından CHP’den çok da farklı bir konumda olmayacaktır. CHP’nin, altı okun laiklik ilkesine sıkı sıkıya bağlı olması karşısında, DP, tüzüğünde yer alan “manevi değerlere saygılı” ve parti programında

---

¹Partinin hukuken kapatılması ise darbeden dört ay sonra Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesinin 29 Eylül 1960 tarihli kararı ile gerçekleşmiştir. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi IV, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999, s. 223.

²Sina Akşin Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 260; Walter F. Weiker, Amerikalı, Fransız, Rus gözüyle 1960 Türk İhtilali, (Çev. Mete Ergin), Cem Yayınevi, İstanbul 1967, s.20-21.

³ William Hale, Türkiye’de Ordu ve Siyaset, Alfa Yay., İstanbul 2014, s. 133; W. F. Weiker, a.g.e., s. 15-17.

⁴TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 33. İnikad, Cilt: 16, s. 58-75; T.C. Resmi Gazete, 13 Şubat 1937, Sayı: 3513, s. 7659.

da yer alan “Partimiz, laikliđi, devletin din ile hiç bir ilgisi bulunmaması ve hiç bir din dūřuncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde mūessir olmaması manasında anlar; din hūrriyetini diđer hūrriyetler gibi, insanlıđın mukaddes haklarından tanır.” maddeleriyle dini deđerler konusunda CHP’den daha esnek bir siyaset takip ederek DP’nin farkını ortaya koymaya çalıřmıřtır.⁵ DP’nin, 1950 seçimleriyle birlikte iktidara gelmesi, CHP’ye muhalif olanların bu partinin çatısı altında toplanmalarını sađlamıřtır. Özellikle dini deđerler konusunda CHP’ye muhalif olan vatandaşların, DP’ye bu derece rađbet gōstermesinin en önemli nedenlerinden biri de ezanın Tūrke-Arapça okutulması tartıřmalarından ileri gelmektedir. 1932 yılında hūkūmet Diyanet İřleri Riyaseti’nden gōrūř olarak ezanın Tūrke okutulmasına karar vermiř, 1941 yılında çıkarılan 4055 sayılı yasayla da Arapça ezan okuyanlar hakkında ū aya kadar hapis ve 10 liradan 200 liraya kadar para cezasını Tūrk Ceza Kanunu’nun 526. maddesine ekletmiřtir.⁶ DP 1950 seçimlerini kazanmasından bir ay sonra 17 Haziran 1950 tarihinde yasada yapılan dūzenlemeyle ezanın Arapça okunması ceza kapsamından çıkartılmıř ve ezan tekrar Arapça okunmaya bařlamıřtır.⁷ DP’nin yapmıř olduđu bu dūzenleme özellikle dindar kesim tarafından būyūk bir takdir ve sevinçle karřılanmıřtır. DP’nin bu Arapça ezan hamlesi on yıllık iktidarı sūresinde yapılan tūm seçimlerde dindar kesimin oylarını kendisine bađlamasını sađlamıřtır. DP’nin ezan meselesi ūzerinden dindar kesimle olan yakınlamařması hem CHP, hem de asker tarafından Kemalizm’in laiklik ilkesine vurulan bir darbe olarak algılanmıřtır.⁸

Askerin, 27 Mayıs darbesini gerçekleştirmesindeki nedenlerden bir diğeri de subayların DP’nin ekonomik politikalarından en fazla zarar gōren kesim olmasıdır.⁹

⁵“Demokrat Parti Programı Umumi Prensipler”, Demokrat Parti Programı 1946, s. 4; “Birinci Kısım/Genel Esaslar/Partinin Kuruluřu, Adı ve Merkezi”, Demokrat Parti Tūzūđū, s. 3.

⁶TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dōnem, 61. İnikad, Cilt: 19, s. 6-7; T.C. Resmi Gazete, 6 Haziran 1941, Sayı: 4827, s. 1126.

⁷TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dōnem, 9. Birleřim, Cilt: 1, s. 181-187; T.C. Resmi Gazete, 17 Haziran 1950, Sayı: 7535, s. 18633; “Arapça Ezana mūsaade ediliyor.”, Milliyet, 5 Haziran 1950, s.1; “Arapça Ezan için Demokrat Partinin cevabı.”, Milliyet, 10 Haziran 1950, s. 1; “Ezanın istenilen dilde okunması kararlaştı.”, Milliyet, 14 Haziran 1950, s. 1; “Meclis Ezanı kabul etti.”, Milliyet, 17 Haziran 1950, s. 5.

⁸Sina Akřın, Yakın ađ Tūrkiye Tarihi I, Milliyet Kitaplıđı, İstanbul 2003, s. 223-224; Erdoğan Gūnal, Tūrkiye’de Demokrasinin Yūzyıllık Serūveni (1908- 2008), Karakutu Yayınları, İstanbul 2009, s. 153; Asker, 27 Mayıs mūdahalesinin gerçekleřmesinin ardından ezan konusunda gōrūř deđiřikliđine giderek halktan yana tavır almıř ve bunu 26 Temmuz 1960 tarihinde yayımlanan 35 sayılı komite tebliđi ile duyurmuřtur. “Vicdan hūrriyetinin hazinesi olan mukaddes dinimizin irticai ve siyasi cereyanlara alet edilmeden saf ve lekesiz kalması MBK’nin en būyūk emelidir. Vatandařlarımızın din hakkındaki inanıř ve ibadetlerine ne kanun ve ne de zor kuvveti ile mūdahale edilemez. Bu maksatla řunu kesin olarak belirtmek isteriz ki, Bazı teřekkūl ve řahuslar tarafından yapılan ezan ve Kur’an-ı Kerim’in Tūrke okutulması mecburiyeti gibi vatandaşlarımızın zihinlerinde yanlıř kanaatler uyandıracak istidattaki beyan, tefsir ve propagandalar hiçbir suretle MBK’nin fikirlerini ifade edemez.”, Alparslan Tūrkeř, 27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler, Hamle Basım-Yayın, İstanbul 1996, s. 173.

⁹Kurtuluř Kayalı, Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart, İletifim Yayınları, İstanbul 2000, s. 65; Muammer Taylak, 27 Mayıs ve Tūrkeř, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977, s. 7; William Hale, a.g.e., s. 139; “1950’lerde

Alparslan Türkeş 27 Mayıs öncesi askerin ekonomik ve sosyal durumundan şu şekilde bahsediyor. “Subaylık, bir mahkûmiyet ve mahrumiyet mesleği haline getirilmişti. Gittikçe artan hayat pahalılığı, her gün birkaç tanesi birden türeyen harp zenginleri sebebiyle, askerler durmadan hakir görülüyor, kendilerini ve ailelerini geçindirebilmek için, bunlara tahammül etmek mecburiyetinde kalıp, ıstırap çekiyorlardı.”¹⁰ Ancak, ekonomik veya toplumsal gerekçelere rağmen 27 Mayıs’ın arkasındaki asıl gerekçe, siyasidir. DP’nin baskıcı bir rejime doğru yönelme girişimleri ve buna karşı muhalefetin ve gençliğin güç kazanması, din sömürüsü ve Kemalîst ilkelere birtakım ödünler verilmesi darbenin yapılmasında siyasî gerekçelerin başta geldiğini göstermektedir. 27 Mayıs, sadece askeri bir çerçevede oluşmamıştır. DP’ye karşı biriken siyasal, sosyal ve ekonomik muhalefetten doğmuştur.¹¹ Bu bilgiler ışığında 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin yapılmasında üç önemli etkenin olduğu söylenebilir: Ülkedeki siyasî bunalım, ekonominin bozulması ve Kemalîst ilkelere ödün verilmesi. Öte yandan, 27 Mayıs öncesinde yapılan gösterilerde özgürlük ve demokrasi gibi iki temel talebin olması, müdahalenin en önemli gerekçesinin siyasî nitelikte olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Askeri darbenin hemen ardından 27 Mayıs kadrosunun siyasî meşruiyet arayışı da müdahalenin siyasî nitelikte olduğuna işaret etmektedir. Kurucu Meclis ve Yeni Anayasa gibi yeni oluşumlar, bu meşruiyeti arama ve oluşturma anlayışının birer örneğidir.¹² 27 Mayıs 1960 askeri darbesi planlama süresi bakımından çok uzun bir zaman dilimini kapsamamıştır. Ama darbe düşüncesi ve subayların bu konuyla ilgili teşkilatlanmaları 1955 yılına kadar uzanmaktadır.¹³ Anayasa ihlali iddiaları, basın ve üniversiteler üzerindeki baskı, muhalefet partisinin kapatılması yönündeki iddialar,

---

bedelini karşılayamaz diye askere kiralık ev dahi gösterilmiyordu. Kalabalık ailelerini geçindirmekte zorlanan Subaylar otobüs şoförlüğü gibi ek işler yapıyordu. Bazıları bir zamanlar çok itibarlı olan fakat gözden iyice düşmeye başlamış askerlik mesleğinden istifa etti.” Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 321.

¹⁰Alparslan Türkeş, a.g.e., s. 15.

¹¹Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2000, s. 365.

¹²Bülent Tanör, a.g.e., s. 365.

¹³“1960 darbesini planlayıp gerçekleştiren gurubun oluşumu, İstanbul’daki Harp Okulunda okuyan iki genç subayın Dündar Seyhan ile Faruk Güventürk’ün radikal fikirli subaylardan bir hücre oluşturmaya başladıkları 1955’te başlamıştır.” William Hale, a.g.e., s. 140; Metin Toker’e göre Talat Aydemir’de ihtilal komitesini kendisinin kurduğunu iddia etmiştir. Orduda her zaman, ta Atatürk devrinden itibaren ve İsmet Paşanın iktidar yıllarında, hep birtakım gizli teşkilatlar olagelmıştır. Böyle örgütler kurmak, bunlara girmek, tabanca üzerine yeminler etmek ihtimal ki bütün ordularda bir alışkanlık, eşyanın adeta doğası gereği bir davranıştır. Ama bunların sönüp gitmesi, ya da ciddi bir teşebbüs olarak çıkması, memleketin başındaki iktidarın tutumuna bağlıdır. İsmet Paşa’yı kendisini ziyaret eden bir subay “Paşam, biz ihtilali size karşı da yapardık.” sözlerine karşılık İsmet Paşa “Sen zor yapardın! Ben, bir ihtilal ortamı yaratır mıydım?” şeklinde cevap vermiştir. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Yarı Silahlı, Yarı Kılıhlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991, s. 34.

İnönü'nün yaptığı birtakım açıklamalar ve öğrenciler tarafından gerçekleştirilen sokak gösterileri 27 Mayıs darbesini tetikleyen olaylar olmuştur.¹⁴

27 Mayıs günü iktidarı ele alan Türk Silahlı Kuvvetlerinde görevli olup, kendilerine Milli Birlik Komitesi adını verdikleri bir grup asker,¹⁵ radyodan komite üyesi Albay Alparslan Türkeş'in¹⁶ sesiyle tüm ülkeye duyurduğu Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğunu açıklayan bildiride, gerçekleştirilen bu eylemin amacını "Türk demokrasisini içine düştüğü buhrandan kurtarmak, kardeş kavgasına son vermek ve partilerin içinde buldukları anlaşmazlık durumuna son vermek" şeklinde açıklamıştır.¹⁷ Eylemin amacı belirtildikten sonra en kısa zamanda seçimlerin yapılarak çok partili rejim sistemine tekrar dönüleceği bilgisi de verilmiştir.¹⁸ Yalnız, darbeci subaylar bildiride her ne kadar eylemlerinin hiçbir kişi veya guruba karşı yapılmadığını iddia etmişlerse de, DP yönetimini açıkça hedef aldıkları bilinen bir gerçektir.¹⁹ Askerler gerçekleştirdikleri bu darbenin yasal dayanağını ise, 10 Haziran 1935 tarih ve 2771 sayılı Ordu Dâhili Hizmet Kanunu madde 34'te yer alan; "Ordunun vazifesi, Türk yurdunu ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır." maddesine bağlamışlardır.²⁰

¹⁴Mehmet Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul 2005.

¹⁵Askeri darbeyi gerçekleştiren ve Milli Birlik Komitesini oluşturan 38 subayın isimleri için bkz. Şerafettin Turan, a.g.e., s. 281; "Askeri darbenin asıl lideri ve kurulan gizli örgütleri teşkilatlandıran kişi, Tümgeneral Cemal Madanoğlu'dur. Darbe gerçekleştirildikten sonra Cemal Madanoğlu, bunu duyurmak için, Anadolu'daki bütün kuvvet komutanlarına telefonla haber vermiştir. 3. Ordu Komutanı Orgeneral Ragıp Gümüştapa'nın, eğer darbenin lideri kendisinden daha kıdemli değilse, ordusuyla Ankara'ya yürüyüp isyancıları yakalayacağını söylemesi üzerine, darbeden haberi olmayan Emekli Orgeneral Cemal Gürsel'i Milli Birlik Komitesi'nin başına getirmiştir. 27 Mayıs Darbesi'ni küçük rütbeli subaylar gerçekleştirmiştir. Darbenin bu yapısı, TSK'da emir komuta zincirinin bozulması tehlikesi doğmuştur. Bu yüzden Cemal Gürsel'in Ankara'ya gelip darbenin başına geçmesi zorunlu olmuştur. 27 Mayıs günü Gürsel, askeri bir uçakla Ankara'ya getirilerek darbecilerin başına geçirilmiştir. Böylece, ordu içerisinde büyük sorun olabilecek darbenin liderliği meselesi çözüme kavuşmuştur. Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, Araştırma Dizisi:7, İstanbul 1997, s. 319; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 222.

¹⁶Alparslan Türkeş'in askeri ve siyasi hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Metin Turhan, *Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009; Rasim Ekşi, *Amerikan, İngiliz ve Fransız Belgelerinde Alparslan Türkeş*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2007; Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul 1995.

¹⁷Yayımlanan bildiri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Alparslan Türkeş a.g.e., s. 23-31; Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, s. 193-196; Arslan Tekin, *Alparslan Türkeş ve Liderlik*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008, s. 109-111; Muammer Taylak, a.g.e., s. 25-27; Ş. Turan, a.g.e., s. 280; William Hale, a.g.e., s. 158-159; Walter F. Weiker, a.g.e., s. 32.

¹⁸Cemal Gürsel 8 Ağustos'ta İstanbul'da yaptığı bir konuşmasında, yeni seçimlere Yönelik hedeflenen tarihin, darbenin yıldönümü olan 27 Mayıs 1961 olduğunu söylemiştir. "Letter From the Ambassador to Turkey (Warren) to the Assistant Secretary of State for Near Eastern and South Asian Affairs (Jones)" Document No: 376, Foreign Relations of the United States, 1958-1960, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume X, Part II, The United Nations, United States Government Printing Office, Washington 1973, pp.1264-1274.

¹⁹Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih 1960-1980", *Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (Ed. Sina Akşin) Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s. 195.

²⁰TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem 1. Yasama Yılı, 36. İçtima, Cilt: 4, s. 97; T.C Resmi Gazete, Kanun No: 2771, Sayı: 3031, 18 Haziran 1935, s. 5347; Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, (çev. H.

Müdahalenin ardından hazırlanarak 14 Haziran 1960 tarihinde yayınlanan 27 maddelik geçici kanunda müdahalenin gerekçesi ve MBK'nın görevi şöyle açıklanmıştır: "İktidar partisi idarecileri tarafından anayasanın çiğnenmesi, Türk milletinin bütün fert ve insanlık hak ve hürriyetlerinin ve masumiyetlerinin ortadan kaldırılması, muhalefet murakabesi işlemez hale getirilerek tek parti diktatoryası kurulması suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen bir parti grubu durumuna düşürülmüş ve meşruluğunu kaybetmiştir. Ordu Dâhili Hizmet Kanununun 34 üncü maddesi ile Türk yurdunu ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile tâyin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumak vazifesi kendisine verilmiş olan Türk Ordusu, vatandaşı birbirine düşürmek suretiyle Türk vatanını ve milli varlığı tehlikeye koymuş olan eski iktidara karşı bu mukaddes kanuni vazifesini yerine getirmek ve hukuk devletini yeniden kurmak için, Türk milleti adına harekete geçerek, milleti temsil vasfını kaybetmiş olan meclisi dağıtıp iktidarı, geçici olarak, Milli Birlik Komitesine emanet etmiştir. Milli Birlik Komitesi, yeni anayasa ve seçim kanununu, demokratik usullere uygun olarak, kabul edip buna göre en kısa zamanda yapılacak genel seçimlerle yeniden kurulacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisine iktidarı devredeceği tarihe kadar Türk milleti adına hâkimiyet hakkını kullanır."²¹ Asker tarafından gerçekleştirilen bu müdahalenin demokrasiyi korumak ve geliştirmek maksadıyla yapıldığına dair güvenceler verilmesi, askere yönelik kuşkuları ortadan kaldırmış, gerek halk gerekse basının darbeye yönelik endişeleri yerini ülke çapına yayılan bir coşkuya bırakmıştır.²²

Milli Birlik Komitesi (MBK)²³ adı altında bir araya gelen bu otuz sekiz subay iktidara el koyduktan sonra, muhalefetin 1924 anayasasında değişiklik yapılması ve Türkiye'deki

---

Aydoğan-E. Ermet), 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 16; Gül Tuba Dağcı, Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs Darbesi, İlgı Yayınları, İstanbul 2006, s. 84; Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Asker..., s. 327-328.

²¹T.C Resmi Gazete, Kanun No: 1, Sayı: 10525, 14 Haziran 1960, s. 1533; Örsan Öymen, Bir İhtilal Daha Var, 4. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1987, s. 270-271; William Hale, a.g.e., s. 163.

²²"Milletçe bayram sevinci içindeyiz." Tercüman, 28 Mayıs 1960; Ahmet Emin Yalman, "İhtilal Sevinci", Vatan, 28 Mayıs 1960; "İstanbul'un Yaşadığı Tarihi An: 27 Mayıs Cuma Saat 3" Hürriyet, 28 Haziran 1960; "Kurtuluş Bayramı" "Hürriyet Hareketi", Hürriyet 29 Mayıs 1960; Cumhuriyet'te yazan Hamdi Varoğlu 30 Mayıs 1960 tarihli yazısında ihtilali "aydın kafalıların ihtilali" olarak nitelendirmiştir; Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze), 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 86-87; Nadir Nadi'nin 27 Mayıs sonrası Cumhuriyet Gazetesinde darbe ile ilgili kaleme aldığı köşe yazıları için bkz. Nadir Nadi, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a (1961-1962), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul 2000; Şerafettin Turan, a.g.e., s. 223-224.

²³MBK'yı oluşturanların açıklanması bir süre tartışılmıştır. Geçici anayasanın altındaki imzalarla üyelerin kimlikleri belli olmuştur. Buna göre: "Başkan: Cemal Gürsel, Üyeler: Fahri Özdilek, Cemal Madanoğlu, İrfan Baştuğ, Sıtkı Ulay, Ekrem Acuner, Mucip Ataklı, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Muzaffer Yurdakuler, Refet Aksoyulu, Fazıl Akkoyunlu, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Sezai Okan, Ahmet Yıldız, Emanullah Çelebi, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Kadri Kaplan, Muzaffer Karan, Mehmet Özgüneş Şükran Özkaya, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Münir Köseoğlu, Selahattin Özgür, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Numan Esin, Kamil Karavelioğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazır.", Michel Mourre, Pierre Dominique, Edmond Pognon, Michel Garder, Geroges-Roux,

kurumların savaş sonrası liberal dünyanın yeni düzeniyle uyumlu hale getirilmesi yönündeki düşüncesini benimsedi. Askeri darbe yönetimini oluşturan subaylardan çok azı Türkiye'nin siyasi geleceğine dair bir öngörü sahibi olarak göreve gelmişti. MBK'nın içerisinde ılımlılar ve radikaller olmak üzere farklı görüşlere sahip iki grup bulunmaktaydı. İlimliler, iktidarı siyasetçilere yani CHP'ye teslim etmek isteyen liberal ve demokrat kanadı temsil eden çoğunluğu oluşturuyordu. Albay Alparslan Türkeş'e bağlı genç subaylardan meydana gelen radikaller²⁴ ise entelektüellerin düşündüğünden çok daha köklü bir kurumsal yapılanmayı gerçekleştirene kadar süresiz olarak iktidarda kalma taraftarı idiler. Ancak 13 Kasım'da on dört radikal ismin yurtdışı görevi adı altında uzaklaştırılmalarıyla²⁵ MBK'dan tasfiye edilmeleri, ılımlıların programlarını uygulama konusunda önlerini açmış oldu.²⁶ 15 Ekim 1961 tarihinde yapılacak seçimlere kadar Cemal Gürsel'in başında bulunduğu MBK tarafından birincisi 30 Mayıs 1960 ile 5 Ocak 1961 ikincisi de 5 Ocak 1961 ile 20 Kasım 1961 tarihleri arasında iki geçici hükümet kurulmuştur.²⁷ MBK'nın müdahale sonrası ülkede yapılacaklara dair bir planı olmadığından akademisyenlerden fikir alarak yeni bir anayasa hazırlamak amacıyla bir komisyon kurdular.²⁸ Bu maksatla İstanbul Üniversitesi Rektörü Profesör Sıddık Sami Onar yeni bir anayasa yazmak üzere Ankara'ya davet edildi.²⁹ MBK

Victor Franco, Jean Laurent, İhtilaller ve Darbeler Tarihi, II, (çev. Sabiha Bozbağlı), Yirminci Yüzyıl Yayınları, İstanbul 1966, s.424-426; Tefvik Çavdar, a.g.e., s. 91; Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 195-196; Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Asker..., s. 324.

²⁴ABD'nin arşiv kayıtlarında Alparslan Türkeş hakkında radikal sağcı askeri grubun lideri olduğu ve bu Türkeş organizasyonunun boyutu bilinmemekle beraber çok sayıda genç subayın bu organizasyonun içinde olabileceği tahmin edilmiştir. "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State/Ankara, September 2, 1961", Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Volume XVI, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, United States Government Printing Office, Washington 2018, p. 1039-1040.

²⁵Alparslan Türkeş-Hindistan (Yeni Delhi), Orhan Erkanlı-Meksika, Orhan Kabibay-Brüksel, Münir Köseoğlu-Stockholm, Mustafa Kaplan-Lizbon, Muzaffer Karan-Oslo, Şefik Soyyüce-Kopenhag, Fazıl Akkoyunlu-Kabil, Rifat Baykal-Telaviv, Dündar Taşer-Rabat, Numan Esin-Madrit, İrfan Solmazer-Lahey, Muzaffer Özdağ-Tokyo, Ahmet Er-Libya.", Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket, I, Alternatif Yayınları, Ankara 1999, s. 73-74.

²⁶"Sovyet Bilim Adamı V. İ. Danilov, bu dönemde A. Türkeş'i ilerici ve 'radikal' bir subay olduğunu ve 14'ler grubunun başı olduğunu yazar." Aktaran, Rasim Ekşi, a.g.e., s. 27; Feroz Ahmad, Cumhuriyet Türkiye'sinde..., s. 244-245; Alparslan Türkeş, a.g.e., s. 87-92; Metin Toker, a.g.e., s. 163-166; Muammer Taylak, a.g.e., s. 94-98; Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Asker..., s. 337; T. Çavdar, a.g.e., s. 92-93; Ö. Öymen, a.g.e., s. 288-292; W. Hale, a.g.e., s. 172-179; Walter F. Weiker, a.g.e., s. 154-161; Arslan Tekin, a.g.e., s. 135-139.

²⁷Kurulan hükümetlerin üyeleri ve hükümet programları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Cemil Koçak, 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları, I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

²⁸Feroz Ahmed, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul 2006, s. 148; William Hale, a.g.e., s. 160; Walter F. Weiker, a.g.e., s. 87-92; M. A. Birand, C. Dündar, B. Çaplı, a.g.e., s. 215-219; "İlim ve Hukuk Heyeti Kuruldu", Milliyet, 28.05.1960, s. 1.

²⁹Anayasa hazırlamak amacıyla Ankara'ya çağırılan profesörlerin isimleri şunlardır. "Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ragıp Sarıca, Tanık Zafer Tunaya, İsmet Giritli, Muammer Raşit Sevgi'dir. Profesörler, Komite toplantılarının yapıldığı Askeri Şura Salonuna alındığında toplantıyı açan Cemal Gürsel şunları söylemiştir: "Hazırlayacağınız anayasanın muhtevası hususunda size hiçbir tesirde bulunmak istemiyoruz. Yalnız şu kadarını söylemek isterim. Öyle bir anayasa yapın ki, bir daha ihlali mümkün olmasın, dinin istismarına imkân bırakmasın." Tefvik Çavdar, a.g.e., s. 87-88; Daha sonra bu

Başkanı Cemal Gürsel, üç ay içinde seçimlere gitmek istediklerini belirterek kendilerinden mümkün olan en kısa sürede bir Anayasa tasarısı hazırlamalarını istedi.³⁰ MBK'nın, entelektüelleri de işin içine katma kararı, askeri darbeyi kurumsal bir darbeye, bir entelektüeller devrimine dönüştürdü. İktidarı askerler ele geçirmişti ama 27 Mayıs hareketini bir devrime, bir entelektüel devrimine dönüştürenler entelektüeller olmuştur.³¹ Hazırlanan ön raporu 28 Mayıs'ta MBK'ya sunan S. Sami Onar'ın başında bulunduğu Anayasa Komisyonu, DP'nin siyasi iktidarı nasıl yozlaştırdığını, anayasaya, basına, orduya ve üniversiteye olan saygısını nasıl yitirdiğini anlatarak müdahaleye meşruiyet kazandırdı. Komisyon, siyasi otoriteyi tesis etmeden ve yasal hükümeti sivillere devretmeden önce yepyeni bir devlet ve toplumsal kurumlar yaratılmasını salık veriyordu.³² Yapılan görüşmeler sonunda kimi asker üyelerin de görev alacakları bir hükümet kurulması üzerinde anlaşmaya varıldı.³³ 30 Mayıs 1960 tarihinde 27 Mayıs darbesinin ilk kabinesi kurulmuştur. Devlet Başkanlığı dışında C. Gürsel'in Başbakanlık ve Milli Savunma Bakanlığını da üstlendiği 18 üyeli bu ilk hükümette İçişleri ile Ulaştırma Bakanlıkları askerlere verilmiş, diğer bakanlıklara partili olmayan üst düzey bürokratlar, akademisyenler ve iş adamları getirilmiştir.³⁴ Aynı günün akşamında yapılan komite toplantısında TBMM'nin dağıtılması, partilerin siyasal faaliyetlerinin durdurulması, kapatılmış olan bütün gazetelerin ve üniversitelerin açılması kararlaştırılmıştır. Artık DP dönemi sona ermiş, devletin yönetim ve denetimi MBK'nın eline geçmiştir. İktidarı ele alma niteliğindeki bu ihtilalin, demokrasiye ve Atatürk devrimlerine yeniden yönelmeyi sağlayacak bir inkılap olup olmadığı atılacak siyasi adımlar ve yürürlüğe konulacak yeni bir anayasa ile belirginleşecektir.³⁵

1961 Anayasası, 1960 öncesi yaşanan özgürlük ve demokrasi darboğazının somut önlemlerle aşılabileceği inancıyla yazılmıştır. Her anayasa gibi 1961 Anayasasında da bir siyasi sistem öngörülmüş ve bu siyasi sistem önerisi metine doğrudan yansıtılmıştır. İnsanı ve bireyi yüce bir değer olarak gören Anayasa, hak ve özgürlüklerin geliştirilmesini ana hedef olarak göstermiştir.³⁶ Anayasa'da, devlet otoritesinin pekiştirilmesi değil, özgürlük ve

---

komisyon üyelerinden Prof. Dr. Tunaya ve Doç. Dr. Giritli komisyondan uzaklaştırılmış yerlerine Doç. Dr. Vakur Versan ile Dr. Lütfi Duran getirilmiştir. G. Tuba Dağcı, a.g.e., s. 86.

³⁰Şerafettin Turan, a.g.e., s. 224; Metin Toker, a.g.e., 82.

³¹Feroz Ahmed, Bir Kimlik Peşinde..., s. 148.

³²Feroz Ahmad, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset ve Siyasi Partiler", Modern Dünyada Türkiye 1839-2010, Cilt 4, Editör Reşat Kasaba, (çev. Zuhâl Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 243-244.

³³Kurulan bu geçici hükümetin programı hakkında bilgi için bkz. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 2. Birleşim, Cilt: 1, s. 2-8.

³⁴William Hale, a.g.e., s. 162.

³⁵Şerafettin Turan, a.g.e., s. 224-225.

³⁶Erdoğan Günel, Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni 1908-2008, Karakutu Yay, İstanbul 2009, s.155; Walter F. Weiker, a.g.e., s. 93-94.

demokrasiyi kurumsallaştırma niyeti yer almıştır. Anayasa'da toplum, tarih içinde bağımsızlık, hak ve hürriyetler için savaşılmış olarak tanımlanmış, meşruluğunu yitirmiş iktidara karşı direnme hakkının kullanılmış olduğu belirtilmiştir. Böylece, insan ve birey, devletten önce ele alınmış, özgürlük ise asıl ve en çok korunması gereken değer olarak görülmüştür.³⁷ Komisyonun hazırladığı geçici anayasa 14 Haziran 1960'ta Resmi Gazete de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁸ Daha sonra 12 Ağustos'ta kabul edilen 55 sayılı yasayla anayasadaki geçici sıfatı kaldırılmıştır.³⁹ Hazırlanan anayasa darbenin birinci yılında 27 Mayıs 1961'de halkoyuna sunulmak üzere kabul edilmiştir. 9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylamasında yeni anayasa %61,7 oranındaki evet oyuyla kabul edilmiştir.⁴⁰

1961 Anayasası ve yapılan diğer kurumsal düzenlemelerle ülkede bir sosyal devlet anlayışı oluşturulmaya ve DP döneminin ekonomik yaralarının sarılıp daha kurumsal ve adil bir ekonomik düzenin oluşturulmasına çalışılmıştır. Enflasyona karşı mücadelede yeni rejim tartışılmaz bir başarı elde etmiştir. 1959'da %18,8 olan enflasyon oranı 1960'ta %3,9'a, 1961'de yaklaşık %0'a düşürüldü. Fakat ihracat rakamları ve GSMH oranları bu kadar hızlı değişim gösterememiştir.⁴¹ Toplumsal adalet fikrinin ülke geneline hâkim olması için birtakım kararlar alınıp uygulanmaya çalışılmıştır. Gelir Vergisi Kanunu ile düşük gelirli için genişçe bir asgari geçim indirimi sağlanmış ve büyük toprak sahiplerinin vergilendirilmesi yoluna gidilmiştir. Arsa ve bina vergileri artırılmıştır. İş çevrelerini telaşlandıran Servet Beyannamesi⁴² sistemiyle, yaygın vergi kaçakçılığı önlenmek istenmiştir. Grev hakkı benimsenmiştir. Sosyalizasyon Kanunu⁴³ ile en uzak köylere sağlık

---

³⁷Bülent Tanör, a.g.e., s. 378

³⁸T.C Resmi Gazete, Kanun No: 1, Sayı: 10525, 14 Haziran 1960, s. 1533-1534; Geçici anayasa toplam dört bölüm ve 27 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölüm genel hükümler, ikinci bölüm Milli Birlik Komitesi, üçüncü bölüm Devlet Başkanı, dördüncü bölüm Bakanlar Kurulunu tanımlayan görev ve yetkilerini belirleyen maddelerden meydana gelmektedir.

³⁹T.C Resmi Gazete, Kanun No: 55, Sayı: 10579, 16 Ağustos 1960, s. 1975; Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 90

⁴⁰9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylamasıyla 1961 Anayasası, %38,3 hayır oyuna karşılık, %61,7 evet oyuyla kabul edilmiştir. Türkiye'de seçmen olarak oy kullanması gerekli kimselerin toplamının 12.735.009, bunlar içinden halkoyuna katılanların toplamının 10.322.169, verilen oylardan muteber bulunanların toplamının 10.282.561) ve muteber bulunmayanların toplamının ise 39.608 olduğu, Anayasaya evet oyu verenlerin toplamının 6.348.191 ve hayır oyu verenlerin toplamının ise 3.934.370 olduğu tespit edilmiştir. T.C. Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, Sayı: 10859, s. 4654-4655; Bernard Lewis, a.g.e., s. 16-17; Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 100; Metin Toker, a.g.e., s. 236; Erdoğan Günel, a.g.e., s.169; Walter F. Weiker, a.g.e., s. 106.

⁴¹William Hale, a.g.e., s. 171

⁴²31.12.1960 tarihinde mecliste kabul edilen Gelir Vergisi Kanunu'nun 114. Maddesi Servet Beyanı hakkındadır. "Yıllık beyanname vermek mecburiyetinde bulunan gerçek kişiler, her yıl verecekleri gelir beyannamelerinde 116. maddede yazılı servet unsurlarını bildirmeye mecburdurlar." T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 67. Birleşim, Cilt: 5, 31.12.1960, s. 56; T.C. Resmi Gazete, 06.01.1961, Sayı: 10700, s. 2945-2961

⁴³Sosyalizasyon Kanunu olarak bilinen ve tam adı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun hakkında daha geniş bilgi için bkz. T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 71. Birleşim, Cilt: 5,

hizmetlerinin götürülmesi arzulanmıştır. Eğitim seferberliği ve yedek subay öğretmenler yoluyla, köylünün uyandırılması hedeflenmiştir.⁴⁴ 27 Mayıs Anayasası, insan haklarını korumaya, gelecek hükümetlerin siyasal iktidarı kötüye kullanmalarının önüne geçecek önlemleri almaya çalışması açısından ileri bir demokrasi tutkusu taşımıştır.⁴⁵ 1961 Anayasasını yapmanın amaçları arasında, ülkeye ilerici bir özgürlük düzeni getirme ve bu konuda mümkün olduğunca az sınırlamalara gitme, yasaları yapmak için tek meclisli sistemden çok meclisli sisteme geçmek, yasama ve yürütme üzerinde etkin bir denetim kurma ve iktidarın sınırlayıcı dünya görüşüne bağlı olmayacak özerk kurumlar oluşturma gibi hedefler yer almıştır.⁴⁶ Netice itibariyle Batı standartlarında hazırlanmaya çalışılan 1960 anayasasının demokratik bir anayasa olmasının gereği olarak, ülkede hak ve özgürlükleri egemen kılması açısından pozitif bir görüntü çizse de beraberinde ileriye dönük birtakım sorunlar getirdiği de yadsınamaz bir gerçektir. Sonuç olarak 1961 anayasasının bir ihtilalin ürünü olduğunu ve demokrasiye müdahale edenler tarafından hazırlandığını da unutmamak gerekir.

27 Mayıs askeri müdahalesinin gerçekleşmesiyle siyasi alanda başlayan tasfiye hareketinin kapsamını genişleten MBK üyeleri, orduda ve üniversitede iki tasfiye hareketi daha başlatmışlardır. Bu tasfiye hareketinin ilki giderek bozulmuş olan hiyerarşi piramidini düzeltme amacıyla 3 Ağustos 1960'ta Silahlı Kuvvetler içerisinde gerçekleştirilen subayların tasfiyesidir.⁴⁷ Emekliye sevk edilen bu subaylar daha sonra Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) Derneği'ni kurmuş ve 1962 de görevlerine yeniden iade edilen 147'ler gibi aynı şekilde göreve dönme yönündeki girişimleri sonuçsuz kalmıştır. MBK'nın siyasilerle başlayıp, askerlerle devam ettirdiği tasfiye hareketinin üçüncü ve son ayağı

05.01.1961, s. 15-40; Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 224, Kabul tarihi: 05.01.1961; T.C. Resmi Gazete, 12.01.1961, Sayı: 10705, s. 3076-3079.

⁴⁴Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın II, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996, s. 772.

⁴⁵William Hale, a.g.e., s. 170.

⁴⁶Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 8. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990, s. 78-79

⁴⁷Yapılan yasal düzenlemeyle Generallerin %90'ı, Albayların %55'i, Yarbayların %40'ı, Binbaşlıların %5'i emekli edilmiştir. "Letter From the Ambassador to Turkey (Warren) to the Assistant Secretary of State for Near Eastern and South Asian Affairs (Jones)" Document No: 376, Foreign Relations of the United States, 1958-1960, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume X, Part II, United States Government Printing Office, Washington 2018, pp.1264-1274; Hizmet yılını tamamlayan subayların hükümet tarafından re'sen emekliye sevkini sağlayan 42 sayılı kanun gereğince 235 general ve amiral ile 5000'e yakın subay silahlı kuvvetler bünyesinden çıkarılmışlardır. T.C. Resmi Gazete, 5 Ağustos 1960, Sayı: 10570, s. 1893; Alparlan Türkeş, a.g.e., s. 164-165; Metin Toker, a.g.e., s. 127; Cemil Koçak, 27 Mayıs Bakanlar Kurulu..., I, s. 624-625; Bu tasfiye hareketiyle ordunun yeniden organizasyonu, gençleştirilmesi ve MBK'nın ordu üzerindeki otoritesini güçlendirmek ve meşrulaştırmak amacını gütmüştür. Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 199-200, William Hale, a.g.e., s. 165; Walter F. Weiker, a.g.e., s. 152-154; Kurtuluş Kayalı, a.g.e., s. 73; Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 92; Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Asker..., s. 334; Askerlerin emekli edilmesi hakkında bir başka görüş onları DP'ye bağlı oldukları gerekçesiyle emekli edildikleri Yönündeydi. Levent Ünsaldı, Türkiye'de Asker ve Siyaset, (Çev. O. Türkay), Kitap Yay., İstanbul 2008, s. 71.

üniversiteler olmuştur. 26 Ekim 1960 günü mecliste görüşülen 114 sayılı kanunun kabulü ile üniversitelerde başlatılan bu tasfiye hareketi kamuoyunda çeşitli tartışma ve tepkilere yol açmıştır.⁴⁸ 147 öğretim üyesinin çeşitli gerekçelerle üniversitelerden atılması üzerine bazı rektörler istifa ederek MBK'nın bu kararını protesto etmişlerdir.⁴⁹ Cemal Gürsel'in bu tasfiye hareketini bir hata olarak görüp, düzeltileceğine ilişkin söylediği sözler gerginliği azaltmıştır.⁵⁰ Görevlerinden uzaklaştırılan öğretim üyeleri çıkarılan yasa ile ancak 1962'de üniversitelerine dönme imkânı bulabilmişlerdir.⁵¹ Bu 147'ler olayı MBK ile askeri müdahaleyi destekleyen kesim arasında ciddi bir sürtüşme ve kırılmalığa yol açmış, bu da ileriki süreçte MBK'nın giderek yalnızlaşmasına sebep olmuştur.⁵² MBK, 15 Ekim 1961'de yapılan seçimler sonucunda CHP'nin Adalet Partisi (AP)⁵³ ile birlikte Türk siyasi tarihinde de bir ilk olacak olan koalisyon hükümetini⁵⁴ kurulmasıyla 29 Ekim 1961'de kendini feshetmiştir.⁵⁵

---

⁴⁸Bu düzenleme ile öğretim üyesi ve asistanlar üniversitelerde ki görevlerinden uzaklaşmışlardır. Öğretim üyeleri kanuna göre de bir daha üniversitelerde görev alamayacaktır. T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 28. Birleşim, Cilt: 2, s. 35-38; T.C. Resmi Gazete, 28 Ekim 1960, Sayı: 10641, s. 2426; Bahsi geçen bu kanunla birlikte 4936 sayılı üniversite özerklik ve tüzel kişilik kanunun bazı maddelerini değiştiren 115 sayılı kanunda resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. T.C. Resmi Gazete, 28 Ekim 1960, Sayı: 10641, s.2427-2432; Metin Toker, a.g.e., s. 182-188; Cemil Koçak, 27 Mayıs Bakanlar Kurulu..., I, s. 649-650; T. Çavdar, a.g.e., s. 92-93; Walter F. Weiker, a.g.e., s. 74-81; Cemil Koçak Darbeler Tarihi, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s.213-218.

⁴⁹Turhan Feyzioğlu, Sıddık Sami Onar, Fikret Narter ve Suut Kemal Yetkin gibi üniversite rektörleri görevlerinden istifa ederek, MBK'nın tasfiye eylemini protesto etmişlerdir. Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 200; Üniversitelerden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesinin isimleri için bkz. T.C. Resmi Gazete, 28 Ekim 1960, Sayı: 10641, s.2426-2427.

⁵⁰Bu akademik protestonun şiddeti askeri liderleri şaşırtmış ve kararın geri alınması için hemen görüşmelere başlanmıştır. Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, (Çev. Yasemin Saner Gönen), 7. Baskı, İletişim Yayınları İstanbul 2000, s.354.

⁵¹Bernard Lewis, a.g.e., s. 15; Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 200; "C.H.P. 147'lerin İadesi İçin Kanun Teklifi Hazırladı", Milliyet, 9 Kasım 1961, s. 1-5, "147'lerle İlgili Tasarı Başbakanlığa Verildi", Milliyet, 19 Kasım 1961, s. 1-5; Üniversite öğretim üyelerinden bazılarının vazifelerinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksekokullara nakline dair 27.10.1960 tarihli ve 114 sayılı kanunun bazı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkında Kanun T.C. Resmi Gazete, 18 Nisan 1962, Sayı: 11086, s. 7149-7150.

⁵²Kurtuluş Kayalı, a.g.e., s. 73-74; Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 201.

⁵³Adalet Partisi 1961 yılında Ankara'da kuruldu. Kurucuları: Ragıp Gümüşpala, Mehmet Yorgancıoğlu, Necmi Öktem, Cevdet Perin, Şinasi Osma, Tahsin Demiray, Kamuran Evliyaoğlu, Ethem Menemencioğlu, İhsan Ünal, Muhtar Yazır, Emin Açar'dır. Yöneticileri: Genel Başkanlar: Ragıp Gümüşpala, Saadettin Bilgiç (vekil), Süleyman Demirel'dir. Üyeler: İhsan Sabri Çağlayangil, Ali Fuat Başgil, Tekin Arıburun, Ahmet Topaloğlu, Mehmet Turgut, Sabit Osman Avcı, Cihat Bilgehan, İsmail Hakkı Tekinel, Ali Naili Erdem, Faruk Sükan. AP, 16.10.1981'de siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin Kanun-2533 ile kapatıldı. T.C. Resmi Gazete, 16 Ekim 1981, Sayı: 17486, s. 1-2; 19.12.1992 'de yapılan 10.Büyük Kongrede partinin açılışı yapıldı ve parti DYP'ye katılma kararı aldı.

⁵⁴Derya Şimşek, "Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Koalisyonu (1961- 1962)", 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (10-15 Eylül 2007 Ankara), Cilt: VI, Ankara 2012, ss. 2951-2970; Türk siyasi tarihinde kurulan koalisyon hükümetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, I/II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara 2015.

⁵⁵1961 Anayasası'nın kabulünden sonra yeniden düzenlenen 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda kabul edilen nispi temsil seçim sistemi, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan milletvekili seçiminde uygulanmıştır. Seçim sonucuna göre Türkiye'de ilk kez koalisyon hükümeti kurulmuştur. Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları No: 3685, Ankara 2012, s. XIII,

27 Mayıs askeri darbesinden sonra ülkedeki politik yaşama bir yandan askeri darbe, diğer yandan siyasal partiler ve çeşitli toplumsal gruplar arasında darbe sonrası dönemde normal olarak beklenenden çok daha sık ve yoğun yaşanan çekişmelerin tedirginliği egemen olmuştur. 1960 öncesi siyasi istikrara tamamen ters düşen bu çekişme ortamı siyasi yönetimin yasal yoldan değiştirilmesi ve denetlenmesi için daha iyi bir sistemin kurulmasını amaçlayan anayasal değişikliğin ardından ortaya çıkmıştır.⁵⁶ Tarihimizde 1965'lere kadar sağ ve sol, aşırı sağ, aşırı sol partinin solu, ortanın solu, merkez sağ gibi kavramlar yoktu. Toplumun Batılılaşma sürecine girdiği Tanzimat devrinden beri ilerici-gerici ayrımı vardı. Batı reformlarından yana olanlar ilerici, bu reformlara karşı olanlar ise gerici olarak nitelendiriliyordu. 1960 öncesinde komünistler bile muhaliflerini gerici, kendilerini ilerici olarak sıfatlandırıyorlardı. 1965'lere kadar daha çok ilerici-gerici gençlik biçimindeki ayrım 1965'ten sonra yavaş yavaş solcu ve sağcı biçimini alıyordu. 1960-65 arası zaman diliminde ilericilik olarak CHP'nin batıcı laik tavrı, gericilik olarak da DP'nin irtica hareketlerine müsamahakâr tavrı anlaşılıyordu.⁵⁷ 1960'lı yılların ortalarına doğru giderek ekonomik kalkınma sloganı ön plana çıkmaya başladı. 27 Mayıs müdahalesine giden süreçte sloganlaşan hürriyet isteği müdahale sonrasında yerini ekonomik kalkınma kavramına bırakıyordu. Artık bütün yayın organlarında, entelektüel konuşmalarda Türkiye'nin geri kalmışlığından bahsedilerek her yerde ülkenin kalkınması konuşuluyor problemler dile getirilip dokümanları çıkardıktan sonra çözüm yolları aranırken basın-yayın vasıtaları üniversitelerde sol düşünce yaygın olduğu için buralara giderek sosyalist kalkınma modelini dile getirmeye başlıyordu.⁵⁸ 1960'tan sonra ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal değişimle birlikte politik durumunda kilitlenmesi ve düşük gelir gruplarının artmakta olan ekonomik talepleri, taşradaki önemli aile gruplarının egemen konumlarıyla birleşince ülkede sosyalizmin gelişmesi için uygun bir ortam doğmuştur. Cunta liderleri, 1960'ta sosyalizmin aslında mahkûm edilmediğini, tam aksine ülkenin ekonomik ve sosyal sorunları için olası

12; 1961 Milletvekili seçim sonuçları: AP'nin oy sayısı: 3.527.435 milletvekili sayısı: 158, CHP'nin oy sayısı: 3.724.752 milletvekili sayısı: 173, CKMP'nin oy sayısı 1.415.390 milletvekili sayısı: 54, YTP oy sayısı: 1.391.934 milletvekili sayısı: 65'tir. Tefik Çavdar, a.g.e., s. 114; Levent Ünsaldı, a.g.e., s. 77; Örsan Öymen, a.g.e., s. 335; Metin Toker, a.g.e., s. 301; Walter F. Weiker, a.g.e., s. 125; Seçim sonuçları ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. T.C. Resmi Gazete, 17 Kasım 1961, Sayı: 10960, s. 5821-5833; CHP-AP koalisyonu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992; s. 11-90.

⁵⁶Kemal H. Karpat, Türkiye'de Sistemin Evrimi 1876-1980, (çev. Esin Soğancılar), İmge Kitabevi Yayınları Ankara 2007, s. 209.

⁵⁷Harun Karadeniz, Olaylı Yıllar ve Gençlik, 4. Baskı, May Yayınları, İstanbul 1975, s. 76; Süleyman Kocabaş, Bir Kuşağın Dramı 1960-1980, Vatan Yayınları, İstanbul 2004, s. 64.

⁵⁸Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 72.

bir çözüm yolu olarak görüldüğünü açıklamıştı.⁵⁹ Bu dönemde başta işçi sınıfı olmak üzere toplumun tüm kesimleri siyasi ve kültürel bir canlanma içerisine girmiştir. 1960'lar her çeşit siyasi ve toplumsal mesele üzerine canlı bir entelektüel tartışmaya sebep oldu ve bu yeni anayasanın mümkün kıldığı düzenli aralıklarla çıkan çok fazla sayıdaki yeni dergide ifadesini buldu. 1960 sonrası sağ ve sol propaganda ilk olarak gündelik gazete, haftalık ve aylık dergilerde ortaya çıkmış, henüz tam anlamıyla kitap yayınına geçilmemişti.⁶⁰ Bu yayınların çevresinde oluşan gruplar sık sık hiziplere ve partilere dönüşmüşlerdir. 1960'larda öğrencilerden ve entelektüellerden oluşan yeni solun bu gelişimi kuşkusuz sadece Türkiye'ye mahsus değildi. Bu durum tüm dünyada yaşanmaktaydı. Fakat Türkiye'deki gelişiminin özellikle önemli olmasının nedenlerinden biri A. Menderes'in devrilmesinde üniversitelerin rol oynamış olmasıdır. Bu sebepten ötürü bu dönemde öğrenci ve öğretmenler kendilerini toplumun itici gücü olarak görmeye başlamışlardır.⁶¹

27 Mayıs askeri müdahalesi sonrası hazırlanan anayasanın getirdiği hürriyetler serbestisi, Türkiye'de solun olduğu kadar milliyetçileri de içine alan sağ düşüncenin de canlanmasına yol açmıştır. İhtilal sonrası dönemde milliyetçilik düşüncesi başlı başına bağımsız bir hareket olarak ortaya çıkmaktan ziyade solun yükselişine bir tepki olarak gelişmiş ve kısa zamanda siyasi ve sosyal hayatta ciddi bir ivme kazanmıştır. Hem sol, hem de sağ için öncekine nazaran daha geniş bir siyasi faaliyet yelpazesine izin vermiş olması bakımından yeni anayasa, eskisinden çok daha liberal bir içeriğe sahiptir.⁶²

27 Mayıs müdahalesi ve ardından hazırlanan 1961 Anayasası sonrası ülkede ortaya çıkan iki dinamik güç, direniş ve eylemleriyle ülkenin siyasi ve sosyal yapısını ciddi anlamda etkilemiştir. Bunlardan biri öğrenci gençliği diğeri ise işçilerdir. Öğrenciler daha önce DP iktidarına karşı muhalif bir tavır alarak muhalefetin ve ordunun işini kolaylaştırmıştı. Askeri müdahale sonrası yeni anayasanın da etkisiyle ülkede gelişen demokrasi anlayışının en önemli özelliği kimi zaman hükümetleri zor duruma düşürebilecek şekilde direniş ve eylemler yapabilen iki yeni ve dinamik gücün ortaya çıkmasıdır. Bu yeni dinamik güçlerden öğrenciler esasen 27 Mayıs 1960'dan önce DP iktidarına karşı mücadeleleri ile ünlüydüler. Daha o yıllarda entelektüellerin ve ordunun yanında etkin güç olmaya aday görünüyorlardı.⁶³ Öğrencilerin kendi aralarında gruplaşarak iktidar ve muhalefet partileri çevresinde

---

⁵⁹Kemal H. Karpat, Türkiye'de Sistemin..., s. 231-232.

⁶⁰Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 100; Tefvik Çavdar, a.g.e., s. 134.

⁶¹Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 371.

⁶²Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 96.

⁶³Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 225.

toplamlarının çok ötesinde milliyetçi ve muhafazakârların rejim yanlısı ve sosyalist kesimin de rejim karşıtı şeklinde geliştiği 1960'lı yıllarda sosyalistlerin parti kurarak seçime katılmaları ve söz konusu partiye bağlı öğrenciler tarafından çeşitli dernek ve kulüplerin oluşturulması, oldukça geniş bir öğrenci kesiminin siyasallaşmasına neden olmuştur. İşçiler ise, 1961 anayasasının sağladığı hakları kullanarak, daha geniş haklar talep etmeye ve ülke yönetiminde de etkin olma mücadelesi vermeye başladılar. Sendikaların öncülüğündeki işçiler kazanımlarını savunma ve arttırmada oldukça başarılı oldular.⁶⁴ Bu dönem Avrupa'da yayılmaya başlayan gençlik hareketlerinin Türkiye'ye yansması da olayların bu yönde gelişmesinde etkili olmuştur.

2. Türkiye'de Solunun Yükselişi ve Türkiye İşçi Partisi

27 Mayıs 1960 ile 12 Mart 1971 darbeleri arasında geçen yaklaşık on yıllık süre ve bu sürede yaşananlar, Türkiye'deki sol hareketin tarihinde oldukça önemli bir dönemi oluşturmaktadır. Bu dönem, uzun yıllardan beri örgütsüz ve eylemsiz bir duruştan sonra, Türkiye'de sosyalist hareketin ilk kez kitleselleşerek örgütlenmeye başladığı bir dönem olmuştur. 1961 Anayasasının sağladığı ortam sayesinde solda genel bir yükselişin yaşandığı 1960'lı yıllar, aynı zamanda Türkiye'deki sosyalist hareketin politik, teorik ve örgütsel sorunlarının ilk kez yoğun bir şekilde konuşulup tartışıldığı yıllar olmuştur. 1960'lı yıllardan başlayarak sosyalist sistemin çökeceği 90'lı yıllara kadar uzanan dönemde, Türkiye'de ortaya çıkan onlarca sosyalist örgütlenmenin fikri temelleri esas olarak 1960-1971 yılları arasındaki dönemin tartışmaları içerisinde gelişmiştir.⁶⁵ Bu yapının ortaya çıkmasında Türkiye içinde yaşanan dönüşümlerin etkisi olduğu kadar, yaşanan uluslararası gelişmelerin ve Türkiye'nin çevresindeki ülkelerden esen sosyalizm rüzgârlarının da önemli bir etkisi olmuştur.⁶⁶

27 Mayıs müdahalesinin hemen ardından hazırlanan 1961 Anayasası, ülkedeki siyasi, sosyal pek çok kesimin onayını almıştır. Bu anayasa, Türkiye'de siyasal yaşamın

---

⁶⁴Mehmet Şehmus Güzel, "Cumhuriyet Türkiye'sinde İşçi Hareketleri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1848-1876.

Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 396; Tefvik Çavdar, a.g.e., s. 105, 122-125; Walter F. Weiker, a.g.e., s. 96.

⁶⁵http://marksist.net/MT/Marksizm_ve_turk_solu.htm Erişim Tarihi: 21.06.2018

⁶⁶"Türkiye, üç yönlü bir sol akımlar basıncı altındadır. Birincisi kuzeyden gelen sol basıncı: Bu, Rusya'da ve Rusya'yı izleyen bazı Doğu Avrupa ülkelerinde oluşan aşırı sol akımların basıncıdır. İkincisi, güneyden gelen sol basıncı: Bu, bazı Arap ülkelerinde, özellikle Mısır ve Suriye'de oluşan sol akımların basıncıdır. Üçüncüsü batıdan gelen sol basıncı: Bu, demokratik Batı ülkelerinde oluşan sosyal demokrasi hareketlerinin basıncıdır. Coğrafi bakımdan uzaklığına rağmen dördüncüsü de Uzak Doğu'dan gelen sol basıncı: Bu da Komünist Çin'in, daha dogmatik bir komünizm anlayışının basıncıdır." Bülent Ecevit, Ortanın Solu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2009, s. 18.

modernleşmesinde önemli bir işlev görecektir niteliktedir. 1960'ların atmosferinde anayasa, iktidarın elinde bir araç olarak kalmamış, tam tersine, onu kaleme alanların niyet ve tahminlerinden bağımsız olarak, sadece dört yılda bir seçimlerde oy vermenin siyasetini değil; sendikayla, dernekle, aktif parti üyeliğiyle, sokak gösterisiyle, bildiriyle, yayınlara siyaset yapmanın olanaklarını büyük ölçüde genişletmiştir. 1961 anayasası, modern Türkiye tarihinde ilk defa herhangi bir siyasi erkin dışında olan sıradan halkın bizzat kullanmaya kalkıştığı bir anayasa olarak nitelendirilebilir.⁶⁷ 27 Mayıs cuntasının yürürlüğe koyduğu 1961 anayasasının sağladığı ortam sayesinde toplum içerisinde hak ve özgürlük taleplerini açığa vurma imkânı doğmuştur. Böylelikle başta işçi sınıfı ve gençlik olmak üzere, toplumun hemen her kesimi daha önce görülmemiş ölçüde talepler için harekete geçmiş, sendika, dernek, kooperatifler şeklinde örgütlenmeye giriştiği toplumsal bir eylemlilik süreci başlamıştır.⁶⁸

Demokrasi ve hürriyet adına yapıldığı ifade edilen 27 Mayıs müdahalesi işçi ve emekçi sınıflar ve sosyalizm lehine oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan ilki, yeni anayasaya dayanarak işçi sınıfı hızla gelişmiştir. İşçi sınıfında ekonomik ve siyasi mücadele bilinci uyanmıştır. İşçinin teşkilât seviyesi yükseldiği gibi, bağımsız sendikalar ve legal siyasi parti de kurulmuştur. İşçi sınıfı toplum hayatında ve siyasi tabloda eskiye oranla oldukça önemli bir güç haline gelmiştir. 1961 Anayasası özgür sendika kurma, grev hakkı toplu pazarlık ve sözleşme yapabilme olanağını tanıyarak çalışma yaşamı açısından önemli bir adımı gerçekleştirmiştir. Verilen bu hakların yasalaşmasında CHP-AP koalisyon hükümetinin Çalışma Bakanı olan ve ilerleyen yıllarda CHP'nin en önemli isimlerinden biri olacak Bülent Ecevit'tir.⁶⁹ AP milletvekilleri bu yasanın çıkmasını engeller şekilde sürekli değişiklik önermeleri veriyorlardı.⁷⁰ Yasanın gecikmesi ve grev hakkının kullanılamaması üzerine Türk-İş 31 Aralık 1961 tarihinde Saraçhane'de Türkiye tarihinin en büyük işçi grevini gerçekleştirmiştir.⁷¹ 15 Temmuz 1963 tarihinde mecliste görüşülerek kabul edilen

---

⁶⁷Ergun Aydınoglu, Türkiye Solu (1960-1980) "Bir Amneziğin Anıları", Versus Kitap, İstanbul 2007, s. 52.

⁶⁸Vehbi Ersan, 1970'lerde Türkiye Solu, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 18.

⁶⁹Bülent Ecevit, 20.11.196 ile 21.02.1965 tarihleri arasında CHP-AP koalisyon hükümetinin Çalışma Bakanlığını yapmıştır. M. Orhan Bayrak, Türkiye'yi Kimler Yönetti 1920-1984, Milliyet Yayınları, İstanbul 1984, s. 37.

⁷⁰Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 122.

⁷¹"Ekim 1961'de yapılan milletvekili seçimlerinden sonra kurulan Koalisyon Hükümetinin Aralık 1961'de açıklanan programında, temel işçi sorunlarına yer vermemesi üzerine, İstanbul'da Saraçhane Mitingi yapıldı. İşçilerin grev, toplu iş sözleşme, iş güvenliği ve diğer bütün istekleri bu tarihi mitingde açıklandı. Saraçhane mitingi, Türk-İş'in tarihindeki ilk büyük mitingidir." <http://www.turkis.org.tr/DUNDEN-BUGUNE-EYLEMLERIMIZ-di166> Erişim Tarihi: 25.06.2018; M. Hakan Koçak, Aziz Çelik, "Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi", Çalışma ve Toplum, Sayı: 49, 2016/1, s. 649; Kemal Sülker,

274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu 24 Temmuz 1963 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁷² Yasanın yürürlüğe girdiği tarihten 1971 yılına kadar toplam 610 işçi grevi gerçekleşmiş, bu grevlere 190.835 işçi katılmış, tüm işçilerin grevlerle geçen toplam gün sayısı ise 2.165.522'dir.⁷³ İkincisi ise 1961 Anayasanın getirdiği fikir hürriyetine dayanarak Türkiye'nin kalkınma hareketi çevresinde ilerici fikir akımları gelişmiş, sol düşünce üzerindeki baskıları önemli oranda azaltmıştır. Sosyalizm fikri halk arasında hızla yayılmaya başlamıştır. 27 Mayıs'tan sonra gelişen yeni fikir akımları, işçi emekçi yığınların, orta ve küçük burjuva entelektüellerinin uyanmasında, bilinç kazanmasında ve teşkilatlanmasında oldukça önemli bir rol üstlenmiştir.⁷⁴ 1960'larda sol hareketin sözcülüğünü yapan Doğan Avcıoğlu⁷⁵ yönetimindeki haftalık siyasi Yön Dergisinin⁷⁶ 20 Aralık 1961 tarihinde yayına başlamasından bir yıl sonra dergiyi çıkaran isimlerin de içinde bulunduğu bir grup entelektüel "Türkiye'nin meselelerini sosyalist bir dünya görüşüyle incelemek, bunları açıkça tartışmak ve bu çalışmaların sonuçlarını yaymak üzere" Sosyalist Kültür Derneği adıyla bir dernek kurmuştur. Dernek o günlerde büyük yankı uyandıran sosyalizm temalı bir bildiri yayınlamaya başlamıştır.⁷⁷ Dernek, eğitim ve bilinçlendirme faaliyeti yanında bir sosyalist entelektüel ve kadro fideliği oluşturmayı hedefliyordu. Ancak derneğin o aralar sosyalist hareketin odağı olarak hızla gelişen Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) nüfuz etme imkânını bulamaması, bu oluşumun motivasyonunu bozdu. Dernek hızla düşüşe geçerek 1968 yılında kapandı.⁷⁸

"Cumhuriyet Dönemi İşçi Hareketleri" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1845.

⁷²Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, Cilt:19, Birleşim: 115, s. 526-540; Resmi Gazete, 24 Temmuz 1963, Sayı: 11462, s. 1-14.

⁷³Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 126.

⁷⁴Yıldız Sertel'den aktaran Nebil Varuy, Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2010, s. 11.

⁷⁵Gökhan Atılğan, "Doğan Avcıoğlu: Geleneksel Aydınların Son Çılgığı", Türkiye Solundan Portreler, (Haz. Ali Emir Türkmen, Ümit Özger) Dipnot Yayınları, Ankara 2016, s. 425-472.

⁷⁶20 Aralık 1961'de yayına başlayan derginin yazarları arasında Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, Hüseyin Korkmazgil, İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal, Sadun Eren, Türkkaya Ataöv, Çetin Altan, Aziz Nesin, Şevket Süreyya Aydemir, gibi sosyalist düşünceleriyle bilinen isimler yer alıyordu. "Yön, Marksistlerden liberallere kadar uzanan geniş yelpazede yüzlerce aydının imzaladığı bir bildiriyle yayın hayatına başladı. Siyasal çevrelerde yankı uyandıran bu bildiride Atatürk'ün hedeflediği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın, demokrasi ve sosyal adaleti sağlamanın yolunun ekonomik kalkınmadan geçtiği, bunun "yeni bir devletçilik anlayışıyla" sağlanabileceği vurgulanıyordu." Vehbi Ersan, a.g.e., s. 22.

⁷⁷Sosyalist Kültür Derneğinin kurucuları arasında Niyazi Ağırnaslı, Sadun Eren, Türkkaya Ataöv, Doğan Avcıoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Tarık Ziya Ekinci, Işıl Ersan, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Müşerref Hekimoğlu, Mahir Kaynak, Metin Sözen, İdris Küçükömer, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal gibi kamuoyunca tanınan önemli isimler vardı. Derneğin diğer kurucu isimleri için bkz. Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 134.

⁷⁸Tanıl Bora, Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 609.

1960'lı yıllarda, iktidara gelmek için uygulamaya karar verdikleri yöntemler açısından bakıldığında üç farklı sosyalist grubun varlığından söz edilebilir. Birinci grup, TİP grubuydu. Parti, o günkü siyasal ve hukuksal düzen içinde kurulduğundan ve mecliste işlev sahibi olduğundan, demokrasiye inanıyordu. Parti yöneticilerinin görüşüne göre, Türk toplumsal yapısı bir sosyalist partinin desteklenmesine yetecek ölçüde farklılaşmıştı. Toplumdaki kapitalist gelişmeler sonunda ortaya çıkan işçi sınıfı İşçi Partisi'nin oy kaynağı olarak kabul ediliyordu. Görüldüğü gibi, bu çözümlenme, sosyalizmin demokratik yolla kurulabilmesinin de gerekçesi oluyordu. Toplumda sosyalist partiyi destekleyecek bir sınıf olduğuna göre, hukuk dışı yollara ve şiddet eylemlerine başvurmaya gerek yoktu. Gerçekten de Türkiye İşçi Partisi, öğrenci eylemlerine ve şiddet yöntemlerine en başından beri tutarlı olarak karşı çıkan tek örgüttü. İkinci grup, Yön-Devrim dergileri çevresinde oluşmuştu. 27 Mayıs Devrimi'nden sonra sosyalist düşüncüyü, belli yorumlarla Türkiye'ye getirmeye çalışanların çıkardığı bir dergiydi. Devrim ise Yönü izleyen, aynı nitelikte ve hemen hemen aynı kişiler tarafından çıkarılan bir dergiydi. Bu iki dergi çevresinde oluşan gruba göre, Türkiye'de işçi sınıfı, bir sosyalist eylem yaratacak ve onun liderliğini yüklenecek ölçüde gelişmemişti. Bu nedenle bir sosyalist partinin seçim kazanarak iktidara gelme olanağı yoktu. Bu yüzden, iktidara gelmek için bir kısa yol bulmak gerekiyordu. Bu kısa yol, sosyalistlerle, toplum içindeki güçlü gruplardan biri olan askerler arasındaki birliktelikte bulundu. Böylece, tepeden inme yöntemler uygulayan "devletçi-seçkinci" cephenin sol kanadı oluşmuş bulunuyordu. Bu grubun iktidara gelmek için inandığı yöntem, hiçbir zaman açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte, askeri bir eylemdi. Üçüncü grup, eski TKP'li Mihri Belli'nin⁷⁹ başında bulunduğu kendisine "Milli Demokratik Devrimciler" adını veren gruptu. İnandıkları yöntem, devrimdi. Bu gruba göre Türkiye, derebeyliğin (feodalizmin) ve Amerikan emperyalizminin denetiminde olduğundan, henüz sosyalizme hazır değildi. Bu yüzden ilk adımlar olarak, Amerikan emperyalizmine karşı "milli", derebeyliğe karşı da "demokratik" devrimler gerçekleştirilmeliydi. Bu devrimler, toplumdaki bütün milli ve demokratik gruplarla birlikte yapılmalıydı. Yalnız, derebeyi benzeri toprak ağaları ve

---

⁷⁹Mihri Belli'nin hayatı ve düşünceleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mihri Belli, İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli'nin Anıları, Doğan Kitap, İstanbul 2002; Gökhan Atılın, "Mihri Belli", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol, 8, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 548-570; Mustafa Şener, "Mihri Belli: Devrim Mümkün ve Güncel", Türkiye Solundan Portreler, (Haz. Ali Emir Türkmen, Ümit Özger) Dipnot Yayınları, Ankara 2016, s. 391-424; Emin Karaca, Eski Tüfeklerin Sonbaharı, 4. Baskı, Puslu Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 43-104.

yabancılarla iş birliği yapan kapitalistler bu birliğin dışında bırakılmalıydılar. Şiddet ve korkutma yöntemleri, bu grubun birtakım alt kesimleri tarafından kullanılıyordu.⁸⁰

12 Mart 1971 muhtırasından sonra İstanbul 3 Nolu Sıkıyönetim Askeri Mahkemesinde görülen Çayan Davası'nın Karar duruşmasında mahkeme heyeti tarafından okunan karar metninde aynen şu ifadeler yer almaktadır. "1961 Anayasasının getirdiği hürriyet ortamını Marksist - Leninist propaganda için istismar eden komünist çevrelerin faaliyetleri sistemli ve plânlı bir gelişme göstermiştir. Önce kesif bir tercüme faaliyetine girişilmiş, okuma hevesi içerisinde bulunan genç dimağların baskı altına alınmasına (beyin yıkama metoduna) geçilmiştir." [...] "Her türlü eserin okunabilmesi ve toplumun ileri bir kültür seviyesine erişmesi elbette ki arzu olunan bir husustur. Ancak Türkiye'de 1961-1970 dönemi içindeki bu faaliyetler hep tek yönlü olarak aşırı sol eserlerin yayınlanması şeklinde tecelli etmiş, bir fikri ve ideolojik tasallut halini almıştır. Mukayese imkânından mahrum gençlerin yalnızca Marksist ideolojinin eğitime tabi tutulması sonucunu doğuran bu faaliyetler, daha çok fakültelerde kitap kulüpleri adı altında teşkilatlandırılmıştır. Çünkü "Marksist teori olmadan Marksist pratik olmaz." sözü komünist eğitimin başlıca ilkesidir."⁸¹ Görüldüğü gibi 1961 Anayasasıyla düzenlenen yeni siyasi ve sosyal ortam, 1960 öncesi döneme göre daha gelişmiş bir özgürlükler ortamının sağlandığı konusunda birleşilmektedir. Bu ortamın siyasi partiler açısından somutlaşması ise sol bir parti olarak TİP'in kurulması ve CHP'nin ortanın solunda olduğu açıklamasında bulunmasıdır.⁸²

İktidarı DP'ye kaptırdıktan sonra CHP'de başlayan politik değişim rüzgârı 1960 ihtilalinden sonra hızlanmıştır. 27 Mayıs müdahalesi sonrası Türk siyasi hayatı oldukça yoğun günler yaşamıştır. DP'nin kapatılmasından sonra sağda birden fazla parti bulunurken, 1961 Anayasası'nın sağladığı ortamdan istifade ederek yeni kurulan ve kendi kulvarındaki tek sol parti olan TİP bulunmaktadır. TİP'in sol bir parti olduğunu açıkça ifade etmesi, dünya siyasetinde sol akımların popülaritesinin artması ve giderek güçlenmesi, dünya genelinde solun etkisiyle ABD karşıtı bir ortamın oluşması gibi nedenler üst üste geldiğinde CHP klasik politik çizgisini gözden geçirmek zorunda kalmıştır. CHP'de yeni politik çizgiye

---

⁸⁰ Emre Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye, 38. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s.168.

⁸¹ Nebil Varuy, a.g.e., s. 12

⁸² "Ortanın solu anlayışının, 1961 anayasası içinde yer alan sosyal devlet ilkesinin geliştirilmesi düşüncesinden ortaya çıktığı söylenebilir. CHP bu yeni anlayışla sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. 1965 Seçimlerinde partinin söylemlerine katılmış olan ortanın solu halka yaklaşmanın halkla diyalog kurmanın bir sloganı olarak belirginleştirilmiştir. İsmet İnönü tarafından ortaya atılan bu düşünce 1965 ve 1966 seçimleri sonrasında parti içinde başlayan yeni yapılanmanın da temel dayanağını oluşturmuştur." Gürçan Bozkır, "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi", DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 11, Haziran 2005, s. 234

ilişkin ilk adımlar 1961 Kurultayı'nda ilan edilen "Temel Hedefler Beyannamesi" ve 1964 Kurultayı'nda raportörlüğünü Bülent Ecevit'in yaptığı "İleri Türkiye Ülkümüz" bildirileriyle atılmıştır.⁸³ Şubat 1965 tarihinde ise parti yeni politikasının "Ortanın Solu" olduğunu açıklamıştır.⁸⁴ CHP'de yeni politik çizgi doğal olarak parti içi tepkileri de beraberinde getirmiştir. CHP içinde yeni politik çizgi konusunda ortak bir tavır olmamasına karşın parti lideri olan İnönü bu yeni çizgiyi tanımış ve desteklemiştir. İnönü, ortanın solu politikasının partinin düşüncesi olduğunu "CHP, bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir ekonomik anlayıştadır." diye isimlendirerek kamuoyuna açıklamıştır.⁸⁵ Aslında ortanın solunda bir parti olma, bu noktada, parti ideolojisi ve programını değiştirmek anlamına gelmiyordu; daha ziyade, partinin var olan görüşleri 1960 darbesinden sonra moda olan kavramlarla yeniden tanımlanmaktaydı. Hâlihazırda cumhuriyetçilik, demokrasi, planlı ekonomi, devletçi gelişme, sosyal adalet ve inkılapçılığa dayanan bir program bulunmaktaydı. İnönü, bu programın ideolojiler yelpazesindeki yerini "ortanın solu" olarak tanımlamaktaydı.⁸⁶ Ortanın Solu formülünün ortaya çıkmasıyla ilgili bir başka iddia da şudur: 1968'e doğru Avrupa'da düzeni sarsan bir sol hareket başlamıştı ve hiçbir siyasal iktidar buna kayıtsız kalamazdı. İktidarların önünde iki seçenek vardı. Ya bu hareketi hoşgörüle demokratik bir anlayış karşılayacak ya da geleneksel olarak bu hareketi şiddetle bastıracaktı. CHP'de bu durumda kendilerinin en büyük destekçileri olan entelektüel sınıfa karşı bir mücadeleye girişemeyeceği için ilk yol olan hoşgörülü ve

---

⁸³"XIV. Kurultay tarafından yayımlanan "İlk Hedefler Beyannamesi", XV. Kurultayın yayımladığı "Temel Hedefler Beyannamesi" ve XVII. Kurultay tarafından yayımlanan "İleri Türkiye Ülküsü Beyannamesi", Bu beyannamelerin tümünün ortak özelliği, "Türkiye'yi sağ ve sol diktatörlüklerin uçurumundan korumak, Türk toplumunda sınıf mücadelelerini önlemek, sosyal adalet ve güvenliği ıslahatçı bir gidişle adım adım sağlamaktır. Bu amaçla CHP'nin kendine biçtiği köy kalkınması ve toprak reformunu, devletçiliği ve karma ekonomiyi, laiklik ve milliyetçiliği, dünya barışı hedefinin egemen olduğu dış politika anlayışını temel alan düşüncenin CHP'yi partiler yelpazesinin solunda konumlandırmaktadır ki bu siyasetin adı Ortanın Soludur." Ersan Barkın, "*Muhalefetle Tanışma Sürecinde CHP'nin Kimlik Değişimi ve Ortanın Solu*", Nasıl, Sayı: 4-5, Eylül-Ekim 2009, s.79-80.

⁸⁴Merkez Yönetim Kurulu üyesi Bülent Ecevit Bakırköy, ilçe kongresine gönderdiği mesajda bunu, altını çizerek vurguladı. Ortak grupta iki taraf birbirlerinin sözcülerini alkışlamıyorlardı. Toplantı biterken İnönü söz aldı ve şöyle dedi: "Ortanın solundayız, fakat sosyalist değiliz. Ortanın soluna kimse karşı değildir. Bu amacımızı Türk milletine beraber anlatacağız. Haydi, hizmet başına!" Metin Toker Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 -1973 İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993, s. 79; Cüneyt Arcayürek, Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit, Detay Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 35-36; İnönü, 29 Temmuz 1965 günü Milliyet gazetesinde ortanın solu ile ilgili demeç verince konu kamuoyu tarafından duyulmuş oldu. Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 368.

⁸⁵Gürcan Bozkır, a.g.e., s. 232; "Ortanın solu, insana en üstün değeri veren; insan kişiliğinin gelişmesini her türlü baskı ve engellerden kurtarmak isteyen; insanların manevi ve maddi gücünü imkân eşitliği içinde harekete geçirmeyi sağlayan; insanlık onuruyla, özgürlükle, sosyal adaletle bağdaşamayacak etkenleri ve yöntemleri reddeden ve maddi yoksulluğun da manevi yoksulluğun da herkes için sona ereceği, insanca bir toplum düzenini insanca usullerle kurmaya çalışan bir tutum ve davranıştır." Bülent Ecevit, a.g.e., s. 74; Bülent Ecevit, ortanın solu ile ilgili yaptığı daha geniş tanımlama için bkz. Bülent Ecevit, a.g.e., s. 8-10.

⁸⁶Ayşe Güneş Ayata, "Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 50, Sayı: 03, Temmuz 2014, s. 82.

uzlaşmacı olma yoluna gitti. Fakat dönemin şartları gereği Marksizm'e de sıcak bakmaları olanaksızdı. Bu sebeple orta-sol adında yeni bir formül üretildi. Aslında amaç, sol radikalizme set çekmek ya da o günkü deyimiyle duvar örmektir.⁸⁷ 1965 seçimleri sonrası CHP'nin istenilen başarıyı elde edememesinin gerekçesi muhalifler tarafından ortanın solu siyasetine bağlanmak istenmişse de bu yaklaşım İnönü ve kurmayları tarafından kabul görmemiştir.⁸⁸ Ortanın solu kavramıyla aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisinde ilk kez solcular ve sağcılar ayrımı yapılmıştır. Herkesin kendi tarafını seçme zorunluluğu kendini göstermiştir.⁸⁹ Sosyal demokrasiyi hedef aldığını iddia eden ortanın solu hareketi, CHP'nin 1960'ların siyasi yapısına uygun bir ideolojik tercihte bulunma zorunluluğu şeklinde değerlendirilebilir. 1965'te CHP ortanın solu açılımı ile sınıfsal bir temeli olan devlet karşısında daha çok halk kavramı içinde değerlendirilen yoksul kesimin sözcüsü olmaya çalışmıştır. Ancak CHP'de sola doğru değişimin temel amacı, o dönem genel siyasi yapı içerisinde, partinin toplumsal tabanda bir meşruiyet krizi yaşamaya başlamasıdır. Ayrıca ortanın solu açılımı ile gelişen toplumsal hareketliliğin başta TİP olmak üzere farklı sol kesimlerle buluşması önlenmeye çalışılmıştır. Bütün bu ortaya konulanların bir toplamı olarak, CHP'nin ortanın solu söylemi ile içerisine girdiği yeni değişim, temelde eş zamanlı olarak yaşadığı meşruiyet krizini aşmaya yönelik stratejik bir adımdır.⁹⁰ Ortanın solu kavramı özellikle AP-CHP arasındaki söz düellosunun en önemli unsurlarından biri olmuştur. 1965 seçimlerinde partilerin temaları; CHP'nin ortanın solundayız yaklaşımı, AP'nin ise "Ortanın sağındayız, Allah'ın yolundayız" sloganını şeklindedir. AP'nin ortaya attığı, "Ortanın Solu, Moskova Yolu" daha sonraki yıllarda da çokça kullanılacaktır. Amaç, Moskova sözcüğüyle koşullu bir anti- komünist tepki yaratmaktır. "Ortanın Solu, Moskova Yolu" sloganı özellikle AP'nin eline, topluma CHP'ye karşı kullanacağı yeni bir koz vermiştir.⁹¹ Solda yer almanın vatan hainliği olduğu, Türkiye'yi Sovyetlerin uydusu haline

---

⁸⁷Taner Timur, *Toplumsal Değişim ve Üniversiteler*, İmge Kitabevi, İstanbul 2000, s. 282-283.

⁸⁸Metin Toker, *İsmet Paşa'nın Son Yılları...*, s.78-79; İnönü Ortanın Solunu Anlatıyor. CHP Nedir Ne Değildir? CHP Genel Sekreterliği Basın ve Propaganda Bürosu Yayınları, Ulus Basımevi, Ankara 1967, s. 3-22; İlhan Turan, *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1965-1967*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:104, Ankara 2004, s. 405-418; Ayşe Güneş Ayata, a.g.m., s. 82; Bülent Ecevit, a.g.e., s. 50.

⁸⁹Bülent Ecevit bu görüşü şu sözlerle ortaya koymuştur: "CHP, bazı konularda kendisinden açık ve kesin davranışlar beklenen bir dönemeç noktasındadır. Biz alinyazısı devrimcilik olan bir partiyiz." Batu Kartal, *"Ortanın Soluna Eleştirel Bir Bakış"*, Nasıl, Sayı: 4-5, Eylül-Ekim 2009, s. 85.

⁹⁰Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 368-369; "Seçim sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi, CHP'nin bu yeni kimlik tanımından ne seçmenler hoşlandı ne de parti örgütünün kendisi bunun gerçekte ne demek olduğunu anlayabildi. Dolayısıyla da parti üyeleri "ortanın solu" hareketinin" komünizmden başka bir şey olmadığını söyleyen bir propagandaya karşı mücadelede yetersiz kaldı." Ayşe Güneş Ayata, a.g.m., s. 82.

⁹¹Kurtul Altuğ, "Bunalımlı Yıllar Bölüm 3", TRT (Tv Programı), Ankara 1993; <https://www.trtarsiv.com/izle/126033/bunalimli-yillar-3-bolum> Erişim Tarihi: 27.06.2018

getireceği hatta aileleri bozacağı, ahlakı çökerteceği biçiminde sürdürülen tavır CHP'yi ortanın solunu Anadolu'da savunmak konusunda çok zor durumda bırakmıştır. CHP ise karşı slogan olarak, "Ortanın Solu, Muhammed'in Yolu" parolasını geliştirmiş, bu da yeni tartışmaları ve anlamsız söz dalaşlarını ortaya çıkarmıştır.⁹² Netice itibariyle ortanın solu düşüncesi CHP'de önemli bir değişim sürecini başlatmış, öncelikli olarak CHP'nin seçkinci yapısı kırılmak istenmiş, ardından da CHP'nin artık hangi tabana hitap edeceği belirginleşmeye başlamıştır. Ortanın solu ile başlatılan dönüşüm sürecinde CHP, geleneksel tabanını genişletmeyi hedeflemiştir. Çalışan kesimlerle ilişkilerini geliştirmiş, örgütlü toplum kesimlerinin ve özellikle sendikaların yakın desteğini almıştır. 1960'lı yıllarda TİP'in ve CHP'nin sola karşı gösterdikleri bu ilgi solun toplum içerisindeki popülaritesini arttırdı. Sol sadece siyasette değil, sanat ve edebiyatın entelektüel camiasında ve ulusal basında hakkında en çok yazılar yazılan, en fazla konuşulan ve tartışılan ideolojik akım haline gelmiştir. 1960'ların ilk yarısından itibaren başlayan sosyalizmin bu yükselişi, 12 Mart müdahalesinde kesintiye uğramakla beraber 12 Eylül 1980'e kadar giderek artan bir yükseliş grafiği ortaya koymuştur.

2.1. Türkiye İşçi Partisinin Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Kongreler

Türkiye İşçi Partisi, Türkiye'deki sosyalist hareketin o döneme kadar ortaya çıkarttığı en önemli legal siyasi örgüttür. 1961 ve 1971 yılları arasındaki on yıllık siyasi hayatında sosyalist ideolojinin meşrulaşması ve toplumsallaşması doğrultusunda ciddi çalışmalarda bulunmuş, sosyalist mücadeleye yeni ve legal bir anlayış kazandırmaya çalışan Türk siyasi tarihinin sosyalist görüşteki en önemli partisi olmuştur. Partinin kuruluş hikâyesi 27 Mayıs müdahalesinden sonra, oluşan görece özgürlük ortamından istifadeyle işçilerin hükümetten parlamentoda temsil edilme hakkı talep etmeleriyle başlamıştır.⁹³ Bunun üzerine İstanbul İşçi Sendikaları Birliğinin sol kanadına mensup bir grup sendikacı⁹⁴ İstanbul Divan Otel'de düzenledikleri bir basın toplantısında "Türkiye İşçi Partisinin işçi sınıfının haklarını korumak için kurulmuş olduğunu; işçinin şimdiye dek çeşitli siyasi partilerin kadroları içinde eriyip kaybolduğunu; TİP'in ise işçi sınıfının temsilcisi olmak amacıyla kurulduğunu

⁹²Ersan Barkın, a.g.m., s. 73; Metin Toker, İsmet Paşa'nın Son Yılları..., s. 40-41

⁹³Murat Belge, "Türkiye İşçi Partisi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2120.

⁹⁴"Eski Tüfek komünistlerden Mihri Belli, bu sendikacılar hakkında şöyle bir iddiada bulunmaktadır. "Türk-İş Amerikan danışmanlarının denetiminde kurulan, Amerikan yardımından pay alan bir konfederasyondur. Böyle bir kuruluşun emperyalist tekellerin işbirlikçisi yerli kapitalistlere karşı dürüst bir sendikal mücadele yürütmeyeceği besbelliydi. Türk-İş yönetimi egemen güçlerin tezgâhladığı antikomünizm kampanyasının baş çığırkanlarındanı.", Mihri Belli, İnsanlar Tanıdım Mihri Belli'nin Anıları, 4. Basım, Doğan Kitap, İstanbul 2002, s. 455.

açıklıyorlardı. TİP ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için kurulmuştur.” Şeklindeki açıklamayla işçi sınıfının haklarını korumak maksadıyla işçileri temsil edecek bir siyasi parti kurma kararı almışlardır.⁹⁵ MBK, yeni kurulan partilerin, seçime girebilmesi için 13 Şubat 1961 tarihini son gün olarak ilan edince parti üyeleri, 12 Şubat’ta yönetim kurulunu belirleyerek Genel Başkanlığa Avni Erakalın, İkinci Başkanlığa Kemal Türkler ve Genel Sekreterliğe Şaban Yıldız’ı seçerek, 13 Şubat 1961 günü İstanbul Valiliğine müracaatla Türkiye İşçi Partisini kurdular.⁹⁶ Parti, kuruluşundan 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlere kadar geçen sürede pek bir varlık gösteremedi. Ayrıca seçimlerde Yeni Türkiye Partisinden (YTP)⁹⁷ aday olan Genel Başkan Avni Erakalın’ın partiden ayrılması siyasi hayata tutunmaya çalışan partiyi daha da güç bir duruma düşürdü.⁹⁸ TİP, başlangıçta işçi sınıfının iktidarını hedefleyen ve sosyalist amaç güden bir parti değildir. Partinin kuruluşundaki amaç, işçi sınıfının ekonomik ve sosyal her tür hakkını devlet nezdinde müdafaa etmek ve işçiler lehine yasaların çıkarılması mücadelesini parlamentoya taşımak olarak açıklanmıştır. Bu sınırlı amaçtan da anlaşılacağı üzere, ilk tüzük ve programıyla TİP, sosyalist ya da işçi sınıfı partisi olarak kurulmuş değildi. Programda Atatürk devrimleri ve 27 Mayıs Anayasası’nın öngördüğü sosyal devlet ilkesine vurgu yapılmış ve aynı zamanda demokrasi ve insan hakları savunulmuştur.⁹⁹

İşçilerin ekonomik mücadelesine siyasi bir güç ve yöntem kazandırmak amacıyla kurulan TİP, kurulduğu ilk yıl istenilen başarıyı elde edememiştir. Parti yöneticileri bir süre

---

⁹⁵Mehmet Ali Aybar, Türkiye İşçi Partisi Tarihi, I, BDS Yayınları, İstanbul 1988, s. 197; “Partinin kurucu isimleri şunlardır: Kemal Türkler, Avni Erakalın, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Ahmet Muşlu, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu, Salih Öz Karabay, Hüseyin Ulubaş, Saffet Göksüzöğlü, Adnan Arkin’dir.” Artun Ünsal, Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 80-81; Hüseyin Çakır, Solda “Bir” lik Girişimleri ve Sosyalist Birlik Partisi Deneyimi, Belge Yayınları, İstanbul 2005, s. 34; Tanıl Bora, a.g.e., s. 615; Vehbi Ersan, a.g.e., s. 19; Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 135.

⁹⁶13.02.1961 tarihinde kuruldu. Parti Kurucuları: Avni Erakalın (Genel Başkan), İbrahim Güzelce, Şaban Yıldız (sonra Genel Başkan), Kemal Nebioğlu, Rıza Kuas, Kemal Türkler, Genel Başkanlık görevinde bulunmuş olanlar: Avni Erakalın, Mehmet Ali Aybar (Şubat 1962), Mehmet Ali Arslan (1969), Şaban Yıldız, Behice Boran (1970); Yöneticileri: Prof. Sadun Aren, Niyazi Ağırnaslı, Şaban Erik, Yahya Kanbolat, Sait Çiltaş, Yalçın Cerit, Adil Özkol, Turgut Kazan, Can Açıkgöz.

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 30.06.2018.

⁹⁷1961 yılında Ankara’da kuruldu. Kurucuları: Ekrem Alican (Genel Başkan), Prof. Cahit Talas, Prof. Aydın Yalçın, Hikmet Belbez, İrfan Aksu, Raif Aybar, Hasan Kangal, Sırrı Öktem, Dr. Esat Eğilmez. Üyeleri: Yüksel Menderes, Dr. Yusuf Azizoğlu, Ali İhsan Çelikkan, Emil Galip Sandalcı, İhsan Hamit Tigrel, Rifat Özten, Cemal Tarlan, Recai İskenderoğlu, Fahreddin Kerim Gökay, Sadık Perinçek, Hayri Mumcuoğlu’dur. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 30.06.2018

⁹⁸Aclan Sayılğan, Türkiye’de Sol Hareketler, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2009, s. 303.

⁹⁹Mustafa Şener, “Türkiye İşçi Partisi”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt. 8, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 357; Parti tüzüğü’nün ilk sayfasına Atatürk’ün Aralık 1921’deki konuşmasından bir bölüm eklenmiştir. Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, İstanbul Matbaası, İstanbul 1962, s. 4; M. A. Aybar a.g.e., s. 198; “Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının eksiksiz tastamam uygulanmasını, Anayasanın emrettiği reformların bir an önce gerçekleştirilmesini savunan biricik partidir.” Türkiye İşçi Partisini Tanıyalım, TİP Yayınları, Karınca Basımevi, İstanbul 1965, s. 5.

sonra, dışarıdan bir desteğin olmaksızın bu partinin yürüyemeyeceği kararına varmış ve aradıkları bu desteği entelektüel grubunda bulmuşlardır. 1961 seçimlerine katılmayan ve istediği başarıyı bir türlü yakalayamayan parti, yaşanan bu tıkanıklığı gidermek üzere işçi sınıfı ile entelektüelleri buluşturarak partiye yeni bir güç kaynağı sağlamak ve parti üzerindeki bu durgunluğu sonlandırarak bir atılım gerçekleştirmek için, sosyalizme yakın bir grup entelektüeli partiye davet etmişlerdir.¹⁰⁰ TİP'in kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra kurucular kendi aralarında oybirliği ile Mehmet Ali Aybar'ı¹⁰¹ partinin genel başkanlığına uygun bulmuş ve bu kararlarını 1-2 Şubat 1962 tarihinde M. A. Aybar'a bildirmişlerdir.¹⁰² M. A. Aybar kısa bir tereddüitten ve arkadaşlarına danıştıktan sonra, parti tüzüğü ve programının yazılmasında yetkinin kendisinde olması şartıyla teklifi kabul etti.¹⁰³ Böylece M. A. Aybar, Avni Erakalın'dan sonra TİP'in ikinci genel başkanı olmuştur.¹⁰⁴ M. A. Aybar'ın TİP'e katılmasının ardından Nazife Cemgil, Adnan Cemgil, Yaşar Kemal, Kemal Sülker, Cemal Hakkı Selek, Nihat Sargın, Necla Fertan, Fethi Naci, Behice Boran, Sadun Aren partiye katılan diğer sosyalist entelektüellerden birkaçıdır.¹⁰⁵ 12 Mayıs 1962'de Sosyal Demokrat Parti¹⁰⁶ Genel Sekreteri Minnetullah Haydaroğlu ve üyelerinden İhsan Üngör ile Yunus Koçak'ın çabalarıyla partinin, TİP'le birleşme kararı alması tam ihtiyaç duyduğu dönemde TİP'in güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

1962 yılından itibaren solcu entelektüellerin TİP'e katılımı, bu partiyi sadece solun değil, ülke siyasi yaşamının da önemli bir figürü haline getirecek olan süreci başlatmıştır. TİP hızla örgütlenmesini geliştirir, üye sayısı artar; bir süre sonra da parti program ve tüzüğünü hazırlamaya başlarlar.¹⁰⁷ M. A. Aybar'ın başkan seçilmesinden hemen sonra program konusunda gereken çalışmalar başlatılır. Bu amaçla kurulan program komisyonu, 11 Ocak 1964 günü başlayan parti kongresinde kabul edilecek olan programı hazırlar. Bu

---

¹⁰⁰Sadun Aren, TİP Olayı 1961–1971, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, s.32; Mustafa Şener, a.g.e., s. 358

¹⁰¹Kıvanç Koçak, "Mehmet Ali Aybar: Hep Sosyalizme Koşan Adam", Türkiye Solundan Portreler, (Haz. Ali Emir Türkmen, Ümit Özger) Dipnot Yayınları, Ankara 2016, s. 253-290.

¹⁰²Behice Boran, Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, Yordam Kitap, İstanbul 2016, s. 128; Tanıl Bora, a.g.e., s. 615; Vehbi Ersan, a.g.e., s. 19; Murat Belge, a.g.e., s. 2120; M. A. Aybar a.g.e., s. 203-204; Mihri Belli, a.g.e., s. 456.

¹⁰³"M. A. Aybar, bu görevi kabul ettiğini bir basın bildirisini ile 9 Şubat 1962'de şöyle açıklamıştır: Türkiye İşçi Partisinin davetini bir memleket vazifesi saydığım için, ağır sorumluluğunu bilerek kabul ediyorum." Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 138; Basın bildirisini için bkz. M. A. Aybar a.g.e., s. 204-210.

¹⁰⁴H. Bayram Kaçmazoğlu, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri, Birey Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 81.

¹⁰⁵Behice Boran, a.g.e., s. 138; Artun Ünsal, a.g.e., s. 96-97; Sadun Aren, a.g.e., s. 35

¹⁰⁶Parti, 1961 yılında Ankara'da kuruldu. Genel Başkan: Alaattin Tiritioğlu (Bir süre sonra partiden ayrılmıştır.), Sıtkı Ulay, Genel Sekreter: Minnetullah Haydaroğlu'dur.

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 30.06.2018.

¹⁰⁷Ergun Aydınoglu, a.g.e., s. 94.

komisyonda, dönemin önde gelen bazı solcu entelektüelleri de yer almaktadır. Bu programın yazıldığı dönem ve koşullar dikkate alındığında, TİP'in ortamından daha gelişkin bir program beklemek gerçekçi olmaz. Ayrıca tüm eksikliklerine rağmen TİP programı, “gerçek bir adım, yüz programdan daha değerlidir” diyen Friedrich Engels'i çarpıcı bir şekilde doğrulayan bir metindir. Doktriner düzeydeki tüm sorunları bir yana bu programın, özel bir değeri ve işlevi vardır. TİP'in programı, o güne kadar “yasak” ya da “olanaksız” olarak kabul edilen bir şeyi, mevcut düzenin radikal eleştirisini üstlenmiştir, Ayrıca o dönem Türkiye siyaseti dikkate alındığında, o yetersiz haliyle bile bu program, sol muhalefete ülke gündemini etkileme gücünü vermektedir.¹⁰⁸

TİP'in tüzüğü de tıpkı programı gibi oldukça iyi hazırlanılmaya çalışılmış bir siyasal metindir. TİP kurulurken, kendisinden yaklaşık on yıl kadar önce kurulmuş olan bir sol partinin Demokrat İşçi Partisi'nin¹⁰⁹ tüzüğünü birkaç ufak değişiklikle benimsemiştir. M. A. Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinin ardından bir komisyon hemen yeni tüzük çalışmalarına başladı ve Nisan 1962'de yeni tüzük kabul edildi. Yeni tüzük, partinin yeni dönemdeki örgütsel yapısını düzenlemenin yanı sıra, ideolojisi ve siyasi çizgisi hakkında da bazı ipuçları veriyordu. Tüzüğün hazırlanmasında partiyi kuran sendikacıların önemli bir etkisi olmuş, sendikacılar parti içerisindeki sayılarını koruyabilmek ve partiyi tamamen entelektüel grubuna kaptırmamak için tüzüğe 53. maddeyi ekleyerek partideki varlıklarını korumaya çalışmışlardır. Parti tüzüğünün 53. maddesi “Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, tüzüğün 38 inci maddesinde sözü edilen işyeri esasına göre tutulmuş listeye kayıtlı veya sendika yöneticisi olan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarıncı kongrelere sunulacak aday listeleri, bu esasa göre tertiplenir; Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler.” şeklindedir.¹¹⁰ TİP tüzüğünün 53. maddesi tüzük içerisinde en çok eleştirilen madde olmuştur. Çünkü bu madde, partinin gelişiminde olumsuz bir işlev görmekle kalmamış, sol örgütlenmelerin sınıfsal niteliği konusunda yaşanacak karmaşalara da zemin hazırlamıştır. 53. madde, dört olağan ve iki olağanüstü Büyük Kongreye karşın, esasta hiçbir değişikliğe uğramayıp tüzükte aynı şekilde kalacaktır. İlk bakışta bu maddenin siyasi açıdan oldukça önemli ve o derece de

---

¹⁰⁸Ergun Aydınoglu, a.g.e., s. 94.

¹⁰⁹Parti 1950 yılında İstanbul'da kuruldu. Kurucuları: Av. Dr. Orhan Asal, Üzeyir Kuran, Nizamettin Yalçinyuva, Rıza Durak, Yusuf Arslan, Mehmet Dizman'dır.

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 01.07.2018; Partinin Genel Başkanı: Orhan Arsal, İkinci Başkan: Üzeyir Kuran, Genel Sekreter: İbrahim Güzelce'dir. Tanık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, 2. Baskı, Arba Yayınları, İstanbul 1995, s. 740-742.

¹¹⁰Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, İstanbul Matbaası, İstanbul 1962, s. 32; Türkiye İşçi Partisini Tanıyalım, TİP Yayınları, Karınca Basımevi, İstanbul 1965, s. 5; Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 141-142.

masum bir gerekçesi vardır. 53. madde, partinin her düzeydeki yönetici organlarına seçilecek olanların yarısının emekçi olmasını amaçlamaktadır. Söz konusu olan bir işçi partisi olduğunu göre, partinin yönetici organlarında emekçilerin çoğunlukta olmasını ya da en azından azınlığa düşmemelerini sağlamak, önemli bir örgütsel konu olarak kabul edilebilir. Bu madde, partinin sınıfsal karakterini kollayan bir ilkeyi ifade etmektedir.¹¹¹

İşçilerin partisi olarak bir yıl önce kurulan ve sendikal bir yönetime sahip olan parti, bu tüzükle birlikte işçi sınıfı partisi olma yolunda ilerleyeceği izlenimi veriyordu. Komintern geleneğine bağlı Marksist-Leninist bir parti modelini esas almıyordu. Ama sosyal demokrat partilerin reformist ve sınıf uzlaşmasına dayanan çizgilerini de reddediyordu. Bu anlamda kendi sosyalist çizgisini oluşturmaya çalışan nevi şahsına münhasır bir parti olma yolunda ilerliyordu.¹¹² TİP'in programı, toplumu analiz etmede kullandığı yöntemiyle, sınıf mücadelesini esas alması ve sorunların çözümünün emekçi sınıfların iktidarından geçtiğini öne sürmesi açısından Marksist bir bakış açısına sahipti. Ancak program çözüm yolu olarak sosyalizmi değil, kapitalist olmayan kalkınma yolunu gösteriyordu.¹¹³ Bunun nedeni, komünizmin hedef tahtasına koyulduğu bir dönemde komünist veya sosyalist olarak itham edilme kaygısı nedeniyle tüzükte olduğu gibi programda da sosyalizm sözcüğünün kullanılmak istenmemesiydi, onun yerine "Toplumculuk" deniliyordu.¹¹⁴ Ama o yıllarda uluslararası sosyalist harekette az gelişmiş ülkelerin sosyalizmden önce kapitalist olmayan yoldan geçmesi gerektiği yönündeki genel anlayış da sosyalizmin yakın hedef olarak gösterilmesinde bazı çekinceler yaratıyordu.¹¹⁵

TİP'in kuruluşundan, 1965 yılına kadar geçen süre ideolojik tartışma ve kutuplaşmaların yaşandığı bir dönem olmuş, TİP ile başlayan bu tartışmalar çok yönlü ve yoğun olmuştur. Dönemin sonlarına doğru başka bir ülkede pek rastlanmayacak nitelikte farklarla birbirinden ayrılan, geniş bir Marksist-Sosyalist düşünce yelpazesi oluşmuştur.¹¹⁶

---

¹¹¹Ergun Aydınöglü, a.g.e., s. 95; Tanıl Bora, a.g.e., s. 617; Murat Belge, a.g.e., s. 2120-2121; Mehmet Ali Aybar, Türkiye İşçi Partisi Tarihi, III, BDS Yayınları, İstanbul 1988, s. 50-54.

¹¹²TİP'in kendi içerisindeki Bilim ve Araştırma Kurumunca tanıtım ve propaganda amacıyla hazırlanan El Kitabında sosyalizm ve komünizm arasındaki fark şöyle izah ediyor: "Bugüne kadarki mahkeme kararlarına göre komünizm, işçilerle köylülerin birleşerek, zorla iktidarı ele geçirmeleri, öteki sınıf ve zümreleri ortadan kaldırıp, işçi sınıfı diktatorası kurmalarıdır. Sosyalizm ise emekçi halkın demokratik yoldan iktidara gelerek, yine seçimle iktidardan gitmeyi kabul etmesidir." Türkiye İşçi Partisi El Kitabı, Türkiye İşçi Partisi Yayınları, Çınar Matbaası, Ankara 1969, s. 61.

¹¹³Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 143; Artun Ünsal, a.g.e., s. 123-127.

¹¹⁴Tanıl Bora, a.g.e., s. 615; Tıp bu konuda oldukça dikkatli davranıyordu. Sosyalist sözcüğü ancak 1968 sonunda parti tüzüğüne girmişti. Daha esnek "toplumcu" sözcüğü ise Tıp meclise on beş milletvekili gönderdikten sonra pek kullanılmayacaktır. Artun Ünsal, a.g.e., s. 185.

¹¹⁵Mustafa Şener, a.g.e., s. 359.

¹¹⁶Sadun Aren, a.g.e., s. 207.

Dönem boyunca yapılan tartışmalarda ana nokta sosyalizm anlayışı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tartışma, TİP ile diğer sol gruplar arasında olduğu gibi, zamanla TİP içerisinde de baş göstermiştir.

TİP yönetiminin eğitim-doktrin çalışmalarını ve teorik derinleşmeyi adeta kasten ihmal etmesinin bir nedeni, “eski tüfek”¹¹⁷ olarak nitelendirilen TKP’lilerin nüfuzundan sakınmaktı. Zira sosyalizmin teori ve doktrin meseleleri etrafındaki tartışmaların parti gündemindeki ağırlığının artması halinde, o levazımata ustası olan bu kadroların itibar ve etkinliğini artıracığından endişe ediliyordu. TKP’lilerden, sadece liderlik rekabeti bakımından değil, hem partiyi dış (Sovyet) tesirlere açacağı, hem de polis takibatına fırsat vereceği endişelerinden dolayı sakınılmaktaydı.¹¹⁸

1960’lı yılların ortalarından itibaren, Türkiye sol hareketinde iki eğilim öne çıkmıştır. Biri, TİP içerisinde esas olarak M. A. Aybar’ın demokratik yollarla gerçekleşecek parlamentarist ve popülist bir sosyalist devrimi savunduğu sosyalizm çizgisi, diğeri ise 1960’ların başında Yön grubuyla benzer bir politik tutum sergileyen fakat 60’ların ikinci yarısından itibaren Yön’e göre daha Marksist ve alt sınıfların eylemlerine daha yakın bir pozisyonda bulunmasından kaynaklanan farklılık itibarıyla Yön grubundan ayrı bir çizgi oluşturan Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketidir.¹¹⁹ Eski TKP’li Mihri Belli’nin¹²⁰ önderliğini yaptığı ve Hikmet Kıvılcımlı¹²¹ ve Reşat Fuat Baraner¹²² gibi yine eski TKP’lilerin de içinde yer aldığı MDD grubu, ülkenin sosyalizme hazır olmadığını, ihtiyaç duyulan devrimci adımın ulusal bağımsızlıkçı, anti-feodal bir karaktere sahip olması gerektiğini savunmuş, Türkiye’nin feodal özelliklere sahip bir Asyalı toplum olduğunu proletaryanın hayli zayıf olduğunu ve devrimci değişimin ancak bir entelektüeller ve askerler

---

¹¹⁷Mihri Belli, “eski tüfek” tabirinin ortaya çıkışı ve anlamı hakkında şunları söylüyor: “Eski Tüfek, biz 141 sabıkalarına TİP çevrelerinde takılan addı. Yeniçeri Ocağı’nda savaşa gitmeyip ocağı bekleyen takımına denirmiş.” Milli Belli, a.g.e., s. 486.

¹¹⁸Tanıl Bora, a.g.e., s. 618.

¹¹⁹“Mihri Belli, E. Tüfekçi imzasıyla 5 Ağustos 1966 tarihli Yön’de Milli Demokratik Devrim’i formüle ettiği ünlü “Demokratik Devrimde Kimle Beraber ve Kime Karşı” adlı makalesini yayınladı. Belli’ye göre, Türkiye’nin önündeki devrim sosyalist değil, milli demokratik devrimdi. İşçi sınıfı, bu devrimi müttefik güçlerle -Kemalist asker-sivil aydınlar- ittifak halinde gerçekleştirecekti. Bu, burjuva demokratik devrimini tamamlayamamış, emperyalizme bağımlı ülkeler için Komintern tarafından öngörülen devrim teorisine de uygundu ve bu anlamıyla geleneksel perspektifin uzantısıydı.” Ergun Aydınoglu, a.g.e., s. 25.

¹²⁰Gökhan Atılgan, “Mihri Belli”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, VIII, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 548-570.

¹²¹Hikmet Kıvılcımlı’nın hayatı ve sosyalizm hakkındaki düşünceleri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Kale, Kıvılcımlı Külliyyatı, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2004; Tanıl Bora, “Dr. Hikmet Kıvılcımlı: Trajedisinden Başka”, Türkiye Solundan Portreler, (Haz. Ali Emir Türkmen, Ümit Özger) Dipnot Yayınları, Ankara 2016, s. 201-234.

¹²²Emin Karaca, a.g.e., s. 268-269.

koalisyonuyla gerçekleştirebileceğini ileri sürüyordu.¹²³ Bu düşünce darbe özlemi duyan ordu içerisindeki bazı grup veya grupların hedefleriyle de benzerlik göstermekteydi. Bundan dolayı MDD'ciler bir devrim hareketine işçi sınıfı dışındaki bir zümrenin yani asker-sivil ve entelektüellerden oluşan grubun devrime önderlik etmesini zorunlu görmüştür.¹²⁴ MDD hareketi 1960'ların ikinci yarısında özellikle devrimci üniversite gençliği üzerinde oldukça etkili olmuş ve zamanla tüm ülke çapına yayılan bir kitle hareketine dönüşmüştür.

Türkiye İşçi Partisinin I. Genel Kongresi 9 ve 10 Şubat 1964 tarihinde, 52 delegenin katılımıyla İzmir'de gerçekleşmiştir.¹²⁵ Bu kongrede Partinin niteliğini belirlemede tüzükten sonra ki ikinci adım olan parti programı kabul edilmiştir. Parti üyelerinin yanı sıra dışarıdan destek olan bilim adamları ve uzmanların da katkısıyla bir yılı aşkın bir sürede hazırlanan program, partinin o dönemdeki yapısına paralel olarak çelişkili ve eklektikli bir tarzda hazırlanmıştır.¹²⁶ Kongreden önce, TİP yöneticileri arasında bir bilim kurulu oluşturulmuştur. TİP'deki ilk ayrılık, bu kurulun çalışmaları sırasında yaşanmış, parti tüzüğünün 53. maddesinin içeriği ile ilgili görüş ayrılıkları oluşmuş, parti öncülüğünün ve tarihsel ağırlığın işçi sınıfı üzerinde yoğunlaşp yoğunlaşmayacağı konusunda yoğun tartışmalar ortaya çıkmıştır.¹²⁷ Bu maddenin sendikacılar lehine bir ayrıcalık doğurduğunu öne süren bazı parti üyeleri, tüzüğün bu şekilde uygulanmasının yanlış olduğunu iddia ederek genel kurulun yenilenmesini talep ettiler. Sonuçta bu istek yerinde görülmedi ve bazıları parti programının hazırlanmasına da katkıda bulunmuş olan entelektüellerin bir kısmı istifa etti, iddialarında ısrar eden bir kesim ise ihraç edildi.¹²⁸ Bu kongre sırasında kendilerine “yirmi ikiler” dedikleri ve başını Behice Boran'ın¹²⁹ çektiği bir parti içi muhalefet grubu oluşmuştur. Bu grup, klasik Marksist tezi savunurken; onların karşılıklarına ise milli demokratik devrim tezi çıkıvermiştir.¹³⁰ İzmir Kongresinde, sosyalizmden söz edilmemekle birlikte, Türkiye için kapitalist olmayan bir kalkınma modeli¹³¹ benimsenir.

---

¹²³Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 372.

¹²⁴Murat Belge, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'tan Sonra)” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1956.

¹²⁵Aclan Sayılğan, a.g.e., s. 304; Nebil Varuy, a.g.e., s. 104; “Parti tüzüğünde bir kongre delegeliği için bin üyeyi ön gören partinin toplam üye sayısı bin dolaylarındadır. Takip eden yıllarda TİP'in üye sayısı artacak ama en iyimser tahminle on iki bin dolaylarına ulaşacaktır.” Ergun Aydınöğlü, a.g.e., s. 100-101.

¹²⁶Mustafa Şener, a.g.e., s. 359; Artun Ünsal, a.g.e., s. 107.

¹²⁷H. Bayram Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 82; Artun Ünsal, a.g.e., s. 6; Murat Belge, a.g.e., s. 2121-2122.

¹²⁸Mustafa Şener, a.g.e., s. 359; Nebil Varuy, a.g.e., s. 107-108; “Fethi Naci, Edip Cansever, Demir Özlü, Muzaffer Buyrukçu, daha sonra da Doğan Özgüden gibi yazar ve aydınlar bu tartışmalar sonucunda partiden istifa ettiler.” Tevfik Çavdar a.g.e., s. 147.

¹²⁹Gökhan Atılğan, “Behice Boran: Kahırlı Bir Yolun Ardından Kalan Kuramsal Miras”, Türkiye Solundan Portreler, (Haz. Ali Emir Türkmen, Ümit Özger) Dipnot Yayınları, Ankara 2016, s. 291-338;

¹³⁰ Nebil Varuy, a.g.e., s. 107.

¹³¹ Artun Ünsal, a.g.e., s. 123-127.

Büyük üretim birimlerinde kamusal mülkiyet öngörülmekte, buna rağmen, oldukça uzun bir süre için küçük özel üretimin desteklenmesi ilkesi benimsenmektedir.¹³²

TİP'in 20-24 Kasım 1966'da toplanan Malatya Kongresini içine alan dönem giderek yasal Türk sosyalist hareketinin pratik ve ideolojik alanda ikiye ayrılmasının başlangıcı olmuştur. II. Kongre parti içindeki TİP ile MDD hareketi arasında ideolojik bir hesaplaşmaya sahne oldu.¹³³ Parti içerisindeki görüş ayrılıkları sosyalist devrim ve milli demokratik devrim tartışmalarıyla iyice gün yüzüne çıktı.¹³⁴ Aslında henüz MDD'ciler olarak adlandırılan bir siyasi çizgi tam anlamıyla oluşmamıştı. Fakat Komintern geleneğinden ve TKP'den kalma aşamalı devrim stratejisine bağlı ve bununla ilişkili olarak devrimin ilk aşamasında zinde güçlere ve milli burjuvaziye tanınan yer konusunda TİP yönetimine muhalif olan MDD eğilimi gittikçe daha somut bir güç olarak ortaya çıkıyordu. MDD akımı artık Yön dergisi dışında da hızla gelişmekte, özellikle üniversite gençliğini ciddi anlamda etkilemekteydi. TİP'in büyük şehirlerin üye sayıları oranında ağırlıklı temsilini engelleyen, fiilen taşraya pozitif ayrımcılık yapan parti tüzüğü, bu koşullarda genel merkezin lehine işledi ve MDD'cilerin kongrede kaybetmesine ve dolayısıyla MDD'li muhaliflerin partiden temizlenmelerine sebep oldu.¹³⁵

Malatya Kongresi'nden sonra TİP'in politik söylemleri arasına "Doğu sorunu" başlıklı yeni bir konu dâhil oldu. Kongrede güçlü bir "Doğulular" grubu kendini göstermiş ve genel merkezin seçimi kazanmasında etkili olmuştur. Bu Doğulular grubu, sosyalizme yönelen genç Kürt entelektüelleri kuşağıydı. TİP, bu kongrede maddi ve manevi alanda sömürüldüğü gerekçesiyle Doğu'nun meselelerini özel bir başlık olarak vurgulamıştı. 1967'den sonra düzenlenen doğu mitingleri,¹³⁶ TİP'in kendisinden çok, Kürt politik uyanışının kitleleşmesini sağladı. 1968'deki III. Kongrede Kürtçe ve Arapça konuşan vatandaşlara yönelik ayrımcılıktan bahsedilerek, Kürt meselesinin tanınmasında bir adım daha atıldı. 1970'teki IV. kongrede son adım atılarak, Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşadığı ve bu halkın baskıya, teröre ve asimilasyona uğradıkları yönündeki açıklamaları

---

¹³² H. Bayram Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 82.

¹³³MDD hareketinden önce TİP'le belli bir ayrılığa sahip olan ama o zamana kadar genel anlamda partiyi destekleyen Doğan Avcıoğlu yönetimindeki Yön dergisi ekibi 1966 yılında açıkça TİP'e tavrı aldılar. Daha sonra da MDD ve eski sosyalistler Yön'e verdikleri yazılarda TİP'in görüşlerini eleştirdiler. Murat Belge, Türkiye İşçi Partisi..., s. 2123; M. A. Aybar, a.g.e., III, s. 58.

¹³⁴Artun Ünsal, a.g.e., s. 6; Mihri Belli, a.g.e., s. 438,462.

¹³⁵Taml Bora, a.g.e., s. 619; Artun Ünsal, a.g.e., s. 7.

¹³⁶Bu mitingler 1967 yılında Silvan, Diyarbakır, Batman ve Siverek'te; 1969 yılında ise Hakkâri, Siverek ve Lice'de düzenlenmiştir. Artun Ünsal, a.g.e., s. 8.

kayda geçirilmiştir.¹³⁷ TİP, 1971 yılında bu kongre kararları gerekçe gösterilerek kapatılmıştır.¹³⁸

2.2. 1965 Seçimleri ve Türkiye İşçi Partisinin Meclise Girmesi

27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra sivil siyasete dönüşe olanak veren ilk genel seçimler Yassıda davalarının karara bağlanıp cezaların infaz edildiği dönemin hemen ertesinde 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmıştır. Seçimlere 1960 öncesinden iki parti CHP ve Millet Partisi'nin (MP)¹³⁹ yerini alan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ile Yeni Türkiye Partisi (YTP) katılmıştır. TİP, 13 Şubat 1961'de kurulmuş olmasına rağmen Yüksek Seçim Kurulu tarafından verilen süre içerisinde 15 ilde örgütlenmesini tamamlayamadığı için TİP 1961 seçimlerine katılamamıştır.¹⁴⁰ 1961 seçim sonuçlarına göre¹⁴¹ eski DP'nin oylarını coğrafi bir bölünme temelinde paylaşan AP, CKMP ve YTP birlikte DP'nin tek başına elde edebildiği oy tabanının üzerinde oy elde etmiş, 1960 askeri rejimiyle ve bu rejimin Anayasasıyla büyük ölçüde özdeşleştirilen CHP ise 1957 seçimleriyle karşılaştırıldığında % 5 oranında oy kaybetmiştir. CHP ve AP'nin birbirlerine yakın oranda

¹³⁷Tanıl Bora, a.g.e., s. 620; Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 145; M. A. Aybar, a.g.e., III, s. 64,284.

¹³⁸Türkiye İşçi Partisi, Anayasa Mahkemesi Kararıyla 20.07.1971 tarihinde kapatılmıştır. Anayasa Mahkemesi, [siyasi parti-kapatma] «E.S.: 1971/3; K.S.: 1971/3; K.G.: 20.07.1971.» Resmî Gazete, 6 Ocak 1972, Sayı:14064, s. 3-17; Murat Belge, Türkiye İşçi Partisi..., s. 2130-2131; M. A. Aybar, a.g.e., III, s. 64.

¹³⁹«Millet Partisi'nin ilk kuruluşu 1948 yılında Ankara gerçekleşmiştir. Genel Başkanları: Hikmet Bayur, Enis Akaygen, Mustafa Kentli'dir. Kurucuları: Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Prof. Hikmet Bayur, Prof. Kenan Öner, Dr. Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni, General Sadık Aldoğan'dır. Parti, 'dini esasa dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet' olduğu gerekçesiyle Ankara 3. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından 1953 yılında kapatılmıştır.» Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, II, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 132-133; İlhami Soysal, «Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları», Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VIII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2015; https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 03.07.2018; Parti Ankara'da 1962 yılında CKMP'den ayrılan Osman Bölükbaşı tarafından aynı isimle tekrar kurulmuştur. Partinin Genel Başkanı: Osman Bölükbaşı. Kurucuları: Ahmet Bilgin, Ömer Zekai Dorman, Ali Baran Numanoğlu, Halil Özmen, Hüseyin Ataman, İsmail Hakkı Akdoğan, İsmet Kapısız, Kâmil İnal, Kemal Ataman, Oğuzdemir Tüzün, Ömer Kart. Sonraki Genel Başkanlar: Cemal Tural (1972), Celal Kargılı (1975)'dir.

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 03.07.2018.

¹⁴⁰«Sosyalist Mücadelede On Yıl», Çark Başak, I/11, (1976), s. 12; «Milletvekili Seçimi Kanununun 10. Maddesine göre «Siyasi Partilerin seçime katılabilmesi için, kendi tüzüklerine göre ilk genel kurul toplantılarını yapmış olmaları ve en az on beş ilde, altı aydan beri il ve ilçe teşkilatlarını kurmuş bulunmaları ve bu on beş ilin her birinde o çevrenin çıkaracağı sayıda aday göstermeleri gerekir.» Birinci kuruluş döneminde TİP'in yok olmaya doğru gidişinin önde gelen nedeni, 1961 seçimlerine partinin katılabilmesi için on beş ilde ilçeleriyle birlikte örgütlenme zorunluluğunu yerine getirememesidir.» Nebil Varuy, a.g.e., 126-127.

¹⁴¹Seçim Tarihi: 15.10.1961, Kayıtlı Seçmen Sayısı:12.925.395, Oy Kullanan Seçmen Sayısı:10.522.716; Katılım Oranı:81,4; Geçerli Oy Sayısı: 10.138.035; Milletvekili Sayısı:450; CHP: 3.724.752 (%36,7), 173 Milletvekili; AP: 3.527.435 (%34,8), 158 Milletvekili; CKMP: 1.415.390 (%14), 54 Milletvekili; YTP: 1.391.934 (%13,7), 65 Milletvekili. <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> Erişim Tarihi: 05.07.2018.

oy almaları sonucu dönemin özel koşulları altında hükümet kurma görevi CHP'ye verilmiş, AP ile yapılan ittifak neticesinde CHP-AP koalisyon hükümeti kurulmuştur.¹⁴²

14 Şubat 1965 tarihinde AP'nin lideri Süleyman Demirel¹⁴³ bütçe görüşmeleri sırasında hükümetin düşürülmesini sağlamış, hemen ardından 10 Ekim 1965 tarihinde genel seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır. 1965 seçimlerine doğru gidilirken seçim sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi seçimlerini birlikte ilgilendiren bu değişiklikle, elde edilen milletvekilliği sayısının hesaplanması yöntemi farklılaştırılarak “milli bakiye sistemi”¹⁴⁴ ve “birleşik oy pusulası” uygulamaları kabul edilmiştir. Adalet partisi bu değişikliğe ısrarla karşı çıkmasına rağmen diğer tüm partiler bu yöntemi desteklemiştir.¹⁴⁵ Getirilen bu yeni sistem TİP'in seçimlerden başarıyla çıkmasında en büyük etkidir. 1965 seçimleri gerek Türkiye'deki sosyalizm anlayışı gerekse TİP açısından bir dönüm noktası olmuştur. Esasen 1965 seçimleri TİP'in katıldığı ilk seçim değildir. TİP'in katıldığı ilk seçimler 1963 yılındaki yerel seçimlerdir. Parti 9 il ve bu illere bağlı 31 ilçede seçime katılabildi ve toplam 35 bin 507 oy aldı. 16 ilçede seçime girilen İstanbul'da TİP'in aldığı oy oranı %2.9'du. Ama bu seçimler, alınan oylardan çok

---

¹⁴²Şirin Tekeli, “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1814; Erol Tuncer, Osmanlı'dan Günümüze Seçimler, 2. Baskı, Tesav Yayınları No: 24, Ankara 2003, s. 366; Muzaffer Aylan Kara, Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon, 3. Baskı, BigBang Yayınları, Ankara 2015, s. 58; İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, a.g.e., s. 4-5.

¹⁴³Süleyman Demirel 20.02.1965-22.10.1965 tarihleri arasında Başbakan Yardımcılığı; 1965-1971, 1975-1977, 1977-1978 ve 1979-1980 yılları arasında 9 yıl süren dört başbakanlığında 6 hükümet kurmuştur: 30. Bakanlar Kurulu (27.10.1965-22.10.1969): 1. Demirel Hükümeti olup 4 yıl devam etmiştir. 31. Bakanlar Kurulu (3.11.1969-14.2.1970): 2. Demirel Hükümeti olup 3,5 ay devam etmiştir. 32. Bakanlar Kurulu (6.03.1970-12.3.1971): 12 Mart muhtırası ile son bulan 3. Demirel Hükümeti olup 1 yıl devam etmiştir. 39. Bakanlar Kurulu (31.03.1975-21.06.1977): AP-MSP-CGP-MHP ile kurulmuş Milliyetçi Cephe adlı 8. koalisyon hükümetidir. 4. Demirel Hükümeti olup 2 yıldan fazla devam etmiştir. 41. Bakanlar Kurulu (21.07.1977-05.01.1978): AP-MSP-MHP ile kurulmuş 9. koalisyon hükümetidir. 5. Demirel Hükümeti olup 6 ay kadar devam etmiştir. 43. Bakanlar Kurulu (12.11.1979-12.09.1980): 12 Eylül Harekâtı ile meclisin feshedilip son bulunduğu kabinedir. 6. Demirel Hükümeti olup 10 ay devam etmiştir. 12 Eylül sonrası tekrar siyasete dönerek 1991'de DYP-SHP Koalisyonunu kurarak 49. Hükümetin Başbakanı olmuştur. Bu onun son başbakanlığıdır. 17.04.1993-16.05.2000 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti 9. Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 21-22.

¹⁴⁴“Her seçim çevresindeki geçerli oylar toplamı, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünerek seçim sayısı bulunur. Her parti listesinin aldığı geçerli oy sayısında seçim sayısı ne kadar varsa, o parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği kazanmış olur. Her partiye ait geriye kalan geçerli oylar, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerini içine alan milli seçim çevresi içerisinde toplanır. Bu toplam, seçim çevrelerinde açık kalan milletvekilliklerinin toplamı ile bölünerek milli seçim sayısı bulunur. Daha sonra her partinin milli seçim çevresi içindeki geçerli oy toplamı milli seçim sayısı ile bölünmek suretiyle bu milletvekillikleri de partiler arasında bölüştürülür. Bu işlem sonucunda da doldurulamamış milletvekillikleri kalırsa; bunlar, partiler arasında bakiye geçerli oyların büyüklük sırasına göre partiler arasında bölüştürülür.” Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, Anayasa Yargısı Dergisi, 23, (2006), s. 89; Bu yeni seçim sistemi 20 Şubat 1965 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. T.C. Resmi Gazete, 20.02.1965, Sayı: 11934, s. 1-3; Erdoğan Günel, a.g.e., s. 116-117; E. Tuncer, N. Danacı, a.g.e., s. 15-17.

¹⁴⁵Kerem Ozan Girgin, Türkiye Seçim Tarihi, Sokak Kitapları, İstanbul 2013, s. 229.

TİP'in radyodan propaganda yapma olanağı bulması açısından önemliydi. Radyo konuşmaları partinin tanınması ve meşruiyet mücadelesi açısından iyi bir fırsat olmuştu.¹⁴⁶

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimler TİP'in katıldığı ilk genel seçim ve siyasi arenadaki ilk ciddi başarısı olmuştur. Bu seçimlere Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi dâhil toplam altı siyasi parti ve bağımsızlar katılmıştı.¹⁴⁷ Bu seçimde katılım oranı bir önceki seçimlere oranla % 12.5 civarında düşüş göstermiş ve % 71.2 olarak gerçekleşmiştir.¹⁴⁸ Seçim sonuçları açıklandığında AP toplam oyların %52.9'unu alarak birinci parti olmuş, CHP ise %28.7 oy alarak ikinci parti olmuş ve devam eden oy kaybını durduramamıştır. 1965 seçimlerinin sürpriz ismi TİP olmuştur.¹⁴⁹ TİP, ülke genelinde toplam 276.101 oyla ülke genelindeki oyların %3'ünü alarak mecliste on dört milletvekiliyle temsil hakkı elde etmiştir. İstanbul'dan bağımsız aday olarak giren Çetin Altan'ın katılımıyla partinin meclisteki sandalye sayısı on beş olmuştur.¹⁵⁰ TİP ülke ortalamasının üzerine çıkan oranlarını Diyarbakır %8, İstanbul %7.9, Kars %6, Tunceli %5.8 ve Yozgat'ta %5.3 ile elde etmiştir.¹⁵¹ TİP adına mecliste yer edinen bu on beş vekilin isimleri: Mehmet Ali Aybar (İstanbul), Rıza Kuas (Ankara), Muzaffer Karan (Denizli), Tarık Ziya Ekinci (Diyarbakır) Doktor, Sadun Aren (İstanbul), Yahya Kanbolat (Hatay), Dr. Cemal Hakkı Selek (İzmir), Adil Kurtel (Kars), Behice Hatko (Boran) (Kırklareli), Yunus Koçak (Konya), Kemal Nebioğlu (Tekirdağ), Ali Karcı (Adana), Y. Ziya Bahadınlı (Yozgat), Şaban Erik (Malatya), Çetin Altan (İstanbul).¹⁵² 1965 seçimleri TİP'in gelişiminin en üst evresi olmuştur. Katıldığı ilk genel seçimde on beş milletvekili çıkartılmış olması, yönetici kadronun son derecede güçlendiğinin ve bir parti bütünlüğünün sağlandığının bir göstergesi olmuş, öte yandan TİP özellikle seçim süresince parti dışı sosyalist çevrelerin de bütün desteğini almıştır.

---

¹⁴⁶Mustafa Şener, a.g.e., s. 360.

¹⁴⁷Seçim sonuçları hakkında daha geniş bilgi için bkz. <http://www.yhk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> Erişim Tarihi: 05.07.2018; T.C. Resmi Gazete, 15 Ekim 1965, Sayı: 12127, s.1-10.

¹⁴⁸Ali Arslan, Geçmişten Günümüze Genel ve Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı ve Milletvekillerimiz, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul 2016, s. 44.

¹⁴⁹Erol Tuncer Necati Danacı, Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri, Tesav Yayınları No:21, Ankara 2003, s. 79-81; Erol Tuncer, a.g.e., 367.

¹⁵⁰Altan, 1965 seçimlerine doğru özellikle Bursa olaylarından sonra TİP'e karşı sürdürdüğü tarafsız gazeteci tavrını, sayıları gittikçe artan aleyhindeki basın davalarının da etkisiyle bırakmış ve İstanbul listesinin ikinci sırasında bağımsız aday olmuştur. Millet Meclisinin açılmasından hemen sonra, bağımsız milletvekillerinin konuşma olanaklarının sınırlı olduğunu görünce, bu zorunluluktan ötürü, Partiye karşı "bağımsızlığından" vazgeçerek Meclisin toplantısı sırasında TİP'e girmiş ve Parti Grubu adına konuşmuştur. Nebil Varuy, a.g.e., s. 147-148; M. A. Aybar, a.g.e., III, s. 68-70.

¹⁵¹Şirin Tekeli, a.g.m., s. 1815.

¹⁵²Aclan Sayılğan, a.g.e., 309.

Bu seçim sonuçlarıyla parti artık meşruiyet mücadelesini kazanmış oluyordu. Ayrıca bu durum TİP için etkili bir propaganda olanağı anlamına geliyordu. Bundan böyle kitlelere sesini duyurmak çok daha kolay olacaktı. Diğer yandan bu başarı, seçimlerden sonraki dönemde, partinin yapısı ve politikaları üzerinde önemli dönüşümler yarattı.¹⁵³ 1965 seçimlerinin ardından başta parti yöneticileri olmak üzere pek çok solcu entelektüel, TİP'in geleceğinde, kitleselleşmiş bir sınıf partisinden çok daha farklı şeyler görmeye başlamışlardır. Bunlar için geleceğin TİP'i, sendika ve benzeri sınıf temelli kitle örgütlenmeleriyle yakın bağlar içinde bulunarak sosyal hareketleri yönlendiren bir parti değil, sol düşüncenin bir seçim kazanma aracı anlamına geliyordu.¹⁵⁴ 1965 seçimleri, başta M. A. Aybar olmak üzere birçok partilide, TİP'in kısa sürede seçimler yoluyla iktidara gelebileceği yolunda bir beklenti doğurdu. 1965 seçimlerinde meclise girmeyi başaran parti, bir sonraki seçimde başa geçmeyi hatta iktidar olmayı hedefliyordu. En azından parti sözcülerinin iddiaları bu yöneydi.¹⁵⁵ Böylece tüm çalışmalarını seçim takvimine göre düzenleyen ve tüm başarılarını seçim sonuçlarıyla ölçen bir parti olma eğilimi baş gösterdi. Artık parti çalışmalarının odağında sosyalist fikir tartışmaları veya işçi eylemleri değil parlamento faaliyetleri yer alıyordu.

2.3. Türkiye İşçi Partisinde Ortaya Çıkan Görüş Ayrılıkları

TİP içerisindeki ilk ciddi tartışma ve ardından istifa ve tasfiyelere yol açan olay TİP'in İzmir'deki I. Kongresinde yaşanmıştır. TİP'in bir işçi partisi olarak kalması yolunda bir güvence olarak düşünülen ve parti organlarına seçileceklerin en az yarısının işçi veya sendikacı olmasını şart koşan parti tüzüğü'nün 53. maddesine bazı entelektüeller itiraz etmişlerdi. Bunun sendikacılar lehine bir ayrıcalık doğurduğunu öne süren parti üyeleri, bu uygulanmanın yanlış olduğunu iddia ederek genel kurulun yenilenmesini talep etmişler, bu talebin kabul görmemesi üzerine bir kısım entelektüel partiden istifa etmiş, iddialarında ısrar edenler ise ihraç edilmişlerdi. 53. madde konusu düzenlenen tüm kongre ve genel kurullarda defalarca gündeme gelmesine rağmen hiçbir değişikliğe uğramadan tüzükte aynı şekilde kalmıştır. Bu tüzük maddesi üzerine yapılan tartışmalar parti içi görüş ayrılıklarında bir başlangıç olacak, ilerleyen yıllarda partiden kopmalara kadar gidecek çok daha ciddi tartışmalar yaşanacaktır.

---

¹⁵³Mustafa Şener, a.g.e., s. 360

¹⁵⁴Ergun Aydınoglu, a.g.e., s. 122-123.

¹⁵⁵Mihri Belli, a.g.e., s. 460

TİP'in ilk kurulduğu, entelektüel gurubun partiye dâhil olduğu yıllarda parti içinde bir milli demokratik devrim grubu oluşmaya başlamıştı.¹⁵⁶ TİP ve yönetim kadrosunun savunduğu sosyalist devrim düşüncesine karşın, Mihri Belli ve çevresindeki eski tüfek solcuların savunduğu milli demokratik devrim düşüncesi TİP içerisinde yaşanan ilk ciddi görüş ayrılığı olmuştur. MDD grubunun zamanla partiden uzaklaştırılmalarıyla grubun parti içindeki gücü ve etkisi azalmıştır. Parti içindeki ikinci büyük görüş ayrılığı ise sonunda partiyi izlediği güzergâhın dışına çıkararak farklı sol fraksiyonların doğmasına zemin hazırlayan ve M. A. Aybar'ı da partiden istifa etmeye kadar götürecek olan M. A. Aybar ile Behice Boran ve çevresindekiler arasında yaşanan görüş ayrılığıdır.

1960'lı yılların ikinci yarısında sol düşünce sadece siyasi hayatta değil yayın hayatında da önemli gelişmeler göstermiştir. 1967 yılında yayınlanmaya başlayan Ant¹⁵⁷ ve Türk Solu dergileri TİP'in sol üzerindeki etkisini kırmakta büyük bir başarı elde etmiştir. Bu dönem TİP, etkili bir yayın organına sahip olmuş olsaydı bu dergilerin yayınlanması parti açısından olumlu bir işlev görebilir, sol açısından fikri bir zenginliğe yol açabilirdi. Ne var ki TİP son sayısı Kasım 1965'te yayımlanan "Sosyal Adalet" dergisi ve on beş günde bir "TİP Haberleri" adıyla ve kısa bir süreliğine yayınlanan dergi dışında düzenli herhangi bir süreli yayına sahip değildi.¹⁵⁸ Bu da partide propaganda, genişleme ve ideolojik eğitim konularında bazı eksikliklere yol açıyordu. TİP'li gençler tarafından Nisan 1965 ile Şubat 1967 arasında 12 sayı çıkarılabilen "Dönüşüm" hem parti organı niteliğinde değildi hem de çok düzensiz aralıklarla çıkıyordu. TİP, düzenli bir dergi çıkaramamanın ötesinde çeviri veya telif herhangi bir yayına da sahip değildi, bunun için herhangi bir çaba da göstermiyordu. O günlerde parti dışındaki yayın hayatı ise oldukça hareketliydi. Yön, Sosyal, Sol, Ant gibi yayınevleri sürekli çeviri kitaplar basıyorlardı. İdeolojik ve kuramsal açılardan büyük bir açıklık içindeki genç kitlenin TİP'in etki alanından çıkarak hızla MDD hareketine kaymasında bu yayınların büyük bir etkisi olmuştur. 1968 yılı TİP için Aybar'ın

---

¹⁵⁶TİP kurulduğu günden itibaren içerisinde görüş ve düşünceleriyle ön plana çıkan üç temel grup vardı. Bunlar; Sendikacılar, Doğulular ve sosyalist aydın gruplarıydı. Mehmet Ali Aybar, a.g.e., III, s. 66; H. Bayram Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 82.

¹⁵⁷Ant dergisi, Yaşar Kemal, Fethi Naci ve Doğan Özgüden tarafından kuruldu. 1967 ve 1970 yılları arasında haftalık, sonrasında 1971 yılına kadar aylık olarak yayımlandı. <http://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/ant-dergisi/>; Erişim Tarihi: 06.07.2018; Deniz Deren Önen, "Ant'ın öyküsü: Doğan Özgüden'le Söyleşi", Sosyologca, IV, ss. 79-93.

¹⁵⁸"Sosyal Adalet dergisi 19 Mart 1963 ile Kasım 1965 tarihleri arasında Türkiye İşçi Partisi (TİP) çevresinin yayınladığı dergidir. Sahipliğini Cemal Hakkı Selek, yazı kurulu başkanlığını Sadun Aren yapmıştır. TİP Haberleri ise Türkiye İşçi Partisi (TİP) tarafından 16 Kasım 1967 tarihinde yayınlanmaya başlayan ve 16 Ağustos 1969 tarihinde sona eren 15 günlük siyasi dergidir." <http://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/>; Erişim Tarihi: 06.07.2018

ifadesiyle sonun başlangıcı oldu.¹⁵⁹ Öğrenci eylemlerinin büyük bir yükseliş gösterdiği bu yıldan başlayarak TİP öğrenciler üzerindeki etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başladı.

TİP'teki tartışmalar 21 Ağustos 1968'de Sovyetler Birliği önderliğindeki Varşova Paktı devletlerinin Çekoslovakya'yı işgal etmesinden sonra başlayan tartışmalarla vuku buldu.¹⁶⁰ M. A. Aybar, liderliğindeki TİP'i Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgalinden önceki ve sonraki dönem olarak iki farklı şekilde değerlendirmek mümkündür. İlk dönemde sosyalist parti liderliğinde milli kurtuluş mücadelesini ve bilimsel sosyalizmi savunurken; ikinci dönemde Çekoslovakya olayının etkisiyle Sovyet rejimi eleştirilmiştir. Bunun sonucunda muhalifler M. Ali Aybar'ı bilimsel sosyalizmin temel ilkelerinden uzaklaşmakla suçlamaları sonucunda parti içinde kaçınılmaz olarak bölünmeler yaşanmıştır.¹⁶¹ Gerçekleştirilen bu işgal, o dönem tüm dünya solunu sarsmış ve çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Bu müdahaleyi hem M. A. Aybar hem de Sovyet yanlısı olarak bilinen Behice Boran ve arkadaşları kınamakta gecikmemişlerdir.¹⁶² Ancak genel başkan Aybar'ın işgali kınamayı Sovyetler Birliği eleştirisine dönüştürerek çok sık yinelemesi partideki ayrılığın arkasında Çekoslovakya'nın işgaline ve Sovyetlere karşı alınan farklı tavırların olduğu yönünde genel bir izlenim oluşturmuştur.¹⁶³ Aybar'ın bu konu üzerinden kendi "hürriyetçi

---

¹⁵⁹Mehmet Ali Aybar, a.g.e., III, s. 9.

¹⁶⁰Çekoslovakya Komünist Partisi (KSC) Sekreteri Alexander Dubček'in başlattığı "Prag Baharı" adı verilen siyasi liberalleşme reformlarını durdurmak için Sovyetler Birliği ile diğer Varşova Paktı müttefikleri olan Doğu Almanya, Polonya, Bulgaristan ve Macaristan'ın 20-21 Ağustos 1968 tarihlerinde Çekoslovakya'yı işgal ettiği askerî harekâttır. A. Dubček'in başlattığı liberalleşme hamlesi sanayi ve tarım reformları, yurttaşlık hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrılmasını, hükümetin meclise karşı sorumlu olmasını ve mahkemelerin bağımsızlaştırılmasını öngörüyordu. Programda Komünist Parti'nin seçimlerde diğer siyasi erklerle yarışarak önderliğini kanıtlaması ve parti içindeki bütün görevlilerin seçimle belirlenmesi savunuluyordu. İşgal, A. Dubček'in bu "güler yüzlü sosyalizm" olarak nitelendirdiği liberalleşme reformlarını durdurdu ve otoriteyi tekrar Çekoslovakya Komünist Partisi adına güçlendirdi. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin uyguladığı dış politika "Brejnev Doktrini" olarak tanımlanıyordu.", Fahir Armaoğlu 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 563-572.

¹⁶¹Hasan Cemal, Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım, 18. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 100; Taha Akyol, Altan Öymen, Mehmet Alkan, Sağım Solum Tarih (Tv Programı), "Türkiye İşçi Partisi – Konuk: Tarık Ziya Ekinci", CNN Türk, İstanbul, (7 Şubat 2016); https://www.youtube.com/watch?v=2o3wtxZvH_o Erişim Tarihi: 06.07.2018.

¹⁶²Sovyet tanklarının Prag'a girdiği 21 Ağustos 1968 tarihindeki basın bülteninde "Sovyet müdahalesinin, Amerikan emperyalizminin yararlanacağı olumsuz gelişmelere yol açmasından endişe ederiz. Müdahaleci siyaset, emperyalizmin tekeline bırakılmalıdır. Sosyalist devletler arasında müdahaleye yer yoktur; olmamalıdır. İnsanlığın biricik umudu olan sosyalizmin güzel yüzüne gölge düşürülmemelidir. Nazi istilasına kahramanca karşı koymuş olan Çekoslovakya halkının bu çetin imtihanı da başarıyla geçirecek, istedikleri bağımsız ve hürriyetçi sosyalist idareyi gerçekleştireceklerine inanıyorum." diyordu. Mehmet Ali Aybar, a.g.e., III, s. 18

¹⁶³Murat Belge, "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt. 8, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 34-35; Mustafa Şener, a.g.e., s. 362-363.

sosyalizm, güler yüzlü sosyalizm” fikirlerini aktarması diğer parti üyelerini rahatsız etmiştir.¹⁶⁴

M. A. Aybar’ın o günlerde yeni yeni kullanmaya başladığı bu kavramlar Türkiye’ye özgü sosyalizmi gerçek sosyalizmden apayrı bir model olarak kurgulamaya çalışması zaten bir süredir parti içerisinde rahatsızlık yaratıyordu. Aybar bu kavramları o kadar sık ve o kadar vurgulu kullanıyordu ki, parti içinde bir kesim artık onun sosyalizm derken bilinenden farklı bir sosyalizmi tarif ettiğini düşünüyorlardı. Çekoslovakya’nın işgalinin tam da bu sırada gerçekleşmesi ve Aybar’ın da bu olayı kendi tezlerine kanıt olarak kullanmaya çalışması bardağı taşıran son damla oldu. Aybar’ın giderek bilimsel sosyalizmden uzaklaştığı kanısına varan bazı parti yöneticileri kişisel görüşmelerden de sonuç alamayınca 16 Ekim 1968 tarihinde yapılan MYK toplantısında Aybar’ı partide kişisel yönetim kurmak ve parti tüzüğü ve programındaki sosyalizm anlayışının dışına çıkmakla itham ettikleri bir önerge verdiler. 1968 yılında yaşanan üç önemli hadise ve bunların sonuçları, TİP’in siyasi tarihi açısından bir kırılma dönemidir. Bunlardan birincisi parti içinde yoğun bir şekilde tartışılan Çekoslovakya olayıdır. İkincisi, TİP’e yakın bir örgütlenme olan FKF (Fikir Kulüpleri Federasyonu) çevresinde toplanan ve başlarda demokratik yoldan sosyalizmi savunan gençliğin TİP’in sosyalizm anlayışını sorgulaması ve partiye sırtını dönmesidir. Üçüncüsü ise Milli Bakiye seçim sisteminin değiştirilerek yerine Nispi Seçim sisteminin getirilmesidir ki bu düzenlemeden dolayı TİP, 1965 seçimlerinde meclise on beş milletvekili gönderme başarısını bir sonraki seçim olan 1969 seçimlerinde yakalayamayacağı anlamına gelmekteydi. 1968 yılında yaşanan bu üç hadise TİP’i oldukça güç bir duruma düşürdü.¹⁶⁵

TİP içerisinde o tarihe kadar M. Ali Aybar ile birlikte çalışmış olan partinin Merkez Yürütme Kurulu üyeleri Behice Boran, Sadun Aren, Nihat Sargın, Şaban Erik ve Minnetullah Haydaroğlu bir bildiriyle Aybar’a karşı muhalefet bayrağı açtılar. Aren-Boran ekibi olarak anılan bu grup, 1 Mayıs 1969’da çıkarmaya başladıkları Emek Dergisiyle özdeş olarak Emek Grubu olarak da anılmaya başlanmıştır. Tıpkı Aybar gibi Emek Grubu da Milli Demokratik Devrimci düşüncesine karşıydı. Bu grubun Aybar ile neden böyle bir yol ayrımına gittiği sorusunun cevabı Aybar’ın, kullanmaya başladığı güler yüzlü sosyalizm,

---

¹⁶⁴“Bizim sosyalizmimiz güler yüzlü sosyalizmdi ve de Türkiye’ye özgü idi. Hiç kuşku yok bizim sosyalizmimiz uygulanan sosyalist rejimlerden hiçbirine benzemeyecekti. Bu, sadece ülke koşullarının farklılığından ileri gelen, farklı uygulamalar değildi. Sosyalizmin insan için olduğu inancından kaynaklanan bir farklılıktı.” Mehmet Ali Aybar, a.g.e., III, s. 17.

¹⁶⁵Taha Akyol, Altan Öymen, Mehmet Alkan, Sağım Solum Tarih (Tv Programı), “Türkiye İşçi Partisi – Konuk: Tarık Ziya Ekinci”, CNN Türk, İstanbul, (7 Şubat 2016)
<https://www.youtube.com/watch?v=2o3wtxZvH> Erişim Tarihi: 06.07.2018.

Türkiye'ye özgü sosyalizm ve hürriyet kavramlarına ağırlık vermesiyle reel sosyalizm anlayışından uzaklaşmasında saklıdır. Beşli taktırir veya beşli önerge olarak anılan belgeyle bundan böyle tüzük, program ve II. Kongre kararları ile bağdaşmayan yorum ve açıklamaların partiyi bağlamayacağı karar altına alınmak isteniyordu.¹⁶⁶ Belki de kimsenin hesaplayamadığı bir biçimde bu önerge TİP'i geri döndürülemez bir sürece soktu. Zira parti içerisindeki görüş ayrılığı önerge yazısıyla resmi bir anlam kazanıyordu. Önergeyi kendi liderliğine karşı bir isyan olarak algılayan M. Ali Aybar da uzlaşmacı olmak yerine çatışmacı bir yol izlemeyi tercih edince ipler koptu ve parti içinde ikili bir yapı doğdu.

1969 seçimlerinde oy oranı düşen ve istediği başarıyı elde edemeyen TİP, milli bakiye sisteminin kaldırılmasından dolayı yalnızca iki milletvekili çıkartabilmişti. Bunlar; İstanbul adayları Mehmet Ali Aybar ve Rıza Kuas'tı. Muhalefet unsurlarının parti içindeki gücünü bir türlü kıramayan M. A. Aybar, seçimlerden de başarısızlıkla çıkınca genel başkanlıktan istifa etti. Boran, Sargın ve Aren'in başını çektiği muhalefet grubu, sosyalizmi meşrulaştırma misyonunun gerçekleştirilmesinin ardından, partinin nitelikli örgütlenme ve bilinçlendirme faaliyetine geçilmemiş olmasını eleştiriyordu. Boran-Aren grubunun, TİP içindeki ayrışma sürecinde 1969 Mayıs'ında çıkarmaya başladıkları Emek dergisi¹⁶⁷, ideolojik çizgilerinin netleşmesinde etkili oldu. 1970 Ekim'indeki IV. Kongrede Behice Boran genel başkanlığa seçildi. Aybar 14 Şubat 1971'de partinin Sovyet tipi bürokratik partiye dönüştüğü ikazında bulunarak partiden istifa ettiğini açıkladı.¹⁶⁸ Aybar, Şubat 1971'de parti üyeliğinden istifa ettiğinde, parti içerisinde Milli Demokratik Devrim (MDD), Proleter Devrimci Aydınlik (PDA), Aydınlik Sosyalist Dergi (ASD) ve Emek grupları arasında ayrışmalar çoktan başlamıştı.¹⁶⁹ Parti içerisindeki bu bölünmelerin ve partiden uzaklaşan entelektüel kitlenin de etkisiyle 1970'li yıllara girildiğinde ülkede kırktan fazla örgütlenmiş grup ortaya çıkmıştır.¹⁷⁰

TİP'le ya da diğer yeni oluşumlarla bir ilgisi kalmayan M. A. Aybar, Mihri Belli, Doktor Hikmet Kıvılcımlı gibi popüler, eski tüfeklerin solcuların etrafında küçük çevreler

---

¹⁶⁶Taha Akyol, Altan Öymen, Mehmet Alkan, Sağım Solum Tarih (Tv Programı), "Türkiye İşçi Partisi – Konuk: Tarık Ziya Ekinci", CNN Türk, İstanbul, (7 Şubat 2016) https://www.youtube.com/watch?v=2o3wtxZvH_o Erişim Tarihi: 06.07.2018.

¹⁶⁷Emek, Türkiye İşçi Partisi (TİP) çevresince, 1969 yılında 15 günde bir, 1970 yılında aylık olarak yayınlanmaya başlamıştır. Sahipliğini Şaban Erik, genel yayın müdürlüğünü Sadun Aren, Nurettin Pirim ve M. Ali Uğur yapmıştır. <http://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/> Erişim Tarihi: 06.07.2018.

¹⁶⁸Mehmet Ali Aybar, a.g.e., III, s. 39.

¹⁶⁹Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikamın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s. 407.

¹⁷⁰Murat Belge, Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin..., s. 35

kaldı. TİP ise herkesin partiyi terk edip kendi örgütünü kurmaya giriştiği sırada, parti içindeki muhalif gruplardan biri olan Behice Boran ve arkadaşlarının yönetimine geçti. Sosyalist sol bölündü. Aynı zamanda sosyalistlerin öne çıkan örgütleri ve onların mücadele biçimleri de değişti. O güne kadar üniversite eylemleri, gösteri ve mitingler, grev, direniş, sokaklarda polisle ya da sağcılarla çatışmaların ve parlamentodaki propaganda çalışmalarıyla sürüp giden eylemlerin yerini silahlı terör eylemleri aldı.¹⁷¹

12 Mart'ın arifesinde TİP içerisindeki gruplarda ve MDD grubu içinde, birtakım devrimci örgütler ortaya çıkmıştır. Hepsi genel olarak gençlik örgütlenmesi şeklinde gecekondulu mahallelerinde örgütlenmişlerdir. Sosyalist teoriden ziyade eylem üzerinde yoğunlaşan bu örgütler, kendilerini adlandırmakta parti, ordu, cephe gibi kavramlar kullanmışlardır.¹⁷² TİP içerisinde başlayan görüş ayrılığı ve parçalanmalar bu yapıların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Parti içerisinde Boran-Aren grubunun giderek ağırlık kazanması, TİP'in genel sol bir kitle partisi olmasından, geleneksel komünist parti niteliğine doğru değişmesinde etkili olmuştur. TİP'in, başlarda klasik komünist partisine dönüşme endişesinden dolayı parti içi ideolojik eğitimden uzak durması gençleri farklı birtakım arayışlara itti. TİP'in sosyalist devrim düşüncesinden uzaklaşan gençler giderek başta milli demokratik devrim düşüncesi olmak üzere farklı komünist düşüncelere yakınlaşmışlardır. Bu gençler 1968 yılında Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun yönetimine hâkim olmuş ve federasyonu kısa adı Dev-Genç olarak bilinen Devrimci Gençlik örgütüne dönüştürmüştür. Bu örgüt içerisinde öne çıkan gençler çok kısa sürede farklı oluşumlara liderlik etmeye ve eylem yapmaya başlamışlardır. Doğu Perinçek Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP), Deniz Gezmiş ve arkadaşları Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Mahir Çayan ve arkadaşları yani Dev-Genç önderliği Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C), Perinçek grubundan ayrılan İbrahim Kaypakkaya Türkiye Komünist Partisi Marksist Leninist-Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TKPML-TİKKO) adında silahlı örgütler kurmuşlardır.¹⁷³ Bu bahsedilen gruplar, bölünmeyi teşkil eden ana gruplar olması dolayısıyla önemlidir. Zira bu dönemde faaliyet gösteren örgütler burada bahsedilenden çok daha fazla

---

¹⁷¹Vehbi Eranlı, a.g.e., s. 19.

¹⁷²“Doğan Avcioğlu, o tarihlerde bir örgüt kurulacaksa bir bildiri yayımlanacaksa hepsinin başında bir “ordu” sözcüğünün geçmesini isterdi. Gençlere de bunu tavsiye ederdi. O günlerde adında ordu sözcüğü geçen, mesela Deniz’lerin Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu gibi, bazı örgütler kuruluş aşamasında Avcioğlu’nun bu tavsiyesini göz önünde tuttular mı, şimdi bilemiyorum. Belki de Avcioğlu, bunu askere selam çakmanın, şirin görünmenin bir yolu olarak gördü.” Hasan Cemal, a.g.e., s. 34-35.

¹⁷³Aydınlık, Proleter Devrimci Aydınlık, Seçmeler-1 (1969-1970), Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1979, s. 17; Suavi Aydın, “Türkiye Solunda Özgüçülük ve Milliyetçilik”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Sol, Cilt. 8, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008; s.543; Salih Aksoy, İbrahim Kaypakkaya’nın Hayatı ve Fikirleri, Kalipso Yayınları, İstanbul 2012, s.76, 115.

sayıdadır. 1970 Aralık ayında eyleme geçen ve 1971 Mayıs'ında büyük oranda etkisiz hale getirilen bu örgütlerin gerilla savaşı deneyimi toplamda sadece beş ay sürmüştür. Fidyeye için zengin iş adamlarını kaçırmaya, banka soygunları, güvenlik güçleriyle çatışma, dağlarda silahlı direniş grupları oluşturma gibi kamuoyunda sansasyon yaratacak birtakım eylemler gerçekleştirmişlerdir. 1970'li yılların katılımı yüksek kitlesel eylemleri göz önüne alındığında bu olaylar basit adli vakalardır. Fakat bu yaşananlar o dönem için, Türkiye'de bir ilkti ve sol adına da ilk kez gerçekleştirilen eylemlerdir. Bu sebeple ülke üzerindeki etkileri de büyük olmuştur.¹⁷⁴

3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin Kuruluş Süreci ve Osman Bölükbaşı'nın Komünizm Karşısındaki Tutumu

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ile Türkiye Köylü Partisi'nin 16 Ekim 1958 tarihinde birleşmesiyle ortaya çıkan yeni bir siyasi partidir. Birleşme öncesi Türk siyasetinin sağ kulvarında siyaset yapan bu partiler birleşme sonrasında da siyasetlerine aynı çizgiden devam etmişlerdir. CKMP'yi oluşturan partilerden Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP); DP içerisinde yaşanan birtakım iç tartışmalar¹⁷⁵ neticesinde Mareşal Fevzi Çakmak, Yusuf Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan, Yusuf Kemal Tengirşek gibi bir grup DP'li milletvekilin¹⁷⁶ 1948 yılında partiden ayrılarak hem iktidarda olan CHP'ye hem de muhalefetteki DP'ye karşı, Fevzi Çakmak liderliğinde kurulan Millet Partisi'nin (MP)¹⁷⁷ Ankara 1. Sulh Ceza Mahkemesi'nin 27 Ocak 1954'de verdiği kararla kapatılmasının ardından, parti programında birtakım değişiklikler yapılarak 10 Şubat 1954 senesinde Osman Bölükbaşı¹⁷⁸ liderliğinde

¹⁷⁴Vehbi Erganlı, a.g.e., s. 20.

¹⁷⁵DP'nin iç çatışmalarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Yiğit Anıl Güzelipek, "Demokrat Parti Döneminde Parti İçi Muhalefet ve Kırılma Anları: Tarihsel Bir Analiz", *History Studies*, IX/3, (Eylül 2017), ss. 77-92; Cem Eroğul, a.g.e., s. 50-55.

¹⁷⁶Rahmi Akbaş, Mareşal Fevzi Çakmak 1876-1950, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s. 395; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 507.

¹⁷⁷20 Temmuz 1948 yılında Ankara'da kurulmuştur. Genel Başkanlar: Hikmet Bayur, Enis Akaygen, Mustafa Kentli Kurucuları: Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Prof. Hikmet Bayur, Prof. Kenan Öner, Dr. Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni, General Sadık Aldoğan'dır. Parti ve programı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 712-733; Ercan Haytoğlu, "İnönü Döneminde Türkiye'de Siyasal Yaşam (1938-1950)", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara 2007, s.98; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 44.

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 07.07.2018.

¹⁷⁸Osman Bölükbaşı'nın hayatı ve siyasi faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Fatih Artvinli, *Osman Bölükbaşı Seraba Harcanmış Bir Ömür*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007; Adem Çaylak, *İktidar Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010; Deniz Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Kitap, İstanbul 2005.

Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) adıyla yeniden teşkilatlanmasıyla oluşmuştur.¹⁷⁹ Türkiye Köylü Partisi ise yine DP'den ayrılan bir grup milletvekili tarafından 1952 yılında Ankara'da kurulmuştur.¹⁸⁰ Partinin felsefesi, sınıf temeline dayanmadan köylüyü savunmaktır. Partinin kurucuları arasında Remzi Oğuz Arık, Ethem Menemencioğlu, Tahsin Demiray ve Cezmi Türk¹⁸¹ gibi Türkçü çevreler ile yakın ilişkileri olan siyasetçilerin bulunması partinin siyasi düşüncesinin milliyetçi ve merkez sağ bir parti olduğu yönünde oldukça net bir bilgi vermektedir.

1957 seçimlerinden CMP ve HP (Hürriyet Partisi)¹⁸² dörder milletvekili ile mecliste temsil hakkı elde etmişlerdir.¹⁸³ Bu partiler mecliste bulunmalarına karşın DP'nin 1957 seçimlerinden sonra seçim kanununda ve meclis iç tüzüğünde yaptığı birtakım değişiklikler sonrasında on beş milletvekilinden az sayıda milletvekili olan siyasi partilerin mecliste grup kurması yeni düzenleme gereği mümkün değildi.¹⁸⁴ İktidar partisinin seçim ittifaklarını ve muhalefette bulunan az mevcutlu partilerin grup kurmalarının kanun yoluyla önlenmeye çalışılması bu partilere fiili birleşmeden başka bir çıkar yol bırakmamıştır.¹⁸⁵ Bu değişiklik TBMM'de oldukça sert tartışmalara sebep olmuştur. CHP, CMP ve HP milletvekilleri komisyonu terk ettiler ve sonraki görüşmelere de katılmadılar. DP'li vekiller muhalefet

---

¹⁷⁹İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, II, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 680; Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 510; Hüseyin Yayman, "Milliyetçi Harekete Tarihten Bakmak", Seta Analiz, 3, (Şubat 2009), s.6; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 119; Fatih Artvinli, a.g.e., s. 63-65; İlhami Soysal, a.g.m., s. 2017.

¹⁸⁰Demokrat Parti'den ayrılan bir grup partili tarafından sınıf esasına dayalı olmayıp, köylünün haklarını savunmak amacıyla 19 Mayıs 1952'de Ankara'da kuruldu. Kurucu ve Yöneticiler: Ord. Prof. Ethem Menemencioğlu, Prof. Remzi Oğuz Arık, Tahsin Demiral, Hakkı Kâmil Beşe, Dr. Süreyya Endik, Yusuf Ziya Eker, Asım Günc, Asaf İlbaş, Cemil Kantemir, Dr. Cezmi Türk'tür. Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s. 744-745; Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 514; İlhami Soysal, a.g.m., s. 2016.

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 07.07.2018; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 97.

¹⁸¹Tahsin Demiray hakkında daha geniş bilgi için bkz. Recep Ertürk, "Cumhuriyet Döneminde Bir Le Playcı: Tahsin Demiray", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, III/1, (1989), ss. 107-146; Remzi Oğuz Arık ve Cezmi Türk hakkında daha geniş bilgi için bkz. TBMM Albümü, II (1950-1980), 2. Baskı, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara 2010, s. 591-592.

¹⁸²DP'den ayrılan 19 muhalif milletvekili tarafından 20 Aralık 1955 tarihinde Ankara'da kuruldu. 24 Kasım 1958'de toplanan parti kurultayı sonunda partinin CHP'ye katılmak suretiyle feshine kara verdi. Parti Kurucu ve Yöneticileri: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Prof. Turan Güneş, İbrahim Öktem, Cihat Baban, Fethi Çelikbaş, Ekrem Alican, Raif Aybar, Enver Güreli, Kasım Küfrevi, Ekrem Hayri Üstündağ, Ziyat Ebüzziya'dır. Diren Çakmak, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)", Gazi Akademik Bakış, II/3, (2008), ss. 153-186;

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 09.07.2018; Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 511; İlhami Soysal, a.g.m., s. 2017.

¹⁸³Erol Tuncer, a.g.e., s. 365; Ali Arslan, a.g.e., s. 36; Fatih Artvinli, a.g.e., s. 91.

¹⁸⁴"Dâhili Nizamnamenin bazı maddelerinin tadili hakkındaki teklifin 22. Maddesi: "Türkiye Büyük Millet Meclisinde (15) Mebusa malik bulunan her siyasi partinin yalnız mebuslarından kurulan ve Büyük Millet Meclisi içinde onun çalışmalarını ile alakalı faaliyette bulunan Meclis Grupları vardır." TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 1. Yasama Yılı, 19. İctima, Cilt: 1, s.234-310; Deniz Bölükbaşı, a.g.e., s. 255; Cem Eroğul, a.g.e., s.206-207; Fatih Artvinli, a.g.e., s. 91.

¹⁸⁵Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Yordam Kitap, İstanbul 2013, s. 215.

partilerinin görüşmelere katılmamalarına rağmen, iç tüzük görüşmelerini tamamlayarak 27 Aralık 1957 tarihinde tasarımı mecliste kabul etmişlerdir.¹⁸⁶ 1958 yılına gelindiğinde muhalefette bulunan CMP, TKP, HP ve CHP iktidara karşı daha güçlü muhalefet anlayışı oluşturabilmek için, partilerin birleşmelerini gündeme getirmişlerdir. İnönü, muhalefetin CHP çatısı altında birleşmesini önermiş, CMP ile TKP ise, DP ve CHP'nin dışında üçüncü bir blok oluşturulması yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. Partiler arası ilk görüşme CMP ile HP arasında gerçekleşmiş, bu görüşmelerden olumlu sonuç alınamamıştır. HP, tüm muhalefet partilerinin hedefi olan DP'nin iktidardan uzaklaştırılması konusunda, CHP olmadan gerçekleşecek bir birleşmeyle muhalefetin başarılı olabileceği fikrine katılmayarak, CHP'siz bir güç birliğine razı olmamıştır. CMP ise CHP ile birleşme durumunda onun nüfuz alanı içinde eriyip yok olacağını savunmuştur.¹⁸⁷ A. Menderes, 22 Eylül 1958 tarihinde İzmir de yapmış olduğu konuşmasında, CHP'ye karşı oluşturulacak cephede CMP ve HP'ye, DP'nin yanında yer alması için çağrıda bulunmuştur. Yapılan bu davet, CMP ve HP tarafından reddedilmiştir.¹⁸⁸ Türkiye Köylü Partisi 1958 Ekim'inde bir bildiri yayınlamış, siyasetin iki büyük çatışma kuvveti olan CHP-DP arasında bir "üçüncü kuvvet" in teşkil edilmesi gerekliliği yönünde bir açıklama yapmıştır.¹⁸⁹ Türkiye Köylü Partisi'nin bu çağrısına, HP olumlu yaklaşmamıştır. Bunun üzerine CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ile Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray İstanbul'da 15 Ekim 1958'de bir araya gelerek iki partinin birleşme protokolünü imzalamışlardır.¹⁹⁰ CMP'nin 19 Kasım 1958 tarihinde Ankara'da gerçekleştirdiği III. Büyük Kongrenin ilk gününde, CMP ile Türkiye Köylü Partisi'nin iş birliği içinde oldukları ve bu iş birliğine HP'nin de katılması yönünde birtakım açıklamalarda bulunulmuştur. Kongrenin ikinci gününde Türkiye Köylü Partisi ile birleşme kararı kabul edilmiştir. Türkiye Köylü Partisi, 1 Kasım'da yaptığı kongresinde birleşme protokolünü oya koymuş ve dört muhalif oya karşı oy çokluğuyla birleşme kabul edilerek, parti kendini feshetmiştir. Ortak bir birliktelik sonucu kurulan bu yeni partinin adı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olmuştur. Parti içinde yaşanan birtakım anlaşmazlıklardan dolayı yeni parti için herhangi bir program ve tüzük değişikliğine

---

¹⁸⁶“Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesinin bazı maddelerinin tadili hakkındaki Nizamname teklifine (548) rey verilmiş, (381) kabul, (167) ret. Muamele tamamdır, teklif kesbi katıyet eylemiştir.” Meclis İç Tüzüğünde yapılan düzenleme 27.12.1957 tarihindeki meclis birleşiminde 381 oyla kabul edilmiştir. TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 1. Yasama Yılı, 21. İçtima, Cilt: 1, s. 406.

¹⁸⁷“Bazı Hür. P. liler CHP'ne Girmek İstiyor.” Milliyet, 16 Ekim 1958, s. 1; Fatih Artvinli, a.g.e., s. 93 Adem Çaylak, a.g.e., s. 348.

¹⁸⁸“Hür. P. ve CMP teklifi reddetti” Milliyet, 22.09.1958, s. 1; Deniz Bölükbaşı, a.g.e., s. 256.

¹⁸⁹Adem Çaylak, a.g.e., s. 346; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 185.

¹⁹⁰Deniz Bölükbaşı, a.g.e., s. 259; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 186; Fatih Artvinli, a.g.e., s. 94; İlhami Soysal, a.g.m., s. 2017.

gidilememiştir.¹⁹¹ Yapılan GİK (Genel İdare Kurulu) seçimlerinde Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan ve Tahsin Demiray aday olmuşlardır. Neticede Osman Bölükbaşı 517 oy alarak Genel Başkan olurken, Sadık Aldoğan ancak 70 oy alabilmiştir. Genel İdare Kurulu'na; Ahmet Tahtakılıç, Tahsin Demiray, Fuat Arna, Sadık Aldoğan, Ahmet Oğuz, Orhan Arsal, Ethem Menemencioğlu, Kâmil Koç, Ahmet Bilgin, Saadet Kaçar, Nurettin Ardıçoğlu, Hayri Çapuroğlu, Muhtar Yazır, Enver Kök, Lütfi Bornovalı, Rauf Çapan, Alaattin Tiritioğlu, Refik İsfendiyar, Yusuf Kemal Tengirşenk ve Faik Turhan seçilmişlerdir.¹⁹² Bu kongrede ilk defa partinin bir ideolojik programa ihtiyacı olduğu yönünde talep ve tartışmalar gündeme gelmiştir. Ayrıca bu kongredeki tartışmalar özellikle Türkiye Köylü Partililerin program ve tüzük değişikliği taleplerinin dikkate alınmaması, gelecekte parti içinde yaşanacak ayrışmaların da habercisi olarak değerlendirilebilir.¹⁹³ 18-20 Kasım 1959'da yapılan CKMP'nin IV. Büyük Kongresi'nde de TKP'nin istediği değişiklikler tam olarak yapılmadı ve bu nedenle bazı TKP'liler istifa etti. Tahsin Demiray'ın program ve tüzük konusunda olağanüstü kongre toplanması isteği kabul edilmeyince Demiray Genel İdare Kurulu'ndan istifa etti. CMP ve TKP'nin birleşmesi protokole uygun olarak gerçekleşmemiş oldu ve CMP, TKP'yi bünyesine katarak CKMP adıyla mücadelesine devam etti. Bu arada CMP'li Alaattin Tiritioğlu ve arkadaşları partinin programını değiştirerek ismini "Türkiye Sosyalist Köylü Millet Partisi" olarak teklif eden projesi gündeme geldi. Bunun üzerine Genel İdare Kurulu CKMP'nin sosyalist parti haline getirilmesi yönünde hiçbir teklifin kabul edilmemesine karar verildiğini açıklayan bir tebliğ yayınladı.¹⁹⁴ Parti üyelerinin bu değişiklik teklifine gösterdikleri tepki, komünizm veya sosyalizm düşüncesinin parti ve üyeleri tarafından kesinlikle benimsenmediğini ve her türlü komünist düşünceye karşı olduklarının açık bir ifadesidir.

CMP ile TKP'nin Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adı altında birleşerek tek çatı altında siyaset yapma kararını almalarının ardından HP'de 24 Kasım 1958 tarihinde CHP'ye iltihak ederek onunla birleşmiştir.¹⁹⁵ Ancak, yüksek oy potansiyeli veya vekil sayıları olmayan bu küçük çaplı partilerin siyasette tutunabilmeleri adına gerçekleştirdikleri bu birleşmeler siyaset arenasındaki güç dengelerini değiştirebilecek oranda etkilememiştir.

---

¹⁹¹ Adem Çaylak, a.g.e., s. 377.

¹⁹² Adem Çaylak, a.g.e., s. 357.

¹⁹³ Adem Çaylak, a.g.e., s. 374.

¹⁹⁴ Fatih Artvinli, a.g.e., s. 94.

¹⁹⁵ Cem Eroğul, a.g.e., s. 215; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 186-187; Fatih Artvinli, a.g.e., s. 94; "Hür P. kongresinin kararı ile güç birliği gerçekleşti. Hür. P. Chp'ne İltihak Etti." Milliyet, 25.11.1958, s. 1.

HP'nin CHP'ye iltihak etmesi, CMP ve TKP'nin birleşerek güç birliğine gitmesi şeklinde muhalefetin güçlenme çabaları DP'yi huzursuz etmiştir. DP kendi iktidarına karşı yapılan tüm bu çalışmaları, partilerini iktidardan düşürmek üzere gerçekleştirilen siyasi manevralar olarak değerlendiriyordu. 1957 seçimlerinde bir önceki seçime göre %10 oranında ciddi bir oy kaybı yaşamış olması da diğer bir endişe sebebiydi. Partilerin güçlenmek için yaptıkları bu birleşme ve cepheleşme çalışmaları, iktidar partisini de etkilemiş DP de muhaliflerin karşısında güç kazanmak için Vatan cephesinin kurulmasına karar vermiştir.¹⁹⁶

1960'lı yıllarda solun siyasi ve sosyal hayatta yükselişe geçmesi, bünyesinde milliyetçi fikirler barındıran Osman Bölükbaşı'nı ve liderliğini yaptığı CKMP'yi ve MP'yi ciddi anlamda rahatsız etmiştir. Bu dönemde komünizmle mücadele kapsamında önemli adımlar atılsa da yapılan çalışmalar Bölükbaşı'nı komünizme karşı yapılan faaliyetlerin yeterliliği konusunda tatmin etmemiştir.¹⁹⁷ Bölükbaşı, Menderes hükümetleri döneminden beri komünizm tehlikesi hakkında iktidara önemli eleştiri ve ikazlarda bulunmuş, komünizm tehlikesine karşı ciddi önlemler alınmadığını iddia etmiştir. 27 Mayıs müdahalesi sonrası Bölükbaşı'nın komünizm konusundaki eleştirilerinin hedefi TİP ve AP olmuştur. TİP'i Türkiye'de komünist ihtilalin savunucusu olarak suçlayan Bölükbaşı, AP'yi de bu faaliyetlere karşı yeterli önlem almamasından dolayı eleştirmiştir. Bölükbaşı'na göre S. Demirel'in başında bulunduğu AP, her konuda olduğu gibi komünizmle mücadele konusunda da yetersizdi. Bunun en açık örneği AP hükümetinin imzalamak istediği Türk Sovyet-Kültür Anlaşması idi. Bu anlaşma ile Türkiye'nin kapılarını komünist tehlikesine ardına kadar açabileceğini ifade eden Bölükbaşı, bir radyo konuşmasında bir bildiri yayınlarak komünizme yol açacağı gerekçesiyle Türk-Sovyet Kültür Anlaşmasının

---

¹⁹⁶Başbakan A. Menderes 12 Eylül 1958'de Manisa'da yaptığı bir konuşmada Vatan Cephesinin oluşturulmasından şöyle bahsetmiştir. "Politikadan ve ihtirastan uzak vatandaşların karşılarında kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı, vatansever gayretlerini birleştirip bir vatan cephesi kurmaları gereği kendisini göstermiştir." Muhalefet karşısında milli iradeyi temsil eden iktidarı koruyacak bir oluşum olarak tasarlanan bu cepheye devlet memurlarının bile üye olmaları imkânı tanıyıyor, üye olanların isimleri her gün devlet radyosundan ilan ediliyordu. 5 Nisan 1960'a kadar süren radyo yayınlarında, kendilerinin haberi olmadan çok sayıda vatandaşın isimlerine ve hatta ölmüş kişilere ve bebeklere ait isimlere yer verildiği kısa sürede anlaşılmıştır. Deniz Bölükbaşı, a.g.e., s. 258; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 185.

¹⁹⁷11 Ocak 1963'te Meclis'te bütün partilerin katılımıyla oluşan bir Komünizmle Mücadele Komisyonu kurulmuştur. "Büyük Millet Meclisinde Komünizmle mücadele Komisyonu kuruldu." Milliyet, 12.01.1963, s. 1; Komünizmle mücadele konusunda asker hükümeti desteklemiş, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Komünizmle Mücadele Derneği'nin fahri başkanlığını yürütmüştür. Ertuğrul Meşe, Komünizmle Mücadele Dernekleri: Türk Sağında Antikomünizmin İnşası, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 126; (C. Gürsel bu görevi 16.07.1965 tarihine kadar yürütmüştür. Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 293) Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'da 1966 yılında Komünizmle Mücadele Metotları isimli kitabın bütün silahlı kuvvetlere okutulacağını açıklamıştır. "Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, bir genelgeyle "Komünizmle Mücadele Metodları" kitabının askeri okullar ders programı içine alınacağını açıkladı." Cumhuriyet, 28.04.1966, s. 1.

yürürlüğe girmesinin MP tarafından engellendiğini söylemiştir.¹⁹⁸ Her fırsatta komünizmin Türkiye açısından bir tehdit oluşturduğunu, Türkiye’de komünist faaliyetlerin artmasından ve komünizmin yaygınlaşmasından rahatsız olduğunu ve bu durumdan AP hükümetinin sorumlu olduğunu ifade eden Osman Bölükbaşı, AP’nin komünizm tehlikesi karşısında tedbir alınmamasından yakınır. Bu konu ile ilgili endişelerini bir radyo konuşmasında şu sözlerle dile getirir: “Komünizmin, bir memleketi içinden yıkmak için başvurduğu bütün belli usuller, bugün Türkiye’de ustalıkla tatbik edilmiş bulunmaktadır. Moskova’da toplanan Komünist Yazarlar Kongresinde hazırlanmış ve bütün dünyadaki komünist yazarlara ve casuslara gönderilmiş bulunan talimata, Türkiye’deki maskeli komünistler de aynen uymaktadır. Bu meyanda din düşmanlığı yapılmakta, mezhep ihtilafları körüklenmekte, işçi ve köylünün sefaleti mübalağalı ve kışkırtıcı bir şekilde gösterilmekte, mili varlıkları ve komünist temayüllü bulunmayanların şöhret ve otoritelerini yıkmak için her gayret sarf olunmakta, patron ve işçi arasında devamlı anlaşmazlık mevzuları çıkarmaya, milleti parçalamaya, onu sınıf ve zümrelere ayırmaya, memlekette batı bloku düşmanlığı yaratmaya, körpe dimağları zehirlemeye çalışılmaktadır. Bu hürriyet ve mukaddesat düşmanlarını tespit etmek hiçte kolay değildir. Bunu yapmak, geniş bir kültür ve ihtisas işi haline gelmiştir.

Komünistlerin klasik bir peçeleri vardır. Sosyalistiz derler. Onun hırkası ile kol gezerler, komünistlerin yakalanıp cezalandırılmaları şüphesiz bunların yokluğuna delalet etmez. Kanunlarımızın ve teşkilatlarımızın kifayetsizliği yüzünden komünistler pervasızca çalışmaktadırlar. Geçenlerde, Moskova’da yapılan, Rus Komünist Partisi Kongresinde Sovyet devlet adamları, bu kongreye katılan Türkiye Gizli Komünist Partisi liderini resmen selâmlamıştır. Böylece, Türkiye’de gizli bir komünist partisi olduğu gerçeği, ilk defa Rus devlet adamlarının ağzıyla itiraf olunmuştur. Bu itiraf karşısında, “Türkiye için bir komünizm tehlikesi yoktur.” sözü artık bu memlekette söylenmemelidir. Bu tehlike vardır ve her geçen gün maalesef büyümektedir. Geçenlerde Demirel’in gazetelerde çıkan bir iddiasına göre, Adalet Partisi antikomünist aleyhtarı olduğu için millet onu iktidara getirmiş. Demirel bu inhisarcı övünmesi ile Adalet Partisi’nden başka komünizm aleyhtarı parti bulunmadığını ifade etmek ve böylece diğer partileri kötölemek istemektedir. Bu yoldan tekrar oy sağlayacağı ümidindedir.

---

¹⁹⁸Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 295; “Türk Sovyet Kültür Anlaşmasını MP’li Bakanlar imzalamadı” Milliyet, 14.05.1965, s. 3; “Bölükbaşı Türk-Rus anlaşmasını tenkid etti.” Milliyet, 02.06.1965, s.3.

Adalet Partisi, öteden beri güya mukaddesatın koruyucusu, komünist selini durduracak yegâne baraj ve bu sebepten de Türk Milleti için vazgeçilmez bir varlık olarak kendisini halka kabul ettirmeye çalışan bir partidir. Adeta beni bırakırsanız sonu tufan olur ve memleket komünistlerin elinde düşer demek istemektedir. Hakikatte ise, Adalet Partisi, her meseleyi olduğu gibi, komünizmle mücadele mevzuunu, bu çok önemli milli meseleyi de sömürmekten öte ciddi bir iş yapmayan bir oy avcısıdır. Millettin komünizme karşı duyduğu nefreti ve endişeyi sömüren bir siyaset tezgâhtarıdır. Bu siyaset tezgâhtarının, milleti tekrar aldatmasına mani olmak için bu iddiasının da maskesini hakikatin eliyle yüzünden indirmek lazımdır. Adalet Partisi ve Demirel, her sahada olduğu gibi, komünizmle mücadele mevzuunda da bilgisiz, kifayetsiz ve samimi yetsizdir. Demirel ve arkadaşlarının imzaladıkları kararnamelerle, Türk-Rus Kültür Anlaşmasının¹⁹⁹, yani bu sulhçu görünüşlü komünist istila teşebbüsünün yürürlüğe girmesini, dördüncü koalisyon zamanında Millet Partisi güçlkle önleyebilmiştir. Demirel ve arkadaşları, Türk-Rus Kültür Anlaşmasının Türkiye'nin kapılarını komünist tehlikesine ardına kadar açabileceğini idrak dahi edememişlerdir.

Millet Partisi ve Bölükbaşı Türk-Rus Kültür Anlaşmasının yürürlüğe girmesini önlemekle, memleketin başına Moskova'nın yeni Nazım Hikmetler yetiştirip bela etmesine mani olmuştur. Demirel'i büyük bir vebal ve mesuliyetten kurtarmıştır. Milletten çok oy almanın ileriye görmeye ve devlet idaresine kâfi olmadığını Türk-Rus Kültür Anlaşması'nın

---

¹⁹⁹II. Dünya Savaşı sonrası gerginleşen Türk-Sovyet ilişkileri 1960'ların başından itibaren normalleşmeye ve hatta yakınlaşmaya başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1960 yılına kadar geçen 37 yıllık sürede iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliğini içeren toplam 34 anlaşma imzalanmışken, 1960 ile 1970 yılları arasındaki on yıllık sürede karşılıklı toplam 27 anlaşma imzalanmıştır. "İki ülke arasında yaşanan yakınlaşmanın bir göstergesi de karşılıklı ziyaretler başladıktan sonra, Sovyetlerin, Kıbrıs sorunu karşısında izlediği Türkiye yanlısı politikadır ki, bu da iki devlet arasındaki ilişkilerin iyileştiğinin bir göstergesi olmuştur. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşma 1965 seçimlerinde işbaşına gelen Adalet Partisi iktidarı devrinde de devam etmiştir. 1965 yılının Eylül ayında Ankara'ya gelen bir Sovyet heyeti ile yapılan görüşmeler, 12 Kasım'da bir ön protokolün imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. İki ülke arasında aynı konuda 7 Aralık'ta bir ön anlaşma imzalanmıştır. 1966 yılının 14-17 Eylül tarihlerinde Ankara'yı ziyaret eden Sovyetler Birliği Dışişleri Bakan Yardımcılarından V.S. Semenov, Ankara'da verdiği demeçte iki devlet arasındaki ilişkiler hakkında şöyle demiştir: "Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki iyi komşuluk münasebetlerinin inkişaf ve takviyesi, iki memleket halkının menfaatlerine uygundur ve dünya barışı için faydalıdır. İki ülke arasındaki temaslar, normal ve muntazam bir şekilde cereyan etmektedir." Sovyetler Birliği Başbakanı A. Kosigin 20-27 Aralık 1966 tarihlerinde Türkiye'yi resmen ziyaret etmiştir. Böylece, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri tarihinde ilk kez bir Sovyet Başbakanı Türkiye'ye gelmiş oluyordu. Ziyaret sonunda yayınlanan ortak bildiride iki ülke arasındaki siyasal ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi üzerinde durulmuştur Bundan kısa bir süre sonra, 25 Mart 1967 de Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında, Sovyetlerin Türkiye'de inşa edecekleri yedi fabrika için makina aksamı ve teknik yardım sağlanmasını öngören bir Ekonomik Yardım Anlaşması imzalanmıştır." Mehmet Gönübol, Ömer Kürkçüoğlu, "1935-1973 Dönemi Türk Dış Politikası", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 526; Metinde bahsi geçen bu anlaşmalarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. T.C. Resmi Gazete, 10.04.1965, S: 11976; T.C. Resmi Gazete, 05.04.1966, S: 12266; T.C. Resmi Gazete, 01.04.1967, S: 12562; T.C. Resmi Gazete, 02.06.1967, 12611; T.C. Resmi Gazete, 19.06.1967, S: 12625; T.C. Resmi Gazete, 14.08.1967, S: 12673.

yürürlüğe girmesi için gözünü kapayıp kararname imza etmekle, Demirel daha başbakan yardımcısı iken ispat etmiştir. Hükümetin hareketsiz kaldığını gören Millet Partisi, İçişleri Bakanı kanalıyla 14 Mayıs 1965'te hükümeti yazılı olarak uyarılmış ve komünizm tehlikesine karşı şümüllü ve tesirli tedbirler alınmasını istemiştir. Demirel ve diğer AP'li Bakanlar böyle bir hassasiyet göstermiş midir?

O zamanın Başbakanı Sayın Ürgüplü²⁰⁰ Türk-Rus Kültür Anlaşmasının yürürlüğe girmesine Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı mani oldu diye radyodan yayınlanan bir beyanati ile adeta bizi millete şikâyet etmiştir.²⁰¹ Bütün bu hadiseler henüz unutulmamıştır. Demirel, Başbakan yardımcısı bulunduğu bir sırada Samsun'da yaptığı bir konuşmada "Komünizmle kâfi derecede mücadele etmediği için Halk Partisinin iş başından uzaklaştırıldığını" söylemiştir. Şimdi Demirel'e soruyoruz. Adalet Partisi Komünizmle kâfi mücadele yapmış mıdır? Ne yapmıştır?

Seçim beyannamesinde komünizmle mücadele edileceğine dair yaptığı büyük bir vaatle iktidara gelen Adalet Partisi, bu mevzuda acaba ne yapmıştır? İki defa hükümete ortak bulunmanın sağladığı bilgilerle hazırlıklı olarak iktidara gelmiş sayılması icap eden Adalet Partisi'nin şimdiye kadar çok şeyler yapması icap ederdi. Maalesef Adalet Partisi ciddi hiçbir şey yapmamıştır. Demirel bugüne kadar mevcut kanunların komünistlere tatbikine engel olan sebepleri ortadan kaldırmadığı gibi komünizmle mücadeleye yarayacak iktisadi, sosyal, kültürel ve hukuki herhangi bir tedbir almamış ve bu maksatla bir tek kanun tasarısı dahi meclise getirmemiştir. Demirel seçim kanununu çıkarmak ve koltuğunu sağlamlaştırmak sevdasına düşmüştür. Böyle milli ve hayati meselelere önem vermemiştir. Şimdi Demirel'e soruyoruz. Komünizm zehrine karşı en tesirli panzehir olan sosyal adalet ve sosyal güvenlik mevzuunda aldığınız bir tek tedbir var mıdır? "Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar" atalar sözündeki hikmete uygun hangi tedbiri aldınız? Yiyenlere bakan açları doyurmak için ne yaptınız? Demirel'in cevap veremeyeceği bu sualleri çoğaltmak mümkündür.

---

²⁰⁰Suad Hayri Ürgüplü, (1903 Şam-1981 İstanbul) Şeyhülislam Mustafa Hayri'nin oğludur. Lale Devri Sadrazamlarından Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın soyundandır. 1926 yılı İstanbul Hukuk Fakültesi mezunudur. İlk Senato Başkanı (28 Ekim 1961- 6 Kasım 1963), Başbakan (20 Şubat 1965 - 27 Ekim 1965), Gümrük ve Tekel Bakanı (9 Mart 1943-13 Şubat 1946), Milletvekili (1939-1946) (1950-1952), Senatör (1961-1965), Kontenjan Senatör (1966-1972), Elçi (1952-1960) ve Yargıçlık (1929-1932) görevlerinde bulunmuştur. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s.159

²⁰¹"Türk Sovyet Kültür Anlaşmasını MP'li Bakanlar imzalamadı." Milliyet, 14.05.1965, s. 3; "Bölükbaşı Türk Rus anlaşmasını tenkid etti." Milliyet, 02.06.1965, s. 3; "10 Ağustos 1965'te, MP bir bildiri yayınladı. Bu bildiriye göre her türlü Türk-Sovyet Kültür Antlaşması'na itiraz etti. Buna sebep olarak da komünizm propagandasına zemin teşkil etmesini gösterdi." Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 295.

Adalet Partisi komünizme karşı böyle tedbirler alacağı yerde, komünizmin yayılmasını kolaylaştıracak hareketlerde bulunmuş, siyasi gerginliği, huzursuzluğu, işsizliği ve sefaleti daha da arttırmış, ihtiraslı çekişmelerle iş hayatını tereddüt ve durgunluğa şevketmiş, “Bu gidişin sonucu ne olacaktır” endişesini vatandaşın aşına bir zehir gibi akıtmış, pahalılığın eliyle fukaranın lokmalarını alarak zenginın kesesine de istif etmek politikasını gütmüştür.

Komünizmle mücadele için alınacak tedbirlerin en mühimi komünizmin yayılmasına müsait olmayan bir iktisadi, sosyal ve kültürel ortam hazırlamaktır. Bunun için başka milletlerin denedikleri ve muvaffak oldukları yolları bilmek ve onlardan faydalanmak lazımdır. Adalet partisi, maalesef böyle ciddi bir mücadele yolu tutmamış, gürültülü hareketlerle “Kahrolsun Komünizm” diye şurada burada bağırarakla “Kurt geliyor” diye zaman zaman tellallar çıkarmakta ve solcu olarak tanınmış bir kişinin ve hele 14 yaşındaki bir çocuğun tevkifi sonra da tahliyesi gibi nümayişçi ve basit davranışlarla yetinmiştir. Hülasa göz boyamaktan başka bir şey yapmamıştır.

Adalet partisi kendisine tabi olmayan veya kendi işine gelmeyen herkesi solculuk damgası ile suçlamak suretiyle vatandaşlar arasında düşman kamplar yaratmak hatasını da irtikâp etmiştir. Böylece komünizm tehlikesine karşı güya memleketin sigortası olduğu iddiasında bulunan Adalet Partisi, istemezse de bilgisizliği, tecrübesizliği samimiyetsizliği ve ihtirasları ile komünizm tehlikesini daha da arttırmıştır.

Adalet Partisinden başka komünizm aleyhtarı parti bulunmadığı gibi gülünç ve ahlak dışı bir iddiayı bir müddet evvel tekrarlayan vatandaş oylarına bu yalan ve altındaki iftira ile tuzak kurmak isteyen Demirel, işte komünizm tehlikesi böylesine artıran bir başbakandır. Millet Partisi komünizmle mücadele edecek her iktidarı bu yolda desteklemeyi bir vatan vazifesi sayan ve “Allahsız komünizm! ne sağındayız ne solundayız onun tam karşısındayız” diyen bir partidir. Büyük Allah’ımız milletimizi hem komünistlerin hem de her şeyi sömüren siyaset münafıklarının şerrinden korusun.”²⁰²

---

²⁰²Osman Bölükbaşı'nın Radyo Konuşmaları, Millet Partisi Yayınları, San Matbaası, Ankara 1966, s. 35-39.; “Komünizm tehlikesinin her gün biraz daha arttığı ve milletimizi huzursuz kıldığı bir zamanda, Rusya ile ilk yapılacak iş bu imiş gibi kültür mübadelesine girişilmesini Millet Partisi milli menfaatlerimize uygun bulmamaktadır. Her vesileden istifade etmesini bilen Rus komşularımızın, kültür mübadelelerinin gölgesinde Türkiye’de ki azatmış yoldaşlarıyla birlikte komünizm propagandasına hız vermekten geri kalmayacakları herkesin kavrayabileceği bir gerçektir. Kararımızın solcu çevrelerde yarattığı infial de vatandaşlar için uyarıcı olmak icap eder. Komünizm propagandasına kapıları açabilecek hareketlerle Rusya’nın tevaccühünü kazanmak politikasını Millet Partisi hiçbir zaman kabul etmeyecektir. Rusya ile münasebetlerin başka

Osman Bölükbaşı, 1960'lı yıllarda gerek koalisyon hükümetleri döneminde, gerekse AP'nin tek başına iktidar olduğu dönemde hükümetten en büyük beklentisi komünizmle etkin mücadele edilmesidir. 1961 seçimleri sonrası kurulan koalisyon hükümetinin yeni hükümet programı²⁰³ mecliste tartışılırken Bölükbaşı, yaptığı konuşmasında, “Hükümetimiz aşırı sağcılık ve solculuk akınlarına karşı koyacaktır.” denilmekte ise de Birinci Koalisyon Hükümeti zamanında komünizmi kanun dışı sayan memleketlerde dahi yıkıcı faaliyetlerin bu derece arttığı görülmemiştir. Her varlık gibi devletin de kendisine karşı girişilen bu tecavüzler muvacehesinde kayıtsız kaldığına dair tek misali her halde geçen hükümetin idaresi teşkil eder. Her memlekette olduğu gibi Türkiye’de de hüsnüniyetle anarşinin hudutları kanunla çizilmiş olduğu halde hükümetin bu tecavüzlere kayıtsız kalması bir türlü anlaşılammıştır. Hükümetin aşın sol neşriyat ve tahrikler karşısındaki müsamahasına mukabil bazı milliyetçi veya siyasi tenkitçi gazeteler üzerinde mikroskopla tetkik yaparak suç aradığına dair davalar ise Hükümetin demokrasi anlayışında bir ölçüsüzlüğün içinde bulunduğu delalet eder. Bu ölçüsüzlük bizde programda aşın sağ ve sol hakkındaki maddenin aynı manada tatbik edileceği endişesini uyandırmaktadır. Böylece kanunların sarahatine ve memleketin maruz kaldığı komünist tehlikesine rağmen aşırı sol karşısında yoğun bir aşırı sağ tehlikesi var sayılmıştır. Komünizmin daima bir avuç çeteler tarafından milletleri esarete sürüklediği hakikati karşısında yeni hükümetin çok ciddi ve uyanık davranmasını temenni etmek vazifemiz olacaktır.”²⁰⁴ şeklindeki sözleriyle aşırı sol akımların tehlike teşkil edecek kadar genişlediğini ve hükümetin bu konuda mutlaka tedbir alması gerektiğini ifade etmiştir.

MP kurulduktan sonraki dönemde Osman Bölükbaşı, geleneksel milliyetçilik düşüncesini komünizm karşıtlığı üzerinden dile getirmeye ve komünizm karşıtlığını partinin siyasal kimliği olarak öne çıkarmaya başladı. 27 Mayıs sonrası dönemde sağ partiler arasında en çok kullanılan ve siyasal beyanat verme yarışı haline gelen komünizmle mücadele konusunda MP'nin tavrı muhalif konumunu dolayısıyla hükümetleri komünizmle mücadelede yeterli tedbirleri almama konusunda eleştirmek olmuştur. Fakat 1960'ların ikinci yarısında MP'nin bu yarışta, iktidara gelecek olan AP ile A. Türkeş'in başına geçeceği

---

sahalarda aranmasının teenni ve temkin ile hareket edilmesinin uygun olacağı görüşünde bulunan Millet Partisi bu sebeple Türk-Sovyet Kültür Anlaşmasının karşısındadır.” Deniz Bölükbaşı, a.g.e., s. 364.

²⁰³ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, a.g.e., s. 6-17.

²⁰⁴ Bölükbaşı, konuşması içerisinde sık sık aşırı sol tehlikeden bahsetmiştir. “Bilhassa son zamanlarda tehlikeli bir hal alan aşırı sol cereyanların istismar ettiği bu zemin mutlaka ve süratle ıslah edilmelidir. [...] enternasyonal komünizm bugün her zamankinden daha fazla bir kuvvetle bütün dünyayı ve bu arada aziz vatanımızı tehdit etmektedir. [...] Türkiye’de, Türkiye’nin varlığını tehdit edecek bir cesaretle solculuk cereyanları vardır.” Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 109. Birleşim, Cilt:6, s.178-223.

CKMP karşısında pek de fazla şansı kalmamıştır. 1965 seçimlerinde sağ partiler en çok komünizm karşıtlığını siyasi malzeme yapmıştır.²⁰⁵ Bölükbaşı, çeşitli konuşmalarında komünizm tehlikesinden bahsederek hükümetlerin yanı sıra halkın da bu konuda bilgilendirilerek mücadeleye katılmasını, hatta özel teşebbüsün ve varlıklı olanların teşkilatlanarak komünizmle mücadeleye girişmelerini istemiştir.²⁰⁶

4. 1961 Seçimleri ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

27 Mayıs müdahalesinin ardından ülkede siyaset yasaklanmıştır. Fakat askerler muhalefetteki CHP ve CKMP’li vekil ve idarecilere dokunmamıştır. Bu duruma partilerin askeri müdahalenin haklılığına yönelik yaptıkları açıklamaların da etkisi olmuştur. Osman Bölükbaşı, darbenin haklılığını belirtmekle birlikte “seçimle gelenlerin, seçimle gitmesi gerektiğini” de vurguluyordu. MBK, ülke şartları sivil idareye hazır olana kadar yönetimi geçici bir süreliğine elinde tutmayı planlamaktaydı. Bu sürede kurucu yeni bir meclis ve yeni bir anayasa oluşturulacaktır. Osman Bölükbaşı, 27 Mayıs vakasını göz önünde bulundurarak bundan sonraki siyasetini çok iyi belirlemesi gerektiğinin farkındaydı. MBK, bu Kurucu Mecliste, Osman Bölükbaşı’nın partisi CKMP’ye 25 üyelik, CHP’ye de 49 üyelik vermiştir.²⁰⁷ 6 Ocak 1961 tarihinde toplanan Kurucu Meclis, en yaşlı üye olan Yusuf Kemal Tengirşenk’in açılış konuşması ve yeni üyelerin yemin etmeleriyle çalışmalarına başlamıştır.²⁰⁸ Kurucu Meclis, 12 Ocak 1961 tarihinde kısmen de olsa partilerin tekrar siyasi

---

²⁰⁵Süleyman Demirel 29 Haziran 1965’te Samsun konuşmasında şunları diyordu: “Biz komünist düşmanımız. Komünizmle yılmadan mücadeleye kararlıyız. [...] Biz aşırı sol cereyanlarla mücadeleye kararlıyız. Nüfusumuzun yüzde 98’i Müslüman olduğu için komünizm Türkiye’ye giremez. Kendimize Müslüman bir millet diyebilmeliyiz.” Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 4. Baskı, (Çev: Ahmet Fethi Yıldırım), İstanbul 2010, s. 191; “Demirel Müslüman milletiz diyebilmeliyiz.” *Milliyet*, 30.06.1965, s.1.

²⁰⁶“Bölükbaşı özel teşebbüs gaflette”, *Milliyet*, 27.06.1965, s. 3.

²⁰⁷“Üyeliklerin dağılışı şöyledir: Devlet Başkanı ve Milli Birlik Komitesi tarafından seçilecek temsilciler: Devlet Başkanı 10, Milli Birlik Komitesi 18, İller temsilcileri 75, Siyasi partiler temsilcileri: (Cumhuriyet Halk Partisi 49, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 25), Diğer teşekküller ve kurum temsilcileri: Barolar temsilcileri 6, Basın temsilcileri 12, Eski Muharıpler Birliği temsilcileri 2, Esnaf teşekkülleri temsilcileri 6, Gençlik temsilcisi 1, İşçi sendikaları temsilcileri 6, Odalar temsilcileri 10, Öğretmen teşekkülleri temsilcileri 6, Tarım teşekkülleri temsilcileri 6, Üniversite temsilcileri 12, Yargı organları temsilcileri 12 olmak üzere toplamda 256 kişidir.” 1 sayılı Geçici Kanuna ek Kurucu Meclis Teşkilî hakkında Kanun, T.C. Resmi Gazete, 16.12.1960, Sayı: 10682, s. 2766-2773.

²⁰⁸Tengirşenk’in konuşması siyasetin bundan sonraki gidişatı hakkında önemli ipuçları vermektedir. “Kurucu Meclis hakkındaki Kanunun 12’nci maddesine uyararak en yaşlı üye sıfatıyla, kendiliğinden toplanmış olan, Temsilciler Meclisinin ilk toplantısını, Tanrı adıyla açıyorum. Arkadaşlar, evvelâ sizleri hürmetle selâmlarım. Hepimiz biliriz; uzun bir müddetten beri içtimai müesseselerimiz zaman zaman fena idare denilen bir hastalığa tutuluyor; Milletimiz, bundan derin acılar duyuyor, büyük zararlar görüyor. Koyacağınız, sağlam müeyyidelere bağlı kaidelerle, tavsiye edeceğimiz, icabında ceht ile ferdi seciyeyi değiştirir tedbirlerle bu hastalığın bir daha gelmemesini temin ederseniz adlarınızı tarihimize altın harflerle yazdırmış olursunuz. Gelecek nesiller sizleri hürmetle, minnetle anacaklardır ve Türk Milletini Dünyanın en ileri milletlerinden biri olarak görmek emeli ile çırpınan Atatürk’ün, Aziz Mustafa Kemal’in ruhu şad olacaktır. Tanrı yardımcımız olsun.” Meclis Başkanının konuşması ve ant içenlerin isimleri için bkz. T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Cilt, 1. Birleşim, s. 2-7; “Kurucu Meclis Açıldı.”, *Milliyet*, 07.01.1961, s. 1.

faaliyete bulunabilecekleri yönünde bir karar vermiştir.²⁰⁹ Siyasi partilerin tam olarak yeniden serbest bir şekilde siyaset yapmaları ancak 1961 Anayasasının 9 Temmuz 1961’de yapılan halk oylamasında kabulü ve 20 Temmuz 1961 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanmasıyla mümkün olmuştur.²¹⁰ 27 Mayıs ihtilalinin üzerinden henüz bir yıl dahi geçmemişti ki, 15 Şubat 1961 tarihi itibarıyla Ankara’da altı yeni parti kurulmuştu. Bu partilerden en önemlisi, emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala’nın²¹¹ Genel Başkanlığında kurulan Adalet Partisi idi. Bir diğeri, DP eski milletvekillerinden, Hürriyet Partisi’nin kurucularından ve ihtilal hükümetinde bir dönem Maliye Bakanlığı yapan Ekrem Alican²¹² tarafından kurulan Yeni Türkiye Partisidir. Kurucu Meclis yeni Anayasa metnini 27 Mayıs 1961’de kabul etti. 9 Temmuz 1961’de Anayasa, halkoylamasına sunuldu ve %61.7 evet oyuyla kabul edilmesiyle²¹³ Kurucu Meclis, 21 Temmuz 1961 tarihinde aldığı kararla ülke yönetimini tamamen sivillere devretmek üzere seçimlerin 15 Ekim 1961’de yapılmasını oy birliğiyle kararlaştırmıştır.²¹⁴

15 Ekim’de yapılacak seçimler öncesi gündemi meşgul eden konu Yassıada duruşmaları idi. Bölükbaşı, 20 Ağustos 1961’de basına verdiği bir beyanatta Yüksek Adalet Divanında idam kararları çıkması durumunda, Milli Birlik Komitesi’nin bu kararları tasdik etmemesini temenni ettiğini belirtiyordu.²¹⁵ 15 Eylül’de mahkeme kararları açıklandı. DP’nin 15 yöneticisi için idam kararı çıktı. MBK, bu idamlardan sadece Menderes, Zorlu ve

---

²⁰⁹“Siyasi Faaliyet Başladı: Yeni parti kurucuları istişari bir kongre için bugün İçişleri Bakanlığına müracaat etmeye karar verdi.” Milliyet, 14.01.1961, s. 1.

²¹⁰1961 Anayasasının 56. Maddesi gereğince: “Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir. Siyasi partiler, önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar.” T.C. Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, Sayı: 10859, s. 4654-4655.

²¹¹“Ragıp Gümüşpala (1897-1964, İstanbul), asker ve siyaset adamıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin 11. Genelkurmay Başkanı’dır. 27 Mayıs darbesi henüz gerçekleşmemişken 1960’da Orgeneral rütbesiyle 3. Ordu Komutanıydı. 27 Mayıs günü Tümgeneral Cemal Madanoğlu’na darbeyi gerçekleştiren liderlerinin kim olduğunu sordu ve şayet liderleri kendisinden daha kıdemli bir Orgeneral değil ise emrindeki 3. Ordu ile Ankara’ya yürüyerek bu darbe girişimine son vereceğini bildirdi. Bunun üzerine, emekli olmayı planlayan Orgeneral Cemal Gürsel darbeyi subaylar tarafından ikna edilerek darbenin başına geçti ve askeri uçakla İzmir’den Ankara’ya getirilerek, Cemal Madanoğlu’nun yerine darbenin en kıdemlisi olarak lider gösterildi. Gümüşpala, 3 Haziran 1960 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı görevine atandı. 2 Ağustos 1960 tarihindeki Eminsu hadisesiyle MBK tarafından re’sen emekliye sevk edildi. Askerlik sonrası siyasete girdi. 29 Eylül 1960 tarihinde DP’nin seçmen kitlesini toplayacak bir siyasi partinin kurma çalışmalarına katıldı. 11 Şubat 1961 tarihinde kurulan Adalet Partisi’nin (AP) ilk genel başkanlığına seçildi. 1961 seçimlerinde İzmir milletvekili oldu. 20 Kasım 1961 tarihinde İsmet İnönü başkanlığında kurulan CHP-AP koalisyon hükümetinde görev almadı. 1962 yılında toplanan AP’nin I. Kongresi’nde yeniden genel başkan seçildi. 6 Haziran 1964 tarihinde İstanbul’da vefat etti. Daha geniş bilgi için bkz. Halit Kaya, “Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014, s. 11-12; TBMM Albümü, II (1950-1980), 2. Baskı, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay., Ankara 2010, s. 802.

²¹²TBMM Albümü, II, s. 577.

²¹³“Anayasanın halkoyuna sunulmasına ait ilk sonuç: Evet: %65, Hayır: %35”, Milliyet, 11.07.1961, s.1.

²¹⁴T. C. Kurucu Meclisi Tutanak Dergisi, 22. Birleşim, Cilt: 2, s. 285-287; “Meclis Dün Karar Verdi: Seçim 15 Ekim’de”, Milliyet, 22.07.1961, s. 1.

²¹⁵Adem Çaylak, a.g.e., s. 424.

Polatkan'ın idamlarını onayladı.²¹⁶ Zorlu ve Polatkan 16 Eylül'de, Menderes ertesi gün idam edilmiştir.²¹⁷

Sabık başbakan ve iki bakanın idamları gerçekleştirildiğinde seçimlere yaklaşık bir ay gibi kısa bir zaman kalmıştı. Partilerin seçim kampanyası bir hafta sonra başladı.²¹⁸ O. Bölükbaşı'nın seçim propagandasında hedefi CHP ve yeni kurulan Adalet Partisi idi. O. Bölükbaşı, Demokrat Parti'nin büyük kitlesinin, CHP'nin kadrosunu, zihniyetini, fikirlerini ve icraatlarını beğenmeyenlerden oluştuğunu, 1950'den itibaren geçen on yıllık süre içerisinde CHP'nin düşünce yapısında bir değişiklik olmadığını belirterek eski Demokrat Partilileri kendi saflarına çağırıyordu. O. Bölükbaşı ayrıca yeni partilerin kurulmasının ve teşvik edilmesinin başlıca sebebinin, CKMP'ye gelecek Demokrat Parti oylarının bölünmesi amacını taşıdığını iddia ediyordu.²¹⁹ O. Bölükbaşı'nın diğer bir hedefi de Adalet Partisi ve onun Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala idi. Yeni partilerin ciddi bir ihtiyacın karşılığı olmadığını belirten O. Bölükbaşı, bu partilerin siyasi hayatın çile ve sabır imtihanından geçmiş, güvenilir liderlere sahip olmadıklarını ifade ediyordu.

1961 seçimlerinde CKMP'nin yöneldiği kesim DP kitlesi olmuştur. Bu maksatla O. Bölükbaşı, 5 Kasım 1961 tarihinde yayınladığı tamimle, eski DP'lileri CKMP'ye davet etmiştir. Partinin 27 Ağustos 1961 tarihindeki beşinci büyük kongresinde: “Demokrat Parti'nin büyük ve samimi kitlesiyle aramızda unutulması imkânsız bir acı hatıra mevcut olmadığı gibi niyet ve görüşlerimiz arasında da bir fark bulunmadığı kanaatindeyiz. Kendilerini aynı mefkûrenin yolcuları, manevi kardeşlerimiz saymaktayız. Onların da bizlere karşı aynı hisleri beslediklerinden eminiz. Birçoklarımızla onlar arasında eski mücadele arkadaşlığının unutulmayacak aziz hatıraları ve çözülmeyecek bağları mevcuttur.” deniliyordu.²²⁰

---

²¹⁶“Yüksek Adalet Divanınca ve ittifakla ölüm cezasına çarptırılan sakıt Reiscumhur Celâl Bayar, sakıt Başbakan Adnan Menderes, sakıt Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve sakıt Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ölüm cezalarını tasdik etmiş ve ancak bunlardan Celâl Bayar'ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla ölüm cezasını müebbet ağır hapse tahvil eylemiştir.” T. C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 105. Birleşim, Cilt: 6, s. 1-3.

²¹⁷“Zorlu ve Polatkan Dün İdam Edildi.” Milliyet, 17.09.1961, s. 1; “Menderes İdam Edildi.” Milliyet, 18.09.1961, s. 1.

²¹⁸“Propaganda Yarın Başlıyor” Milliyet, 23.09.1961, s. 1.

²¹⁹Adem Çaylak, a.g.e., s. 427.

²²⁰Adem Çaylak, a.g.e., s. 414.

27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrası CHP ve CKMP'nin darbeyi meşrulaştıran birtakım söylemleri²²¹ bu siyasi partilerin herhangi bir yasal tahkikata uğramalarını engellediği gibi Kurucu Mecliste bir kontenjan edinmelerini de sağlamış ve bu vesileyle CHP ve CKMP mecliste temsil edilme imkânı bulmuştur.²²² CKMP, askeri müdahalenin hemen sonrasında seçimlere gidilmesini parti menfaati açısından yararlı görmüyordu. Zira Osman Bölükbaşı, askeri müdahalenin CHP lehine bir sempati uyandıracığını ve bu sempatinin yapılacak bir erken seçimde oya dönüşeceği kanaatindeydi. Bu nedenle de 1961'den önce bir seçim yapılmasına karşı çıkıyordu. Seçimlerden önce nasıl bir sonuç çıkacağı pek kestirilememiştir. MBK üyesi ve tabii Senatör Osman Köksal, meclisin bir odasında İsmet İnönü'ye seçimlerin sonuçlarını nasıl tahmin ettiğini, seçimlerden sonra rejimi nasıl yerleştireceklerini sormuş, İnönü kısaca şu cevabı vermiştir: “Dürüst bir seçim olacağına inanıyoruz. Esasen seçimler üzerinde münakaşa olursa rejimi yerleştirmekte çok güçlük çekeriz. Seçimlerin neticelerine gelince; üç şekilde seçimler tecelli edebilir. Birinci şekil: CHP iktidara gelebilir. Çalışır rejimi yerleştiririz. İkinci şekil: Başka bir parti iktidara gelebilir; CHP muhalefette kalır, yumuşak muhalefet yaparız; rejimi yine yerleştiririz. Üçüncü şekil: Hiçbir parti iktidara gelecek çoğunluğu sağlayamaz. Bu zaman da ortak hükümetler kurarız; çetin ve zor bir şekildir. Fakat bütün gayret ve enerjimizi rejimin yerleştirilmesine sarf eder ve rejimi yine yerleştiririz.”²²³ Bu sırada CKMP'nin seçim beyannamesini yayınlamıştır. CKMP, seçim beyannamesinde devletin idare mekanizmasını partiler üstü ve yasalarla kayıtlı kurmasını temenni etmiştir. Hükümeti milletin üstünde ve hep emreden bir güç olarak görmediklerini, vatandaş hizmetinde ve vatandaşla ilişkilerinde demokratik zihniyetle hareket eden bir organ olarak gördüklerini belirttikleri beyannamede CKMP, ayrıca iktisaden, ilmen ve fikren geri olan Türkiye'de ihtisasa, tecrübeye ve ilmi araştırmaya ağırlık verilen bir program uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Devletin iktisadi etkinliklerinin yerel ve siyasal çıkarlar için kullanılmaması gerektiği belirtilen beyannamede, iktisadi hürriyeti ortadan kaldıran her türlü tekele ve milli emek ve sermayenin israfına meydan verilmemesi kaydedilmiştir. Tarımda, sanayide, ticarete üretim ve gelirin arttırılmasının amaçlandığı belirtilen beyannamede köy ve köylü sorunları ile

---

²²¹1962 Mart ayında Tedbirler Kanunu görüşülürken Osman Bölükbaşı meclis kürsüsünden şöyle diyecektir. “Osman Bölükbaşı ihtilalin, zaruri ve meşru bir hareket olduğuna dün inanıyordu, bugünde inanıyor, yarında inanmaya devam edecektir.” Fatih Artvinli, a.g.e., s. 113.

²²²“Bölükbaşı'nın DP'ye karşı sert bir siyasal mücadele yürüttüğü ve DP iktidarına karşı yapılan 27 Mayıs'ı desteklediği bilinmektedir. Ancak, Bölükbaşı, Menderes ile iki arkadaşının idam edilmesini onaylamamıştır. Kansız başlayan darbenin kansız bitmesini isteyen ve çeşitli aşamalarda idam kararlarının MBK tarafından onaylanmamasını isteyen Bölükbaşı bu konuda MBK ile ters düşmüştür.” Adem çaylak s. 423.

²²³Tunca Özgişi, Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.: 153, Ankara 2012, s. 128; Kerem Ozan Girgin, a.g.e., s. 197.

hayvancılık üzerinde de ayrıntılı olarak durulmuştur. Partinin ekonomik felsefesi, ekonomide ve ticaretle şahsi teşebbüse, şahsi mülkiyete, meşru rekabete dayandığı vurgulanan beyannamede, serbest teşebbüsü önleyici her tedbirin ülke ekonomisi için zararlı kabul edildiği belirtilmiştir. Seçim beyannamesinin milli eğitimle ilgili bölümünde, eğitimde ilim ve tekniğin verilmesi yanında milli ve ahlaki terbiyenin de önemleneceğinin altı çizilmiştir.”²²⁴ Bu dönemde genel seçimle birlikte senato seçimleri de yapılmıştır. Kurucu Meclis tarafından kabul edilen 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Yasası²²⁵ ile 306 Sayılı Milletvekili Seçimi Yasası²²⁶, iki meclis için ayrı seçim sistemleri öngörmüştür. O günlerde egemen olan görüşe göre kendisine tartışmasız bir üstünlük tanınan “nispi temsil usulü” birinci meclis için kabul edilmiş, ikinci meclisin genel oydan gelen üyeleri için ise “çoğunluk usulü” korunmuştur.²²⁷ Nitekim 15 Ekim 1961 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerine dört parti ve bağımsızlar katılmış CHP, 3.724.752 oyla toplam oyların % 36.7’sini alarak birinci parti; AP, 3.527.435 oyla toplam oyların %34.8’inin alarak ikinci parti; CKMP, 1.415.390 oyla toplam oyların %14’ünü alarak üçüncü parti ve YTP, 1.391.934 oyla toplam oyların %13.7’sini alarak dördüncü ve son parti olarak meclise girmiştir.²²⁸ Partilerin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundaki sandalye sayıları ise CHP, 173 milletvekili ve 36 Senatör; AP, 158 milletvekili ve 71 Senatör; CKMP 54 milletvekili ve 16 Senatör; YTP, 65 milletvekili ve 27 Senatör ile temsil edilebilme hakkı kazanmıştır.²²⁹

Seçim sonuçları beklendiği gibi olmuştur. Siyasi partiler hiçbir partinin tek başına iktidarı elde edememesi üzerine daha çok yeni kurulacak hükümet ve koalisyon arayışlarıyla meşgul olmuşlardır. Bu kritik günlerde Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) adındaki ordu içinde

---

²²⁴Adem Çaylak, a.g.e., s. 430-431.

²²⁵T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 90. Birleşim, Cilt: 6, s.2-3; T.C. Resmi Gazete, 30.05.1961, Sayı: 10815, s. 4185-4187.

²²⁶T.C. Resmi Gazete, 30.05.1961, Sayı: 10815, s. 4188-4191.

²²⁷“Çoğunluk sisteminde amaçlanan parlamentoda yeterli çoğunluğa sahip olunmasıdır.” Erdoğan Günel, Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 25; “Kurucu Meclisin Seçim Komisyonu, Senato üyelikleri için kullanılacak seçim çevrelerinden 24’ünün birer, 25’inin ise ikişer üye çıkarabileceğini hesaba katarak bu seçimlerin çoğunluk usulüyle yapılmasını yararlı görmüştür.” Nermin Abadan, Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966, s.86; “Çoğunluk sisteminin uygulandığı ilk Senato seçiminde karma liste olanağı vardır. Seçmen dilediği adayları yazarak oy pusulası doldurmakta serbest olduğu gibi, basılı oy pusulasında yazılı isimlerden dilediğini söylemiş ve yerlerine başka adayların isimlerini yazabilmiştir.” Hikmet Sami Türk, “Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XXVI/3, (1969), s. 82.

²²⁸Milletvekili Genel Seçimleri, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları No: 3685, Ankara 2012, s. 12; Erol Tuncer, a.g.e., s. 366; Ali Arslan, a.g.e., s. 39-44; K. Ozan Girgin, a.g.e., s. 192-196; Tunca Özgişi, a.g.e., s. 127.

²²⁹Fatih Artvinli, a.g.e., s. 120; Kerem Ozan Girgin, a.g.e., s. 194-195.

organize bir grup yayınladıkları “21 Ekim Protokolü” ile sivil yönetime geçişi engellemek istemişlerdir. Sonunda partiler, MBK Başkanı Cemal Gürsel’i cumhurbaşkanlığına seçmeyi²³⁰, Ağustos 1960’taki büyük tasfiye ile ordudan uzaklaştırılan subayları görevlerine iade etmemeyi, eski DP’liler için hemen bir af çıkarmamayı kabul etmişlerdir. Ayrıca İsmet İnönü’nün ilk sivil başbakan olmasını da kabul etmişlerdir. Bunun sayesinde darbe tehlikesi atlatılabilmiş ve demokrasiye yabancı birtakım koşullar çerçevesinde de olsa, sivil yönetim kurulmaya başlanabilmiştir.²³¹ 15 Ekim’de yapılan seçimlerin ardından 25 Ekim 1961’de Meclis ve Senato açılmıştır.²³² Partiler arası yapılan görüşmeler sonucunda Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümeti olan CHP-AP Hükümeti 20 Kasım 1961 tarihinde kurulmuştur.²³³ Fakat Albay Talat Aydemir’in 22 Şubat’taki başarısız darbe girişiminin²³⁴ ardından İnönü’nün 22 Şubatçılara verdiği erken af sözü CHP ile AP’yi karşı karşıya getirmiş²³⁵ ve 30 Mayıs 1962 tarihinde Başbakan İsmet İnönü’nün istifasıyla²³⁶ koalisyon hükümeti dağılmış, yerine 24 Haziran 1962 tarihinde CHP-CKMP-YTP ve Bağımsızlardan

---

²³⁰“AP içindeki aşırılar, cumhurbaşkanlığı adayı olarak Senatör Ali Fuat Başgil’i göstermek istemişler ve CHP ile yapılacak her türlü koalisyonla karşı çıkmışlardır. Rağıp Gümüşpala’nın grubu Gürsel’i desteklemiş ve koalisyonla gitmeye sıcak bakmışlardır. Bunların sonucu olarak Başgil senatörlükten istifa etmiştir. Cemal Gürsel 607 oyun 434’ünü kazanarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir.” Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.226.

²³¹Tunca Özgişi, a.g.e., s. 127-128; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.225; Fatih Artvinli, a.g.e., s. 120-123; “Ordu Duruma Müdahale Ediyor: Partilerden Atatürk ve 27 Mayıs devrimlerine sadık kalacaklarının taahhüt edilmesi istendi.” *Milliyet* 24.10.1961, s. 1; “Anlaşmaya Varıldı”, *Milliyet*, 25.10.1961, s. 1;

²³²“Meclisin açılması biraz gergin olmuştur. Meclisin açılış gününe damgasını vuran manzara, halkoyu ile seçilen üyelere oluşan TBMM’nin çevresinin ve Genel Kurul salonundaki dinleyici localarının askerler tarafından doldurulmuş olmasıdır. AP’li Senatör Prof. Celal Ertuğ anılarında, Senatoya ilk gelişini şu şekilde anlatır: ‘Cumhuriyet Senatosuna geliyoruz, göreve başlamamız, heyecanlı serüvenlerle renklenmişti. Senato Milli Birlikçilerle aynı sıraları paylaşıyorduk. Ancak tabii senatör payesiyle meclislere prensler gibi yukarıdan bakan ihtilalcilerle uyum içinde olmamız çok zaman alacaktı. Onlar bizi aşağılamaktan, hakarete varan tavırlarla küçümsemekten geri kalmıyorlardı. Hele ilk günlerde Senato giriş-çıkışlarında küfürler homurdanıldığı oluyordu. Parlamentonun koridorlarında, lobilerde yabancılar gibi dolaşıyor, birbirimizi eski aşinalıklar dışında pek tanıyamıyorduk.’ YTP’li Senatör Cemal Tarlan aynı süreçte MBK üyelerinin kendilerini resmen tehdit ettiklerini ve ‘bu sefer Yassıada’yı da göremeden gidersiniz’ dediklerini dile getirmiştir. Bütün bu olanlar rejimin normal haline dönmelerinin biraz zaman alacağına açık bir göstergesidir. Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979*, C: II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.741; Celal Ertuğ, *Çözumsuz Demokrasi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1997, s.53; Tunca Özgişi, a.g.e., s. 129-130; “Yeni B.M.M. Bugün İlk Toplantısını Yapacak” *Milliyet*, 25.10.1961, s. 1.

²³³“Hükümet Kuruldu”, *Milliyet* 21.11.1961, s. 1; *Cumhuriyet* 17.21.11.1961; 2 Aralık 1961 tarihinde yapılan güven oylamasına 450 üye katılmış, 351 oy kullanılmıştı. 269 kabul, 4 ret (YTP’liler tarafından verildi), 78 çekimser (çoğu AP’li) ve 1 katılmayanla birlikte hükümet güvenoyu almıştır. “351-(4+78)=269 Güvenoyu”, *Milliyet*, 03.12.1961, s.1; *Cumhuriyet*, 03.12.1961, s.1; CHP-AP Koalisyon Hükümetinin kabine üyeleri ile ilgili bilgi için bkz. Kerem Ozan Girgin, a.g.e., s. 198-199; *Milliyet* 21.11.1961, s. 1

²³⁴“Harb ve Tank Okulu ile bazı birliklerin fevkalade tedbirlere tevessülle giriştiği hareket bastırıldı.”, *Milliyet*, 23 Şubat 1962, s. 1.

²³⁵Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 247- 248.

²³⁶“Başbakan istifa etti. İsmet İnönü’nün istifa kararını CHP meclis grubu dün gece tesvip etti.”, *Milliyet*, 31 Mayıs 1962, s. 1.

oluşan ve 25 Aralık 1963 tarihine kadar iktidarda kalacak ikinci koalisyon hükümeti kurulmuştur.²³⁷

27 Mayıs müdahalesini destekleyen CHP ve CKMP açısından seçim sonuçları hayal kırıklığı olmuştur. Özellikle CKMP, DP'nin boşalttığı alanı kendisinin dolduracağını düşünmüş, seçim sonuçlarına göre bu alan AP tarafından doldurulmuştur.²³⁸ CKMP, 1960 sonrasında parti içi anlaşmazlıkların yoğun olarak yaşandığı bir parti görünümündedir. Özellikle Bölükbaşı'nın kurulacak koalisyon hükümeti içerisinde yer almak istememesi Bölükbaşı ile partinin diğer önde gelen isimleri arasında anlaşmazlık yaratmıştır.²³⁹ Bu anlaşmazlıklar Bölükbaşı'nın 22 milletvekili ve senatör ile birlikte partiden istifa etmelerine neden olmuştur.²⁴⁰ Bölükbaşı ve arkadaşları bu istifalardan çok kısa bir süre sonra 1954 yılında kapatılan Millet Partisini yeniden kurmuştur.²⁴¹ Partide yaşanan bu ayrılıklara rağmen CKMP koalisyon hükümetinde yer almıştır.²⁴² Bu gelişmelerden sonra 1965 yılına kadar CKMP'nin çizgisinde önemli sayılabilecek herhangi bir değişim yaşanmamıştır. Fakat 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren ve MBK üyelerinden olan on dörtlerin sürgünden ülkeye dönmesi ve siyasete girmek için zemin arayışları CKMP açısından önemli sonuçlar doğurmuştur.

---

²³⁷“Üçlü Bir Koalisyona İhtimali Kuvvetlendi.” Milliyet, 13.06.1962, s.1; “Üçlü Koalisyona Doğru” Milliyet, 14.06.1962, s.1; “Kabine Kuruldu.” Milliyet, 26.06.1962, s.1; İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, a.g.e., s. 158-164; Bu koalisyon hükümetinin ardından 25 Aralık 1963 tarihinde CHP ve meclisteki bağımsızların ortaklığıyla yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyon hükümeti, 1965 seçimlerinden sonra 20.02.1965 kurulan Suat Hayri Ürgüplü hükümeti (20.02.1965-27.10.1965) ne kadar devam etmiştir.

²³⁸ Deniz Bölükbaşı, a.g.e., s. 306.

²³⁹Parti içerisinde Bölükbaşına muhalif bir grup vardı ve bunlar Ahmet Tahtakılıç'ı destekliyorlardı. Tahtakılıç ve arkadaşları koalisyon hükümetine katılmayı, Bölükbaşı ise katılmamayı savunuyordu. Bu iki grup arasında yaşanan güç savaşı, Bölükbaşı'nı parti genel başkanlığından istifaya kadar götürecektir. Fatih Artvinli, a.g.e., s. 130-131.

²⁴⁰“Bölükbaşı Başkanlıktan Çekildi: Osman Bölükbaşı istifasını bir nöbet değiştirme olarak vasıflandırıyor.” Milliyet, 14.12.1961, s. 1,5; “Bölükbaşı'ya istifası geri alınacak” Milliyet, 16.12.1961, s. 1,5; “Bölükbaşı istifa etti.” Milliyet, 30.03.1962, s. 1; “Bölükbaşı ve 22 arkadaşı istifa etti.” Milliyet, 02.06.1962, s.1; “Bölükbaşı Millet Partisini kurdu.” Milliyet 15.06.1962, s. 1.

²⁴¹Parti 14 Haziran 1962 tarihinde Ankara'da Genel Başkanı olan Osman Bölükbaşı tarafından kurulmuştur. Kurucuları: Ahmet Bilgin, Ömer Zekai Dorman, Ali Baran Numanoğlu, Halil Özmen, Hüseyin Ataman, İsmail Hakkı Akdoğan, İsmet Kapısız, Kâmil İnal, Kemal Ataman, Oğuzdemir Tüzün, Ömer Kart. Sonraki Genel Başkanlar: Cemal Tural, Celal Kargılı'dır.

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 12.07.2018; Fatih Artvinli, a.g.e., s. 132; İlhami Soysal, a.g.m., s. 2017.

²⁴²Deniz Bölükbaşı, a.g.e., s. 325; Fatih Artvinli, a.g.e., s. 133; “Kabine Kuruldu.” Milliyet, 26.06.1962, s.1; İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, a.g.e., s. 160-163.

5. Alparslan Türkeş'in Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisine Katılması ve Genel Başkan Seçilmesiyle Partide Yaşanan Değişiklikler

Haziran 1962'de Osman Bölükbaşı ve arkadaşları CKMP içerisinde yaşanan bazı tartışmalar üzerine partiden ayrılma kararı almışlardır. Bölükbaşı ve arkadaşlarının verdikleri bu karar onlar için siyasetin yeniden kurdukları Millet Partisi ile kaldığı yerden tekrar devam etmesi şeklinde sonuçlanmıştır. CKMP açısından ise durum biraz daha güçtür. Zira partinin lideri ve en önemli aktörü olan Bölükbaşı'nın bir grup milletvekili ile partiden ayrılması, partide ciddi bir kan kaybı yaşatmıştır. Bu durumun seçimlerde partiye oy kaybı olarak yansımından ve hatta Bölükbaşı'nın yerini dolduracak etkili bir lider bulunmazsa zaman içerisinde partinin meclise dahi giremeyerek dağılmasından endişe edilmiştir. Bu sebeple CKMP'nin önde gelen yöneticilerinden ve aynı zamanda partinin ortağı olduğu koalisyon hükümetlerinde görev alan Mehmet Altınsoy, Ahmet Oğuz ve İrfan Baran yeni bir lider arayışına giriştiler.²⁴³ Bu sırada MBK tarafından birtakım fikir ayrılıkları sebebiyle yurt dışına gönderilen on dörtler grubu ülkeye dönmeye başlamışlardı. Ülkeye dönenler arasında 1944 Irkçılık ve Turancılık davasının sanıklarından ve 27 Mayıs ihtilali sırasında "ihtilalin kudretli albayı" olarak adlandırılan Alparslan Türkeş'te vardır.²⁴⁴ 815 günlük sürgün hayatının ardından 22 Şubat 1963 tarihinde Türkiye'ye dönüşüyle²⁴⁵ birlikte siyasete girmek için uygun bir zemin arayan A. Türkeş, AP ile görüşmelerinden olumlu sonuç

²⁴³Mehmet Altınsoy, Kurucu Meclis Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Temsilcisi (06.01.1961-15.10.1961), I. (XII) Dönem Niğde Milletvekili, Milli Eğitim Komisyonu Başkanı, 29. Hükümet Devlet Bakanı (20.02.1965 - 22.10.1965) görevlerini icra etmiştir. TBMM Albümü, II, s. 816; M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 32; Ahmet Oğuz, VIII. Dönem Eskişehir, I. (XII) Dönem İstanbul Milletvekili, Kurucu Meclis Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Temsilcisi (06.01.1961-15.10.1961), 27. Hükümet Ticaret Bakanı (19.06.1963-02.12.1963)'dir. TBMM Albümü, II, s. 800; M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 56; İrfan Baran, I. (XII) Dönem Konya Milletvekili, 29. Hükümet (Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti) Adalet Bakanı, (20.02.1965-31.07.1965)'dir. TBMM Albümü, II, s. 808; M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 34; <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB29.htm> Erişim Tarihi: 15.07.2018.

²⁴⁴İhtilalin Kudretli Albayı ifadesi ilk kez Mısır'daki Kral Faruk'u deviren askeri darbenin (1952) gerçek lideri Albay C. Abdünnasır için kullanılmıştır. A. Nasır, kendisinin örgütlediği askeri darbenin orduda ve Mısır toplumunda destek bulabilmesi için harekâtın az öncesinde General Necib'i başa geçmesi için ikna etmiş ama ipleri kendi elinde toplamayı da ihmal etmemiştir. 27 Mayıs darbesi olduğunda, olaya bu "Mısır modelinden bakanlar İhtilal Komitesinin başında bir orgeneral olmasına, Komitede birçok general bulunmasına rağmen, asıl kudretin kendisinde olduğu bir albay arıyorlardı. Hem Komite üyesi hem de Başbakanlık müsteşarlığını yürüten Kurmay Albay. Alparslan Türkeş bu sığata uygun görüldü ve "ihtilalin kudretli albayı" olduğu öne sürüldü. Alper Sedat Aslandaş, Baskın Bıçakçı, Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 114-115.

²⁴⁵A. Türkeş'in Türkiye'ye döndüğü kesin tarih 22 Şubat 1963'tür. Arslan Tekin, a.g.e., s. 171; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 77; A. Türkeş, iyi bir asker olmanın verdiği planlı yaşama anlayışını, sürgün sonrası yurda dönüşünü de önceden planlayarak göstermiştir. Türkeş, havayolu ile dönmek yerine Avrupa üzerinden Muzaffer Özdağ'a ait araçla Balkanlar üzerinden ve oradaki Türklerle temasta bulunarak Edirne'den kendisini karşılamaya gelenlerin gösterileriyle yurda giriş yapmıştır. Arslan Tekin, a.g.e., s. 167-168; Metin Turhan, a.g.e., s. 1; "A. Türkeş, sürgünden döndü ve İstanbul Divan Otel'de bir basın toplantısı yaparak, gelecekteki planlarını açıkladı." Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 258.

alamayınca başka partilere yönelmiştir.²⁴⁶ Tam da bu dönemde Bölükbaşı ve arkadaşlarının partiden ayrılmalarıyla yeni bir lider arayışı içerisinde olan CKMP'nin önde gelen yöneticileri; Ahmet Oğuz, İrfan Baran ve Mehmet Altınsoy, A. Türkeş'i partilerine davet etmişlerdir.²⁴⁷ A. Türkeş partiye giriş meselesini anılarında da benzer bir şekilde aktarmaktadır. CMKP'li yöneticilerin genel başkanlık teklifi ile kendisini partiye davet etmeleri üzerine A. Türkeş, genel başkanlığı daha sonra kabul etmek kaydıyla on dörtlerden bir grup arkadaşıyla birlikte CKMP'ye kaydolduğunu anlatır.²⁴⁸

Osman Bölükbaşı gibi siyasi karizması yüksek bir ismin ardından Alparslan Türkeş'in partiye katılmasını, partinin toparlanması ve güçlenmesi açısından bir şans olarak değerlendiren Ahmet Oğuz, Seyfi Öztürk ve Mehmet Altınsoy gibi partinin önde gelen isimleri, A. Türkeş'in CKMP Genel Başkanı olması için ısrarlarını arttırmışlardır.²⁴⁹ CKMP'liler, A. Türkeş ve arkadaşları arasında süren uzun görüşmelerin sonucunda, CKMP'nin 22-23 Şubat 1964 tarihinde yapılan kongresinde A. Türkeş, kendisine yakınlığıyla bilinen 60 arkadaşını CKMP'ye girmesini sağlamış ve ilk etapta ön plana çıkmayarak Ahmet Oğuz'un Genel Başkan olmasını önermiştir.²⁵⁰ A. Oğuz, Genel Başkanlık görevini ancak altı aylığına kabul edebileceğini açıklamıştır.²⁵¹ Genel Başkanlığı A. Türkeş ve arkadaşlarının da desteği ile Ahmet Oğuz kazanmıştır.²⁵²

---

²⁴⁶Tamıl Bora, Kemal Can, Devlet, Ocak, Dergâh, 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket, 6. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 52; "A. Türkeş'in dönüşü AP içinde hem hoşnutsuzluk hem de bunalım yarattı. Gökhan Evliyaoğlu'nun idaresindeki bir grup aşırılar, Türkeş'i AP'ye sokmak istediler; fakat parti bir bütün olarak buna karşı çıktı." Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 258; "1963 yılı başında sürgünden döndüğünde 'Ya parti kuracağız ya da mevcut partilerden biri doktrinlerimizi benimseyecektir.' diyen eski Milli Birlik Komitesi üyesi 14'lerden Alparslan Türkeş, 31 Mart 1965'te 14'ler grubundan kendine yakın kişilerle CKMP'ye girdi." Mehmet Ali Ağaoğulları, "Milliyetçi Hareket Partisi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VIII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2111.

²⁴⁷ Hakkı Öznur, a.g.e., s. 81.

²⁴⁸"CKMP'de yönetici olan bir kısım arkadaşlar, Türkeş Bey'i alalım, Genel Başkan yapalım. Bizim parti ancak öyle yaşayabilir, kurtulabilir dediler. CKMP yöneticileri Mehmet Altınsoy, Ahmet Oğuz, İrfan Baran beni, partilerine davet ettiler. [...] CKMP, olağan kongreye hazırlanırken, bir kısım arkadaşlarımız, acele edilmemesini öneriyor, bu arada Adalet Partisi'nden de yeniden davetler geliyordu. Nihayet, CKMP Genel Başkanlığı için ısrar arttı. Ahmet Oğuz, Seyfi Öztürk ve Mehmet Altınsoy, bu işin mutlaka sonuçlanmasını istediler. Ben, Ahmet Oğuz'un Genel Başkan olmasını önerdim. Ardından, Ahmet Oğuz, altı ay için Genel Başkanlığı kabul edebileceğini açıkladı. Kurultaya gittim, ama partiye henüz kaydımı yaptırmadım. Ahmet Oğuz, Genel Başkan seçildi. Bu gelişmelerden sonra arkadaşlarıma CKMP'ye girelim dedim. Arkadaşlarım, Ama bu parti can çekiştiriyor cevabını verdiler. Bölükbaşı gitti, iyice zayıfladı dediler. Onu, biz kuvvetlendireceğiz diyerek, 14'lerden 10 kişinin CKMP'ye girmesini sağladım. Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Numan Esin, Mustafa Kaplan, Şefik Soyuyüce, Münir Köseoğlu, Dünder Taşer ve Ahmet Er'le birlikte CKMP'ye kaydolduk. Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı ve İrfan Solmazer CHP'ye, Muzaffer Karan da TİP'e gittiler." Hulusi Turgut, Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı, ABC Yayınları, İstanbul 1995, s. 388-389; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 289-291; H. Öznur, a.g.e., s. 84.

²⁴⁹Hulusi Turgut, a.g.e., s. 389; Arslan Tekin, a.g.e., s. 179

²⁵⁰Hakkı Öznur, a.g.e., s. 83.

²⁵¹Hulusi Turgut, a.g.e., s. 389; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 83

²⁵²"Ahmet Oğuz CKMP Genel Başkanı oldu.", Milliyet, 24.02.1964, s. 1; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 83

CKMP'nin 1964 yılında yapılan kongresinden yaklaşık bir yıl sonra 31 Mart 1965 tarihinde A. Türkeş, eski MBK üyeleri ve on dörtler grubundan olan Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal, Ahmet Er ile Dünder Taşer'in aralarında bulunduğu arkadaşlarıyla birlikte partiye resmen katılmıştır.²⁵³ Katılım için CKMP Genel merkezinde bir tören yapılmış ve katılımcıların giriş beyannameleri Genel Başkan Ahmet Oğuz tarafından imzalanmıştır. A. Türkeş, genel başkanlığa seçilene kadarki süreçte parti içerisinde parti genel müfettişliği görevini üstlenmiştir.²⁵⁴ Bu görev A. Türkeş ve arkadaşlarının partinin yerel örgütleriyle doğrudan ilişkiye girip onları kendi saflarına çekmeye yaradı.²⁵⁵ A. Türkeş ve arkadaşları 27 Temmuz'da Dokuz Işık adını verdikleri ilkelerin yer aldığı yeni bir program yayınladılar. Ancak A. Türkeş'in bu davranışları ve savunduğu siyasi görüşler, parti içinde önce birtakım tartışmalara sonra da bölünmelere yol açtı.²⁵⁶ Öte yandan partinin büyük kongresi için hazırlıkların başlaması parti içinde eskiler yeniler çatışmasını arttırdı.

CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz'un parti genel idare kuruluna haber vermeden Celal Bayar²⁵⁷ ile yaptığı görüşme, parti içinde sert tartışmalara neden olmuştur ve bu tartışmalar Ahmet Oğuz'u, Parti Genel Başkanlığı ve milletvekilliğinden istifaya kadar götürmüştür.²⁵⁸ A. Oğuz bu görüşme dolayısıyla kendisine yöneltilen eleştiriler için, kendisinin genel başkanlıktan uzaklaştırılıp, başka bir şahsı genel başkan yapma gayesi güttüğünü ifade etmiştir. Bu tartışmaların son bulmaması dolayısıyla partinin yeni bir kongre düzenleme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Parti kendi içinde kongrenin toplanmasını isteyen ve istemeyenler olarak iki guruba ayrılmıştı. Kongrenin toplanmasını isteyen birinci grup içerisinde yer alan belli bir kesim parti genel başkanlığına Alparslan Türkeş'in gelmesini,

---

²⁵³“Türkeş CKMP'ye katıldı”, Milliyet, 11.04.1965, s.3; “1965 Alparslan Türkeş'in CKMP'ye Katılması”, <https://www.trtarsiv.com/izle/120109/1965-alparslan-turkes-in-ckmp-ye-katilmasi> Erişim Tarihi: 16.07.2018; Metin Turhan, a.g.e., s. 5; 31 Mart 1965 A. Türkeş, M. Özdağ, R. Baykal, A. Er ve D. Taşer CKMP'ye girdiler. Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 288; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 83.

²⁵⁴“Türkeş, CKMP Müfettişi Oldu.”, Milliyet, 22.04.1965, s. 3; Metin Turhan, a.g.e., s. 7.

²⁵⁵Hakan Akpınar, Kurtların Kardeşliği Ülkücü Hareketin Seyir Defteri, 4. Basım, Birharf Yayınları, İstanbul 2005, s. 40; Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 223.

²⁵⁶Mehmet Ali Ağaoğulları, a.g.m., s. 2111.

²⁵⁷27 Mayıs yargılamaları sonucunda idama mahkûm edilen Celal Bayar'ın yaşı 65'in üzerinde olduğu için cezası ömür boyu hapse çevrilmiş ve 23 Eylül 1961 günü Kayseri Cezaevi'ne getirilmiştir. Üç yılı aşkın bir süre bu cezaevinde kalan C. Bayar sağlık sorunları dolayısıyla 8 Kasım 1964'te Kayseri Cezaevi'nden tahliye olmuştur. 8 Temmuz 1966'da da hakkında verilen adli tıp raporuyla dönemin cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından, Anayasa'nın 97. maddesinde yazılı sebeplere dayanılarak affedilmiştir. Nurettin Gülmez, Süleyman Aşık “*Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'nden Tahliyelerinin Basına Yansımaları*”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XIV/29 (2014-Güz), s. 252,276

²⁵⁸Söylentilere göre Ahmet Oğuz'un Celal Bayar'ı, ziyareti sırasında Bayar, CHP hükümetini düşürmek ve AP ile iş birliği yapmalarından memnun olduğunu bildirmiş, “Bu iş birliğini seçimlerde de gösterin, birlik olun” demiştir. “Genel Başkan Oğuz'un Bayar ile görüşmesi üzerine CKMP yöneticileri arasında çatışma”, Milliyet, 25.05.1965, s. 1.

diğer bir kesim ise Milli Savunma Bakanı Hasan Dinçer²⁵⁹ veya eski genel başkan Ahmet Tahtakılıç'ın²⁶⁰ partinin başına gelmesini istiyorlardı. Bu grup yeni kongrenin toplanmasını, tüzük değişikliği ile birlikte Genel Başkan ve Genel İdare Kurulu seçimlerinin de yenilenmesini istemişlerdir. Kongre yapılmasını istemeyen Ahmet Oğuz ve taraftarlarının oluşturduğu ikinci grup ise seçimler öncesi yeni bir kongreye gidilmesinin parti için iyi olmayacağını dile getirmişlerdir.

Genel Başkan A. Oğuz'un istifa etmesiyle CKMP'de, kongre çalışmaları başlamış, özellikle A. Türkeş ve arkadaşlarının isteği üzerine partinin program değişikliği gündeme gelmiş ve bu çalışmalar için komisyonlar kurulmuştur. Kongre çalışmaları için yapılan hazırlıklarda, A. Türkeş taraftarlarının ağırlığı vardır. Komisyonun, düzenleyerek genel idare kurulunun tasdikine verdiği yeni program ve tüzük içerisinde, A. Türkeş ve arkadaşlarının hazırladığı ve ileriki yıllarda ülkücü hareketin siyaset alfabesi olarak anılacak, aynı zamanda parti programının da bel kemiğini oluşturacak olan "Dokuz Işık" ilkeleri²⁶¹ ve bunun yanında Kemalizm ilkeleri yer almış, iktisat politikasında ise "Karma Ekonomi" sistemi benimsenmiştir. Parti içinde kongre çalışmaları ve tartışmaları devam ederken, CKMP'ye A. Türkeş'in partiye katılımının ardından yeni katılımlar da gerçekleşmektedir. Eski MBK üyelerinden ve on dörtlerden Numan Esin, Mustafa Kaplan, Şefik Soyuyüce, Fazıl Akkoyunlu düzenlenen bir törenle CKMP'ye katılmışlardır.²⁶²

CKMP'nin büyük kongre öncesinde düzenlediği Çankaya İlçe Kongresi, parti genel başkan adayları için kendilerini parti üyelerine tanıtmak ve anlatmak açısından önemli bir fırsattı ve bu ilçe kongresi bir olağanüstü genel kongre havasında geçti. Kongreye genel başkan adaylarının konuşmaları damga vurdu. Kongrede konuşma yapan CKMP Genel

---

²⁵⁹Hasan Dinçer, VIII. ve I. (XII) Dönem Afyonkarahisar, II. (XIII) Dönem Konya Milletvekili, 27. Hükümet Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, 29. Hükümet Milli Savunma (20.02.1965– 10.08.1965), 30. Hükümet Adalet Bakanı (27.10.1965-01.08.1969)'dır.

²⁶⁰Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı, VIII. Dönem Kütahya, I. (XII) Dönem Uşak Milletvekili, Kurucu Meclis Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Temsilcisi (06.01.1961 – 15.10.1961), 25. Hükümet Millî Eğitim (03.03.1961-20.11.1961) ve Çalışma Bakanı (06.01.1961-03.03.1961)'dir. TBMM Albümü, II, s. 826; M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 37,47.

²⁶¹Dokuz Işık doktrini 1965 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin programının hazırlandığı dönemde Alparslan Türkeş tarafından kaleme alınmış ve hem CKMP'nin hem de 1969'dan itibaren Milliyetçi Hareket Partisinin parti programının temel esaslarını teşkil eden ilkelerin bütünüdür. Bu ilkeler sırasıyla; Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik ve Halkçılık, Endüstricilik ve Teknikçilik'tir. Alparslan Türkeş'in Dokuz Işık Doktrini hakkında daha geniş bilgi için bkz. Alparslan Türkeş, Milli Doktrin 9 Işık, 12. Basım, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975; Rıza Müftüoğlu, 9 Işık Üzerine Bir İnceleme, Berikan Yayınevi, Ankara 2013; Mehmet Ali Ağaoğulları, a.g.m., s. 2111; Arslan Tekin, a.g.e., s. 192; "A. Türkeş bu doktrini 'Görüşlerimizin temeli Türk Milliyetçiliği, siyasi aksiyonumuzun dayandığı doktrin ise Dokuz Işıktır' diyecektir. Hakan Akpınar, a.g.e., s. 41 Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 224.

²⁶²"14'lerden Numan Esin ile Mustafa Kaplan bugün CKMP'ye giriyor.", Milliyet, 19.06.1965, s. 1.

Başkan Adayı ve Mili Savunma Bakanı Hasan Dinçer, partinin maceraya sürüklenmemesini istemiştir. CKMP'nin eski genel başkanlarından Ahmet Tahtakılıç ise konuşmasında nazizmin ve faşizmin kötülüklerinden bahsederek, CKMP programının, nazizmin kötülükleri ele alınarak hazırlanan Federal Almanya Anayasası ile faşizmin kötülüklerinden sonra meydana getirilen demokratik İtalyan Anayasaları göz önünde bulundurularak tanzim edildiğini üstü kapalı bir şekilde söyleyerek A. Türkeş ve arkadaşlarına göndermede bulunmuştur.²⁶³ A. Türkeş yapmış olduğu konuşmada “Bizim arzumuz ne yerleri yerinden oynatmak, ne gökleri yerinden oynatmak bizler hareketsizliği demagojiyi kendilerine hüner sayan politikacıların karşısında olacağız. Gayemiz prensiplerimizden taviz vermemektir. Bir klişe politik hürriyet, hiçbir şey ifade etmez. Şairin dediği gibi arabaya taş koyduk biz bu yola baş koyduk” ifadelerine yer vermiştir.²⁶⁴

Türk siyasi tarihinin üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan kongrelerinden biri olan CKMP'nin Olağanüstü Genel Kongresi Ankara'daki Büyük Sinema²⁶⁵ Salonunda 30 Temmuz 1965 tarihinde 2154 delegenin katılımıyla başlamıştır.²⁶⁶ Ahmet Tahta Kılıç, Alparslan Türkeş ve adaylık durumu henüz kesinleşmemekle beraber Hasan Dinçer'in de bu kongrede aday olacağı konuşuluyordu. Salondaki genel çoğunluk ve kongre hâkimiyeti A. Türkeş taraftarlarının elindeydi.²⁶⁷ Kongrede A. Türkeş'i destekleyen gruplar arasında Türkçüler Derneği, Türk Ocakları ve Üniversiteliler Kültür Derneğine mensup birçok gençte bulunmaktaydı.²⁶⁸ Kongre başkanlığını A. Türkeş'e yakın bir isim olarak bilinen Gökhan Evliyaoğlu kazanmıştır.²⁶⁹ Kongrede genel başkan adayları sırasıyla birer konuşma yapmışlardır. Ahmet Tahtakılıç, partililere hitaben yaptığı konuşmada A. Türkeş ve arkadaşlarının partiye katıldıkları dönemdeki tartışmaları kastederek “Bir partiye şartla

---

²⁶³Mehmet Ali Ağaoğulları, a.g.m., s. 2111; A. Türkeş, 2 Ağustos 1965'te Cüneyt Arcayürek'e verdiği röportajda “Bana faşist ve nazi diye iftira ediyorlar.” Sözleriyle bu iddiaları dillendiriyor aynı zamanda da reddediyordu. “Bana, faşist ve nazi diye iftira atıyorlar”, Hürriyet, 02 Ağustos 1965; “Ne Faşist Ne de Irkçiyım”, Milliyet, 05.08.1965, s. 1.

²⁶⁴Hakkı Öznur, a.g.e., s. 88; “Türkeş biz bu yola baş koyduk dedi.”, Milliyet, 21 Haziran 1965, s.1.

²⁶⁵“1949 yılında, Abidin Mortaş tarafından tasarlanan, Ankara'da Zafer Meydanı'nın yanındaki arsaya inşa edilen yapı, 1550 seyirci kapasiteli sinema işlevi dışında dönemin siyasi partilerinin çeşitli kongrelerine, konserlere ve tiyatrolara da ev sahipliği yapmıştır.” Abidin Mortaş, “Büyük Sinema”, Arkitekt, Sayı: 205-206, (1949), s. 3; Sinema sektörünün ciddi bir kriz yaşadığı 70'li yılların sonunda Ankara'daki diğer sinema salonları gibi Büyük Sinema da bu krize direnemeyip 1978 yılında kapanmıştır. Bugün içerisinde irili ufaklı dükkânların bulunduğu Büyük Çarşı İş Hanı olarak bilinmektedir.

²⁶⁶“CKMP Kongresi Bugün Başlıyor.”, Milliyet, 30.07.1965, s. 1; “CKMP Kongresi sazlı sözlü başladı.”

Vatan, 31.07.1965, s. 3; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 98.

²⁶⁷CKMP Büyük Kongresi Çalışmaya Başladı. Türkeşçiler Kongreye Hâkim Girdi.” Milliyet, 31.07.1965, s. 1; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 98.

²⁶⁸Hakkı Öznur, a.g.e., s.98.

²⁶⁹Gökhan Evliyaoğlu (1927 Malatya-21 Ağustos 2011 Ankara), Hukukçu, siyasetçi ve gazetecidir. I. (XII) Dönem AP Balıkesir Milletvekiliği yapmıştır. TBMM Albümü, II, s. 782.

gelmek olmaz. Şartla gelmek, bu partinin varlığını inkâr olur. Bu partiye davetle geldik fikri ortadan kalkmalıdır. Program ve tüzükte değişiklik yapılması arzusundan vazgeçilmelidir.”²⁷⁰ Şeklinde konuşarak, eski partililerin, yeni partilileri eleştirmek için kullandıkları bu argümanları kongre üyeleri önünde açıkça dile getirmiştir.

Kongrenin en güçlü adayı olan A. Türkeş, kongrede delegelere hitaben yaptığı konuşmasında memleket meseleleri hakkında görüşlerini ortaya koymuş ve sonrasında sözü parti içerisinde yaşanan çekişmelere getirerek şöyle konuşmuştur: “Her yerde fikir ayrılıkları bulunur. Demokrasinin bir fazileti, oya başvurmak, oy çoğunluğuna razı olmak zaruretidir. Partinin daha iyiye gitmesi için gayret gösteriyoruz. Biz diyoruz ki CKMP’de gelişme olsun, yenilik isteme tabiidir. Türk Milletinin bütünlüğü, varlığı için her çeşit mücadeleyi göze aldık. Bu yolda canımızı bile vermeye hazırız. Hangi partiden olursa olsun hatta bize düşman gözü ile bakanlar dahi bu toprağın çocukları, kardeşleridirler. İftiharla söyleyebilirim ki, Türk Milleti diğer dünya milletlerinden birçok vasıflarıyla üstündür. Topraklarımız verimlidir. Bu varlığın üzerinde bu sefalet, bu kıvranışa neden olan idarecilerin muvaffak olamamasındandır. Güçlükleri yenmek için halkı harekete geçirmek ve bunların üzerine sığıdırmak gerekir. Bugün Türkiye’de toplumsal yaşayış düzeni ve toplumsal adalet yoktur. Devlet idaresi halkı ezerek çalışıyor. Toprak ve ziraat reformu vakit geçirmeden gerçekleştirilmelidir. Türkiye’de işsizlik vardır. İstatistiklere göre Türkiye’de bir buçuk milyon işsiz, beş milyon da gizli işsiz vardır. Türk Milletinin çoğunluğunun dini İslamiyet’tir. Dini meseleler ilmi şekilde organize edilmeli, yetiştirilen din adamlarına Türkiye’nin kalkınmasında yapılacak olan seferberlikte vazife verilmelidir.”²⁷¹

Kongre devam ederken adaylık konusunda beklenmedik bir gelişme yaşanmıştır. Genel Başkanlığına aday olacağı tahmin edilen Hasan Dinçer’in Ahmet Tahtakılıç’ın adaylıktan çekilmeyeceğini söylemesi üzerine H. Dinçer, genel başkanlığa aday olmadığını açıklamıştır. H. Dinçer’in bunu yapmasındaki sebep A. Türkeş karşısında muhalif oyların bölünmemesini sağlamaktır. Zira H. Dinçer daha sonra kendisini destekleyen yirmi il başkanıyla yaptığı toplantıda delegelerin A. Tahtakılıç’a oy vermelerini istemiştir.²⁷² Nihayet kongrede Genel Başkanlık, Genel İdare Kurulu ve Haysiyet Divanı seçimlerine

---

²⁷⁰“Kongre iki adayın konuşmalarını dinledi”, Cumhuriyet, 1 Ağustos 1965, s.1.

²⁷¹“Kongre iki adayın konuşmalarını dinledi”, Cumhuriyet, 1 Ağustos 1965, s.1; A. Türkeş, kongrede yaptığı bu konuşmanın kongre öncesi Cemal Gürsel’i ziyareti esnasında C. Gürsel Paşa tarafından kendisine verilen birtakım tavsiyeler ışığında hazırladığını aktarmaktadır. H. Turgut, a.g.e., s. 392; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 101-102.

²⁷²Hakkı Öznur, a.g.e., s. 103.

geçilmiştir. Yapılan Genel Başkanlık seçiminde A. Türkeş 689 oy, A. Tahtakılıç ise 516 oy almıştır. Bu sonuçla A. Türkeş CKMP'nin yeni genel başkanı olmuştur.²⁷³

Alparslan Türkeş ve arkadaşları tarafından hazırlanan, Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye için CKMP Programı adını verdikleri CKMP'nin 256 maddelik yeni programı parti içinde yaşanan birçok tartışma ve ayrışmalara rağmen kongre tarafından tertip edilen bir komisyon tarafından kabul edilmiştir.²⁷⁴ A. Türkeş taraftarlarının komisyon içerisinde çoğunlukta olması dolayısıyla, program fazla bir değişikliğe uğramadan kabul edilmiştir. Komisyon çalışmaları esnasında programı eleştiren, itiraz eden üyeler de olmuştur. Bu üyelerden biri olan Zonguldak delegesi Müfit Duru, program tasarisının on birinci maddesinde geçen "Cumhuriyet terbiye ve ülküsü ile yetişen genç kuşakların, Türkiye'nin yeniden inşa etmenin şerefli sorumluluğunu yüklenmesini ve hizmet mevkilerine gelmesini istiyoruz. Partimiz, gençliğin bu anlamda bir eğitimle yetiştirilmesini gerekli görür."²⁷⁵ Maddesi için yaptığı eleştiride "Gençliğin siyasi bir eğitimle yetiştirilmesini" öngören hüküm için, "bu hüküm demokratik hiçbir memlekette hiçbir siyasi partide görülen bir husus değildir. Bu tarz prensiplere ancak Lenin Rusya'sında, Mussoloni İtalya'sında ve Hitler Almanya'sında rastlanabilir."²⁷⁶ Programın bu maddesi ilerleyen yıllarda partinin gençler üzerinde neden bu derece etkili olmak istemesinin en önemli gerekçesi olmuştur. A. Türkeş'in CKMP'nin başına geçmesi ülkedeki Türkçü kesimler tarafından da olumlu karşılanmış Türkçü kimliğiyle bilinen Nejdet Sançar, Ötüken Dergisinde kaleme aldığı bir makalede aynen şunları yazmıştır: "Eskiden beri milliyetçi bir havası olan CKMP yüksek kademesindeki son değişiklik ile tam bir milliyetçi parti olmak yolunda ilk ciddi adımı atmıştır."²⁷⁷

Programın geneli hakkında yapılan eleştiriler şu şekildedir: "Programın tümü ile totaliter ve kolektivist bir Türkiye yaratmayı hedef tutar veya bu intibayı verecek

---

²⁷³Yön Dergisi, CKMP'deki gelişmeleri, A. Türkeş'in genel başkan seçilmesini ve yeni parti programı dergide "Türkeş nedir? Ne değildir?" başlığı altında değerlendirmiş, "Türkeş ve ekibi, Anayasa hudutları içinde, bir kalkınma görüşü getirmektedir. Faşistlik suçlamalarına rağmen CKMP'nin yeni programı ileri ve demokratik bir manzara taşımaktadır. Parti programı halkçı ve hürriyetçidir." yorumunu yapmıştır. "Türkeş Nedir? Ne Değildir?", Yön Dergisi, 123, 06.08.1965, s. 4-5; Arslan Tekin, a.g.e., s. 182; Metin Turhan, a.g.e., s. 8; "CKMP Kongresinde Beklenen Sonuç: Türkeş CKMP Genel Başkanı Oldu.", Milliyet, 01.08.1965, s. 1; "Türkeş Başkan seçildi.", Cumhuriyet, 2 Ağustos 1965, s.1; Mehmet Ali Ağaoğulları, a.g.m., s. 2111 Tanıl Bora, Kemal Can, a.g.e., s.53.

²⁷⁴Partinin hazırladığı bu program 1965 yılında parti yayını olarak yayınlanmıştır. Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye İçin Parti Programı, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 92-97.

²⁷⁵Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye için Programı, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, s. 6.

²⁷⁶"CKMP Kongresi kavgalı geçti.", Milliyet, 31.07.1965, s.3.

²⁷⁷Nejdet Sançar, "Türkiye'de Fikir Partileri", Ötüken, XX, (1965), s. 3.

mahiyettedir. Hâlbuki CKMP kuruluşundan bu yana siyasi alanda neo-liberal ve işçinin istismarına mani olacak hükümleri benimsemiş olan bir partidir. Bu programda ileri sürülen fikirler kabul edildiği takdirde, CKMP'yi Türkiye İşçi Partisinin yanında bir yere koymak gerekecektir.”²⁷⁸ Eski MBK üyesi ve on dörtlerden Numan Esin, parti programına yapılan eleştirilere karşı yaptığı açıklamada CKMP'nin yeni programı ile “iktisadi bağımsızlık savaşı” başlattığını, bunun için mücadele edeceklerini, kalkınmayı bir sisteme ve bir felsefeye bağlamak gerektiğini bildirmiştir. Esin, kalkınmayı gerçekleştirmek için Atatürk'ün açtığı yolda yürüdüklerini, “Bizim yolumuz Atatürk'ün açtığı mücadele yolunun devamıdır. Eğer Atatürk'e faşist diyorlarsa bize de faşist desinler.”²⁷⁹ diyerek yeni programı savunmuştur. CKMP'nin yirmi sekiz kişiden oluşan Genel İdare Kurulu'na²⁸⁰ eski MBK üyesi, on dörtler grubundan Muzaffer Özdağ, Numan Esin, Dünder Taşer, Rıfat Baykal, Mustafa Kaplan, Ahmet Er'in bulunduğu altı isim girmiştir.²⁸¹

6. 1969 Adana Kongresi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin Milliyetçi Hareket Partisine Dönüşmesi

Alparslan Türkeş liderliğindeki CKMP'nin kabuk değiştirdiği kongre olan 8-9 Şubat 1969 tarihindeki Adana Kongresi, CKMP'nin daha İslami/muhafazakâr söylemlerle MHP'ye dönüşmesiyle gerçek parti kimliğinin ortaya çıktığı kongre olarak Türk siyasi tarihine geçmiştir.²⁸² Parti, gerek 1965 genel seçimlerinde, gerekse 1968'deki yerel ve senato seçimlerinde²⁸³ istenilen başarıyı elde edememesine rağmen ülkedeki milliyetçi/muhafazakâr gençler nezdinde büyük ilgi uyandırmıştır. A. Türkeş'in liderlik görevini üstlenmesiyle birlikte hızla teşkilatlanma yoluna giren parti, hem üyeleri hem de seçmenleri tarafından beklenen atılımı gerçekleştirmek ve partiye yeni bir kimlik

²⁷⁸“CKMP Kongresi kavgalı geçti.”, Milliyet, 31 Temmuz 1965, s.3.

²⁷⁹Hakkı Öznur, a.g.e., s. 8105; “Türkeş, Ne Faşist Ne de Irkçiyım.”, Milliyet, 05.08.1965, s. 1.

²⁸⁰CKMP Genel İdare Kurulu Üyeliğine: Ahmet Tahtakılıç, Abdülhadi Toplu, Gökhan Evliyaoğlu, Sıtkı Çörtoğlu, Mehmet Altınsoy, Mustafa Kepir, Hasan Dinçer, Kamil Koç, İsmail Hakkı Yılanoğlu, Kemal Cabioğlu, Cevat Odyakmaz, Saadet Eren, Turgut Öztaşkın, İsmail Safa Akay, Fuat Uluç, Seyfi Öztürk, Hasan Gülsoy, Mustafa Kemal Erkovanlı, Hikmet Tanyuğ, Mehmet Kılıç, Ahmet Oğuz, Faruk Küreli seçilmişlerdir. Milliyet, 2 Ağustos 1965, s.1; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 104.

²⁸¹Hakkı Öznur, a.g.e., s. 104.

²⁸²“Dün Adana'da başlayan CKMP kongresinde kavgı çıktı.”, Milliyet, 09.02.1969, s. 1; Metin Turhan, a.g.e., s. 28; Hakan Akpınar, a.g.e., s. 72; “Bu kongrenin Adana'da yapılmasına gerekçe olarak maddi imkânsızlıklar gösterilmektedir. Dönemin CKMP Adana İl Başkanının kongre masraflarını karşılaması dolayısıyla kongrenin Adana'da yapıldığı iddia edilir. Yavuz Selim Demirağ, “MHP Kongreleri”, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/mhp-kongreleri-36906yy.htm> Erişim Tarihi: 19.07.2018.

²⁸³CKMP, 1968 senato seçimlerinde ülke genelinde 66.232 oyla toplam oyların % 2'sini almasına rağmen senatör çıkartamamıştır. Yerel seçimlerde ise 31.390 oyla toplam oyların % 1'ini alarak 4 ilçe merkezi ve 2 belde merkezi olmak üzere toplam 6 belediye başkanlığı kazanmıştır. Erol Tuncer, a.g.e., s. 392; Kerem Ozan Girgin, a.g.e., s. 244.

kazandırmak maksadıyla 1967 kongresinden beri dile getirilen isim ve amblem değişikliğini 1969 Adana Kongresinde gerçekleştiren parti, CKMP'den MHP'ye dönüşmüştür.²⁸⁴

CKMP'nin yeni bir heyecan ve dinamizm kazanabilmesi için Adana Kongresinde mutlaka bazı radikal değişikliklerin yapılması gerektiği fikri tüm teşkilatlarda ve gençlik kesiminde hâkimdi. A. Türkeş'in partiye katılıp genel başkanı seçilmesiyle birlikte, parti için rahat telaffuz edilebilecek, kolayca akılda kalabilecek bir isim ve amblem arayışı zaten başlamıştı.²⁸⁵ 1967 Kongresinde yapılması istenilen isim ve amblem değişikliğinin bu defa Adana'daki kongrede mutlaka gerçekleşmesi zorunluluğu başta A. Türkeş olmak üzere parti genel merkezinde de konuşulup tartışılıyordu.²⁸⁶ Adana'daki kongre öncesinde partinin isim değişikliğine gideceği ve partiye verilecek yeni isimler ile ilgili basında pek çok haber yer almıştır.²⁸⁷ Kongre öncesinde toplanan partinin yönetim kademesi, amblem ve isimler üzerinde çeşitli görüşler ortaya koymuştur. Partinin amblemiyle ilgili iki ayrı görüş vardır. Birincisi, Üç Hilal; ikincisi ise Bozkurt şekilli amblemdir. Parti ismiyle ilgili olarak da "Milli Hareket Partisi" veya "Milliyetçi Hareket Partisi" gibi isimler telaffuz ediliyordu.²⁸⁸ İsim ve amblem konusunda parti içinde birtakım görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Muzaffer Özdağ ve Rifat Baykal'ın da içerisinde bulunduğu bir grup muhalif, partinin ismini TİP'e göndermede bulunarak KİP yani "Köylü İşçi Partisi" olarak değiştirilmesini teklif etmiş fakat A. Türkeş kendisinin bu teklifi kabul etmediğini ifade etmiştir.²⁸⁹ Bu muhalif grupla yaşanan diğer bir anlaşmazlık konusu da partinin amblem olarak bozkurt sembolünün

---

²⁸⁴Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 362-363; "CKMP, Türkçü bir partiydi. Bu siyasal çizgi geniş kitlelerle buluşamıyor; oy alamıyordu. Türkeş ve arkadaşları, 'ayakları yere basmayan romantik Türkçü' parti çizgisini değiştirmeye karar verdi. Türkeş ve subay arkadaşları her ne kadar cumhuriyetçi, laik ve Türkçü olsalar da, oy alabilmek için İslam motiflerinden yararlanmaya karar verdiler. Siyaset dünyasında İslam'ın ne kadar önemli olduğunu sosyolojik olarak kavradılar. Bu değişim/dönüşüm sadece parti programıyla sınırlı olmayacaktı; hareketin simgeleri/sembolleri bile değiştirilecekti. İşte Adana kongresi bu amaçla toplanmıştı. Adana'da toplanılmıştı; Çünkü biliyorlardı ki Ankara, İstanbul gibi kentlerde parti çizgisinin değişmesine karşı çıkan güçlü bir 'Türkçü' grup vardı. Ve iki gün süren Adana kongresinde büyük tartışmalar, kavgalar ve ayrışmalar yaşandı. Kongre iki gün boyunca hayli hareketli geçti. Kongre Başkanı Orhan Kaleli bile divandan istifa etmek zorunda kaldı. Türkçülerin simgesi 'Tanrı Dağı'nın yanına, İslamiyet'in simgesi 'Hıra Dağı' eklenip yeni bir slogan üretilmişti: 'Tanrı Dağı kadar Türk, Hıra Dağı kadar Müslüman.', Soner Yalçın, "MHP'nin 40 Yıldır Bitmeyen Derdi.", <http://www.hurriyet.com.tr/mhp-nin-40-yildir-bitmeyen-derdi-8299240> Erişim Tarihi: 21.07.2018.

²⁸⁵"CKMP'nin adı Milli Hareket oluyor.", Milliyet, 17 Ağustos 1968, s. 1.

²⁸⁶Hakan Akpınar, a.g.e., s. 72; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 165.

²⁸⁷Bu isimlerden bazıları: "Milli Uyanış, 9 Işık Partisi, Milli Hareket" veya "Milliyetçi Köylü Partisi, Milli Uyanış Partisi'dir." CKMP'nin adı Milli Hareket oluyor.", Milliyet, 17 Ağustos 1968, s. 1; "CKMP'nin İsmi Değişiyor.", Milliyet, 10.02.1969, s. 1.

²⁸⁸Hulusi Turgut, a.g.e., s. 399.

²⁸⁹"Partimize yeni bir hava vermek için hazırlıklarımızı tamamlayıp, il başkanlarını Ankara'ya çağırdık. Rifat Baykal, partinin adını Köylü İşçi Partisi yapalım, kısaltılmışı da KİP olsun dedi. Amblem olarak da Bozkurt'u önerdi. Baykal'ın önerisinde şöyle de bir gerekçe vardı: Türkiye İşçi Partisi'nin kısaltılmışı TİP, bizimki de KİP olsun." Hulusi Turgut, a.g.e., s. 399.

kullanılması konusundadır. 1967 kongresinde M. Özdağ ve R. Baykal'ın öncülüğünde bir grup parti ambleminin bozkurt olarak değiştirilmesi yönünde talepte bulunmuş ancak isim ve amblem değişikliği konusu A. Türkeş tarafından ertelenmiştir. 1969 Adana Kongresi sırasında parti ismiyle ilgili herhangi bir problem ortaya çıkmamışken, asıl problem parti ambleminin hilal mi yoksa bozkurt mu olması konusunda çıkmıştır. Partinin adı ve amblemi konusunda çıkan tartışmalar şiddetle devam ederken Alparslan Türkeş, Dündar Taşer, Kâmil Turan ve Muzaffer Özdağ'ın müşterek imzaları ile kongre başkanlığına bir önerge verilmiş, önergede CKMP adının Milliyetçi Hareket Partisi şeklinde değiştirilmesi istenmiştir. Esasen partinin adının "Milli Hareket Partisi" olması planlanırken Cemiyetler Kanununa göre "milli" sıfatının alınabilmesi için Bakanlar Kurulu'ndan izin alınması şartının bulunmasından dolayı bu ismin yerine partinin "Milliyetçi Hareket Partisi" adını alması kararlaştırılmıştır.²⁹⁰ Divan başkanlığının önergeyi okuması sonrası önerge kabul edilmiş ve 1958 yılında iki partinin birleşmesiyle doğan CKMP'nin bundan böyle siyasi hayatına Milliyetçi Hareket Partisi adıyla devam etmesine karar verilmiştir.²⁹¹

Parti adı üzerinde görüş birliğine varılmasına rağmen amblem konusundaki görüş ayrılıkları şiddetle devam ediyordu. Kongreye İstanbul'dan gelen Türkçüler Derneğine mensup H. N. Atsız çevresindeki gençler ve çok az da olsa bazı delegeler, parti ambleminin bozkurt olması lehinde gösteriler yapmışlardır.²⁹² Türkçü gençler kurultaya gelirken, İstanbul'dan Adana'ya kadar bütün yol güzergâhlarını bozkurt afişleriyle donatmışlar ve kurultaya hazırlıklı ve organize bir şekilde gelmişlerdir. Sayıca az olmalarına rağmen bu grubun etkisi oldukça fazladır. Bozkurt'un parti amblemi olmasını isteyen Türkçü grubun arasında Abdülhaluk Çay, Niyazi Adıgüzel, Kürşat Özkan, Mustafa Ok, Ufuk Şehri gibi isimler vardır. Bu guruba Rıfat Baykal ve Muzaffer Özdağ gibi bazı partililer de destek vermişlerdir.²⁹³ Kongrede amblem konusunda devam eden hararetli tartışmalar esnasında

---

²⁹⁰"Madde 16: Bir cemiyet (Cumhuriyet) ve (Milli) unvanlarını icra Vekilleri Heyeti kararla kullanabilir.", T.C. Resmi Gazete, 14.07.1938, Sayı: 3959, s. 10273; Arslan Tekin, a.g.e., s. 196; Hakan Akpınar, a.g.e., s. 73; Varlık Yılığ 1970, Varlık Yayınevi, İstanbul 1969, s. 178.

²⁹¹"CKMP'nin ismi değişiyor.", Milliyet, 10.02.1969, s. 1; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 175 Tanıl Bora, Kemal Can, a.g.e., s. 55.

²⁹²"Askeri bir disiplin altında yürüyenlerin istikameti; milliyetçi hareketin en büyük tarihsel dönüşümünün yaşanacağı kurultay salonuydu. Şehir merkezinden gelenleri kongre salonunda bir o kadar daha kişi karşıladı. Bu grup Türkeş'e mesafeliydi; liderleri İrkçı-Turancı olarak bilinen H. Nihal Atsız idi. 'Tanrı Türk'ü Korusun' pankartı altında toplanmışlardı. Orta Asya nostaljisini canlandırmak isteyen bu gençler arasında paganist simgeler modaydı. Bu nedenle hemen hepsi kalpak giyiyordu. Sarkık bıyıklıydılar. Yakalarında Bozkurt rozetleri vardı. Esir Türklerin kurtarılıp, yeniden inşa edilecek Büyük Türkiye'ye inamıyorlardı. Turancıydılar." Soner Yalçın, "MHP'nin 40 Yıldır Bitmeyen Derdi.", <http://www.hurriyet.com.tr/mhp-nin-40-yildir-bitmeyen-derdi-8299240> Erişim Tarihi: 21.07.2018.

²⁹³Hakkı Öznur, a.g.e., s. 174.

GİK Üyesi Osman Yüksel Serdengeçti'nin²⁹⁴ heyecanlı bir üslupla “Biz Osmanlı torunlarıyız, Üç Hilal'in amblem olması gerekir.” şeklindeki sözleri kurultayda CKMP'nin hem tabanında hem de yönetim kademesinde büyük destek görmüştür.²⁹⁵ Üç hilalin amblem olmasını isteyen delegelerin büyük çoğunluğu CKMP Gençlik Kolları, Genç Ülkücüler ve o dönem yeni kurulmaya başlanan Ülkü Ocaklarına mensup salondaki kalabalık, üç hilal amblemine karşı bozkurt amblemini isteyen Türkçü grup ve onlarla birlikte hareket eden kongre divan başkanlığı aleyhine protestolarda bulunmuşlardır. Her iki grup arasında tartışma şeklinde başlayan olayların dozu giderek artmış ve sonunda kavgaya dönüşmüştür.²⁹⁶ A. Türkeş'in o dönem CKMP Gençlik Kolları Başkanı Sadi Somuncuoğlu'na verdiği talimatla taşkınlık yapanların salon dışına çıkarılmasıyla olayların büyümesi engellenmiştir. Kurultayın başından itibaren konuşmacılara sözle sataşan Türkçü gruba karşı müsamaha göstererek başarısız bir yönetim sergileyen Divan Başkanı Orhan Kaleli görevini liyakatle yerine getiremediği gerekçesiyle delegeler tarafından verilen itimatsızlık önergesi sonucu divan başkanlığından düşürülerek yerine Tevfik Fikret Kılıçkaya seçilmiştir.²⁹⁷

Yaşanan bu olayların akabinde partinin yeni ambleminin ne olacağına dair seçim, kurultayın tamamlanmasına müteakiben toplanacak olan Genel İdare Kurulu'nun kararına bırakılmıştır. Bunun yapılmasındaki amaç kurultayda her iki taraf arasında başlayan gerginliklerin daha fazla tırmanmasına engel olunarak, sonucu daha vahim olabilecek birtakım olayların önüne geçmektir. Kurultaydan sonra yapılan Genel İdare Toplantısında

---

²⁹⁴“Gazeteci, düşünce ve aksiyon adamı. 1917 yılında Antalya'nın Akseki ilçesinde doğdu. Asıl adı Osman Zeki'dir. Akseki müftülerinden Salim Yüksel'in oğlu, eski Diyanet İşleri başkanlarından Ahmet Hamdi Akseki'nin yeğenidir. İlkokulu Akseki'de, ortaokulu Antalya'da okudu. Ankara Atatürk Lisesi'ni bitirince Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kaydoldu (1940). Son sınıfta iken 3 Mayıs 1944'te meydana gelen öğrenci olaylarına karıştığı gerekçesiyle tutuklanarak sıkıyönetim uygulanan İstanbul'a gönderildi ve hapse konuldu. Burada kendisine yapılan baskı ve işkence onun bundan sonraki hayatında ve milliyetçiliğe tutunmasında önemli rol oynadı. 1947-1962 yılları arasında Serdengeçti adıyla aylık bir dergi çıkardı. Cumhuriyet Halk Partisi ve onun uygulamalarına cesaretle karşı koyduğu için dergisinin adını Serdengeçti koymuş ve bu isim kendisinin özelliğiyle birleşmiştir. Sık sık tutuklanması ve derginin kapatılması yüzünden dergi ancak otuz üç sayı yayımlanabildi. Yazı hayatını Yeni İstanbul, Zafer, Türk Yurdu, Milli Gazete, Çağlayan gibi gazete ve dergilerle devam ettirdi. 1965-1969 döneminde Adalet Partisi'nden Antalya milletvekili olarak meclise girdi, ancak parti yöneticilerine karşı eleştirilerden dolayı partiden ihraç edildi. Daha sonra CKMP üyesi olarak parti de görev aldı bir süre de bu parti de siyaset yaptı. Kısa süreli MSP deneyiminin ardından siyaseti bıraktı ve 1983 yılında Ankara'da vefat etti.” Ferman Karaçam, “*Osman Yüksel Serdengeçti*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXVI, İstanbul 2009, s.555; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket, VI, Alternatif Yayınları, Ankara 1999, s. 103-104; TBMM Albümü, II, s. 844.

²⁹⁵Hakan Akpınar, a.g.e., s. 73; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 166.

²⁹⁶“CKMP Kongresinde Komandolar ile ümmetçiler dün kıyasıya dövüştü.”, Hürriyet, 09.02.1969, s. 1.

²⁹⁷Salih Dilek, “CKMP, MHP'nin Kısa Tarihiçesi”, <http://www.eskimeyendostlar.net/makale/ckmp-mhpnin-cok-kisa-tarihcesi-salih-dilek/5129> Erişim Tarihi: 22.07.2018.

partinin amblemi olarak üç hilal, gençlik kollarının amblemi olarak da bozkurt sembolünün seçilmesine karar verilerek bu amblem tartışmalarına son verilmiştir.²⁹⁸

Alparslan Türkeş, Adana kongresindeki gerek açılış konuşmasında gerekse yeniden genel başkan seçilmesinin ardından delegelere yönelik yaptığı konuşmada partinin yeni ideolojik değişimi hakkında somut birtakım ifadeler kullanmıştır. İslami değer ve kavramlara vurgu yaparak, İslam'ın ve Türklüğün birbirinden asla ayrı düşünülemeyeceğini ifade eden A. Türkeş'in kongre açılışındaki konuşması şöyleydi: “Sevgili arkadaşlarım; Biz yeni bir ahlak, yeni bir maneviyat yeni bir iktisat davasını temsil ediyoruz. İçimizde Tanrı Dağı'ndan taşıdığımız Ergenekon setini eriten ateş gönlümüzde, zihnimizde Hira Dağı'ndan doğan güneşin ışığı var. Biz Müslüman Türk'ün öz nizamını, milli nizamı temsil eden milli hareketiz. İslam imanı ve fazileti, Türklük şuur ve gururu, Türk harsı ile 21. Yüzyıl medeniyeti feza, atom, elektronik çağının yeni Müslüman Türk medeniyeti davamız budur.”²⁹⁹ Bu sözleriyle A. Türkeş, İslam'ın partinin bir parçası, partinin de İslam'ın bir savunucusu olduğuna işaret etmiştir. A. Türkeş'in din hususunda yaptığı bu açıklamalar parti içerisindeki bazı isimleri huzursuz etmiştir. Kongrede, parti program ve tüzüğünde yer alan Atatürkçülük ile ilgili bazı maddelerin değiştirilmesi yönünde yaptığı konuşma sonrasında İ. Hakkı Yılanlıoğlu'nun³⁰⁰ bu görüş ve düşüncelerini tasvip etmeyen M. Özdağ ve R. Baykal Atatürkçülük ve laiklik konularında partinin taviz verdiği yönünde eleştirilerde bulunmuşlardır.³⁰¹ Kongrede yaşanan amblem tartışmaları ve İ. H. Yılanlıoğlu'nun Atatürkçülük ile ilgili maddelerin program ve tüzükten çıkartılmasını talep eden görüşleri, M. Özdağ ve R. Baykal'ın parti yönetimi ile aralarında bir soğukluğa neden olmuştur.³⁰² Kongrede genel başkanlık seçiminin tamamlanmasıyla A. Türkeş, kongre öncesindeki adıyla CKMP'nin, yeni adıyla MHP'nin genel başkanlığına yeniden seçilmiştir. A. Türkeş kurultayın kapanış konuşmasında kongre esnasında özellikle din hususunda yaşanan tartışmalara değinerek, din konusunun partinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır. “Arkadaşlar, sırası gelmişken çok ehemmiyetli saydığım bir hususu işaret edeceğim, pek az

²⁹⁸Tanıl Bora, Kemal Can, a.g.e., s. 55; Arslan Tekin, a.g.e., s. 196; Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 223.

²⁹⁹Hakkı Öznur, a.g.e., s. 172; Tanıl Bora, Kemal Can, a.g.e., s. 54; Metin Turhan, a.g.e., s. 31-32; Hakan Akpınar, a.g.e., s. 107; Bu konuşmada geçen Hira Dağı ve Tanrı Dağı benzetmeleri daha sonra Osman Yüksel Serdengeçti tarafından “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslümanız” şeklinde söylenerek CKMP yeni adıyla MHP'nin İslamleşmesi sürecine yadsınamaz bir katkı sağlamıştır. Cemal Kurnaz, Deli Rüzgâr: Osman Yüksel Serdengeçti, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2012, s. 578.

³⁰⁰İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, 1918 yılında Kastamonu da doğmuş, mesleği askeri veterinerlik olmakla birlikte, tüccarlık, çiftçilik, muharrirlik, şairlik, yazarlık yapmış ve siyasetle uğraşmıştır. TBMM 1.(XII) ve 2.(XIII) Dönem Kastamonu Milletvekilliği, 1.(XII) Dönem Tarım Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. (6 Temmuz 1992). TBMM Albümü, II, s. 870.

³⁰¹Hakkı Öznur, a.g.e., s. 174.

³⁰²Hakkı Öznur, a.g.e., s. 184.

olmakla birlikte, bazı kimselerin milliyetçilikle İslamiyet'i çatıştırmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Böyle bir tutum yanlıştır. Abestir, cahilliktir, şuurlu bir şekilde yapılıyorsa ihanettir, nifaktır. Mücadele farklı, hatta birbirine düşman mefkûreler arasında olur. Hâlbuki Türklükle İslâmiyet, bin yıldan beri aynı mukaddes potada kaynaşmış, etle tırnak misali ayrılması imkânsız bir hale gelmiştir. Türk Milleti Müslüman olmakla içtimai nizamın ve dini hayatın en yüce değerlerini kazanmış ve Müslümanlık, Türk Milleti ile emsalsiz yiğitlik ve iman aşkına sahip bir mücahit bulmuştur. [...] Partinin en yetkili ve sorumlu mevkiine layık gördüğünüz bir insan olarak, bir kere daha, açıkça ilan ediyorum; Milliyetçiliği reddeden bir dincilik anlayışı ve İslamiyet'e düşman bir Milliyetçilik anlayışı bize yabancıdır, bizim dışımızdadır. Bu sakat görüşleri savunanlar bize mensup olduklarını ileri sürseler bile, bizimle bir ilgileri yoktur; bizden değildirler. Aziz Türk Milletine ve saflarımıza katılan yiğit yürekli, mücahit ruhlu kardeşlerimize istirham ediyorum, nifak zamanı değildir; birlik günüdür. Millet olarak yaşamak istiyorsak, Müslümanlığımızı da Türklüğümüzü de korumak istiyorsak birbirimizi sevmek, aslında hiçbir manası olmayan uydurma, ayrılıklar peşinde çekişmemek münafıkların sözüne kanmamak zorundayız.”³⁰³ Sözleriyle hem konuya açıklık getirmiş hem de konunun bir daha bu şekilde değerlendirilmemesi yönünde görüş bildirmiştir. 1969 Adana Kongresinden sonra milliyetçi kimliğinin dışında İslami bir kimlik de kazanan MHP, gerek parti yöneticileri vasıtasıyla tabanını genişletmek için basında ve seçim meydanlarında; gerekse seçmenleri vasıtasıyla evlerde, okullarda, sokaklarda İslami söylemleri daha fazla kullanmaya başlamışlardır.³⁰⁴ Bu İslami tavır ve söylemler, milliyetçi unsurların komünizmle mücadele edilmesi konusunda partinin elini güçlendiren en önemli koz olmuştur.

Kurultayın bitiminden sonra H. N. Atsız çizgisindeki Türkçüler Derneği çevresine mensup gençler, parti içerisinde kendileriyle birlikte hareket eden Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ gibi bir grup Laik ve Kemalist düşünceye sahip isimlerle birlikte kurultay akşamı bir otelde toplantı yaparak kurultayla ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlar, kurultayda yaşanan fikir ayrılıkları neticesinde MHP'nin Türkçü misyondan uzaklaştığını yeni yapılanmasıyla birlikte partinin yeni çizgisinin Türkçülükle bağdaşmadığını iddia ederek

---

³⁰³Hakkı Öznur, a.g.e., s. 179; Metin Turhan, a.g.e., s. 36.

³⁰⁴Tanıl Bora, Kemal Can, a.g.e., s. 55.

MHP'den uzaklaşmışlardır. Adana Kurultayından sonra özellikle İstanbul'daki Türkçü gruplar tamamen MHP'den ayrılmışlardır.³⁰⁵

1969 Adana Kongresinde A. Türkeş'in yaptığı açılış ve kapanış konuşmalarının diğer bir önemli konusu da o dönem gündemi fazlasıyla meşgul eden üniversite olayları, komünist gençliğin ülke içindeki eylemleri ve siyasi faaliyetleridir. A. Türkeş açılış konuşmasında bu konuya dair şunları söylemiştir: “Aziz arkadaşlarım; Şimdi son aylarda çok konuşulan bir meseleye, gençlik hareketlerine de kısaca dokunacağım. Önce şunu belirteyim. Aşırı solu ve ortanın solunu tutan gazetelerin yazdıklarından hiçbirisi doğru değildir. Gençlerimizin saldırgan oldukları yolundaki iddialar yalandır, iftiradır. Bizim milli doktrinimiz her şeyden önce insan sevgisini Türklük sevgisini esas almaktadır. Gençlerimizin sebebiyet verdiği hiçbir kavga olmamıştır. Solcular ve milliyetçilik düşmanları şuurlu milliyetçi gençliğin Dokuz Işık fikirleri etrafında bir çığ gibi büyümesinden ve karşı çıkılmaz bir hızla güçlenmesinden ürkmüşlerdir. Önce fikir mücadelesini denemişler fakat başarı gösteremeyince her zaman adetleri olduğu üzere kavga çıkarmanın yollarını aramışlardır. Gençlerimiz kendileri için değil, yoluna baş koydukları büyük Türk milletinin varlığını korumak için mukabele etmişlerdir. Tarihin en gaddar emperyalizminin uşaklığını yapmakta olan komünistler karşılarında milliyetçi, Türklüğün büyük ruhu ile dolu genç bozkurtları görünce şaşkına dönmüşlerdir. Bozkurtlarımız kimseyi tahrik etmemişler ve rahatsız etmemişlerdir. Daima kanunlara saygılı milli ahlaka bağlı hareket etmişlerdir. Komünistlerin bazılarının dövuğü, köksüz fikirlerinin daha üstün milli fikirler tarafından baskıya alındığı doğrudur. Fakat kimler dövülmüştür? Türk milletini köleleştirmek isteyenlerin aletleri olanlar, Türk'ün Allah'ına sövenler, tarihiyle alay etmeye yeltenenler dövülmüştür. Gençlerimizin meşru savunma haklarını kullanmaktan ibaret kalan davranışlarına asla gölge düşürülemez. Milli varlığımızı tehdit eden komünizm, bölgencilik, mezhepçilik gibi tehlikeler karşısında Türk gençliğinin susması demek tüm Türklüğün tarih sahnesinden silinmesi demektir. [...] Milliyetçi Türk gençleri, asil bozkurtlarımız milliyetçi topluluğunun, kutlu davamızın teminatıdır. Geleceğin müjde işaretidir. Hepsi akla gelmez maddi sıkıntılar içinde, temiz bir ülkücülüğün hazzını yaşamakta genç ve değerli varlıklarını, gönüllerini

---

³⁰⁵Alparslan Türkeş, H. N. Atsız kontrolündeki Türkçü gruplarla aralarında yaşanan ayrışmayı anılarında şöyle anlatmaktadır. “Benim, Türkçülükten ayrılıp, şeriatçılık ve dinciliğe kaydığımı söyleyip, suçlamalarda bulunuyordu. Atsız'ın yayınladığı bu yazılar, ülkücü gençler arasında tartışmalara yol açtı. Bunlar, Türkçü ve Müslümanca, diye gruplara ayrıldılar.”, Hulusi Turgut, a.g.e., s. 411; “Bu çevre ile Milliyetçi hareket arasındaki kopukluk 12 Eylül 1980 darbesine kadar devam etti. Bu grup MHP hareketini Ümmetçi ve Anadoluçu akımların tesiri altına girmekle Türkçü lider dedikleri Alparslan Türkeş'i Türkçülükten taviz vermekle fikir ve kadronun yerine partiye lider, teşkilat, doktrin anlayışını hâkim kılmakla suçlamışlardır. Hakkı Öznur, a.g.e., VI, s. 21-24.

Türklüğe bağışlamanın gururunu taşımakta, Allah'ın yardımına ve davanın kazanılacağına heyecanla inanmaktadırlar. Huzurunuzda kendilerine teşekkürlerimi, sevgi ve takdirlerimi sunmayı şerefli bir vazife sayarım.”³⁰⁶ Sözleriyle komünizme ve komünistlere karşı olan tutumunu net bir şekilde ortaya koyarak, komünist gençlerle çatışan ülkücü gençliği de bu konuda verdikleri mücadelede haklı görmüş ve onları bu mücadeleleri dolayısıyla tebrik etmiştir. Türkeş, bu konuşmayla gençlik hadiseleri üzerinden komünizme karşı aktif mücadele edilmesine vurgu yaparak, komünizmle her türlü mücadele edilmesi hususunda “kapıyı ardına kadar” açmıştır. A. Türkeş, kongrenin kapanış konuşmasında da yine komünizm konusuna değinerek komünizmin ülkemiz için asla kabul edilemeyecek bir ideolojik sistem olduğunu ve Sovyetlerin hâkimiyeti altındaki Türk coğrafyasında yaşanan dil, din, kültür ve milliyet kaybının ülkemizde de yaşanacağını belirterek komünizm konusunun bir siyasi veya iktisadi bir mesele olmadığını bir istiklal meselesi olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir. “Bilhassa son yıllarda, yine milletimize yabancı bir sistemin, görünüşte sosyalist aslında komünist olan ikinci bir yolun tavsiye edildiğini görmekteyiz. Komünizmin Türk Milletine neler getireceğini merak etmek, bari bir de Şunu deneyelim diyebilmek mevkiinde değiliz. Çünkü elli yıllık bir uygulamanın sonunda, soyları, dinleri, dilleri ve kültürleri ile bizden olan insanlara 60 milyonluk Türk-İslâm kitesine ne yaptığını gayet iyi biliyor, neler getirdiğini inkâr edilemez bir açıklıkla görüyoruz. Komünizm, o talihsiz soydaşlarımıza, hayvan katarlarına doldurulup vatanlarından sürülmeyi, kitle halinde imha edilmeyi, tarihini ve milliyetini unutmaya zorlanmayı, inançlarına saldırmasına katlanmayı, dilinin bozulmasına boyun eğmeyi, kültürünün bozulmasını, zenginliklerinin çalınmasını ve hürriyetsizliği getirmiştir. Nihayet, bizim için komünizm, bir iktisat davası olmaktan ziyade bir istiklal davasıdır. Bu gerçeği unutmayacağız. Unutan gafillere daima hatırlatacak, unutturmak isteyen hainlerin mutlaka kökünü kazıyacağız.”³⁰⁷

7. 1965 ve 1969 Genel Seçimlerinin Türk Solu ve Türk Milliyetçileri Üzerindeki Etkileri

1965 yılına girerken kamuoyunda en çok konuşulan konuların arasında mevcut hükümetin ne zaman düşeceği konusu en başta gelmektedir. Zira 15 Ekim 1961’de yapılan genel seçimlerin ardından 1965 yılına gelene kadar CHP-AP, CHP-CKMP-YTP-Bağımsızlar, CHP-Bağımsızlar ve son olarak Suat Hayri Ürgüplü’nün Başbakanlığında

³⁰⁶Hakkı Öznur, a.g.e., s. 173; Metin Turhan, a.g.e., s. 33-34.

³⁰⁷Hakkı Öznur, a.g.e., s. 178; Metin Turhan, a.g.e., s. 35.

kurulan koalisyon hükümetiyle birlikte toplam dört koalisyon hükümeti kurulmuştur.³⁰⁸ İlk hükümetin kurulduğu 20 Kasım 1961 tarihinden, son hükümetin görevi bıraktığı 27 Ekim 1965 tarihine kadar geçen yaklaşık dört yıllık süre içerisinde dört farklı koalisyon hükümetinin kurulması ülkede uzun vadeli siyasi bir istikrarın olmadığına en açık göstergesidir. 1965 yılı seçim sonuçlarına ve AP hükümetinin kurulmasına etki eden olaylar zinciri seçimlerden çok önce başlamıştır. CHP lideri İsmet İnönü'nün meclisteki bağımsızlarla birlikte kurduğu üçüncü koalisyon hükümeti, 17 Nisan 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimine ilişkin kanunu değiştirmiş ve senatör seçimlerinde çoğunluk sisteminden nispi temsil sistemine geçilmesini sağlamıştır.³⁰⁹ 7 Haziran 1964 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde senatörlükler nispi temsil esasına göre dağıtılmıştır. Hükümet, 1965 yılı başında bu kez milletvekilleri için hazırladığı yeni seçim tasarısını 7 Ocak 1965 tarihinde millet meclisine sunmuştur.³¹⁰ Tasarı, yürürlükteki nispi temsil sisteminin yerine milli bakiye sistemini ön görüyordu.³¹¹ Ana muhalefet partisi konumunda olan AP, bu tasarıya karşı çıkmıştır. AP, millet meclisinde yapılan görüşmeler sırasında milli bakiye sisteminin Türkiye'nin sosyal yapısına uygun olmadığını ve ülke seçim ortamına girmiş olduğu için seçim kanununda herhangi bir değişiklik yapılmasının sakıncalı olduğunu savunuyordu.³¹² Buna karşı YTP ve CKMP bu tasarıya destek vermişlerdir. Milli Bakiye Sistemi küçük partilerin lehine işleyen bir seçim sistemi olmasına karşın, MP genel başkanı Osman Bölükbaşı, CHP'nin küçük partileri korumak amacıyla yola çıkmadığını öne sürerek tasarıya karşı çıkmıştır.³¹³ Tüm bu

---

³⁰⁸<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB29.htm> Erişim Tarihi: 25.07.2018; Ürgüplü Hükümeti ve Bakanlar Kurulu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Cafer Demiral, Türkiye'nin 42 Hükümeti, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 2, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 101-102; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 285; "Ürgüplü'ye Yeni Hükümet Kurma Görevi Verildi.", Milliyet, 17.02.1965, s. 1; "Dördüncü Hükümet Kuruldu.", Milliyet, 21.02.1965, s. 1.

³⁰⁹Seçim sisteminin değiştirilmesine yönelik mecliste yapılan oylamaya "95 sayın üye oya katılmış, 89 kabul, 3 çekimser, 8 ret oyu verilmiştir. Böylelikle açık oy neticesi de kanun teklifinin kabul edildiğini teyit etmiştir." Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 64. Birleşim, Cilt: 20, s. 62-71.

³¹⁰Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 36. Birleşim, Cilt:34, s. 577-580.

³¹¹"Milli Bakiye Sistemi: Her seçim çevresinde kullanılan oylar, o seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısına bölünür. Bu işlem ile ulaşılan basit seçim sayısı kadar oy alan partiler milletvekilliği kazanırlar. Bir parti, basit seçim sayısına kaç defa ulaşırsa o kadar milletvekilliği kazanır. Partilerin artık oyları, tüm ülkeyi kapsayan Milli seçim çevresinde toplanır. Toplanan oylar, boşa kalan milletvekili sayısına bölünür ve milli seçim sayısına ulaşılır. Partilerin artık oyları içerisinde milli seçim sayısına kaç kez ulaşılmışsa, partiler o sayıda milletvekilliği kazanır. Bunların sonucunda da hala dağıtılmamış milletvekilliği var ise, bunlarda en büyük artık yöntemine göre partilere dağıtılır." Kerem Ozan Girgin, a.g.e., s. 229; Şirin Tekeli, a.g.m., s. 1804.

³¹²Bütçe görüşmeleri esnasında tartışılan bu seçim yasası ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 57. Birleşim, Cilt: 36, s. 86-157.

³¹³"Meclis görüşmelerinde Bölükbaşı, "1953-54'te bir parti 'MP' siyasi bir takiple boğazlanıyor. Devrin ana muhalefet partisinden liderinden en ufak bir protesto yok. Meclis'te bana geçmiş olsun denmiyor" diyerek CHP'nin küçük partileri korumak saiki ile hareket etmediğini öne sürmüştür. Bölükbaşı, her ne kadar böyle söylese de diğer MP'liler milli bakiye sistemini savunmuşlardır." Adem Çaylak, a.g.e., s. 492.

tartışmaların sonucunda CHP, YTP, CKMP ve bağımsızların oylarıyla tasarı millet meclisinde kabul edilmiştir. Milli Bakiye Sistemini ön gören yeni seçim yasasının TBMM’de kabul edildiği 13 Şubat 1965 tarihinde hükümetin meclise getirdiği bütçe tasarısının reddedilmesi sonucunda İsmet İnönü 28. Hükümetin Başbakanlık görevinden istifa etti.³¹⁴ İ. İnönü’nün başbakanlık görevinden istifa etmesi üzerine onun yerine başbakanlık görevini üstlenen Bağımsız Senatör Suat Hayri Ürgüplü’nün kurduğu hükümet, Ekim ayında yapılacak olan milletvekili genel seçimlerine kadar iktidarda kalarak seçim öncesinde yeni bir hükümet krizinin yaşanmasına meydan vermemiştir.³¹⁵

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerine CHP, AP, MP, YTP, CKMP ve TİP ile beraber toplam altı siyasi parti katılmıştır.³¹⁶ Ülke genelinde seçime katılma oranı %71,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.³¹⁷ Bu oran 1950 yılındaki seçimlerinden bu yana gerçekleşen en düşük seçime katılım oranıydı. Ülke genelinde seçime katılma oranının %10’a yakın bir oranda düşüş göstermesi, dört yıl gibi kısa bir süre içerisinde art arda dört koalisyon hükümetinin kurulup yıkılması, halkın siyasilere karşı bir güven kaybına uğradığının açık bir göstergesidir. Seçim sonuçlarının açıklanmasıyla birlikte AP, ülke genelindeki toplam oyların %52,9’unu alarak seçimden birinci parti olarak çıkmıştır. AP’nin aldığı oylar karşılığında mecliste elde ettiği sandalye sayısı 240’tır. Bu milletvekili sayısı AP’nin hükümeti tek başına kurmasına yetecek düzeydedir.³¹⁸ CHP’nin seçim sonucu ise toplam oyların %28,7’sini alarak milli bakiye sistemiyle mecliste 134 sandalye ile ikinci parti olmuştur. Bu seçimde CHP’nin oy oranı 1950’den bu yana yapılan seçimler içerisinde en düşük düzeydedir. 1957 ve 1961 seçimleri göz önüne alındığında CHP, 1965 yılı seçimlerinde yaklaşık bir milyonun üzerinde bir oy kaybı ile ülkede kullanılan toplam oyun %10’unu oranında bir oy kaybı yaşamıştır. Seçime katılan diğer partilerden MP, %6,3 oy oranıyla 31 milletvekili; YTP, %3,7 oy oranıyla 19 milletvekili; TİP %3 oy oranıyla 15 milletvekili; CKMP % 2.2 oy oranıyla 11 milletvekilliği elde etmişlerdir.³¹⁹ Bu partilerin

---

³¹⁴Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 285; “Üye sayısı: 450, Oy verenler: 425, Kabul edenler: 197, Reddedenler: 226, Çekimsenler: 2, Oya katılmayanlar: 2, Açık Üyelikler: 13”, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 57. Birleşim, Cilt: 36, s. 154.

³¹⁵Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 285; “Koalisyon protokolü bugün saat 12 ‘de imzalanacak ve Kabinayı Gürsel açıklayacak”, Milliyet, 20.02.1965, s. 1;” Dördüncü Hükümet Kuruldu.”, Milliyet,21.02.1965, s.1.

³¹⁶“Sandık Başına”, Milliyet, 10.10.1965, s. 1; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 299.

³¹⁷Erol Tuncer, a.g.e., s. 367; <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007> Erişim Tarihi: 25.07.2018.

³¹⁸Bu hükümet Türk siyasi tarihinde Süleyman Demirel tarafından kurulacak yedi hükümetin ilki olacaktır. Türker Sanal, Demirel Hükümetleri, Sim Matbaacılık, Ankara 2000, s. 3.

³¹⁹Erol Tuncer, a.g.e., s. 367; K. Ozan Girgin, a.g.e., s. 230-231; Ali Arslan, a.g.e., s. 44-45; Şirin Tekeli, a.g.e., s.1814-1815; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 285; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 126; “AP İktidarda”,

bazıları hiçbir ilde çoğunluğu sağlayamamış, kazandıkları bütün milletvekilliklerini milli bakiye sisteminin getirdiği artık oyların toplanmasıyla oluşturulan milli seçim çevresinden çıkartmışlardır.

1965 yılı seçimlerinin sürpriz partisi milli bakiye sisteminin kendisine sağladığı avantajı iyi kullanarak meclise on beş milletvekili gönderen TİP olmuştur.³²⁰ Zira partinin aldığı 276 bin oy göz önünde bulundurulduğunda 1961 yılı seçimlerinde toplam oyların %2,7'sini alarak mecliste en fazla dört milletvekili bulundurabilecekti. Fakat değişen seçim sisteminin getirdiği birtakım düzenlemeler sayesinde TİP, bu seçimlerde 15 milletvekili çıkartmıştır.³²¹ 1965 seçimleri sonucu TİP'in meclise girmesi, 27 Mayıs müdahalesi sonrası düzenlenen yeni anayasanın ülkeye kazandırdığı kısmi özgürlük ortamında, yeniden güç kazanan sol düşüncenin siyasette elde ettiği başarının en üst seviyesi olmuştur. Seçim sürecinde parti dışındaki sosyalist unsurların bütün desteğini alan TİP'in, seçimlerde elde ettiği bu beklenmeyen başarısı hem parti içindeki hem de parti dışındaki sol kesime bir özgüven kazandırmakla birlikte, legal yollarla sosyalist devrimin gerçekleşebileceğine dair umutları da güçlendirmiştir.³²² 1965 seçimleriyle yasal siyasi meşruiyetini elde eden TİP için kitlelere resmi yoldan etkili propagandalarla sesini duyurmak artık çok daha kolay olacaktır. Ne var ki TİP'in meclise girmesi, ilerleyen dönemlerde partinin yapısı ve politikası üzerinde birtakım değişikliklere yol açtı.³²³ TİP, 1965 seçimleri öncesinde dernek ve sendika benzeri sınıf temelli kitle örgütlenmeleriyle yakın ilişkiler içerisine girip bunları her türlü destekleyip, yönlendiren bir parti niteliğindeki, seçimden sonra elde ettiği başarının kendisine kazandırdığı öz güvenle, artık örgütsel faaliyetlerden uzaklaşıp ülkedeki sol seçmenin oyları sayesinde, seçim kazanarak iktidarı hedefleyen klasik bir siyasi parti hüviyeti kazanmıştır.³²⁴ Partinin seçimlerde elde ettiği bu başarı gerek parti lideri olan M. A. Aybar'da gerekse partinin yönetim kademesinde büyük bir sevinç yaşatmanın çok daha ötesinde bir sonraki seçimlerde TİP'in iktidara gelebileceği yönünde ciddi bir beklenti ortaya

---

Milliyet, 11.10.1965, s. 1; <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>
Erişim Tarihi: 25.07.2018.

³²⁰Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 216; "65 Milletvekili Milli Bakiyeden Seçiliyor.", Milliyet, 12.10.1965, s.1.

³²¹TİP, seçim sonuçlarına göre çıkardığı bu 15 milletvekilinin sadece 1'ini il seçim çevresinden (İstanbul-M. Ali Aybar) çıkarmış, kalan 13 milletvekilini milli seçim çevresinden çıkartmıştır. İstanbul bağımsız milletvekili adayı Çetin Altan'ın da bağımsızdan kazanıp TİP'e geçmesiyle birlikte partinin meclisteki vekil sayısı 15 olmuştur. T.C. Resmi Gazete, 19.10.1965, S: 12130, s. 1-12; K. O. Girgin, a.g.e., s. 231; E. Tuncer, a.g.e., s. 367.

³²²TİP, parti yayınlarıyla bu savı güçlendirmeye çalışmıştır. Mehmet Ali Aybar, Tip Mecliste, TİP Yayınları, İstanbul Matbaası, İstanbul 1966; Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi, Tip Yay., Yenilik Matbaası, İstanbul 1965.

³²³Mustafa Şener, a.g.e., s. 360.

³²⁴Ergun Aydınoglu, a.g.e., s. 122-123.

çıkardı. Parti sözcülerinin yaptığı açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda, TİP'in bir sonraki seçimler için belirlediği hedef, mecliste çoğunluğu sağlayabilecek ve hükümet kurdurabilecek kadar milletvekilliği kazanabilmek olmuştur.³²⁵ Bu gerekçeyle TİP, siyasi faaliyetlerdeki bütün ağırlığını sosyalist yayınlar, entelektüel tartışmalar ve sendikal eylemler yerine seçim çalışmaları ve parlamento faaliyetleri üzerinde yoğunlaştırarak partinin bundan sonra izleyeceği yolu ve başarısını bu stratejik yönelime bağlamışlardır.

30 ve 31 Temmuz 1965 tarihlerinde gerçekleştirilen CKMP'nin Olağanüstü Genel Kongresinde Alparslan Türkeş'in genel başkanlığa seçilmesiyle birlikte 10 Ekim'de yapılacak olan genel seçimlere CKMP, A. Türkeş başkanlığında katılmıştır. Seçim sisteminde yapılan değişiklikler CKMP gibi küçük partilerin lehine olsa da A. Türkeş ve arkadaşlarının daha önce bir seçim tecrübeleri ve başarıları bulunmamaktadır. Üstelik seçimlerin yapılmasına üç aydan daha kısa bir süre kalmıştır. Bu sebeple parti, hızlı ve yoğun bir şekilde seçim çalışmalarına başlamıştır. A. Türkeş başta Ankara, Antalya, Afyon, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kayseri, Adana, Sivas, Erzurum, Kütahya, Kahramanmaraş, Çankırı, Yozgat gibi birçok ilde çeşitli mitingler düzenleyerek halka hitap etti.³²⁶ CKMP lideri A. Türkeş'in milliyetçi ve antikomünist söylemleri seçim kampanyası süresince konuşmalarına ve sloganlarına da yansımıştır.³²⁷ “CKMP seçim kampanyasında 34 sayfalık ‘temel ilkelerimiz ana davalarımız, icraat planımız’ adlı bir parti programı ile 29 sayfalık bir seçim bildirisini kampanya boyunca geniş kitlelere ulaştırmaya çalışmıştır. Program ve seçim bildirisinde ideolojik ve politik söylemlere ağırlık verilmiştir.”³²⁸ Partinin yayınladığı seçim bildirisi içerisinde de yine komünizmle mücadeleye “Komünizm tehlikesini mutlak surette yok edeceğiz. Türkiye’de komünizmin kökünü kazıyacağız. Bunun için bütün iktisadî, hukukî, kültürel tedbirleri alacak, Türk milletinin demokratik, milliyetçi ve maneviyatçı bir istikamette gelişmesine ve ilerlemesine çalışacağız.”³²⁹ sözleriyle yer verilmiştir. CKMP, o dönem ülke genelinde 48 ilde seçime katılmış, 19 ilde seçime

---

³²⁵Mihri Belli, a.g.e., s. 460.

³²⁶Hakkı Öznur, a.g.e., s. 114.

³²⁷“CKMP ırkçılığı şiddetle reddeder.”, “Faşizm, Nazizm ve komünizmin karşısındayız.”, “Türklüğün şerefli mazisi ve aydın geleceğine inanıyoruz.”, “Egemenliğin sahibi ve kaynağı millettir.”, “Geri kalmış bölgelerin kalkınmasına öncelik verilecektir.”, “Çocuk haklarının korunmasını ve tam uygulanmasını istiyoruz.”, “Kadınlara tanınmış olan hakların korunmasını sağlayacağız.”, “Türk’üm diyen herkes Türk’tür.”, “kutlu olan insandır.”, “Müreffeh ve kuvvetli Türkiye.” Hakkı Öznur, a.g.e., s. 112.

³²⁸1965 Seçim Bildirisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 114; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 297-298.

³²⁹1965 Seçim Bildirisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, s. 29.

katılmamıştır.³³⁰ Seçim sonuçlarının açıklanmasıyla CKMP aldığı 208.696 oy ile ülke genelinde kullanılan toplam oyların %2.2'sini alarak seçimden altıncı parti olarak çıkmıştır. Bu sonuçla CKMP, hem eski liderleri olan Osman Bölükbaşı'nın partisi MP'den hem de ideolojik anlamda en çok eleştirdikleri ve istenmeyen parti ilan ettikleri TİP'ten de daha az bir oy elde etmiştir.³³¹ 10 Ekim'de yapılan seçim sonuçlarını değerlendiren A. Türkeş, partinin seçimler için "yeterli miktarda mali imkâna ve zamana sahip olamamaları dolayısıyla seçim için gerekli çalışmaları yapamadıklarını ancak yine de alınan oy oranının çokta kötü olmadığını belirterek partinin asıl çalışmalarını seçimden sonra gerçekleştireceğini" ifade etmiştir.³³² GİK üyesi M. Özdağ'da A. Türkeş ile benzer bir açıklamada bulunmuş, bu sonuçların kendileri için sürpriz olmadığını, CKMP için gerçek seçimin 1969 yılı seçimlerinde olacağını ve hazırlıkların o yönde yapılacağını ifade etmiştir.³³³ A. Türkeş ve arkadaşlarının seçime hazır olmadıkları yönünde yaptıkları açıklamalara karşın, CKMP'nin 1965 seçimlerinde aldığı oy oranı Osman Bölükbaşı'lı dönemle kıyaslanarak partinin ciddi anlamda güç kaybettiği şeklinde eleştiriler yapılmıştır.

1965 seçimleri CKMP açısından on bir milletvekilinin meclise girmesiyle sonuçlanmıştır. Bu vekiller; Kemal Çıracıoğlu (Afyon), Alparslan Türkeş (Ankara), Ahmet Tahtakılıç (İstanbul), İsmail Hakkı Yılanlıoğlu (Kastamonu), Kemal Aytaç (Muş), Mehmet Altınsoy (Niğde), Cemil Karahan (Sinop), Cevad Odyakmaz (Sivas)'dır.³³⁴ Bu vekillere milli bakiye sisteminin getirdiği artık oyların toplanmasıyla Muzaffer Özdağ (Afyonkarahisar), Rifat Baykal (Mardin) ve Fuat Uluç³³⁵ (Mardin)'unda dâhil olmasıyla birlikte CKMP mecliste toplam on bir sandalyeye sahip olmuştur.³³⁶ Sonradan seçilen bu üç milletvekilinin A. Türkeş'e yakın olarak bilinen isimlerden seçilmesi parti içerisinde ayrıca

---

³³⁰CKMP'nin seçime katılmadığı iller: Adıyaman, Artvin, Aydın, Bingöl, Bitlis, Burdur, Denizli, Erzincan, Gümüşhane, Isparta, İçel, Kars, Manisa, K. Maraş, Nevşehir, Siirt, Tunceli Şanlıurfa ve Van'dır. Hakkı Öznur, a.g.e., s. 127.

³³¹"CKMP'nin TİP'ten daha az oy almasını Milliyet gazetesi şöyle nakletmektedir. "CKMP'liler kızgın. Mülkiye'deki sandığa kızgınlar. Kavaklıdere zenginlerine kızgınlar. Buralardan gelen sandıklarda TİP açıkça öteki partilerden önde. CKMP'liler şöyle diyorlar: 'Allah Allah, halk anlamıyor yahu! Mülkiyeliler hepten solak çıktılar. Peki Kavaklıdere'ye ne oluyor? Zenginler de gidip TİP'e oy veriyor!'", "Önce AP'ye Müjde Haberleri Geldi", Milliyet, 11.10.1965, s. 3.

³³²Abdi İpekçi, "Türkeş: 5 Yıllık Yanlış Tutum Bugünkü Sonucu Doğurdu.", Milliyet, 24.10.1965, s.1.

³³³"AP İktidarda", Milliyet, 11.10.1965, s. 1.

³³⁴Hakkı Öznur, a.g.e., s. 127-128; "19 Ekim 1965 tarihli Resmi Gazete 'de İsmail Hakkı Yılanlıoğlu'nun kazanan milletvekilleri arasında olmadığı onun yerine Çanakkale bölgesinden Numan Esin'in CKMP milletvekili olduğu görülmektedir. T.C. Resmi Gazete, 19 Ekim 1965, Sayı: 12130, s. 1-12; Arslan Tekin, a.g.e., s. 180; "Milletvekilliği Kesinleşenler", Milliyet, 13.10.1965, s. 7; Hulusi Turgut, a.g.e., s. 399.

³³⁵Genel seçimler arifesinde, rakibim Ahmet Tahtakılıç'ı İstanbul adayı yaptım. Seçildi ve geldi. Genel Sekreterimiz Fuat Uluç, milli bakiyeden Mardin Milletvekili oldu. Fuat Uluç, 'Beni milletvekili seç', dedi. Bakiyeden tercihim ona kullandım.", Hulusi Turgut, a.g.e., s.397.

³³⁶"Milli Bakiye Dün Belli Oldu", Milliyet, 15.10.1965. "65 Milletvekili Milli Bakiyeden Seçiliyor.", Milliyet, 12.10.1965, s.1.

bir tartışma konusu olmuştur. AP'nin seçimlerde yüzde ellinin üzerinde oy alarak tek başına iktidara gelmesini olgunlukla karşılayan A. Türkeş, "AP'nin hayırlı hizmetler gerçekleştirmesini temenni ederek, gerektiği takdirde hükümete yardımcı olabileceklerini" belirtmiştir.³³⁷ AP'nin bu seçimde elde ettiği başarıyı yorumlayan A. Türkeş, 27 Mayıs sonrası on dörtlerin yurt dışına zorunlu gönderilme olayına hatırlatma yaparak "13 Kasım 1960 tarihinden itibaren yapılan hataların ve seçim süresince AP'lilere uygulanan 'ahlaksız propagandanın' doğal sonucu olmuştur. Bu seçim sonuçlarının herkes tarafından kabullenilmesi gerektiğini söyleyen A. Türkeş, AP'nin "kin ve nefreti bırakarak demokratik ülkelerdeki gibi muhalefetle iş birliği içerisinde bir yönetim" tavsiyesinde bulunmuştur.³³⁸ A. Türkeş'in bu açıklamalarındaki "CKMP olarak yardıma hazırız" ve "muhalefetle iş birliği" ifadeleri gerektiğinde hükümet içerisinde yer almak istediklerinin açık bir ifadesidir. CKMP seçimlerden sonra 11 milletvekiliyle parlamentoda etkili olmaya çalıştı. Bir taraftan meclis çalışmalarını kendini siyaset arenasında kabul ettirmeye çalışırken diğer taraftan da gençleri ve milliyetçi entelektüelleri partide toplama çabalarıyla 1960'ların sonuna kadar devam edecek olan yoğun ve geniş bir parti içi teşkilatlanma çalışmalarına başlamıştır.

1969 seçimleri anayasanın öngördüğü normal zamanında gerçekleştirilmiştir.³³⁹ Bununla birlikte 1965 yılındaki seçimlerden sonra TBMM'de mutlak bir çoğunluk sağlayan AP, Milli Bakiye Sistemini meclis gündemine taşıyarak 1 Mart 1968 tarihinde yürürlükten kaldırmıştır.³⁴⁰ Yeni seçimde milletvekillerinin partilere göre dağılımında artık milli bakiye değil, nispi temsil sistemi uygulanacaktı. Milletvekili genel seçimleri 12 Ekim 1969 tarihinde yapılmıştır. Bu seçime sekiz siyasi parti katılmıştır.³⁴¹ Bu sayı Türkiye'de çok partili siyasi yaşama geçildikten sonra yapılan seçimler göz önüne alındığında Türk siyasi tarihi açısından en fazla siyasi partinin katıldığı rekor bir seçim niteliğindedir. AP, 1965 seçimleri göz önüne alındığında oy kaybına uğramasına ve daha az milletvekili çıkarmış olmasına karşın değişen seçim sisteminin kendisine sağladığı avantajla seçimden zafere ayrılan parti olmuştur. AP, % 46.5'lik oy oranıyla 256 milletvekili çıkararak TBMM'de ikinci kez tek başına çoğunluğu sağlamış oldu. CHP'nin oyları da tıpkı AP'de olduğu gibi 1965 seçimlerindeki oy oranının altında kalmıştır. Ana muhalefet partisi konumunda olan CHP

---

³³⁷"Barajı Aşanlar", Milliyet, 12.10.1965, s. 5.

³³⁸Abdi İpekçi, "Türkeş: 5 Yıllık Yanlış Tutum Bugünkü Sonucu Doğurdu", Milliyet, 24.10.1965, s.1.

³³⁹"Sandık Başına", Milliyet, 12.10.1969, s. 1.

³⁴⁰Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 56. Birleşim, Cilt: 27, s. 57-107; "Var olmak ya da Olmamak", Milliyet, 01.06.1968, s. 1; Feroz Ahmed, Bir Kimlik Peşinde..., s. 163.

³⁴¹"Yüksek seçim Kurulu genel seçimlere AP, CHP, MHP, TİP, GP, YTP, BP ve MP'nin katılabileceğine karar vermiştir.", "Seçime Katılacak Partiler Belli Oldu.", Milliyet, 02.05.1969, s. 1.

% 27.3'lük oy oranıyla 143 milletvekili çıkartarak seçimi ikinci sırada tamamlamıştır. CHP'nin 1969 seçimlerinde aldığı oy, partinin seçim tarihinde aldığı en düşük oy oranı olmuştur. Ortanın solu hareketine karşı çıkarak CHP'den kopanların kurduğu Güven Partisi (GP), %6.6'lık oy oranıyla 15 milletvekili çıkararak AP ve CHP'den sonra üçüncü parti olmuştur. MP, oyların %3.2'sini alarak 6 milletvekilliği; MHP, oyların % 3'ünü alarak 1 milletvekilliği, buna karşın daha az oy alan Türkiye Birlik Partisi (TBP), % 2.8 oy oranıyla 8 milletvekilliği; Yeni Türkiye Partisi (YTP)'de % 2.2 oy oranıyla 6 milletvekili çıkartmıştır. TİP ise 1965 seçimlerindeki %3'lük oy oranına yaklaşarak oyları %2.8'ini alarak 2 milletvekili ile meclise girmeyi başarmıştır.³⁴² TBMM'nin toplandığı 22 Ekim 1969'da eski Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli yeniden başkan seçilmiştir.³⁴³ Seçimle birlikte başbakanlıktan istifa eden AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından bir kez daha hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. S. Demirel'in 3 Kasım 1969'da açıkladığı yeni hükümet güvenoyu alarak çalışmalarına başlamıştır.

1969 seçim sonuçları hem MHP'ye, hem de TİP'e tam bir hayal kırıklığı yaşattır. Zira 1965 seçimleri öncesi uygulamaya konan milli bakiye sistemi küçük partilere mecliste daha fazla sandalye elde etme şansı sunarken, AP ve CHP gibi büyük partilerin ise sandalye sayılarında azalma olmuştur. Bu sebeple AP lideri S. Demirel'in hükümeti kurduğunda yapmayı planladığı ilk iş kazanabileceği sandalyeleri diğer küçük partilere kaptırmamak maksadıyla seçim sistemini değiştirmek olmuştur. Milli Bakiye sistemine son veren yeni seçim kanunu 1 Mart 1968 tarihinde mecliste kabul edildi.³⁴⁴ Seçim sisteminin görüşülmesi mecliste sert tartışmalara yol açtı. İ. İnönü seçim sistemiyle ilgili yapılan düzenlemeden dolayı "bu gidişten endişe ediyorum."³⁴⁵ Derken, M. Ali Aybar, "Bu kanun çıkarsa memlekette huzursuzluk bir kat daha artacaktır. [...] Benim Sayın Hükümet üyelerinden istirhamım şu: Bu kanunu geri alınız. Bu kanunu geri alınız ve bu kanunun mükemmel bir hale getirilmesine fırsat veriniz. Yok, ısrar ederseniz, bundan sonra demokrasimizin başına geleceklerin tarihi sorumluluğunu siz taşıyacaksınız, biz bunu istemiyoruz." Diyerek uyarıda bulunuyordu.³⁴⁶ Fakat AP 1969 seçimlerinden daha güçlü çıkmak için bu seçim değişikliğini yapmaya kararlıydı ve sonuçta seçim sistemini değiştirmeyi başardı. Bu

---

³⁴²"Seçimlerin Kesin Sonucu", Milliyet, 15.10.1969, s. 1; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 376-377; Erol Tuncer, a.g.e., s. 368; K. O. Girgin, a.g.e., s. 245-249; Türker Sanal, a.g.e., s. 5-6.

³⁴³"Bozbeyli Başkan", Milliyet, 23.10.1969, s. 11.

³⁴⁴"Mecliste dün gece AP'lilerin oyları ile Milli Bakiye kaldırıldı.", Milliyet, 02.03.1969, s. 1.

³⁴⁵Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 56. Birleşim, Cilt: 27, s. 60.

³⁴⁶Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 56. Birleşim, Cilt: 27, s. 64-65; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 342.

değişiklikten en fazla küçük çaptaki partiler etkilendi. 1965 seçimlerinde 276.101 oyla 15 milletvekili çıkaran TİP, nispi temsil sisteminin uygulandığı 1969 seçimlerinde 243,631 oyla bir önceki seçime oranla çok az bir oy kaybı yaşamasına rağmen ancak İstanbul'dan 2 milletvekili, M. Ali Aybar ve Rıza Kuas'ı çıkarabilmiştir.³⁴⁷

1965 seçimlerinde yakalanan başarıdan hemen sonra ilk seçimde partinin oy ve milletvekili kaybı yaşaması, TİP içerisinde büyük tartışmalara yol açmıştır. Hâlihazırda zaten parti içerisinde Aybar ve Boran arasında bir iç çekişme yaşanıyordu. Bu seçim sonuçları M. Ali Aybar'a muhalif olan Boran-Aren grubunun muhalefet gücünü ve baskısını arttırdı. Seçimden sonra üzerine gelecek olan muhalefetin farkında olan M. Ali Aybar, seçimdeki başarısızlığın en önemli nedeni olarak parti içi muhalefetin etkisinden söz ederek muhalifleri partiden tasfiye etmenin yolunu aramıştır.³⁴⁸ Fakat parti içerisindeki güç dengesi bir süredir B. Boran ve S. Aren'in başını çektiği Emek grubuna doğru yönelmiştir. Muhalifler, seçim esnasında ve sonrasında partideki başarısızlık ve dağılmanın nedeninin Genel Başkan M. Ali Aybar'ın, teorik anlamda sosyalizmden uzaklaşması ve partinin yönetim anlayışındaki antidemokratik davranışlarının partiyi başarısızlığa sürüklediğine dair bir bildiri yayınlayarak, parti üyelerinin düzenlenecek olağanüstü bir kongreye çağrılmasını istemiştir. Bu bildiri üzerine 15 Kasım 1969 tarihinde, yani seçimlerden hemen bir ay sonra Genel Yönetim Kurulu toplanmıştır.³⁴⁹ Bu toplantıda söz alan M. Ali Aybar, bir konuşma yaparak muhaliflere ve ileri sürdükleri tezlerine karşı eleştirilerini devam ettirmiştir. M. Ali Aybar, konuşmasının sonunda genel başkanlıktan istifa ettiğini açıklamıştır.³⁵⁰ M. Ali Aybar'ın istifasının ardından Merkez Yürütme Kurulu'nun üyeleri de topluca istifalarını vermişlerdir.³⁵¹ 1969 seçimlerinden sonra herkes tarafından bilinen parti içi çekişmelere bir de seçim mağlubiyetinin eklenmesiyle birlikte TİP içindeki çatlaklar derinleşmiştir. Partiye hâkim olan Emek grubu, Ekim 1970'te Ankara'da yapılan TİP'in 4. Büyük Kurultayında MDD'cileri partiden tasfiye etmiştir. MDD'ciler partiyi elinde tutan Emek grubuna karşı herhangi bir girişimde bulunmamışlardır. MDD düşüncesine yakın olan ve 1969 seçimlerinden sonra legal sosyalist devrim umutlarını tamamen yitiren ve daha sonra FKF (Dev-Genç) çevresinde örgütlenerek eylemselliği benimseyen gençler, partide mücadele

---

³⁴⁷Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 216; Nebil Varuy, a.g.e., s. 223-224; Feroz Ahmed, Bir Kimlik Peşinde..., s. 164.

³⁴⁸Milliyet, 15.10.1969, s. 11.

³⁴⁹"TİP yönetim Kurulu uzun süreden beri parti içinde devam eden hizipleşmeyi görüşmek ve bir çare bulmak için bugün toplanacaktır." Milliyet, 15.11.1969, s. 1,11.

³⁵⁰M. Ali Aybar TİP Genel Başkanlığından Çekildi.", Milliyet, 16.11.1969, s. 1; Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, a.g.e., s. 379.

³⁵¹Nebil Varuy, a.g.e., s. 223-224.

vermenin bir anlamının kalmadığını, muhtemel bir askeri darbenin beklendiği bir ortamda darbe sonrası cuntanın sosyalist partileri yaşatmayacağını, bundan ötürü parti içi muhalefetle zaman kaybetmenin anlamsız olacağı kanaatiyle hareket etmişler ve aynı zamanda sokak eylemlerinin de sinyalini vermişlerdir.³⁵²

Alparslan Türkeş ve ekibi, 12 Ekim 1969 tarihindeki genel seçimlere şubat ayındaki Adana Kongresinde adını ve amblemini değiştirdikleri partinin yeni görünümüyle katıldılar.³⁵³ Bu isim ve amblem değişikliğinin yanı sıra kongrede sarf edilen birtakım İslami söylemlerin partiye katılımları ve seçim sonuçları üzerinde etkili olacağı da tahmin ediliyordu. Türkiye'nin dört bir yanında düzenlenen mitingler, kapalı salon toplantıları kültürel ve sosyal faaliyetlerle seçim kampanyalarına başlandı. MHP, seçimlerden önce propaganda çalışmalarında kullandığı ve geniş halk kitlelerine seçim beyannamesi olarak dağıttığı seçim bildirisi, düzenlenen bir basın toplantısıyla açıklanmıştı.³⁵⁴ Seçim çalışmaları kapsamında A. Türkeş'in radyodan yaptığı konuşmada "ülkenin kurtuluşunun ne kapitalizm ne de komünizm yolu ile sağlanamayacağını, kurtuluşun ancak MHP tarafından tespit edilen üçüncü bir yol yani 9 Işık ile mümkün olacağını belirtmiştir."³⁵⁵ MHP'nin bu seçimlerdeki hedefi mecliste grup kurmak, 1973'te yapılacak olan genel seçimlerde de iktidar olmaktır. Bu plan ve program doğrultusunda A. Türkeş ve ekibi birçok il ve ilçede çeşitli toplantılar gerçekleştirdiler. Her bölgede MHP hareketine destek ve güç kazandıracak isimlerin partiye katılması için çalıştılar. Seçimlerle ilgili propaganda çalışmalarının başlamasıyla birlikte A. Türkeş'in genel başkan olduğu 1965 yılından itibaren önemle üzerinde durduğu parti içi teşkilatlanma çalışmaları, bu seçim döneminde etkisini göstererek, başta MHP Gençlik Kolları, yeni kurulan Ülkü Ocakları ve Anadolu'da şubeleri olan Genç Ülkücüler Teşkilatı gibi dernekler, MHP'nin seçim faaliyetlerinin yürütülmesinde öne çıkan parti

---

³⁵²Rasih Nuri İleri, Mihri Belli Olayı, Anadolu Yayınları, İstanbul 1976, s. 20; Aclan Sayılğan, a.g.e., s. 352; Taha Akyol, Altan Öymen, Mehmet Alkan, Sağım Solum Tarih (Tv Programı), "Türkiye İşçi Partisi – Konuk: Tarık Ziya Ekinci", CNN Türk, İstanbul, (7 Şubat 2016);

https://www.youtube.com/watch?v=2o3wtxZvH_o Erişim Tarihi: 06.07.2018.

³⁵³1969 seçimlerine amblem değişikliğiyle giren tek parti MHP değildi. TİP'te seçimden birkaç ay önce bir amblem değişikliği gerçekleştirmişti. "Çarklı ve başaklı amblemin halk tarafından kolay akılda tutulamaması ve YTP'nin başaklı amblemiyle karışması nedeniyle, teşkilatın isteği üzerine Merkez Yürütme Kurulu TİP'in amblemini değiştirmiştir. TİP, önümüzdeki seçime, yeni amblemle katılacaktır. TİP'in yeni amblemi beyaz zemin üstünde siyah renkli bir emekçi resmidir. TİP'in rumuzu ve 'Köylüye toprak, herkese iş' sloganı yer almaktadır." "Tip'in yeni amblemi", Ant, 8 Temmuz 1969, S: 132, s. 3; "TİP'e Paris'ten çizgileri ve yazılarıyla destek veren Abidin Dino, Mehmet Ali Aybar'ın davetiyle 1969'da İşçi Partisi'nin 'çark-başak' olan amblemini insan figürü kullanarak yeniden tasarlamıştır. Mehmet Ali Aybar, diğer partilerin amblemlerindeki hayvan figürlerine kontrast yaratarak 'Oyunu hayvana değil adama ver.' sloganıyla farkındalık oluşturmaya çalışıyordu." Yılmaz Aysan, Afiş Çıkmak 1963-1980: Solun Görsel Serüveni, 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2013, s. 25.

³⁵⁴Hakkı Öznur, a.g.e., s. 198.

³⁵⁵"Liderler Radyoda Söz Düellosu Yaptı.", Milliyet, 28.09.1969, s. 1,11; Tercüman, 28.09.1969, s.1.

teşkilatlanmaları olmuştur.³⁵⁶ A. Türkeş ve partinin önde gelen isimleri bir önceki seçimde olduğu gibi 1969 seçimlerinde de tüm miting meydanlarında, devletin ve milletin baş düşmanı ilan ettikleri komünizmi seçim konuşmalarının vazgeçilmez konusu yapmaktan ve en ağır şekilde eleştirmekten vazgeçmemişlerdir. MHP, propaganda sürecinde yayınladığı “Milliyetçi Hareket Partisi 1969 Seçim Bildirisi” içerisinde yer alan “Beynelmilelci bir karaktere sahip olan, milletlerin varlığına kastetmiş bulunan, hürriyet yerine zulüm, refah yerine, perişanlık getiren, çehreleri ızdırıp dolu insanlar ülkesi yaratan ve sefaletten başka sermayesi bulunmayan dini, ahlâkı, milliyeti, mülkiyeti, örf ve âdetleri yıkmak isteyen sosyalist sistemleri ve komünizmi savunanları asla af etmeyeceğiz. [...] Meşru ve milli menfaatlere uygun sermayeyi, toplumsal akımları sömüren komünizme karşı tamamen güven altına alacağız.”³⁵⁷ şeklindeki ifadelerle komünizme karşı olduğunu, devlet ve millet için zararlı bir fikri akım olduğu üzerinde önemle durulmuştur.

MHP, katılım oranının % 64 ile seçim tarihinin o güne kadar ki en düşük oranıyla gerçekleşen 1969 yılı seçimlerinde, bir önceki seçim dönemi olan 1965 seçimleriyle kıyaslandığında 208.696 olan oy sayısını, 1969’da kullanılan toplam oyların % 3’ünü alarak 275.091 oya çıkartmış ve yaklaşık % 32 oranında bir oy artışı sağlamıştır.³⁵⁸ Bu oran matematiksel açıdan MHP’nin elde ettiği başarının açık bir göstergesidir. Fakat 1968 yılında AP’nin seçim sisteminde yaptığı değişiklik meclisin küçük partileri sayılan MP, YTP ve TIP’i etkilediği gibi MHP’yi de ciddi anlamda etkilemiştir. 1965 seçimlerinde 11 milletvekili ile mecliste yer edinen parti, sistem değişikliği dolayısıyla 1969 seçimlerinde 10 milletvekilini kaybederek sadece Adana’dan A. Türkeş’i milletvekili olarak çıkartabilmiştir.³⁵⁹ Sayısal anlamda MHP oylarının artması, bir seçim başarısı olarak algılanmakla beraber, seçim sisteminin değişmesinden dolayı bu başarı MHP açısından seçimin sonucunu değiştirmemiştir. Seçim sonrası basına sonuçları değerlendiren A. Türkeş, “seçimlerde MHP oylarının arttığını ve daha iyi bir sonuç da alınabileceğini ancak, iktidar partisi ve diğer partilerin kendileri hakkında onları ‘İslam dışı’ olmakla suçlayan propagandaların oy potansiyellerinin sandığa yansımalarına engel olduğunu belirtmiştir.”³⁶⁰ Elde edilen seçim sonuçlarıyla MHP, her ne kadar bir milletvekili çıkarsa da alınan neticeyi oy oranının artması dolayısıyla asla başarısızlık olarak değerlendirmemiştir. Partinin

³⁵⁶Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 224; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 202.

³⁵⁷Memleket ve Dünya Hadiseleri Milliyetçi Hareket Partisi 1969 Seçim Bildirisi, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1969, s. 9,19.

³⁵⁸Erol Tuncer, a.g.e., s. 367-368; Erdoğan Günal, a.g.e., s. 122.

³⁵⁹Hakkı Öznur, a.g.e., s. 222; Milliyet, 15.10.1969, s. 1.

³⁶⁰Hürriyet, 17.10.1969.

yayınladığı seçim sonuç bildirgesinde “Seçimlerde yegâne oy artışını MHP sağlamıştır. Bu da gösteriyor ki maya tutmuştur. Milliyetçilik şuuru memleketimizde iman dalgaları halinde yayılmaktadır. [...] MHP, millet istikbalinin teminatı olan gençliği ataletten ve meskenet ve delaletten kurtarmaya devam edecek ve hıyanete karşı savaşmaktan asla geri kalmayacaktır. [...] Milliyetçi Hareketin gençleri hiçbir siyasi grubun aleti olmadığı gibi siyaset aleti haline gelmiş olan gençlik gruplarıyla da ne çatışmaya ne de anlaşmaya lüzum ve ihtiyaç görmeyecek, ülküsünün yolunda yürüyüşüne imanla devam edecektir.” ifadeleriyle 1969 seçimlerinin MHP açısından bir başarı olduğu açıkça ifade edilirken, komünizm adını anmayarak, üstü kapalı bir şekilde komünizmle ve komünist gruplarla olan mücadelelerine de devam edeceklerini bu bildiriye özellikle belirtmişlerdir.³⁶¹

---

³⁶¹Devlet Gazetesi, 27 Ekim 1969, Sayı: 30, s. 8; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 224.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KOMÜNİZM KARŞITI DÜŞÜNCELERİYLE TOPLUM ÜZERİNDE ETKİ YARATAN MİLLİYETÇİ/ MUHAFAZAKÂR SİYASET VE FİKİR ADAMLARI

1. Hüseyin Nihal Atsız

Hüseyin Nihal Atsız, XX. yüzyıl Türk edebiyatının ve düşünce hayatının önde gelen isimlerinden biridir. Nihal Atsız, özellikle Türkçülük ve Turancılık üzerine yaptığı edebi ve siyasi çalışmalarıyla uzun yıllar Türk düşünce hayatında önemli bir yer işgal etmiştir. Edebiyat dünyasında, çıkardığı dergiler ve yazdığı yazılar sayesinde edebi kimliğiyle tanınmakta olan Nihal Atsız'ı siyasi kimliğiyle ülke kamuoyuna tanıtan olay ise büyük tartışmalara yol açan ünlü “3 Mayıs 1944 Türkçülük ve Turancılık Davası”dır. Nihal Atsız, 1944 yılında sahibi olduğu Orhun dergisinin Şubat ve Mart sayılarında dönemin Başbakanı olan Şükrü Saraçoğlu'na hitaben “Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup” başlıklı iki mektup yayınlamıştır.¹ Nihal Atsız, kamu kurumlarında çalışan ve komünist olduğunu iddia ettiği bazı isimleri bu mektuplarla Başbakan Ş. Saracoğlu'na ihbar etmiş ve onların dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından korunduklarını iddia etmiştir. Bu olay Nihal Atsız'ın komünizme olan karşıtlığının bütün ülke tarafından duyulmasını sağlamıştır. 1930'ların başında çıkardığı Atsız Mecmua adlı dergide genellikle edebi konulara yer veren Atsız, bu derginin ardından 1933'de çıkardığı Orkun Dergisiyle komünizm karşıtı yazılar kaleme almaya başlamıştır. 1940'ların başında özellikle 3 Mayıs davasının da etkisiyle, bu tarihten itibaren komünizm karşıtı siyasi yazılarına daha fazla yer vermiştir. Atsız'ın 1940 ve 1950'li yıllarda birkaç kez kapanıp tekrar yayına başlayan Orkun ve Orhun dergilerinde yoğunlaşmaya başlayan anti-komünizm yazıları, 1960'lı yıllarda yayınlanmaya başlayan Ötüken Dergisinde, öğrenci olaylarının da etkisiyle geniş bir yer tutmuştur.

Nihal Atsız'ın komünizme olan bu şiddetli karşıtlığı esasen fikri bir karşıtlıktan ziyade kökleri tarihin derinliklerine inen, adeta Osmanlı döneminden kendisine miras kalan

---

¹Bu mektuplar hakkında bkz. H. N. Atsız, “Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup”, Orkun, 20, 16 Şubat 1951, s. 10-12; H. N. Atsız, “Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup”, Orkun, 22, 2 Mart 1951, s. 10-14; İlhan Bayar, Vaktiyle Bir Atsız Varmış, Kamer Yayınları, İstanbul 2017, s. 85-101.

Rus düşmanlığına dayanmaktadır. Komünizmin ‘Moskof’ kılığına bürünmesi Atsız’ın ona karşı çıkması için yeter sebeptir. Ona göre tarihin ve coğrafyanın birbirine düşman ettiği milletler arasında oluşan kin, milletler arası mücadelenin vazgeçilmez araçları arasındadır. Türk milleti tam üç asırdır önce Türkistan’da, sonra Kafkaslarda en sonunda da Anadolu’da Ruslarla boğuşmuştur. Ruslar, Kafkasyalı ve Ön Asyalı bütün milletler için yakın tehlike durumundadır ve bu sebepten Atsız, komünizme meyiletmenin ‘vatan hainliği’yle eşanlamlı olduğunu düşünür. Nihal Atsız, bu köklü düşmanlık hakkında şunları söylemektedir: “Türkçülüğe göre Moskof bizim barışmaz düşmanımızdır. Bu düşmanlığı tarih, mukadderat ve jeopolitik yaratmıştır. Siyasetle ve yalanla bu düşmanlık kaldırılamaz. Onun için Türk soyunun hayatında yürütücü amillerden biri olarak, zaten saklı bir halde yaşayan Moskof düşmanlığının millette beslenmesine taraftarız. Sevgiler gibi düşmanlıklar da milletleri diri ve ayakta tutar. Türk Dışişleri Bakanları, bakanlar arasında Moskoflarla dostluk edebilirler. Türk milleti için böyle bir şey düşünmek milli menfaatler aleyhinde düşündür. Moskof, bizim soy düşmanımız olduğuna göre, Moskof emperyalizmi olan komünizm de en tehlikeli düşmanımızdır. Komünizm, Moskofluğa mal olmuş olduğundan, ona taraftarlık vatan hainliğidir. Türkçülük bakımından en alçak vatan hainleri olan komünistlerin yok edilmesi şarttır.”² diyen Atsız, yine bir başka yazısında bu tarihi düşmanlık hakkında şunları söylemektedir: “Türk soyu ile Moskof sürüsünün damarlarına kadar işlemiş düşmanlığı, yirmi beş yıllık hain ve sinsi propaganda ile sildik sananlar, millet önünde konuşmak şerefini ebediyen kaybederler. Milletin, Moskof dostluğu teranesine karşı gösterdiği soğuk, fakat manalı sükûtu ‘kabul’ sayanlar, ancak idrak zavallılardır. Bazı Dışişleri Bakanları, siyasi nezaket gereği iki millet arasındaki geleneksel dostluktan bahsedebilirler veya Moskofa karşı gerçekten dostluk besleyebilirler. Fakat ocakları Moskof düşmanlığı hatıraları ile canlı insanlar, buna inanmaz, aldırılmaz, böyle bir dostluğu dinlemezler. Tarihini, jeopolitiğin ve mukadderatın düşman yaptığı Türklükle Moskofluk, hiçbir zaman barışmayacak ve bu ‘kıran kırana döğüş’, kesin sonuç elde edilinceye kadar sürüp gidecektir. Nasıl barışabiliriz ki, Yaradan bizi zıt yaratmış, tarih bizi düşman olarak yetiştirmiş, coğrafya bizi toprağa çarpışsınlar diye yerleştirmiştir. [...] Türk milleti ile Moskof sürüsü, tarihin barışmaz iki düşmanı haline geldi. Biz, Anadolu’nun kuzey kıyılarına gelen yıkıcı poyraza ‘Moskof rüzgârı’ dedik. Onlar, Ukrayna’nın güneyine saldıran yıkıcı lodosa ‘Türk dalgası’ dediler.

---

²H. N. Atsız, “Veda”, Orkun, 68, 18 Ocak 1952, s. 5

Türk kelimesinin Moskof halk dilindeki mecazi manasını bilmiyorum fakat Türkçede Moskof ‘hain, kötü’ anlamını almıştır.”³

Geçmişten gelen Rus düşmanlığından kaynaklanan Nihal Atsız’ın komünizm karşıtlığı, onun komünizm ideolojisi hakkında düşmanca tanımlamalar yapmasında başlıca etken olmuştur. Nihal Atsız, komünizm ideolojisini fikri anlamda tartışmak, komünist teoriye eleştiriler getirmek yerine, doğrudan komünizmi düşman ilan etmiş, Türkiye’deki komünistleri de vatan haini olmakla suçlamıştır. Yazılarında komünizm düşmanlığına sık sık yer veren Nihal Atsız’ın bazı komünizm tanımlamaları şöyledir: “Komünizm, artık bütün dünya ve bilhassa bizim için iktisadi bir fikir veya toplumsal bir düzen olmaktan çıkmıştır. Komünizm bugün, yalnız Moskofçuluk demektir. [...] Komünizm, ruh ve seciye bakımından soysuzlaşmış binlerce casusu bulunan bir Moskof emperyalizmidir.”⁴ veya bir başka yazısında: “Komünizm, bugünkü tatbikatı ne olursa olsun milliyet, din, hürriyet ve mülkiyetin aleyhinde olduğu gibi iktidara geçmeyi de zorbalıkla başarmak isteyen düşünce tarzıdır. Gerçi bunu söktürememiş ve mülkiyeti de dini de, hatta milliyeti de kabul etmiş ise de son gaye olarak, cihan hâkimiyetini sağladıktan sonra yine bunları kaldırmayı deneyecek, yani insanlığın kaç bin yılda vardığı olgunluğu kökünden yıkarak manevi sarsıntılara yol açacak, teknik seviye ne olursa olsun, İnsanları ruh yapısı bakımından hayvanlaştıracaktır. Komünizm, sosyalizmin türlerinden biridir. Aşırı sosyalizmdir. Hemen bütün aşırılarda olduğu gibi anormaldir.”⁵

Nihal Atsız, Türk milleti için en büyük ve en yakın tehlike olarak komünizmi görmüştür. Komünistlerin iddialarının olgunlaşmamış ve asla gerçekleşmeyecek hayaller olduğuna inanır. Komünizmin birçok söyleminin etkileyici ve sevimli gibi gözüküğünü ve kitleleri etkilediğini belirten Nihal Atsız, komünistlerin gerçek yüzünün bu söylemlerden farklı olduğunu düşünür: “Komünistler bütün dünyayı birleştirip yeni bir düzen kurmak iddiası ile ortaya atıldılar. Bu yeni düzende herkes çalışacak, herkes her bakımdan sigortalı olacak, kimse kimseyi sömürmeyecek, savaş ortadan kalkacak, sözün kısası çok bahtiyar ve ileri bir dünya kurulacaktı. Hatta giderek hükümet denen nesne de kaldırılarak insanlar kooperatifler eliyle idare olunacaktı. Fakat başlangıçta başarı kazanacak gibi gözükmesine rağmen bu düşünce bir ütopyadan, eskilerin tabiriyle ‘hayal-i ham’ dan başka bir şey değildi.

---

³H. N. Atsız, “Tarihin barışmaz Düşmanları”, Orkun, 5, 3 Kasım 1950, s. 3-4; Altan Deliorman, Atsız, 2. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara 2014, s. 178.

⁴H. Nihal Atsız, Türk Ülküsü, 8. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 63.

⁵H. Nihal Atsız, “Komünistler”, Ötüken, 22, 20 Ekim 1965, s. 1.

Çünkü insan yaratılışına ve psikolojisine şiddetle aykırıydı.”⁶ Atsız, komünizmin iktisadi hedeflerinden daha ziyade manevi değerler hakkındaki görüşlerine karşıdır. Komünizmin, Tanrı’yı, aileyi, milliyeti inkâr ettiği iddiasıyla, Türklük ve Türkçülük için çok tehlikeli görür. “Tanrı’yı kabul etmiyor, aileyi inkâr ediyor, hatta parayı da kaldırmak istiyordu. İnsanın ruhi ve manevi taraflarını inkâr etmekle kendisini başarısızlığa zaten mahkûm etmişti. Fakat Birinci Cihan Savaşının getirdiği felaketlerden ve kırgından usanan insanlar arasında ‘ne olursa olsun, bir de şunu deneyelim’ kabilinden düşünceler epeyce yaygındı. Komünizm 1918’de ancak Rusya gibi ahali her bakımdan ezilmiş, geri bir memlekette tutunabildi. Bu tutunuş hükümet darbeleriyle yapılmış ve komünizm ancak yığın yığın insanları öldürerek iş başında kalabilmişti.”⁷ Atsız’ın komünizme ve komünistlere düşmanlığının asıl ve ana sebebi onun karşımıza “Moskof Emperyalizmi” olarak çıkmış olmasıdır: “Komünizm, artık bütün dünya ve bilhassa bizim için iktisadi bir fikir veya toplumsal bir düzen olmaktan çıkmıştır. Komünizm bugün, yalnız Moskofçuluk demektir.”⁸

Nihal Atsız’a göre komünistlerin çoğu Moskof casusudur. Rusların başka milletlerin çocuklarını toplumsal adalet efsanesiyle aldatarak emperyalist hedefleri için gönüllü casuslar haline getirdiklerini düşünür. Komünizmin tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar insanlığı alçalttığını düşünmektedir: “Tarihin hiçbir çağında insan ruhunun bu kadar sefilleştiği ve bu kadar çok vatan haininin çıktığı görülmemiştir. Komünizm, ruh ve seciye bakımından soysuzlaşmış binlerce casusu bulunan bir Moskof emperyalizmidir. Hırslarına sınır bulunmayan, Akdeniz’e, Atlas’a, Hint Okyanusu’na çıkmak isteyen, bütün dünyayı elde etmek hülyası ardından koşan kaba ve Moskof’a yakışan bir emperyalizm [...] Bütün bu doymak bilmez hırsın dayanağı da dünyaya toplumsal adalet götürmek efsanesidir.”⁹ Rusların Türkistan’ı işgallerinin sürdüğü o yıllar, Nihal Atsız için bir “Moskof Emperyalizmi” anlamına gelen komünizmin, Turan hedefi için en büyük engel olarak görülmesi doğaldır. Rusların Türkistan’daki Türklere zulmetmelerine rağmen, ülkemizde Rus casusu gibi dolaşan komünistler, Rusların Türkistan’ı kalkındırıp imar ettiği yalanını söylemektedirler. Bütün hayatını Turan idealine adanmış olan Nihal Atsız’ın, komünizme düşman olması için bu yeterli bir sebeptir: “Moskofların oradaki Türkleri kalkındırdığını iddia ederler. Amerika emperyalisttir ama Rusya değildir. Nazım Hikmet büyük bir milli

---

⁶Talat Ülker, Hüseyin Nihal Atsız Harşit’in Hırçın Sesi, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2015, s. 98; H. Nihal Atsız, “Komünizm Yıkılmaya Mahkûmdur.”, Gözlem, 20 Mart 1969, s.3-8

⁷Talat Ülker, a.g.e., s. 98

⁸H. Nihal Atsız, “Tarihin Barışmaz Düşmanları”, Orkun,5, 3 Kasım 1950, s. 3-4

⁹H. Nihal Atsız, Tarihin Barışmaz..., 3.

şairdir vb. [...] Moskofların Türkistan Türklerini kalkındırdığına inanmak, kasabın kesmek için beslediği kuzuyu sırf kuzuyu sevdiği için semirttiğine inanmakla birdir. 1926'da 4 milyon olan Kazakların 1966'da yani kırk yıl sonra neden 3 milyon 500 bin kişi oldukları açıklanamamıştır. Türkiye Türkleri 1927'de 13 milyon 500 bin kişi oldukları halde 1967'de 32 milyon olmuşlar yani kırk yılda %135 nispetinde artmışlardır. Aynı nispette artıkları takdirde Kazakların 9 milyon 500 bin olmaları gerekirken 3 milyon 500 bin kişiye düşmüşlerdir. İşte yüksek komünist kültürün ve komünizmin milletleri kalkındırma çabasının parlak bir örneği.”¹⁰

Atsız'a göre bir insanın hem dürüst hem de komünist olması eşyanın tabiatına aykırıdır. Komünizmin kurucusu olan Marks'ın Yahudi olması ona inanmamak için yeterli gerekçedir. Komünistlerin samimi olanları ruhlarını Marks'a satmış vatansız serserilerdir. Bunların sayısı zaten azdır, geri kalanların çoğu samimi değildir. Millet evlatlarını aldatmak için yalanlar söylerler. Dinleri, milliyetleri vatanları inkâr ederler. Milliyet duygusunun midesi dolu olanların uydurduğu bir sömürü aracı olduğunu iddia eden komünistlerle Atsız'ın barışması düşünülebilecek bir durum değildir: “Komünist, vicdanını Yahudi Marks'a satmış olan vatansız serseri demektir. Amele diktatörlüğünün kurulduğu yerde cennete varılmış olduğunu zanneder. O, bazen bu zannında samimi olan bir aptaldır. Bazen de samimi değildir, aldatmak için böyle söyler. O zaman da kalleştir. Komünist, dünyada patronla işçi arasındaki hukuk müsavatsızlığını halletmek için ortaya atıldığını söyler. Bunun için de ilk yaptığı iş dinleri, milliyetleri, vatanları inkâr etmektir. Komünist, dünyadaki bütün meseleleri 'mide' ile izah etmek gayretindedir. Ona göre 'milliyet' midesi dolu olanların, midesi boş olanları kullanmak için vasıta ettiği bir tuzaktır. Milliyetler kalkarsa dünya cennet olacaktır.”¹¹

Nihal Atsız için komünizme düşman olmanın en önemli gerekçesi Türkiye'deki ilk komünistlerin hemen hepsinin azınlıklara ve başka etnik kökenlere mensup olmalarıdır. Bu topraklarda yaşayan bir insanın Türk soyuna mensubiyet duymuyor oluşunu potansiyel bir tehlike sayan Atsız için, sırf bu sebep bile komünizmin yıkıcı bir azınlık hareketi olarak görülmesine yeterli olmuştur: “Türkiye'deki komünistlerin çoğu Türk değildir. Asıl milliyetlerini kaybederek Türkleşmiş melezler veya gayri Türklerdir. Türk milliyetini kökünden kıracak herhangi bir harekete bunların iştiraki, tahteşsuurlarında yaşayan 'Türk'e

¹⁰H. Nihal Atsız, “Konuşmalar III”, Ötüken, 43, Temmuz 1967, s. 3.

¹¹Talat Ülker, a.g.e., s. 101.

kin' ile izah olunabilir.”¹² Atsız, komünistlerin bir kısmının cinsel serbesti peşinde koşan, bu amaçla komünizmden yararlanmak isteyen sapıklar olduğunu düşünür. Diğer bir kısmının ise düşman parasıyla kandırılmış züğürtler olduğu kanaatindedir: “Komünistlerin bir kısmı züğürtlerdir. Başkalarıyla müsavi olmak için başka çıkar yol göremedikleri için bu dipsiz yola dalmışlardır. Bir kısmı da cinsi hayatlarında ihtibas yapa yapa tereddit etmiş aşağılıklardır. Komünist cemiyette kolayca kadın bulabilmek düşüncesi onları bu yola atmıştır. Bir kısmı, komünist merkezlerinden para ve rütbe alan kabadayılardır. Bir kısmı da budalalardır. Bilmeden, anlamadan, görmeden bu işe girişmişlerdir. Fakat her ne olursa olsun komünist vatan hainidir. Halkının ancak binde biri amele olan ve amelesinden çok başka sınıf halkları ezilmiş bulunan Türkiye’de amele sınıfının menfaatleri müdafaa için ortaya atılmak bahanesi gülünçtür. Onların hakiki maksadı bizi komünist merkezlerinde esir etmektir. Sistemli bir tarzda ırkımızı imha etmektir.”¹³

Komünizmin özellikle 1960’lı yıllardaki fikri özgürlük ortamından faydalanarak lise ve üniversitelerde yayılmaya başlaması karşısında Atsızın düşünceleri şöyledir: “Liselerdeki komünist öğrenciler okuldan atılmış. İyi... Fakat onların kafasına bu budalalığı sokan öğretmenlere ne yapılmış? Hiç! Hâlbuki milli bir hükümet işi böyle savsaklamaz, bugünkü mevzuat yeterli değilse gerekli kanunları derhal meclisten geçirerek öğrencileri zehirleyen bu satılmış öğretmenleri hem meslekten tard eder, hem de mahkemelere sevk ederek hapishaneye yollardı. [...] Türkiye’nin yarınını kurtarmak için gerekirse binlerce öğretmen, on binlerce öğrenci atılır, gerekirse daha sert tedbirler de alınır. Çünkü tehlikede olan koca bir Türkiye’dir. Fakat tedbir ‘her türlü tedbir alınmıştır.’ demekle olmaz.”¹⁴ Nihal Atsız, 1970’lere yaklaştıkça şiddetini arttıran öğrenci olayları hakkında yine aynı üslubuyla çeşitli yazılar kaleme almıştır. “Bugün özellikle üniversiteliler arasında görülen sosyalizm merakı; bilgiye, incelemeye, okumaya, yurt sevgisine değil, moda dayanan bir nevhveslikten başka bir şey değildir. Tıpkı sakal bırakmak, Amerikan sığır çobanlarının pantolonunu giymek gibi bir moda... Üniversiteli oldukları halde üniversiteli kafası olmayan, karşı fikirden habersiz, müsamahaya kabiliyetsiz olan bu gençlerin sosyalist veya komünist olmasının hiçbir değeri yoktur. Bu sosyalistler yarın aynı kolaylıkla nasyonal sosyalist de olabilecekleri gibi yarın hayata atılıp onun şamarını yedikten sonra da iyice ayılacaklar, hele aralarında iyi kazanç sağlamayı başaranlar için sosyalizm eşkıyalıkla aynı anlama

---

¹²H. Nihal Atsız, *Konuşmalar...*, s. 4.

¹³Talat Ülker, a.g.e., s. 101.

¹⁴H. Nihal Atsız, “Komünizmin Ahmak Kardeşi: Sosyalizm”, *Ötüken*, 24, 16 Aralık 1965, s. 1-2

gelecektir.”¹⁵ Nihal Atsız bir başka yazısında öğrenci olaylarıyla ilgili şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Türkiye’deki solcu hareket, tektük istisnalar dışında, milli olmak karakterinden mahrumdur. Ya beynelmilecidir; yahut Moskofçudur. Bundan dolayıdır ki ‘Moskofçu’ kelimesi komünistle aynı manada kullanılmaktadır. Son üniversite olayları da solun ne kadar şüursuz ve hain olduğunu bir kere daha ortaya koymuştur. Üniversitedeki davranışlar, sözde öğrenci haklarını savunmak için yapılıyordu. Boykotlar, forumlar, işgaller bunun içindi. Böyle olsaydı öğrencilerin davranışlarında üniversiteliye yaraşır bir olgunluk ve vakar bulunurdu. Bu hareketler milli ve sosyal bir istekle yapılsaydı devleti yüz binlerce lira zarara sokan alet ve eşya tahripleri, cam kırmalar, duvarlara boya ile yazı yazmak gibi işler yapılmazdı. Asil bir hareket olsaydı profesörlerin kitaptan, kriminoloji enstitüsünün tabancaları çalınmazdı. Bunu yapanlar üniversitelilerin hepsi değildir denecek. Doğru. Ama çoğunluk iyi niyetli olsaydı bu vandallığın önüne geçemez miydi? [...] Öğrencilerin boykota hakları olabilir. Fakat işgale yoktur. Hele işgal diye tahribat, zarar ve hırsızlık yapılırsa bu, açıkça anarşizm ve çapulculuk demektir. Hele imtihana girmek isteyenlere zorla engel olunması insan hak ve hürriyetlerine tecavüzdür. Bu tecavüz ve zorbalığa karşı polis çağrılmasını üniversite özerkliğine ve anayasaya saldırı diye saymak ise mantıksızlığın, akılsızlığın tipik örneğidir. [...] Geçen yılın temmuz ayındaki olaylar dolayısıyla 17 Temmuz 1968 tarihinde ‘Teknik Üniversiteliler’ imzalı bir bildiri yayınlanmıştı. Bir komünist beyannamesiydi. ‘Türkiye Halkı’ diye başlıyordu. Bilindiği gibi komünistler ‘Türk Milleti’ demezler, ‘Türkiye Halkı’ derler. Beyannamenin sonu da tam komünist ağzıyla ‘yaşasın’larla bitiyordu. [...] Bu gençler, kışkırtıcı komünistler tarafından iyice kandırıldıktan, Amerika’yı Türkiye’nin bir numaralı düşmanı bildikten, toplum polisinin de Amerikalılar hesabına iş gördüğüne inandıktan sonra elbette kendilerini kaybedeceklerdi. Nitekim etmişlerdir.”¹⁶ şeklindeki sözleriyle sadece 68 öğrenci olaylarına olan bakışını değil genel anlamda komünizme ve komünizmin ülkede etkin olmasına dair yapılan eylemlere karşı düşüncesini ortaya koymuştur.

2. Alparslan Türkeş

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyetlerin Türkiye’ye karşı takındığı saldırgan tavrın bir göstergesi olarak, geçmişte iki ülke arasında yapılan anlaşmaları geçersiz sayarak Türkiye’nin doğu sınırından toprak talep etmesi ve boğazların statüsünün değiştirilmesine yönelik talepleri Türkiye’nin Sovyetleri birinci derecede askeri ve siyasi tehdit olarak

¹⁵H. Nihal Atsız, “‘Komünistler’”, Ötüken, 22, 20 Ekim 1965, s. 2.

¹⁶H. Nihal Atsız, “Solcu Foyası”, Ötüken, 67, Temmuz 1969, s. 3-6.

algılaması sonucunu doğurmuştur. Savaş sonrası Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin bu tehditleriyle karşı karşıya kalması Türkiye'nin dış politikada Batı'ya yönelmesine neden olmuştur. Bu sebeple Türkiye, Batılıların kurduğu bütün siyasal, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmayı kendisine bir amaç saymıştır.¹⁷ Alparslan Türkeş, Türkiye'nin batılı ülkeler yanında yer almasını “Bizden Kars, Ardahan Artvin ve Boğazları isteyerek hayatımıza kast eden Stalin Rusya'sına karşı bize yardım elini uzatan, Batı devletlerine ve Amerika'ya doğru dostluk göstermekliğimiz ve NATO ittifakına girmekliğimiz isabetli bir politika olmuştur.” sözleriyle ülke menfaatleri açısından doğru bir tercih yapıldığını ifade etmiştir.¹⁸ A. Türkeş'in bu düşüncesi, Sovyet tehdidi karşısında, merkezinde ABD'nin bulunduğu Batı Bloğuna karşı duyulan yakınlığın gerekçesini ortaya koymakla beraber, aynı zamanda Sovyetlerin yıkılışına kadar devam edecek olan ABD destekli komünizm karşıtlığının da meşru gerekçesi olmuştur.

ABD, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerin Asya, Avrupa ve Ortadoğu'daki ideolojik yayılmacılığını hem dünya ülkeleri, hem de kendisi için bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bu sebeple ABD, Sovyetlerin Türkiye ve çevre ülkelere yönelik uluslararası politikayı hiçe sayan tavırları nedeniyle dış politikasında bazı değişiklikler yaparak Sovyetlerin bu komünist yayılmacılığına karşı birtakım tedbirler almak zorunda kalmış ve Sovyet tehdidine karşın Türkiye'nin yanında yer almayı ve onu Sovyetlere karşı desteklemeyi kendi siyasetine uygun bulmuştur.¹⁹ Türk-Sovyet geriliminin arttığı, nota savaşının başladığı bu dönemde Türkiye, ABD'nin askeri ve ekonomik desteğini alarak Sovyet Rusya'ya dış politikada yalnız olmadığını mesajını vermiştir. İç politikada ise batının siyasal sistemlerine uyumlu olacak şekilde demokratikleşme çabası içerisine girilmiş ve ilk olarak ülkenin çok partili hayata geçmesi gerektiğine karar verilmiştir. Sovyet tehdidinin yakından hissedilmesiyle birlikte Sovyetler Birliğine ve ideolojisine prim verenlere CHP iktidarı fazla müsamaha göstermemiş, şüphe duyduğu sosyalist faaliyetleri baskılamaya gayret göstermiştir. Her ne kadar sola kapalı bir siyaset takip edilmiş gibi

---

¹⁷Mehmet Gönübol Haluk Ülman, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası”, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 311

¹⁸ Alparslan Türkeş, Temel Görüşler, Dergâh Yayınları, İstanbul 1975, s. 294.

¹⁹“Türkiye'nin üzerindeki Sovyet baskısı karşısında ABD, ilk olarak bir kısmının ödenmesi şartı ile Türkiye'den alacaklarından vazgeçmiştir. Ayrıca Amerika'nın Türkiye Büyükelçisinin ölümü üzerine cenazesi Missouri Zirhlisiyle gönderilmiştir. Missouri'nin ziyaretinin görünürdeki amacı ABD'de ölen T.C. Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesini anavatana getirmektir. Ancak esas amaç, Sovyetlere gözdağı vermek, Sovyetlerin güneyindeki anti-komünist güçlere arka çıkmaktır. Bu göstergeler Amerika'nın açıkça Sovyetlere karşı Türkiye'nin yanında olduğunun göstergesidir.”, Cüneyt Akalın, “Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2/2003, Sayı: 3, s. 11.

görünse de bazı parti, sendika ve derneğin kurulmasına müsaade eden CHP iktidarı, siyasi dengelerin bozulmasına izin vermek istememiş ve yarattığı bu çok partili ortamın sınırlarını kendisi çizerek, bu sınırlar içinde denetimini sağlayamadığı bir sola yer vermemiştir.²⁰ 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimleri kazanarak CHP'den iktidarı devralan DP de 1950 yılında başlayıp 1960'a kadar devam eden on yıllık iktidar döneminde sola karşı, CHP ile benzer bir tutum içerisine girmiştir²¹

Türkiye'de komünizm karşısında iktidarın tedbir alması veya birtakım yaptırımlarda bulunması, Sovyetlerle yaşadığı krizle birlikte başlarken, halkın komünizme olan tepkisi çok daha öncelere dayanır. Komünizm karşısındaki ilk ciddi toplumsal gösteri, içerisinde çoğunluğunu Türkçü gençlerin oluşturduğu 3 Mayıs 1944 Türkçülük davasını protesto etmek amacıyla Ankara Adliye Sarayı önünde toplanan ve buradan yürüyüşe geçen Türkçü gençler tarafından yapılan gösteridir²² Gençlerin bu gösterilerine halk da katılmış, gittikçe büyüyen kalabalık caddelerden geçerken dükkânlarından dışarı çıkan esnaf da heyecanla bu gençleri desteklemişlerdir. Bu davanın taraflarından olan Nihal Atsız'ın evinde yapılan aramalar sırasında Alparslan Türkeş'e ait mektup ve yazıların ele geçirilmesiyle Alparslan Türkeş de bu davaya dâhil olmuştur. A. Türkeş, o yıllarda komünizmle ilgili yaşananları şu şekilde aktarıyor: "Sefaletin artışıyla hırsı kamçılanan komünizmin şurada burada yuvalanmaya çabaladığı seziliyordu. Ayrıca siyasi askeri bir Rus taktiği olarak da birtakım satılmışların Sovyetler Birliği'ne karşı entelektüeller arasında sempati uyandırmaya çalıştıkları anlaşılıyordu. Siyasi polis bu durumdan nem kapmamasına imkân yoktu. Kızıl Rusya lehine propaganda salgın bir hal almıştı. Ara sıra bazı kızıl grupların yakalandığı duyuluyordu. Fakat ne komünistlere karşı ne de Rusya'ya sempati propagandasına karşı ciddi addedilebilecek tedbirler alındığı iddia edilemezdi. Yakalandıkları söylenenler bazen bir iki gün, bazen bir iki hafta geçince gene kollarını sallaya sallaya dolaşıyorlardı."²³

Alparslan Türkeş, kırklı yıllardan beri süre gelen komünizm karşıtlığına siyasi hayatı boyunca söylevlerinde sık sık yer vermiştir. Bu komünizm karşıtlığı resmi Atatürk milliyetçiliğinin bütün yabancı ideolojileri reddeden anlayışıyla da bir benzerlik

²⁰Erden Akbulut, "Çok Partili Yaşam ve Sol" Toplumsal Tarih, 149, 2006, s. 90-91.

²¹"DP hükümeti, komünizm ile mücadele etmek için etkili tedbirler almaya karar vermiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki 5844 sayılı Kanun hükümetin konuyu dillendirmesinden bir yıl sonra 11 Aralık 1951 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir." Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 170-171.

²²Necmeddin Sefercioğlu, 3 Mayıs 1944 ve Türkçülük Davası, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları: 43, Ankara 2009, s. 10-11.

²³Alparslan Türkeş, 1944 Milliyetçilik Olayı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975, s. 27.

göstermektedir. A. Türkeş, “Biz her türlü emperyalizmi ve yabancı kültürleri reddediyoruz, merde de namerde de muhtaç olmadan yaşayan bir Türkiye görmek istiyoruz.”²⁴ şeklindeki sözleriyle sadece komünizmi değil, milli olmayan her türlü yabancı görüş ve düşünceyi kesinlikle reddetmiştir. 27 Mayıs darbesinin ardından düzenlenen 1960 Anayasasının sağladığı özgürlük ortamı, sol düşünceye yeniden harekete geçme fırsatı vermiştir. Bu dönemde çok sayıda dernek, sendika ve sol içerikli yayın faaliyetleri görülmektedir. 1965 yılı seçimlerinde aldığı oylarla TIP, meclise girmeyi başarmıştır.²⁵ TIP’in elde ettiği bu başarı onu destekleyen gerek sivil toplum kuruluşları ve dernekler gerekse öğrenciler üzerinde büyük etki yaratmış solun iktidar olacağı heveslerine kapılmışlardır. Solcu öğrencilerin Amerika ve kapitalizm karşıtı gösterileriyle başlayan öğrenci olayları, giderek tırmanmış ve çok ciddi terör olaylarına dönüşmüştür. Bu dönemde bütün sağ görüşlü grupların karşı olduğu komünizm için Alparslan Türkeş, “Başboş, solcu, komünist, Marksist, ne idüğü belirsiz, soysuz, Türk ahlakına kasteden, kültür sanat fikir hareketlerine asla müsaade etmeyeceğiz size büyük bir ilke işaret ediyorum büyük bir prensibi işaret ediyorum ancak Türk milletine yararlı olacak faaliyetler için Türkiye’de hürriyet tanırız. Türk milletini bozacak Türk milletini zarara uğratacak onun hayatı için tehlike teşkil edecek hiçbir harekete hürriyet tanınamaz.”²⁶ ifadelerini kullanmıştır.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra kurulan Milli Birlik Komitesinin üyeleri arasında anlaşmazlık yaşanınca komite, içlerinde Alparslan Türkeş’inde bulunduğu 14 komite üyesini yurtdışına sürgüne gönderdi.²⁷ Türkiye’ye döndükten sonra siyasi parti çalışmalarına girmeye karar veren Alparslan Türkeş, 31 Mart 1965’te 14’lerden 4 arkadaşı ile beraber Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisine katıldı. Türkeş’in siyasete girmiş olması milliyetçi çevrelerde CKMP’ye olan ilgiyi arttırdı. Türkeş’in parti liderliğine seçildiği 1965 Kongresinden kısa bir süre sonra, Ekim 1965’te yapılan genel seçimlerde % 2,2 oy alan CKMP, AP ve CHP karşısında istediği başarıyı yakalayamadı²⁸ Parti içerisinde A. Türkeş’in

---

²⁴Alparslan Türkeş, Her Türlü Emperyalizme Karşı, Kamer Yayınları İstanbul 1998, s. 22.

²⁵Mustafa Şener, “Türkiye İşçi Partisi”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol, VIII, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 360.

²⁶Tanıl Bora, “Alparslan Türkeş”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol, VIII, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 693.

²⁷Muammer Taylak, 27 Mayıs ve Türkeş, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977, s. 123.

²⁸Erol Kılınç o dönemin bir tanığı olarak CKMP’nin seçim çalışmalarını kitabında şöyle anlatmaktadır. “Ahalide seçim gezilerinde gördüğüm tereddüdün tek kaynağı vardı. Bu ihtilalci yaşlı kurtla bu deli gençliği dizginleyebilecek kadronuz yok; size verilen rey Türkiye’yi maceraya götürebilir. Endişe halkta özetle bu korkudan kaynaklanıyordu. [...] Seçim çalışması için gidilen Adana’da bir köy kahvesinde konuşulanlar şöyledir: “Ben kendi payıma sizi çok beğeniyom. O dinsiz Moskof uşaklarına karşı Demirel’in falan bir şey yapamayacağını çok iyi biliyom. Onların hakkından siz gelirsiniz evelallah. Emme benden rey istemeye gelince vermem Sülo’ya vercem çünkü köyün girişinde köprü yapılması ilazım onu yaptırmanız için oyları ona

yönetiminden hoşnut olmayan muhalif isimlerin CKMP'den ayrılmalarına karşın A. Türkeş de emekli askerleri ve 1944'ten beri bağlantısını sürdürdüğü Türkçü çevreleri partiye girmeye teşvik etti.²⁹ Diğer taraftan, parti kısa sürede eğitilmiş, milli meselelere duyarlı, kuvvetli bir kadro yetiştirmeye yöneldi. Fakat eski askerlerden oluşan parti yönetimi için bu hedefi gerçekleştirmek hiçte kolay olmadı. Partinin uygulamak istediği siyasi stratejiyi Türkeş şu ifadelerle açıklamıştı: “Biz kendi genç kadromuzu geliştirmeden iktidar olmayı istemiyoruz. Bugün mevcut olan kadromuzla düşündüklerimizin memlekette başarılmasını çok güç görüyoruz. 27 Mayıs'ın birçok sahadaki başarısızlığının sebebi de böyle idealist reformcu sivil bir kadroya sahip olamayışı idi. [...] Millet in sosyal yönden gelişmesi çabuk, hızlı olmaz. Çok yavaş olur. Ama kadrolar teşekkül ettikçe hızlanacaktır ve birdenbire çok hızlanacaktır.”³⁰

Alparslan Türkeş, CKMP'deki partileşme çalışmalarının yanı sıra çeşitli öğrenci ve meslek gruplarının da örgütlenmesi için çalışmalara başladı. Genç Ülkücüler Teşkilatı, Ülkü Ocakları Birliği, Büyük Ülkü Derneği, Ülkücü Öğretmenler Derneği gibi kuruluşlar bunlardan birkaç tanesiydi. A. Türkeş meslek kuruluşları arasındaki örgütlenme olayını anılarında şöyle anlatıyor: “Önce gençleri Parti merkezlerinde eğiterek yola koyulduk. Gençlik hareketi çok değişti. Sadece Ankara ve İstanbul değil ülkenin her yerinde taşı. Bütün Türkiye'de 2300 adet teşkilat kuruldu. Ülkü Ocakları ve öteki ülkücü dernekleri kurulduktan sonra bunların mensuplarına dedik ki: “Önümüzdeki en büyük tehlike Marksizm ve bölücülüktür. Bu cereyan sahipleri, üniversitemizi işgal etmektedir. Bu üniversitemiz, bizim insanlarımızın verdiği vergilerle toplanan bütçeden kuruluyor. Bu üniversitelerin duvarlarına asılacaksa, bizim büyük Türk devlet adamlarının resimleri asılmalıdır. Metehan'ın asılsın Atatürk'ün asılsın Fatih'in asılsın Yavuz'un asılsın. Tabii astırdık da birçok yere. Öbür tarafla sürtüşmeler başladı. Mesela, Marksistler bir fakültede boykota kalkıyor bizim ülkücü gençlerden buna mâni oluyor olaylar böylece başlıyor.”³¹ O dönem başta A. Türkeş olmak üzere birçok milliyetçi yazar ve siyaset adamı, gençlere milliyetçilik, Türk kültürü ve komünizm tehlikesi hakkında çok sayıda seminer vermiştir.³²

---

vereceğiz siz gençsiniz yaşınız müsait başınızda bir yaman komutan var siz deli, komutan yaman, sizi dizginleyecek oturaklı insanlar yok aranızda siz doğru yoldasınız buna kalbinden inanıyorum emme yetişmemiz tecrübe kazanmanız lazım gelecekte sizin çok iş yapacağınıza inanırım amma bugün daha erken”, Erol Kılınc, İhtilal İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2012, s. 231-232.

²⁹Ali Eken, “1965-1980 Arasında Milliyetçi Hareket Partisi”, İnsan ve Toplum, Sayı: 7, (2014), s. 137.

³⁰Ali Eken, a.g.e., s. 138.

³¹Hulusi Turgut, Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı, ABC Basın Ajansı Yayınları, İstanbul 1995, s. 401-402.

³²Sadi Somuncuoğlu ile 12 Temmuz 2017 tarihinde yapılan görüşme.

Alparslan Türkeş, 1960'lerden itibaren birçok defa komünizmle fikri bir mücadele yapılması gerektiğinden söz etmiştir. Türkeş: “Komünizm bir fikirdir, fikir kaba kuvvetle bastırılamaz bir fikir ancak kendisinden daha güçlü diğer bir fikirle yenilebilir.” demiştir.³³ Fakat üniversite eylemleri başlayıp, ülkede şiddet olayları her geçen gün artınca A. Türkeş’inde söylemleri gittikçe sertleşmeye başlamıştır. “Biz komünizme sadece bir fikir ve ideoloji olduğu için değil tarihi düşmanımız olan Rusya’nın ideolojik bir silahı olduğu için de karşıyız ve karşı durmalıyız.” veya bir başka açıklamasında daha sert bir tavır takınarak “Komünistlerin bazılarının dövuğüğü doğrudur; kimler dövuğmüştür? Türk milletini köleleştirmek isteyenlerin aletleri olanlar, Türk’ün Allah’ına sövenler, tarihiyle alay etmeye yeltenenler dövuğmüştür.” şeklinde giderek dozunu arttırdığı açıklamalarda bulunmuştur.³⁴

Amerika 6. Filosunun 1967 yılında Türkiye’yi ziyaretiyle, sol görüşteki gençlerin Amerika’yı, emperyalizmi ve kapitalizmi protesto ettiği gösterilerle başlayan olaylar, gün geçtikçe amacının dışına çıkarak şiddetini arttırmış, sağ ve sol görüşlü öğrencilerin üniversitelerde, sokaklarda çatıştığı, ölümlerle sonuçlanan terör olaylarına dönüşmüştür. 12 Mart Muhtırasına kadar devam edecek olan bu olaylı dönem, hükümet ve muhalefet partileri için yegâne gündem maddesi ve ülkenin en büyük çözüm bekleyen meselesi haline gelmiştir.³⁵ A. Türkeş, bu dönem yaşananları şu şekilde aktarıyor: “1968’den itibaren Türkiye’de Marksist ve bölücü çok faal gençlik hareketleri başladı. Bunlar üniversitelerde yuvalandı. Üniversite özerkliği nedeniyle buralara güvenlik güçlerinin girememesi onların hareketlerini kolaylaştırdı. Yuva haline getirdiler. Üniversitelerin kalorifer daireleri silah deposu, cephane deposu oldu. Dışarıda suç işleyenler kaçıp üniversiteye sığınuyordu. Burada üniversitelerden dershanelerin duvarlarına tavandan yere kadar Lenin’in resimleri, Stalin’in resimleri Mao’nun resimleri asılıyor, ayrıca kanlı bir ihtilal ile devrimin Marksist devrimin gerçekleşeceği yazıları yazılıyordu. Bu yazıları ise kimse silemiyordu. 1969 seçimlerinden sonra güvenoyu almış hükümeti, Başbakan Sayın Demirel’i tebrik için ziyarete gittik. Bu sırada şunları söyledik. Bunlar çok taşkınlık yapıyorlar. Yürüyüşler düzenliyorlar, mitingler düzenliyorlar üniversiteye yuvalandılar. O zaman Demirel dedi ki: Demokraside miting olur, yürüyüşler olur. Bu, hürriyetçi demokrasinin gereğidir. Bunlardan endişe duymayın. Biz onların her faaliyetini takip ediyoruz, polis takip etmektedir. Gözümüz üzerlerindedir. Hatta meşhur o, ‘Yollar yürümekle aşınmaz’ sözünü de söyledi Sayın Demirel. Bu ziyaret sırasında biz Başbakana şunları söyledik: Siz, iktidar partisisiniz. Belki bazı tedbirler

³³Tanıl Bora, a.g.m., s. 693; Erol Kılınç, a.g.e., s. 235.

³⁴Erol Kılınç a.g.e., s. 235.

³⁵“Üniversite Çıkmazı”, Devlet Gazetesi, Sayı: 11, 16 Haziran 1969, s. 4-8.

almakta iktidar olduğunuz için daha yavaş hareket etmek ihtiyacını duyabilirsiniz. Ama biz muhalefet partisiyiz. Bölücülüğü Marksist teşkilatlanmayı, özellikle üniversitelerde baskı kurulmasını, boykot ve işgal yapılmasını memleket için tehlikeli sayıyoruz. Bunlara karşı gençleri uyarmayı düşünüyoruz. Bunlar masum talebe hareketleri değildir.”³⁶ demiştir. A. Türkeş yine bir gazeteye verdiği demeçte son dönemdeki üniversite olaylarını değerlendirerek Türkiye’nin gün geçtikçe tehlikeli bir yöne sürüklendiğini belirterek şu açıklamayı yapmıştır: “Bu boykot ve işgal olaylarını basit sebeplere bağlamak korkunç bir aldanıştır. Bu hareketler maksatlıdır, bir tek gaye gütmektedir: memleketi bir kızıl ve kanlı ihtilal ortamına sürüklemek, üniversiteler solcu profesörleriyle, sosyalist öğrencileriyle işte bu ihtilalin provalarını yapmakta ve sürdürmektedir.”³⁷

A. Türkeş bir başka açıklamasında: “Öğrenci olayları karşısında devletten ve milletten yana tavır alışımız Bir rahatsızlık kaynağı kabul edildi. Suçlama yapılırken bölücü ve Marksistlerin kınanacağı yerde, sadece efendim aşırı sağ ve aşırı sol memleketin huzurunu bozuyor denildi. [...] Biz özellikle üniversite gençliğini Marksizm’e karşı daima uyardık. Marksizm’in toplumlara acı çektirdiğini, iddia edildiği gibi mutluluk vermediğini, daima anlatmaya ve ispatlamaya çalıştık. Marksizm’in Sovyet emperyalizminin bir silahı olarak kullanıldığını daima gençlere anlattım. Rusya’nın boğazları ele geçirmek için Türkiye’yi işgal etmek amacıyla Marksizm’i bir araç olarak kullandıklarını söyledim. Gençlere bu propagandalara kanarsak sömürge olacağımızı anlattım. Rusların boyunduruğu altına düşeceğimizi söyledim. Türkistan’ın başına gelenler Türkiye’nin de başına gelir dedim. Bu uyarılarım faydalı ve tesirli oldu o dönemlerde Türkiye çapında 250 bin genci eğittik.”³⁸

1968 yılının Ağustos ayında CMKP’li yöneticiler resmiyette bir varlığı olmayan kendilerinin yaz kampı, sol basının ise komando kampı adını verdikleri bir yapılanma oluşmuştur. Amacı gençliği fikri ve fiziki yönden yetiştirmek ve onlara Turancılık ülküsü vermek olan bu kamplar 1968 yılı yaz aylarından itibaren yurdun muhtelif il ve ilçelerinde kurulmuştur.³⁹ 18 Ağustos 1968 Pazar günü CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş yaptığı bir açıklamada bu kamplar hakkında şunları söylemiştir: “Gençlik Kolları çeşitli sportif ve kültürel faaliyette bulunuyorlar. Bu arada kendilerine judo da öğretiliyor komünistler

---

³⁶Hulusi Turgut, a.g.e., s. 400; Erol Kılınc, a.g.e., s. 235.

³⁷Metin Turhan, Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009, s. 42-43.

³⁸Hulusi Turgut, a.g.e., s. 403.

³⁹Ülkücü Komando Kampları, AP Hükümetinin 1970’te hazırladığı MHP Raporu, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 14.

memleketi sahipsiz sanıp da sokak hâkimiyetini kuramazlar. Onların anlayacağı dilden konuşacak memleketçi, milliyetçi çocuklar vardır. Bunun için gençlerimizi mücadeleciler olarak yetiştiriyoruz. Gençlerimiz memleket vazifelerine hazırlıklı bulunuyorlar, bulunacaklardır.” demiştir.⁴⁰ Bu kamplarla ilgili başlatılan tahkikatın ardından A. Türkeş, ülke genelindeki tüm il ve ilçe teşkilatlarına bir genelge göndermiştir. Genel Başkanın genelgesinde şu konulara yer vermiştir: “CMKP, daima anayasa ve kanunlar çerçevesinde meşru siyasi faaliyet göstermeyi kutsal bir vazife saymaktadır. CKMP, komünizmin Türkiye için yıkıcı en büyük tehlike olduğu kanaatinde. Bunun için komünizmle mücadele etmek, CKMP’nin kabul ettiği başlıca esaslardandır. Gençliğin kahve köşelerinde, kumar masalarında, diskoteklerde, fuhuş yuvalarında ve meyhanelerde çürümemesi için tedbir almak CKMP’nin başlıca milli vazifesidir. Türkiye’nin milli birliğini ve bütünlüğünü parçalamayı ve yabancı emellere uşaklık etmeyi gaye edinen komünizm akınlarına karşı, gençlerimizi uyarmak, komünist hareketlerine karşı çıkmak, sokak kavgalarını karşılamak için memleket çocuklarını bilgilendirme CKMP’nin görevidir.”⁴¹

CKMP adının değiştirilip, MHP adının alınacağı ve İslami değerlerin daha ön plana çıkarılacağı 8-9 Şubat 1969 yılındaki Adana Kongresinde Alparslan Türkeş yaptığı konuşmada gündemde olan “komandolar” konusuna değinerek, özetle şunları söylemiştir: “Şimdi son aylarda çok konuşulan bir meseleye, gençlik hareketlerine de kısaca dokunacağım önce şunu belirteyim aşırı solu ve ortanın solunu tutan gazetelerin yazdıklarından hiçbirisi doğru değildir. Gençlerimizin saldırgan oldukları yolundaki iddialar yalandır iftiradır. Bizim milli doktrinimiz her şeyden önce insan sevgisini, Türklük sevgisini esas almaktadır. Gençlerimizin sebebiyet verdiği hiçbir kavga olmamıştır. Solcular ve milliyetçilik düşmanları, şuurlu milliyetçi gençliğin “9 Işık” fikirleri etrafında bir çığ gibi büyümesinden ve karşı çıkılmaz bir hızla güçlenmesinden ürkmüşlerdir. Önce fikir mücadelesini denemişler fakat başarı gösteremeyince her zaman adetleri olduğu üzere kavga çıkarmanın yollarını aramışlardır. Gençlerimiz kendileri için değil yoluna baş koydukları büyük Türk milletinin varlığını korumak için mukabele etmişlerdir. Tarihin en gaddar emperyalizminin uşaklığını yapmakta olan komünistler karşılarında milliyetçi Türklüğün büyük ruhu ile dolu genç bozkurtları görünce şaşkına dönmüşlerdir. Bozkurtlarımız kimseyi tahrik etmemişler ve rahatsız etmemişlerdir. Daima kanunlara saygılı, milli ahlaka bağlı hareket etmişlerdir. Komünistlerin bazılarının dövüldüğü, köksüz fikirlerinin daha üstün

⁴⁰Turhan Feyizoğlu, Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 49; Hakan Akpınar, Kurtların Kardeşliği, 4. Baskı, Bir Harf Yayınları, İstanbul 2005, s. 56-57.

⁴¹Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 54-55.

milli fikirler tarafından baskıya alındığı doğrudur. Fakat kimler dövülmüştür? Türk milletini köleleştirmek isteyenlerin aletleri olanlar Türk'ün Allah'ına sövenler tarihi ile alay etmeye yeltenenler dövülmüştür. Gençlerimizin meşru savunma haklarını kullanmaktan ibaret olan davranışlarına asla gölge düşürülemez milli varlığımızı tehdit eden komünizm, bölgecilik, mezhepçilik gibi tehlikeler karşısında Türk gençliğinin susması demek tüm Türklüğün tarih sahnesinden silinmesi demektir.”⁴² şeklindeki konuşmasıyla milliyetçi gençlerin, komünizmle olan mücadelelerini haklı ve yerinde bulduğunu dile getirerek, bu konunun Türk milleti için bir var olma mücadelesi olacak kadar önemli olduğunu belirtmiştir. A. Türkeş, 12 Mart'a doğru sokak gösterilerinden terör olaylarına dönüşen öğrenci olayları hakkında şunları söylemiştir: “Bugün Türkiye’de demokratik rejim ve devlet güvenliği bakımından üç önemli problem vardır. Komünizm, bölücülük ve mezhep farklılıklarının körüklenmesi. Komünistler strateji ve taktiklerini açıkça ilan ediyorlar. Duvarlara yazdıkları ‘Deniz, İnan, Ulaş-Kurtuluşa kadar savaş’ sloganı bir strateji açıklamasıdır. Bir Marksist iç harp ve sivil ihtilal ilanıdır. Bunların legal veya illegal yayınlarında dünyadaki çeşitli komünist iç harp taktikleri örnek gösterilerek silahlı kanlı vahşi bir iç harbe hazırladıklarını itiraf ediyorlar.”⁴³

Alparslan Türkeş, CKMP’de siyasi hayatının başladığı 1965 yılından, Sovyetlerin dağıldığı 1991 yılına kadar geçen sürede katıldığı her programda, seçim nutuklarında, demeç, röportaj ve yazılarında komünizmin Türkiye için büyük bir tehlike olduğu konusu üzerinde önemle durmuştur. A. Türkeş’in Türk milleti için komünizmin bir tehlike olduğu yönündeki bazı açıklamaları şunlardır: “Beynelmillel komünizm, içerdeki satılmış hainlerle bağımsız son Türk Devletini yıkmak istemektedir. Millet ve vatan bütünlüğümüze kast eden bu hain eller mutlaka kırılmalıdır. Bu amaçla bütün milliyetçi güçler, Bizans entrikalarından vazgeçmeli, Türk milliyetçiliği şuuru her müessesenin tavizsiz bir şekilde uygulayıp savunacağı bir ideoloji olmalıdır. Milletlerarası komünizmin uşağı, hain, satılmış anarşistler, Türk’ün ebedi vatani olan bu ülkeyi parçalamak, bölmek, komünist bir toprak haline getirmek istemektedir.”⁴⁴ “Osmanlı Devleti’nin son devresinde ve genç cumhuriyetimizin ilk yıllarında karşılaşmış hareketler gözümüzü korkutmuş her masum din inancının altında irtica arar hâle gelmişiz. Böylece dini eğitim ve öğrenim gizli ve ehliyetsiz ellerde kalmış, büyük bir kitle de dini inanç ve eğitimden tamamen yoksun bırakılmıştır. İşte bu manevi inanç boşluğu da beynelmillel komünizmin ilk tutanağı olmuştur. [...] Daha sonra

⁴²Turhan Feyizoğlu, a.g.e., 55-57.

⁴³Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket, I, Alternatif Yayınları, Ankara 1999, s. 683.

⁴⁴Metin Turhan, Başbuğ Türkeş, Kripto Kitaplar, Ankara 2014, s. 320-321.

‘Atatürkçülük’ kavramına sahip çıkılmamış, Atatürkçülük her sapık fikrin, arkasına sığındığı bir kalkan olmuştur. Komünistler bunu da çok güzel kullanmasını bilmişler, Atatürk devrimlerini devamlı devrim ve netice olarak da komünist devrim diye göstermek cüretini göstermişlerdir. Ezeli derdimiz olan taklitçilik; sosyal adaleti öne sürerek sosyalistliğe kulaklarımızı alıştırmış, sosyalistlik adeta bir Atatürkçülük ilkesi gibi tanıtılarak sosyalist devrimcilik ve komünistlik genç nesillerin dimağlarına ustaca yerleşmiştir.”⁴⁵ “Yaşadığımız çağda dünyanın en kanlı ve korkunç emperyalizmi Sovyet emperyalizmidir. Bu emperyalizm, sömürge yapmak istediği ülkelerde komünizm ideolojisini yaymak, insanların beynini yıkamak, kuklalar kullanmak suretiyle içeriden yıkmaya usullerini kullanmaktadır. [...] Türkiye, Sovyet Rusya ile komşu olan bir ülkedir ve onun tehdidi altındadır. Komünizm ideolojisi, sömürgecilik için bir silah olarak kullanılmaktadır. Bu bakımdan milletimizin bağımsızlığını korumak ve sürdürmek için komünizme ve bölücülüğe karşı bütün millet el ele verip karşı durmalıyız.”⁴⁶ “Sol ve komünist propagandasının gençliğe teklif ettiği ‘mit’ler, Mao, Che Guevera, Ho Şi Minh gibi silahlı terör metodunun sembolleridir. Sol neşriyatın propaganda resimleri, propaganda broşür ve bildirileri, sanki Türkiye bir genel ayaklanma ortamındaymış gibi gerillacılık, eşkıyalık telkin eden silahlı fanatiklerle doludur. Komünizm, bölücülük akımlarıyla bütünleşerek daha geniş tabanlara dayanmak için, her türlü bölücü propaganda ve akımlarla, içeride ve dışarda iş birliği halindedir.”⁴⁷

3. Dündar Taşer

Dündar Taşer⁴⁸, Türk milliyetçiliğinin siyasi bir hareket olarak 1960’lı yıllardaki gelişiminde, 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrasında liderliği üstlenen Alparslan Türkeş’in yakın çalışma arkadaşlarından ve aynı zamanda 13 Kasım 1960’ta A. Türkeş’le beraber tasfiye edilen on dört isimden biridir.⁴⁹ 1965 yılında, A. Türkeş’le beraber daha sonra Milliyetçi Hareket Partisi adını alacak olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ne katılan ve bir trafik kazasıyla hayatını kaybedeceği 1972 yılına kadar, partinin genel başkan yardımcılığını yapan Dündar Taşer, Ülkü Ocaklarının ve sonradan komando kampları olarak

---

⁴⁵Metin Turhan, a.g.e., s. 329-330.

⁴⁶Metin Turhan, a.g.e., s. 333.

⁴⁷Muhittin Nalbantoğlu, Alparslan Türkeş ile Tarihi Aydınlatan Sohbetler, Toker Yayınları, İstanbul 2010, s. 229; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 673.

⁴⁸Dündar Taşer’in hayatı ve fikirleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ziya Nur Aksun, Dündar Taşer’in Büyük Türkiye’si, 10. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010; Hakkı Öznur a.g.e., VI, s. 191-295; Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 699-700.

⁴⁹Murat Yılmaz, “Dündar Taşer”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik, 4, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.668.

adlandırılan eğitim kamplarının kurucularındandır ve “ölkücülük” isminin bir anlamda fikir babalığını yapmıştır.⁵⁰ D. Taşer, o zamana kadar farklı dernek ve teşkilatlarda yer alan milliyetçi gençliğin ve entelektüellerin anti-komünist bir misyonla merkezi bir teşkilat ve ideoloji çatısı altında birlik içinde toplanmasına çalışmış ve Batı’dan esen anti-komünist rüzgârın da tesiriyle büyük ölçüde başarılı olmuştur.⁵¹ 1960’ların Türkiye’inde kendisini “romantik milliyetçi” olarak tanımlayan D. Taşer’i entelektüeller üzerinde etkili kılan, siyasi mevkiinin yanında bir de farklı tarih görüşlerinin bulunmasıdır. D. Taşer, dönemin otoriter devletçi havasını ve Türk modernleşme hareketine muhalif, geleneksel milliyetçi düşüncesiyle veciz bir şekilde ifade etmektedir. 1960 sonrası siyasi fikir hayatına damga vuran, sosyalizm ve devletçilik tartışmalarıyla ülke kalkınmasına reçete aranırken D. Taşer, tarafları tarihe yöneltmektedir. D. Taşer’in tarih yorumu anti-komünist bir çizginin ötesinde sınıf çatışmasını ve hatta sınıf varlığını reddederek, halkla bürokrasi arasında bir çatışma ekseninde toplum ve siyaset anlayışını kurmaya hizmet etmektedir. Bu görüş, Türk siyasetinde Kemalizm’in de kullandığı yöntemin milliyetçi muhafazakâr bir muhtevayla işlenmesidir. D. Taşer’in görüşlerinin ilgiyle karşılanmasında bu durumun Türk siyasi kültüründe yer almasının yanında, 1960’lar boyunca sosyalist hareketlere yönelik tepkilerinde etkisi olmuştur.

Dündar Taşer, 1960’ların siyasi ortamından istifade edip, gelişme gösteren sol ideoloji hakkında düşüncelerini dönemin milliyetçi kanadının bir yayın organı olan “Devlet” dergisinde geniş bir şekilde ifade etmiştir. D. Taşer bu yazılarında solu, mülkiyet ortaklığı, din ve milliyeti kabul etmeme, sol görüşlü öğrenci eylemleri ve solun Atatürk’ün bir devrimci/solcu olduğu yönündeki iddiaları üzerinden eleştirmiştir. D. Taşer bu yazılarının birinde Sovyetlerin bu komünist rejimine ve özel mülkiyet meselesine şöyle bir eleştiride bulunmuştur: “Rus milleti içinden... bir ekalliyet iktisadi esaslara müstenit komünist partisi namı altında bir diktatörlük vücuda getirmişlerdir, gayelerinde milli değildirler. Şahsi hürriyet ve müsavat tanımazlar. Halk hâkimiyetine riayetleri yoktur. Dâhilde ekseriyeti cebir ve tazyik ile nokta-i nazarlarına itaate mecbur tutarlar. Hariçte propaganda ve ihtilâl teşkilâtı ile bütün dünya milletlerine kendi prensiplerini teşmile çalışırlar. Hâlbuki hükümet teşkilinde gaye evvela ferdi hürriyetin teminidir. ‘İnsan namuskârane, sahip olduğu mal ve mülküne istediği gibi tasarruf eder, satabilir, satmayabilir istediğine verebilir onları

---

⁵⁰Kemal Can, “Radikal Milliyetçiliğin En Büyük Örgütü: Ölkü Ocakları”, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, 2. Baskı, Stefanos Yerasimos, Nuray Mert, Kemal Can vd., İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 204.

⁵¹Tanıl Bora, Kemal Can, Devlet Ocak Dergâh, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 48.

mahvedebilir.’ Fikir ve kalem mahsulü olan her eser dahi sahibinin hakkıdır.”⁵² D. Taşer, Türkiye’de yaşanan sağ sol çatışmalarında solun galip gelmesi halinde ülkenin, hürriyetin olmadığı bir Sovyet peykine dönüşeceği görüşündedir. “Türkiye’de komünizmle milliyetçilik kesin neticeli bir savaşa girmektedir. Taraflardan birinin zaferi öbürünün tasfiyesi olacaktır. Bu mücadelede tarafsızlara yer yoktur, ne ondanım ne bundan diyenlerin akıbeti galip gelen tarafın iradesine tabidir. Bu iradenin nasıl tecelli edeceği de şimdiden bellidir. Komünizmin zaferi kazanması halinde bütün mülkler devletleşecek, bütün hürriyetler kaldırılacak. Türkiye idaresi istiklâlinden mahrum bir Sovyet peyki olacaktır. (Çekoslovakya gibi) Azıcık serbestlik isteğine karşı bütün peyklerin orduları tarafından işgale uğrayacak, başvekili Moskova’ya çağrılıp dövülecek, daha beteri de bu rejimin adına ‘özgürlük’ bu devletin haline de ‘Bağımsızlık’ demeye mecbur olacağız.”⁵³ D. Taşer Türkiye’de solcu olmanın aslında ayrıcalıklı bir durum olduğunu, toplumun her kesiminin bu durumdan faydalandığını hicivli bir üslupla ifade ederek solu şöyle eleştirmiştir. “Hiç olmazsa bir parça; çok faydalı üstelik kârlıdır da, vergi kaçırırsınız, sahtekârlık yaparsınız, kaçakçılık edersiniz, sonra da bunları kınarsınız. Ya siz? derlerse: ‘Efendim oğlan Mao’cu, kız Kastro’cu ben ortanın solundayım ama artık Ecevit’i de sığ buluyorum’ dersiniz herkes sizi takdir eder. [...] Öğrenci iseniz solcu olmak lazım! Üç memur aylığı kadar harçlık alırsınız, fabrikatör babanız, altınıza bir araba da çekmiştir, saçınızı enseye indirip bıyığının iki ucunu sarkıttınız mı her şey değişir, çenenize ulaşan favorilerle herkese tepeden bakarsınız, Mao’nun sözü Lenin’in nutku. Marx’ın Manifesto’sundan kırık dökük belenmiş cümleleri tekrarlıyorsunuz, Ahmet’in tartasını Mehmet’e bağışlar, işçiyi greve kışkırtır, çiftçiyi işgale gönderirsiniz. Fakültelerin kapılarını tutar, istediğinize kurşunu basarsınız. Kimi ölür kimi yaralanır. Yaralıyı almaya gelen ambulansı geri çevirirsiniz. Canı, katil, sapık değil; Atatürkçü, devrimci, ilerici sayılırsınız. [...] Yazarsanız solcu olmak lazım! Viskinizi içer. Amerikan sigarasının dumanını üflersiniz. Oğlunuz High School’de, kızınız Robert College’de okur, spor arabanız kapıda bekler, en ucuzundan sömürü edebiyatı yapar. 6. Filo erlerinin ziyareti oldu mu, iffet damarlarınız kabarıp, ‘karılarımız, kızlarımız elden gitti’ diye feryadı basarsınız. Ananızın iffetinden mesuliyet taşımadığınızı herkes bilir ama yüzünüze vuramaz, birisi çıkıp da İstanbul limanına bugün her milletten yüzlerce gemi gelir, onlara hiç ağız açmazsınız yoksa şilep tayfasına ırz helal midir? demez. Türkiye’yi her bölgesi ayrı mütalaa edersiniz, ırkları mezhepleri, dilleri dilinize dolar bütün nifak

⁵²Dündar Taşer, “Solcular Atatürkçü Değil Utanmazdırlar”, Devlet, 52, 30 Mart 1970, s. 12.

⁵³Dündar Taşer, “Tarafların Durumu”, Devlet, 68, 20 Temmuz, 1970, s. 12.

unsurlarını diriltirsiniz. Hain, bölücü, yıkıcı değil Atatürkçü, devrimci, ilerici sayılırsınız.”⁵⁴ D. Taşer, dış politikaya Türk’ün cihangirliği açısından baksa da esasen gerçekçidir ve dış politikadaki ilk öncelik Rus tehlikesindedir. D. Taşer, NATO’yu, Rusya’ya karşı Batı’yla kurulan cephe birliğinin devamı olarak görmektedir. Bu bağlamda komünizmi, tarihi Rus tehdidinin yeni bir tezahürü olarak değerlendirmektedir.⁵⁵

Dündar Taşer, solcuların Atatürk’ün bir devrimci dolayısıyla da solcu olduğu yönündeki iddiaları üzerinde yazdığı birçok makalede bu konuya değinmiş ve Atatürk’ün asla bir solcu olamayacağını, onun gerçek bir milliyetçi olduğunu iddia etmiştir.⁵⁶ “Atatürk ismi, bizim solcuların en çok istismar ettiği kelimedir. Önceleri fese karşı şapka sol, hilâfete karşı cumhuriyet soldur, diye başlayan istismar zaman içinde dozunu artırarak Atatürk bir solcudur haline gelip dayandı. Artık Vietnamlı Komünist Atatürkçü sayılmaktadır. Lenin, Che Guevera, Mao gibi komünist liderlerle Atatürk bir tutulmakta, her komüniste Atatürkçü denilmektedir. O hale geldi ki komüniste yapılan tecavüz, Atatürk’e yapılmış ilân edilerek umumi efkâr bulandırılmaktadır. Bu iddiaları dayandırmak için de Atatürk’ün ağzından vecizeler uydurmak, komünist sloganların altına, ‘Atatürk diyor ki,’ diye yazmak sahtekârlığı yaygın bir usul olmuştur. [...] Bütün bu uydurmacılığa rağmen Atatürk, gerek yaşayışı gerek tatbikatı gerekse düşünceleriyle iddia sahiplerinin yalanını açıkça ortaya koymaktadır. Atatürk öldüğü tarihte Türkiye’nin en büyük servet sahiplerinden biridir. Türkiye İş Bankası’nda birkaç milyonluk serveti ve ülkenin birçok şehrinde çiftlik ve arazileri vardır. Bütün vesikalar gösteriyor ki Atatürk, Türkiye’nin en büyük sermayedarı, en büyük toprak sahibi idi. İktisaden solda değil sağdaydı. [...] Solcuların Kapitalist toprak ağası ve gerici tarifleri ile kastettikleri Atatürk’ün kendisidir. Çünkü Atatürk fiilen ve dinen sağcıdır. Solcuların kızdığı bütün Özelliklere maliktir. Servet sahibidir. Toprak sahibidir. İnanç sahibidir. Ama yine de solcular Atatürkçü’dür, sağcılar düşmanıdır! Dünyanın hiçbir yerinde bu acayiplik yoktur, İngiliz Komünisti Churchill’ci, Fransız komünisti De Gaulle’cu olduğunu iddia etmez ama bizimkiler Atatürkçüyüm demekten utanmazlar. Komünist her yerde komünisttir ama bizde üstelik utanmazdır da.”⁵⁷

---

⁵⁴Dündar Taşer, “Zenginsiz Solcu Olmak Lazım”, Devlet, 64, 22 Haziran 1970, s. 12; Dündar Taşer, “Saadet Zinciri”, Devlet, 39, 29 Aralık 1969, s. 12.

⁵⁵Murat Yılmaz, a.g.m., s. 675.

⁵⁶Dündar Taşer’in Atatürk’ün solcu olmadığına dair yazdığı yazılar hakkında bkz. Dündar Taşer, “Solcular ve Atatürkçülük”, Devlet, 74, 31 Ağustos 1970, s. 12; Dündar Taşer, Solcular Atatürkçü Değil Utanmazdırlar”, Devlet, 52, 30 Mart 1970, s. 12; Dündar Taşer, “Solcular ve Atatürk”, Devlet, 16, 21 Temmuz 1969, s. 12; Dündar Taşer, “Solcular ve Atatürk”, Devlet, 13, 30 Haziran 1969, s. 12.

⁵⁷Dündar Taşer, “Atatürk’ü Sömürenler”, Devlet, 51, 23 Mart 1970, s. 12.

Dündar Taşer, Türkiye’de hem 1960’ların siyasi ortamının, hem de Avrupa’da yaşanan 68 hareketinin etkisiyle Türkiye’de de baş gösteren öğrenci olaylarının ülkenin siyasi ve sosyal hayatına zarar verdiğini ancak milliyetçilerin bu gidişata dur diyerek solun planını bozduğunu savunmaktadır. “Türkiye uzun zamandan beri derin bir buhran içindedir. Bu buhran, bilhassa 1968 de çok bariz, çok görünür, elle tutulur hale geldi. Komünist tahrikât 1919’dan beri yaptığı çabaları 1968 de aksiyon haline, onların deyimi ile eyleme soktu. Bu eylem safha safha gelişti. [...] 1968-1971 arasında bu üç sene içerisinde üniversiteyi ellerine alıp üs yapmak istediler. Mutlak surette oraya hâkim olmak, o muhtariyeti sanki ayrı bir devletmiş gibi kullanmak ve buradan hareket ederek Türk cemiyetini tedirgin etmek, sonra üniversitenin duvarları içine girip takibattan kurtulmak... Oyunları bu oldu. Bu oyunlarını milliyetçi gençler bozdu. Ülkücü gençler bu oyunu bozdular.”⁵⁸ Öğrenci olaylarıyla ilgili bir başka yazısında D. Taşer, şunları ifade eder: “Neticeyi şöylece özetleyebiliriz; Solcular hâdise çıkarır, solcu olan çevreler yalnız milliyetçiyi suçlar, solcu olmayanlar solcuyu kınarken milliyetçiye de vurur. Solcular adam öldürür, suçu milliyetçiye atar, polis doğruyu bilir ama Türk Ocağını basar, çünkü solcu teşekküller üniversite içinde kuruludur. Hükümet kendisine hırsız diyene aldırılmaz, aciz diyene kızmaz, küfredene karışmaz, yalnız sağcı denmesinden ödü kopar. O da bu vehimle solcuyu bırakıp milliyetçiye tebelleş olur. Milliyetçi genç ise sıkmadığı kurşunun atmadığı dayağın, işlemediği cinayetin faili diye karakolda, mahkemede hapiste sürüklenir durur. Türkiye’nin Milliyetçi çevreleri ise günlük hayatın çarkına girmiş, kendi hayatı üzerinde oynanan oyuna lakayt, yılan görmüş kurbağa gibi durmaktadır. Ama bu uzun sürmez milliyetçiler ortadan silinirse kabak başlarına patlayacaktır.”⁵⁹ D. Taşer, adeta terör olaylarına dönüşen bu öğrenci olayları karşısında siyasileri yavaş davranıp gerekeni yapmamakla, sorumsuzlukla ve öğrencileri kullanmaya çalışmakla suçlamıştır. “Milliyetçi gençlerin birçoğunu tanırım; ifratları ve tefrikleri ile hataları ile sevapları ile Türkiye’yi bütün meseleleriyle yüklenmeye gönüllü ve güçlüdürler. Solcu gençlerin sapmaları büyüklerin günahıdır. Kimi siyasi manevra için, kimi siyasi denge için, kimi de siyasi çıkarları için gençleri bu yola ittiler, halada itiyorlar. Milliyetçilik solculuktur diye gençlerin tabii ve irsi hasletlerini istismar eden hainler de bu gençleri daha da sola çekmektedirler. İmparatorluk devrinde çarlığa hizmet eden Rum ve Ermeni

---

⁵⁸Dündar Taşer, “Yeni Kavga Devrinin Ümidi Yine Ülkücü Gençliktir.”, Devlet, 148, 26 Haziran 1972, s. 9-8.

⁵⁹Dündar Taşer, “Birer Birer”, Devlet, 58, 11 Mayıs 1970, s. 12; Dündar Taşer, “Birer Birer”, Devlet, 58, 11 Mayıs 1970, s. 12; Dündar Taşer, “Denenmiştir”, Devlet, 56, 27 Nisan 1970, s. 12.

azınlığının rolünü cumhuriyet devrinde, Sovyetler için bu gençlere verdiler. Ama asıl suçlu idealsiz, heyecansız yüreksiz, sorumsuzlardadır.”⁶⁰

Dündar Taşer, 1960’larda hızla kapitalistleşen, sanayileşen ve şehirleşen Türkiye’de etkinleşen sosyalizme karşı Soğuk Savaş döneminin dünya ve Türkiye şartlarında anti-komünist bir misyonla otoriter ve milliyetçi bir hareket olan MHP’nin ve Ülkü Ocaklarının kurulmasında rol oynamıştır. D. Taşer’in Türk siyasi kültüründe zaten var olan otoriter ve sınıf mücadelesini reddeden tarih anlayışını geleneksel milliyetçilik düşüncesiyle yeniden yorumlamasından doğan etki halen devam etmektedir.⁶¹

4. Galip Erdem

Galip Erdem⁶², isminin önünde hukukçu, bürokrat, siyaset adamı, gazeteci gibi birden fazla sıfatı barındıran ama bu sıfatların da ötesinde daha çok milliyetçi kimliğiyle tanınan, sadece milliyetçilerin değil, toplumun her kesiminden insanın yazılarını takip ettiği 1960 ve 1970’li yılların önemli milliyetçi entelektüellerden birisidir. 1953 yılında devlet memuriyetiyle başladığı meslek yaşamına, 1961 yılında Tercüman gazetesinde fıkra yazarlığıyla devam eder. Bu tarihten itibaren bir taraftan Yeni İstanbul, Zafer, Sabah, Bizim Anadolu, Devlet, Töre, Bozkurt ve Ortadoğu gibi birçok dergi ve gazetede yazılar yazarken, diğer taraftan farklı dönemlerde Başbakanlık, Kültür Bakanlığı, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü’nde müşavirlik görevlerini icra etti.⁶³ 12 Eylül darbesi sonrası Avukatlığa başlayarak MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası’nda milliyetçilerin avukatlığını üstlendi. Yakın dostu olan Peyami Safa’nın siyasi yazılarından oldukça etkilenen ve onunla aynı çizgide olmaya özen gösteren Galip Erdem, milliyetçilerin teşkilatlanmaya başladığı 1960’ların ikinci yarısında ülkücü kadroların yetişmesinde öncülük etti. 27 Mayıs sonrası Türk Ocaklarının askeri yönetim tarafından kapatılması üzerine, milliyetçi gençlerin faaliyetlerini sürdürebilmesi için askeri yönetimin dikkatini çekmemek amacıyla “Üniversiteliler Kitap Kulübü” adında bir kulüp kurdu. Bu kulüpte isimleri daha sonra duyulacak olan Nuri Gürgür, Sadi Somuncuoğlu, Ayvaz Gökdemir, Namık Kemal Zeybek, Nevzat Kösoğlu, Yücel Hacaloğlu ve Cezmi Bayram gibi pek çok devlet, siyaset ve sivil toplum kuruluşu yöneticisi faaliyette bulunmuşlardır. G. Erdem,

⁶⁰Dündar Taşer, “Gençlik”, Devlet, 91, 28 Aralık 1970, s. 12.

⁶¹Murat Yılmaz, a.g.m., s. 676.

⁶²Galip Erdem’in hayatı ve hakkında yazılan yazılarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Galip Erdem’in Ölümünün 10. Yılı Dolayısıyla Ülkücülük Nedir Ülkücü Kimdir? Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları Nu: 30, Ankara 2007; Hakkı Öznur, a.g.e., VI, s. 303-412.

⁶³Galip Erdem, Ülkücünün Çilesi, 10. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 7-9.

Alparslan Türkeş'in 1965'te CKMP'ye Genel Başkan olması üzerine bu partiden siyasete atılma kararı aldı ve 1965 genel seçimlerinde Samsun'dan CKMP milletvekili adayı oldu. 1967'deki CKMP Kurultayında Genel İdare Kurulu Üyesi seçildi.⁶⁴ G. Erdem, partiye katılması ve aktif görevler üstlenmesi özellikle partinin teşkilatlanma çalışmalarına büyük önem verdiği 1965-70 yılları arasında partiye ciddi anlamda bir güç kazandırdı. G. Erdem bu kapsamda Genç Ülkücüler Teşkilatı ve Ülkü Ocakları'nda gençlere Türklük şuuru ve milliyetçilik anlayışının kazandırılmasında, komünizm gibi devlete ve millete karşı olan ideolojiler hakkında gençlerin bilgilendirilmesi hususunda pek çok seminer ve konferanslar verdi. Amacı ülkücü gençliğin milli değerlere bağlı, tarih şuuruna sahip, yüksek ahlaklı insanlar olarak yetişmesini sağlamaktı.⁶⁵

Galip Erdem, gazetecilik yaptığı süre boyunca yazdığı yazıların pek çoğunda komünizm karşıtlığını konu edinmiştir. G. Erdem, bu yazılarda halka komünizmin ülkemiz için ne büyük bir tehlike olduğunu, içimizdeki birtakım vatan hainlerinin başarılı olması halinde Türkiye'nin Sovyetlerin bir peyki olacağı yönünde sık sık uyarılarda bulunmuştur. G. Erdem bu konu hakkında yazdığı bir yazıda şunları söyler: "İşimize gelmeyen her fikri 'Vatan hainliği' ile damgalıyormuşuz. Karşımıza kim çıkarsa 'Sen vatan hainisin' diyormuşuz! Biz, sadece komünistlere 'Vatan haini' deriz; daima da diyeceğiz. Çünkü bir komünistin vatan hainliği öylesine belli bir hüviyettir ki, ayrıca ispat edilmesine hacet yoktur. Bir komünistin lügatinde vatan mefhumuna yer olmadığını, vatan sevgisinin 'Dünya işçilerinin birleşmesine set çeken menfur bir his' sayıldığını elbette bilirsiniz; bilmeniz gerekir. Bu yüzden, bir komüniste: 'sen, vatan hainisin' demek asla bir hakaret değildir; bilâkis, iltifat yerine geçer. [...] Tekrar edeyim: Komünist olmayanlarınıza, başkaca bir delil yoksa hiçbir zaman 'Vatan haini' demedik. Komünist olanlarınıza da 'Vatansever' demek suretiyle hakaret etmedik. Daha ne istiyorsunuz? Teşekkür edeceğiniz yerde, niçin kızılıyorsunuz?"⁶⁶ Galip Erdem, komünizmin hiç de öyle anlatıldığı gibi ideal bir yönetim sistemi olmadığını, komünizmin temel taşı olan işçi sınıfı ve onların sahip olduğu birtakım temel haklar üzerinden eleştirerek şunları yazmıştır. "İşçi haklarını savunmak, emek sahiplerinin sömürülmesini önlemek, hatta daha ileri giderek bir işçi diktatörlüğü kurmak iddiaları ile ortaya çıkan komünizm, işçiyi tam manası ile köle haline getiren bir tatbikata sahne olmuştur. Bu bakımdan gerek işçilerin, gerekse işçi dertlerini gerçekten benimseyen her münevverin komünizmi en büyük düşman saymasından daha tabii bir şey olamaz.

⁶⁴Hakkı Öznur, a.g.e., VI, s. 306-307.

⁶⁵Hakkı Öznur, a.g.e., VI, s. 308.

⁶⁶Galip Erdem, Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Mektuplar, 2. Basım, İstanbul 2012, s.18-19.

Hesaplarına uygun düştüğü vakit işçi sınıfının ‘Yegâne ilerici sınıf’ olduğunu söyleyen komünistler, aslında hiçbir zaman samimi olmamışlardır. İşçiyi asla sevmemiş, asla itimat etmemiş ve daima hakir görmüşlerdir. İktidarı ele geçirmeden önce işçi konusundaki görüşlerini titizlikle saklayan komünist liderler, iktidara geldikten hemen sonra maskelerini düşürmüş, emekçilere kan kusturan zalim bir icraata girişmişlerdir. Dünya işçilerinin ‘Kurtarıcı Meleği’ gibi gösterilmeğe çalışılan Lenin, bakınız, işçileri nasıl tarif ediyor: ‘Üşengeç, uyuşuk, dar kafalı ve tembel!’ [...] Komünist rejimler, işçiye hak namına hiçbir şey tanımamışlardır. Meselâ, işçinin grev hakkı yoktur. Verilen ücreti beğenmemek, grev taraftarlığı yapmak, en hafifinden ‘Gericilik’ ve ‘Sınıf düşmanlığı’ olarak ilân edilmekte ve cezalandırılmaktadır. Komünist partisinin on birinci kongresinde, Lenin: ‘Proleter hükümetle idare edilen bir memlekette, sık sık grevlere başvurmak, ancak, işçilerin kültürde geriliği, siyasi gelişme noksanlığı, hükümete saldırma ve mazi olmuş kapitalizm ve tekelciliğin yeniden canlanması olarak tarif edilebilir.’ diyordu. [...] Komünist bir memlekette işçi sendikalarının vazifesi işçi sınıfının daha kolay bir şekilde sömürülmesini temin etmek, bu hususta hükümete yardımcı olmaktır. Hür dünya sendikacılığının işçilere sağladığı haklara mukabil, komünist sendikacılar, iş hacminin arttırılması ve ücretlerin düşürülmesi gibi meselelerde komünist liderlerin köleliğini yapmışlardır.”⁶⁷ G. Erdem, komünizm tehlikesi karşısında onunla en etkili biçimde mücadele etmenin yolunu manen kuvvetli olmaya bağlamaktadır. “Bilmeyenler karışmasın. Lâf ebeliğine artık bir son verilsin. Saflar belli olsun; kimin neye hizmet ettiği meydana çıksın. Dâva malûmdur. Bizde pek bilinmese bile dünyaca biliniyor: Komünizme karşı mücadelenin en müessir yolu manen kuvvetli olmaktır. Gönüllerin ve kafaların boş kalmaması, iman ve bilgi ile doldurulmasıdır; komünizmle ilgili gerçeklerin açıkça ortaya konmasıdır. Yazdıklarına inanmayanlardan ricam: Zahmet olacak ama lütfen sorsunlar. Hiç değilse bu kadarını esirgemesinler.”⁶⁸ G. Erdem’inde tıpkı diğer milliyetçiler gibi Sovyetlere ve komünizme olan düşmanlığının altında Sovyetlerin, Türki Cumhuriyetlere karşı uyguladığı anti-demokratik uygulamalardan doğan tepki yatmaktadır. “En fazla ezilen milletlerden biriyiz. En az 40 milyon milletdaşımız hala eziliyor, bağımsızlığına hala kavuşamadı. Ezilenlerin ezenleri yok edeceği Başkan Johnson’a sık sık hatırlatılıyor da, Brejnev yoldaşa, Mao yoldaşa niçin hatırlatılmıyor? Amerika, Vietnam halkını gerçekten eziyorsa hemen yok olsun. Bir Türk milliyetçisi olarak beni hiç ilgilendirmez; hele hiç üzmez. Ama Türkistanlı kardeşlerimi ezen Kızıl Çin’in yok olması; ama Türkmenlerimi, Özbeklerimi, Kıvrımlı kardeşlerimi, Azerbaycanlı soydaşlarımı,

⁶⁷Galip Erdem Milliyetçilik ve Sosyalizm..., s. 35-36.

⁶⁸Galip Erdem Milliyetçilik ve Sosyalizm..., s. 41-42.

Kafkasyalı dindaşlarımı ezen Rusya'nın yok olması beni çok ilgilendirir. Vietnam sergisini düzenleyenleri de her halde ilgilendiriyordur; ilgilendirmesi gerekir, öyleyse Amerika'nın yok olmasını istemekle yetinmesinler; Çin'in de, Rusya'nın da yok olmasını istesinler.”⁶⁹ Erdem, bir başka yazısında Vietnam'da yapılanlar dolayısıyla ABD'yi protesto eden gençler seslenerek “Anladık! ‘Tam bağımsız, gerçekten demokratik’ bir Türkiye istiyorsunuz. Onu da anladık. Peki ama Sovyet ve Çin emperyalizmleri ile niçin uğraşmıyorsunuz? Esir Türk illerinin ‘Tam bağımsız, gerçekten demokratik’ birer ülke olmalarını niçin istemiyorsunuz? Sosyalizme inancınızın soydaşlarınızla ilgilenmeyi önlediğini sanıyorsanız, tez haber vereyim ki, yanılıyorsunuz!”⁷⁰ G. Erdem, milliyetçilik ile Marksizm'in asla bir arada olamayacağını, bir insanın hem milliyetçi hem de Marksist olmasının mümkün olmadığını ve milliyetçilerin komünizme neden düşman olmaları gerektiğini Marks'ın düşünceleri üzerinden şöyle ifade etmiştir: “Bir kimsenin hem Marksist hem de milliyetçi olabileceğini düşünebilmek, aynı kimsenin hem Hristiyan, hem de Müslüman olabileceğini kabul etmekten farksızdır. Hatta bir bakıma aradaki mesafe daha büyüktür. İhtilâlcî sosyalizmle milliyetçiliğin bağdaşamayacağı nasıl bir gerçekse; entelektüellerimiz, hele gençlerimiz içinde hem Marksist, hem de milliyetçi olduklarına samimiyetle inananların bulunduğu da o kadar gerçektir. Böylesine bir çelişikliğin başlıca sebebi bilgisizliktir. Marksist gençler, Marksizm'in millet hakkındaki görüşünü bilseler, ya Marksizm'den yahut milliyetçilikten vazgeçmenin kaçınılmazlığını da anlayacaklardır. [...] Karl Marks'ın ünlü eseri Manifesto'dan delil vereceğim. Marks ve baş çömezi Engels, aynen şöyle diyorlar: ‘Komünistleri vatan ve milleti yok etmeğe çalışmakla itham ediyorlar. İşçilerin vatanı yoktur ki, onlar malik olmadıkları bir şeyden mahrum edilsinler! İşçi sınıfı iktidarı ele almadıkça, kendisi bir millet olarak teşkilatlanmadıkça, o sınıfın kendisi bir milli unsurdur.’ ‘Milletler arasındaki farklar, milli özellikler, milletlerarasındaki düşmanlıklar; burjuvazinin gelişmesi, üretim usullerinin her memleketle yeknesak bir şekil alması, ticaret hürriyeti ve bundan doğan hayati münasebetler sonucunda yıkılma yoluna girmiştir. Proletaryanın hâkim olması, iktidarın proletaryanın eline geçmesi, milletlerin ortadan kalkmasını daha da çabuklaştıracaktır.’ Bu kadar açık bir ifadeye ve kesin bir hükme başka bir şey ilâve etmeğe her halde ihtiyaç yoktur. Marksizm, iktidara geçtiği vakit, milletlerin ortadan kalkmasını çabuklaştıracığını ilân ettiğine göre, bir insanın hem Marksist, hem de milliyetçi olması nasıl

---

⁶⁹Galip Erdem Milliyetçilik ve Sosyalizm..., s. 124.

⁷⁰ Galip Erdem, “Turancılık Nedir?”, 12, 23 Haziran 1969, s. 5; Galip Erdem Milliyetçilik ve Sosyalizm..., s. 133.

mümkündür? Milleti ortadan kaldıran bir milliyetçiyi düşünebiliyor musunuz, Gerçekten demokratik tam bağımsız Türkiyeciler sosyalistler!”⁷¹

Galip Erdem, 1960’ların ikinci yarısında Avrupa’daki 68 öğrenci hareketlerinin de etkisiyle Türkiye’de de baş gösteren ve protestolarla başlayıp şiddet olaylarına dönüşen öğrenci hareketlerine birkaç yazısında değinerek şunları yazmıştır: “Mecliste yumruklaşıyor, fakültede sandalyeler kafalarda parçalanıyor, sokakta gençler birbirini kovalıyor. Milletini gerçekten seven bir insanın, böyle bir manzara ile karşılaştıktan sonra yüreğinin yanmaması, yaşadığına kahretmemesi mümkün değildir. Bir memleketin insanları, hele gençleri birbirlerini sevmek, birbirlerine güvenmek, birbirlerini korumak zorundadırlar. Dövüşmek yalnız bir yerde doğrudur, güzeldir. Hatta kutsaldır: Savaşta. Komünistlerin, dünyanın her tarafında olduğu gibi vatan haini sayılmaları gerektiğini, memleketlerini Sovyetlere peşkeş çekmek için çalıştıklarını iyi bilenlerdenim. Ama komünist yazarları okuyan, okuduklarının doğruluğuna inanan, komünistleri şurada burada konuşurup alkışlayan, diğer arkadaşlarını gericilik ve faşistlikle suçlayan bütün gençlerin vatan haini olmadığını da gayet iyi bilirim. O talihsiz gençlerin kaderlerindeki aksilik yeterli bir eğitimden geçmemeleri, komünizmin gerçek manasını, hele Türkiye bakımından nasıl bir tehlike olduğunu öğrenememeleridir. [...] Komünist, milletin mutlu bir birlik şuuruna ermesinden ödü kopar. Komünist bir yazar, partizan yetiştirmek ister. Komünistin gayesi bölmektir, ayırmaktır. Millet varlığının korunması yönünden kanser gibi tehlikeli bir hastalık olan sınıf şuurunu doğurmaktır. Beyin yapısının bu özelliğinden ötürü taraftarlarını, kendisine inananları daima kışkırtır; davranışlarının haklı olduğunu, ilericiliğe hizmet ettiklerini yazar. Kavga çıkmasını sağlamak için var gücünü ortaya koyar; çıkan kavgayı körükler, havanın yumuşamasından endişe eder. [...] Komünistlere inananların, vatan hainlerini alkışlamayı vatanseverlik sayanların çoğu uyandırılmağa muhtaçtır. Kavgalara üzüldüğümün, hatta bana ve benim gibilerine sövenleri sevişimin sebebi budur.”⁷² G. Erdem yine bu konuya dair bir başka yazısında “Kavganın hüviyeti de bellidir, hedefi de komünist bir azınlık, seçimlerden tamamen ümidini kesince, ihtilâl yolu ile iktidarı ele geçirmenin peşine düşmüştür ve hareketine başlangıç noktası olarak iç savaşı seçmiştir. Havaya kalkan sol yumrukların ve ‘Bağımsız Türkiye’ sloganlarının gerisinde Türk varlığını tarih sahnesinden silmek niyeti apaçık sırtıyor. Belki yüz defa yazdık: Komünist kışkırtmalara katılanların hepsi hain değildir, hatta aldatılmışların sayısı daha çoktur. Yazık ki, bir

⁷¹ Galip Erdem Milliyetçilik ve Sosyalizm..., s. 135-136.

⁷² Galip Erdem Milliyetçilik ve Sosyalizm..., s. 115-116.

noktadan itibaren ihanetle gafletin hiç farkı kalmaz.”⁷³ diyerek bu öğrenci olaylarının ülkeyi bir ihtilale sürüklediğini ve öğrencilerin bu oyunda baş rolü oynadıklarını yazmıştır.

5. İlhan (Egemen) Darendelioğlu

İlhan Darendelioğlu, yakın dönem Türk siyasi tarihi içerisinde özellikle Türkiye’deki komünist faaliyetlere karşı verdiği mücadeleyle adını duyurmuştur. Öğrencilik yıllarından itibaren milliyetçilik düşüncesini sahiplenmiş olan İlhan Darendelioğlu, yüksek tahsil için geldiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümü onun bu milliyetçi düşüncelerini daha da olgunlaştırmıştır. Bu dönemde başta Nihal Atsız olmak üzere İstanbul’daki birçok milliyetçi isimle temasta bulunmuştur. İlhan Darendelioğlu, 3 Mayıs 1944 Türkçülük Turancılık davasının görüldüğü dönemde edebiyat ve sanat adı altında komünizm propagandası yaptığını iddia ettiği şairleri bir araya getirerek yazdığı “Solcu Şairler Antolojisi” adlı bir broşür dolayısıyla gözaltına alınmıştır.⁷⁴ İlhan Darendelioğlu, henüz yirmili yaşlarında iken milliyetçi örgütlenmeler içerisinde aktif bir şekilde görev almış, temeli bu yıllara dayanan komünizme karşı mücadele hareketinin içerisinde yer almıştır. İlhan Darendelioğlu, son yılında okulu bırakarak bir taraftan İstanbul’daki çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazıyor, diğer taraftan da ülkedeki komünist faaliyetleri takip ederek komünizmle mücadele etmenin yollarını arıyordu. O dönem görüşlerini, kendi çıkardığı ve Cezmi Türk, Necdet Sançar, Arif Nihat Asya gibi önemli milliyetçi isimlerin de yazılar yazdığı “Toprak” dergisinde dile getiriyordu. İlhan Darendelioğlu, meslek yaşamı boyunca Yeni İstanbul, Son Havadis, Bizim Anadolu ve Ortadoğu gazetesi gibi milliyetçi ve muhafazakâr gazetelerde yazılar yazmıştır. Bu gazetelerin dışında Türk’e Doğru, Tanrıdağ-II, Milli Yol, Milli Hareket, Milli Işık adlı dergilerde pek çok makalesiyle birlikte, Türkiye’deki komünist faaliyetleri anlattığı ve komünizmi eleştirdiği çok sayıda kitabı yayınlanmıştır.⁷⁵

İlhan Darendelioğlu’nun komünizm karşıtı fikirleri ve hareketlerinin kamuoyu tarafından asıl duyulduğu ve etkili olduğu dönem, Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği’nin kurulduğu ve İlhan Darendelioğlu’nun Genel Başkan seçildiği 1960’lı yıllar olmuştur. Dernek, 1965-70 yılları arasında sol hareketin etkili olduğu ve gerçekleştirilen eylemlerle kamuoyunun dikkatinin çekildiği dönemde, komünizme karşı düzenlediği

---

⁷³Galip Erdem Milliyetçilik ve Sosyalizm..., s. 146.

⁷⁴İlhan Darendelioğlu, Büyük Kavga, 2. Baskı, Oymak Yayınları, İstanbul 1976, s. 57.

⁷⁵Selim Yıldız, Güneyle Yiğit İlhan (Egemen) Darendelioğlu ve Siyasi Mücadelesi, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 33-44.

gösteri, yürüyüş ve konferanslarla adını duyurmuştur.⁷⁶ Bu komünizm karşıtı gösterilerin düzenlenmesi, kitap, dergi ve afişlerin hazırlanması ve diğer bütün komünizm karşıtı faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde en büyük rolü İlhan Darendelioğlu oynamıştır. Bu sebeple onun komünizm ideolojisine ve komünistlere bakışı tüm bu faaliyetlerin anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

İlhan Darendelioğlu, komünist ideolojiyi anlattığı “Komünizm Nedir? Komünist Kimdir?” adlı kitabının henüz dördüncü sayfasında komünizm için şu cümleleri kullanmıştır: “Komünizm: Yalan, İstismar, İftira, Baskı, Korku, Cinayet, Din Düşmanlığı, Servet düşmanlığı, Beynelmilelcilik, Kozmopolitik demektir.”⁷⁷ İlhan Darendelioğlu, bu suçlamalarının ardından şöyle devam etmektedir: “Komünistler her yerde, kurulu sosyal ve politik düzene karşı, her türlü devrimci (ihtilâlcı) hareketi desteklerler. Onlar, bütün bu hareketlerde o andaki gelişme derecesi ne olursa olsun, mülkiyet meselesini hareketin temel meselesi olarak ön plana çıkarırlar. Onlar, hedeflerine ancak mevcut sosyal şartları zorla devirerek ulaşmanın mümkün olduğunu açıkça ilân ederler. Varsın egemen sınıflar bir komünist devrimi korkusuyla titresinler. [...] Komünist faaliyetlerin kesif veya komünist partilerinin kuvvetli olduğu ülkelerde huzur değil anarşi vardır, bunalım vardır, korku vardır, cinayet vardır. İtalya bunun en tipik bir örneğidir. Kaldı ki Türkiye’de de komünistlere imkân, fırsat ve taviz verildiği için son yıllarda aynı huzursuzluk bizde de açıkça görülmeye başlamıştır. [...] Komünizm, bir baskı ve korku sistemi olduğu için her çeşit özgürlüklere düşman, sınıf şuurunu körüklediği içinde, eşitliği ortadan kaldıran bir rejimdir. [...] Bir ülke düşünün ki idare edenlerle edilenlerin en doğal hakkı olan; seyahat özgürlüğü; seçme ve seçilme özgürlüğü, basın özgürlüğü, sendika özgürlüğü, fikir özgürlüğü kısıtlanmıştır. Hatta yok edilmiştir. Bir ülke düşünün ki idare edenlerle edilenler arasında korkunç bir tezat vardır. Yargı gücü değil, icra gücü hâkimdir.”⁷⁸ İlhan Darendelioğlu, bir başka yazısında komünizmin ne anlama geldiğini ve ülkeye neler katacağını şöyle anlatmaktadır: “Komünizm, emrine soktuğu her kişinin kafasını ve vicdanını, Kardeşlik yerine haset, sevgi yerine kin, barış yerine düşmanlık, şefkat yerine baskı, insani ve medeni duygular yerine vahşet, dehşet ve cinayet duygular sarmıştır. İşte masum ve büyük bir çoğunluk böylesi bir

---

⁷⁶“Basında komünist faaliyetleri’ hakkında konferans verildi.”, Milliyet, 26 Aralık 1964, s. 7; “Komünizmi ve Gafleti Tel’in Mitingi Yapıldı.”, Milliyet, 21 Mart 1966, s. 1,7; “Komünizmle Mücadele Derneği Rus Konsolosluğu önünde gösteri yaptı.”, Milliyet, 8 Kasım 1970, s. 1 “Komünizmle Mücadele Derneğinin tertiplelediği konferanslar: Prof. Dr. Cezmi Türk tarafından ‘Milliyetçilik Anlayışımız’ konusunda verilecektir.”, Milliyet, 15 Ocak 1957, s. 2; İlhan Darendelioğlu, Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri, 3. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 1977, s. 319-320.

⁷⁷İlhan Darendelioğlu, Komünizm Nedir? Komünist Kimdir?, Toprak Yayınları, İstanbul 1979, s. 4.

⁷⁸İlhan Darendelioğlu, Komünizm Nedir..., s. 9-14.

koru içinde sindirilmiş, şehirler ve kasabalar modem hapishaneler haline getirilmiştir. [...] Bilindiği gibi komünist ülkelerde, seçme ve seçilme hürriyeti yoktur. Parti kurma hürriyeti yoktur. Basın hürriyeti yoktur, ibadet hürriyeti yoktur. Yani demokratik ve hür ülkelerde mevcut hürriyetlerin hiçbiri komünist ülkelerde yoktur. Fakat onlara sorarsanız; ‘vardır’ derler ve örnek verirler. Aslında verilen örneklerin hepsi zevahiri kurtarma, masum kafayı avlamak içindir.”⁷⁹

Komünizmin tanımından ve zararlarından sık sık bahseden İlhan Darendelioğlu, komünistin kim olduğu ve cemiyet içerisinde bir komünistin nasıl tanınacağını ise şöyle tarif ediyor: “Bir komünisti tanımanın en kestirme yolunun, o kişiye Karl Marks veya Lenin’in düşünce ve faaliyetlerini benimseyip benimsemediğini sormaktır. Şayet o kişi, adı geçen kişileri sevdiğini veya benimsediğini itiraf ediyorsa, hiç şüpheniz olmasın koyu hatta katı bir komünisttir. Bu hususları açıkça itiraf etmemesine rağmen sizi şüpheye davet ediyorsa şu hususlara dikkat etmek gerekir. Bir insan din düşmanı ise, milli ve manevi değerlerimizin düşmanı ise, üstünde yaşadığı yurdun düşmanı ise, tarihini ve topyekûn geçmişini inkâr ediyorsa, mukaddesata saygısı yok, Allah’ı tanımıyorsa, Edebiyat, kültür ve medeniyet hazinelerini tanımıyorsa, servet ve mülkiyetin düşmanı ise, aile ve ahlâkın bir burjuva adeti olduğunu söylüyorsa, şerefli, haysiyetli, doğru ve namuslu olmanın meziyetlerine inanmıyorsa, büyüğüne saygı, küçüğüne şefkat hislerinden mahrum ise, içinde bulunduğu hür düzenin, yani demokratik düşüncenin düşmanı ise, kanunların ve kanunlardan çok müessir inançların düşmanı ise, hiç şüpheniz olmasın bu kişi de koyu ve kızıl bir komünisttir.”⁸⁰ İlhan Darendelioğlu, komünistin kim olduğu yönünde yaptığı bu tespitlerinde Peyami Safa’nın 1961 yılında Düşünen Adam dergisinde yayınladığı “Komünist Kimdir? Kim Değildir?” başlıklı yazısından etkilendiği iki yazının karşılaştırılmasıyla açıkça görülmektedir.⁸¹

İlhan Darendelioğlu, komünizmi konu edindiği bir başka kitabında komünizmin ülkeler için acı ve yokluktan başka bir şey getirmediğini ve Türkiye’deki komünist faaliyetlerin de sonunda ülkeyi bu duruma sürükleyeceğini şu sözlerle açıklamıştır: “Beşeri akımın önüne set çeken komünizm, suları kana bulamış, taşırılmış, önüne ne geldiyse sürüklemiş, köy, kasaba ve şehirleri yok ederek, milyonlarca sakin insanın ölümüne, iniltisine ve felâketine sebep olmuştur. Komünizmin pençesinden kaçan, kurtulan

⁷⁹İlhan Darendelioğlu, Komünizm Nedir..., s. 44.

⁸⁰İlhan Darendelioğlu, Komünizm Nedir..., s. 71-72.

⁸¹Ergun Göze, Peyami Safa, Kültür ve turizm Bakanlığı Yayınları: 750, Ankara 1987, s. 86-88.

yüzbinlerce insan bu vahşet rejimini anlata anlata bitiremiyor. [...] Karl Marks'ın, Lenin'in sosyalizmi, Kızıl Rusya'da denenmiş ve tamamen tefessüh etmiştir. Sosyalizm denildiği zaman, dağdaki çobanın bile aklına Rusya gelir, çünkü o da biliyor ki, ilk hamlede sırtındaki gocuğu alınacak ve devletleştirilecektir. Böyle bir hunhar rejime hasret çeken Türkiye'deki komünistler istiklâl ve şanlı tarihimizi kapatmak için mülevves (iğrenç) fizyonomilerini çeşitli maskeler altında saklamaktadırlar. Maskeli ve maskesizler. Demir perde gerisini dergi ve gazetelerde ne kadar överlerse övsünler, Bolşevik rejiminde istikbalinden ümidini kesen İnsanlar, Moskof çarlarının dahi rejimine hasret kalmış, zorla bağlandıkları fabrikalara, kolhozlara, bir övün balık ve lâhana çorbası yemek mukabili mahkûm edilmiş, dilsiz, ruhsuz, hissiz bir robot haline getirilen zavallılardan başka bir şey değildir.[...] Uzun yıllardan beri, Moskova'daki Bolşevik idarecileri, her milletten yetiştirdiği profesyonel ihtilâlcileri, dünyanın her tarafına göndermektedirler. Kızıl Çin, Vietnam, Dominik, Küba, Endonezya ve diğer memleketlerin komünist parti yöneticilerinin % 60'ı Moskova'da Kızıl eğitim görmüş, askeri okul ve ihtilâl kamplarında yetiştirilmiştir. Bolşeviklerin verdikleri karar ve direktifleri tatbik sahasına koymak için çeşitli yollardan yırtınırcasına savaşa girişilmiştir. İşte Kızıl Çin, Vietnam, işte Küba, işte Dominik ve işte... Türkiye mi diyelim? Kızılların bugünkü faal hareketlerini dikkatle izleyecek olursak Türkiye'mizin nereye götürülmek istendiği gerçeği kolayca meydana çıkmış olur.”⁸²

İlhan Darendelioğlu'nun komünizm karşıtlığına etken sebeplerden biri de yine dönemin diğer milliyetçi isimlerinde de görülen ve geçmişten gelen Rus düşmanlığıdır. “Diplomatların şimal komşumuz dedikleri Rusya, Çar devrinden beri Türk'ü kendilerine en büyük hasım ve düşman olarak seçmişlerdi. Bugünün Sovyet Rusya'sı ise izahına gerek olmayan dost görünen bir büyük düşman halindedir. Hükümetlerin zaafa düştüğü dönemlerde Kars'a, Ardahan'a ve Boğazlara da sahip çıktığı günler henüz unutulmamıştır. TKP'nin de Sovyetler tarafından beslendiği bilinen gerçekler arasındadır. Türkiye, Sovyet komünizminin Sosyalist Arap Devletlerine doğru uzamasına ve kaymasına en büyük engel teşkil ettiği için zaten en büyük hasım ilân edilmiştir. Onun için yurdumuzu bir Mısır, bir İspanya bir İtalya veya bir Asya, Afrika ülkesi ile mukayese etmek, gafletinde ötesinde bir büyük ahmaklık olur.”⁸³ Milliyetçi kesimlerin komünist ideolojide en çok eleştirdikleri konuların başında gelen komünizmin din anlayışı, İlhan Darendelioğlu tarafından da eleştirilmiş ve komünizmin dini reddettiği, halkı dinsizleştirdiği yönünde Mark, Engels ve

---

⁸²İhsan Taşdelen, İlhan E. Darendelioğlu, Türkiye Gizli Komünist Partisi ve Cinayetleri, Milliyetçi Türkiye Yayınları Nu: 1, İstanbul 1966, s. 5-6.

⁸³İlhan Darendelioğlu, Komünizm Nedir..., 29.

Lenin gibi komünizmin önemli isimleri üzerinden örneklerle açıklamıştır. “Komünizmin temel kitabını, yani komünist Manifestosunu kaleme alan Karl Marks, ‘Din afyondur’ demiş, Lenin, ise ‘her dini fikir her tanrı fikri hatta tanrı fikrine yaklaşmak son derece süfli (aşâğılık) bir iştir.’ demek suretiyle büyük ve şifa bulmaz bir din düşmanı olduklarını itiraf etmişlerdir. Rusya’da 1917 yılında Bolşevik ihtilâli Lenin ve arkadaşları tarafından gerçekleştirildiği zaman, en çok öldürülen, sürgüne gönderilen veya temerküz (toplama) kamplarında ölüme terkedilen insanların arasında din adamları başta geliyordu. Bugün de Sovyet Rusya’da en çok horlanan, her çeşit devlet yardımından mahrum bırakılanların başında din adamları vardır. [...] Komünizm, her çeşit milli ve manevi değerlere karşıdır. Dine ise düşmandır. Karl Marks ‘Din Afyondur’ demiştir. Lenin, ‘Din ve Ahlâk bir burjuva uydurmasıdır’ demiştir. Gerçi komünist ülkelerde göstermelik din adamları, göstermelik ibadethaneler de yok değildir.”⁸⁴

İlhan Darendelioğlu, memleketin birlik, beraberlik, huzur, din ve namusunu tehdit eden bu komünizm tehlikesi karşısında halkı uyanık olmaya ve komünizmle mücadele etmeye çağırılmış, aksi halde tüm bu manevi değerlerin komünistler tarafından ülkeyle birlikte yok edileceğini ifade etmiştir: “Komünizm, son 35 yılda istila ettiği memleketlerden Macaristan’a, Romanya’ya, Çekoslovakya’ya, Bulgaristan’a, Arnavutluk’a, Çin’e ve Küba’ya ellerde kızıl bayrak, göğüslerde orak-çekiç amblemleriyle girmemiştir. O yerlerde de komünist satılmışlar sokaklardan üniversite kürsülerine, tiyatro sahnelerinden gazete sayfalarına kadar ‘Bu ülkeyi sosyalizm kurtaracaktır’ diye bağırılmışlar, gafillerin ve nemelazımcıların omuzlarında yayılmışlardır. Memleket düşmanları şimdi aynı oyun, aynı metot ve aynı sloganla bu güzel yurdumuzu da bir kanlı ve kızıl günlere götürmek istiyorlar. [...] Onun için; canını, malını, namusunu, ailesini, milletini ve vatanını bir kızıl kâbustan, muhtemel bir kanlı darbeden korumak isteyenler daldığı gaflet uykusundan uyanmalı, nemelazımcılığa artık bir son vermelidirler. Uyanmanın zamanı çoktan gelmiş, hatta geçmek üzeredir. Bilinmeli ki, komünizmin ağına düşmüş olan ülkelerde uygulanan metotlar, bizdekilerden farklı değildir. [...] Anarşinin temelinde memleket meseleleri arayan bedbahtlara, komünist eşkıyanın masumiyetini iddia edip de ona sahip çıkmağa çalışan ahmaklara, Türkiye için bir komünist tehlikesinin mevcudiyetine hâlâ inanmayan gafillere karşı bir kere daha feryat ediyor ve diyoruz ki; ‘Ey Türk Uyan!..’ Bu güzel vatani karanlıklara gömmek isteyenler; yani Sosyalistler, yani Marksistler, yani Komünistler, yani

---

⁸⁴İlhan Darendelioğlu, Komünizm Nedir..., s. 64-66.

Anarşistler, yani ihtilâlciler, yani satılmışlar, yani hainler; Burnumuzun dibine gelmiştir, üstelik faaliyetlerini artık gizlemez olmuşlardır. Uyan artık Uyan!”⁸⁵

6. Erol Güngör

1960’lı yıllardan itibaren solun Türkiye’de gösterdiği gelişme karşısında, kayıtsız kalmayan milliyetçi/muhafazak r kesim kendi içerisinden Türk milliyetçiliğinin ve muhafazak rlığının ideolojik temellerini belirleyen önemli d şunce adamları çıkar mıştır. Bu d şunce adamlarının başında Erol Güngör gelmektedir.⁸⁶ E. Güngör, kaynağını milliyetçi ve muhafazak r gelenekten alan bir sosyolojik bakış açısına sahip, çağımızın değerleriyle uyumlu bir milli kültür oluşumunun gerekli olduğunu savunan döneminin önemli milliyetçi/muhafazak r d şunce adamıdır. 1960-1970’li yıllarda gerek yaptığı bilimsel çalışmalar gerekse gazete ve dergilerde Türklük, milliyetçilik, kültür ve İslam medeniyeti, konularında yazdığı makaleleriyle, milliyetçi/muhafazak r d şuncenin gelişmesine ve bu konularda fikri tartışmaların oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. E. Güngör, bu yazılarını Töre, Türk Yurdu, Türk Birliği, Hisar, Milli Kültür, Türk Kültürü ve Toprak dergileri ile Yeni İstanbul, Her Gün, Millet, Yeni D şunce, Ayrıntılı Haber ve Ortadoğu gazetelerinde yayınlamıştır. 1960 ve 1970’li yılların en çok konuşulan ve tartışılan konusu olan komünizm ve komünizmin Türkiye’deki varlığı meselesi, E. Güngör tarafından bu gazete ve dergilerdeki yazılarında sık sık ele alınmıştır. Güngör, özellikle 1970’lerde milliyetçi/muhafazak r d şunceye yaptığı katkılarıyla tanınan, saygı gören bir isim olarak dikkati çekiyor. Kapsamlı akademik ve entelektüel ilgileri ve özelde Türkiye soluna, genelde Marksist akıma dair derinlikli eleştirileri onu pek çok  ağdaşından ayrı bir yere koyar.⁸⁷ önemli bir milliyetçi d şunce adamı olması dolayısıyla E. Güngör’ n komünizm konusunda yazdıkları uzunca bir süre milliyetçi kesim tarafından dikkatle okunup takip edilmiştir.⁸⁸

Soğuk Savaşa has bir komünizm karşıtlığının sözcülüğünü yapan E. Güngör, ortaya koyduğu eleştirilerin, genel milliyetçi/muhafazak r çizgiden daha derinlikli ve daha farklı entelektüel kaynaklardan beslenmiştir. Özellikle Batı’daki Anti-komünist çevrelerin ilgili literatürünü ve burada ortaya çıkan sol karşıtı eleştirileri Türkiye bağlamına taşımak ve

---

⁸⁵İlhan Darendelioğlu, a.g.e., s. 77-80.

⁸⁶Erol Güngör’ n hayatı ve d şunceleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Murat Yılmaz, “Erol Güngör”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi D şunce Cilt:4 Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 650-657; Ahmet Sevgi (Ed.), Prof. Dr. Erol Güngör’ n Anısına Armağan, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya 1998; Adil  ift i, Erol Güngör, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul 2018.

⁸⁷Y ksel Taşkın, Milliyetçi Muhafazak r Entelijansiya, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 175.

⁸⁸Hakkı  znur, a.g.e., VI, s. 415-422.

milliyetçi çevrelere yakın dergi ve gazetelerde popülerleştirmek konusunda etkin bir rol üstlenmiştir.⁸⁹ E. Güngör Türk solunun ideologlarını bilimsel zihniyet ve alanında uzmanlaşma eksikliği dolayısıyla eleştirmiş, “Bir gazete fikracısının bir doktrin cereyanına önderlik etmesi de Türkiye’ye has garabetlerden birisidir. İçlerinde bir ilim veya fikir adamı bulunmadığı için, sosyalizmi yaymak ve öğretmek vazifesi bu gazeteciye düşmüş.” dedikten sonra bu düşüncesini “Bir insanın bir meseleyi bilimsel açıdan inceleyebilmesi için onun bir ilim dalında ihtisas yapmış olması gerekir. Yoksa her önüne gelen gazeteci kendisinin ilim adamı olduğunu iddia ederse işler böyle, Türkiye’deki gibi karmakarışık olur.” gerekçesine dayandırmıştır.⁹⁰ E. Güngör, Batı’da doğmuş ideolojik düşünce akımlarını Türk kültürüne uygun olup olmama ölçütünü sıklıkla kullanarak, bu düşünceleri çoğunlukla Batı için hoş görürken bunların Türkiye’deki takipçilerini kıyasıya eleştirir. Örneğin; J. P. Sartre’ın varoluşçuluk akımı manalı algılanır; hatta Güngör’ün bu düşünöre mesafeli bir sempatisi olduğu bile söylenebilir. Ama Türkiye’den genç Marksistler varoluşçu akıma sempati duyarlarsa bu temelsiz ve aldatıcı bulunur.⁹¹ Çünkü “Biz batıdaki her şeyi netice olarak almış, bu neticeleri meydana getiren asıl sebepleri hiç hesaba katmamışızdır.”⁹² Bu bağlamda, “Soldaki yazar, sanatkâr ve politikacıların bir Türk sosyalizmi kurmak yerine Marksist sosyalizme adeta kayıtsız şartsız teslim oluşlardır.” sözleriyle bu kesime yönelik eleştirilerde bulunmuştur.⁹³ Bu eleştiriler, sosyalistlerin yerellik vurgusunu ihmal etmeleri konusunda değil daha ziyade millilik, gayri millilik eksenine göre yapılmıştır. Erol Güngör’ün, çeşitli dergi ve gazetelerde yayınladığı yazılarında Marksizm, Sosyalizm ve Komünizm konularındaki bazı tanım ve tespitleri şöyledir: “Marksizm; en ciddi organı sayabileceğimiz Kadro dergisinden itibaren teori ve pratik bakımından bu güne kadar pek çok renk değişimleri gösteren Marksizm’in en belirgin vasfı, fikir yerine slogan kullanarak Türkiye’deki entelektüel seviyeyi büsbütün düşürmesi olmuştur.”⁹⁴ “Sosyalizm; İslâm ülkelerinde sosyalizmi günün konusu hâline getiren başlıca sebep, onların büyük sanayi ülkelerinin siyasi ve iktisadi hegemonyasından yeni çıkmaya başlayan birer ‘geri kalmış ülke’ olmalarıdır.”⁹⁵ “Komünizm ve Faşizm; Batı medeniyetinin hoşnutsuzluklarına birer

---

⁸⁹Yüksel Taşkın, a.g.e., s. 190-191.

⁹⁰Erol Güngör, Sosyal Meseleler ve Aydınlar, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 221,226.

⁹¹Yüksel Taşkın, a.g.e., s. 191.

⁹²Erol Güngör, ag.e., s. 109.

⁹³Erol Güngör, a.g.e., s. 355.

⁹⁴Erol Güngör, Dünden Bugünden Tarih Kültür Milliyetçilik, 6. Baskı, Ötüken Yay., İstanbul 1993, s. 42-43.

⁹⁵Erol Güngör, İslam’ın Bugünkü Meseleleri, 11. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, s. 109.

tepki olarak çıkmış insanlar bunlara susuz kimselerin çeşmeye koşmaları gibi hararetle koşmuşlardır.”⁹⁶

Erol Güngör, Türkiye’deki Soğuk Savaş’a özgü çatışmaları iktisadi faktörlere değil, kültürel unsurlara bağlamaktadır. Komünist hareketin ortaya çıkmasında dahi bu faktörlerin belirleyici olduğunu iddia etmiştir. “Komünizm ancak iktisadi kalkınma ile yenilir diyenler haklı ise, komünistlerin hep yoksullar arasından çıkması veya yoksul grupların komünistlere aldanması gerekirdi. Bu noktada bizim safderun antikomünistler de tıpkı komünistler gibi bir Marksist düşünce tarzının kurbanı oluyor, yani ideolojik kavgaların temelinde iktisadi münasebetlerin bulunduğunu zımnen kabul ediyorlar. H lbuki Türkiye’de komünizm hareketi İktisadi değil, kültürel faktörlere dayanmaktadır. Mesel  komünizme göre bugün Türk halkının ahl k normları ve kıymetleri tamamen burjuva nizamına mahsus bir sistem teşkil etmektedir ve dolayısıyla bir s m rme vasıtasıdır. Bizim komünistler de tabiatıyla bu ahl k sisteminin dışında yaşamaktadır. Fakat bu adamlar komünist oldukları için ahl ksız olmamışlar, ahl ksız oldukları için komünist olmuşlardır. Onların milli kültüre karşı düşmanlıklarını haklı çıkaracak yeg ne ideoloji komünizm olabilirdi; nitekim Türkiye’nin siyasi ve içtimai hayatındaki nizamsızlık, komünizme bir parça imk n tanıdığı zaman, hepsi de babalarının malı gibi ona sahip  ıkıverdiler. Bizim kozmopolitler de bir gün komünizmin ne demek olduğunu şöyle böyle öğrendikleri zaman, kırk yıldır zaten komünist bir hayat yaşadıklarını derhal fark ettiler. Sosyalizm modası çıkmadan önce, bunlar ‘züppe’, ‘dejenere’, ‘kozmpolit’ ve ‘inkıl p yobazı’ kategorilerine giriyorlardı. şimdi asıl yerlerini buldular, üstelik hareketlerini bir doktrine dayandırarak bir nevi haysiyet de kazandılar. İçlerinde yoksulluk çeken insan mumla aransa bulunamıyor. Acaba bunları komünist yapan sebep hangi iktisadi düzensizliktir? Hangi iktisadi şartlar düzeltilirse bunlar komünist olmaktan vazgeçerler? İktisadi refah insanların seviyesini ve şahsiyetini yücelten yeg ne faktör olsaydı, Türkiye’de en akıllı ve en sağlam karakterli insanlar bunların arasından çıkardı.”⁹⁷

Erol Güngör, teorik olarak milliyetçiliği reddeden komünizm ideolojisinin ülkemizdeki takipçilerinin bu durumun aksine milliyetçi ve halk i söylemlerde bulunmasını ülkemizdeki solcuların solu algılayamadıklarını ve kendi içerisinde çelişkiye düştüklerini ifade etmektedir. Güngör, bu konuyu bir yazısında şöyle açıklamaktadır: “Bütün milliyetçilik hareketleri zorunlu olarak halk i olmakla beraber, programında halkçılık

⁹⁶Erol Güngör, İslam’ın Bugünkü..., s. 50.

⁹⁷Erol Güngör, Sosyal Meseleler..., s. 320.

bulunan bütün siyasi cereyanlar milliyetçi değildir. Nitekim son yıllarda Türkiye’de de görüldüğü gibi, Marksist sosyalizm hareketi milliyetçiliği reddetmek mecburiyetinde olduğu halde sloganlarının büyük bir kısmını halkçılık teması etrafında tertiplemektedir. Halkların uyanışı, halk savaşı, halk kurtuluş ordusu gibi ifadelerde milli terimi yerine ısrarla halk kelimesinin kullanılması Marksistlerin de halkı esas olan bir cereyanı temsil ettikleri kanaatini uyandırıyor. Türkiye’de Marksist-Leninist (Komünist) hareketini meşru bir siyasi organizasyonu bulunmadığı için, bu cereyana mensup kimselerin halkçılık anlayışına ancak duvarlara yazdıkları yazılardan ve gece karanlığında dağıttıkları beyannamelerden çıkarıyoruz.”⁹⁸

Milliyetçi ve muhafazakâr kesimlerde, komünizmle mücadeleyi kültürel ve özellikle de dini temeller üzerinde görme düşüncesi oldukça yaygındır. Erol Güngör de diğer milliyetçi entelektüeller gibi insanların dini değerlerden uzaklaşmalarının bir sonucu olarak komünizm tarafından aldatıldıklarını düşünmektedir. Bu konu hakkındaki düşüncelerini bir yazısında şöyle dile getirmektedir: “İki dünya harbi açlığı ve sefaleti son haddine çıkardı, manevi kıymetlerin çözülmesi sonunda sosyal çözülme (anomi) bir salgın gibi yayıldı, Yıkılan manevi birliği yeniden kurmak üzere iki din doğdu. Faşizm ve Komünizm. Faşizm ve komünizm ile din arasındaki mücadeleyi görenler bunların birbirine rakip olduklarını kolayca anlıyorlar, ama birer bilgi ve ahlâk sistemi olmak bakımından bu materyalist doktrinlerle din arasında fark bulunmadığını göremiyorlar. Her şeyden önce, bunların hepsi de mutlak hakikat diye bakılan ve ilmi bakımdan tahkikine imkân bulunmayan postülalara (önermelere) dayanır. Meselâ insanların bir gün ilahî mahkemede hesap vereceklerine inanmakla insanlığın bir gün komünist bir cemiyet halinde birleşeceğine inanmak arasında ilim mantığı bakımından fark yoktur; her iki iddia da doğruluğu veya yanlışlığı araştırılamayan birer inançtır. Aynı şekilde, sosyal hadiselerin ilahî iradeye bağlı olduğu inancı ile bunların iktisadi münasebetlere veya fiziki kuvvetler arasındaki münasebetlere dayandığı inancı da aynı kategoriye girer. Hıristiyanlığa göre insan bu dünyada vaktiyle cennette iken işlediği günahın kefareti çekmektedir, imtihanı başarı ile verince yine cennete dönecektir; Marksizm’e göre de insan cemiyetinin başlangıcında komünizm vardı, birçok ıstıraplı istihalelerden sonra insanlar yine ebediyen sürüp gidecek bir komünizme kavuşacaklardır.

---

⁹⁸Erol Güngör, “Halkçılığın Sosyal Temelleri Üzerine Düşünceler”, Töre, 29, Mayıs-Haziran 1971, s.4.

Dinde otoritenin kaynağı vahiy yoluyla kendini bildiren Tanrı'dır, yani tabiat üstü bir varlıktır. Dinde Tanrı nasıl mutlak hakikatin sahibi hem sevilen, hem çekinilen bir kudret ise Almanya'da Hitler, Rusya'da da Stalin aynı mertebeye çıkarılmıştı. Rusya'da şahısların putlaştırılması politikasından daha yeni vazgeçiliyor. Eğer Stalin hâlâ mutlak doğru veya mutlak iyi diye görülüyorsa veya onun yerine bir başka ilâh konmamışsa, bunun bir sebebi de komünizmin Rusya'da eski ateşini kaybetmesidir. Nitekim komünizm tecrübesinin henüz içinde bulunan Çin'de Mao hâlâ bir puttur. [...] Bunları anlatmaktan maksadımız ne komünizmle bir tutarak dini kötülemek, ne de dinle bir tutarak komünizmi övmek veya yermektir. Görülüyor ki insanlar dinden ayrılıp başka bir sisteme geçmiyorlar, bir dinden başka bir dine geçiyorlar. Din duygusu hiçbir zaman ölmüyor. Mevcut bir dinin yerine geçmek üzere ortaya atılan her sistem yine bir dini sistem oluyor. Son yüzyılın siyasi ve sosyal doktrinleri din adı altında ortaya sıklıkla, çok kimsenin anlamadan hayran kaldığı ilmin maskesini takmasalar, herhalde fazla taraftar bulamazlardı.”⁹⁹ Güngör yine bir başka yazısında şunları söyler: “Batı memleketlerinde insanların daha dindar olmayacaklarını nasıl ispat edebiliriz? Kaldı ki böyle bir iddia, manevi değerlerin ancak maddi münasebetler çerçevesinde doğup geliştiğini söyleyen yanlış bir doktrine, yani Marksizm'e inanmak manasına gelir.”¹⁰⁰

Erol Güngör'ün komünizm karşıtı düşüncelerinin oluşumunda diğer milliyetçi entelektüellerde de görülen Sovyetlerin Asya'daki Türk ve Müslüman unsurlara karşı uyguladığı baskıcı politikaların da büyük bir etkisi olmuştur. Güngör, bu duruma yazılarında değinerek: “Dünyada kabile topluluklarının bile siyasi istiklâl kazandığı bir zamanda millet çapındaki İslâm topluluklarının esaret hayatı yaşamaya devam etmesi, insan hakları adına utanç vericidir.”¹⁰¹ demiştir. Dini değerlerin zayıf olduğu ülkelerde komünizm ideolojisinin daha çabuk yayıldığını, hayatın hoşnutsuzluğu karşısında dinin bir sığınak olduğunu ancak dinden uzaklaşanların veya amacı insanı hayata bağlamak olan dinin bu amacından uzaklaşması dolayısıyla bir arayış içine giren insanın komünizmin kucağına düştüğünü ifade eder: “İslam'ın yaşama gücünün belki de en dramatik örneğini Rus ve Çin idaresi altında kalmış Müslüman halklarda görüyoruz. Rusya'da Çarlar ve Çin'de hanedanlar zamanında Asya'nın Müslüman Türk hakları bağımsızlıklarını kaybetmiş bulunmakla birlikte dinlerinde serbestiler. Gerek Rusya'da gerekse Çin'de komünistlerin hâkim olmasından sonra İslamiyet'in zayıflatılması ve tamamen ortadan kaldırılması için çok şiddetli ve

⁹⁹Erol Güngör, “Din Meselesi”, Töre, 22, Mart 1973, s. 13-14.

¹⁰⁰Erol Güngör, “Din Meselesi II”, Töre, 29-30, Ekim-Kasım 1973, s. 16.

¹⁰¹Erol Güngör, İslam'ın Bugünkü..., s. 163; Hakkı Öznur, a.g.e., VI, s. 432.

sistemli baskılar yapıldı. Din resmen yasak edildi. Esasen komünist doktrinin özü dini reddediyor ve insanın kurtuluşu ile dinin ortadan kalkmasını aynı şey sayıyordu. Rusya altmış yıldır bu politikayı bütün şiddetiyle uygulamaktadır. [...] Bugünkü Batı medeniyeti, getirdiği hoşnutsuzluklar dolayısıyla, insanları dine veya yarı dini doktrinlere itecek bir toplum düzeni, bir hayat tarzı yaratmıştır. Komünizm ve faşizm Batı medeniyetinin hoşnutsuzluklarına karşı birer tepki olarak ortaya çıkmış, insanlar bunlara ‘susuz kimselerin çeşmeye koşmaları gibi’ hararetle koşmuşlardır. Bu susuzluğun temelinde dini cemaatin parçalanması, servetin put haline gelmesi, insafsız ve merhametsiz bir rekabetin tek geçerli eylem olması ve nihayet bu hayattan zarar görenlerin sığınabilecekleri bir büyük manevi barınağın bulunmayışı vardır. [...] Hıristiyan dünyasının özellikle Protestan bölgelerinde insanın yalnızlığı daha çok hissediliyor. Katolik ülkelerde kilise kendi mensuplarını bir büyük cemaat ve bir otorite sistemi içinde tutabilmektedir. Kilise bunu yapamadığı, yani insanları kendine bağlayamadığı zaman onun bıraktığı büyük boşluk din benzeri bir başka sistemle doldurulmaya çalışılıyor: Komünizm, Avrupa’nın Katolik ülkelerinde komünizmin Protestan ülkelerde olduğuna göre çok başarı kazanmasının başlıca sebeplerinden biri budur. Protestan memleketlerde komünizmin dışında, zenginlikten ziyade manevi tatmin verecek yollar aranmaktadır.”¹⁰²

Erol Güngör, 27 Mayıs müdahalesi sonrası hareket kazanan ve 1968’de zirvesini yaşayan öğrenci olayları ve gençliğin içerisine düştüğü kargaşa ortamı hakkındaki düşünceleri şöyledir: “27 Mayıs sonrası Demokrat Parti’nin tasfiyesi ile birlikte devletin bütün kademelerinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin elemanları yerleşmiş bulunuyordu. Bu arada çok önemli bazı kuruluşlar önce lağvedilmiş, sonra Halk Partisinin seçtiği elemanlarla doldurularak özerkliğe kavuşturulmuş, üstelik bunlara ebediyen kendi kendilerini üretip devam ettirmelerini sağlayacak bir statü verilmişti. Halk Partisinin politikasıyla uyuşmayan herkes, o günlerin havası içinde, ‘sabıklar’, ‘sakıtlar’, ‘kuyruklar’ gibi tahkir ve tezyif edici tabirlerle derhal susturuluyor, muhalefet yapan gazeteler öğrencilere taşlatılıyordu. Bu arada Ankara’da Adalet Partisi’nin genel merkezi polisin ve diğer güvenlik görevlilerinin gözü önünde tahrip edildi, tahripçilere hiç kimse müdahale etmedi. Söylendiğine göre bu saldırının başında sivil elbise giymiş birtakım polis ve subaylar bulunuyordu. Bu arada Cumhuriyet Halk Partisinin çağdaş meseleleri çözemeyecek kadar eski ve köhne olduğunu ileri süren bazı inkılapçı grupların öncülüğünde Marksizm legal olarak teşkilatlanmaya başlamıştı. Önce herkese cazip görünen bir ‘sosyal adalet’ veya ‘iktisadi bağımsızlık’, ‘milli

---

¹⁰²Erol Güngör, “Avrupa ve İslam”, Töre, 95, Nisan 1979, s. 4-6.

petrol' vs. gibi sloganlarla giren bu cereyan kısa zamanda sosyalizme ve oradan Marksizm'e ulaştı. Birkaç yıl içinde eski inkılapçılardan bu cereyana kapılmayan kimse kalmamış gibiydi. Yeni sloganlar esas itibariyle gençlik kitlesine cazip geldi. Gün geçmiyordu ki Ankara ve İstanbul caddelerinde kalabalık öğrenci grupları bu sloganlardan biri veya birkaçını bayrak yaparak gösteri yürüyüşüne çıkmasın. Türkiye'nin kurtuluşu artık sosyalizme bağlanmış, şimdiye kadar Amerika'nın bir sömürgesi olduğumuza karar verilmişti. Gençler bir kurtuluş savaşı havasına girdiler. Fakat asıl 1968 yılında bütün Avrupa'yı saran talebe hareketleri sonundadır ki Türkiye'de gençler kendi başlarına bir hareket geliştirecekleri ve bunu sonuna kadar götürebilecekleri kanaatine vardılar. Bundan sonra sosyalist gençlik hareketi artık dünyanın başka yerlerindeki Marksist hareketlerin paraleline girmiş, silahlı hareket haline dönüşmüştür. Daha önce gençleri (yani önce inkılapçı sonra Marksist olanları) kendi yönlerinde pekâlâ kullanabilen siyasi çevreler ise artık gençleri yöneteceklerine, onlara hoş görünmek suretiyle desteklerini alma yoluna girdiler. Marksist gençlik grupları ilk olarak en kuvvetli oldukları bölgelerde, yani yükseköğrenim müesseselerinde işgallere girişerek buraları işlemez duruma getirmek, sonra derece derece öbür kesimlere yönelmek yolunu denediler. Bir yandan da buralardaki karargâhlarda yetişmiş lider takımından olanları Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bir silahlı hareket başlatmak üzere oralara sevk ediyorlardı. Devrimci parti bunları yakın zamana kadar kendi emelleri için kullanmaya alışık bulunduğu için, yeni giriştikleri hareketlerde de onlara karşı bazen sempatik, bazen mütereddit görünüyor, fakat hiçbir zaman karşı çıkmıyordu. Böylece Marksist hareket devrimci partinin sol kanadı ile ortak bir cephe meydana getirdi. Nihayet bunlara eklenen üçüncü bir grup, birtakım profesyonel darbecilerle onların kendi saflarına aldıkları bazı devlet görevlileri, solcu bir darbe teşebbüsüne kalkıştıkları sırada Türkiye 12 Mart dönemine girdi.”¹⁰³

7. Peyami Safa

Peyami Safa, kaleme aldığı roman ve hikâyeleriyle Türk edebiyatının; yazdığı siyasi, sosyal ve kültürel yazılarıyla da Türk siyasi ve düşünce hayatının önde gelen nevi şahsına münhasır isimlerinden biri olmuştur.¹⁰⁴ Hikâye ve roman yazarak başladığı meslek hayatına Kültür Haftası, Türk Düşüncesi, Çınaraltı, Resimli Ay, Hareket, Büyük Doğu gibi çeşitli

---

¹⁰³Erol Güngör, “Taşer’in En Büyük Hizmeti”, Töre, 97, Haziran 1979, s. 14-15; Erol Güngör, Dünden Bugünden Tarih..., s. 120-121.

¹⁰⁴Peyami Safa'nın hayatı ve fikirleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Beşir Ayvazoğlu, Peyami, 3. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul 2008; Ergun Göze, a.g.e., s. 7-19, 36-90.

dergiler ve Tercümân-ı Hakikat ve Tasvir-i Efkâr Son Posta, Son Telgraf, Tan, Tasvir, Son Havadis, Milliyet, Cumhuriyet ve Ulus gazetelerinde yazılar yazarak devam etmiştir. Peyami Safa'nın yazılarının yayınlandığı dergi ve gazetelerin fikri çeşitliliğinden de anlaşılacağı üzere hayatı boyunca pozitivism, mistisizm, milliyetçilik, muhafazakârlık ve anti-komünizm gibi farklı görüş ve düşüncelerin takipçisi ve savunucusu olmuştur. Farklı dönemlerde sahip olduğu farklı görüş ve düşünceler dolayısıyla, birçok yazar ve düşünce adamıyla dergi ve gazete sayfaları üzerinden tartışmalara girmiş ve onlarla çeşitli kalem kavgalarına tutuşmuştur. P. Safa'nın gerek siyasi, gerek edebi anlamda kavgaya tutuştuğu bu isimler arasında Ahmet Haşim, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Nazım Hikmet, Aziz Nesin, Çetin Altan ve Necip Fazıl Kısakürek gibi isimler yer almaktadır.¹⁰⁵ 1930'ların ortalarında Peyami Safa'nın Tan gazetesinde birlikte köşe yazısı yazdığı Nazım Hikmet'le önce ima yoluyla başlayan birbirlerine yönelik eleştirileri, daha sonra büyük bir kavgaya dönüştü.¹⁰⁶ P. Safa'nın Nazım Hikmet'le olan bu büyük kavgası, onun ömrünün sonuna kadar sürecek olan anti-komünist mücadelesinin de başlangıcını oluşturdu.

1940'lı yılların başı, Çınaraltı mecmuasında yazıları yayınlamaya başlayan Peyami Safa'nın milliyetçilik anlayışının temellendiği ve anti-komünist düşüncenin ise güçlendiği yıllar olmuştur.¹⁰⁷ Peyami Safa'nın bu Çınaraltı mecmuasında, düşüncelerini yansıttığı yazılarından bazılarında komünizm için şunları yazmıştır: “Kürsülerimizde Marx teorisi elbette okutulacaktır ve okutuluyor. Fakat okuma ve aşılama başka başka şeylerdir. Tıp Fakültesinde veba ve kolera da okutuluyor. Talebeye bu hastalıkları aşılayan bir profesörün hürriyetini kabul ve müdafaa eder misiniz? Politikaya pezevenklik eden bir ilmin tarafsızlığı ve objektifliği nerede kalır?”¹⁰⁸ bir başka yazısında P. Safa: “Marksçılık, ferdi mülkiyetin haksız nispetlerinden doğacak sermaye nizamını mülkiyetle bir tutmak hatasına düşmüştür. Çalışmanın değeri, fazla kıymet, orta sınıfın proletaryaya katılacağı hakkındaki nazariyeleri yüz yılın gerçekleri yalanlamıştır. [...] Marksçılığın ikinci büyük hatası milli realiteyi inkâr etmesi yahut milletler arası proletarya birliğini bu realitenin üstünde görmesidir. Komünist beyannamesinde, Marx ve Engels aynen şöyle demişlerdir: ‘Komünistlerin vatani ve milliyeti ortadan kaldırmak istemelerini doğru bulmayanlar vardır, işçilerin vatani yoktur. Onların sahip olmadığı bir şeyi ellerinden almak mümkün değildir.’ Bu mutlak iddiaya

---

¹⁰⁵Peyami Safa, *Kavga Yazıları*, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997; Beşir Ayvazoğlu, “Peyami Safa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 437.

¹⁰⁶Peyami Safa'nın Nazım Hikmet'le olan kavgası hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ergun Göze, *Peyami Safa Nazım Hikmet Kavgası*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1981, s. 99-120; Beşir Ayvazoğlu, a.g.e., s. 186-205.

¹⁰⁷Beşir Ayvazoğlu, a.g.e., s. 366-369.

¹⁰⁸Peyami Safa, “Delil Yağıyor”, *Çınaraltı*, 1, İstanbul 1941, s. 4.

rağmen bütün büyük sosyalistler birer vatanseverdi. Marx bile Prusya'nın 1871 de Fransa'ya karşı kazandığı zafere sevinmişti... 1935 de Sovyetler birliği vatan mefhumunun mukaddes olduğunu ilân etmek zorunda kaldı. İkinci Dünya Harbinde onların ve başka memleketlerdeki komünistlerin bu mefhumu nasıl sarıldıklarını gördük.”¹⁰⁹ demiştir. Peyami Safa, aynı derginin bir başka sayısında milliyetçilik anlayışı ile ilgili de şunları yazmaktadır: “Biz tarihi durdurmak isteyen yobaz milliyetçilerden değiliz ve millet yolunu insanlık yoluna kapamak davasını gütmüyoruz.”¹¹⁰ Peyami Safa'nın II. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'yı desteklediği ve ırkçılık yaptığı iddialarıyla aleyhinde bir broşür yayınlanmıştır. 1944 yılındaki Türkçülük Turancılık davası için hazırlanan raporda 47 kişi arasında Peyami Safa'nın da adı yer almış fakat yargılanan 22 kişi arasında yer almamıştır.¹¹¹ DP'nin iktidara gelip çok partili hayatın başladığı 1950 yılından sonra P. Safa, DP'nin anti-komünist kimliğinin belirginleşmeye başlamasıyla birlikte DP'ye ve lideri Adnan Menderes'e siyaseten yakınlaşmaya başlamıştır.

Peyami Safa, “Marksizm ve komünizm meselelerini ilmi planda daima münakaşa etmeye hazır olmuştur. Onun en büyük hasmı, bu münakaşaların ilmi alandan çıkarılıp siyasi alana kaydırılması hadisesidir. Karşısındaki Marksistlerin onunla fikir münakaşası yapmamalarının sebebi ise onun kadar Marksizm'i bilmemeleridir. Fransızcaya oldukça hâkim olan Peyami Safa, birçok yazısında, muhaliflerinin, Marksizm'i ana kaynaklarında inceleyecek lisan ve felsefe bilgisine sahip olmadıklarını belirtmiş, onları Marksizm'i iyi incelemeye davet etmiştir. P. Safa, Marksizm'i gerçek ilmi anlamında kendisiyle münakaşa edebilecek muhataplar bulsa pek memnun olurdu. Fakat onun karşısında ya hücreye girmiş partililer vardı yahut da Marksizm'in 'm'sini bilmeyen kişiler. Bu bakımdan Marksizm konusunda Türkiye'dekileri ikiye ayırıyordu: Gafiller ve Mahutlar (bilinenler). Gafiller, Marksistlerin, komünistlerin taktik ve terminolojilerini bilmeyen, komünist olmadıkları halde komünizan fikirleri ve dolayısıyla komünist ihtilalin fikir planındaki programını destekleyip onlara şemsiye vazifesi gören kişilerdi. Marksistlerin yazdıklarını, bazen sanat, bazen ilerilik, bazen batılılık, bazen çağdaşlık sanıyor, propagandadaki ihanet unsurlarını göremiyorlardı. Marksist propagandanın sadece dış görünüşüne aldaniyorlardı. İşçi hakları fukaralığa, patronların zulmüne mâni olmak vs... Diğerleri de Mahutlardı. Bunlar hücreye girmişlerdi, partilenmişlerdi. Kendilerine böyle bir politik yol açmışlardı. Bu uğurda gerçeklere de, vatanlarına da ihanete hazırdılar. Nitekim Peyami Safa'nın bu şekilde kalem

---

¹⁰⁹Peyami Safa, “Onlarla Beraber ve Onlardan Ayrı Olduğumuz Esaslar”, Çınaraltı, 2, İstanbul 1941, s. 5.

¹¹⁰Peyami Safa, “Sanat ve Millet”, Çınaraltı, 3, İstanbul 1941, s. 5.

¹¹¹Beşir Ayvazoğlu, a.g.e., s. 367.

mücadelesi yaptığı Nâzım Hikmet, Sabiha Zekeriya, Zekeriya Sertel gibi ünlü komünistlerin çoğu sonradan yurt dışına kaçmışlardır. Peyami Safa, bütün bu fikri gelişmeleri kafası ile takip etmiş ve kalemi ile okuyucusuna aktarmıştır. O bakımdan onun bu sahadaki davranışı ilmi ve fikridir.”¹¹²

Peyami Safa, 1961 yılında Gökhan Evliyaoğlu tarafından yayınlanan, Ali Fuat Başgil, ve Galip Erdem gibi milliyetçi/muhafazakar isimlerin yazılar yazdığı Düşünen Adam dergisinde yazdığı “Komünist Kimdir? Kim Değildir?” adlı makalesinde komünist olanların birtakım özelliklerini sıralayarak komünizm ideolojisi ve komünistler hakkında düşündüklerini açıkça ortaya koymuştur. Peyami Safa, bu makalesinde komünistler hakkında şunları yazmaktadır: “Türkiye’de bazı komünistler belli kişilerdir. Hapse girip çıkmışlardır. Gizlemezler. Pek saf bulduklarına komünist olmadıklarını söylerler. Böylelerini teşhis etmek zor değildir. Bazıları sizi tereddüde düşürürler. Sık sık olmamakla beraber, dara gelince komünist olmadıklarını söylerler, fakat Marx’a hayranlıklarını gizlemezler. ‘Solcu’ olduklarına hükmeder, geçersiniz. Bazılarından hiç şüphe etmezsiniz. Zerre kadar renk vermezler. Eğer komünisti komünist olmayandan ayıran bazı farklara dikkat etmezseniz bunları dindar, milliyetçi ve mülkiyetçi bile zannedebilirsiniz. Kimler Komünisttir? Kimler değildir? Bunları ayırmak için bazı ölçüler vardır. Türkiye’de komünistlerin ayıklanmaya başladığı ümidini veren bazı tevkifler üzerine, bu ölçülerin herkesçe, bilhassa ilgililerce bilinmesinde zaruret görüyoruz. Aşağıda sayacağımız işaretler teker teker dikkate alınırsa, komünist olmayanlarda da bulunabilir. Her biri veya birkaçı kesin bir delil ve işaret değerinde değildir. Fakat bir adamın şahsında bu işaretlerden çoğu veya bilhassa hepsi yan yana geldiği zaman o şahsın rengine şüpheye ve tereddüde yer yoktur. Türkiye’de bir komünistin umumi vasıfları şunlardır:

- 1.Komünist Allah’a inanmaz. Materyalist (Maddeci) olduğu için manevi ve ruhi değerlerin üstünlüğüne de inanmaz. Fırsat buldukça dini inançların aleyhinde bulunur ve bu inanç sahiplerini gericilikle, yobazlıkla damgalar.
- 2.Komünist, iktisadi sınıfları, milletin üstünde bir gerçek saydığı ve insanlığın tarihini sınıflar arasında bir mücadele tarihi sandığı için milletin üstün değerine ve milliyetçiliğe de inanmaz. Yazılarında ve sözlerinde din, milliyet, manevi değerler aleyhindedir.
- 3.Komünist geçmişin düşmanıdır. Tarihin, geleneklerin düşmanıdır. Netice olarak kendisi gibi düşünmeyen bütün yaşlılara, değerini tarihi tecrübeden alan bütün şahsiyet ve şöhretlere, bütün eser sahiplerine düşmandır. Gerekirse onlara küfür ve iftira eder.

---

¹¹²Ergun Göze, a.g.e., s. 20-21.

- 4.Komünist bugünkü hür dünya rejimlerini gerici burjuva rejimleri telâkki eder. Netice olarak bütün burjuva rejim, sanat ve muaşeretlerine düşmandır
- 5.Komünist gazete ve yazarlar, din ve milliyetçilik lehinde haberleri, hatta resmi demeçleri ve tebliğleri yayınlamazlar, bunları övmezler.
- 6.Komünist, komünizm aleyhine esaslı hiçbir şey yazmaz ve konuşmaz, Marx, Lenin, Stalin gibi komünist peygamberleri aleyhine tek kelime yazmaz ve konuşmaz.
- 7.Castro gibi komünist ihtilalcileri göklere çıkarırlar. Kahramanlıkları gibi uydurma Sovyet başarısını ballandırır.
- 8.Birleşik Amerika aleyhindeki haberlere fazla yer veren komünist gazetelerinin Sovyetlere sempatisi de sezilir.
- 9.Komünist yalancıdır. Muarızlarına iftira eder, taraftarları için başarılar uydurur. Eğer komünizmle mücadelede samimi isek, fakat ‘Ben komünistim’ diye avaz avaz bağırın safdiller bekliyorsak bir iki kişiden başka bulamayız ve gayretlerimiz ötekileri sindirip kaçırmaktan fazla netice vermez.”¹¹³

Milliyetçi bir düşünce yapısına sahip olan Peyami Safa’da komünizm karşıtı düşüncelerin oluşup, gelişmesinde geçmişten gelen Türk-Rus mücadelelerinin büyük etkisi olmuştur. Osmanlı Devleti ve tebaası tarafından rakip ve düşman olarak kabul edilen Ruslar, devletin yıkılıp Cumhuriyetin kurulmasından sonra da halkın zihninde aynı imajı sürdürmüş, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerle yaşanan kriz bu düşman algısını iyice körüklemiştir. Bu durum Peyami Safa üzerinde de oldukça etkili olmuş roman ve makalelerinde bu Rus imajına sık sık değinmiştir. Peyami Safa’nın romanlarında daha yumuşak olan Rus imajı, makalelerinde daha da sertleşir.¹¹⁴ Yazılarında Rus halkına acıyan Peyami Safa’nın asıl öfke duyduğu kesim Rus yöneticiler özellikle Sovyet devrimi sonrası komünist liderler olmuştur. Peyami Safa bu düşündüklerini bir yazısında şöyle ifade etmiştir: “Dünyanın hiçbir terkibi, yan yana duyduğumuz çift kelimelerden hiçbiri, mesela Avrupa medeniyeti, mesela Eyfel Kulesi, mesela akşam yemeği, mesela eşek inadı, mesela yılan zehri, mesela sam yeli ve daha bir sürü misalden hiçbiri, şu iki kelime kadar birbirine yakışmaz: Rus kahpeliği. Bu iki kelime birbirlerine öyle bir severek çiftleşmişlerdir ki ikisini birbirinden ölüm bile ayıramaz. Ve bu hayâsız çiftin yavruladığı hileler, tuzaklar, cinayetler, katliamlar dünyanın dünkü, bugünkü ve yarınki tarihinin en silinmez lekeleri olarak kalacaktır. Rus

---

¹¹³Peyami Safa, Sosyalizm Marksizm Komünizm, 7. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012, s. 86-89; Ergun Göze, a.g.e. s. 86-88.

¹¹⁴Sinan Çitçi, “Peyami Safa’nın Romanlarında Rus İmajı”, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 30, 2011, s. 41-44.

kahpeliği! Fakat bu, Rus milletinden ziyade, başına geçen müstebit Çarların, daha müstebit kızıl idarenin ve her memlekette döküntülerini gördüğümüz militan komünistlerin kahpeliğidir.”¹¹⁵

Türkiye’de milliyetçi/muhafazakâr düşüncenin sembol isimlerinden biri olan Peyami Safa, dergi ve gazetelerde yazdığı yazılarla ülkedeki milliyetçiler tarafından uzunca bir süre ilgiyle takip edilmiş ve bu durumun bir sonucu olarak da milliyetçi kesimde anti-komünist düşüncenin buna benzer bir şekilde temayüz etmesini sağlamıştır. Komünistleri dini ve milliyeti inkâr etmek ve komünizmin ülkeye hâkim olması halinde, Türkiye’nin Sovyetlerin bir peyki olacağını iddia eden Peyami Safa, gerek kendi döneminin, gerekse kendinden sonra gelen milliyetçi entelektüellerin komünizmi eleştirmelerinde, özellikle bu konular üzerinde yoğunlaşmaları dolayısıyla onları ciddi anlamda etkilemiştir.

8. Osman Yüksel Serdengeçti

Osman Yüksel Serdengeçti, milliyetçi/muhafazakâr kimliğiyle tanınan ve yazıları, açıklamaları bu kesim tarafından ilgiyle takip edilen gazeteci, yazar ve siyaset adamıdır. Asıl adı Osman Zeki Yüksel’dir.¹¹⁶ CHP’nin tek parti dönemi uygulamalarını cesaretle eleştirdiği için o dönem çıkarmaya başladığı derginin adını “Serdengeçti” koymuş, yazılarını “O.Y.Serdengeçti” olarak yazmıştır. Okuyucuları onu Serdengeçti olarak tanımış, bu sebeple Serdengeçti soyadını almıştır. 1940 yılında Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü’ne kaydolan O.Y. Serdengeçti, son sınıfta iken 3 Mayıs 1944’te meydana gelen öğrenci olaylarına karıştığı gerekçesiyle tutuklanarak sıkıyönetimin olduğu İstanbul’a gönderilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde suçsuz olduğu anlaşılmış ve üç buçuk ay sonra serbest bırakılmıştır.¹¹⁷ Ancak burada kendisine uygulanan baskı ve işkenceler onun bundan sonraki hayatında milliyetçiliğe yakınlaşmasında önemli bir etken olmuştur.¹¹⁸

¹¹⁵Peyami Safa, *Sosyalizm Marksizm...*, s. 114.

¹¹⁶Osman Yüksel Serdengeçti’nin hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Abdürrahim Balcıoğlu, *Osman Yüksel Serdengeçti*, Timaş Yayınları, İstanbul 1992; Hakkı Öznur, a.g.e., I, s. 103,104.

¹¹⁷Dava süresince tutuklu kalan Osman Yüksel Serdengeçti, tutukluluk anılarını daha sonra Serdengeçti dergisinde makaleler şeklinde yayınlamıştır. Osman Yüksel Serdengeçti, “*Komünizm Dinin Bir Numaralı Düşmanıdır*”, Serdengeçti, 15-16, Mayıs-Haziran 1952, s. 12-13; Osman Yüksel Serdengeçti, “*Geçmişte Bugün 3 Mayıs 1944’ten Hatıralar*”, Serdengeçti, 13, Haziran 1951, s. 10-11; Osman Yüksel Serdengeçti, “*Serdengeçtinin Müdafası*”, Serdengeçti, 3, Ekim 1947, s. 3-6; Ayrıca Kara Kitap Bir Devrin Yüzkarası adlı kitabında da bu konuyu geniş bir şekilde anlatmaktadır. Osman Yüksel Serdengeçti, *Kara Kitap Bir Devrin Yüzkarası*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.

¹¹⁸Ferman Karaçam, “*Osman Yüksel Serdengeçti*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 555.

Osman Yüksel, 1947 yılında Serdengeçti adıyla aylık bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Sık sık tutuklanması ve derginin kapatılması dolayısıyla dergi yayını kesintilere uğramış, 1962 yılına kadar ancak otuz üç sayı yayımlanmıştır. Milliyetçi/muhafazakâr düşünceleri dolayısıyla modernleşme, batılılaşma ve materyalizm gibi kavramlara karşı olan O.Y. Serdengeçti, tek parti döneminin bu paraleldeki uygulamalarına da karşı çıkmıştır. İslâm'ı, Türk milletinin tarih ve geleneklerini, mukaddesatı ve dinin kutsal saydığı değerleri yazdığı ve savunduğu Serdengeçti dergisinin kapağına “Allah'a, millete, vatana koşanların dergisi” ibaresini yazdırmış, genellikle tek başına yönetip dağıttığı derginin son sayılarına kadar yazıların pek çoğunu kendisi yazmıştır.¹¹⁹ Serdengeçti dergisinden sonra yazı hayatına Yeni İstanbul, Zafer, Türk Yurdu, Millî Gazete, Çağlayan, Büyük Doğu, Fedai, Hilal gibi gazete ve dergilerinde devam etmiştir. 1965-1969 döneminde Adalet Partisi'nden Antalya milletvekili olarak meclise girmiş, fakat parti yöneticilerine karşı yazdığı eleştirel yazılardan dolayı “Neşir yoluyla parti tesanüdünü bozduğu ve Temsilciler Meclisi ile Genel Kurulu kararlarına karşı geldiği” gerekçesiyle 1967 yılında partiden ihraç edilmiştir.¹²⁰ Bu tarihten itibaren A. Türkeş'in başında bulunduğu CKMP ile yakın temaslar kurmuş, 1968 yılında partiye katılarak Genel İdare Kurulu üyesi olmuştur.¹²¹ Serdengeçti'nin partiye katılım programında söylediği “Tanrı dağı kadar Türk Hıra dağı kadar Müslüman” sözü partinin İslamileşmesi sürecine yadsınamaz bir katkı sağlamıştır. Bu söz partililerce günümüze kadar slogan halinde söylene gelmiş popüler bir söz olmuştur.¹²² 1969 yılı CKMP genel kongresine katılan Serdengeçti, burada herkesi etkileyen heyecanlı bir üslupla “Biz Osmanlı torunlarıyız, Üç Hilal'in amblem olması gerekir.” şeklindeki sözleri kurultayda CKMP'nin hem tabanında hem de yönetim kademesinde büyük destek görmüştür. Parti adının MHP, ambleminin de üç hilal olmasında Serdengeçtinin büyük katkısı olmuştur.¹²³

Osman Yüksel Serdengeçti, güçlü bir kaleme ve etkili bir hitabet yeteneğine sahip olması dolayısıyla CKMP'ye katılmasının ardından parti adına birçok propaganda konuşması yapmıştır. Serdengeçti, o dönem hem meydanlarda hem de TRT radyosunda

---

¹¹⁹Ferman Karaçam, a.g.m., s. 555.

¹²⁰“Serdengeçti dün AP'den ihraç edildi.”, Milliyet, 05.01.1967, s. 1.

¹²¹Hakkı Öznur, a.g.e., I, s. 117.

¹²²Bu söz ilk kez bu kongreden çok daha önceki bir tarihte O. Y. Serdengeçti tarafından 1947 yılında çıkartılmaya başlanan Serdengeçti dergisinin birinci sayısında ifade edilmiştir. Osman Yüksel Serdengeçti, “Yolumuz-Bizim Milliyetçiliğimiz”, Serdengeçti, I, 1947, s. 3-4.

¹²³Hakan Akpınar, a.g.e., s. 73; Hakkı Öznur, a.g.e., I, s. 124-125; Osman Yüksel Serdengeçti, CKMP Antalya il teşkilatını kurmak üzere Ağustos 1968'de Antalya'da yaptığı bir açıklamada parti isminin yakında “Milli Hareket” ambleminin ise üç hilal olacağı şeklinde bir açıklama yapmıştır. “CKMP'nin adı Milli Hareket oluyor”, Milliyet, 17.08.1968, s. 1.

halka, CKMP'yi tanıtan ve anlatan birçok konuşma gerçekleştirmiştir.¹²⁴ Bu konuşmalarında din ve millet düşmanı dediği komünistlere de sıklıkla değinmiş partinin bu fikirlere karşı olduğunun da altını çizmiştir. “Sevgili kardeşlerim, CKMP bir parti olmaktan ziyade, bir fikir ve iman ocağıdır. CKMP oy partisi, sureti haktan görünen, kuzu postuna bürünen, koyun partisi, oyun partisi, değildir. Er kişilerin partisidir. Burası, kavi imanların, temiz vicdanların, dik seciyelerin, eğilmez başların, mücahitlerin otağıdır, aslanlar yatağıdır. CKMP, Allah'tan başka kimseden korkmayanların partisidir. Korkusuzlar bize geliniz. İman ordusuna katılınız. Kardeşlerim, bizler iman edenler, yeni bir Malazgirt savaşına hazırlanıyoruz. Bu savaş ruhların bir savaşı olacaktır; bu savaş, imanlılarla imansızların savaşıdır. İnanmayanlar, münafıklar, riyakârlar, kâr peşinde koşanlar; Moskova kibleli, cepleri rubleli komünistler, siyonistler, ne kadar ‘ist ve pist’ varsa hepsi bu savaşta helâk olacaktır. Taze bir iman ve heyecan tufanı ile Anadolu’yu, bu aziz vatanı yeniden fethedeceğiz. Evet, yeni bir fetih, yeni bir basübadelmevt olacak. Bugünler belki yarın, belki yarından da yakındır.”¹²⁵

Osman Yüksel Serdengeçti, kendi milliyetçilik anlayışını ve sevgisini tanımlarken bunun karşılıksız, kayıtsız ve şartsız olduğunu vurgulayıp, vatanı ve milleti başta komünizm tehlikesi olmak üzere her türlü tehdide karşı korumayı kendine vazife addeder. “Bizim milliyetçiliğimiz, bir kere daha yazdığımız gibi Hakka tapan, halkı tutan yalın kılıç bir milliyetçiliktir. Biz milliyetçiliği Millî Mücadele’den beri hep yüksek, ulvî hareketlerin başında görmeye alışmışızdır. ‘Millî Misak’, ‘Millî Dil’ vs. milliyetçilik birçok bakımdan şu çeyrek asırlık tarihimizde bir kurtuluş, kendine geliş, varlığını duyuş hareketlerinin alemi olmuştur. [...] Biz bu vatanı, herkesin bol bol karnını doyurduğu, gelişip semirdiği bir devlet çiftliği hâline getirenlere karşı müdafaa ediyoruz. Biz, bu vatanı karşılıksız, menfaatsiz, kara sevdalılar gibi seviyoruz. Milletimizi kayıtsız şartsız seviyoruz. Mukaddesata içten, gönülden bağlıyız. Bu yola sonradan politikacıların yaptıkları gibi halkı aldatmak için girmedik. Ta mektep sıralarından beri böyleyiz. Komünizm hakikat düşmanıdır. Komünizm sulh düşmanıdır. Komünizm din düşmanıdır. Komünizm hürriyet düşmanıdır. Komünizm, şu seven, duyan, duyuran, namütenahi girintileri, çıkıntıları olan, henüz keşfedilmeyen insanı basit bir makineye veyahut hayvana benzetir. Komünizm, hayvanları insana doğru

---

¹²⁴Osman Yüksel Serdengeçti, Bir Nesli Nasıl Mahvettiler, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul 2005, s. 59-64.

¹²⁵Osman Yüksel Serdengeçti, Serdengeçti 2, 7. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., 78, İstanbul 2004, s. 62.

değil, insanları hayvanlara doğru çeker. Tekâmülcülüğü ters taraftandır. Gericidir, mürtecidir. Nihayet komünizm ırz düşmanı, fazilet düşmanıdır.”¹²⁶

O. Y. Serdengeçti çıkardığı Serdengeçti dergisinde komünizm aleyhinde önemli yazılar kaleme almıştır. Yazılarında komünizmi özellikle İslam dinini ve dini değerleri hedef alan bir düşman imgesi şeklinde ele almıştır.¹²⁷ “Din düşmanlığını adeta bir mezhep haline getiren, korkunç, teşkilâtıyla din adamlarının kökünü kazıyan camileri, kiliseleri yakan yıkan Bolşevik Rusya dahi din fikrini, Allah’a olan imanı tamamen öldürememiştir. Bizdeki din düşmanları buna bakarak beyhude hayale kapılınsınlar. İnsanın ve insanlığın kafasından ve kalbinden ne din fikri çıkarılabilir ne Allah’a iman yok edilebilir. Zorla fethedilemeyecek bir şey varsa o da insan kalbidir. O kalp ki Allah’ın evidir. Allah’ı kalplerimizden hiçbir zalim, hiçbir hain çıkaramayacaktır.”¹²⁸

Osman Yüksel Serdengeçti derginin otuz üçüncü sayısında yayınladığı “Komünizmle Mücadele” başlıklı yazısında komünizme karşı bakışını ve Türkiye’de komünizmle mücadelenin nasıl olması gerektiği yönünde bir milliyetçi/muhafazakâr gözüyle önemli tespitlerde bulunmuştur. “Son zamanlarda komünizmle mücadele konusunda bir hayli yazılar yazıldı; konuşmalar yapıldı, mitingler tertip edildi Bunların birçoklarını gazetelerden öğrendim, birkaçının da içinde fiilen bulundum. Şu kanaate vardım ki bu türlü mücadele, faydasız, hatta zararlıdır. Sebebini kısaca izah edeyim: Bir defa komünizmi iyice anlamalıyız. İçtimai bir doktrin olarak komünizm. (Marx’ın ve Engels’in komünizmi), tarihi maddecilik, diyalektik materyalizm hatta Hegel’i ve felsefesini bilmemiz lazım. Bu işin felsefe, ilmi ve sosyoloji tarafı. İkincisi Marksizm’in tatbikatı. Yani tarihi maddeciliğin cemiyete tatbiki. Komünizmin ihtilâli ve neticeleri. Lenin ve Stalin Bolşevizm’inin karşısında Menşevikler, Troçki ve taraftarları. Üçüncüsü: Kızıl Enternasyonal ve ikinci dünya harbinden sonra Kominform, Stalin öldükten sonraki ve bu günkü durum, Komünformun emrinde çalışan dünya komünizmi, Bunların Moskova ile alâkaları. Komünizm bir memlekete nasıl girer. Hangi metotlarla nasıl yayılır? Gizli komünist hücreleri, bu hücrelerin mahiyeti, nasıl çalışıyorlar, nasıl adam kazanıyorlar. Memlekette neleri istismar ediyorlar? Bütün bunları bilmek lâzım. Sonra da Türkiyemiz için Komünizmin arz ettiği tehlike... Komünizmin Slavlıkla, Ruslukla birleşerek bizim için arz

¹²⁶Osman Yüksel Serdengeçti, Serdengeçti, 6. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., 77, İstanbul 2013, s. 172-173

¹²⁷Osman Yüksel Serdengeçti, “Komünizm Dinin Bir Numaralı Düşmanıdır”, Serdengeçti, 15-16, Mayıs-Haziran 1952, s. 12-13.

¹²⁸Osman Yüksel Serdengeçti, “Rusya’da Dini Hareketler”, Serdengeçti, 33, Şubat 1962, s. 4.

ettiği korkunç tehlike. Bunu belirtmek gerek ve daha sonra bunlarla mücadelemiz nasıl olmalı... Seviyeli, müessir bir mücadele. Konuşanlara, yazanlara bakıyorum da bir mektep çocuğunun söylediklerini söylüyorlar: Kahrolsun komünistler! Kızıl köpekler! Ağzlarından salyalarını akıtarak... vs., vs. Müdafaa olarak da soyumuz, sopumuz, atamız, ötemiz berimiz, dinimiz, imanımız... Atatürk ilkeleri altı ok, üç ok!... [...] Atatürk ‘Türk aleminin en büyük düşmanı komünistlerdir. Bulunduğu yerde ezilmelidir.’ demiş. Ama nasıl ezeceğiz. Kiminle ne ile? Kaldı ki Atatürk’ü, Kemalizm’in perdesi arkasına gizlenen komünistler, kendi emelleri için çok daha iyi kullanıyorlar. Atatürk ilkeleri denilen şeyler komünizme asla mâni olamaz. Atatürk’ün şüphesiz milliyetçi bir tarafı vardı. Ama o daha çok materyalist ırkçı bir milliyetçi idi. Bu günkü muhafazakâr, maneviyatçı, mukaddesatçı milliyetçilerin anladığı mana da değildir onun milliyetçiliği. Mürailiği ve taktikçiliği bırakalım. Erkekçe mertçe konuşalım. Fire ve taviz vermeyelim. Ruhumuzu, imanımızı vicdanımızı müdafaa edelim, ölümlerden medet ummayalım. Şu veya bu büyük adamın büyük cümlelerinin himayesine sığınmayalım. Kendimize, prensiplerimize dönelim. Zamana uyacağız tevil, tefsir, taktik yapacağız derken herifler bizi kendilerine benzetirler. Cephelerimizi bilelim. Komünizmle mücadele ederken evvelâ onların istismar ettiği sahalara, eşindikleri çöplükleri temizleyelim. Hem milliyetçiyiz diyoruz hem de milleti ve zihniyetini unutuyoruz. Kendi burnumuz doğrusuna yürüyüp gidiyoruz. Bu mitingler, bu konferanslar, bu ‘yaşasın, kahrolsun’ sesleri onlardan ziyade bizi kahreder, mahveder. Çünkü heyecanlarımız, enerjilerimiz böylece boş yere akar gider. Bunları söylemekle bir şeyler yaptığımızı sanırız. Boşalırız, rahatlarız. Üstelik gurur duyar, duraklarız. Gürültüye, yaygaraya, o bezlerin üzerinde yazılı beylik cümlelere, gösteriye gösterişe lüzum yok. Esaslı, köklü, ağırbaşlı bir mücadele yapmalıyız. Bize yakışan Türk’e yakışan budur.”¹²⁹ sözlerinden anlaşıldığı üzere Serdengeçti, Türkiye’de komünizmin ne sağ ne de sol kesim tarafından bilimsel anlamda anlaşılmadığını ve ona karşı girişilen mücadelenin de basit bir karşı propagandadan ibaret olduğuna dikkati çekmektedir.

Osman Yüksel Serdengeçti’nin, milliyetçi ve muhafazakâr kesim üzerinde etkili olan komünizm aleyhindeki yazıları haricinde bir de o dönemin milliyetçi gençleri arasında oldukça popüler olan hicivli şiirleri bulunmaktadır. Bu şiirler dergi ve gazetelerde sık sık yayınlanmış, komünizm karşıtı program ve gösterilerde okunmak üzere gençler tarafından ezberlenmiştir.

---

¹²⁹Osman Yüksel Serdengeçti, “Komünizme Karşı Mücadele”, Serdengeçti, 33, Şubat 1962, s. 5.

Dedelerimden kalan intikam var kanımda,
Geçmişini s ..... Bulgarın, Moskofun da.
Bir domuz görmüş gibi ayaklanır hislerim,
Alçakların sesini dinlerken mikrofonda...
O kadar gururlanma, o kadar mağrur olma!
Dün daha kölemizdin, mahvolmuştun Prut'da,
Yalnız şunu isterim, yalnız şunu hatırla,
Yatmıştı Katarina Baltacı'nın koynunda.¹³⁰

Ey!..
Elleri kan içinde,
Esir vatan içinde,
Dolaşan kızıl cellât!..
Ey!..
Madde ilâhtır diyen.
Et çiğneyen, leş yiyen!
Dört yüz yıllık musallat!..
Ve Ey! Ve Ey!¹³¹

---

¹³⁰Osman Yüksel Serdengeçti, “*Serdengeçtimize Komünist Diyen Kızıl Rezil Köpeklere*”, Serdengeçti, 15-16, Mayıs-Haziran 1952, s. 16-17; Osman Yüksel Serdengeçti, a.g.e., 1, s. 89.

¹³¹ Osman Yüksel Serdengeçti, a.g.e., 1, s. 201.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1960 – 1970 YILLARI ARASI TÜRKİYE’DE SOL HAREKETLER VE MİLLİYETÇİ/ MUHAFAZAKÂRLARIN SOL KARŞITLIĞI

1. Dünya’da 68 Olaylarını Doğuran Sebepler, Dünyada ve Türkiye’de 68 Olayları

II. Dünya Savaşı, daha önce tarihinde eşine rastlanmamış bir nükleer felaketle son bulmuş, savaş sonrasında dünya, uzlaşılması mümkün görünmeyen iki kutuplu bir yapı halinde Soğuk Savaş sürecine girmiştir. Dünya, bir tarafta komünist ideolojinin sembol ismi olan Sovyetlerin liderliğini yaptığı Doğu Bloğu; diğer taraftan kapitalizmin kalesi olarak tanımlanan Amerika’nın başını çektiği, Batı Bloğu olarak iki farklı ideolojik kampa ayrılmıştır. ABD, Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında bu savaştan en az yara alarak çıkan ülke olmuştur. ABD’nin 1945’ten sonra gerçekleştirdiği siyasi ve ekonomik atılım, dünya tarihi açısından pek de şaşırtıcı bir durum değildi. İngiltere, Fransa ve Almanya gibi siyasi ve ekonomik açıdan güçlü devletler ağır savaş şartları dolayısıyla ekonomik ve sosyal anlamda bir güç kaybına uğramışlardır.¹ Bu durum savaştan en az yara alan ABD’yi savaş sonrası askeri ve ekonomik alanlarda Avrupa’nın ilerisine taşımıştır.² Bu dönemde ABD, Batı Bloğunun soğuk savaş süresince Doğu Bloğuna karşı yürüttüğü anti-komünist kampanyanın merkezi konumundadır.³

II. Dünya Savaşının ardından, ABD tarafından savaşa katılan ülkelerin yaralarını sarmaya yönelik⁴ başlatılan Marshall Yardımı ve benzeri ekonomik yardım faaliyetleri

¹“Siyasi ve ekonomik anlamda liderliği eline alan ABD, kendi kıtası, hatta kendi yarımküresi içerisine sıkışıp kalamazdı. Şüphesiz, Amerikan gücünün ve nüfuzunun böyle dışarıya doğru uzanmasının başlıca sebebi, savaşın kendisi olmuştur. Sözelimi, savaş yüzünden, 1945’te Avrupa’da 69, Asya ve Pasifik’te 26 tümeni varken, kendi kıtası üzerinde hiç yoktu.” Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev. Birtane Karanakçı), 8. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 428.

²Feryat Bulut, “68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye’de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, X/23, (2011/Güz), s. 125.

³Ronald Fraser, *1968 İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı*, (Çev. Kudret Emiroğlu), Belge Yay., İstanbul, 2008, s.25.

⁴Eric Hobsbawm, “1968 - A Retrospect”, *Marxism Today*, May 1978, s. 131; “ABD’nin en büyük pazarı olma özelliğini taşıyan Avrupa ülkelerinin savaş sonrası dolar rezervleri tükenmişti. ABD ihracatının azalması, doğrudan doğruya ekonominin küçülmesi, enflasyonun artması, işsizlik ve durgunluk anlamına gelmekteydi. Nitekim savaşın sona ermesinden sadece bir yıl sonra, 1946’da, ABD sanayi üretimi % 30 azaldı. İşsiz sayısı 500 binden 2.7 milyona çıktı. Üç yıl içinde bu sayının 10 milyona çıkacağı tahmin ediliyordu. Kısacası Avrupa’nın ekonomik iflası ABD’nin de ekonomik iflasını hazırlamaktaydı.” ABD’nin Avrupa’ya yaptığı bu

sonrası yaşanan ekonomik iyileşme, büyüme ve hızlı refah artışının ardından, 1960'ların ikinci yarısında genel bir durgunluk dönemi yaşanmıştır.⁵ Bu, içerisinde hem ekonomik, hem de sosyal ve kültürel sebepleri barındıran bir durgunluk dönemidir. Bu durgunluk dönemini hazırlayan sebeplerin başında 1930'lardan başlayarak özellikle kapitalist toplumlarda hızla itibar kazanan, refah ve tüketime dayalı Amerikan yaşam tarzının ayrı bir önemi vardır. II. Dünya Savaşı sonrası sahip olduğu ekonomik ve askeri güç sayesinde döneminin en büyük dinamik gücü haline gelen ABD⁶, yeni bir dünya görüşünün öncülüğünü yapmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla birlikte istikrarlı bir kalkınma ekonomisine bağlı olarak, yeni tüketim kalıplarının oluşturulmasıyla güç kazanan ve durağan toplum yapısını hedef alan bu dünya görüşü, 1960'lardaki durgunluk dönemine kadar ABD tarafından başarıyla sürdürülmüştür. Bu büyük savaşın ardından yaşanan ekonomik atılım sayesinde ABD ve özellikle Avrupa ülkelerinde elde edilen sosyoekonomik büyüme ve refah seviyesinin yükselmesi 1945 ile 1965 arasındaki yirmi yıllık dönemin belli başlı karakteristik özelliğidir.⁷ Bu dönem gelişmiş sanayi ülkelerinin tamamında köyden kente doğru akan büyük bir göç dalgasıyla kentlerde ayakta durmaya çalışan işçilerin sayısındaki ciddi artış ve bu sosyal ortamın sonucunda ortaya çıkan travmatik durum, refah seviyesinin yükselmesiyle birlikte artan doğum oranları gibi sebepler tüm bu yirmi yıllık süreci etkileyen ve değiştiren etkenler olmuştur.⁸

---

ekonomik yardımların altında yatan asıl sebep buydu. Çağrı Erhan, “Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, LI/1, (1996), s.267-268.

⁵“1968”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 1503; “1960'lı yıllarda üretkenlik artışı yavaşlar, kâr oranları ağır ağır düşer. Kârlarda kaydedilen düşüşün emek gelirlerine yönelik bir saldırıyla telafi edilmesi ise, bunalımın bir sonraki aşamasında pazar sorununu ortaya çıkaracaktır. Bunalımın işaretleri 60'lı yılların ikinci yarısında görülebilir hale gelir. Üstelik 20-25 yıllık genişlemenin tüm uluslararası fiili ve hukuki çerçevesi de zedelenmektedir. Artık dünya ekonomisinin mutlak hâkimi rolünü yitiren bir ülkenin parasının -doların- dünya parası işlevinin sürmesi olanaksızlaşıyordu. Genişlemenin sürdüğü dönem boyunca ABD'nin itibarıyla sınırlı, yani neredeyse sınırsız güvenilirliğe sahip olan dolar bu gücünü yitirmeye başladı. [...] Yaklaşmakta olan bunalım tüm kapitalist sistemde eş zamanlı ve yoğun bir gelişim gösterdi. ABD savaş sanayii ve bu alandan yaratılacak bir teknolojik atılım kozunu bu sefer Vietnam'a karşı oynadı. Ancak savaşın etkisi canlandırıcı değil, ek yükler getirici oldu.” Aydın Giritli, “1990'larda Dünya Ekonomisi: Sıçramanın Keskin Sırtı”, Gelenek Dergisi, 29, (Mart 1990), s. 6.

⁶II. Dünya Savaşından sonraki yıllarda Amerikan ekonomisi hızla büyüdü. Savaşın bittiği yıl ABD'nin nüfusu dünya nüfusunun % 5'ini oluşturmasına rağmen, ABD ekonomisi küresel ekonominin % 50'sini oluşturuyordu. O tarihte savaştan harap olmuş ülkelerin (İngiltere, Fransa, Almanya) aksine, ABD'nin şehirleri ve sanayisi sağlamdı. Bu sebepten küresel ekonominin dinamosu haline geldi. Brian Domitrovic, “ABD Ekonomi Tarihi VIII-II. Dünya Savaşı Sonrası Ekonomik Büyüme: Tüketici Ekonomisine Geçiş”,

Liberalizm Tv, İstanbul, (01.03.2018), https://www.youtube.com/watch?v=NJ-j0Fkv3fY&index=8&list=PLTaw_ZID3bo2RVTpPFMXvKYOfT3He9bs5 Erişim Tarihi: 15.07.2018.

⁷Eric Hobsbawm, a.g.m., s. 131

⁸George Katsiaficas, The Imagination of The New Left A Global Analysis of1968, South End Press, Cambridge, Massachusetts 1987, s. 58; Eric Hobsbawm, a.g.m., s. 132

Dünya, 1960'lı yıllara doğru yol alırken önce 1959 yılında gerçekleşen Küba devrimi⁹, 1962'de Cezayir'in, Fransa'ya karşı bağımsızlığını elde etmesi, ardından ABD'nin 1963'te bir süredir devam eden Vietnam Savaşına¹⁰ dâhil olması ve 1966 yılı başında Çin Komünist Partisi (ÇKP) lideri Mao Zedong'un öğrencileri ülke yöneticilerine karşı ayaklanmaya çağırmasıyla başlayan Çin Kültür Devrimiyle¹¹ birlikte etkisi tüm dünyayı saran birçok toplumsal olay yaşanmıştır.¹² Etkileri göz önüne alındığında bahsi geçen bu olaylar içerisinde en önemlisi ABD ile Sovyetleri doğrudan bir çatışmanın eşiğine getiren 1962 yılındaki Küba füze krizidir. 1969 yılında Fidel Castro'nun iktidarı ele geçirmesi sonrasında Küba ile ABD arasındaki ilişkiler giderek bozulurken, ortak siyasi ideolojileri dolayısıyla Küba'nın Sovyetler ile olan ilişkileri ise gün geçtikçe gelişmekteydi. Özellikle 1961 yılının Nisan ayında, Kennedy başkanlığındaki ABD tarafından Küba'ya karşı düzenlenen başarısız Domuzlar Körfezi çıkarması, ABD ile Küba arasındaki gerginliği iyice artırdı. Bu olay sonrasında Küba ile Sovyetlerin ilişkileri daha da gelişirken, ABD istihbaratı 1962 Ağustosunda Küba'ya bazı Sovyet füzelerinin yerleştirildiğini tespit etti. Bunun üzerine Küba'daki Sovyet füzelerinin sökülmesini isteyen ABD Başkanı Kennedy, 24 Ekim 1962 tarihinden başlayarak adayı denizden ablukaya aldı. Bu sırada bazı Sovyet gemilerinin

---

⁹“Küba Devrimi, 26 Temmuz 1953 tarihindeki Moncada Kışlası isyanıyla başlayıp, 26 Temmuz hareketiyle devam eden ve ardından Küba diktatörü Fulgencio Batista rejiminin 1 Ocak 1959 tarihinde Fidel Castro, Ernesto Che Guevara, Raul Castro liderliğindeki isyancılar tarafından ülkeden kovulması ve Santa Clara, Santiago de Cuba şehirlerinin ele geçirilmesiyle son bulan isyan hareketinin tamamıdır. Küba devrimi terimi, Batista iktidarının devrilmesinin ardından, sosyalist ilkelerin uygulanması amacıyla kurulmuş olan yeni Küba Hükümetini tanımlar.” Ertuğrul Kürkçü, “*Küba Devrimi*”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 1372-1403.

¹⁰“1954 Temmuzundaki Cenevre anlaşmaları ile Kuzey ve Güney Vietnam bağımsız devletler olmuşlardı. Yalnız, 17'nci enlemin kuzeyinde bulunan Kuzey Vietnam'da Ho Chi Minh liderliğinde bir komünist rejim bulunuyordu. Bu rejimin daha kuzeyinde ise Çin gibi bir komünist dev vardı. Onun da kuzeyinde, Sovyet Rusya gibi bir komünist süper-devlet bulunmaktaydı. Meseleye bu açıdan bakınca, Kuzey Vietnam Asya'daki büyük komünist blokun bir ileri ucu, bir ileri karakolu idi ve bu hali ile de bütün Hindicini kıtası için muhtemel bir tehdit ve tehlike idi. Bu sebeple Amerika, 1954'den sonra Vietnam'da ve genel olarak Hindicini'de Fransa'nın yerine geçti ve Asya komünist bloku ile SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı- Amacı Güneydoğu Asya ülkelerini komünizme karşı güçlü hale getirmektir.) üyelerinin meydana getirdiği anti-komünist güney-doğu Asya arasında bir tampon teşkil eden Güney Vietnam ile yakından ilgilenmeye başladı. Amerika'nın yeni Başkanı John F. Kennedy 20 Ocak 1961'de Başkan Yardımcısı Lyndon B. Johnson'ı, Güney Vietnam'a gönderdi ve ardından Amerika, askeri yardım kararı aldı. Kennedy'nin öldürülmesinden sonra, Başkanlığa, Başkan Yardımcısı Lyndon Johnson geçti. 1963 yılında Amerika Vietnam Savaşına fiilen dâhil oldu. Paris'te 27 Ocak 1973'de imzalanan Vietnam barışı bu savaşı bitirdi. Bu savaşın her iki taraf içinde oldukça ağır bir bilançosu oldu. Savaşta ölen sivillerin sayısı, ölen asker sayısından çok daha fazlaydı.” Fahir Armaoğlu 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 673-682; “ABD İşgali”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s.1212-1215; <https://www.britannica.com/event/Vietnam-War> Erişim Tarihi: 17.07.2018.

¹¹Çin Kültür Devrimi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Henry Kissinger, Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2015, s. 244-250; Halil Berktaş, “*Şeklen 'Aşağıdan Yukarı' Bir Stalinizm Denemesi: 1966-1976 Büyük Proleter Kültür Devrimi*”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 1174-1175; <https://www.britannica.com/event/Cultural-Revolution> Erişim Tarihi: 17.07.2018

¹²Aydın Çubukçu, Bizim 68, 5. Basım, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1998, s. 26.

de Küba limanlarına doğru Atlantik'te seyretmekte oluşu, doğrudan bir çatışma ihtimalini ortaya çıkardı. Tüm dünyaya bir nükleer savaş korkusu yaşatan bu birkaç kritik gün içerisinde, kısmen N. Kruşçev¹³ liderliğindeki SSCB yönetiminin biraz geri adım atması, kısmen de taraflar arasında sürdürülen pazarlıklarda bir anlaşmaya varılması sebebiyle, krizin sıcak bir çatışmaya dönüşmesi önledi. Sovyetler, Türkiye'de bulunan Jüpiter füzelerinin de sökülmesi kaydıyla Küba'daki füzelerin sökülmesini kabul etti. Dünya politikası üzerinde önemli izler bırakan bu kriz ABD'de başlayıp daha sonra tüm dünyaya yayılacak olan ve hippie gençliğinin de içerisinde yer aldığı savaş karşıtı bir hareketin ateşleyicisi olmuştur.¹⁴ Bu olayın dışında sonuçları itibariyle dünya genelinde büyük ses getiren ve tepki oluşturan bir başka olay 1968 yılındaki Sovyetlerin Çekoslovakya'yı işgalidir. “Çekoslovakya Komünist Partisi (KSC) Sekreteri Alexander Dubçek'in başlattığı “Prag Baharı” adı verilen siyasi liberalleşme reformlarını durdurmak için Sovyetler Birliği ile diğer Varşova Paktı müttefikleri olan Doğu Almanya, Polonya, Bulgaristan ve Macaristan'ın 20-21 Ağustos 1968 tarihlerinde Çekoslovakya'yı işgal etmişlerdir. A. Dubçek'in başlattığı liberalleşme hamlesi sanayi ve tarım reformları, yurttaşlık hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrılmasını, hükümetin meclise karşı sorumlu olmasını ve mahkemelerin bağımsızlaştırılmasını öngörüyordu. Programda Komünist Parti'nin seçimlerde diğer siyasi erklerle yarışarak önderliğini kanıtlanması ve parti içindeki bütün görevlilerin seçimle belirlenmesi savunuluyordu. İşgal, A. Dubçek'in bu “güler yüzlü sosyalizm” olarak nitelendirdiği liberalleşme reformlarını durdurdu ve otoriteyi tekrar Çekoslovakya Komünist Partisi adına güçlendirdi.”¹⁵

Tüm bu toplumsal olaylardan en fazla etkilenen kesim ise ülke ve dünya meselelerine karşı ilgi duymaya başlayan öğrenciler olmuştur. Nitekim 1965'te başlayıp adını olayların zirveye ulaştığı yıl olan 1968'den alan, tüm dünyada ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda çok ciddi bir krize neden olan bu olayların başını, öğrenci gençliği çekmektedir. Bu dönem gençlik ayrı bir toplumsal grup haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası yaşam şartlarının iyileşmesi ve artan refah seviyesi, dünya genelinde doğum oranlarının artması ve bebek ölümlerinin azalması yönünde bir etki oluşturmuştur. Bu da

---

¹³Nikita Sergeyeviç Kruşçev (1894-1971) Sovyetlerin önemli bir devlet adamı ve 1953 ile 1964 yılları arası Sovyetler Birliği Komünist Partisi birinci sekreteridir. Doğru okunuşu Hruşçyov olan soyadı, Türkçede de genellikle İngilizcede ki gibi Khrushchev yazımından dolayı Kruşçev olarak telaffuz edilir.

¹⁴Faruk Sönmezoglu, Ansiklopedik Politika Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 104-105.

¹⁵Fahir Armaoğlu 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 563-572.

1960'lı yıllara gelindiğinde 15-25 yaş grubunun oluşturduğu yoğun bir genç nüfusu ortaya çıkartmıştır. Bu söz konusu genç kitle hiçbir ekonomik faaliyet içerisinde yer almadan toplumsal açıdan bir "ara dönem" sayılabilecek bu zaman dilimini eğitim-öğretim faaliyetleri dolayısıyla uzatmışlardır. Ekonomik ve toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması ve üretim elemanlarında yaşanan değişim ve gelişime paralel olarak nitelikli yükseköğrenim kurumları açılmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durumu rakamsal olarak ifade edecek olursak; 1950 ile 1964 yılları arasında üniversiteli öğrenci sayısı ABD ve Almanya'da iki kat, Fransa'da üç kat, İngiltere ve İtalya'da ise %50 oranında artmıştır.¹⁶ Böylelikle Avrupa ve ABD'nin toplumsal hayatında, eğitim-öğretim faaliyetleri maksadıyla üretimde yer almayan, salt tüketici niteliğe sahip, gezi, alış-veriş, müzik ve eğlence kültürüne kapılmış genç bir nüfus ortaya çıkmıştır. Fakat gençlik sistemin kendisini sokmaya çalıştığı belli kalıplara sığmayarak kabından taşmış, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel konularda, düşüncelerini ortaya koymaya ve kendi düşünce kalıplarına uymayanları da değiştirme mücadelesinde rol almaya karar vermiştir.¹⁷ Bu durumun iki temel gerekçesinin olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi bu dönemin gençliği II. Dünya Savaşının yokluk ve yoksulluk döneminde değil, savaş sonrası bolluk ve refah seviyesinin arttığı dönemde doğmuş ve azla yetinme düşüncesinden uzak büyümüşlerdir. Bu durumun bir sonucu olarak gençlerde kanaatkâr veya tatminkâr bir tutumdan ziyade, taşkın tavırlı ve her türlü aşırılığa yatkın yeni bir gençlik profili ortaya çıkmıştır. İkincisi ise Amerikan hayat tarzının insani mutluluğu, tatmini ve erdemleri, tüketimin sınırları ve tüketim normlarına indirgeyen bir anlayış ya da ideolojisi vardı ve böyle bir ideolojinin yarattığı tek tip bir hayat, vadettiğinin aksine, yaratıcı ve insani inisiyatifleri engellemekte, hatta gençliğin içinde bulunduğu ağır bunalımın da tek müsebbibi sayılmaktaydı. Nitekim dönemin radikal gençlik grupları da kendilerine sunulan bu kalıplarla alay etmeye ve bu hayatın dışında farklı bir hayat kurgulamaya ve marjinal alt kültürlerle yönelmeye başladılar. ABD'de Beat/Beatnik¹⁸ ve

---

¹⁶Korkut Boratav, "Dünyayı 68'e Getiren Koşullar, Uzantıları ve Son Bulması", Teori, 101, (1998), s. 9; Eric Hobsbawm, a.g.m., s. 131; Zafer Toprak, "1968'i Yargılamak ya da 68 Kuşağına Mersiye," Cogito, 14, (Bahar 1998), s. 155; "1968", STMA, s. 1504.

¹⁷Gökhan Tuncel, "Küreselleşme ve Yerelleşme Sürecinde Altmış Sekiz Olayları", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, I/1, (Kış 2010), s. 86.

¹⁸"Beat Kuşağı'nın ortaya çıkışı, süresiz ve amaçsız yolculuklara ve yer değiştirmelere dayanır. 1940'lı yıllarda, ABD'deki Columbia Üniversitesi'nin Edebiyat topluluğunda tanışan bir grup öğrenci, ekonomik buhran sonrası işsizlerin demiryollarına düşmesi gibi amaçsızca otostopla Amerika'yı dolaşmaya başladılar. Henüz adı konulmasa da sisteme, geleneğe ve klasik hayat tarzına muhalif bir kitle oluşmaya başladı. Beat Kuşağı'nın felsefi açıdan özü gençlerin okuduğu felsefi ve edebi yazarlara dayanmaktadır. Dostoyevski, Nietzsche, Kafka, Heidegger, Sartre, Camus gibi isimler düşünsel alanda bu fikirleri ilk işleyenler oldular. XX. yüzyılın bunalımlı hayatı ve yaşanılan iki dünya savaşı, adı koyulamayan isyankâr bir davranış halinin ortaya çıkmasına neden olmuştu. 'Yabancılaşma', 'özgürleşme' ve 'bulantı' gibi sözcüklerle tanımlanabilecek hal, Beat Kuşağı'nda sonsuz "yaşam coşkusu" olarak vücut bulacaktı. 1960'lara girilirken Beat hareketi, Amerikan

Hippi¹⁹ çizgisiyle başlayan bu protest hareket, 1967 ve 1968 yıllarındaki gençlik hareketleriyle birlikte, özellikle sosyalist öğrenci grupları tarafından benimsenerek politikleşti.²⁰ 1960'ların ikinci yarısında dünya genelinde gerçekleştirdikleri gösterilerle ses getiren gençler iki konu üzerinde seslerini yükseltiyorlardı. Bunlardan ilki eğitim sistemi ile ilgili temel sorunları konu alıyordu. Savaş sonrası dönemin sosyoekonomik şartları gereğince, bilginin üretimi de artık piyasa şartlarına indirgenmeye başlanmıştı. Fransa Eğitim Bakanının “Üniversitelerin sanayileşmesi gerek”, sözleri bilginin asıl üreticileri olan öğrenciler ve bilim adamlarının elinden çıkarak, kapitalist üretim ve tüketim kalıpları içerisine sokulmaya çalışıldığının açık bir ifadesi olmuştu.²¹ Gençlik giderek hiyerarşik ve bürokratik bir yapı kazanan eğitim sistemi üzerindeki üretim yeteneğini kaybetmekle kalmıyor aynı zamanda bilgi üzerindeki etkisini yitirerek bir nevi proleterleşiyordu. Tüm bu yaşananlara ek olarak bir de gerekli reformların bir türlü yapılamaması nedeniyle giderek hantallaşan ve eskiyen eğitim sistemi öğrencilerin hareket sahasını gittikçe daraltıyordu. Politik muhalefeti kendi kimliğiyle birleştiren genç kuşağın sesini yükselttiği ikinci konu ise “doğrudan demokrasi” şeklinde kavramsallaşan siyasi taleplerdir. Öğrenci gençliğinin sloganı haline gelen “Demokrasi hemen şimdi” tüm dünya gençlerinin temel ilkesi haline gelmişti. Özellikle Küba Devrimi, Prag Baharı ve üçüncü dünya ülkelerindeki özgürlük hareketleri, birtakım demokratik taleplerde bulunan gençlik kitlesini harekete geçirmiş, başlarda kendi eğitim-öğretim talepleri için yola çıkan gençler, daha sonra tüm dünya geneline yayılan bu eşitlik, özgürlük ve adalet söylemlerini tıpkı bir marş söyler gibi gur bir

---

serseri gençliğinin öncüsü haline gelmiş ve müzikten sinemaya, şiirden romana her alanda etkisini göstermeye başlamıştı. 60'ların öne çıkan müzisyenleri Beat Kuşağı'ndan ciddi anlamda etkilendiler. 1960'lara gelirken Sovyetlerin uzaya gönderdiği Sputnik (1957) uzay aracına gönderme yaparak bu akımın adını Beatnik olarak telaffuz etmeye başlamışlardır. 1960'larda ortaya çıkan Hippi hareketinde Beat kuşağının derin izleri görülmektedir. ABD'deki 68 hareketlerinin eylem pratiğinde Beat Kuşağı'nın tavrına yakın bir duruş açıkça fark edilmektedir.” <http://www.beatkusagi.com/veni-baslayanlar-icin-beat-kusagi/> Erişim Tarihi: 16.07.2018; Beat kuşağı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Christopher Gair, *The Beat Generation A Beginner's Guide*, Oneworld Publications, Oxford 2008, 10-25; Jamie Russell, *The Beat Generation*, Trafalgar Square Publishing, Vermont 2002, 7-19; Jean Duval, Charles Bukowski ve Beat Kuşağı, Altıkkırbeş Yayın, İstanbul 2007.

¹⁹1960'lı yılların sonu ile 1970'li yılların başı arasındaki dönemde sevgi, barış, kardeşlik kavramlarını kendilerine rehber, “savaşma seviş” sözlerini de slogan edinen, klasik hayat düzenini ve tüm siyasi erkleri reddederek uzun saç, sakal ve geniş çiçekli kıyafetleriyle kendi hayat tarzlarını oluşturmaya çalışsan ve en belirgin özellikleri seyahat etmek, uyuşturucu kullanmak, müzik ve eğlence olan bir gençlik akımıdır. Hippi akımı 1940 ve 1950'lerde etkili olan gençliğin Beat akımından önemli oranda etkilenmiştir. Bu akımı yaşayan gençlere aynı zamanda çiçek çocukları da denilmektedir. <https://www.britannica.com/topic/hippie> Erişim Tarihi: 17.07.2018; <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/hippie> Erişim Tarihi: 17.07.2018; Hippi akımı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. John Bassett McCleary, *The Hippie Dictionary A Cultural Encyclopedia of the 1960s and 1970s*, Ten Speed Press, New York 2004; Neil Young, *Waging Heavy Peace A Hippie Dream*, Penguin Books, London 2012; Feryat Bulut, a.g.m., s. 127-128.

²⁰Philip G. Altbach, *Student Politics in America: A Historical Analysis*, Transaction Publishers, New York 1997, s. 155; “1968”, STMA, s. 1504.

²¹Mete Kızık, *Küresel İsyân 68*, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 78.

sesle hep bir ağızdan söylemeye başlamışlardır.²² 1960'lı yıllar boyunca taleplerinin gerçekleştirilmesi adına statükoya başkaldıran bu radikal öğrencilerin pek çoğu 1970'li yıllarda Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Orta Amerika ve Meksika'da Marksist yeraltı örgütlerinin kurulmasında ve eylemlerin gerçekleştirilmesinde önemli roller üstlendiler.²³ En erken ABD'de ortaya çıkan 68 olaylarının dünya genelinde oldukça hızlı bir şekilde yayılması, 68'in küresel bir hareket olduğu gerçeğini ortaya koymakla birlikte, her ülkede farklı birtakım özellikler göstermiş olması da her ülkenin kendine has bir 68 yaşadığını göstermektedir.

1.1. Dünya Genelinde 68 Olayları

1.1.1. ABD

1950'li yılların Amerikan gençliği birçok yazar ve eleştirmen tarafından Silent Generation (Suskun Kuşak) olarak tanımlanmıştır. II. Dünya savaşı sonrası bir taraftan ağır savaş şartlarının ardından gelen ülkedeki refah artışının etkisi, diğer taraftan Senatör Joseph R. McCarthy'nin anti-komünizmi ülke gündemine taşıması²⁴ ve hükümetin bu konudaki baskısı sonucunda ABD'de hiçbir toplumsal muhalefet hareketi büyüyüp güçlenemedi. 1950'de çıkarılan Internal Security Act (İç Güvenlik Yasası) ve 1954'de çıkartılan Communist Control Act (Komünizmi Denetim Yasası), komünist olarak tanımlanan tüm örgüt, dernek ve siyasal ve toplumsal faaliyetleri siyasi suç kapsamına almıştır. II. Dünya Savaşının gerilimli ortamında, tüm özgür dünyanın komünizm tehdidi altında olduğu iddiası, McCarthy'nin yönetiminde toplumsal bir fobi olarak yaygınlaştı.²⁵ 1959'da N. Kruşçev'in

---

²²A. Bağış Erten, a.g.m., s. 837; "1968", STMA, s. 1503.

²³Mark Kurlansky, 1968 Dünya'yı Sarsan Yıl, Everest Yayınları, İstanbul 2008, s. 492.

²⁴"O dönem Joe McCarthy'nin haklı olduğunu düşünüyordum. Korkunç bir komünist tertibi ile karşı karşıyaydık. Gerçek bir nükleer saldırı tehlikesi, Sovyet işgal tehdidi karşısında olduğumuzu sanıyordum. 1980'lere kadar en yüksek dozda anti-Sovyet, anti-komünist propagandaya terk edilmiştik. Genç birinin, ilerici toplumsal siyasal eylem veya düşünceyle karşılaşmaktan çok anti-komünist militan olarak yetişme şansı çok daha yüksek bir orandaydı." Ronald Fraser, a.g.e., s. 25; <https://www.history.com/topics/cold-war/joseph-mccarthy> Erişim Tarihi: 18.07.2018; Joseph R. McCarthy'nin ABD'de başlattığı ve birçok Amerikalı siyasetçi, bürokrat, yazar ve sanatçıyı komünist olmakla suçladığı McCarthyism olarak da bilinen bu anti-komünist hareket hakkında daha geniş bilgi için bkz. M. Stanton Evans, Blacklisted by History: The Untold Story of Senator Joe McCarthy and His Fight Against America's Enemies, Crown Forum, New York 2007; Robert Griffith, The Politics of Fear: Joseph R. McCarthy and The Senate, University of Massachusetts Press, Massachusetts 1987.

²⁵"McCarthy Kızıl Çin'in ablukaya alınmasını istiyor." Başlığıyla yayınlanan Milliyet gazetesi haberinde McCarthy için ABD'nin bir numaralı komünist düşmanı şeklinde bahsediyor. Milliyet, 27.12.1954, s. 7

ABD'yi ziyaretiyle komünizm ve hür dünya arasındaki ilişkiler normalleşmeye başlayana kadar toplumsal muhalefet potansiyeli bu soğuk savaş atmosferi içerisinde gelişti.²⁶

1960'da Demokrat Partinin adayı John Fitzgerald Kennedy'nin²⁷ seçimi kazanarak iktidara gelmesinin ardından, ABD'nin gerek iç, gerek dış siyasetinde kısmi bir yumuşama yaşandı. Yeni başkanın seçim öncesi vadettiği farklı politikalar, toplum üzerinde umut ve heyecan yarattı. Zira soğuk savaşın sona ermesi, üçüncü dünya ülkeleri için adalet ve yoksulluğun giderilmesi ABD'de ırkçılığın yok edilmesi herkesin ortak beklentisidir.²⁸ 1963'te başkanın öldürülmesinden sonra yerine geçen Başkan Yardımcısı Lyndon Baines Johnson²⁹ döneminde de bu siyasi çizgi aynı şekilde sürdürülmüştür. 1960'ların ilk yarısında ABD'deki toplumsal muhalefet; öğrenci hareketleri, yurttaşlık hakları hareketi ve siyahi vatandaşların başlattığı ırkçılık karşıtı eylemler ekseninde hareket etmeye başlamıştır. 1960'ların ilk yarısında ABD'de toplumsal muhalefetin en önemli unsurlarından biri siyahların kendilerine yöneltilen ırkçı baskı ve eşitsizliklere karşı yürüttükleri yurttaşlık hakları hareketidir. Martin Luther King'in lideri olduğu ABD'deki bu ırkçılık karşıtı harekete, öğrenci gençliği de çok geçmeden destek vermeye başlamıştır. Students Nonviolent Coordinating Committee (Öğrenci Şiddet Dışı Koordinasyon Komitesi-SNCC) bu hareketin etkin bir kolu olarak örgütlendi. Bu komite daha sonra dünyadaki 68 hareketlerinin kendine özgü eylem biçimleri olan Go-in (içeri girme-sadece beyazlara hizmet veren işyerlerine girerek işgal etme), Sit-in (siyahlara yasak olan yerlerde uzun süreli oturma eylemi), Teach-in (ders kesme eylemi) gibi daha önce yapılmamış kendine has eylemleri uygulamaya başladılar.³⁰ Bu öğrenci eylemlerinin ilk ve en yoğun gerçekleştiği üniversite Berkeley Üniversitesi oldu.³¹ Gerek öğrenci örgütlenmeleri gerekse M. L. King

---

²⁶“1968”, STMA, s. 1508.

²⁷John Fitzgerald Kennedy (1917-1963) Kasım 1960 yılında yapılan Başkanlık seçimlerini kazanarak ABD'nin 35. başkanı olmuştur. Bu görevi suikasta uğradığı 1963 yılı Kasım ayına kadar sürdürmüştür.

²⁸Mete Kızık, a.g.e., s.14-15

²⁹Lyndon Baines Johnson (1908 -1973), John F. Kennedy'nin 1963'te bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine Başkanlığa gelmiş, Amerika Birleşik Devletleri'nin 36. başkanı olmuştur. Lyndon B. Johnson veya kısaca LBJ olarak anılır. 1964 seçiminde Amerikan tarihinin en yüksek oy oranlarından birini kazanarak tekrar başkanlığa seçilmiştir.

³⁰Feryat Bulut, a.g.m., s. 128; Barbara-John Ehrenreich, 68 Öğrenci Ayaklanması Uzun Yürüyüşün Kısa Baharı, (Çev. Güzin Özkan), Kıyı Yayınları, İstanbul, 1987, s.17.

³¹Erol Kılınç, İhtilal, İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında, 2. Basım, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, s. 25; Mete Kızık, a.g.e., s. 57; “Berkeley, Amerikan işçi, siyahi ve öğrenci hareketinin geleneksel olarak canlı olduğu bir merkez olan California'daydı ve burası alt/orta sınıflara açık, yeni sanayileşmiş, üniversite mantığına uygun yapısı ve 27 bin kişilik geniş bir öğrenci kitlesiyle eylem ve örgütlenme yapılanmasına müsait bir konumdaydı. Berkeley olayının en önemli yanı; Berkeley'den beri öğrenciler okullarının idaresiyle hiçbir dönem olmadığı kadar fazla ilgilenmeye, idareye geçmişte olduğundan daha fazla katılmaya başlamıştır.” Mine Göğüş, “Amerikan Üniversitelerindeki Öğrenci Hareketlerinin Mahiyet ve Nedenleri”, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya'da ve Türkiye'de) Sempozyum Bildirileri, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 154.

liderliğindeki siyahi örgütlenmelerin çabalarına ek olarak 1963'te Washington'daki yaklaşık 250 bin kişinin katıldığı protesto yürüyüşünün de etkisiyle, Başkan Johnson siyahlara başta seçme ve seçilme hakkı olmak üzere birçok hak sağlamıştır.³²

“1950 yılında Amerikan üniversitelerinde toplam 2,3 milyon öğrenci varken, bu rakam 1970 yılında 8,5 milyona ulaşmıştır. Öğrencilerin bu kadar hızlı artmaları eğitim kurumlarını zor durumda bırakmıştır. Eğitim kurumlarının büyümesi, öğrencinin kendisini gitgide daha yalnız ve güçsüz hissetmesi sonucunu doğurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki öğrenci hareketlerine 1964-1965 yıllarında -Vietnam Savaşını bir yana bırakırsak- üniversite içi sorunlar egemen olmuştur. Öğrencilerin üniversite içindeki en büyük istekleri yönetime katılmaktır. Amaçlarına ulaşmayan gençler, üniversiteye saldırmaya ve onun temelde bir değişime uğraması için çaba sarf etmeğe başlamışlardır.”³³ 1960'ların ortalarına gelindiğinde ABD'de muhalif öğrenci gençliğinin ilgi gösterdiği meseleler arasında, üniversitelerin eğitim ve öğretim imkânlarının iyileştirilmesi konusu dışında, odaklandıkları çok daha başka konular da ortaya çıkmıştır. Bu da o dönem sadece öğrencilerin değil tüm Amerikan vatandaşlarının dikkatini çeken Amerikan askeri birliklerinin Vietnam'a girmeleri meselesi olmuştur. Başta Students for a Democratic Society (Demokratik Toplum İçin Öğrenci Birliği-SDS)³⁴ olmak üzere birçok sivil toplum örgütü bu operasyona karşıydılar. SDS'nin Washington'da düzenlediği 25 bin kişilik protesto gösterisinden başlayarak, ülke genelindeki üniversitelerde Vietnam karşıtı oturma eylemleri (sit-in) ve ders boykotları (teach-in) düzenlenmeye başlandı. 22 Mayıs 1965'te Berkley Üniversitesinde 35 bin kişinin katıldığı ve 36 saat süren ders boykotları düzenlendi. 1966'da SDS, protesto hareketine yaptırımcı bir boyut kazandırarak hiçbir öğrencinin askere gitmemesini amaçlayan “We won't go-Gitmeyeceğiz” kampanyasını başlattılar. Vietnam Savaşına karşı yapılan bu hareket farklı grup ve örgütlenmelerden de destek buldu. Beatnik ve Hippie gençlik grupları da savaş karşıtı bu harekete önemli bir destek verdiler. Savaşa

---

³²M. L. King, bu yürüyüş sonunda yaptığı ünlü “I have a dream” başlıklı bildirisini okudu. Bu konuşma FBI tarafından King'in komünist olarak damgalanmasına ve özel yaşamının sıkça ihlal edilmesine yol açacaktır. Mete Kızık a.g.e., s. 58-61.

³³Ahmet Taner, Kışlalı, Öğrenci Ayaklanmaları, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, a.g.e., s. 41.

³⁴“ABD'de 68 denildiğinde ilk akla gelen kitlesel örgüt SDS olarak bilinen (Student for a Democratic Society – Demokratik Toplum İçin Öğrenci Birliği) örgüttür. Esasen SDS varlığı XIX. yüzyılın başına kadar uzanan bir örgüttür. Çünkü bu örgüt sol eğilimli yazarlar (Upton Sinclair, Jack London) tarafından 1905'de kurulan League for Industrial Democracy (SLID Sanayi Demokrasi Birliği)'ye dayanıyordu. Fabiancılığa yakın bir çizgi izleyen birlik II. Dünya Savaşı öncesinde temel ilkelerini ‘Faşizme ve tüm otoriter eğilimlere karşıtlık’ olarak belirlemişti. SLID, 1960'da Michigan Üniversite'sinden bir grup öğrencinin çabasıyla SDS adını aldı. SDS programına 1962 kongresinde kabul edilen Port Hura bildirisini ile kavuştu. Bu bildiri katılımlı demokrasiyi amaçlıyordu.” Cüneyt Akalın, Düşler ve Gerçekler Tanıklarıyla Dünya'da ve Türkiye'de 68, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.24-26.

götürülen askerlerin çoğunlukla siyahlardan seçildiğini iddia eden siyahilerin haklarının savunucu Kara Panterler³⁵ ve ona yakın diğer siyahi gruplarda bu savaş karşıtı harekete destek verdiler.³⁶ 1967'nin yaz aylarında Kongrede öğrencilerin askerlikten muafiyetinin kaldırılması ve Vietnam'a savaşmaya gönderilmeleri yönündeki konuşmalar üzerine, öğrencilerin bu savaş karşıtı eylemleri tırmanışa geçti.³⁷ Öğrenciler toplu şekilde celp kâğıdı yakma eylemleri düzenlediler. SDS, Celbi Durdurma Haftası eylemini düzenledi.³⁸ 17 Ekim'de Vietnam'da kullanılan napalm bombalarını üreten Dow Kimya Fabrikasına gösteri yürüyüşü düzenleyen öğrencilerle polis arasında o zamana kadar görülmemiş sertlikte bir çatışma yaşandı.³⁹ “Kanlı Salı” olarak tarihe geçen bugün, aynı zamanda öğrencilerin Oakland askerlik şubesine saldırarak polisle çatıştığı gündür. 21 Ekim 1967 tarihi savaş karşıtı grupların eylemlerinin doruğa ulaştığı tarihtir. SDS ve Hippi gruplarının ağırlıkta olduğu 50 bine yakın genç ABD Savunma Bakanlığı binası Pentagonu kuşatmışlardır. Hippiler “Pentagon'daki şeytani kovma” adıyla ayınlar düzenlemiş ve binayı koruyan askerlerin tüfeklerinin namlularına çiçek takmışlardır.⁴⁰

1968'in başında Vietnam birlikleri karşısında Amerikan kuvvetlerinin yenilgiye uğraması sonrasında ABD'de siyasi ve ekonomik bir istikrarsızlık durumu ortaya çıktı. Bu savaşın ABD ekonomisi üzerinde ortaya çıkardığı birtakım bozukluklar etkisini göstermeye ve dolar değer kaybetmeye başladı.⁴¹ Başkan Johnson'ın savaş karşıtı muhalefet grupları karşısında tutunamayarak başkan adaylığından çekilmesi iktidar adına bir yenilgiyi ifade ediyordu. Nisan ve Haziran aylarında iki önemli isme, siyahi lider M. L. King ve Demokrat Parti Başkanı Robert F. Kennedy'e karşı gerçekleştirilen suikastlar bir yandan toplumsal

---

³⁵“Kara Panter Partisi, 1966 yılında Oakland, Kaliforniya'da yaşayan sivil siyahlar tarafından kuruldu. Partinin kuruluş amacı, Afrika kökenli siyah vatandaşları, polislerin ya da ırkçı beyazların saldırılarına karşı korumak amacıyla siyahların yaşadıkları mahalleleri devriye gezerek ve oraları güvenlik altına almaktır. Mark Kurlansky, a.g.e., s. 13; Mete Kızık, a.g.e., s. 65-68; <https://www.britannica.com/topic/Black-Panther-Party> Erişim Tarihi: 18.07.2018.

³⁶Erol Kılınç, a.g.e., s. 26

³⁷Mark Kurlansky, a.g.e., s.80.

³⁸Ronald Fraser, a.g.e. s. 161-162

³⁹Mark Kurlansky, a.g.e., s. 20-21; Ronald Fraser, a.g.e. s. 163.

⁴⁰Ronald Fraser, a.g.e. s. 161. Mete Kızık, a.g.e., s. 64; “1968”, STMA, s. 1512; Savaş karşıtlığının bir parçası olan hippiler, özellikle tutucu çevreler ve devlet yöneticileri tarafından “anarşist” olarak nitelendiriliyorlardı. Hippi hareketi, diğer adıyla “Çiçeklerin Erki” hareketi, soğuk savaş döneminde politikadan uzak bir akımdı. Vietnam Savaşı'ndan sonra politikleşmeye başlayan ve çiçeklerin gücü adını Pentagon'daki bu eylemden alan bu hareket, genel olarak 68 hareketinin karakteristiğinin tam tersine bireysel gelişimi ön plana alan, politik amaç ve araçlardan bireyin uzak kalması gerektiğini savunan bir anlayış getiriyordu. Amerikalı şair Allen Ginsberg'in ortaya attığı Flower Power (Çiçeklerin Erki) kavramı hippiler hareketinin hedefi olan insancıl ve barışçıl yaşam biçimini simgeliyordu. Mete Kızık, a.g.e., s. 70-71.

⁴¹Mark Kurlansky, a.g.e., s. 18.

muhalefeti hızlandırıp şiddetlendirirken, diğer yandan devletin bu muhalefet unsurları üzerinde kurmaya çalıştığı baskıyı arttırarak şiddete dönüştürmüştür.⁴²

M. Luther King'in bir beyaz tarafından öldürüldüğü iddiası sonrası siyahilerin yaptıkları eylemler ve gösterdikleri direniş, üniversitelerde sadece siyah öğrencileri değil, beyazları da ciddi anlamda etkiledi. 1968 Nisanında üniversitenin bazı akademik bölümlerinin Pentagon'a yardım ettiği gerekçesiyle Columbia Üniversitesi siyah ve beyazların ortak bir eylemiyle işgal edilmiştir.⁴³ Columbia Üniversitesi'nde siyah ve beyaz öğrencilerin ortaklaşa gerçekleştirdikleri bir hafta süren ve polisin şiddet kullanarak bastırıldığı bu işgal, sonraki eylemlere de örnek teşkil etti.⁴⁴ Columbia Üniversitesi'ndeki eylemlerin organize edilmesi ve uygulanması SDS'ye mensup Nancy Biberman ve Mark Rudd isimli aktivist öğrencilerin liderliğinde gerçekleşmiştir. 5 Haziran 1968'de, daha önce öldürülen Başkan J. F. Kennedy'nin kardeşi, Vietnam savaşını bitirme vaadiyle seçim propagandasını sürdüren Robert F. Kennedy öldürüldü.⁴⁵ Robert F. Kennedy ABD'nin içinde bulunduğu krizi, sistem içerisinden çözüme umudunu temsil ediyordu ve ölümü, savaşın sona erdirilmesi yönündeki umudunu kaybetmemiş olan kesimler üzerinde derin bir şok etkisi yarattı. Amerika, denetimsiz, öndersiz ve plansız bir kitlesel öfke patlamasına sahne oldu.⁴⁶

ABD'nin üniversite gençliği, ülke içerisinde savaş protestoları, ırkçılık karşıtı gösteriler ve siyasi cinayetlere tanıklık ederken, ülke dışında da ilgisini çeken bazı gelişmelerden haberdardı. Savaşa, ırkçılığa ve anti demokratik uygulamalara karşı protestocu bir kimlik geliştiren gençler, Çin'de her şeyin kötü gitmekte olduğu bir dünyadan daha farklı bir hayatın kurulmakta olduğunu ve Çin Kültür Devrimi'nin başladığı yönündeki haberleri almakta gecikmediler. Çin'de siyaset burjuvazisine karşı mücadele veren Mao ismi, protesto gösterileri için kendilerine bir sembol, bir kılavuz arayan gençliği heyecanlandırdı. Gençlerden oluşan ve giderek güç kazanan muhalif gruplar, ihtiyaçları olan

---

⁴²Martin Luther King'in hayatı ve kendisine yapılan suikast hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mark Kurlansky, a.g.e., s. 158-162; Siyahi Kara Güç örgütünün lideri Carmichael, King'in ölümü üzerine yaptığı açıklamada: "Beyaz Amerika Doktor King'i öldürerek bize savaş ilan etti. Evlerinize gidin ve tüfeklerinizi kapın!" bu açıklama yüz aşkın Amerika kentinde yaşanan on binlerce siyah infial halinde ayaklandı. Beyaz Saray'a doğru yürüyen eylemciler polis tarafından zorlukla durdurulabilmişlerdi.

⁴³Erol Kılınc, a.g.e., s. 26; Mete Kızık, a.g.e., s. 62; Ronald Fraser, a.g.e. s. 211-217.

⁴⁴İsmail Sandıkçioğlu, "Birleşik Amerika'daki Öğrenci Hareketleri: Columbia Üniversitesindeki Son Olaylar", 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya'da ve Türkiye'de) Sempozyum Bildirileri, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 147-151.

⁴⁵"Kennedy Öldürüldü." Milliyet, 23.11.1963, s. 1.

⁴⁶"1968", STMA, s. 1504.

sembol isimlerinden birini bulmuştu.⁴⁷ Bu dönem gençlerin karşısına çıkan yeni ve Mao'dan daha etkili bir başka sembol isim, 1967'de Bolivya dağlarında öldürülen Küba Devriminin efsane ismi Ernesto Che Guevara oldu. Heyecan dolu hayatı ve karizmatik kişiliğiyle protestocu bir gencin bütün devrimci hayallerini ateşleyecek bir isim olan Che, gereksinim duyulan bütün motifleri kendisinde taşıyordu. Gerek ABD ve Avrupa'da gerekse Türkiye'de Che gibi görünmek ve Che gibi giyinmek tüm protestocu gençler için adeta devrime gitmenin ilk adımıydı. Che, Vietnam üzerindeki Amerikan saldırganlığını protesto eden gençlere, bunun sıradan bir protesto olmaktan çıktığını gösteren sert ve savaşçı bir slogan bırakmıştı: "iki, üç, daha fazla Vietnam."⁴⁸ Gençlik, bu slogana, ölümünden sonra onu anan bir ek yaptı: "Ernesto'ya bin selam!" Gençler bu sözleri söylediğinde ise 68 hareketi çoktan tüm dünyaya yayılmıştı.⁴⁹ Diğer dünya ülkeleriyle kıyaslandığında 68 olaylarının ABD'de daha uzun ve daha geniş kapsamlı olmasında ki temel sebep gençlerin sadece okul ve öğrencilik şartlarının iyileştirilmesi konusunun da değil; tüm bunların dışında ABD merkezli savaş karşıtlığı ve ırkçılık karşıtı fikirleri de sahiplenmeleri olmuştur.

1.1.2. Fransa

1968'e gelene kadarki süreçte Avrupa'da görülen toplumsal hareketlerin en yoğun yaşandığı ülkelerin başında Fransa gelmektedir. Fransa, Avrupa'da her devrimin başladığı veyahut bir şekilde son bulduğu ülkedir. Bu devrimler arasında adı en çok bilinenleri 1789 Fransız Devrimi, 1871 Paris Komünüdür. Fransa'nın deneyimlerle dolu devrim tarihi, bunların haricinde çok sayıda işçi sınıfı ve devrimci halk ayaklanmaları ve mücadeleleriyle doludur.⁵⁰

Fransa'da öğrenci örgütleri, eskiden olduğu gibi, 68'e gelirken de siyasal bir nitelik taşıyorlardı. Siyasal akımların hemen her zaman Fransız üniversitelerinde kolları bulunuyordu.⁵¹ O dönem Fransa'da dört büyük öğrenci örgütü vardı. Fransız Ulusal Öğrenciler Birliği (UNEF), Devrimci Komünist Gençlik Örgütü (JCR-Alain Krivine Grubu), Devrimci Öğrencilerle İş Birliği Komitesi (CLER-Troçkist) ve Marksist-Leninist

---

⁴⁷ Feryat Bulut, a.g.m., s. 132.

⁴⁸"Emperyalizm saldırganlıkla suçludur, işlediği cinayetler muazzamdır. Vietnam bir dengeyi korumak için yapılan savaşların arasında yalnız kalmış mıdır, kalmamış mıdır? Bu halk ne kadar büyüktür, ne kadar cesurdur? Onların savaşından dünya nasıl bir ders çıkartabilir? İki, üç ve daha fazla Vietnam yaratmak gerekir." Hıfzı Topuz, Paris 68 Bir Devrim Denemesi, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 6.

⁴⁹Mark Kurlansky, a.g.e., s. 34; Feryat Bulut, a.g.m., s. 132; A. Çubukçu, a.g.e., s. 29-30; M. Kızık, a.g.e., s. 64.

⁵⁰Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 30.

⁵¹Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 55.

Komünist Gençler Birliği (UJCML-Maocu)⁵² Fransa'daki öğrencilerin esinlendiği düşünceler arasında Almanya'daki sosyalist öğrencilerin etkisi büyüktü. Almanya'da gelişen ve işçi hareketinin dâhil olmadığı bir öğrenci hareketinin temelde başarılı olamayacağı düşüncesi gelişerek zaman içerisinde Fransa'daki öğrenci gençliğini etkilemeye başlamıştır. Dönemin önemli öğrenci gençlik lideri Daniel Marc Cohn Bendit, arkadaşlarının hitabıyla “Dany”, Fransız basının on taktığı isimle “Kızıl Dany” Paris Nanterre Üniversitesi'nde⁵³ Sosyoloji okuyan Alman vatandaşı bir öğrencidir.⁵⁴ Daniel Cohn Bendit, düşünceleri, karakteri ve olaylar karşısındaki soğukkanlılığı sayesinde Fransız 68 hareketinin önemli öğrenci liderlerinden biri haline gelmiştir. Daniel Cohn Bendit, “önemli olan üniversiteyi değiştirmek değil, ana yapıyı değiştirmek, insanlar arasındaki münasebeti değiştirmektir. Hiyerarşik ve otoriter olmayan bir düzen kurmak gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek için sokaktaki eylem bir yoldur. Fakat bunun başka biçimleri de vardır.” veya “önce bir kıyıdayalım, hareketin teorisini sonra yaparız.” sözleriyle bu öğrenci hareketinin içerisinde aşırı uç bir politik strateji bulunduğunu ve eylemin teoriden önemli ve öncelikli olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁵ Daniel Cohn Bendit ve arkadaşları, öğrenci hareketlerinin yönünü belirleyerek, harekete “mevcut düzene karşı durma” niteliğini de kazandırmayı başarmışlardır.

II. Dünya Savaşı sonrası gelişen sanayi ve teknoloji yükseköğrenim mezunu kalifiye iş gücü ihtiyacını arttırmış ama üniversiteler bu konuda hem sayıca yetersiz hem de dönemin koşullarına göre kendini yenileyememiştir.⁵⁶ “1968 yılına gelindiğinde Fransız üniversite sistemi, temelleri Napolyon devrinde atılmış olan merkezîyetçi özelliklerini hâlâ koruyordu. Rektörler Cumhurbaşkanınca, Dekanlar Milli Eğitim Bakanınca atanıyorlardı. Fakültelerin programları ve sınav sistemleri bile bakanlıkça saptanıyordu. Ders verme ve hoca-öğrenci

---

⁵²“UNEF denen öğrenci birliğinde 1955-1956 yıllarında gerilimli günler yaşanmış ve Cezayir savaşına karşı olan sol ekip yönetimi ele geçirmiştir. UNEF'de yönetimi yitirenler de FNEF denilen Fransız Ulusal Öğrenciler Federasyonuna katılmışlardır.” Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 30.

⁵³Nanterre, 2 bini aşkın öğrencisiyle Paris'in en yeni, en modern üniversitesiydi ve Türkiye'deki gibi ODTÜ gibi Amerikan yerleşke modeline göre inşa edilmişti. Üniversite çoğunlukla Kuzey Afrikalı göçmenlerin ve işsizlerin yaşadığı semtte gecekondulardan yüksek duvarlarla ayrılmıştı. Buna karşın öğrenciler, toplumla iç içeydi. Ekonomik sıçrama gereği Milli Eğitim Bakanı Fouchet'in ‘eğitimin sanayileştirilmesini’ hedefleyen reform paketi gereği üniversiteler, sanayiyle birlikte çalışıyorlardı.” Mete Kızık, a.g.e., s. 80.

⁵⁴Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 23-27; “Fransız hükümeti, Alman vatandaşı olan Daniel Cohn Bendit'i Yahudi asıllı olması dolayısıyla hükümetin ırkçılık suçlamasıyla karşı karşıya kalmaması için uzunca bir süre sınır dışı etmemiştir. Mark Kurlansky, a.g.e., s. 320.

⁵⁵Yahya Akyüz, “1968 Yılı Fransız Üniversite Krizi ve Öğrenci İstekleri”, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya'da ve Türkiye'de) Sempozyum Bildirileri, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 130.

⁵⁶“1955'de Fransa'da 155 bin üniversite öğrencisi varken, 1968'de bu rakam 600 bine ulaşmıştı. Üniversite öğrencilerinin artış hızı 1928-1938 arasında % 16,5 iken, 1938-1948 arasında % 71 'e, 1958-1968 arasında ise yüzde 224'e çıkmıştı.” Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 42.

ilişkileri otoriter ölçüde yürütülmekteydi. Eskimiş sınav sistemleri hâlâ çok katı ölçüler içinde uygulanmaktaydı. Öğrenciler özerk üniversite, karşılıklı tartışmaya dayanan ders ve daha yumuşak bir sınav sistemi istiyorlardı. Üzerinde ısrar ettikleri bir nokta da yönetime katılmak, üniversitede söz sahibi olmaktı. Üniversitelerde yaşanan sorunlar nedeniyle öğrenciler yıllardır grevler ve boykotlar yapıyorlardı.”⁵⁷ 1967 yılında Fouchet Eğitim Reformu adıyla yeni bir eğitim planı gündeme geldi.⁵⁸ Anarşist eğilimli öğrenciler Fouchet tasarısına karşı bir dizi boykot ve gösteri gerçekleştirdiler. Fransa’da 68 olaylarının birkaç yıllık bir geçmişi vardır. 1966 Kasım’ında Strasbourg Üniversitesinde dağıtılan yirmi beş sayfalık bir broşür bu eylemlerin başlangıcı olarak gösterilmektedir. Broşürün içeriğinde bürokratik örgütlerin ve komünist partinin tutumu eleştiriliyor, üniversitede yapısal bir reform öneriliyor, üniversitenin toplumsal ve ekonomik yaşamda yer alması isteniyordu.⁵⁹ Bu pek etkili olmayan ilk öğrenci eyleminin ardından dünya kamuoyunun dikkatini üzerine çeken asıl olaylar 1968 yılında yaşandı. Nanterre Üniversitesi öğrencileri, kampüsteki kız öğrencilerin kaldıkları yatakhanelere erkek öğrencilerin girmesinin yasaklanması üzerine ilk protestoları gerçekleştirdiler.⁶⁰ Ardından eğitim reformlarıyla ilgilenen gençlerin, daha sonra bununla da yetinmeyip dönemin siyasal görüşlerine yön veren olaylarla ilgilenmeye başlamaları sonucunda 68’in asıl etkisi hissedilmeye başlanmıştır.⁶¹ Bu dönem üniversite gençliğinin gündemi arasına Vietnam Savaşı ve ırkçılık konuları da dâhil olmuştur. Amerika’da gençlerin Vietnam Savaşı’nı protesto etmek için düzenledikleri gösteriler, Fransa’daki öğrencilere esin kaynağı olan olayların başında geliyordu.⁶² Fransız gençliğini etkileyen bir diğer önemli olay da ırkçılık karşıtı hareketlerin liderlerinden Martin Luther King’in 4 Nisan 1968’de öldürülmesi oldu. Suikastın duyulmasıyla ırkçılık karşıtı binlerce öğrenci ayaklanmış, üniversitelerde eylemler düzenlenmişti. Fransa’da gençliğin Vietnam Savaşı’na karşı gösterdiği tepki dünya genelinde büyük ses getirmişti. Sivil toplum örgütleri, entelektüeller, sanatçılar ve yazarlarca büyük gösteriler düzenlenmiştir.⁶³ Şubat ayında başlayan Vietnam savaşı karşıtı gösteriler, 1968’in ilkbaharında giderek artmaya başladı. Paris’te öğrencilerin Amerikan karşıtı eylemlerinde polisle çatışmalar yaşandı. Bu süreçteki

⁵⁷ Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 42; Yahya Akyüz, a.g.m., s. 118-119; Mete Kızık, a.g.e., s. 78.

⁵⁸“Fransız Milli Eğitim Bakanı Fouchet’in eğitimin sanayileştirilmesi olarak açıkça adını koyduğu bu reform üniversite müfredatlarının tamamen sanayinin gereklerine göre işlevselleştirilmesini, eğitim-sınav zincirinin de Taylorist (İşçi emeğinden maksimum faydayı hedef alan üretim yönetimi kuramı.) denebilecek bir sistemle rasyonelleştirilmesini öngörüyordu.” “1968”, STMA, 1517.

⁵⁹Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 20-21; Mark Kurlansky, a.g.e., s. 300.

⁶⁰Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 20; Tufan Ata Türkyılmaz, *Gençlik ve Eğitim Üzerine: Demokratik Öğrenci Muhalefetine Bakış*, Gökkuşluğu Yayınları İstanbul 1997, s. 128.

⁶¹ Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 81; Erol Kılınç, a.g.e., s. 50.

⁶²Ronald Fraser, a.g.e., s. 144.

⁶³Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 45.

öğrenci hareketleri içerisindeki en sert eylemler ise; Paris'in en yeni ve modern okulu Nanterre Üniversitesi'nde gerçekleşecekti.⁶⁴ ABD'den esen ırkçılık ve savaş karşıtı rüzgârlar, Fransa'daki eylemlerin siyasallaşmasına etki etti. 20 Mart'ta Vietnam gösterilerini protesto için toplanan gençlerin polis tarafından tutuklanması, 22 Mart'ta daha büyük bir eylemin gerçekleşmesine yol açtı. Rektörlük binasını işgal eden Nanterre'li öğrenciler, Fransa'nın ilk üniversite işgalini gerçekleştirdiler.⁶⁵ İşgali gerçekleştiren 142 öğrenci işgal gününün tarihine ithafen Mart 22 (M22) örgütünü kurdular. Bu grup başlangıçta Troçkist (Komünist Devrimciler Ligi-LCR) ve Daniel Cohn Bendit'in liderlik ettiği anarşist kesim tarafından kurulmuştur.⁶⁶ 1968 yılı Nisan ayı boyunca devam eden gençlik eylemleri, devrimci öğrenciler, polis birlikleri ve ulusalcı öğrenci grupları arasında, irili ufaklı çatışmalar halinde devam etti. Dekanlık kararıyla Nanterre'nin kapatılmasının ardından gençler bu defa eylem alanı olarak Sorbonne Üniversitesi'ne yöneldiler.⁶⁷ 3 Mayıs'ta Sorbonne Üniversitesi'nde düzenlenen bir protesto gösterisini basan polis, birçok genci tutukladı ve üniversiteyi kontrolüne aldı. Bu olayın duyulması, öğrenci eylemlerinin ülke çapında yaygınlaşmasına yol açtı. 6 Mayıs Pazartesi günü aralarında Daniel Cohn Bendit'inde olduğu kalabalık bir öğrenci grubu Paris'in ara sokaklarından toplanarak başkanlık sarayına doğru yürüyüşe geçtiler, yürüyüş boyunca sayıları giderek artan ve on binleri bulan göstericiler St. Jacques Caddesinde polisin müdahalesine uğradılar. Çok sayıda yaralı ve tutuklama gerçekleşti ve bu olay Fransa'nın 68 olayları tarihine "Kanlı Pazartesi" olarak geçti.⁶⁸ 6-9 Mayıs günleri boyunca kitleselleşen ve giderek tırmanan olaylar, 10 Mayıs'ta, katılımı yüz binleri bulan "Barikatlar Gecesi" eylemiyle doruğa ulaşmıştır.⁶⁹ Bu eylemler sırasında gençler sık sık "Sormayacağız, İstemeyeceğiz, Alacağız ve İşgal Edeceğiz" sloganını kullanıyorlardı. 13 Mayıs'ta, iki büyük işçi sendikaları konfederasyonunun çağrısı ile Charles de Gaulle'ün⁷⁰ iktidara gelişinin onuncu yılını

---

⁶⁴ Mark Kurlansky, a.g.e., s. 302-303.

⁶⁵"1968", STMA, 1518; Hıfzı Topuz, s. 22.

⁶⁶Mete Kızık, a.g.e., s. 81; Mark Kurlansky, a.g.e., s. 306.

⁶⁷Ronald Fraser, a.g.e., s. 219; Mark Kurlansky, a.g.e., s. 307.

⁶⁸Mete Kızık, a.g.e., s. 83-84; Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 32-37; Ronald Fraser, a.g.e., s. 222-223; Mark Kurlansky, a.g.e., s. 311-312.

⁶⁹Ronald Fraser, a.g.e., s. 225-231; Erol Kılınç, a.g.e., s. 53; Mete Kızık, a.g.e., s. 84-89; Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 43-50; "1968", STMA, 1518.

⁷⁰"Charles Andre Joseph Marie de Gaulle (1890-1970), Fransız asker ve siyaset adamıdır. Charles de Gaulle, 1890 yılında, Fransa'nın Lille kentinde Katolik bir ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya geldi. De Gaulle, Paris ve Belçika'daki askeri okullarda eğitim gördü. 1908'de Saint-Cyr Askeri Akademisi'nde eğitim aldı. Bu okuldaki uzunluğu nedeniyle (1.96 cm) ve yüksek alni ve burnu nedeni ile arkadaşları tarafından ona "büyük kuşkonmaz" lakabı takıldı. 1912'de mezun olarak orduya katıldı. Aktif olarak I. ve II. Dünya Savaşlarına katıldı. II. Dünya Savaşından sonra siyasete atıldı. Bu tarihten başlayarak siyaseti bıraktığı 1969 yılında kadar geçen sürede, belli aralıklarla Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerini üstlenerek Fransa siyasi hayatının en önemli siyasetçisi olmuştur." <https://www.britannica.com/biography/Charles-de-Gaulle->

protesto etmek için bir günlük genel grev ilan edildi. Paris'te, bir milyon kişinin katıldığı kitlesel bir eylemle, "İşçi, öğrenci, öğretmen beraberdir." sloganı altında büyük bir protesto gösterisi düzenlendi. Hükümet, yürüyüşün yapıldığı gün, Sorbonne Üniversitesinden polislin çekileceği açıklamasını yaptı. Aynı gece, Paris'in en önemli merkezlerinden ve bir öğrenci semti olan Quartier Latin Meydanı öğrenciler tarafından işgal edilerek "özgürlük gecesi" ilan edilmiştir.⁷¹ Aynı anda, Sud Aviation Uçak Fabrikası işçileri, fabrikayı işgal ederek, yöneticileri bürolarına hapsedtiler. 15 Mayıs'ta, Renault Otomobil Fabrikası süresiz olarak işgal edildi. Yöneticiler bürolarına hapsedilerek, fabrikaya kızıl bayrak çekildi. Bu olayın ardından işçi eylemleri ülke geneline yayıldı. 1968 Mart'ından Mayıs ayına kadar Fransa genelinde 80 büyük işyerinde eylem yapıldı ve grevdeki işçi sayısı, 18 Mayıs'ta 2 milyona ulaştı. 20 Mayıs'ta, bu sayı 4 milyonu buldu. 22 Mayıs'ta ise grevdeki işçi sayısı, 8 milyonu geçmişti. Kırsalda da durum sakin değildi, 200 bin köylü, hükümete karşı protesto eylemleri başlatmıştı.⁷²

1.1.3. İngiltere

İngiltere'de 68 olayları, 1960'ların ortalarında ABD'de başlayan Vietnam karşıtı gösterilerin etkisiyle başlamıştır. Ayrıca iktidarda olan İşçi Partisi (Labour Party)⁷³ hükümetinin Rodezya'daki (Zimbabve) ırkçı rejime destek vermesi karşısında, öğrencilerin geniş kitleler halinde bir araya gelmesini kolaylaştırmış ve daha sonra üniversite sorunları gibi öğrencilerin değişim talep ettikleri farklı konularda da gerçekleştirdikleri gösterilerin temelini oluşturmuştur.⁷⁴ 1960'ların ortalarında kendisini Stalinizmin bittiği yer ile sosyal demokrat reformculuğunun başladığı yer arasında tanımlayan New Left (Yeni Sol)⁷⁵ etkinliği üniversite öğrencileri ve entelektüellerle sınırlı olmakla birlikte en kapsamlı sosyalist muhalefet odağıydı ve başta Almanya olmak üzere Kıta Avrupa'sındaki öğrenci

---

president-of-France Erişim Tarihi: 19.07.2018; Charles de Gaulle hakkında daha geniş bilgi için bkz. Jonathan Fenby, *The General Charles De Gaulle and The France He Saved*, Skyhorse Publishing, New York 2012.

⁷¹ Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 81; Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 52-58; Tufan Ata Türkyılmaz, a.g.e., s. 131.

⁷² Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 33; Mete Kızık, a.g.e., s. 82; Ronald Fraser, a.g.e., s. 234-235; Erol Kılınc, a.g.e., s. 56; Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 58.

⁷³ Türkçe karşılığı "emek" olan Labour, 27 Şubat 1900 tarihinde kurulan, İngiltere'nin en büyük sol eğilimli partisidir. Labour Party hakkında daha geniş bilgi için bkz. Henry Pelling, Alastair J. Reid, *A Short History of the Labour Party*, Eleventh Edition, Macmillan Press, London 1996; Paul Adelman, *The Rise of the Labour Party 1880-1945*, Third Edition, Routledge Publishing, London 1996.

⁷⁴ Feryat Bulut, a.g.m., s. 130; Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 38; Ronald Fraser, a.g.e., s. 138; Erol Kılınc, a.g.e., s. 26

⁷⁵ "1960'lı yılların başından itibaren Avrupa ve Kuzey Amerika'da oluşan çeşitli Sosyalizm düzenlemelerini içeren devrimci, anti otoriter ve evrenseliği temel alan görüştür. Başlangıçta Yeni Sol teriminin içine Anarşistler, Troçkistler, Maoocular, Sol Katolikler girerken, 90'lı yılların başında kadın hareketi, çevre hareketi, insan hakları gibi birçok bağımsız politik çalışmalarını da kapsadı. Temel özellik klasik sol olarak adlandırılan Komünist partilerinden ve doğu bloku sosyalizminden farklıdır." Mete Kızık, a.g.e., s. 185.

hareketlerini düşünsel olarak etkilemekteydi.⁷⁶ 1966'da İngiltere'deki üçüncü dünya ülkelerinden gelen öğrencilerin ödedikleri harç ücretlerinin yükseltilmesi ve Labour hükümetinin gemi işçileri grevini şiddet kullanarak bastırması öğrencileri eyleme yönlendiren olaylar olmuştur. Bu öğrenci eylemlerinin önde gelen isimlerinden biri de Pakistan asıllı Oxford Üniversitesi öğrencisi Tarık Ali'dir.⁷⁷ 1966 boyunca 100 bini aşkın öğrencinin katıldığı gösteriler, yürüyüşler, boykotlar, toplantılar yapıldı. 1966'da Vietnam Solidarity Campaign'ı (Vietnam Dayanışma Kampanyası-VSC) örgütleyen Troçkistler de öğrenci hareketlerindeki etkinliklerini arttırdılar. Mart 1967'de İngiltere'de ilk üniversite işgali gerçekleşti. Çoğunluğunu yabancı öğrencilerin oluşturduğu 3 bin kişilik öğrenci grubu, iki öğrenci liderinin okuldan uzaklaştırılmasını protesto ederek London School of Economics'i (Londra Ekonomi Okulu-LSE) 9 gün süreyle işgal ettiler.⁷⁸

1968 baharında Avrupa'nın değişik kentlerinden gelen eylem haberleri Fransa, Almanya ve İtalya'yla beraber İngiltere'deki öğrenci hareketi tarafından da coşkuyla karşılandı. 17 Mart'ta öğrencilerin ağırlıkta olduğu 20 bin kişilik bir grup, öğrenci liderlerinden Tarık Ali ve VSC tarafından düzenlenen Vietnam karşıtı gösteride bir araya geldi ve polisle aralarında saatlerce süren bir çatışma yaşandı.⁷⁹ Mayıs ayında kimyasal ve biyolojik silahlar üzerinde araştırma yapan Essex Üniversitesi işgal edildi. Ardından Londra Hornsey Sanat Koleji öğrencileri, okullarda yapılan bazı değişikliklerin yaratıcılığı öldürdüğünü gerekçe göstererek okulu altı hafta süreyle işgal ettiler. Bu işgali yaklaşık otuz kadar sanat kolejinin işgali izledi.⁸⁰ ABD ve Avrupa'dan farklı olarak İngiltere'deki öğrenci mücadelesi sanat kolejleri eylemleriyle sınırlı kaldı. Ekim 1968'de Vietnam'ın ABD'ye karşı verdiği mücadeleyi desteklemek için 100 bin kişinin katılımıyla gerçekleşen büyük çaplı gösteri radikal öğrencilere umut verdi. Ancak ABD, Almanya ve Fransa'daki öğrenci olaylarına devlet müdahalesinin ters teptiğini ve aksine katılımcıların sayısını arttırdığını gören İngiliz hükümeti ve polis teşkilatı, 1968 sonbaharında farklı bir taktik izleyerek hareketi kontrol altına almayı başardı. İngiliz hükümeti gösterilere müdahale etmemekle birlikte, asıl baskıyı VSC ve olaylar içerisinde en güçlü radikal grup olan LSE'ye karşı yöneltti. Öğrenci hareketinin son çıkışı 1969 yılının Ocak ayı sonlarında LSE öğrencilerinin üniversite işgalleri önlemek için takılan çelik kapıları sökmesi olmuştur.⁸¹ İngiltere'deki

---

⁷⁶"1968", STMA, 1534.

⁷⁷Ronald Fraser, a.g.e., s. 136.

⁷⁸George Katsiaficas, a.g.e., s. 56; "1968", STMA, s. 1534; Ronald Fraser, a.g.e., s. 143.

⁷⁹Mark Kurlansky, a.g.e., s. 211.

⁸⁰Erol Kılınc, a.g.e., s. 27.

⁸¹"1968", STMA, s. 1535.

öğrenci hareketi, parlamento dışı ve radikal bir muhalefet geleneğinin bulunmaması dolayısıyla çok fazla tutunamayarak üniversite alanıyla sınırlı kaldı ve zamanla bütün etkisini yitirdi.

1.1.4. Almanya

II. Dünya savaşından sonra Almanya toplumsal mücadeleler bakımından Avrupa'nın en durgun ülkesi haline gelmiştir. Savaş ortamında oluşan fiziksel yıkım ve maddi sıkıntıların yanı sıra Alman toplumunun bir kısmı yenilmiş olmanın, bir kısmı da nasyonal sosyalizm idaresine senelerce boyun eğmiş ve hizmet etmiş olmanın getirdiği moral çöküntüsünü yaşıyorlardı. Almanya, Hristiyan Demokrat Birlik Partisi'nin (CDU) lideri Konrad Adenauer'in⁸² Başbakanlığı ve Marshall yardımına dayanan hızlı bir ekonomik büyümeyle yeniden bir inşa sürecine girdi.⁸³ Almanya bu süreçte 1945 ve öncesi tarihini unutmaya yönelik bir yol izleyerek, hür dünya içerisinde yer alan parlamenter demokrasiyi benimseyen bir refah toplumu oluşturabilmek adına kitlesel depolitizasyona dayalı, baskıcı bir siyasal kültür kurmuştu. Komünizm ve Faşizmi birbirine eş değer totaliter rejimler olarak gören ABD resmi ideolojisi, Almanya'da anti-komünist soğuk savaşın kalıcı hale gelmesini sağlamaya çalıştı. Alman Komünist Partisi (KPD) 1956'da yasaklandı. Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) 1957 yılında kendisini sınıf partisi değil kitle partisi olarak yeniden tanımladı. Sosyal piyasa ekonomisi ilkesiyle, refah ve tüketim toplumu tasarımını kabullendi.⁸⁴

Almanya'daki öğrenci hareketlerine XIX. yüzyıldan itibaren romantik-milliyetçi bir ideoloji hâkim olmuşken, XX. yüzyılın başından itibaren de Nasyonal Sosyalizm düşüncesi üniversite gençliği üzerinde ideolojik olarak etkili olmuştur. Bu durum 1950'li yılların sonuna kadar pek fazla değişmemiştir. Öğrencilerin sosyal politikanın konusu haline gelmesi 1954 -1955 eğitim-öğretim yıllarına rastlar. Bu yıllarda Alman üniversite öğrencilerinin

---

⁸²“Konrad Hermann Josef Adenauer (1876-1967), Alman devlet adamıdır. II. Dünya Savaşı öncesi Köln Belediye Başkanlığı yapmış savaşın başlamasıyla Hitler yönetimiyle anlaşamayarak görevinden çekilmiştir. 1945 yılında ABD Askeri Yönetimi tarafından yeniden Köln Belediye Başkanlığına getirilmiştir. Rheinland bölgesinde Hristiyan Demokrat Birliği (CDU) kurucusu ve yönetim kurulu üyesi olmuştur. 1949 yılında Adenauer Birinci Alman Federal Meclisi'nin üyesi olmuş, bu üyeliği 1966 yılına kadar sürdürmüştür. Sadece bir oy farkla Almanya Federal Cumhuriyeti'nin ilk Şansölyeliğine seçilmiştir. Bu görevi 1963 sonbaharına kadar devam ettirmiş ve 1967 yılında Bonn yakınlarındaki Rhöndorf'ta 91 yaşında ölmüştür.

⁸³“1947 yılında ABD, Avrupa ekonomilerini yeniden kurmak amacıyla Marshall Planını devreye soktu. Ruslar buna katılmayı reddetti. Kısa bir süre sonra ortada iki Almanya ve iki Avrupa vardı ve soğuk savaş başlamıştı. 1949 yılında ABD, kendi Almanya'sını; Doğudan mümkün olduğunca uzakta bulunan Bonn şehrini başkent seçerek Batı Almanya'yı kurdu. Sovyetler buna başkenti, bölünmüş eski başkent Berlin olan bir Doğu Almanya olarak karşılık verdi.” Mark Kurlansky, a.g.e., s. 198.

⁸⁴“1968”, STMA, s. 1530.

istekleri ve baskılarıyla “Hannover Modeli” adı verilen bir kanun tasarısı hazırlandı. Bu tasarının 1957 yılında kanunlaşması ile öğrenciler ilk defa yasal etkinliklerinin somut bir örneğini görmüş oldular. Hannover Modeli Kanunu, muhtaç ve çalışkan öğrencilere o zamanın koşullarına göre büyük burs olanakları sağlıyordu. Ancak öğrencilerin reform teklifleri ne sorumlular ne de kamuoyu tarafından pek ciddiye alınmadı.⁸⁵ Alman eğitim sistemi de tıpkı diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi oldukça eski bir yapıya sahip olmakla beraber, yeniliklere ve öğrencilerin eleştirilerine tamamen kapalı bir yapıdadır. Öğretim üyeleri, derslere Prusya İmparatorluğu döneminden kalan cübbeleriyle giriyorlardı. Bu durumu protesto eden üniversite öğrencileri Dekanın önünde açtıkları “Unter den Talaren Muff von 1000” (Cübbelerin altında bin yıllık küf kokusu) yazılı pankart öğrencilerin üniversite eğitim sistemine getirdiği eleştiriyi özetlemektedir.⁸⁶ Üniversite sorunlarından yola çıkarak dünya meseleleriyle de ilgilenmeye başlayan gençliğin dikkati, dönemin en sansasyonel olayı olan Vietnam Savaşı üzerinde yoğunlaşmıştır. ABD’nin Vietnam’da uluslararası savaş hukukuna aykırı davranarak napalm ve zehirli gazlar kullanması ve Federal Almanya’nın bunu ideolojik ve stratejik olarak desteklemesi Alman toplumunda büyük bir tepki yarattı.⁸⁷ Bu dönem SPD’nin manevi çatısı altında özerk olarak kurulan tek sol öğrenci örgütü Alman Sosyalist Öğrenci Birliği (SDS)’dir. 1965 yılından itibaren bu öğrenci birliği enternasyonal bir devrimci söylem ve eylemi benimsemeye başlamışlardır. Alman gençliğinin gösterdiği tepki, ABD’de gösterilen tepkiyle kıyaslayacak kadar etkili ve geniş katılımlıydı. “Vietnam, Alman gençliğinin gündemine 1965 yılında girdi ve antiemperyalist öğrenci gösterilerinin başlamasında belirleyici bir rol oynadı. Esasen Vietnam Savaşı, Kennedy’nin, Malcolm X’in ve Martin Luther King’in öldürülmeleriyle yoğunlaşan Amerikan karşıtı duyguları taşıran bir son damladan başka bir şey değildi. Fakat içerdiği şiddet ve zulüm bakımından diğerlerinden daha korkunç boyutlara sahipti. Alman gençlerine göre Hitlerci faşizm, eğer kıyaslanacaksa, ancak Vietnam’daki Amerikan varlığı ile kıyaslanabilirdi.”⁸⁸

2 Haziran 1967’de, İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Batı Almanya’yı ziyareti sırasında yapılan protesto gösterisini şiddet kullanarak dağıtmak isteyen polis on iki öğrenciyi

---

⁸⁵Coşkun San, “*Son Yıllarda Alman Üniversitelerinde Öğrenci Hareketleri*”, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 7-8

⁸⁶Mete Kızık, a.g.e., s. 18.

⁸⁷Erol Kılınç, a.g.e., s. 29; Mete Kızık, a.g.e., s. 27.

⁸⁸Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 36.

yaralamış ve Benno Ohnesorg adlı öğrenci de bu esnada vurularak öldürülmüştür.⁸⁹ Bu olay sadece Berlin’de değil tüm Almanya’da protesto edilmiştir. Öğrencinin cenaze töreni yirmi bin kişinin katılımıyla kilometrelerce uzunluğundaki bir protesto gösterisine sahne oldu.⁹⁰ Bu, savaş sonrasında Almanya’da gerçekleştirilen en büyük kitle gösterisiydi. Bundan sonra, eylemler Berlin dışına taşdı. Bu olayın sonucunda Alman gençlik hareketi yeni bir boyut kazandı. Hareket, ülkedeki diğer üniversiteleri, şehirleri ve en küçük kasabalardaki okulları dahi içine aldı.⁹¹ Eylemlerin başlıca hedefi, polisin ve iktidarın antidemokratik tutumuydu. 68’e gelirken devlet yönetiminde hala Nazi döneminden kalan isimler yer alıyordu. Ayrıca yine Nazi döneminden kalan polisler, hâkim ve savcılar, profesörler, öğretmenler görevdeydiler. 68 gençliğinin anne ve babalarının büyük çoğunluğu da hala Nazi dönemine karşı sempati duymaya devam ediyorlardı.⁹²

Almanya’da gençlik eylemlerinin zirveye ulaştığı gün 11 Nisan 1968 tarihi oldu. Ülke genelinde yayınlanan ve Almanya’nın en güçlü basın baronu Axel Springer’e ait olan Bild Zeitung gazetesinde “Genç kızıl terörü durdurun, tüm pislikleri temizleme hareketi sadece polisler bırakılmamalıdır.”⁹³ şeklinde kışkırtıcı ve hedef gösteren başlıkların atılmasının ardından devrimci gençlik önderi Rudi Dutschke⁹⁴ basının ona taktığı isimle “Bir numaralı halk düşmanı Kızıl Rudi”, 11 Nisan 1968 tarihinde sokakta aşırı sağcı Josef Bachman adlı genç bir işçi tarafından vuruldu.⁹⁵ Alman basını, Rudi’nin suikasttan ağır yaralı olarak kurtulmasını bir şanssızlık olarak gösterip, suikastçıyı öven sözlere yer verince,

---

⁸⁹Mete Kızık, a.g.e., s. 43-44; Mark Kurlansky, a.g.e., s. 204-205; Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 82; “Şahu mutlaka yuhallatacağız.” Milliyet, 25.05.1967, s. 7.

⁹⁰George Katsiaficas, a.g.e., s. 50.

⁹¹Wolfgang Kraushaar, “Almanya’da 68 Gençlik Hareketi”, Birikim Dergisi, 109, (Mayıs 1998), s. 64-76; <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3814/almanya-da-68-genclik-hareketi> Erişim Tarihi: 27.07.2018; Coşkun San, a.g.m., s. 28-29.

⁹²Mark Kurlansky, a.g.e., s. 199; Mete Kızık, a.g.e., s. 19-20.

⁹³“Axel Springer’e ait gazeteler ki toplam on dört tanedir ve toplam tirajı elli milyon civarındadır. ABD’nin bütün politikalarını körü körüne destekliyor, sol hareketlere şiddetle saldırıyor ve onlara karşı saldırıları hem alkışlıyor hem de teşvik ediyordu.” Mark Kurlansky, a.g.e., s. 213; Mete Kızık, a.g.e., s. 53.

⁹⁴“Alfred Willi Rudi Dutschke (1940-1979), Alman asıllı Marksist, Sosyolog. 1960’lı yılların öğrenci hareketlerinde Almanya’nın en tanınmış öğrenci lideri olarak kabul edilir. Gençliği Almanya Demokratik Cumhuriyeti’nde geçti. 1956 yılında Özgür Alman Gençliği (FDJ) örgütüne katıldı. Luckenwald’daki bir fabrikada endüstri ekonomisi eğitimi aldıktan sonra spor eğitimi alma isteğini devlet engelledi. Bu arada, Axel Springer Yayınevi’ne ait bir gazetede spor röportajları yapmaya başladı. 1961 yılında Berlin duvarının inşa edilmesinden kısa bir süre önce, Berlin Serbest Üniversitesi’nde sosyoloji, etnoloji, felsefe ve tarih okumak üzere Batı Berlin’e göç etti. 1974 yılında doktorasını tamamlayan Dutschke, bu tarihten itibaren çeşitli sol eğilimli dergilerde serbest yazar olarak ve Hollanda Groningen Üniversitesi’nde misafir doçent olarak çalıştı. Çok sayıda konuşma, toplantı, eylem düzenledi ve katıldı. 1979 yılında evindeki küvette geçirdiği sara nöbeti sonucunda boğularak hayatını kaybetti.”

⁹⁵“Berlin’de solcu öğrenci liderine suikast yapıldı.” Milliyet, 12.04.1968, s. 3; Turgut Kalpsüz, “1968 Yılı Sömestrinde Hür Berlin Üniversitesinde Cereyan Eden Öğrenci Hareketlerinden İzlenimler”, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 52-53; George Katsiaficas, a.g.e., s. 51.

öğrenci hareketinin başlıca hedefi haline geldi.⁹⁶ Berlin’de basın tröstü Springer’in binasını basan öğrenciler makineleri tahrip ettiler.⁹⁷ 11 Nisan tarihinin devamındaki beş gün boyunca Almanya’nın toplam yirmi yedi şehrinde her gün on binlerce insanın katılımıyla gösteriler yapıldı. Polis binlerce göstericiyi gözaltına aldı. Paris’ten gelen gösteri haberlerinin de coşturucu etkisiyle Almanya’daki öğrenci hareketi kitleleşmeye ve sokağa yerleşmeye başladı. 1 Mayıs’ta Alman Sosyalist Öğrenci Birliği-SDS, Berlin’de 30 bin kişi topladı. 11 Mayıs’ta hükümetin olağanüstü hâl yasasına karşı Bonn’da altmış bin kişi yürüyüşe başladı.⁹⁸ Ülkenin yirmi beş şehrindeki üniversitelerde boykotlar ve işgaller gerçekleştirildi. Almanya’nın en büyük sendikası Metal Sanayi Sendikası (Industriegewerkschaft Metall-IG Metall) da bu kampanyaya destek verdi.⁹⁹ 27 Mayıs’ta Frankfurt’ta on iki bin, Hamburg’da sekiz bin işçi ve öğrenci olağanüstü hâl yasasına karşı gösteri yaptılar. Ancak tüm bunlar yasanın parlamentoda kabulünü engelleyemedi. Bu arada devletin “legal terörü” karşısında öğrenci hareketi, karşı şiddetin gerekli olup olmadığını tartışmaya başlamıştı. Varılan formül, “kişilere karşı şiddete hayır, şeylere karşı şiddete evet” idi. Kapsamlı ve radikal karşı şiddetten yana olanlar da vardı. Bunlar başını Alman gazeteci ve radikal solcu Ulrike Meinhof’un¹⁰⁰ çektiği 70’lerde faaliyet gösterecek olan Kızıl Ordu Fraksiyonu’nun (Rote Armee Fraktion-RAF)¹⁰¹ çekirdeğini oluşturmuşlardır.¹⁰² “1960’lı yılların bu öğrenci ayaklanması, Alman yükseköğrenimindeki ve öğretmenlerdeki yüz yıllık sağ kanat ulusçuluğunun ve tutucu-faşist etkinin yıkılmasını sağlamıştır.”¹⁰³

1.1.5. İtalya

İtalya 1951-1961 yılları arasında büyük bir ekonomik gelişme kaydetti. Özellikle Marshall planının ve 1951-1953 reformlarının katkısıyla İtalyan kapitalizmi işçi sınıfının

⁹⁶Mark Kurlansky, a.g.e., s. 213; Ronald Fraser, a.g.e., s. 288; Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 82.

⁹⁷Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 37; Erol Kılınç, a.g.e., s. 28.

⁹⁸Turgut Kalpsüz, a.g.m., s. 58-62.

⁹⁹Ronald Fraser, a.g.e., s. 288.

¹⁰⁰“Ulrike Marie Meinhof (1934-1976), Alman radikal sol kanadın üyesi ve gazetecidir. Meinhof, 1968 yılında Berlin’deki daha radikal solcuların arasına karıştı. Sol kanadın kullandığı sıradan mücadele araçlarının etkisizliği nedeniyle hüsrana uğrayan Meinhof, 1970 yılında sol militan Andreas Baader’in hapisaneden kaçmasına yardım etti ve daha sonra kimi soygunlarda ve Amerikan askeri üslerinin bombalanması eylemlerinde rol aldı. Bu grup Alman basını tarafından ‘Baader-Meinhof Çetesi’ olarak adlandırıldı. Meinhof şehir gerillası kavramı da dâhil olmak üzere grubun ürettiği pek çok broşür ve manifesto kaleme aldı. 1972’de Langenhagen’de yakalandığında 8 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 9 Mayıs 1976’da ömür boyu hapis cezasıyla yargılandığı duruşmalar sürecinde Stuttgart-Stammheim’daki hücrelerinde ölü bulundu.”

¹⁰¹Kızıl Ordu Fraksiyonu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Anne Steiner, Loic Debray, Kızıl Ordu Fraksiyonu, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2009; Sarphan Uzunoğlu (Editör), RAF Metinler 1968-1976, Palaspandıras Kitap, İstanbul.

¹⁰²“1968”, STMA, s. 1532.

¹⁰³Ronald Fraser, a.g.e., s. 393.

emeği üzerinden modernleşerek güçlenmeye başladı. Fakat ülkede sanayi üretimi iki kat artmasına rağmen işçi ücretlerinde ciddi bir artış görülmedi.¹⁰⁴ Savaş sonrası yaşanan hızlı büyüme süreci, 1960'ların başında yaşanan ekonomik tıkanmayla birlikte birtakım siyasal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirdi. 1961 ile 1963 yılları arasında sanayideki büyüme durmaya ve enflasyon artmaya başladı. İtalyan sanayisinin üretim ve pazar bakımından sınırlarına ulaşması üzerine, sermaye tekelleşmeye, spekülasyona dönük mali operasyonlar yaşanmaya başlandı. Sonuç olarak ülkede işsizlik artıyor, ücretler görece olarak düşüyordu. Ülkenin güneyine yapılan yatırım ve teşviklerin kısılmasıyla ülkede eşitsiz gelişme yapısı yeniden güçlendi. Burjuvazinin, işçi ve köylülerin hoşnutsuzluğuna yol açan bu bunalım, İtalyan meclisinin en önemli iki partisinden (Hristiyan Demokratlar/Democrazia Cristiana-DC ve İtalya Komünist Partisinden/Partito Comunista Italiana-PCI) biri olan, Hristiyan Demokratların iktidarını sarsarak ülkede bir siyasal bunalım doğurdu.¹⁰⁵ Hristiyan Demokratlar, 1960'da Mussolini döneminin tüm faşist örgüt ve lider kadrosunun toplandığı bir örgüt olan İtalyan Toplumsal Hareketi'ne (Movimento Sociale Italiano-MSI) dayanarak otoriter bir yapılanmaya yönelmesi üzerine Cenova, Torino ve feodal muhafazakâr yapıların çözülmekte olduğu Güney İtalya'da işçi sınıfının büyük tepkisiyle karşılaştı.¹⁰⁶ İtalya'yı 1960'larda yönetecek olan Aldo Moro'nun¹⁰⁷ Başbakanlığındaki Orta-Sol (Centro Sinistra) hükümetinin kurulduğu yıl, ekonomik bunalım doruğa ulaştı ve büyük bir grev dalgası kabardı.¹⁰⁸ Sendikalar, bu grevlerde yüksek ücret artışları sağladılar. Ancak büyümesi duran ekonomi ve artan enflasyonla birlikte, işçilerin hoşnutsuzluğu bir türlü son bulmayacak ve artık sendikalara karşı tepkiler de gelişmeye başlayacaktır.

1967 yılına gelinirken İtalya'da grev dalgası yatışmış fakat bu kez radikal öğrenci hareketi yükselmeye başlamıştır. İtalyan üniversiteleri 60'ların ortasında orta-sol koalisyon hükümetinin tasarladığı reformlarla rasyonelleştirilerek sanayinin ihtiyaçlarına cevap verilebilir bir hale getirilmeye çalışılıyordu. Diğer yandan işçilerin veya işçi adaylarının devam ettiği gece okulları veya okullarının çoğalması ve öğrenci yığılması üniversitenin

---

¹⁰⁴Aydemir Güç, "*İtalya'da Kızıl İki Yıl*", Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 1522-1523.

¹⁰⁵Mete Kızık, a.g.e., s. 98

¹⁰⁶George Katsifacas, a.g.e., s. 54; "*1968*", STMA, s. 1523; Mete Kızık, a.g.e., s. 100.

¹⁰⁷"Aldo Moro (1916-1978), İtalyan politikacı ve 1963-1968 ile 1974-1976 tarihleri arasında İtalya Başbakanlığı görevinde bulunan Hristiyan Demokrat Partili siyasetçidir. 16 Mart 1978'de Kızıl Tugaylar adı verilen Marksist terör örgütü tarafından kaçırılmış ve istekleri kabul edilmeyince örgüt üyeleri tarafından öldürülmüştür."

¹⁰⁸Mete Kızık, a.g.e., s. 101; "1961 yılına kadar yapılan grevlerle gerçekleşen "iş günü kaybı" hiçbir yıl 10 milyonu aşmamışken; 1962 grevleriyle 22.7 milyon işgünü harcandı. Grev dalgası etkisini yitirmekle birlikte 1966'ya dek sürdü. Grev ve işi bırakmalarla kaybolan işgünü 1963'de 11.3, 1964'de 13, 1965'de 6.9, 1966'da 14.9 milyon oldu." "*1968*", STMA, s. 1523.

geleneksel saygınlığını azaltmaktaydı. Öte yandan okullardaki öğrenci mevcutlarının fazlalığı, yurt ve burs imkânlarının sınırlılığı, o dönem öğrencilerin karşılaştığı sorunların başında gelmektedir.¹⁰⁹ İtalyan hükümeti, artan öğrenci talepleri karşısında 14 Nisan 1965'te Eğitim Bakanı Luigi Gui'nin adıyla anılan "Gui Planı"nı hazırladı. Fakat düzenlemenin öğrencilerin taleplerine yönelik olmadığı gerekçe gösteren öğrenci grupları bu çalışmayı da protesto ettiler.¹¹⁰ İtalyan akademik eğitimi diğer Batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırılamayacak kadar katı akademik hiyerarşi ve müfredatın kısıtlı muhafazakâr içeriği de öğrenciler üzerinde büyük baskı oluşturuyordu.¹¹¹ Sisteme uyum sağlayamayan bu radikal gençler, ABD'deki öğrenci hareketini, Vietnam Savaş karşıtlığını ve dünya üzerindeki diğer toplumsal mücadeleleri ve Çin Kültür Devrimini ele alan yeni sol dergilere yöneldiler. 1967 sonunda üniversitelerin demokratikleşmesini isteyen öğrenciler, Milano, Torino, Pisa, Napoli, Padova, Cagliari, Trento üniversitelerini işgal ettiler.¹¹² Böylece üniversitelerin üçte biri öğrenci işgaline uğradı.¹¹³ 1968 yılının başından itibaren polis bu işgallere sert bir şekilde müdahale ederek, birçok üniversiteyi boşalttı. Ancak kısmi işgaller, öğrencilerin dersleri keserek siyasal tartışma platformuna dönüştü ve eyerler bir süre daha devam etti.¹¹⁴ Diğer Avrupa ülkelerindeki radikal öğrenci gruplarında olduğu gibi İtalya öğrenci hareketinin de öğrenci liderleri vardı. İtalya'nın büyük üniversitelerinden olan Torino Üniversitesi öğrencisi Luigi Bobbio, ve Roma'daki Lettere Ala Sapienza Fakültesi, öğrenci liderlerinden Oreste Scalzone öğrenci eylemlerine liderlik eden isimlerdi.¹¹⁵

1968 ilkbaharında öğrenci hareketine karşı polisin gerçekleştirdiği sert müdahaleyle birlikte mücadelenin şiddet dozu giderek yükselmeye başladı. Bu süreç 1 Mart 1968'de elli kişinin yaralandığı Villa Giulia çatışmasıyla daha da hızlandı. Bu arada öğrenci hareketi başka toplumsal alanları da etkileyerek yayılıyordu. Öğrenci hareketi ilk olarak kolaylıkla liselilerle etkileşime geçti. Bu yıl içerisinde İtalya genelinde yüzlerce lise işgali yaşandı. Bunu o dönem için düşük gelir ve statü grubunda yer alan öğretmenlerin kitlesel olarak

---

¹⁰⁹Esin Konaç, "İtalya'daki Üniversite Reformu Hazırlıkları ve Öğrenci Hareketleri", 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya'da ve Türkiye'de) Sempozyum Bildirileri, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 93-95.

¹¹⁰ Esin Konaç, a.g.m., s. 101-106.

¹¹¹Ronald Fraser, a.g.e., s. 174-178; Mete Kızık, a.g.e., s. 119-120.

¹¹²George Katsiaticas, a.g.e., s. 53.

¹¹³Mete Kızık, a.g.e., s. 122; Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 57.

¹¹⁴Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 34.

¹¹⁵Ronald Fraser, a.g.e., s. 273; "1968 yılı İtalya Torino Üniversitesi, öğrenci hareketinin lideridir. Filozof Norberto Bobbio'nun oğlu olan Bobbio, Torino Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü olmuştur. Kamu politikalarının analizinde uzman olan Bobbio, yerel ve devlet yönetimi arasındaki ilişki ve devlet aygıtının karar alma süreçleri konusunda siyaset bilimi yazar ve araştırmacısıdır."

radikalleşip harekete katılması izledi.¹¹⁶ 1968'in ikinci yarısından itibaren gençlik örgütleri, işçi sınıfıyla devrimci bir ittifak kurmayı amaçlayan yeni bir siyasi strateji belirlediler. 7 Mart 1968'de hükümetin yaşlılık sigortasındaki iyileştirme tasarısını yetersiz bulan işçilerin gerçekleştirdiği bir günlük genel grev, fabrikaların önünde grev gözcülüğü yapan öğrencilerle işçiler arasında ülke çapında yeni ilişkilerin kurulmasının önünü açtı.¹¹⁷ 1969 yılının Şubat ayında ABD Başkanı Richard Nixon'ın¹¹⁸ Roma'yı ziyaret edeceğinin açıklanması üzerine öğrenci örgütleri tekrar hareketlenmeye başladılar. Başkanın geleceği gün olan 27 Şubat'ta öğrenciler, Roma'nın tüm cadde ve sokaklarında protesto gösterileri yaptılar ve onlara müdahale eden polisle çatıştılar.¹¹⁹ 1970 yazının ortalarında öğrenci ve işçi iş birliğiyle sürekli artış gösteren grevler beraberinde hükümetin istifasını getirdi. Emilio Colombo¹²⁰ Başbakanlığındaki yeni orta-sol hükümeti, işçi sınıfı ile öğrenci hareketinin radikal unsurları üzerindeki baskı ve şiddeti arttırdı ve lokavtların sayısı arttı. İşçi, öğrenci ve polis üçgeninde çatışmalarla devam eden bu olaylar 1971 yılının ikinci yarısına kadar devam etti. İtalya ancak bu tarihten sonra siyasi ve toplumsal bir istikrara kavuşabildi. İtalya'da 1960'lı yıllarda yaşanan radikal işçi ve öğrenci olayları 1970'lerin başında her ne kadar durulmuş olsa da temeli bu yıllarda atılan ve 1970 ve 1980'ler boyunca faaliyet gösteren Kızıl Tugaylar¹²¹ gibi önemli bir Marksist terör örgütünün de fikri temellerinin atıldığı yıllar olmuştur.

1.1.6. Japonya

Japonya'da öğrenci hareketlerinin diğer toplumsal örgütlerden bağımsızlaşması 1956 yılında başlamıştır. 1956 yılında Macaristan'da Sovyetler Birliği tarafından desteklenen hükümete karşı başlatılan halk hareketinin Rus tankları tarafından ezilmesini gerekçe

¹¹⁶Ronald Fraser, a.g.e., s. 280-281.

¹¹⁷Ronald Fraser, a.g.e., s. 273; Mark Kurlansky, a.g.e., s. 511; Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 34.

¹¹⁸Richard Milhous Nixon (1913-1994), 1969-1974 yılları arasında görev yapan ABD'nin 37. başkanıdır. Aynı zamanda, Dwight D. Eisenhower'ın başkanlığı sırasında 36. başkan yardımcısı (1953-1961). İki dönem başkan yardımcılığı (1953-1961) ve iki dönem de başkanlık (1969-74) yapan Richard Nixon, görevden istifa ederek ayrılan tek ABD Başkanıdır. Nixon'un istifa etmesi, Watergate skandalının ortaya çıkmasından sonra olmuştur."

¹¹⁹ Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 35.

¹²⁰Emilio Colombo (1920-2013) İtalyan diplomat ve politikacıdır. Hristiyan Demokrat Parti üyesi olan Emilio Colombo, 1970-1972 tarihleri arasında İtalya Başbakanlığı yapmıştır. Avrupa ve İtalya politikalarında söz sahibi bir siyasetçi olan Colombo, 1977-1979 yılları arasında Avrupa Parlamentosu başkanlığı görevinde bulunmuştur."

¹²¹"Kızıl Tugaylar (Brigate Rosse-BR) 1970 yılında Alberto Franceschini, 'Mara' lakaplı Margherita Cagol ve Renato Curcio tarafından kurulan Marksist militan bir örgüttür. Bu örgütün amacı silahlı mücadele vererek devrimci bir devlet kurmak ve İtalya'yı Batı Bloğu'ndan çıkarmaktır." Kızıl Tugaylar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Robert C. Meade, Jr., Red Brigades The Story of Italian Terrorism, Palgrave Macmillan, New York 1990; Leonardo Sciascia, Aldo Moro Vakası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

gösteren Japonya'nın en önemli öğrenci birliği Zengakuren (Öğrenci Sendikaları Ulusal Federasyonu) o zamana kadar bağlı bulunduğu Japon Komünist Partisinden kopmuştur. Hatta kopmakla da kalmamış, yönünü ve yöneticilerini de şiddetle eleştirmeye başlamıştır.¹²²

Japonya'da 1960'lı yılların ilk öğrenci hareketi üniversite dışı bir sorundan dolayı patlak vermiştir. "Öğrenciler her ne kadar ülke meseleleri üzerinden siyasi partilerinin etkisinde gruplaşmışlar ve bu etkiyi hareketlerinde az da olsa zaman zaman hissettirmişlerse de üniversitenin demokratikleşmesini istemeleri mücadelelerinin temel nedeni olarak görülmektedir ve bu neden kendilerince defalarca tekrar edilmiştir."¹²³ ABD ile yapılan Güvenlik ve İş Birliği Anlaşmasının yenilenmesini önlemek için öğrenci birliği Zengakuren, parlamentoyu güç kullanarak zapt etmeyi denemiştir.¹²⁴ Öğrenciler üniversitenin devlet ve toplum tarafından baskı altına alındığı düşüncesindedir. Bir Japon üniversitesinde yapılan anket, öğrencilerin yüzde ellisinin Japon imparatorluk kurumu için ya düşmanlık beslediğini ya da ilgisiz kaldığını; İmparatorluk ailesine karşı ise öğrencilerin yüzde altmış dokuzunun ya ilgisiz ya da düşmanlık beslediği sonucunu ortaya koymuştur. Japon üniversite gençliği, imparatorun büyük manevi nüfuza sahip olduğu geleneksel bir ülkede rejimi meşru saymamaktadır.¹²⁵

1965'de Tokyo'daki özel Keio Üniversitesindeki boykottan sonra, öğrencilerin üniversite karşıtı eylemlerinin genel sebepleri şu şekilde belirtilmiştir. Üniversite kampüsünün demokratikleştirilmesi, fakültelerin kendi kendilerini yönetmeleri, eğitim programlarının yeniden düzenlenmesi, sınıfların kalabalıklaşması, akademisyenlerin yetersizlikleri, gibi 68 öğrenci olaylarının yaşandığı tüm ülkelerde üniversitelerle ilgili yaşanan genel problemlere Japonya'da da rastlanmaktadır. Fakat Japon gençleri için asıl önemli olan, üniversitelerin artık öğrencilerin beklentilerine cevap verememesidir. Öğrenciler eskiden, toplumu yönetecek mevkilere yerleşecek iyi teknokratlar olmayı hayal ederlerdi. Fakat bugün sadece entelektüel proleterler olmaya, teknik ve endüstriyel sanayinin modern köleleri haline gelmeye mahkûm olduklarını düşünmektedirler. Okumuşlar için

---

¹²²Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 69.

¹²³Nermin Erdentuğ, "Japonya'da Öğrenci Hareketlerinden İzlenimler", 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya'da ve Türkiye'de) Sempozyum Bildirileri, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 138.

¹²⁴George Katsiaficas, a.g.e., s. 40; Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 6; Ryoko Kosugi, "1960'lı Yıllarda Öğrenci Hareketinin Oluşumu ve Gelişimi", <http://hdl.handle.net/10097/63789> Erişim Tarihi: 29.07.2018

¹²⁵ Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 57.

mutlak anlamda bir işsizlik belki söz konusu değildir. Ama öğrenciler için üniversite, artık gelecekte beklediği toplumsal statüyü garanti etmekten uzaklaşmıştır.¹²⁶

Japonya’da geleneksel muhalefet barışçıl yollar izlerken, 1960 yılında öğrenci birliği Zengakuren ancak şiddet yolunun etkili olabileceği inancını güçlendiren bir örnekle ortaya çıkmıştır. Öğrenciler ABD ile yapılan Güvenlik ve İş Birliği Anlaşmasının yenilenmesini engellemek için 350 bin işçi ve öğrenciden oluşan bir kalabalıkla ünlü “yılan yürüyüşü”¹²⁷ ile parlamento binası önünde toplanmış, antlaşmaya karşı olduklarını göstermek için binanın merdivenlerinde toplu işeme eylemi gerçekleştirmişlerdir.¹²⁸ Japon Komünist Partisinin bile karşı çıktığı eylem beklenmeyen bir sonuçla bitmiş ve o tarihe kadar yaşanmamış bir olay ilk kez yaşanmış ve Japon hükümeti halktan gelen bir hareketle yıkılarak, Meclis feshedilmiştir. Bu mücadele sırasında, Tokyo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencisi olan Michiko Baba, polis tarafından vurularak öldürülmüştür. Bu olay ve öldürülen öğrenci, Japon öğrenci hareketi için sembol haline gelmiştir. 1960’lı yılların ortalarında, Vietnam Savaşına karşı düzenlenen kampanyalar ile öğrenci hareketi tekrar popüler bir hale gelmiştir. Japon öğrenciler, Vietnam’la meşgul olan ABD askeri varlığının topraklarındaki mevcudiyetini ölesiye protesto ediyorlardı. Babaları, militarizmle ülkelerinin -tarihin tek nükleer saldırısını yaşamış bir ülke- harap olmasına neden olan bu kuşak şiddetle militarizme karşı çıkıyordu.¹²⁹ Zengakuren, 1968 Mart’ında ABD’ye ve onun Vietnam’a müdahalesine karşı bir dizi eylem başlatmıştır. Narita Havaalanından kalkan ABD uçaklarının Vietnam’ı bombalamasını ve onun ardından da bir ABD nükleer denizaltısının Japonya’ya gelmesini, öğrenciler şiddete yol açan gösterilerle protesto ettiler.¹³⁰ Okinawa’daki ABD üssünün kaldırılması için de Japon öğrenciler o günlerde büyük olaylar çıkardılar.¹³¹ Waseda Üniversitesi ve Keio Üniversitesi gibi üniversitelerde yoğun çatışmalar yaşanmaya başladı. Japonya’da oluşan yeni sol hareket ve bu hareketin etkisi altındaki öğrenci grubu ile hükümet yanlısı komünist aleyhtar gelenekçi grup (Non-Japon Communist Group) arasında gerek sokaklarda gerek okullarda şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.¹³² 1968’deki sokak mücadelelerinde ve 1969’daki Uluslararası Savaş Karşıtlığı Gününde, ülkenin her tarafında taş, sopa ve yangın bombalarının kullanıldığı bir sokak savaşları günü yaşanmıştır. Ayrıca,

---

¹²⁶Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 44-45.

¹²⁷Kesintisiz uzayan ve sürekli hareket halinde ilerleyen bir yürüyüş kolunu ifade etmek için o dönem kullanılan bir benzetmedir.

¹²⁸Ronald Fraser, a.g.e., s. 9-10; Tufan Ata Türkyılmaz, a.g.e., s.140.

¹²⁹Mark Kurlansky, a.g.e., s. 115; George Katsiaficas, a.g.e., s. 57.

¹³⁰George Katsiaficas, a.g.e., s. 57.

¹³¹Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 6; Erol Kılınç, a.g.e., s. 26; Mark Kurlansky, a.g.e., s. 116.

¹³²Nermin Erdentuğ, a.g.m., s. 137.

Sanrizuka ve Okinawa Gününde de (San Francisco Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği ve Okinawa'nın yasal olarak Japonya'nın idari makamından alındığı 28 Nisan günü), öğrenciler polislere karşı mücadele etmişlerdir.¹³³ 68 olaylarının yaşandığı diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Japonya'da da Uchida Tree, Kozu Yo ve 1971'de kurulan Japon Kızıl Ordu Fraksiyonun kurucu olarak bilinen Takaya Shiomi, Japon öğrenci hareketine liderlik eden önemli isimlerdi. Japon öğrencileri için şiddet etkili bir yoldu. Çünkü devletin şiddet kullanması sonucunu doğurmakta ve düzenin dokunulmaz olmadığını göstermektedir. Şiddet içeren kanlı sahnelerin televizyon kanalları tarafından gösterilmesiyle, hükümetin bu baskısından sıkılan kitleler, zamanla öğrencilerin başvurduğu bu şiddete hak vermeye başladılar. Japon öğrenci hareketi şiddet dozu gittikçe azalarak 1970'li yılların ortalarına kadar devam etmiştir.

1.1.7. 68 Hareketinden Etkilenen Diğer Ülkeler

Dünya geneline yayılan 1968 öğrenci olayları, Latin Amerika ülkelerinde de aynı dönemde ve benzer bir şekilde ortaya çıkmıştır. Meksika, Brezilya, Şili ve Venezüella başta olmak üzere Latin Amerika'nın önde gelen ülkelerinde, gençlik olayları oldukça geniş bir alana yayılmış ve toplumsal hareketlilik giderek artmıştır.¹³⁴ 1968 yılı Meksika için 19. Olimpiyat Oyunlarının yapılacağı yıldır. ABD, başkanlığındaki Uluslararası Olimpiyat Komitesi, Meksika'nın ilk üçüncü dünya ülkesi olarak bu olimpiyatları gerçekleştirmesini karar altına alırken tepkiler “Biz olimpiyat değil, devrim istiyoruz.” şeklindeki sloganlarla ifade ediliyordu. Oysa ABD, Meksika hükümetiyle ilişkilerini en üst seviyeye çekmeyi hedefliyordu. Çünkü Meksika ve çevresi anti-Amerikan ve sol hareketlerin yükseldiği bir bölgeydi.¹³⁵ Olimpiyat oyunları da dünya genelinde yaşanan bu ırkçılık ve savaş karşıtı durumdan etkilenerek sporcuların protestolarına sahne oldu.¹³⁶ Olimpiyat haberleri

---

¹³³Ryoko Kosugi, “1960'lı Yıllarda Öğrenci Hareketinin Oluşumu ve Gelişimi”, <http://hdl.handle.net/10097/63789> Erişim Tarihi: 29.07.2018; Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 83; “Japonya'da polis öğrencilerle çatıştı.”, Milliyet, 09.06.1969, s. 3.

¹³⁴“Dünya gençliği isyan halinde”, Milliyet, 06.12.1968, s. 1; “Sertlik karşısında gençler geriliyor.”, Milliyet, 21.12.1968, s. 1; Masis Kürkçügil, Latin Amerika'nın Kaynayan Damarları, İthaki Yayınları, İstanbul 2004, s. 24-25.

¹³⁵ Mete Kızık, a.g.e., s. 147; Mark Kurlansky, a.g.e., s. 457.

¹³⁶Protesto gösterisi, atletizm 200 metre erkekler yarışmasının ödül töreninde yaşanır. Yarışta birinci gelen Tommie Smith ve yarışı üçüncü bitiren John Carlos, ABD adına yarışan siyahi atletlerdir. Bu iki sporcu ülkelerinde siyahilere yönelik gerçekleştirilen ırkçı davranışlara karşı milyonlarca insanın izleyeceği ödül töreninde bir protesto gerçekleştirmeye karar verirler. Protestoya ikinci gelen Avusturyalı beyaz atlet Peter Norman da destek verir. ABD'li iki siyahi atlet Tommie Smith ve John Carlos ABD'deki siyahilerin yoksulluğunu anlatmak üzere kürsüye yalın ayak çıkarlar. ABD ulusal marşı çalmaya başladığında ise siyah eldiven geçirdikleri ellerini yumruk yaparak havaya kaldırırılar. İkincilik kürsüsündeki Peter Norman da göğsüne İnsan Hakları İçin Olimpiyat Projesi Hareketi kokardını takarak bu protestoya destek olur. Milyonlarca insanın önünde gerçekleştirilen bu beklenmedik eylem çok ses getirir.”, “İki zenci atlet takımdan

dolayısıyla bu protestolar dünya genelinde duyuldu. ABD denetimindeki Partido Revolucionario İntitucional (PRI) hükümeti kırk yılın üzerindeki iktidar süresince içinde öğrencilerin de yer aldığı sosyal hareketlere karşı ciddi bir baskı uyguluyordu. Okullarda öğrenci gösterileri 24 Temmuz'dan itibaren yaygınlaştı. Hükümetin buna yanıtı oldukça sert oldu.¹³⁷ Hükümet bir açıklama yaparak öğrenci işgalleri sona erdirmesini aksi takdirde ordudan yardım alınacağını duyurdu. Öğrenciler buna karşı direndi ve çıkan çatışmalarda 22 öğrenci polis kurşunlarıyla yaşamını yitirdi. Yüzlerce öğrenci yaralandı ve tutuklandı. Eylül ayının sonuna kadar süren olaylarda 600 bini aşkın öğrenci bu işgal ve eylemlere katıldı. 1968 yılı boyunca Meksikalı öğrenciler ve polis arasında çok şiddetli çatışmalar yaşandı.¹³⁸ İçerisinde kadın ve çocukların da bulunduğu yüzlerce kişi öldü, yaralandı veya tutuklandı. Polis ölü sayısını 32 olarak açıkladı. Daha sonra yapılan resmi araştırmalarda bu sayının 130 olduğu açıklandı. Bu durum olimpiyatlar dolayısıyla bölgeye gelen yabancı basın mensupları tarafından da gözlendi. Manchester Guardian, ölü sayısının 325'ten fazla olduğunu, askeri kamyonların yüzlerce ölüyü taşıyıp, yaktığını ve denize attığını öne sürdü.¹³⁹

Meksika'daki öğrenci hareketleri Batı'dakinden farklı olarak kendi siyasi, sosyal ve kültürel değerleriyle şekillendi. Meksikalı gençler, gerçekleştirdikleri bu gösterilerle başta ABD olmak üzere emperyalist ve kapitalist ülkelerin menfaatleri uğruna üçüncü dünya ülkelerinde anti-demokratik hükümetleri destekleyerek ülkeye yoksulluk, açlık ve talan getirdiklerini göstermeye çalışıyorlardı. Meksika'daki öğrenci hareketleri daha sonraki yıllarda toplumsal muhalefetin boyutlarını genişletti. Başlardaki Che Guevera, Emiliano Zapatist tarzı eğilimler daha sonra otonom, iktidarı hedeflemeyen Meksika Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu'na (EZNL) dönüştü.¹⁴⁰

Brezilya'nın en büyük şehirlerinden olan Rio de Janeiro'da, 28 Mart 1968'de Edson Luis de Lima Souto adında bir lise öğrencinin öldürülmesi gençlik hareketi üzerinde büyük bir yankı uyandırdı. "Kahrolsun Emperyalizm", "Guevara ile Lima Souto'yu aynı el öldürdü." sloganlarıyla sokağa dökülen gençler ile askerler arasında kanlı çatışmalar yaşandı.¹⁴¹ Bu olaylardan yaklaşık bir hafta sonra bir başka öğrencinin daha öldürülmesiyle Brezilya'da öğrenci olayları tırmanışa geçmiş, pek çok yerde bu ölüm olaylarını protesto

---

atıldı.", Milliyet, 19.10.1968, s. 1; "Satılık madalya", Milliyet, 14.04.2001, s. 25; "Kürsüdeki Kahramanlar", Milliyet, 25.10.2006, s. 23; "Geçmiş zaman olur ki", Milliyet, 03.01.2006, s. 3.

¹³⁷George Katsiaficas, a.g.e., s. 47.

¹³⁸"Meksika'da 3 bin öğrenci polisle çatıştı.", Milliyet, 22.09.1968, s. 3.

¹³⁹Mark Kurlansky, a.g.e., s. 460-462; Mete Kızık, a.g.e., s. 149.

¹⁴⁰Mete Kızık, a.g.e., s. 151.

¹⁴¹Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 12; Mark Kurlansky, a.g.e., s. 115.

eden eylemler düzenlenmiştir.¹⁴² Başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, dünyada genelinde büyük ses getiren ve tüm gözleri bu bölgeye çeviren olay ise, 68 gençliğinin idol ismi olan Ernesto Che Guevara'nın 8 Ekim 1967'de Bolivya'da yakalanarak öldürülmesi olmuştur.¹⁴³ Che Guevara, Ocak 1966'da Havana'da Three Continental (Üç Kıta) Konferansı'na katılmış ve ardından yakın arkadaşı Fidel Castro'dan ayrılarak beraberindeki gerillalarla birlikte Bolivya'da devam eden iç savaşa katılmıştır. Fakat orada komünistler tarafından desteklenmeyen Che, yakalanarak kurşuna dizilmiştir.¹⁴⁴ Che'nin öldürülmesi dünya üzerindeki 68 gençlik hareketi üzerinde büyük bir yankı uyandırdı. Che, zamanla dünya gençlerinin etrafında birleştikleri efsane bir isim haline geldi.

İspanya'daki öğrenciler 1968 yılı başlarında özellikle Madrid Üniversitesi öğrencilerinin başı çektiği grup, devlet başkanı Francisco Franco¹⁴⁵ rejimine ve Vietnam savaşına karşı bir mücadeleye giriştiler. Ülkedeki tüm muhalefet unsurları bu mücadelede gençleri destekliyorlardı. Hükümet 29 Şubat'ta Madrid Üniversitesini süresiz kapattı.¹⁴⁶ Bunu diğer üniversitelerin kapatılması izledi. Öğrenci gençliği, bir taraftan ABD'nin Vietnam'a müdahalesini protesto ederek İspanya'daki tüm ABD üslerinin kapatılmasını istiyor, diğer taraftan sokaklarda "Ne Franco, ne de Carillo, Özgürlük, Franco'ya ölüm" sözleriyle sloganlar atıyorlardı.¹⁴⁷ Gençler bu dönem her türlü özgürlük için sokaklara dökülüyor ve bu mücadelede işçilerin de desteğini alıyorlardı.¹⁴⁸ İspanya'da 1968 hareketi, 1970'li yıllardaki eylemlerin bir çıkış noktası veya bir ateşleyicisi olmuştur. 1959'da devlet başkanı F. Franco'nun diktatörlüğüne karşı Bask bölgesinin bağımsızlığı için kurulan ETA¹⁴⁹ (Euskadi Ta Askatasuna-Bask Ülkesi ve Özgürlük) örgütü, 1968 hareketlerinden aldığı güçle özellikle 1970'li yıllarda ölümle sonuçlanan birçok terör eylemi gerçekleştirmiştir.

---

¹⁴²"Rio ve Tokyo'da polis öğrencilerle çatıştı.", Milliyet, 22.06.1968, s. 1.

¹⁴³"İhtilalci Che Guevera Bolivya'da öldürüldü.", Milliyet, 11.10.1967, s. 3.

¹⁴⁴Mark Kurlansky, a.g.e., s. 34; Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 12.

¹⁴⁵Francisco Franco Bahamonde (1922-1975) lakabı El Caudillo (Önder), 1936-1939 tarihleri arasındaki İspanya İç Savaşı'nda milli kuvvetlere önderlik eden İspanyol general ve devlet adamıdır. İç Savaş'ın ardından iktidarı ele gelen Franco, 36 yıl boyunca ülkeyi diktatörlükle yönetmiştir."

¹⁴⁶"Madrid Üniversitesi süresiz kapatıldı.", Milliyet, 02.11.1968, s. 1; "Gençler Madrid Üniversitesini yaktılar.", Milliyet, 01.12.1968, s. 9; George Katsiaficas, a.g.e., s.55.

¹⁴⁷Mark Kurlansky, a.g.e., s. 27; "Santiago Carrillo Solares Jose (1915 -2012) İspanyol politikacı ve gazetecidir. 1960'dan 1982'ye kadar, İspanya Komünist Partisi Genel Sekreterliği yapmıştır."

¹⁴⁸ Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 9; Erol Kılınç, a.g.e., s. 27.

¹⁴⁹"Baskça, Euskadi Ta Askatasuna (Bask Yurdu ve Özgürlük) kelimelerinin baş harflerinden oluşan ETA, İspanya ve Fransa sınırları içinde yaşayan Bask kökenli topluluğa ait bağımsız bir devlet kurma amacı güden Marksist-Leninist bir ideolojiye sahip, ayrılıkçı terör örgütüdür." Mark Kurlansky, a.g.e., s. 351.

Polonya'daki 68 olaylarının başrolünde de diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi yine öğrenciler bulunuyordu. Varşova Üniversitesi öğrencilerinin 8 Mart 1968'de eğitim sistemini protesto etmek üzere toplanmaları polis tarafından şiddet kullanılarak dağıtıldı. Polisin bu müdahalesini protesto etmek üzere ertesi gün iki bini aşkın öğrenci yeni bir gösteri düzenlediler.¹⁵⁰ Hükümet bu eylemci öğrencileri "Siyonistlikle" suçladı. Yaklaşık yirmi gün süren bu eylemler sonucunda aralarında çok sayıda Yahudi'nin de bulunduğu yaklaşık bin kişi tutuklandı.¹⁵¹ Devlet kadrolarında görev yapan Yahudiler işlerinden çıkarılmaya başlandı. On beş bin Yahudi, Polonya vatandaşlığından çıkarıldı. Bunlardan bazıları sürgüne gönderildi.¹⁵² Artan eylemler ve buna karşı hükümetin baskıcı tutumu toplumsal huzursuzluğu giderek arttırıyordu. Hükümetin bu yaptıkları karşısında tepkiler çığ gibi büyüyordu. Düşünce ve basın özgürlüğü taleplerinin yer aldığı "açık mektup" bildirgesi, Avrupa kamuoyunda geniş yankı uyandırdı. 15 Haziran 1968'de Varşova Üniversitesinde boykot başlatılır.¹⁵³ Buna karşılık rektörlük Üniversiteyi kapatma kararı alır. Komünist Partinin çağrısı üzerine özellikle maden işçileri oturma eylemi düzenleyen beş bini aşkın öğrenciye yönelik bir karşı eylem düzenlediler. Polonya hükümeti 68 olaylarının yaşandığı diğer ülkelerde olduğu gibi eylemlere karşı polis gücü kullanmak yerine Komünist Partiye bağlı işçileri öğrencilere karşı kullanmayı tercih etmiştir. Olayların bir türlü bastırılmaması üzerine 11 Nisan 1968'de Devlet Başkanı Edward Ochab görevinden istifa etmiştir.¹⁵⁴

Polonya'nın önemli şairlerinden biri olan Adam Mickiewicz'in Stalinizmi ve Sovyetler birliğini eleştiren "Ölümler Bayramı" adlı tiyatro oyununun yasaklanması gerek halk gerekse öğrencilerin yoğun tepkisine neden oldu.¹⁵⁵ Varşova Yazarlar Derneği, bu yasağa karşı çıkınca öğrenciler "Yaşasın Yazarlar, Yaşasın anlatım özgürlüğü, Demokrasi, Anayasa, Gestapo" pankartlarıyla cadde ve sokaklarda gösterilere başladılar.¹⁵⁶ Öğrencilerin gösterileri devlet kontrolündeki işçi milis kuvvetlerince şiddet kullanılarak dağıtıldı. Eylemlere katılan öğrenciler Yahudi veya Yahudi dostu olmakla suçlandı.¹⁵⁷ Birçok öğrenci bu olaylardan dolayı okuldan uzaklaştırma, atılma ve hapis cezası alırken, birçok öğretim üyesi de mesleklerinden çıkarılmıştır.¹⁵⁸

---

¹⁵⁰ George Katsiaficas, a.g.e., s. 69-70.

¹⁵¹ Mete Kızık, a.g.e., s. 145.

¹⁵² Mark Kurlansky, a.g.e., s. 94-97.

¹⁵³ "Varşova'da öğrenciler sınıfa girmiyorlar.", Milliyet, 17.03.1968, s. 3.

¹⁵⁴ "Polonya'da Başkan Ochab istifa etti.", Milliyet, 10.04.1968, s. 3.

¹⁵⁵ Mark Kurlansky, a.g.e., s. 108-109; George Katsiaficas, a.g.e., s. 67.

¹⁵⁶ Hıfzı Topuz, a.g.e., s. 9.

¹⁵⁷ Mark Kurlansky, a.g.e., s. 110.

¹⁵⁸ Mete Kızık, a.g.e., s. 146.

1.2. Türkiye’de 68 Olaylarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

27 Mayıs müdahalesi sonrası uygulamaya konulan 1961 Anayasasının ülkeye sağladığı en önemli demokratik kazanım, belli dönemlerde gerçekleştirdikleri eylemlerle hükümetlere direniş gösteren yeni bir dinamik gücün ortaya çıkmasıdır. Öğrencilerden oluşan bu dinamik güç, 27 Mayıs müdahalesi öncesi, DP iktidarına karşı verdikleri mücadelelerle adını duyurmuşlardı. Daha o yıllarda entelektüellerin ve ordunun yanında etkin bir güç olmaya aday görünüyorlardı. Bu dönemde işçiler ise ekonomik ve sendikal haklarını elde etmek ve korumak için 1961 Anayasasının sağladığı imkânlardan yararlanarak gerçekleştirdikleri yürüyüş ve grevlerle bir yandan toplumsal iş bölümündeki yerlerinin bilincine varırlarken, öte yandan yönetiminde söz ve karar sahibi oldukları yeni sendika birlikleri oluşturarak toplum hayatının her alanında etkili olma arayışındaydılar.¹⁵⁹ 1961 Anayasası işçinin sosyal güvenliğini sağlamakla kalmıyor aynı zamanda, onun hem kendi sınıfsal örgütünü kurmasını, hem de gençlik ve entelektüel örgütlerle işbirliği yapabilmesini mümkün kılıyordu. Bu da ilerleyen yıllarda gençlik hareketlerinin işçiden, işçi hareketlerinin de gençlikten etkilenmesine ve kısmen de olsa birbirlerine destek vermelerine olanak sağlamıştır.¹⁶⁰

1961 Anayasasının sağladığı demokratik ortam sayesinde sol düşünceye kapatılan kapılar artık açılmaya başlamıştır. Yıllardır yasaklanan birtakım kavramlar, dünya düzeni üzerinde etkili olmuş düşünce adamları ve eserleri, sol yayınların artması ve sol literatüre ait kitapların tercüme edilmesiyle okunabilir olmuştur.¹⁶¹ 1961 Anayasası ile siyasi ve sosyal anlamda herhangi bir yasaklamanın olamayacağı ve toplumsal ilerlemenin özgür düşünceye saygı gösterilerek sağlanabileceği hedeflenmiştir. Bu dönem solun her çeşidi üzerinde kitaplar rahatça yayınlanabiliyor ve bunlar ideolojik yayın kısıtlığı yaşayan özellikle üniversite gençliği tarafından yoğun talep görüyordu. Gençlik, özellikle de üniversite gençliği, farklı ideolojileri öğrenmeye, sorgusuzca kabul edilen kalıplaşmış, kulaktan dolma bilgi ve fikirlerden kurtarma çabasına girişmişti.¹⁶²

---

¹⁵⁹Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih 1960-1980”, Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980, (Ed. Sina Akşin) Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s. 225-226.

¹⁶⁰Tanzer Sülker Yılmaz, Türkiye’de Gençlik Hareketleri, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s. 97

¹⁶¹Engin Höke, 1960’lardan 1980’e Gençlik ve Mücadelesi, Simge Yayınevi, İstanbul 1989, s. 24; Doğan Özgüden, “Türkiye’de Sol Yayıncılığın Gelişimi”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 2003-2003.

¹⁶²Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 98.

27 Mayıs'ta askerın ülke yönetimine el koyması özellikle büyük şehirlerde adeta bir bayram havası estirmişti. Ülkedeki entelektüellerin önemli bir bölümü ülke sorunlarının tek çözümünün asker olduğu görüşündeydi. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren askerlerde dâhil olmak üzere herkes ihtilalin tüm ülke sorunlarını çözeceğini ümit ediyordu. "Geniş bir çevrede egemen olan inanişaya göre, toplumu özgürlüğe kavuşturan 27 Mayıs devrimine ulaştıran iki büyük güç kaynağı vardı: Ordu ve gençlik."¹⁶³ Asker, 28 ve 29 Nisan'da "Ordu-Gençlik el ele"¹⁶⁴ sloganlarıyla başlayıp darbenin olduğu 27 Mayıs tarihine kadar devam eden öğrenci olaylarıyla, darbe ortamının hazırlanarak 27 Mayıs müdahalesinin gerçekleştirilmesinde en büyük paya sahip olan gençliğe Kurucu Meclis'ten üyelikler vererek onlara hak ettiği değeri verdiğini göstermeye çalışıyordu.¹⁶⁵ Ne var ki, MBK'nın iktidarı ele almasının üzerinden henüz birkaç ay geçmişti ki patlak veren 147'ler olayı, üniversite camiasını oluşturan öğrenci ve akademisyenlerin, askerlerle arasında soğuk rüzgârlar estirmeye başladı. 27 Mayıs'ın en önemli destekçilerinden olan üniversite gençliği, bu olaydan ötürü MBK'ya sırt çevirmişti. Aslında hem öğrenciler hem de öğretim görevlileri üniversitelerde birtakım reformların yapılması yönünde görüş birliğindeydiler. Fakat izlenen yol pek de arzu edilen şekilde değildi. Bu uygulamadan akademisyen, öğrenci, entelektüel, basın kısacası herkes şikâyetçiydi.¹⁶⁶ Bu durum üzerine öğrenciler üniversitenin açılacağı gün olan 1 Kasım için boykot kararı aldılar. Ardından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel imzasıyla bir bildiri yayınladı. Bildiride "Hatalarımız varsa bunu üniversitelerin yardımıyla düzeltiriz."¹⁶⁷ şeklindeki açıklaması ortamı yatıştırdı.¹⁶⁸ Yapılan düzenlemeyle 147'lerin tekrar görevlerine dönmeleri üzerine gerginlikler son buldu ve olay kapandı. Fakat bu yaşananlar MBK ile darbeyi destekleyen üniversite kesimi arasında ciddi bir kırgınlığa ve sürtüşmeye sebep olmuş bu da MBK'nın ilerleyen yıllarda giderek yalnızlaşmasına yol açmıştır.¹⁶⁹ 27 Mayıs'ın gerçekleşmesinde büyük pay sahibi olan gençlere ve onların kurdukları örgütlere, hem asker hem de darbeyi destekleyen siyasi partiler büyük değer veriyorlardı. Gençlerin eylemleri de ihtilâlin mantığına uygunluk gösterir nitelikteydi. Hatta 1960'ların ilk yarısındaki gençlik

¹⁶³Alpay Kabacalı, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, 2. Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul 2007, s. 157.

¹⁶⁴Hasan Cemal, Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım, 18. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 15

¹⁶⁵"MBK Kurucu Mecliste Üniversite Temsilcilerine on iki sandalye vermiştir.", 1 sayılı Geçici Kanuna ek Kurucu Meclis Teşkilî hakkında Kanun, T.C. Resmi Gazete, 16.12.1960, Sayı: 10682, s. 2766-2773.; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., 92-93.

¹⁶⁶"Üniversitedeki tasfiye hareketi üzerine Rektörler dün istifâ ettiler.", Milliyet, 29.10.1960, s. 1.

¹⁶⁷"MBK Üyeleri hata varsa düzeltilebilir diyorlar.", Milliyet, 31.10.1960, s. 1.

¹⁶⁸Bu akademik protestonun şiddeti askeri liderleri şaşırtmış ve kararın geri alınması için hemen görüşmelere başlanmıştır. Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, (Çev. Yasemin Saner Gönen), 7. Baskı, İletişim Yayınları İstanbul 2000, s.354.

¹⁶⁹Kurtuluş Kayalı, Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 73-74; Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 201.

hareketlerine bakıldığında, Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs'a cephe alan davranışlara karşı ilk ve en şiddetli tepkinin yayınladıkları bildirimlerle gençlerden geldiği görülmektedir.¹⁷⁰

Dört farklı koalisyon hükümetinin kurulduğu 1960'ların ilk yarısındaki bu çalkantılı siyasi ortamda dönemin koalisyon hükümetlerinin en güçlü ortağı ve meclisin en önemli partisi olan CHP'nin yöneticileri, 1961 Anayasası'nın öngördüğü temel reformları gerçekleştiremedikleri gibi, kendilerini destekleyen ve büyük bir potansiyele sahip olan gençlere de ileriye dönük hiçbir katkıda bulunamamış, tam aksine imzaladıkları birtakım kararlarla gençliğin tepkisini üzerlerine çekmişlerdir. 1960'ların ilk yarısında gençlerin tepkisine neden olan ve gençleri siyasi iktidar ile karşı karşıya getiren ilk olay hükümetin üniversite harçlarının arttırılmasına yönelik aldığı karardır.¹⁷¹ Zam, gençlik örgütleri tarafından şiddetle protesto edildi.¹⁷² Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), 22 ve 23 Eylül 1964 tarihlerinde art arda yayınladığı bildirimlerle hükümetin harçlar konusundaki kararını sert bir dille kınamıştır. Harçların arttırılması karşısında gösterilen kitlesel tepki çok geçmeden hükümet aleyhtarları bir gençlik gösterisine dönüşmüş, 23 Eylül 1964'te de Yüksek Öğrenim Gençliği Üniversiteler Komitesi, Başbakan İnönü'ye şu telgrafi çekmiştir: "Üniversitenin harçlarının arttırılması hakkındaki kararı gençliğin kalbinde telâfisi kâbil olmayan bir yara açmış ve infial uyandırmıştır. Büyük sosyal problemleri olan ulusumuzun genç kuşağına bu suretle indirilmek istenen darbe, aslında halkçı demokratik rejim temelinde kundak sokmayı hedef tutmaktadır. Durumun vahim sonuçlar doğurmasına engel olacak ani ve kesin kararlar alınmasında sayısız faydalar vardır."¹⁷³ Gençlerin harçlara yapılan zammın geri alınması konusunda verdikleri bu mücadeleye rağmen hükümet geri adım atmamıştır. Hükümet, gençlerle ve sorunlarıyla ciddi bir biçimde ilgilenmeyerek, gençlere müfredat ve

---

¹⁷⁰Mahmut İhsan Özgen, Organize Gençlik Hareketleri, 14 Mayıs Vakfı Yayınları, İstanbul 1982; "29 Nisan 1963'te Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT), Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) bir bildiri yayınlayacaklar ve ortak tavırlarını şu satırlarla dile getireceklerdi: "28-29 Nisanlar Türk gençliğinin her türlü istismarcılara karşı kazandığı büyük zaferin bayramıdır. Temsilcileri bulunduğumuz Türk gençliği adına kendini bilmezlere, parlamenter rejimin aleyhtarlarına, anayasa düzeninin ve onun ruhundan doğan kanunların karşısında bulunanlara, Atatürk ilkelerine karşı olanlara, 27 Mayıs'ı gölgelemek isteyenlere, şerefli Türk ordusu ve Türk gençliğine dil uzatanlara, Büyük Türk milletinin bölünmez bütünlüğünü ve huzurunu bozmak isteyenlere daima 28-29 Nisan'ı hatırlatır, kendilerine gelmelerini bir defa daha ihtar ederiz.", Harun Karadeniz, Olaylı yıllar ve Gençlik, 4. Baskı, May Yay., İstanbul 1975, s. 35-44.

¹⁷¹"Üniversitede bütün harçlar arttırıldı.", Milliyet, 21.07.1964, s. 2.

¹⁷²"Üniversitede harçlara karşı boykot ilan edildi.", Milliyet, 30.07.1964, s. 1; "MTTB 30 Temmuz 1964 günü yayınladığı bildiri de şu satırlara yer verdi: "Üniversitenin her geçen gün okuma şartlarını biraz daha güçleştirici dayanaksız kararlar alıp, uygulaması bir bilim, araştırma ve yetiştirme müessesesinin gerçek anlamına uymamaktadır. [...] Türkiye'nin yüksek öğrenim yapmış kişilere çok fazla ihtiyacı olduğu bu devrede senatonun almış olduğu kararlar az geliri vatan çocuklarını bir yana iterek, küçük bir azınlığın yüksek öğrenim yapma imkânını artırıp belli grupların ülkemize hâkim olma ard fikrini desteklemekten başka bir şey olmaz.", Milliyet, 31.07.1964, s. 1; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 101.

¹⁷³"Gençler harç konusunda İnönü'ye başvurular.", Milliyet, 26.09.1964, s. 1.

ders kitapları dışında pek bir şey sunmamıştır. İktidar partisinin gençliği kanalizasyon herhangi bir düşünsel hazırlığı yoktu. 1960 öncesinde olduğu gibi, gençliğe öncülük edecek dinamizmden de oldukça uzaklaşmıştı.

Sonuçta gençler yavaş yavaş gerek kendi gerek ülke sorunları karşısında yetersiz buldukları CHP'den uzaklaşmaya başladılar.¹⁷⁴ Aynı dönemde TİP beş yıl öncesinin CHP'si gibi gençlerin partisi konumuna geldi.¹⁷⁵ TİP, yeni bir yöntem ve strateji uygulayarak gençleri kanalizasyon ediyor, onları parti kontrolünde eylemlere yönlendiriyordu, öte yandan, Yön ve Sosyal Adalet gibi dönemin başlıca düşünce dergileri, gençler tarafından yakından takip ediliyor, yüksek tirajlı bazı gazetelerin köşe yazarları gençliğin gelişimine yönelik önemli yazılar yazıyorlardı.¹⁷⁶ Dünyanın dört bir yanında yaşanan, Çin ve Küba gibi ülkelerde başarılı olan komünist devrimler, ABD ve Avrupa'daki Vietnam ve ırkçılık karşıtı toplumsal mücadeleler ve dünya genelinde yaşanan öğrenci hareketleri de Türkiye'deki üniversite gençliği tarafından yakından takip ediliyor, onlardan ilham alınıyordu. Üniversitelerin Fikir Kulüpleri'nin düzenlediği eğitim çalışmaları da gençlerin sosyalist kültür düzeylerinin yükselmesine yardımcı oluyordu. Çok geçmeden sol içinde TİP'e karşıt görüşler ortaya çıkmaya başladı. 1960'ların ikinci yarısında Doğan Avcıoğlu önderliğindeki Yön Dergisi hareketi ve Eski tüfek sosyalistlerden Mihri Belli'nin başını çektiği Milli Demokratik Devrim hareketleri arasında yaşanan fikri ayrılıklar sol içerisinde yavaş yavaş bölünmelere neden oldu.¹⁷⁷ Yaşanan bu bölünmeler ve siyasi partiler üzerinden bir sonuca varılamayacağını düşünen gençler, düzeni değiştirmek ve devrimi gerçekleştirmek üzere yeni sol örgütlenmeler içerisine girdiler. Bu dönem toplumsal bilinçlenmenin yoğun olduğu ve toplumun en dinamik kesiminin bir arada bulunduğu, üniversitelerin öğrenci dernekleri, ülkenin politik yaşamında etkili olabilecek kritik bir rol üstlenmiş durumdaydılar.

27 Mayıs müdahalesinin ardından hemen uygulamaya konulan 1961 anayasası ülkedeki demokratik hak ve özgürlüklerin gelişmesi anlamında atılmış önemli bir adımdır. Bu yeni anayasanın sağladığı ortam dolayısıyla güç kazanan ve legalleşme imkânı bulan

---

¹⁷⁴“İstanbul, Ankara ve İzmir'deki 18 öğrenci yurdunda 1961 seçimlerinde %64 oranında oy alan CHP, 1965 seçimlerinde aynı yurtlardan yalnızca %32 oy toplayabilmiştir.” Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 103.

¹⁷⁵Kerem Ünüvar, “Fikir Kulüpleri Federasyonu (1965-1969)”, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol, Cilt. 8, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 822.

¹⁷⁶“1961 Aralık ayında 160 kadar aydının imzasıyla çıkmaya başlayan Yön Dergisi dışında özellikle Akşam'da Çetin Altan ve Cumhuriyet'te İlhan Selçuk, belli başlı sol yazarlar olarak beliriyordu. Gerek Yön Dergisi ve gerekse Çetin Altan ve İlhan Selçuk gençlik üzerinde çok etkili olmuşlardır.” Harun Karadeniz, a.g.e., s. 54.

¹⁷⁷Murat Belge, “Türkiye İşçi Partisi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2123; Mehmet Ali Aybar, Türkiye İşçi Partisi Tarihi, III, BDS Yayınları, İstanbul 1988, s. 58; Ergun Aydınoglu, Türkiye Solu (1960-1980), Versus Kitap, İstanbul 2007, s. 107-111.

sosyalist ideoloji, özellikle gençler arasında gerek siyasi ve sosyal, gerek ekonomik yönleriyle tartışılmaya başlandı.¹⁷⁸ 1961 anayasasının sağladığı yasal güvence ortamında, 1960'lı yıllar boyunca ülke meseleleriyle ilgilenen üniversite gençliği, süreç içerisinde sırasıyla önce üniversitelerle ilgili sorunların ele alındığı ilk dönem, ardından üniversite sorunlarının bir türlü çözüme kavuşturulamaması üzerine sorunu hükümette gördükleri yani ülke yönetimini ele aldıkları ikinci dönem ve sorunun ülke yönetiminden ziyade, ülkenin ideolojik yapısından ileri geldiğini düşündükleri ve ideolojik konuları ele aldıkları üç farklı dönem yaşanmıştır. Öğrenci hareketlerindeki bu değişim süreci göz önünde bulundurulduğunda açıkça söylenebilir ki, Türkiye'de 68 genel olarak öğrenci gençlik muhalefetinin sosyalistleşme sürecidir ve kitlesel bir güç olma yolunda önemli bir dönemeçtir.¹⁷⁹

Gençliğin üniversitelerle ilgili sorunları ele aldığı dönem; 1960'lı yılların başında üniversite kontenjanlarının yetersizliği dolayısıyla üniversiteye girmekte sorun yaşayan lise öğrencilerinin protesto gösterileriyle birlikte küçük kıpırdanışlar şeklinde başlamıştır. Öğrencilerin yükseköğrenimle ilgili şikâyetleri, daha üniversiteye ilk kabul edildikleri dönemden itibaren başlamaktaydı.¹⁸⁰ Üniversiteye giremeyen öğrencilerin yoğun protestoları nedeniyle Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, gösterilerin yapılmasını yasaklamıştır.¹⁸¹ 1960'ların ilk yarısında üniversite öğrencileri için karşılaşılan en büyük sorun okullardaki ders geçme sistemi ve disiplin yönetmeliğidir. Bu uygulamalarda değişikliğe gidilmesi hakkında yapılan ilk eylem 18 Kasım 1960 tarihinde Atatürk Üniversitesi'nde gerçekleşmiştir. Bunu İstanbul Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesindeki protesto gösterileri ve boykot eylemleri izlemiştir. 1964'te hükümetin üniversite harçlarının arttırılmasına yönelik aldığı karar gençlik örgütleri tarafından şiddetle protesto edilmiştir. Üniversiteli gençler 1960'ların başından itibaren yükseköğretim sistemiyle ilgili sorunlarını sık sık bildiriler yayınlayıp, boykotlar

---

¹⁷⁸M. Çağatay Okutan, Bozkurt'tan Kur'an'a Milli Türk Talebe Birliği 1916-1980, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s.132; Sadun Aren, TİP Olayı 1961-1971, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, s. 31; E. Höke, a.g.e. s.24; T. Sülker Yılmaz, a.g.e., s.97-98.

¹⁷⁹A. Bağış Erten, "Türkiye'de 68", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol, VIII, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 839.

¹⁸⁰"Üniversiteye Şubat döneminde öğrenci alınmıyor.", Milliyet, 08.01.1961, s. 1; "Rektörün açık konuşması sonunda üniversiteye giremeyen öğrencilerin bir kısmı salonda Okumak istiyoruz! Diye bağırıyor.", Milliyet, 02.11.1961, s. 1; "İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, 3765 olan tüm okul kontenjanına rağmen 6925 öğrenci alınması nedeniyle yaz döneminde yeni kayıt alınmayacağını açıklamıştır.", Cumhuriyet, 25.01.1961, s. 1; "İÜ Rektörü Sıddık Sami Onar; 'memlekette başka üniversiteler de var.' diyerek öğrencilerin Anadolu'da yeni kurulan ve kontenjanı olan üniversitelere gitmelerini istemiştir." Cumhuriyet, 05.11.1961, s. 1.

¹⁸¹Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı yayınladığı 52 numaralı bildiriye gösteri yapan öğrencilerin zorla il dışına çıkartılacağını ilan etmekteydi. Milliyet, 15.11.1963, s. 7.

düzenleyerek seslerini duyurmak istemişlerdir.¹⁸² Öğrencilerin bu ısrarcı tavrına rağmen, Bakanlar Kurulu, 16 Ocak 1965 tarihinde üniversite sorunlarını gündeme almasına rağmen üniversitelerde yapılacak reforma ilişkin kanunu tasarısını meclise sevk etmemiştir.¹⁸³ Üniversitelerle ilgili disiplin, ders geçme, burs ve yurt imkânlarının iyileştirilmesine yönelik istek ve eylemler zaman içerisinde önce üniversite yönetiminin yönetim anlayışının, daha sonra da tüm yükseköğretim sisteminin sorgulanmasına yol açmış ve bu sorgulama 1970'li yıllara kadar çeşitli eylemlerle devam etmiştir.

Ülke yönetiminin ele alındığı dönem; gençlerin üniversiteyle ilgili sorunları için çözüm arayışı içerisinde oldukları, ülkenin iç ve dış sorunlarına ilgi göstermeye başladıkları dönemdir. Bu dönem yeni anayasanın sağladığı kısmi özgürlük ortamından faydalanan gençler toplum içerisinde etkili bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Gençliğin otoriteye ve onu temsil eden kolluk kuvvetlerine karşı verdiği etkili mücadeleler -ki bunların en önemlisi hükümeti bir darbeye sürükleyen 27-28 Nisan olayları- sonrasında elde ettikleri birtakım başarılar sonucunda gençlik güçlü bir özgüven ve önemsenme duygusu geliştirdi. Gençlik, bu özgüven ve kazanımlar sonrasında sadece yükseköğretim sisteminde karşılaştıkları sorunları hakkında değil aynı zamanda ülke gündemini meşgul eden iç ve dış meseleler hakkında da görüşlerini açıklamaya, taraf olmaya ve hatta toplu bir şekilde eylem yapmaya başlamışlardır. Gençliğin yakından ilgilendiği bu iç ve dış meselelerin başında; Kıbrıs olayları ve bu konuda Başkan Johnson'ın mektubu, Vietnam Savaşı, NATO, ABD 6. Filo'nun Türkiye ziyaretleri, özel okulların devletleştirilmesi, toprak reformu, milli petrol meselesi ve genel anlamda 1965 sonrası AP iktidarının icraatları yer almaktadır.¹⁸⁴

---

¹⁸²"Bu bildirilerde üzerinde durulan önemli talepler genel olarak şunlardır: Öğrenciler yönetime katılmalıdırlar. Yönetimde söz ve oy hakları olmalıdır. Öğrenim halka dönük olmalıdır. Okulların bina, araç-gereç, öğretim üyesi sayıları ve sosyal tesisler yeterli hale getirilmelidir. Devlet Üniversitelerinde görevli öğretim üyeleri tamgün okulda çalışmalıdırlar. Asistanlık seçimi objektif olmalıdır. Asistanlar yönetime katılmalı ve dekan seçimlerinde oy kullanılmalıdır. Kürsü kurulları çalışmalı, doçent ve profesörlerin statüleri eşit olmalıdır. Özel okullar devletleştirilmelidir. Harçlar kaldırılmalıdır. İlave sınav hakları tanınmalıdır. Disiplin yönetmeliklerindeki öğrenci aleyhine olan maddeler kaldırılmalıdır. Yurt kontenjanları artırılmalıdır. Sınıflardaki öğrenci sayıları azaltılmalıdır. Öğrencilere verilen kredi ve burs miktarları günün şartlarına göre artırılmalıdır. Kitap fiyatları makul düzeye düşürülmelidir. Öğrenciler için gerekli sosyal imkânlar sağlanmalı, sağlık ve beslenme ihtiyaçlarına önem verilmelidir. Ders programları, çağdaş bilim esaslarına göre yeniden düzenlenmelidir.", Mahmut Tezcan, "Memleketimizin Yükseköğrenim Kurumlarında Öğrenci Hareketleri ve Ortaya Çıkardığı Sorunlar", 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya'da ve Türkiye'de) Sempozyum Bildirileri, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 169-205; Cengiz Kürşat, "1968 Yılında İstanbul Üniversitesi Öğrenci Eylemleri Dosyası", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 66, Temmuz 2002, s.60-61; Seha L. Meray, "Üniversite'de Yüzeye Çıkan Bunalım", SBF Dergisi, XXIII/2, 1968, s.285-302; "Yükseköğretimde öğrenciler neler istiyor.", Milliyet, 20.06.1968, s. 1.

¹⁸³Reha Poroy, "Üniversitede reform", Milliyet, 12.12.1964, s. 2; "Üniversitede reform için mühlet verildi.", Milliyet, 11.12.1964, s. 1; "Üniversitedeki reform için gençlik kararı", Milliyet, 15.12.1964, s. 1.

¹⁸⁴Mahmut İhsan Özgen, a.g.e., s. 155-160; Alpay Kabacalı, a.g.e., s.163-164.

Ülkenin ideolojik yapısının ele alındığı dönem; İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayatın başlaması ve ardından Batı'dan gelen Marshall ekonomik yardımıyla birlikte 1950'li yıllardan itibaren ülkedeki sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda yaşanan hızlı değişim, siyasi/ideolojik görüş ve düşünceleri etkilemekle kalmamış, aynı zamanda çeşitlendirmiştir. Çok partili hayatın başladığı 1950'den itibaren başta entelektüel kesim olmak üzere basın ve üniversitelerde gelişim gösteren ideolojik akımların fikri seviyeleri, askeri müdahale sonrası düzenlenen yeni anayasanın sağladığı uygun ortam dolayısıyla 1960'larda daha da gelişerek farklı bir boyut kazanmıştır. Savaş sonrası kendisine yönelen Sovyet tehditleri karşısında varlığını korumak amacıyla, siyaseten batıya yaklaşan ve bu durumu NATO ile resmileştiren Türkiye, Batının kendisine savaş sonrası yaptığı Marshall yardımını, DP'nin liberal ekonomik politikaları eşliğinde istediği gibi yatırım olarak kullanamaması dolayısıyla, beklenen sosyal ve ekonomik refah ortamı oluşturulamamıştır. Sağlanan önemli oranda finansal kaynağa rağmen, ülkenin köklü bir ekonomik gelişim sağlayamaması karşısında Türk entelektüeller, ülke için yeni bir siyasi ve ekonomik sistem arayışına girdiler. Aslında entelektüel kesim sosyalizm gibi alternatif siyasi sistemler hakkında çok uzun zaman beri bilgi sahibiydiler. Fakat gerek siyasi ve sosyal ortam, gerek anayasal ortam bu siyasi sistemleri dile getirmeye pek müsait değildi. 1960'lar boyunca başta Kıbrıs meselesi olmak üzere Vietnam Savaşı, ırkçılık ve 6. Filo ziyaretleri dolayısıyla ülkedeki entelektüeller ve öğrenci gençliği arasında ABD merkezli batı bloğuna karşı bir antipatik hava oluştu.¹⁸⁵ Bu da öğrencileri ve entelektüelleri yeni bir ideolojik sistem arayışına yönlendiren sebeplerden biri olmuştu.

II. Dünya Savaşı sonrasında 1945-1957 yılları arasında otuz altısı Afrika'da olmak üzere toplam altmış dokuz yeni devlet kurulmuştur.¹⁸⁶ Yeni kurulan devletlerin hemen hemen hepsi, II. Dünya Savaşı öncesinde, Kapitalist uygulamalara sahip batı bloğunun sömürgeleri durumundaydı. Savaş sonucunda değişen konjonktür ve artan milliyetçilik fikirlerinin de etkisiyle bağımsızlıklarına kavuşan bu devletler, eski sömürgeci devletlere karşı bağımsızlıklarını sürdürebilmek amacıyla bir taraftan bu devletlerle olan ilişkilerini sınırlı tutmaya çalışırken, diğer taraftan da batının karşısında olduğu iddiasıyla ortaya çıkan SSCB ve ideolojisi olan sosyalizme karşı sempati duyuyorlardı.¹⁸⁷ Sosyalizm ile

---

¹⁸⁵Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 169.

¹⁸⁶Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-2001), 6. Baskı, Der Yayınevi, İstanbul 2006, s.842.

¹⁸⁷"SSCB lideri Nikita Kruşçev (1894-1971), 1961 yılındaki bir konuşmasında: Marksizm'in evrensel olarak asıl yayılma imkânını, II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeci devletlere karşı verilen ulusal bağımsızlık savaşları ile sağladığını ileri sürer." Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, Geçiş Çağı, Dünya Sisteminin

yönetilen bu ülkelerden bazılarının hızlı bir şekilde ekonomik refahlarını sağlaması da bu sempatinin oluşmasında oldukça önemli bir etkidir. Böylece iç ve dış politikayla yakından ilgilenmeye başlayan öğrenci ve entelektüellerin dikkati başka ülkelerin yönetim sistemine, özellikle de sosyalizmle yönetilen ülkelere yöneldi. Anayasal ortamın sağladığı rahatlığın sonucu olarak artan sosyalist yayınlarla beraber, gençlerin sosyalizme olan ilgisi, TİP gibi sosyalist siyasi partilere ve FKF/DEV-GENÇ gibi sosyalist öğrenci örgütlenmelerine olan katılımı hızla arttırmaya başlamıştır. “1968 yılı tüm dünya gençliği ile birlikte Türk gençliğinin de siyasal eyleme giriştiği bir yıl oldu. Ne yazık ki, Türkiye’nin tüm dünya ülkelerinden değişik olan siyasal, sosyal ve ekonomik koşulları sonucunda o ülkelerde olumlu sonuçlara ulaşan gençlik eylemleri, Türkiye’de siyasal şiddet ve terörün toplumsal kaynaklığını yaptı. Bunun bir nedeni Türkiye’de gençliğin geçmişten gelen siyasal anlamda sahip olduğu etkinlik geleneği, ikinci nedeni ise siyasal yapının istikrarsızlığı idi. Bu özel koşullara bir de toplumsal ve ekonomik koşulların yetersizliği ile herkesin gücünün yettiğinin üzerinde bir yaşam biçimi için beklentilere sahip olması gerçeği eklenince Türkiye’nin kendi 68’ini yaşaması kaçınılmaz olmuştur.”¹⁸⁸

1968 yılı öğrenci olaylarının ayak sesleri 1967 yılından itibaren duyulmaya başlanmış, olayların ön hazırlığı bu yıl içerisinde yapılmıştır.¹⁸⁹ Hadiseleri tetikleyen olay 1967 yılında Türkiye’ye gelen ABD 6. Filosunun sol eğilimli öğrenci örgütleri tarafından protesto edilmesidir.¹⁹⁰ Filonun 1968 yılındaki Türkiye ziyareti, 1967 yılındaki olaylar gibi hafif atlatılmamış, bu kez öğrenciler gösteriler için önceden hazırlık yapmış, bu nedenle olaylar şiddetli yaşanmıştır.¹⁹¹ Gösterici gençler, karaya çıkan ABD denizcilerinin üzerlerine yürüyüp onları denize atarlarken, hem polis hem de karşıt görüşlü öğrencilerle de çatışmışlardır.¹⁹² 6. Filonun Türkiye’ye yaptığı her ziyaret sırasında anti-komünist milliyetçi veya mukaddesatçı gruplar “Komünizmi Tel’in” mitingleri düzenlemişlerdir.¹⁹³ 1964 yılında Kıbrıs meselesi ile ilgili çıkan olaylar sonrasında Başkan Johnson’ın Türk hükümetine yolladığı mektup nedeniyle, Türkiye ve ABD arasında ilişkiler gerginleşmiş, 1964 yılından

---

Yörüngesi (1945-2025), (Çev. N. Ersoy, E. Abadoğlu, O. Akalın, Y. Kaya,) Avesta Yayınları, İstanbul 2000, s.38.

¹⁸⁸Emre Kongar, Demokrasi ve Kültür, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s. 148.

¹⁸⁹Tufan Ata Türkyılmaz, a.g.e., s.111.

¹⁹⁰“Gençler Dolmabahçe’de Oturma Mitingi Yapacak.”, Milliyet, 07.10.1967, s. 1; Mahmut İhsan Özgen, a.g.e., s. 160-161; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 169-170.

¹⁹¹Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 195; “Türkiye’de 68”, STMA, s. 2084.

¹⁹²Tevfik Çavdar, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950-1995, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1996 s.198; Dönemin önemli eylemci öğrencilerinden olan Harun Karadeniz 6. Filoyu protesto olaylarını geniş bir şekilde aktarmaktadır. Harun Karadeniz, a.g.e., s. 139-151.

¹⁹³Engin Höke, a.g.e., s. 32-33.

itibaren belli aralıklarla önce Akdeniz'deki uluslararası sularda, sonraki yıllarda da Türk limanlarına uğrayan ABD 6. Filosu,¹⁹⁴ artık solcu öğrenciler açısından batı emperyalizminin önemli bir unsuru olarak görülmüş ve ülkeye gelişleri pek hoş karşılanmamıştır.¹⁹⁵ ABD 6. Filosunun art arda Türkiye'ye gelişi, bu dönem kendi içerisinde görüş ayrılıkları hatta parçalanmalar yaşayan solu, aynı ortak eylem üzerinden kısmen de olsa birleştirmiştir.¹⁹⁶ 1968 yılında bu yaşananlara paralel olarak ülkedeki sosyalizmin varlığı ve anayasanın sosyalizme açık olup olmadığı konusu başta meclis olmak üzere birçok zeminde hararetle tartışılır olmuştur.¹⁹⁷ Bu dönem başını milliyetçi öğrenci gruplarının çektiği, bazı sağ görüşlü öğrenciler de ülkeye gündem olan bu sol içerikli öğrenci olaylarına karşı kayıtsız kalmamış ve ülke genelinde anti-komünist bir mücadele içerisine girmişlerdir. Sağ gençlik örgütlerinden olan MTTB, bu olaylar üzerine, TİP binası önüne “Komünizm yolunda olanları ezeceğiz” yazılı bir çelenk bırakırlar. Sağcı öğrencilerin bu eylemine karşılık sosyalist öğrenci örgütleri Ankara Tandoğan Meydanında düzenledikleri anayasa mitingi ile cevap verirler.¹⁹⁸ Aynı mitingin ikincisi de öğrenci örgütleri ve TİP önderliğinde İstanbul'da gerçekleştirilir. Sosyalist öğrenci örgütlerinin “Uyanış mitingi” adını verdikleri eylemler¹⁹⁹

---

¹⁹⁴“Bir Amerikan Filosu bu sabah geliyor.”, Milliyet, 05.10.1964, s. 1; “9 Amerikan harp gemisi İstanbul'a gelecek.”, Milliyet, 07.05.1966, s. 7; “Amerikan Filosu bugün İstanbul'a geliyor.”, Milliyet, 24.05.1966, s. 3; “Amerikan 8 savaş gemisi İstanbul'a geliyor.”, Milliyet, 07.09.1966, s. 3; “Bir Amerikan Filosu Türkiye'ye geliyor.”, Milliyet, 08.06.1967, s. 7; “Amerikan muhripleri dün Marmara'ya geldi.”, Milliyet, 09.12.1968, s. 1; “6.Filo İle 10 Şubat'ta 5 Amerikan Destroyeri Geliyor.”, Milliyet, 02.02.1969, s. 7; “6. Filoya ait 2 harp gemisi Karadeniz'e çıkacak.”, Milliyet, 30.11.1969, s. 11.

¹⁹⁵Mustafa Eren, Kanlı Pazar, 1960'lar Türkiye'sinde Milliyetçiler, İslamcılar ve Sol, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2012, s.121.

¹⁹⁶Mehmet Ali Birand, “Amerikan çevreleri: 6. Filo ziyaretleri solu birleştiriyor.”, Milliyet, 01.12.1969, s. 1,11.

¹⁹⁷TBMM'de 19 Şubat 1968 tarihinde İçişleri Bakanlığı'nın bütçe görüşmeleri sırasında bazı TİP Milletvekilleri AP Milletvekillerinin fiziksel saldırılarına uğrarlar. Olayların sonucunda Çetin Altan, Sadun Eren ve Yunus Koçak Yaralanır, hatta Yunus Koçak yaralı olarak hastaneye kaldırılır. TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 45. Birleşim, Cilt: 25, s. 351-381; “Mecliste kanlı kavga: AP'liler TİP'lileri dövdü.” Milliyet, 21.02.1968, s. 1,7.

¹⁹⁸“Ankara'da Anayasa mitingi yapılıyor.”, Milliyet, 24.02.1968, s. 1; “Mitingin hazırlanmış nedenlerini dağıttıkları bir bildiri ile açıklayan öğrenciler; ‘Olaylar artık kamuoyundan saklanamaz hale geldi. Türkiye Büyük Millet Meclisinde halk temsilcilerinin güvenliği sağlanamaz hale geldi. Atatürkçüler görev başına! Anayasa bekçileri görev başına! Türkiye Cumhuriyeti'nin yürekli bekçileri, sonuna dek direneceğiz elbette. Halkın yönetimi kuruluncaya dek anayasanın tanıdığı tüm haklar kullanılacak.’ Diyerek tartışmalara taraf olurlar. Miting esnasında çıkan olaylarda 8 kişi yaralanır, 20 kişi de gözaltına alınır.”, “Ankara mitinginde büyük kavga çıktı.”, Milliyet, 25.02.1968, s. 1,7.

¹⁹⁹Süleyman Kocabaş, Bir Kuşağın Dramı 1960-1980, Vatan Yayınları, İstanbul 2004, s. 236; “Uyanış mitingleri adı verilen mitingler çeşitli öğrenci örgütleri tarafından desteklenmiş, öğrenciler gösteriler esnasında hep bir ağızdan; “Türk gençliği, devrimi yapacak; Bize Amerika selam duracak; Toplarıyla, tanklarıyla gelseler dahi; Sosyalist olacak Türk'ün ülkesi” dörtlüğünü marş halinde söylemekteydiler.”, “DİSK, İTÜTB, İTÜ TOTB, FKF ve TÖS tarafından tertip edilen ikinci uyanış mitingi dün Taksim alanında yapıldı.”, Milliyet, 26.02.1968, s. 1,7; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 173.

karşısında sağ görüşlü öğrenciler de MTTB önderliğinde “Şahlanmış mitinglerini” düzenlerler.²⁰⁰

1968 yılının Mayıs ayına gelindiğinde başta Fransa ve Almanya olmak üzere, Avrupa'nın genelinde öğrenci olayları tırmanışa geçmiş, üniversitelere boykot ve işgal havası hâkim olmuştur. Avrupa'daki üniversite öğrencilerinin, eğitim konusundaki reform talepleri, uluslararası savaş ve ırk karşıtı meseleler ve sisteme karşı gerçekleştirdikleri eylemlerde izledikleri yollar, yazılı ve görsel basın aracılığıyla Türkiye'deki 68 öğrenci gençliğini ciddi anlamda etkilemiş ve onlar için büyük bir ilham kaynağı olmuştur.²⁰¹ Avrupa'daki olaylarla eş zamanlı olarak Türkiye'de de 1968 yılı Mayıs ayına gelindiğinde yükselişe geçen boykot ve işgaller karşısında üniversite yönetimleri ve hükümet yetkililerinin gerekli çalışmaların yapılacağı yönündeki açıklamaları, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın öğrenci isteklerini haklı görmesi ve yaklaşan yaz tatilinin de etkisiyle Temmuz ayı başlarında olaylar durulmaya başlar.²⁰² 1968 Mayıs ve Haziran'ında zirvesini yaşayan, öğrencilerin dersleri boykotu ve fakülte işgalleri, okulların kapandığı Temmuz ayından itibaren yerini ABD aleyhtarı gösterilere bırakmıştır. Bu olaylar esnasında 68'in ilk ölümlü olayı gerçekleşmiş 17 Temmuzda 6. Filo gösterileri sırasında polisin İTÜ Gümüşsuyu öğrenci yurduna yaptığı baskın sırasında sol görüşlü öğrencilerden Vedat Demircioğlu ölmüştür.²⁰³ Olayların giderek tırmanması üzerine AP hükümeti 6. Filo'nun ülkeden ayrılmasını ister, İTÜ Rektörü ve üniversite senatosu görevlerinden istifa eder.²⁰⁴ Ekim ayında okulların açılması ile birlikte öğrencilere yapılması taahhüt edilen düzenlemelerin büyük bir kısmının hala tamamlanmaması üzerine ODTÜ, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler ve Tıp Fakültelerinin açılış programları boykot ve işgallerle başlamıştır.²⁰⁵ 1968 yılındaki öğrenci olayları esnasında önce sol görüşlü öğrencilerden olan Vedat Demircioğlu'nun ardından 1969'da Mustafa Taylan Özgür'ün²⁰⁶ öldürülmeleri, öğrencileri hem polise hem de karşıt görüşlü öğrenci örgütlerine (milliyetçi/mukaddesatçı)

---

²⁰⁰“Uyanış mitingine karşı, şahlanmış mitingi yapılacak”, Milliyet, 01.03.1968, s. 3; Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 236-237.

²⁰¹Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.245-246.

²⁰²“Boykotçu öğrencilerinin oluşturduğu direniş komitesinin bazı üyeleri Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la görüşme ve sorunlarını anlatma imkânını elde ederler. Cumhurbaşkanı Sunay; “Öğrencilerin isteklerinin çoğu haklı görünüyor. Bunların birçoğunun bugüne kadar halledilmiş bulunması lazımdı” diye bir açıklama yapar.” “Sunay istekler haklıdır dedi.”, Milliyet, 20.06.1968, s. 1.

²⁰³“Yaralı genç öldü. Olaylar çıktı.”, Milliyet, 25.07.1968, s. 1; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 200.

²⁰⁴“Teknik Üniversite Rektörü ve senatosu toptan istifa etti.”, Milliyet, 19.07.1968, s. 1.

²⁰⁵“Ankara Tıp'ta boykot dün yine başladı.”, Milliyet, 02.10.1968, s. 1; “OTDÜ Mimarlık boykota başladı.”, Milliyet, 04.10.1968, s. 1.

²⁰⁶“Polisle öğrenci çatışmasında bir genç öldü.”, Milliyet, 24.09.1969, s. 1; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 216; “Türkiye'de 68”, STMA, s. 2085.

karşı öfkelenmiştir. Bu durum öğrencilerin birbirlerine uyguladıkları şiddetin dozunu arttırmış, 1970 yılına gelindiğinde öldürülenler bu kez milliyetçi gruplar arasından Yusuf İmamoğlu ve Dursun Önkuzu olmuşlardır.²⁰⁷ Bu isimler, 1968'den 1971'e kadar devam eden olaylar esnasında öldürülen onlarca öğrenci içerisinde sembol haline gelmiş ve örgütlerin unutamadığı isimler olmuştur.²⁰⁸

1968 yılında Avrupa ve Amerika'da, kısaca dünya genelinde meydana gelen öğrenci gençlik hareketleri, Türkiye'de de görülmüştür. Ancak, dünyadaki gençlik hareketlerinin sosyolojik alt yapısı ile Türkiye'de meydana gelen gençlik hareketlerinin sosyolojik alt yapısı aynı değildir.²⁰⁹ 1968 gençlik olaylarının ortak özelliği, kurulu düzene karşı bir başkaldırı olmasıydı. İletişim devriminin o güne kadar görülmedik bir etkileşim oluşturduğu dünyamızda bir ülkedeki başkaldırı başka bir ülkedekinin işareti olmuştur. Türkiye'deki 1968 gençlik hareketleri başlangıç sinyalini diğer ülkelerden almasına rağmen batıdaki ve doğudaki gençlik hareketlerinden gerek boyutları gerekse kendine koyduğu hedefler açısından farklı ve kendine özgüdür.²¹⁰ 68 kuşağının önemli devrimci öğrenci liderlerinden olan Harun Karadeniz'in bu dönem hakkında yaptığı değerlendirme oldukça önemlidir: "Sanırım gençliğin eylemlerinin bitim noktası için şu genel ilkeyi belirlemek yeterlidir. Genel olarak Gençlik eylemleri iktidara yöneldiği anda biter. Daha doğrusu eylem iktidara yöneldiği anda, gençliğin faydalı hareket sınırı aşılmış ve partinin eylem alanına girilmiş demektir. [...] 1969'da öğrenci eylemlerinin ve Türkiye'nin geldiği nokta özellikle öğrencilerin ve bizim gücümüzü çoktan aşmıştı. [...] Ancak fikir ayrılıkları, bölünmeler, suçlamalar ve sapmalar bu dönemde başladı. Benim burada söylemek istediğim en önemli yan, Türkiye'deki gelişmelerin artık gençliği aşan bir düzeye varmasıdır. Evet, gelişme artık gençliği aşıyordu. Yurt sorunları oldukça anlaşılabilir ve devrimci dünya görüşleri genellikle

---

²⁰⁷"Edebiyat Fakültesinde kanlı çatışma oldu. Bir öğrenci daha öldürüldü.", Milliyet, 09.06.1970, s. 1; "Ülkü Ocaklarına bağlı gençler arkadaşları Yusuf İmamoğlu'nun öldürülüşünü gösteri yaparak protesto ettiler.", Milliyet, 10.06.1970, s. 1; "Pencereden atılan öğrenci öldü.", Milliyet, 24.11.1970, s. 1; "Dursun Önkuzu'nun nasıl öldürüldüğü açıklandı: 23 Kasım 1970'de öldürülen öğrencinin ağzına lastik hortum takılarak şişirilmek suretiyle öldürüldüğü açıklandı.", Milliyet, 13.04.1972, s. 1.

²⁰⁸"1968'den bu yana gençlik olaylarındaki çatışmalarda ölenlerin sayısı on beşi bulmuştur. Bu on beş gençten ikisi 1968'de, yedisi 1969'da, altısı da 1970'de ölmüşlerdir. Üç yıl içerisinde ölen gençlerin adları ve ölüm tarihleri şunlardır: Vedat Demircioğlu (04 Temmuz 1968), Atalay Savaş (28 Temmuz 1968), Mehmet Turgut Aytaç (16 Şubat 1969), Duran Erdoğan (16 Şubat 1969), Mehmet Cantekin (19 Eylül 1969), Mustafa Bilgi (21 Eylül 1969), Taylan Özgür (23 Eylül 1969), Mehmet Büyüksevinç (09 Aralık 1969), Battal Mehettoğlu (15 Aralık 1960), Süleyman Özmen (23 Mart 1970), Necdet Güçlü (13 Nisan 1970), Mustafa Kuseyri (22 Mayıs 1970), Yusuf İmamoğlu (8 Haziran 1970), Dursun Önkuzu (23 Kasım 1970), Hüseyin Arslantaş (10 Aralık 1970)"; Hasan Cemal 1968'den 1971 yılı başına kadar ölenlerin sayısının 23 olduğunu yazar. Hasan Cemal, a.g.e., s. 23.

²⁰⁹Vehbi Bayhan, "Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1995, s. 169.

²¹⁰Vehbi Bayhan, a.g.t., s. 166; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 167.

öğrenilmişti ve artık yapılması gereken iş iktidar savaşıydı. Bu iktidar savaşını yürütmek ise gençlerin hele hele öğrenci gençlerin işi ve görevi de değildi.”²¹¹ 1968 olaylarının gelişimine siyasal açıdan bakıldığında bu dönem, olaylara öncülük edenler, Avrupa’daki özgürlük amaçlı hareketlerden eylemsel anlamda etkilenmekle birlikte onları demokrasi ve özgürlük anlamında örnek almaktan ziyade, ülkede darbe koşullarını yaratma amacı ile hareket ettikleri ve devrimci bir askeri yönetimin arzulandığı bir süreç olarak ifade edilmektedir.²¹² Bu tarihten sonra Türk siyasi hayatında yaşanacak olaylar ve siyasi müdahaleler için gereken şiddet eylemlerinin yaşanmasında bir dönüm noktası olan 1968 olayları, sağ ve sol görüşteki öğrenci gruplarının elbirliğiyle artırdığı şiddet olayları, darbe için gereken koşulları olgunlaştırmıştır.²¹³

2. Sosyalist Hareketin Güç Kazanmasında Etkisi Olan Görüşler ve Öğrenci Örgütlenmeleri

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ve soğuk savaş sürecinin başlaması üzerine ortaya çıkan iki kutuplu dünya içerisinde Türkiye, tercihini Batı’dan ve özellikle ABD ile kurduğu yeni ilişkilerden yana kullanıyordu. Türkiye’nin savaştan sonra kapitalist dünya içerisinde yer alması dolayısıyla ülke içerisinde daha liberal, ekonomik, sosyal tutum ve politikalar takip etmesini gerektiriyordu. Ayrıca, var olan toplumsal yapı içerisinde ortaya çıkan değişik toplumsal sınıfların tümünü artık tek bir parti içinde tutmak da olanaksızdı. Bunun sonucu olarak, 5 Haziran 1946’da Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişiklikle sınıf esasına dayalı örgüt kurma yasağı kaldırılır ve kendi sınıfsal dayanaklarına uygun olarak çeşitli isimlerde sol parti, dernek ve sendikalar ile birçok sol dergi ve kitap çıkmaya başlamıştır.²¹⁴ 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrasında kabul edilen 1961 yılındaki yeni anayasa ile birlikte yönetim erkleri arasındaki dengelerin yeniden düzenlenmesi ve üniversitelere özerklik tanınmasıyla birlikte, 60’lara kadar oldukça ağır bir baskı altında bulunan düşünce özgürlüğü ve örgütlenme konularında önemli birtakım gelişmeler yaşanmıştır.²¹⁵ 1961 Anayasasının ülkeye sağladığı kısmi özgürlük ortamı o tarihe kadar sürekli baskı altında tutulan birtakım demokratik taleplerin, tekrar gün yüzüne çıkmasını sağladı. Anayasanın düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne sağladığı güvence içerisinde askeri müdahale sonrası yeniden çok

---

²¹¹Harun Karadeniz, a.g.e., s. 234-246.

²¹²Hasan Cemal, a.g.e., s. 19-20; Bedri Baykam, 68’li Yıllar, Tanıklar, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.185-186.

²¹³Mümtaz’er Türköne, Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı, Nesil yayınevi, İstanbul, 2009, s.12-77.

²¹⁴Turan Feyizoğlu, Fikir Kulüpleri Federasyonu, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 45.

²¹⁵Gazanfer Kaya, Toplumsal Değişme Sürecinde Siyaset ve Özgürlükler (CHP ve AP Üzerine Bir İnceleme), Ütopya Yayınları, Ankara 2013, s.203.

partili sisteme geçiş ve farklı görüş/düşüncedeki derneklerin kurulması ve faaliyet göstermesinin yolu açılmıştır.²¹⁶ II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerin Asya, Avrupa ve Ortadoğu'daki ideolojik yayılmacılığının bir sonucu olarak daha önceleri Türkiye'de faaliyetleri görülen sosyalizmin yeniden legal bir biçimde siyaset sahnesine dönmesi 1961'de TİP'in kurulduğu tarihe rastlar. 1960'ların başında canlanmaya başlayan sosyalist hareket, TİP, Yön-Devrim hareketi, MDD hareketi ve öğrenci örgütlenmeleri üzerinden önemli bir gelişim göstererek 68 olayları içerisinde etkin roller üstlenmiştir. 1960'ların ortalarından itibaren bu sosyalist örgütlenmeler, bir taraftan etki alanlarının genişlemesi ve kendi aralarındaki fikri ayrılıkların gün yüzüne çıkmasıyla, faaliyetlerini ayrı yollardan sürdürürlerken diğer taraftan da bir an önce karşı faaliyette bulunmak maksadıyla Türkiye'deki güncel sosyalist muhalefetin yani milliyetçi veya mukaddesatçı birçok öğrenci örgütünün de ortaya çıkmasına neden olmuştur.²¹⁷

2.1. Yön – Devrim Hareketi

İdeolojik konumu ve siyasi fikirlerini Yön ve Devrim dergileriyle geliştiren Yön-Devrim hareketi, 1960-1971 döneminde, TİP ve MDD hareketi ile birlikte Türkiye sol hareketinin üç ana akımından biri olmuştur.²¹⁸ Kendisini haftalık fikir ve sanat gazetesi olarak tanımlayan haftalık Yön, altı kişilik bir kadro tarafından kuruldu. Mümtaz Soysal, İlhami Soysal, İlhan Selçuk, Cemal Reşit Eyüboğlu, Hamdi Avcıoğlu ve bütün bu isimleri bir dergi çıkarmak üzere bir araya getiren kurucu isim Doğan Avcıoğlu'ydu. Derginin adı için “Yön, şaşırmış ve nereye gideceğini kestiremeyen bir Türkiye'ye seslenecek dergi için iyi bir addır.” diyordu Doğan Avcıoğlu.²¹⁹ Yön yayın hayatına başladığı 20 Aralık 1961 tarihinden itibaren entelektüeller için son derece güçlü bir çekim merkezi olmuştur.²²⁰ Derginin yayınlanma amacının belirtildiği bildiri tam 1042 kişi tarafından imzalanmıştır.²²¹ Bildirinin baş kısmında “Yön gazetesi etrafında toplananlar, inandıkları ve savunacakları fikirleri, gazetenin ilk sayısında yayınlanacak ortak bir bildiriyle okuyucularına ve Türk kamuoyuna açıklamayı bir ödev bildiler. [...] Türk halkının çok çetin iktisadi, siyasi ve

²¹⁶Tevfik Çavdar, a.g.e., s.114.

²¹⁷A. Bağış Erten, a.g.e., s. 839.

²¹⁸Gökhan Atılğan, “Yön-Devrim Hareketi”, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol, 8, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 597.

²¹⁹Hasan Cemal, a.g.e., s. 90.

²²⁰Yalçın Küçük, Aydın Üzerine Tezler (1830-1980), Tekin Yayınevi, İstanbul 1988, s. 647.

²²¹Bu bildiriye imzalayanların isim listesi için bkz. “Bildirisi”, Yön Dergisi, 1, 20.12.1961, s. 12-13; Ertuğrul Kürkçü, “Kapitalizm ile Komünizm arasında ‘Geleneksel Aydınlar’: Yön Hareketi”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 2006; H. Bayram Kaçmazoğlu, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri, Birey Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 44; Gökhan Atılğan, a.g.m., s. 600; Hasan Cemal, a.g.e., s. 88-89.

sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özelemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu bu günlerde toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış olan bizler, altına imzalarımızı attığımız bu bildiri ile ortak inançlarımızı açıklamayı doğru bulduk. Böyle bir bildirinin meselelerimizi çözmekte faydalı olabilecek olumlu tartışmalara yol açacağını düşünüyoruz.”²²² cümleleriyle okuyucuya ön bir açıklamada bulunmuşlardır. Bu bildirinin ana temasını kısaca bunalımın yol açtığı bir toplumsal devrim ihtimaline karşı ülkeyi ve düzeni kurtarmaları için seçilmiş entelektüellerin mevcut yönetim mekanizmalarının üzerinde bir inisiyatif üstenme hazırlığının gerekliliğiydi. Yön dergisinin çıkışı bu açılardan simgesel bir değer taşır. Türkiye’de solu, radikalizmi yönlendiren, ona yeni bir ideolojik içerik kazandıran bir yayın organı oldu.²²³ Yön Dergisi, Türkiye panoraması üzerinden her hafta ekonomi, politika, toplum, çalışma, kültür, sanat konuları hakkında eleştirel bir değerlendirme yaparken düzenin işleyişine ilişkin siyasal gerçekleri de kendi siyasal anlayışı üzerinden sergilenmeyi de sistematik olarak sürdürdü ve yayınlandığı süre boyunca düzen karşıtı entelektüellerin düşünce dünyası üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Bu bakımından Yön dergisi 1932 ve 1935 yılları arasında yayınlanan, Kemalizm’i savunan ve sosyalist bir çizgiye sahip Kadro dergisiyle birtakım benzerlikler göstermektedir. Yön Dergisi, yayınlandığı dönemde satış sayısı o güne kadar görülmemiş boyutlardaydı ve haftalık ortalama 20 bin satıyordu. Türkiye’nin çıkış yolunun sosyalizmden geçtiğini ima eden siyasal içerikli bir derginin o günkü şartlarda böyle bir satış rakamına ulaşması, Cumhuriyet tarihi boyunca eşi görülmemiş bir olaydı. Dergi özellikle üniversiteli gençler arasında oldukça popülerdi. Derginin gençliği etkileyen özelliği ise yurt sorunlarını konu almasıydı. Çünkü yurt sorunlarına öteden beri sahip çıkan gençlik, gerçekte yurt sorunlarını pek bilmiyor ve “Atatürk ilkeleri” etrafında dönüp duruyordu. Atatürk ilkeleri kavramı ise karşıt görüşte olanlar tarafından da rahatça kullanılabilirdi.²²⁴

Yön-Devrim hareketinin savunucuları tarafından genel kabul gören siyasal ideoloji, Kemalizm ve Marksizm arasında yer alan kendi teorileri olan Sol-Kemalizm’dir.²²⁵ Doğan Avcıoğlu’nun sözcülüğünü yaptığı Sol Kemalistlere göre “Türkiye az gelişmiş bir ülke olduğundan işçi sınıfı hem sayıca azdır, hem de bilinçsizdir. Devrime öncülük etmesi

---

²²²“Bildirisi”, Yön Dergisi, 1, 20.12.1961, s. 12-13.

²²³Hasan Cemal, a.g.e., s. 90.

²²⁴Harun Karadeniz, a.g.e., s. 55.

²²⁵Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 108; Gökhan Atılgan, a.g.m., s. 597; H. Bayram Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 47; Sol Kemalizm’in ilk yorumu olarak Kadro Hareketi gösterilirken, ikinci yorumu getiren derginin Yön olduğu ileri sürülür. Faruk Alpkaya, “Bir 20. Yüzyıl Akımı: “Sol Kemalizm”, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Kemalizm, 2, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 478.

olanaksızlaşmıştır. Türkiye’de öncülük, kökeni tarihimizde bulunan devrimci bir geleneğe sahip ara tabakalarda, küçük burjuvazinin ilerici kesimi olan asker-entelektüel zümrededir. Ülkemizde sol kapitalistlerin, ağaların, tefecilerin vs. ördüğü bir ağ içerisinde tutsak olduğu için seçim kazanamaz. Parlamentoda çoğunluğu sağlayarak iktidara gelmek Türkiye solu için bir düşür. Bu olanaklı olsa bile çok uzun bir süreyi gerektirir. Oysa Türkiye’nin bu süreye dayanma gücü yoktur. Ne var ki, devrimci bir yönetim toplumdansa olursa, toplum onu kendiliğinden destekleyecektir.”²²⁶ Yön-Devrim hareketi, devrimi gerçekleştirebilecek kesim olarak gördüğü entelektüel ve askerlerin oluşturduğu “zinde güçler”in (özellikle ordudaki Kemalist subaylar) darbesiyle iktidara gelmeyi savunuyordu. Yön-Devrim hareketinin dayandığı güç, ordu içindeki radikal subaylardı. Atatürk’ün bağımsız, milliyetçi ve devrimci fikirlerine bağlı, başta ABD olmak üzere, Batı kapitalizmine bağımlılığı sorgulayan bu subaylar, 1935 yılındaki CHP kurultayında “İnkılaplar tamamlanmıştır.”²²⁷ açıklamasına rağmen yarım kaldığını iddia ettikleri Atatürk devrimlerinin devam ettirilmesini istiyorlardı. Ordu üst kademesini de etkileyen ciddi bir güç olmuşlardı. Yön dergisinin kurucusu ve teorisyeni Doğan Avcıoğlu’nun makaleleri ve 1968’de yayımlanan Avcıoğlu’nun “Türkiye’nin Düzeni”²²⁸ kitabı, Yön çizgisinin en iyi açıklandığı siyasi çalışmaydı. Avcıoğlu’nun bu kitabı, memleketin Osmanlıdan o güne kadar karşılaştığı siyasi ve sosyal sorunları ortaya koymakla beraber bu sorunlara herhangi bir çözüm önerisinde bulunmamaktadır. Buna rağmen 1968-1971 yılları arasında birçok basımı yapılan, sol çevrelerde başucu kitabı haline gelen “Türkiye’nin Düzeni” özellikle subaylar arasında geniş ilgi uyandırmıştı.²²⁹ Kitap aynı zamanda THKO ve THKP-C gibi örgütleri kuran genç kuşak devrimcilerin, Türkiye’nin siyasal ve toplumsal tarihiyle ilgili görüşleri üzerinde de etkili olmuştur.²³⁰ “Yön ve Devrim çizgisi bir yerde Baasçılıktı.²³¹ Marksizm’den etkilenmiş

---

²²⁶Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 108-109.

²²⁷CHP Dördüncü Büyük Kurultayı, 9-16 Mayıs 1935.

²²⁸Doğan Avcıoğlu, Türkiye’nin Düzeni, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996.

²²⁹“Doğan Avcıoğlu ve gazetesinin etkisini anlamak için dönemin tümgenerallerinden Celil Gürkan tanıklığında aktarmak yararlı olabilir. Sol cuntacıların önde gelenlerinden dönemin Kara Kuvvetleri Komutanlığı Plan ve Prensipler Dairesi Başkanı olan Tümgeneral Celil Gürkan şunları yazıyordu: ‘Silahlı kuvvetlerimizde, onun, Türkiye’nin Düzeni adlı kitabı o denli geniş ve yaygın bir ilgi çekmiş, elden ele dolaşan referans kitabı haline gelmişti ki hiç unutmam bir konuşması sırasında Orgeneral Gürler (Faruk) bana, Celil, Türkiye’nin Düzeni kitabını okumayan subayı ben eksik görürüm’ demişti.” Vehbi Ersan, 1970’lerde Türkiye Solu, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 24.

²³⁰Vehbi Ersan, a.g.e., s. 23.

²³¹“Baas Hareketi temelde Arap ulusçuluğuna dayanan bir radikal akımdır. 1943’te Suriye’nin Şam kentinde Mışel Eflak ve Salah Bitar adlı iki öğretmen tarafından kurulan Baas Partisi kısa sürede gelişerek Irak, Ürdün ve Lübnan’da da benzer hareketlerin ortaya çıkması sonucunu doğurdu. Hareketin amacı, tek bir Arap ulusunu yaratmak. Arapları yabancı boyunduruğundan kurtarmak ve sosyalizm olarak belirtiliyordu. Yalnız bu sosyalizm bir siyasal sistem türü olmaktan çok, ülkenin kalkınmasını, sanayileşmesini sağlayacak bir modeldi. 1950’lerde Irak ve Suriye’de iktidara gelen Baas, giderek söz konusu ülkelerin orduları ile iç içe geçmeye başladı. Suriye’de 1955, Irak’ta da 1968’den beri tek parti yönetimleri olarak iktidarda bulunan Baas Partileri

devletçi, milliyetçi bir hareketti. Türk solunu da etkiledi, böldü ve kendi nüfuz alanına çekti.”²³² Doğan Avcıoğlu ve çevresi 1967’de kapanan Yön Dergisinin yerine 21 Ekim 1969’da yayımlanmaya başlanan haftalık Devrim gazetesiyle bu darbenin ideolojik-siyasal çerçevesini oluşturmaya çalışmışlardır. Devrim Dergisi, üst kademe komutanlar da dâhil olmak üzere yakından takip ediliyor ve adeta sol cuntanın bir yayın organı gibi yayın yapıyordu. Yön-Devrim hareketinin askere verdiği bu desteğin bir göstergesi olarak Talat Aydemir’in başarısız darbe teşebbüsü örnek gösterilebilir. Yön Dergisi, 21 Mayıs 1963 tarihinde gerçekleştirilen bu darbe sonrası Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından, askeri darbeye fikri kaynaklık ettiği gerekçesiyle 15 ay süreyle kapatılmıştır.²³³ Sıkıyönetimin kaldırılmasıyla birlikte 25 Eylül 1964 tarihinde tekrar yayın hayatına devam etmiştir.

Yön Dergisi’nin, yayına başladığı Aralık 1961 yılından Ekim 1965’teki genel seçimlere kadar geçen sürede parlamento ve parlamentarizme kuşku ile yaklaşan Yön-Devrim Hareketi, ülkenin ihtiyaç duyduğu reformları CHP ve TİP gibi partiler aracılığı ile gerçekleştirebileceği umudunu korumuştur.²³⁴ Yön Hareketi, 1965 genel seçimleri sonrası, parlamenter mücadele hedefini sorgulanmaya başlamış, emperyalist olarak nitelenen ülkelerin ve onların içerideki işbirlikçileri ve feodal ağaların var olan siyasi partilerle beraber hareket ettiği ve seçmenlerin de baskı altında kalıp, aldatıldığı ileri sürülmüştür.²³⁵ Bu dönemde, izleri daha önceye dayanan, milli demokratik devrim çizgisi netlik kazanmış, bu amaçla bir milli bir cephe oluşturulması kararlaştırılmıştır.²³⁶ Doğan Avcıoğlu yönetimindeki Yön, süreç içerisinde tirajının giderek düşmesi dolayısıyla 222. sayıda (30 Haziran 1967) yayını sonlandırmış, Doğan Avcıoğlu Yön Dergisi’nin yerine, 1969’da Devrim Dergisini çıkarmaya başlamıştır.²³⁷ Yön-Devrim Hareketinin Devrim Dergisi yıllarını (1969 Ekim-1971 Mayıs) kapsayan dönemde parlamentarist mücadeleye son verilmiş, çok partili demokratik hayat önemsenmeyerek, ana hedef olarak ordu içinde kurulmuş bulunan bir cunta kanalıyla iktidarı ele geçirme hedefine odaklanılmıştır.²³⁸

---

tam bir "düşman kardeşler" görünümünü verirken partilerin kendi içlerinde de bazı çekişmeler gözlenmektedir.” F. Sönmezoğlu, a.g.e., s. 22.

²³²Hasan Cemal, a.g.e., s. 92.

²³³Yalçın Küçük, a.g.e., s.664; Süleyman Kocabaş, a.g.e, s. 76.

²³⁴“Yön’den Yön’cüler’e”, Yön Dergisi, 25.09.1964, 78, s. 2.

²³⁵Mümtaz Soysal, “Ortanın Solu mu Sorumlu”, Yön Dergisi, 15.10. 1965, 133, s. 3.

²³⁶“Yön, Aybar ve Milli Cephe Çağrısı”, Yön Dergisi, 199, 20.01.1967, s. 6.

²³⁷Ertuğrul Kürkçü, a.g.m., s. 2007; Yalçın Küçük, a.g.e., s. 685.

²³⁸Hasan Cemal, a.g.e., s. 28; H. Bayram Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 60-61.

Yön-Devrim gurubu 1960'lı yılların başından itibaren liderliğini A. Türkeş'in yaptığı milliyetçi hareket ile olan ilişkilerinde oldukça ılımlı bir tavır sergilemiştir. Yön Dergisinde MBK'dan uzaklaştırılan Alparslan Türkeş ve arkadaşları hakkında dostane bir yazı kaleme alarak onların faşist değil aslında köklü sosyal reformlar yapmak isteyen inkılapçı subaylar olduğunu yazmışlardır.²³⁹ Yön-Devrim hareketi, A. Türkeş ve arkadaşlarının aktif siyasete atıldığı dönemde de milliyetçi hareketle olan ilişkilerinde düşmanca bir tavır içerisinde bulunmamış aksine, askeri geçmişleri olması dolayısıyla onlara sempati beslemiştir. Yön Dergisi, 123. sayısında kapak yaptığı A. Türkeş'in, siyasi faaliyetleri hakkında dergide "Türkeş nedir? Ne değildir?" başlığı altında bir yazı yayınlamış, burada Türkeş ve ekibi, Anayasa hudutları içinde, bir kalkınma görüşü getirmektedir. Faşistlik suçlamalarına rağmen CKMP'nin yeni programı ileri ve demokratik bir manzara taşımaktadır. Parti programı halkçı ve hürriyetçidir yorumunu yapmıştır.²⁴⁰ Ülkede demokratik bir düzenin egemen olması maksadıyla askerlerle birlikte devrim yapmayı planlayan Yön-Devrim hareketinin, ülkede darbe yapmaya çalışıp aynı zamanda demokratik olması veya demokrasiyi savunması, içine düştükleri büyük bir çelişkiyi göstermektedir.

2.2. Sosyalist Kültür Derneği

27 Mayıs müdahalesi sonrası yeni anayasanın yürürlüğe girmesiyle Türkiye'de sol ideoloji üzerinde görülen hareketlenmenin örneklerinden biri de Sosyalist Kültür Derneği'nin (SKD) kurulmasıdır. Sendikacılığın gelişmesi ve TİP'in kurulması gibi SKD girişiminin de bu hareketlenme içerisinde küçük de olsa bir yeri bulunmaktadır.²⁴¹ Yön Dergisi o zamana kadar hakkında konuşulması yasak sayılan başta Sosyalizm gibi konuları gözü pek bir biçimde ele alışıyla toplumsal tabuları yıkan bir dergi olmuştu. Yön dergisinin sosyalizm hakkında yaptığı cesur çıkışlar sayesinde toplum ve siyaset, bu kavrama alışmaya başlamıştı. Yön, yayımlandığı dönem boyunca bütün sol çevrelerin takip ettiği sol düşünce içerisinde geliştirilen farklı fikir ve projelerin ona karşı ya da ona dayanılarak oluşturulduğu bir yayın görünümündeydi. Hal böyleyken bu derece önemli bir yayına ve harekete mensup isimlerin sol düşüncede bir dernek kurmaları gerek halk gerekse entelektüeller arasında sosyalizmin adına büyük bir beklenti oluşturdu.

²³⁹Abdi İpekçi, "14'ler Faşist miydi, Sosyalist mi?", Yön Dergisi, 1, 20.12.1961, s. 15.

²⁴⁰"Türkeş Nedir? Ne Değildir?", Yön Dergisi, 123, 06.08.1965, s. 4-5.

²⁴¹Mümtaz Soysal, "Sosyalist Kültür Derneği", Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s.2022.

Yön mensupları, derginin yayın hayatına başlamasından itibaren bir parti kurmayı düşünüyorlardı. Fakat kendilerini bir parti kurmak için yeterince hazırlıklı ve donanımlı, siyasi koşulları da yeterince elverişli görmüyorlardı. Hem kendilerini bir partinin kuruluşuna hazırlamak hem de sosyalizm tartışmalarına açıklık getirmek, sosyalist kuvvetlere de şuur kazandırmak maksadıyla kısa süreli hedeflerine uygun bir dernek kurmayı tercih ettiler.²⁴² Bu maksatla, 18 Aralık 1962’de başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere birçok Yön Dergisi yazarı İngiliz sosyalist hareketinin düşünce örgütlenmelerinden biri olan Fabian Society’nin²⁴³ takip ettiği çizgiden esinlenerek Sosyalist Kültür Derneğinin kuruluşunu gerçekleştirdiler.²⁴⁴ SKD’nin Genel Başkanlığına Devlet Planlama Teşkilatı eski müsteşarı Osman Nuri Torun, Genel Sekreterliğine de Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Dairesi eski başkanı Necat Erder getirildi.²⁴⁵ SKD’nin diğer kurucuları²⁴⁶ arasında, geleceğin TİP yöneticilerinden Sadun Eren, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Genel Başkanı Seyfi Demirsoy ve bazı CHP’li milletvekilleri de bulunmaktaydı.²⁴⁷

Yön hareketinin mensuplarına göre “Türkiye’yi içine düştüğü çıkmazlardan kurtaracak, her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak, gerçek bir demokrasi düzeninin kurulması için gerekli koşulları yaratacak tek sistemin sosyalizmdir.” Buradan hareketle Yöncüler, Türkiye gibi bir ülkenin koşulları içinde sosyalizmi; “sosyal adaletsizlik yaratmadan sermaye biriktirebilmenin, kitleleri sefaletle sürüklemekten yatırım yapabilmeyenin, yurdun bütün bölgelerini ve bütün vatandaşları Atatürk’ün amaç edindiği uygarlık seviyesine çıkarabilmenin, gerçek bir demokrasi ve gerçek bir özgürlük düzeni içerisinde insanca yaşayabilmenin tek bilimsel yolu olarak saymıştır.”²⁴⁸ Derneğin kuruluş amacı yukarıda bahsedilenlere atfen Yön dergisinde şöyle açıklanmıştır: “SKD de böyle bir

---

²⁴²Gökhan Atılğan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar Yön-Devrim Hareketi*, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 290.

²⁴³“Sosyalist bir topluluk olan Fabian Society, İngiltere’de demokratik bir sosyalist devlet kurulması hedefiyle 1884 yılında Londra’da kuruldu. Fabians topluluğu devrimden ziyade evrimsel sosyalizm anlayışına sahipti. Topluluğun adı, sert savaşımlardan kaçınmak için sabırlı ve zorlu taktikler uygulayarak zaferini güvence altına alan Roma generali Fabius Cunctator’dan gelmektedir. Kuruluşu, bir İskoç filozofu Thomas Davidson’a atfedilir ve ilk üyeleri George Bernard Shaw, Sidney Webb, Annie Besant, Edward Pease ve Graham Wallas’tan oluşur.”, <https://www.britannica.com/topic/Fabian-Society> Erişim Tarihi: 25.08.2018.

²⁴⁴“Sosyalist Kültür Derneği Kuruldu.”, *Yön Dergisi*, 56, 09.01.1963, s. 4; “Sosyalist Kültür Derneği Kuruldu.”, *Milliyet*, 19.12.1962, s. 1; Gökhan Atılğan, a.g.e., s. 293.

²⁴⁵“Sosyalist Kültür Derneği Başkanlığına Torun getirildi.”, *Milliyet*, 09.01.1963, s. 1

²⁴⁶Sosyalist Kültür Derneğinin 41 kişilik kurucu kadrosu arasında 16 üniversite öğretim görevlisi, 6 yüksek memur, 3 gazeteci, 2 avukat, 3 mühendis, 2 yazar, 2 milletvekili, 1 senatör, 1 sendikacı, 1 doktor, 1 sosyolog, 1 öğretmen, 1 iktisatçı ve 1 serbest meslek sahibinin olduğu Yön dergisinin 19 Aralık 1962 tarihli 53. Sayısında anlatılmaktadır. Derneğin tüzüğünü imzalayan bu isimler hakkında daha geniş bilgi için bkz. “Sosyalist Kültür Derneği kuruluşu.”, *Yön Dergisi*, 53, 19.12.1962, s. 8

²⁴⁷Ergun Aydınöğlu, a.g.e., s. 81.

²⁴⁸“Sosyalist Kültür Derneği kuruluyor.”, *Yön Dergisi*, 53, 19.12.1962, s. 8

temel inanç çevresinde birleşenleri daha yakından fikri temasa geçirmek, aralarında sosyalizm sorunlarını tartışmalarına imkân vermek, belli çözümler üzerinde çalışmak, varılan sonuçları demeçler, konferanslar, açık oturumlar, broşürler, kitaplar yoluyla yaymak ve sosyalist düzenin temellerini hazırlayacak kültürel faaliyetlere girişmek amacıyla kurulmuştur.”²⁴⁹ Derneğin tüzüğünde geçen resmi kuruluş amacı ise şöyledir: “Emeği toplumun temel değeri sayan Sosyalist Kültür Derneği her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak olan gerçek bir demokrasi düzeninin kurulması için gerekli koşulları bilim ışığı altında inceler. Böyle bir düzenin kültür temellerini araştırır ve bunların yayılmasına çalışır.”²⁵⁰ SKD’nin kuruluşu entelektüel camiada demokratik bir düzenin oluşması adına büyük bir kazanç olarak görülmüştür. “Türkiye gibi uzun yıllardan beri sosyalist kültürün kıt ve çorak olduğu bir memlekette SKD’nin kurulması bu alanda atılmış ilk ciddi adım olarak değerlendirmiştir.”²⁵¹ Yön mensupları, SKD’nin, sosyalizmi başarıya götürme yolundaki örgütlenme çalışmalarına düşünsel anlamda yardımcı olacağı kanaatindeydi.

SKD’nin başlıca etkinliği, “Cumartesi Toplantıları” olarak adlandırılan açık oturumlar ve konferanslardı. Bu etkinlikler, derneğin yayın ve konferans işlerinden sorumlu olan Doğan Avcıoğlu tarafından planlanıyordu. SKD açık oturumlarının odaklandığı iki nokta vardı: birincisi, kalkınmanın kapitalist yoldan gerçekleşemeyeceğini iktisadi ve siyasi gelişmelerin eleştirisi temelinde ortaya koymak; ikincisi Türkiye’de sosyalizme yönelişin ancak Kemalizm’in açtığı yoldan gidilerek gerçekleşebileceğini göstermektir.²⁵² SKD, Yön’ün Türkiye için geliştirdiği siyasi projenin asker ve entelektüeller arasında yayılmasının bir kanalı olarak 1965’e kadar etkili oldu. Yön hareketi, 1965 seçimlerini takiben Türkiye gibi ülkelerde parlamenter yolun sosyalizme kapalı olduğuna kanaat getirip kendi içinde bölündükten sonra SKD’nin işlevi de ortadan kalkmış gibi görünüyordu. 1965 seçimleri sonrasında Yön hareketinin iki önemli ismi olan Mümtaz Soysal ile Doğan Avcıoğlu’nun seçim sonuçlarından farklı stratejik sonuçlar çıkarmaları üzerine, Yön hareketinde bir iç bölünme yaşanmıştır. Mümtaz Soysal, seçim sonuçlarını değerlendirirken, sosyalizmin geleceği için uzun vadeli, sabırlı çalışmalar yapmak gerektiğini belirtiyordu.²⁵³ Doğan Avcıoğlu ise, mevcut toplumsal yapı varlığını koruduğu müddetçe sosyalistlerin halkla bütünleşmesinin, halk desteğiyle iktidara gelmesinin mümkün olmadığını; sosyalist

²⁴⁹“Sosyalist Kültür Derneği kuruluyor.”, Yön Dergisi, 53, 19.12.1962, s. 8.

²⁵⁰Gökhan Atılğan, a.g.e., s. 293-294; “Sosyalist Kültür Derneği Tüzük”, Yön Dergisi, 53, 19.12.1962, s. 9.

²⁵¹Cahit Tanyol “Bir Bildiri”, Cumhuriyet, 19.12.1962, s. 4.

²⁵²Gökhan Atılğan, a.g.e., s. 299-300.

²⁵³Mümtaz Soysal, a.g.m., s. 2022.

kuruluşun, ancak, sosyalistlerin bir an önce ve gerçekçi yollarla iktidara gelmesine bağlı olduğunu savunuyordu. Biri uzun süreli ve reformcu, diğeri ise aceleci ve ihtilalci olan iki farklı programın savunulmasıyla Yön hareketi içerisinde onarılamayacak derin çatlaklar oluşmuştur.²⁵⁴ Yön hareketi, 1965 genel seçimlerinin ardından, Mümtaz Soysal'ın Yön'den ayrılmasıyla sonuçlanan bir iç bölünme yaşayınca SKD de işlevsiz hâle geldi ve kısa sürede etkisini yitirdi.

2.3. Milli Demokratik Devrim Hareketi

1960'lı yılların başında, Türkiye'de sol ideolojiyi savunan iki önemli hareket ortaya çıkmıştı. Bunlardan birincisi liderliğini Mehmet Ali Aybar'ın yaptığı, demokratik yollarla gerçekleşecek parlamentarist bir sosyalist devrimin savunulduğu TİP'in sosyalizm çizgisi, diğeri ise yine 1960'ların başında ortaya çıkan başında Doğan Avcıoğlu'nun bulunduğu Kemalist-Sol çizgide yer alan Yön hareketidir. Ülkenin sosyalizme geçişi için belirledikleri stratejiler açısından bu iki sosyalist akım birbirinden ayrılmaktadır. TİP'lilere göre sosyalizm, işçilerin bilinçlenip örgütlenmesinin ardından demokratik yollarla sosyalistlerin iktidara gelmesiyle gerçekleşecektir. Yöncülere göre ise, "Türkiye az gelişmiş bir ülke olduğundan işçi sınıfı hem sayıca azdır, hem de bilinçsizdir. Devrime öncülük etmesi olanaksızdır. Türkiye'de devrime liderlik edecek kesim, kökleri geçmişe uzanan devrimci bir geleneğe sahip olan ara tabaka yani küçük burjuvazinin ilerici kesimi olan asker-entelektüel kesimdir. Ülkemizde sosyalizm ideolojisi, siyasetçilerin, kapitalistlerin, toprak ağalarının kısılcacında bulunduğu için hiçbir surette seçim kazanamaz. Parlamentoda çoğunluğu sağlayarak iktidara gelmek Türkiye solu için bir düşür. Bu ihtimal mümkün olsa dahi çok uzun bir süreyi gerektirir. Oysa Türkiye'nin bu süreye dayanma gücü yoktur. Ne var ki, devrimci bir yönetim toplumdaki yeni olursa, toplum onu kendiliğinden destekleyecektir."²⁵⁵ İşte bu düşünce TİP'in sosyalist devrim ilkesiyle çatışan başka bir teze daha kaynaklık etti. Bu tez, 60'ların ilk yarısında Yön Dergisiyle aynı görüşleri paylaşan,²⁵⁶ eski tüfek olarak anılan Mihri Belli'nin, ünlü komünist lider V. İ. Lenin tarafından yazılan "Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği" isimli kitaptan ülkemize uyarladığı Milli Demokratik Devrim (MDD) tezi idi.²⁵⁷ MDD'cilere göre Türkiye'de

²⁵⁴Gökhan Atılğan, a.g.e., s. 303.

²⁵⁵Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 108-109; Bedri Baykam, a.g.e., s. 15.

²⁵⁶"Türkiye'de 68", STMA, s. 2078.

²⁵⁷"Bu MDD teorisi aslında Lenin'in Demokratik Devrim de Sosyal Demokrasinin İki Taktiği isimli kitabında geliştirdiği Milli Demokratik Devrim tezine dayanmaktadır Bu tez komünist partilerin toplumların kapitalist dönemden sosyalizme geçişinde uyguladıkları bir strateji, geçilmesi zorunlu bir aşamadır.", H. Bayram

sosyalizme geçişin stratejisi şu şekilde olmalıdır. “Türkiye sosyalist mücadeleyi gerçekleştirebilecek bir aşamada değildir. Ülkenin yarı sömürge ve yarı feodal bir yapıya sahip olması bu duruma engeldir. Feodal güçler birçok bölgede ekonomiye hükmetmekle kalmamakta, ideolojisi ile de siyasi ve sosyal hayatı her yönden etkilemektedir. Bu durumda yapılması gereken, feodalizmi tüm izleriyle ortadan kaldırmak ve bağımsızlığı gerçekleştirmektir. Yani önce anti-emperyalist, anti-feodal savaş verilmelidir. Yani anti-emperyalist, anti-feodal demokratik devrim, sosyalist devrimden önce geçilmesi gereken zorunlu bir aşamadır. Bu mücadeleye işçi sınıfıyla birlikte diğer milli güçler (asker, sivil, entelektüel) de katılmalıdır. Devrim yalnızca bir sınıf devrimi değil, aynı zamanda ulusal bir devrimdir.”²⁵⁸

Milli Demokratik Devrim hareketi, 1960’lı yılların Türkiye’inde TİP ve Yön-Devrim hareketiyle birlikte ortaya çıkan ve sol hareketin üzerine oldukça çok konuştuğu sol ideolojinin üç önemli hizbinden biridir. MDD hareketine olan bu ilginin sebebi, Türkiye’de solun gelişiminde oynadığı önemli rolden kaynaklanır. Yön Dergisi ile aynı çizgide olan, daha sonra Yön Hareketi’nden ayrılıp, kendi bağımsız çizgisini oluşturarak ayrı bir siyasi hareket haline gelen MDD hareketi, TİP ve Yön hareketiyle aynı zamanda ortaya çıkan bir sol akım olarak görülür. Fakat sanılanın aksine, MDD hareketi, yeni bir hareket değil TKP geleneğinden gelen başını Mihri Belli’nin çektiği, aralarında Hikmet Kıvılcımlı ve Reşat Fuat Baraner gibi eski tüfek solcuların yer aldığı, Türkiye’deki geleneksel sol ideolojinin bir devamı niteliğindedir.²⁵⁹ MDD hareketi, 1960’ların sonundan başlayıp, 1970’lere uzanan süreçte, Türkiye’deki Solu Marksizm’le buluşturmuş ve böylelikle, MDD hareketinden sonra gelen sol örgüt, hareket ve geleneklere ideolojik anlamda kaynaklık etmiştir. Bu anlamda MDD hareketi, aynı zamanda 1974 sonrası solunun da bir nevi yaratıcısı olmuştur.²⁶⁰

Milli Demokratik Devrim düşüncesi, ilk kez Yön dergisinin 5 Ağustos 1966’da yayımlanan 175. sayısında “E. Tüfekçi” müstear adıyla yazılar kaleme alan Mihri Belli’nin “Demokratik Devrim: Kiminle Beraber, Kime Karşı” adlı yazısıyla ortaya atılmıştı.²⁶¹ Mihri

---

Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 110; Vladimir İlyiç Ulyanov Lenin, Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği, (çev. Muzaffer Ardos), Eriş Yayınları, İstanbul 2003.

²⁵⁸Murat Belge, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’dan Sonra)”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 7, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1956; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 109; Harun Karadeniz, a.g.e., s. 241; H. Bayram Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 111-112; Tefik Çavdar, a.g.e., s. 196; Halil Berktaş, “Bilimsel Sosyalist Devrim Anlayışı”, Aydınlik Sosyalist Dergi, sayı:14, 1969, 140-147.

²⁵⁹Ergun Aydınöğlu, a.g.e., s. 142.

²⁶⁰Ergun Aydınöğlu, a.g.e., s. 141.

²⁶¹E. Tüfekçi (Mihri Belli), “Demokratik Devrim: Kiminle Beraber Kime Karşı”, Yön Dergisi, Sayı: 175.

Belli daha sonraları bu görüşünü gözden geçirerek haftalık Türk Solu dergisinin 19 Kasım 1968 tarihli 53. sayısına ek olarak yayımlanan bir broşürde de tekrar dile getirmiştir.²⁶² M. Belli'ye göre; emperyalizmin otoritesi altındaki feodal yapıyı tamamıyla tasfiye edememiş bu sebeple Türkiye gibi örnek ülkelerde sosyalist devrim yapmak olanaksızdı.²⁶³

MDD hareketi, üniversiteli gençler arasında ilk kez 1966 yılında ortaya çıktı. MDD görüşü ilk yıl gençler arasında pek tutunamadı. Fakat 1968 yılında olayların yoğunlaşması ve MDD düşüncesinin giderek öğrenciler arasında yayılmaya başlamasıyla birlikte hareket, giderek popüler bir hal aldı.²⁶⁴ MDD görüşünü benimseyen ilk örgüt “Devrimci Hukukçular”dır. Fakat MDD görüşü, daha sonra kurulan kısa adı DÖB olan “Devrimci Öğrenciler Birliği” kurulduktan kısa bir süre sonra çatışmaya yönelik bir eylem çizgisi izlemeye başladı.²⁶⁵ 1968 ve sonrasındaki dönemde, giderek radikalleşmeye başlayan üniversitelerdeki öğrenci hareketlerini MDD düşüncesine yaklaştıran başlıca sebepler; TİP yönetiminin partide propaganda, genişleme, ideolojik eğitim ve anti-emperyalist eylemlerde oldukça pasif bir çizgi izlemesinden kaynaklanmaktadır.²⁶⁶ MDD etkisinde kalan, başta üniversitelerde faaliyet gösteren Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) olmak üzere diğer tüm sol eğilimli öğrenci dernekleri, 1960’lı yılların sonlarında görülen ve radikalleşen, öğrencilerin anti-emperyalist mücadele adını verdikleri siyasi şiddetin başrolünde yer alacaklardır.²⁶⁷ TİP’in 1965’te meclise girmesiyle birlikte hızla büyümesinin ardından MDD hareketi de beraberinde büyüdü. Fakat zamanla parlamenter usullerle sosyalizmin hâkim olacağı düşüncesinden uzaklaşan gençliğin zihninde, silahlı mücadele ile devrimin gerçekleşeceği inancı oluşmaya başladı. Bunun sonucunda da birtakım illegal yapılanmalar ortaya çıktı. Doğu Perinçek çevresi Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi’ni (TİİKP), Deniz Gezmiş ve arkadaşları Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nu (THKO), Mahir Çayan’ın liderliğini yaptığı Dev-Genç çevresi Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi’ni (THKP-C), önceleri Doğu Perinçek ile birlikte hareket edip daha sonra ayrılan İbrahim Kaypakkaya’da Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist-Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu’nu (TKP/ML-TİKKO) kurdular.²⁶⁸ Böylece; devrim için seçkin entelektüel-asker

---

²⁶²Mihri Belli, “Türkiye’de Karşı Devrim”, Türk Solu, Sayı: 64; Tefik Çavdar, a.g.e., s. 195.

²⁶³Tefik Çavdar, a.g.e., s. 195.

²⁶⁴Aclan Sayılğan, Türkiye’de Sol Hareketler, 5. Baskı, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2009, s. 352.

²⁶⁵Harun Karadeniz, a.g.e., s. 231.

²⁶⁶Vehbi Ersan, a.g.e., s. 34; Tefik Çavdar, a.g.e., s. 196; “Türkiye’de 68”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 2081-2082.

²⁶⁷Muzaffer Kaya, “Türkiye’de Anti-Emperyalist Mücadele (1965-1971)”, Journal of Historical Studies, 4, 2006, s.5.

²⁶⁸Aydınlık, Proleter Devrimci Aydınlık, Seçmeler-1 (1969-1970), Aydınlık Yayınları, İstanbul 1979, s. 17;

dayanışmasını savunan, MDD hareketine bağlı, bu örgütlerin büyük çoğunluğunun silahlı mücadeleyi savunmalarıyla birlikte, ülkedeki siyasi rejimi yıkmaya/değiştirmeye yönelik kurulmuş terör grupları haline dönüştüler.

2.4. Üniversite Öğrenci Dernekleri

27 Mayıs müdahalesinin arifesinde siyasi ve toplumsal mücadelelerle darbe ortamının hazırlanmasında en önemli rolü oynayan gençler, Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT)²⁶⁹ Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), gibi büyük gençlik örgütlerinin yönetiminde, iktidarın anti-demokratik uygulamalarına direnen büyük bir baskı grubu oluşturuyorlardı. Gençliğin eylemleri sadece öğrenci dernekleriyle sınırlı kalmamış, sosyalist gençlerin girişimiyle üniversitelerde kurulan fikir kulüpleri 1963’de Fikir Kulüpleri Federasyonu adı altında birleştirilerek merkezi bir yapıya kavuşturulmuştur.²⁷⁰ 27 Mayıs’tan sonra toplumsal sorunlarla daha çok ilgilenmeye başlayan ve toplumsal mücadeleler alanına ilişkin yeni bilgiler edinmeye başlayan sol eğilimli üniversite gençliği, AP iktidarı ve anti-komünist milliyetçi/mukaddesatçı öğrenci gruplarının baskısı karşısında hem düşünsel, hem de fiziksel gücün devreye girdiği yoğun bir mücadele içerisinde buldu. Bu dönem üniversite gençliğinin sağ ve sol, her iki gurubu da gerek bireysel gerekse örgütsel anlamda büyük bir gelişim göstermişlerdir.

AP iktidarının henüz birinci yılında Komünizmle Mücadele Derneklerinin üyeleri, öğrenci eylemlerinde sol eğilimli bu gençlere yönelik şiddet kullanmaya başlamışlardı. Kamu yararına dernekler statüsünde kurulmuş olan ve dolayısıyla hükümetten yardım alan ulusal ölçekteki TMGT ve TMTF’nin kendilerini CHP’li olarak tanımlayanların ve anti-empyralist söylemleri olan 27 Mayısçı Kemalist-Sol gençlerin elinden almak isteyen milliyetçi/mukaddesatçı gruplar, AP iktidarının teşvik ve destekleriyle önce kongreye müdahaleler ardından iki farklı kongre sonrasında ortaya iki başlı TMTF çıkmış oldu. Sol

---

Suavi Aydın, “Türkiye Solunda Özgüçülük ve Milliyetçilik”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Sol, 8, s.543; Salih Aksoy, İbrahim Kaypakkaya’nın Hayatı ve Fikirleri, Kalipso Yayınları, İstanbul 2012, s.76, 115.

²⁶⁹“TMTF, MTTB’nin çok siyasallaştığını düşünen üniversite öğrencileri tarafından 1949’da kuruldu. TMGT adlı çatı örgütünün kuruluşuna da TMTF öncülük etti. TMTF ve TMGT, Dünya Gençlik meclisi ve Avrupa Gençlik Meclisi’yle ilişki içindeydi ve turizm, doğa, kültür, dil kursları gibi kimi uluslararası gençlik toplantılarına katıldı ya da ev sahipliği yaptı. TMTF ve TMGT 27 Mayıs askeri darbesinin gerçekleşmesi sürecinde önemli bir uğrak olan 28 Nisan protestolarında önemli bir rol oynadı.” Gökhan Atılğan, E. Atilla Aytakin, Ebru Deniz Ozan, Cenk Saraçoğlu, Mustafa Şener, Ateş Uslu, Melih Yeşilbaş, Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat, Yordam Kitap, İstanbul 2015, s. 594.

²⁷⁰“Parlamento Dışı Muhalefet”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 2045.

görüşlü gençlerin içinde yer aldığı TMTF, mali imkânlar elinden alınınca git gide zayıfladı. TMTF'nin boşluğu FKF tarafından hızla dolduruldu. 12 Mart darbesine kadar biri devletin yarattığı ve desteklediği öteki gayri hukuki görülmeyle birlikte meşruiyeti olan iki TMTF bir şekilde varlığını sürdürdü. Ancak bu süreçte MTTB'nin dışında kalan ülkücü gençler için TMTF yeni adres haline geldi. Derneğin Erzurum'da yaptığı kongrede Soner Karaman genel başkan ve Devlet Bahçeli de genel sekreter seçilince TMTF'deki ülkücü hâkimiyeti tescillendi. TMTF'nin faaliyetleri 12 Mart darbesiyle birlikte durduruldu, TMGT de kapatıldı.²⁷¹ Bu arada yine hükümetin desteğiyle sağcıların eline geçmiş olan MTTB'ye bağlı öğrenciler, sol öğrenci derneklerine yönelik saldırı ve yıldırma hareketlerine başladılar.²⁷² Buna karşın üniversitelerde, fakültelerde ve yüksekokullardaki öğrenci derneklerinde solcu gençler hala yönetimi elde tutmaya devam ediyorlardı. İTÜ'de düzenlenen Talebe Cemiyeti seçimlerini ilk kez sosyalist öğrenciler kazandılar ve Hasan Yalçın İTÜ'nün ilk sosyalist öğrenci derneği başkanı oldu.²⁷³ Bu gelişmeler öğrenciler arasında Kemalizm'le yoğrulmuş sosyalizmin giderek genişleyen etkisini ortaya çıkardı. İTÜ'nün ardında ODTÜ öğrenci derneği seçimlerini de sol görüşlü öğrenciler kazandı. İÜ'de de gerek öğrenci sorunlarına gerek ülke meselelerine yukarıdan çözüm arama yolu terk edilerek aşağıdan, öğrenci dernekleri üzerinden dile getirilmesi ve birlikte hareket edilmesi yönünde çalışmalar yapılması kararlaştırıldı. Bütün 1967 yılı boyunca Türkiye'nin başlıca üniversitelerinde sol görüşlü öğrenciler tüm öğrenci kitlelerinin sözcülüğü ve temsilciliği görevini üstlenmişlerdir. Bu solcu gençlerin yönetimindeki öğrenci dernekleri, sık sık petrol, madenler, ulusal bağımsızlık, anayasal haklar gibi konularda konferanslar, açık oturumlar düzenleyerek AP iktidarının bu konulardaki projelerine karşı kamuoyu oluşturulması yönünde bazı çalışmalarda bulundular.²⁷⁴

1967 yılında gençlik eylemleri yeni boyutlara ulaşıyor ve gençlik kuruluşlarının bildirilerinde artık sosyalizm sözcüğüne sık sık rastlanıyordu. Bu yılın en hareketli örgütleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği (İTÜTB), İstanbul Teknik Üniversitesi Teknik

²⁷¹Gökhan Atılgan ve diğerleri, a.g.e., s. 595.

²⁷²Engin Höke, a.g.e., s. 29.

²⁷³“İTÜ Talebe Birliği Başkanı Hasan Yalçın yaptığı açıklamada: ‘Gençlik tamamen sosyalist sınıf kavramı ve Marksist-Leninist ideoloji içinde değerlendirilmiştir.’ diyordu. Yine İTÜTB'nin 21. Dönem çalışma raporunda H. Yalçın: ‘Üniversite gençliğinin işçi ve köylü sınıflarıyla yan yana olduğunu, birlikte dövüşmelerinin zorunlu bulunduğunu ve gençlik örgütlerinin de sosyalist olmalarının mecburi şart olduğunu öne sürmekteydi. Dolayısıyla gençliğin devrimci sınıfların yanında bulunması ve sosyalist savaşa katılması gerekliliğini savunarak Türkiye'nin gençlik örgütleri, sosyalist savaş içindeki işçiler ve köylüler, yarıdaki yerlerini alacaklar veya halkla, öğrenci kitleleriyle olan zıtlaşmaları yüzünden yıkılık gideceklerdir.’ demektedir.” Mahmut İhsan Özgen, a.g.e., s. 159.

²⁷⁴“Parlamento Dışı Muhalefet”, STMA, s. 2046.

Okullar Talebe Birliği (İTÜTOTB), İstanbul Yüksek Teknik Okullar Talebe Birliği (İYTOTB), ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği (ODTÜÖB)'dir. Bu örgütler kendi aralarında sürekli bir birlik kurarak, birçok konuda birlikte tavır almışlar, birlikte eyleme girmişler ve İstanbul-Ankara arasında yapılan "Özel okullar devletleştirilmelidir." yürüyüşünü de yine bu dört örgüt birlikte gerçekleştirmiştir.²⁷⁵ 1970'lerin başında Türkiye genelinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı yaklaşık 40 bin okul bulunmaktadır. Bu okullardan sadece 44'ü özel okuldur. Özel okulların ülke genelindeki okullara oranı yaklaşık %0,001'dir.²⁷⁶ Ülke genelinde bu kadar düşük bir sayıya sahip olan özel okullar için gençlerin gösteriler düzenlemesi, solun ideolojik yaklaşımlarıyla açıklanabilecek bir durum değildir.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde 1966-67 eğitim öğretim yılı başında aralarında Deniz Gezmiş ve Mustafa Gürkan gibi isimlerin bulunduğu bir grup solcu öğrenci, sağcıların elinde bulunan bir öğrenci cemiyetini ele geçirmek maksadı ile bir amfide toplanmışlardır. Toplantı sonunda cemiyetin yönetimi ele geçirilememiş ama bir topluluk oluşmuştur. Bu öğrenci topluluğu "Devrimci Hukukçular" örgütünü kurmuştur. FKF İstanbul Sekreterliği, öğrenci işgal hareketleri için erken olduğunu, başarısızlığa uğranılacağını iddia ederek eylemsizlik çizgisinde tavır aldı. Fakat Devrimci Hukukçular Haziran işgalleri sırasında oldukça etkili oldular. 1968 yazı boyunca Haziran işgallerinde ağırlıklı olarak yer alan, Dolmabahçe direnişini gerçekleştiren, Vedat Demircioğlu'nun sembolik tabutu ile vilayete yürüyen Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının kurduğu bu örgüte mensup öğrenciler olmuştur. Deniz Gezmiş'in liderliğini yaptığı DÖB, bu eylemler sonrasında kurulmuştur.²⁷⁷ Bu eylemlerin başarıya ulaşması üzerine FKF, öğrenci birliğiyle yakınlaşmaya başlamıştır. DÖB'ün resmi bir tüzükle resmen kuruluş tarihi ise Ekim 1968'dir.²⁷⁸

1968 yılının Mayıs ayına kadar sol gençlik örgütleri tam bir dayanışma içerisindeydiler. Öğrenci örgütlerinin düzenledikleri her türlü gösteri, eylem veya şenlik,

---

²⁷⁵Harun Karadeniz, a.g.e., s. 80; Mahmut İhsan Özgen, a.g.e., s. 159.

²⁷⁶Selçuk Uygun, "Türkiye'de Dünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri)", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, XXXVI/1-2, (2003), s. 114; Rifat Önsoy, "Cumhuriyette Bugüne İlk ve Ortaöğretimimiz ve Bazı Meseleleri", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, VI, (1991), s. 6.

²⁷⁷"DÖB'ün kurucu üyeleri şunlardır: Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin, Ahmet Özdemir, M. Lütfi Kıyıcı M. İlker Gürkan, Deniz Çamlıbel, Erol Karabilgin, Cevat Erişli, Zeki Diren, M. Mehdi Beşpınar, Ender Onay, Selahattin Okur." Ali Yıldırım, FKF Dev-Genç Tarihi (1965-1971) Belgelerle Bir Dönemin Seriveni, 3. Baskı, Doruk Yayınları, İstanbul 2008, s. 222.

²⁷⁸Ali Yıldırım, a.g.e., s. 221-223.

birlik ve dayanışma esası içerisinde yürütülmüştür. Gerçekleştirilen bu organizasyonların ilki başta TMTF olmak üzere diğer sol öğrenci gençlik birliklerince 23 Haziran 1967 tarihinde ortaklaşa düzenlenen Amerikan 6. Filosunu protesto gösterileridir.²⁷⁹ Bu gösterilerden ikincisi hemen birkaç ay sonra yine İstanbul'da TMTF'li gençler tarafından düzenlenen ve sosyalist bir içeriğe sahip olan “Evrensel Barış Şenliği”dir. 9-18 Ağustos 1967 tarihleri arasında düzenlenen bu şenliğe, Türkiye'den önemli şair ve yazarlar katılırken, Yugoslavya ve Polonya'dan temsilciler katılmış şenlik süresince komünist içerikli kitaplar dağıtılmıştır.²⁸⁰ Bu öğrenci şenliklerinin bir diğeri de İTÜ'nün kuruluşunun 195. Yılı dolayısıyla İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği ve diğer sol gençlik örgütlerinin iş birliğiyle 21 Nisan 1968'de düzenlenen ve solcu gençlerin yoğun katılım sağladıkları “Barış İçin Arı Şöleni”dir.²⁸¹ 1968 yılının Mayıs ayı geldiğinde, sol eğilimli öğrenci dernekleri hep birlikte ortak bir eyleme giriştiler. Bu, 14 Mayıs 1968'de başlatılan ve bir hafta boyunca devam eden “NATO'ya Hayır” kampanyasıydı. Bu eylem NATO'ya hayır haftası adıyla başlatılan NATO karşıtı kampanyaların ilki olmuş, diğer kampanyalar bunu izlemiştir. Türkiye genelinde NATO'ya hayır kampanyasına destek veren öğrenci örgütleri şunlardır: İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği (İTÜÖB), Türkiye Öğretmenler Sendikası İstanbul Şubesi (TÖSİŞ), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğrenci Cemiyeti (İÜİFÖC), İstanbul Yüksek Tekniker Okulu Talebe Birliği (İYTOTB), Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Öğrenci Birliği (EÜFFÖB), Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisadi İlimler Fakültesi Öğrenci Derneği (ODTÜİİFÖD), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Makina Mühendislik Öğrenci Derneği (ODTÜMMÖD), İstanbul Teknik Üniversitesi Teknik Okullar Talebe Birliği (İTÜTOTB), Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), İstanbul Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi Talebe Cemiyeti (İTÜOFTC), İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Öğrenci Cemiyeti (İÜCTFÖC), İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Talebe Cemiyeti (İÜDHTC), Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrenci Derneği (SBFÖD). Bu dernekler daha sonra ulusal bazda düzenlenen diğer tüm toplantı ve gösterilerde birlikte hareket etmişlerdir.²⁸² 1965 yılı genel seçimlerinde TİP'in meclise girmesiyle birlikte bu öğrenci derneklerine mensup birçok genç, TİP'in legal sosyalizm hareketine katıldı. Fakat daha sonra TİP'in ülkede sosyalizmi etkin kılabileceği yönündeki

---

²⁷⁹Mahmut İhsan Özgen, a.g.e., s. 1160-161.

²⁸⁰“Uluslararası Barış Şenliği Başlıyor. “, Milliyet, 09.08.1967, s. 6; “Şenlik Başladı”, Milliyet, 10.08.1967, s. 6; “İstanbul'daki barış şenliğine Russel ve Sartre da çağırıldı.”, Milliyet, 07.08.1967, s. 7; Mahmut İhsan Özgen, a.g.e., s. 163.

²⁸¹“Teknik Üniversitenin 195. Kuruluş yıldönümü bugün kutlanıyor.”, Milliyet, 20.04.1968, s. 3; “Teknik Üniversite Şöleninde Amerika protesto edildi.”, Milliyet, 21.04.1968, s. 1.

²⁸²Mahmut İhsan Özgen, a.g.e., s. 166-167.

inançlarını yitiren gençlerin büyük çoğunluğu, önce MDD hareketine, oradan da ele geçirdikleri FKF örgütlenmesine yakınlaştılar. Bu süreci takip eden gençlerin büyük bir kısmı FKF'den ayrılıp sosyalist devrimi kendi silahlı örgütleriyle gerçekleştireceğine inandıkları öğrenci liderlerinin arkasından gittiler. Şiddetin dozu giderek artan öğrenci olayları, toplumsal huzurun bozulmasına yol açmış, bu da askerin içindeki darbe yapma düşüncesini kamçulamıştır.

2.5. Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) / Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ)

Türkiye İşçi Partisi, Yön Dergisi, Öğrenci Dernekleri; tüm bunlar, 1960'larda Türkiye'nin siyasi ve sosyal hayatında yeni bir aşamaya geldiğinin göstergesidir. 1960'lardaki bu sol öğrenci örgütlenmelerinin en önemlisi; özellikle 1960'ların ikinci yarısında gerçekleştirilen NATO'ya Hayır ve 6. Filo gösterileri, üniversitelerdeki boykot ve işgaller, iktidar aleyhinde yapılan gösteriler, işçi eylemleri ve karşıt fikir gruplarıyla girişilen eylemlerin tamamında sol görüşlü öğrenci örgütlerinin bir arada toplandığı en geniş organizasyon olan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF)'dur.²⁸³ Türkiye'de öğrenci hareketlerinin henüz masum sayıldığı dönemlerde temeli atılan FKF, ilk olarak Ankara Üniversitesi bünyesinde "Ankara Üniversitesi Hukuk Mensupları Fikir Kulübü" adıyla 14 Kasım 1952 tarihinde kurulmuştur.²⁸⁴ SBF tarafından kurulan Fikir Kulübü bu kulüpten birkaç yıl sonra kurulmuştur. Fikir hürriyeti ilkelerini savunmak amacıyla kurulan, Ankara Üniversitesi Hukuk Mensupları Fikir Kulübü, yayınladıkları bir bildiriye amaçlarını; Ülkede düşünce özgürlüğü ortamını sağlamak için konferans, seminer, toplantı, münazaralar düzenleyerek faaliyette bulunmak şeklinde açıkladı. Bu kulübün ilk yöneticileri arasında Altan Öymen, Hüsamettin Cindoruk, Nahit Özkutlu, gibi isimler yer alır.²⁸⁵ Bu dönem AÜ Hukuk ve Siyasal Fakültelerinde kurulan bu Fikir Kulüpleri CHP paralelinde ve DP'ye karşı yürütmekte olan muhalefetin bir parçası olmuşlardır.²⁸⁶

---

²⁸³"Parlamento Dışı Muhalefet", STMA, s. 2047.

²⁸⁴Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 94.

²⁸⁵"Fikir, insanlık hayatının ve gelişmesinin ana unsurudur. Fikrin insan ve cemiyet bakımından gerçek değerini kazanması ve kendisinden beklenen vazifeyi layıkıyla yapabilmesi ancak fikir hürriyeti anlayışının varlığı ile mümkündür. Politikadan ve her türlü ideolojik propagandadan uzak olarak fikirlerin tam bir hoşgörülük ve mevcut kanunlar sınırı içinde münakaşasını amaç edinmiş bulunuyoruz.", Turan Feyizoğlu, a.g.e., s. 71.

²⁸⁶Aclan Sayılğan, a.g.e., s. 352.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulübü, 3 Ocak 1956 tarihinde SBF'li öğretim üyeleri ve Forum dergisi yazarları ile bağlantılı on bir SBF öğrencisi, tarafından kurulmuştur.²⁸⁷ SBF Fikir Kulübünün kurulması hakkında yapılan bir değerlendirme şöyledir: “Bu kulüpler, 1955-1956 yıllarında SBF içerisinde, CHP'ye ilgi duyan ve DP'ye de muhalif olan akademisyenlerin etkisiyle bir kısım sol, bir kısım da liberal-özgürlükçü öğrencilerin bir araya gelmesi sonucu doğmuş ve o günlerde öğrenciler arasında popüler olan Forum Dergisiyle de fikri yönden beslenerek” kurulmuştur.²⁸⁸ SBF'nin genç öğretim üyeleri İngiltere'de Oxford, Cambridge Üniversite sistemi içinde eğitim görmüşler ve batının liberal düşüncesini kendi kurumlarına taşıma çabasında olmuşlardır. Bu çaba Forum Dergisi hareketini ortaya çıkarmıştır. Forum dergisi ile aynı yıl içinde kurulan Fikir Kulübü ideolojik alanda tam bir ayniyet içindedirler. Fakat Forum, Fikir Kulübünden daha geniş olarak Siyasalın dışında Hukuk, İstanbul İktisat öğretim üyelerine de sayfalarını açmıştır. FKF bir örgüt, Forum onun yayın organıdır da denilebilir.²⁸⁹ 1950-1960 yılları arasında kurulan üçüncü fikir kulübü ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Fikir Kulübü'dür. 13 Mart 1956 tarihindeki İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti kongresinde bir Fikir Kulübünün kurulması konusu, dile getirilir ve kulübün kurulması için harekete geçilmesi istenir.²⁹⁰ Bu dönem üniversiteler genelinde faaliyet gösteren Fikir Kulüpleri ideolojik olarak Atatürk devrimlerini savunan ve CHP'yi destekleyen bir eğilimdedir. Bu dönem kendileri hakkında yapılan komünizm eleştirilerine karşı yaptıkları “Türk gençliği komünizmi ve irticayı bulduğu yerde ezmeğe azimli ve kararlıdır. Milli bünyemize mal edilmiş devrimlere dil uzatmış birkaç kendini bilmez menfur hareketleri, gençliğe atfedilemez. Gençlik bu gibi bedbahtları potasında eritmeğe yetkili ve yeterlidir.”²⁹¹ şeklindeki açıklama Fikir Kulüplerinin 1960 öncesi düşünce yapısını ortaya koymaktadır.

27 Mayıs müdahalesinin ardından gençler ordunun çağdaş ve ilerici olduğuna dair inançlarını bir süre daha muhafaza etmiş ve bu düşünce onları kısa bir süre için CHP'ye yakın kalmalarını sağlamıştır. Fakat TİP'in 1961 yılında kurulması, CHP'yi korkutacak bir şekilde gençliğin TİP'e yönelmesini de beraberinde getirmiştir.²⁹² Gençler TİP'e yaklaştıkça

---

²⁸⁷“Forum ilk sayısı 1 Nisan 1954 yılında son sayısı 28 Nisan 1970 yılında toplam 379 sayı çıkan memleketin siyasi, iktisadi ve toplumsal sorunlarına çözüm arayan politik dergidir. DP'ye olan muhalefetiyle bilinen dergi ülkede Batılı standartlara uygun bir demokrasinin yerleşmesini amaçlamaktadır.”

²⁸⁸Kerem Ünüvar, a.g.m., 822.

²⁸⁹Ali Yıldırım, a.g.e., s. 27

²⁹⁰“İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin yıllık kongresi yarın saat 14:00'de Eminönü öğrenci lokalinde yapılacaktır.”, Milliyet, 12.03.1956, s. 2; “Hukuk Fakültesinde bir Fikir Kulübü kuruluyor.”, Milliyet, 02.04.1956, s. 2; Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 94.

²⁹¹ Kerem Ünüvar, a.g.m., 822

²⁹²Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 95.

CHP'nin temsil ettiği rolün yetersizliğine de ikna olmaya başlamışlardı. 1952'de kurulan fikir kulüpleri 1960 sonrası sağlanan uygun ortamla birlikte hızla sosyalist fikirlerin etkisi altına girerken ve özellikle Ankara SBF'deki kulübün Sosyalist Fikir Kulübü'ne dönüşmesi Ankara ve İstanbul'daki diğer Fakülte ve Yüksekokullarda etkili olması Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun kuruluşunu hızlandırmıştır.²⁹³ Bu dönem Ankara Üniversitesi öğrencileri tarafından çıkartılan Dönüşüm adlı Marksist dergi, sol eğilimli öğrencilerin bir araya gelmeleri ve organize olmaları konusunda oldukça etkili olmuş²⁹⁴ ve 1965 yılında Fikir Kulüpleri üyesi bir grup genç, kulüpler arasında koordinasyonu sağlamak ve gücünü yansıtmak amacıyla bir federasyon kurulması fikrini dile getirmişlerdir. Gençler tarafından SBF'nin kantininde bir toplantı düzenlenir ve çeşitli fakültelerin fikir kulüplerine bağlı üyelerden federasyonun kurucuları belirlenir. Böylece 16 Aralık 1965 tarihinde sol görüşlü 76 öğrenci kuruluşunun²⁹⁵ birleşmesiyle FKF resmen kurulmuş olur.²⁹⁶ 1966 yılında TİP ve FKF arasındaki yakınlaşmanın bir sonucu olarak TİP, gençlik faaliyetlerinin yürütülmesini Gençlik kolları üzerinden değil, FKF üzerinden yapılması gerektiği kararını alır.²⁹⁷ Böylelikle FKF, TİP'in yörüngesine girmiş bir örgüt olarak çalışmalarını sürdürür.

TİP hem FKF içerisinde hem de gençlik kolları münasebetiyle kendi içindeki tartışmalara rağmen, özellikle öğrenci gençliğinin ilgisini kendi üzerinde toplayabilmiş, gençliği harekete geçirme konusunda CHP'yi gerilerde bırakmış, bir anlamda sokağın hareketine katılmıştır. Fakat FKF'li gençlerde ortaya çıkmaya başlayan bir an önce devrim talebini destekleyecek bir eğilim TİP içerisinde yoktur. TİP ağırlıklı olarak demokrasi içerisinde ve anayasal hakları kullanarak sosyalizme ulaşma yönünde hareket etmektedir. Zaman geçtikçe FKF ve TİP arasında ipler gerilmekte ve TİP, FKF üzerinde kurduğu otoriteyi baskıya dönüştürmeye başlamıştır. FKF'nin Mart 1968'de yaptığı ikinci kurultayda Doğu Perinçek ve ekibi FKF yönetimine seçilmişlerdir. Mihri Belli ve MDD düşüncesine yakınlığını belli eden Doğu Perinçek yönetimindeki FKF ilk iş olarak, Devrimci Güç Birliği

---

²⁹³Kerem Ünüvar, a.g.m., 823.

²⁹⁴İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Komünist Hareketler, 4. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 1976, s. 531-532; Hakkı Öznur, Derin Sol, I, Alternatif Yayınları, Ankara 2004, s. 215; Aclan Sayılğan, a.g.e., s. 353; Ali Yıldırım, a.g.e., s. 45-46; "Parlamento Dışı Muhalefet", STMA, s. 2046

²⁹⁵FKF'ye katılan bu 76 kuruluşun hangileri olduğu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Emin Demirel, Terör, 5. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 77-78.

²⁹⁶Hakkı Öznur, a.g.e., s. 215; Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 195; Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 95; Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s. 594. "FKF'nin GYK üyeleri ve kuruluş tüzüğü hakkında bkz. Ali Yıldırım, a.g.e., s. 48-51.

²⁹⁷Harun Karadeniz, a.g.e., s. 45; Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 106; Kerem Ünüvar, a.g.e., s. 825; Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 95.

Platformuna²⁹⁸ (DEV-GÜÇ) katılır.²⁹⁹ Fakat örgüt içi anlaşmazlıklar dolayısıyla Perinçek ve ekibi düşürülür, federasyon Dev-Güç'ten çıkartılır. Ocak 1969'daki üçüncü kurultayda Yusuf Küpeli FKF Genel Başkanlığına seçilir. Y. Küpeli yönetimindeki FKF, TİP'ten ve onun sosyalizm anlayışından tamamen uzaklaşmış ve MDD hareketine iyice bağlanmıştır.³⁰⁰ Kısa sürede TİP'e yakın olduğu düşünülen şahıslar ve örgütler FKF'den tasfiye edilir. TİP yönetiminde görev alan MDD hareketine mensup isimlerin, TİP'in Malatya'daki ikinci kongresinde tasfiye edilmesine karşılık olarak MDD hareketi de FKF yönetimini ele geçirerek TİP'lileri FKF'den uzaklaştırmışlardır.³⁰¹ Ekim 1969 yılında Ankara'da yapılan olağanüstü kurultayda TİP kadroları tamamen FKF dışına itilir ve bu kurultayda FKF'nin ismi Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu/Dev-Genç (TDGF/DEV-GENÇ) olarak değiştirilir.³⁰² FKF'nin ismiyle birlikte amacı da değişir. İlk kurulduğunda ülkede düşünce özgürlüğü ortamını sağlamak olan örgütün amacı Dev-Genç'le birlikte çok farklı bir hal alır. Dev-Genç'in amacı 1 Ocak 1971 tarihli "Kurtuluş" adlı yayın organında şöyle açıklanmaktadır: "Türkiye'nin tek militan örgütü Dev-Gençtir. Gençlik hareketleri ve Dev-Genç'in mücadelesi, faaliyetleri çerçevesi ile sınırlı değildir. Bugün işçilerle köylüler devrimci bağlar kurarak gözlerini kırpmadan ölüme gidiyor. Teşkilatlanmalı ve Dev-Genç'le ilişki kurmalıyız. Her türlü mücadeleye hazır olmalıyız."³⁰³ Sadece isimde değil anlaşıldığı üzere tüzükte de birtakım değişiklikler yapılır. Buna göre Federasyonun yükseköğrenim gençliğinden başka köylü ve işçi kuruluşlarına da açık olması kabul edilmiştir. Ancak bu köylü ve işçi kuruluşlarının sosyalist eğilimli olmasına dikkat edilmesi kararlaştırılmıştır.³⁰⁴ Bu değişikliklerin ardından Türkiye'de devrime giden yol konusunda sol içinde bazı ayrılıklar yaşanmış ve bu uğurda silahlı eylemler gerçekleştirilmiştir. Dev-Genç'in Mahir Çayan, Yusuf Küpeli, Münir (Ramazan) Aktolga, Ertuğrul Kürkçü dördlüsü 1971 yılı Ocak

---

²⁹⁸"Bir grup MBK üyesinin kurduğu 27 Mayıs Milli Demokratik Devrim Derneği'nin öncülüğünde 11 Nisan 1968 tarihinde kurulan Dev-Güç'ün amacı; sol kanadı örgütlemek, süre gelen karşı devrimcilerin saldırılarına karşı koyarak açıklamıştır. 26 sol görüşlü dernek bu oluşuma katılmıştır. Önceleri bu oluşuma dâhil olan FKF, daha sonra "burjuva ideolojisini hâkim kılmak" suçlamasıyla bu örgütten ayrılmıştır. Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 237-238; Harun Karadeniz, a.g.e., s. 215-217.

²⁹⁹Tamıl Bora, Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 657; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 220; Ali Yıldırım, a.g.e., s. 169-174; Aclan Sayılğan, a.g.e., s. 354.

³⁰⁰Ergun Aydınöğlü, a.g.e., s. 214-215; Tamıl Bora, a.g.e., s. 655; Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s. 594; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 109; Tevfik Çavdar, a.g.e., s. 195.

³⁰¹Hakkı Öznur, a.g.e., s. 216-217; Vehbi Ersan, a.g.e., s. 34.

³⁰²Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s. 594; Tamıl Bora, a.g.e., s. 657; Harun Karadeniz, a.g.e., s.232; Hakkı Öznur, a.g.e., s. 238; Ali Yıldırım, a.g.e., s. 317; Vehbi Ersan, a.g.e., s. 28; Aclan Sayılğan, a.g.e., s. 355.

³⁰³Emin Demirel, a.g.e., s. 79.

³⁰⁴"Madde 3 - Federasyona, onun amacım benimseyen yükseköğretim kurumlarındaki sosyalist öğrenci kuruluşları ve sosyalist işçi ve köylülerin kurduğu dernekler katılabilir. Üyeliği kabul için Merkez Yürütme Kurulu'nun kararı gerekir. Merkez Yürütme Kurulu'nun herhangi bir derneğin müracaatını reddetmesi halinde, Genel Yönetim Kurulu'na başvurabilir. Bağlı dernekler sosyalizmin bilimini eylem kılavuzu edinen üyelere oluşur. Ali Yıldırım, a.g.e., s. 372; "FKF'nin adı değişti.", Milliyet, 12.10.1969, s. 11.

ayında yayınladıkları bir mektupla Mihri Belli'yi "sağcı görüşlerinden dolayı harekete tam bir kargaşa hâkim olmuştur. Bu kargaşa, hareketin hem teorik, hem de pratik ilerleyişine engel olmaya başlamıştır. Artık ayrılık parolamızdır." şeklindeki gerekçeyle onu suçlayarak örgütten tasfiye etmek istemişlerdir. İlerleyen süreçte Dev-Genç içerisinde anlaşmazlığa düşen gruplar, kendi başlarına hareket ederek silahlı eylemlere giriştiler ve solun tarihinde yeni bir dönem başlattılar.³⁰⁵

İlk kurulduğunda FKF, daha sonra isim değiştirerek Dev-Genç olan öğrenci örgütünün faaliyetleri hakkında milliyetçiler, neler düşündüklerini o dönem CKMP/MHP hareketine yakınlığıyla bilinen Devlet Dergisi ve bu dergiye ait yayınlarda belirtmişlerdir. Milliyetçiler, kurulduğu ilk günden itibaren FKF'yi TİP paralelinde çalışan bir örgüt olarak görmektedir. FKF'nin komünist bir örgüt olduğunu, gayesinin Marksizm'i yaymak, köylüyü ve işçiyi devrimdeki önderlik görevini yapmak üzere bilinçlendirmek olduğu düşüncesindedir. Gayeleri, bilimsel sosyalizmin derinliğine halk kitlelerine öğretmek, propaganda, ajitasyon ve örgütleme esasları ile halkı tam bağımsız ve demokratik Türkiye'yi kurmak için teşvik ve tahrik ederek bir ihtilâl ortamı yaratmak, bu ortamdan sonra da işçi diktatörlüğünü kurmak olan FKF, mensupları gayelerini aştıklarını fark ederek, 1969 Ekim'inde tüzük tadiline gidecekler ve isim değiştirerek Dev-Genç adını almışlardır.³⁰⁶

Milliyetçi kesim, Dev-Genç üyelerinin kendilerini Kemalist olarak göstermek istediklerini oysaki bunların Kemalist olmayıp tam anlamıyla komünist olduklarını iddia etmektedir. Mihri Belli, 1 Temmuz 1969 tarihli Türk Solu dergisinde gençlik olaylarından bahsederken "Atatürk gençliği bir çığ gibi." sözüyle gençliğin Kemalist yönüne atıfta bulunmuştur. Milliyetçilere göre daha sonra Dev-Genç tarafından neşredilen bir broşüründe Mihri Belli'nin yazısına cevap verilerek Dev-Genç'e yapılan Kemalist yakıştırması kabul edilmemiştir. Bu broşürde "Gençlik aslında proleter devrimcilerinin öncülüğünde, proleter devrimci veya proletaryanın ideolojisine sempati duyan gençlik. Şüphesiz o gençlik liderlerinin ve proleter devrimci gençliğin bir kurtuluş savaşı vermiş olan küçük burjuva devrimcisi Mustafa Kemal'e saygıları vardı. Ama Kemalizm'i değil proletaryanın ideolojisini benimsemiştir, o çığ gibi olan gençliğin önündekiler." denilmektedir.³⁰⁷ Milliyetçi kesim, bu yazılanlardan hareketle Dev-Genç üyelerinin Kemalizm'e değil

---

³⁰⁵Aclan Sayılğan, a.g.e., s. 356.

³⁰⁶Dev-Genç Dosyası, Töre Devlet Yayınları, Ankara 1973, s. 108.

³⁰⁷Dev-Genç Dosyası, s. 319-320.

komünizme inanmış olduklarını, Mustafa Kemal'in değil, Marks'ın ve Lenin'in peşinden koştuklarını iddia etmektedir.

Milliyetçilere göre “Dev-Genç örgütü kendilerine Kemalizm’i değil komünizmi kılavuz edinmişlerdir. Kendilerine kılavuz edindikleri, onlara göre bilimsel sosyalizm bize göre komünizm ihtilâl yolu ile iktidara gelerek ve zorla proletarya diktatörlüğünü sağlayarak diğer sınıfları yok etme ve demokratik, sosyal ve ekonomik düzeni kaldırarak yerine kendi düzenini kurma amacını güder. Bu takdirde, devletin kuruluşunu teşkil eden siyaset, ekonomik ve sosyal temel organları ile temel hak ve hürriyetleri düzenleyen hukuk kuralları ve bunların dayanağı olan anayasa değişecek, Marksist-Leninist bir düzen kurulacaktır. Zira komünizm, insan haklarına dayanan milli demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti niteliği taşıyan Türkiye Cumhuriyeti ilkelerine aykırıdır.”³⁰⁸

3. Milliyetçiliğin Güç Kazanmasında Etkisi Olan Görüşler ve Öğrenci Örgütlenmeleri

27 Mayıs müdahalesi sonrası yeni anayasanın sağladığı birtakım siyasi ve sosyal haklar Türkiye’de solun olduğu kadar sağın ve dolayısıyla milliyetçiliğin gerek fikir gerek eylem anlamında hareketlenmesini sağlamıştır. İhtilalin ardından milliyetçilik, başlı başına bağımsız bir hareket olarak çıkmaktan ziyade genelde solun yükselişine duyulan tepkinin sonucunda ortaya çıkarak kendini tanımlamış, hatta solun bu çıkışından cesaret alarak kendisini göstermiş, dahası çalışma sahası ve hedeflerini belirlerken sol ideolojinin normları ve yöntemlerinin etkisinde kalmıştır.³⁰⁹ 1960 öncesinde başta sol olmak üzere milliyetçi yayınların kısıtlılığına sebep olan ciddi bir yayın yasağı bulunmaktaydı. Türkçü fikir ve ideolojilere yönelik okuma ihtiyacını giderecek pek fazla eser bulunmamaktaydı. Solda veya sağda ihtiyaç duyulan bu eserlerin birileri tarafından yazılmasını beklemekte hayli zaman alacaktı. Yeni anayasanın sağladığı kısmi özgürlük ortamı bu yayın hayatını hareketlendirdi ve dünya genelinde çok okunan, rağbet gören hem sol, hem de sağ görüşte birçok kitap Türkçeye çevrildi. Bu eserlerin büyük bir çoğunluğu sol veya sağ ideologların siyasi düşünce, felsefe ve onların iktidar olma yollarını anlattığı kitaplardı. Sol ideoloji mensupları,

---

³⁰⁸Dev-Genç Dosyası, s. 320-321.

³⁰⁹MHP ve Ülkücü Kuruluşlar İddianamesi, Ankara, Çankırı, Kastamonu İleri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, Evrak No: 1980/7040, Esas No: 1980/7040, Karar No: 1981/600, s. 130; Kemal Can, “Ülkücü Hareketin İdeolojisi”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik, IV, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 664.

K. Marx, F. Engels ve V. İ. Lenin'in de içinde yer aldığı birçok batı klasiklerinin çevirilerine yönelirken, sağ kesim de İslam, millet ve milliyetçilik konulu eserlere yöneldiler.

27 Mayıs sonrası Türkiye'de güçlenen sol ideoloji, komünizmden sosyal demokrasiye kadar geniş bir alanı ifade ederken, buna karşılık olarak sağda da Osmanlı'ya ve Osmanlıdaki Türkçülük ve İslamcılık düşüncelerine bir yönelme başlamıştır. Kendisini Türkçü, Milliyetçi, Ülkücü Hareket olarak tanımlayan kesim genel itibariyle sağ ideoloji içerisinde gösterilmekle birlikte, sağ tanımlamasını pek kullanmayarak, Milliyetçi, ülkücü tanımlamaları üzerinde ısrarla durmuşlardır. Sol gruplar, kendileriyle aynı görüşte olmayan İslamcı, milliyetçi veya DP, AP gibi sağ iktidarların tamamı için "gerici veya faşist" tanımlamasını kullanmışlardır.

1965 yılında Alparslan Türkeş'in CKMP'nin başına geçmesiyle birlikte partinin siyasi duruşu ve anlayışında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Komünizmi ülke için birincil tehdit olarak algılayan bu milliyetçi çevre, parti içi teşkilatlanmayı ve ideolojik eğitimleri bu komünist tehdit algısına göre biçimlendirmiştir. Özellikle 1968 olaylarının başlamasıyla birlikte A. Türkeş'in tanımlamasıyla komünizm karşısında "milli bir refleks" gösteren milliyetçi unsurların, bu tehlike karşısındaki teşkilatlanma süreci de hızlanmıştır.³¹⁰ Dönemin milliyetçi görüşlerini yansıtan önemli isimlerden olan İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri kitabında yazdığı, "27 Mayıs'a kadar Türkiye'de aksiyoner halde olan milliyetçilik 1960'tan sonra reaksiyoner hale gelmiştir." sözleri bu görüşü destekler niteliktedir.³¹¹ "Türk sağ, esas olarak sol karşıtlığı temelinde reaksiyoner bir söylem olarak biçimlendi. Sol karşıtlığının özü de anti-komünizmdir. Sağın asgari programı komünizm tehdidine karşı müteyakkız olmaktı. Komünizm, hem 'mülkiyeti tanımayan, dini inkâr eden, insanları köleleştiren, zalim' bir rejim, hem de 93 Harbi'nden beri Osmanlı'nın yok olma kaygısının müsebbibi sayılan ezeli düşman Rusya'nın (Moskof!) Türkiye'ye yönelik tehdidinin maskesi olarak, gerçekten azametli bir tehlikeyi temsil ediyordu."³¹² Komünizme karşı olmayı ve onu ülkeden kovmayı bir vatan savunması olarak

³¹⁰Milliyetçi kimliğiyle tanınan yazar ve siyasetçi Nevzat Kösoğlu'nun ilk dile getirdiği milli refleks tezine göre "Cemiyet bir canlı organizmadır ve can, mal, ırz gibi kavramlar doğrudan doğruya onun zayıf noktaları; din, bayrak, vatan, millet gibi sayabileceğimiz kavramlar da bir cemiyetin, kültürün en sert noktalarıdır. Yani taarruza uğradığı zaman en sert tepkiyle karşılanan noktalarıdır. Sosyoloji ilmi bunu böyle tespit ediyor. Ve bu tepkileri savunma refleksleri olarak, reaksiyon bile değil dikkat buyurun, savunma refleksleri olarak tespit ediyor, Gayri şuurî olarak tepki yapıyor. [...] Bu Türk cemiyetinin yaşama iradesini gösterir, yaşama cehdini gösterir, ölü bir cemiyet olmadığını gösterir." Kemal Can, a.g.m., s. 664-665; Tamil Bora, a.g.e., s. 299-300.

³¹¹İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, 3. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 1977, s. 328.

³¹²Tamil Bora, "Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi", (Derleyeler: İnci Özkan Kerestecioglu, Güven Gürkan Öztan), Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 14.

gören milliyetçilerin gerek parti içi, gerekse parti dışı yaptıkları bu teşkilatlanma çalışmaları milliyetçi düşüncenin güç kazanmasını sağlamakla birlikte, aynı zamanda sol düşüncenin gelişimini ve ülke geneline yayılımını da durdurmakta oldukça etkili olmuştur.

3.1. Genç Ülkücüler Teşkilatı

27 Mayıs müdahalesinin ardından, değişen siyasi ve sosyal şartlar sonucunda Üniversite ve liselerde eğitim-öğretimlerine devam eden ve ileriki yıllarda, kendilerini ülkücü olarak isimlendiren milliyetçi görüşe sahip gençler, Genç Ülkücüler Teşkilatı ve Ülkü Ocakları Birliğinin kurulmasından çok önce, 1960'ların başından itibaren birtakım milliyetçi öğrenci teşkilatlanmaları oluşturmuşlardır. Bu milliyetçi teşkilatların başında sırasıyla Üniversiteliler Kültür Derneği (ÜKD), Milliyetçi Türk Gençlik Teşkilatı (MTGT), Türkiye Milliyetçi Gençlik Teşkilatı (TMGT) gelmektedir. Ülkücü gençler, "Ülkü Ocakları" adı altında örgütlenmeye başladıkları döneme kadar bu öğrenci derneklerinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.³¹³

Üniversiteliler Kültür Derneği (ÜKD), ilk olarak 1961 yılının Aralık ayında Üniversiteliler Kültür Kulübü (ÜKK) olarak milliyetçi üniversite gençliği tarafından kuruldu. ÜKK'yı kuranlar 27 Mayıs öncesi Türk Ocaklarında faaliyet gösteren dönemin genç üniversite öğrencileriydi. ÜKK, kuruluşuyla birlikte üniversitedeki milliyetçi gençliğin ve entelektüellerin yakın ilgisini gördü. Galip Erdem, Hikmet Tanyu, Vecihi Öğütçüoğlu gibi milliyetçi camianın sevdiği bazı isimlerin desteği ile dernek çalışmaları gerçekleştirildi.³¹⁴ Kulüp, 1965'te isim değiştirerek Üniversiteliler Kültür Derneği adını aldı. 1961 ile 1977 yılları arasında faaliyet gösteren bu dernek, CKMP/MHP'ye oldukça yakın çalıştı. 1977 yılına gelindiğinde on altı yıl milliyetçilik adına faaliyet gösteren ÜKD'nin, kapatılmasına karar verildi. Bu kapatılmanın gerekçesi ise A. Türkeş'in "ÜKD misyonunu doldurdu. Artık tek merkezden yönetilmelidir." düşüncesi idi.³¹⁵

Milliyetçi Türk Gençlik Teşkilatı (MTGT), 1965 yılında Ankara'da bir grup üniversite öğrencisi tarafından kuruldu. Milliyetçi düşünceye sahip bu gençler kuruluşun ardından Ankara'daki çeşitli lise ve üniversitelerde teşkilatlanma çalışmaları yaptılar. Teşkilat üyelerinin birçoğu CKMP'nin gençlik kollarından uzak, kendilerince Nasyonal

³¹³Turhan Feyizoğlu, Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket, 3. Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 13.

³¹⁴Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket, II, Alternatif Yayınları, Ankara 1999, s. 127-128.

³¹⁵Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 131.

Sosyalist bir çizgide idiler.³¹⁶ Derneğin başkanı, Yılmaz Laçiner, diğer kurucu üyeler ise İlyas Aslantürk Ekrem Zeybek, Şenol Demiröz'dür. Kurulduktan sonra CKMP Gençlik Kolları Genel Başkanı Namık Kemal Zeybek, MTGT'nin CKMP çizgisinde faaliyetlerini yürütmesi için dernek yöneticileriyle görüşerek onları ikna etti. MTGT bundan sonra 12 Mart'a kadarki faaliyetlerini bu şekilde devam ettirdi. Zamanla işlevini yitiren MTGT kadroları, ileriki yıllarda ülkücü kuruluşlarda faaliyetlerine devam etmiştir.³¹⁷

Ankara'da bir grup CKMP taraftarı milliyetçi üniversiteli genç tarafından 13 Mart 1966 tarihinde kurulan Türkiye Milliyetçi Gençlik Teşkilatı (TMGT), kuruluşuna müteakip bir gazetede yayınladığı bir bildiri de komünizme karşı bakışını şöyle ifade etmiştir. "Sosyalizm adı altında yürütülen materyalist felsefe, vatanın geleceğini tehlikeye doğru itmektedir. Uyanık, bilinçli, damarlarındaki asil kandan ve yüce imanından alacağın güçle derhal mücadele saflarına katılmalısın. Kaybedeceğin zaman yoktur."³¹⁸ 1966-1968 yılları arasında düzenlenen anti-komünist miting ve toplantılarda ön saflarda yer almışlardır.

CKMP Genel Merkezi, Parti Gençlik Kolları'nın dışında, Anadolu'da partiye sempati duyan gençleri bir araya toplayacak yeni bir isim altında bir gençlik teşkilatı kurulması için çalışmalar başlattı. Böylece Genç Ülkücüler Teşkilatı (GÜT) ortaya çıktı.³¹⁹ Bu yeni gençlik teşkilatının kurulmasındaki amaç, partinin propaganda faaliyetlerinde aktivitesini kolaylaştırarak, CKMP'nin fikirlerini geniş kitlelere daha rahat ulaştırmasını sağlamaktır.³²⁰ GÜT, ortaöğretim gençliğini milli, ülkücü bir ruhla yetiştirmek, her türlü yıkıcı, bölücü faaliyetlerle mücadele etmek için 29 Şubat 1968 tarihinde resmen kuruldu. GÜT, ülkücü kimlikle kurulan ilk teşkilattır. Genç Ülkücüler Teşkilatının ilk kurucuları

---

³¹⁶Hakan Akpınar, Kurtların Kardeşliği Ülkücü Hareketin Seyir Defteri, 4. Baskı, Bir Harf Yayınları, İstanbul 2005, s. 46.

³¹⁷Turhan Feyizoğlu a.g.e., s. 28-29; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 121-124.

³¹⁸Yeni İstanbul, 14.04.1966; Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 29.

³¹⁹Metin Turhan, Ülkü Ocakları 1966-1980, Panama Yayıncılık, Ankara 2016, s. 124; "Genç Ülkücüler Teşkilatının ilk başkanlığını yapan Salih Dilek, teşkilatın isminin belirlenmesi konusunda şunları anlatıyor: "CKMP Genel Başkan Yardımcısı Dündar Taşer ve yanında Genel Sekreter Yardımcısı Kayserili Lütfi Önsoy, resmen kurulmamış olan derneğimizi ziyarete geldiler ve kurmakta olduğumuz derneğin adını sordular, ben, Genç Köylüler Teşkilatı dedim. Dokuz Işığın ikinci maddesinin Ülkücülük olduğunu hatırlattuktan, Ülkücülüğün ne olduğunu bize izah ettikten sonra, Türkeş'in 27 Mayıs ihtilalinden sonra Ülkü Birlikleri kurmaya başladığını ancak 13 Kasım iç darbesiyle sürgüne gönderildiklerinden dolayı bu düşüncelerinin akamete uğradığını ama akıllarından hiç çıkmadığını beyan ederek, bu derneğe Ülkü-Ülkücülük veya bağlantılı bir isim konursa Türkeş beyin de çok hoşuna gideceğini söyledi ve bana dönerek cevap beklediğini belli etti. Arkadaşlardan Hasan Basri Öngel yüksek bir sesle Genç Ülkücüler Teşkilatı dedi, Ben Dündar abinin yüzüne baktım yüzünün de güldüğünü görünce, tamamdır. Genç Ülkücüler Teşkilatı'nı kuruyoruz dedim."

<http://www.eskimeyendostlar.net/makale/ilk-ulkucu-teskilat-genc-ulkuculer-teskilati-salih-dilek/5162>

Erişim Tarihi: 27.09.2018.

³²⁰Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 205.

Salih Dilek, Kamber Gündoğdu ve İbrahim Çıtak'tır.³²¹ Ülkücü camianın en faal cemiyetlerinden olan ve hemen hemen Türkiye'nin bütün il ve ilçelerinde şube açan Genç Ülkücüler Teşkilatı, 12 Mart 1971 döneminde kapatılana kadar toplam 348 şube açmıştır.³²²

Genç Ülkücüler Teşkilatının muhafazakâr Anadolu kasabalarında din ve milliyet kavramları üzerinden kendini ifade etme çabası teşkilatın oldukça hızlı bir biçimde yayılması ve ülkücü hareketin ileriki yıllarda gelişimini etkileyen önemli adımlardan biri olmuştur.³²³ Genç Ülkücüler Teşkilatı, kurulmasına müteakip Anadolu'da açılan bazı şubeleri, yayınlamış oldukları bildirimlerle faaliyetlerini kamuoyuna duyurmuşlardır. Teşkilatın yayınladığı bu bildiri özellikle o dönem GÜT çatısı altında toplanan gençlerin komünizme bakışını yansıtmaya açısından oldukça önemlidir. "Ülkücü teşkilatımızın kuruluş gayesi komünizm ve kapitalizm gibi doğuş ve felsefeleri itibari ile materyalist olan, milletimizin tarihi, kültürel sosyal ve manevi gelişimine ters düşen ideolojileri reddederek, ilhamını benliğimizden alan milliyetçi ve toplumcu bir sistemin başarıya ulaşması için çaba harcamaktır."³²⁴

Genç Ülkücüler Teşkilatı, 1968 yılının Haziran ayında başlayıp, Temmuz sonuna kadar devam eden üniversitelerdeki öğrenci boykotlarıyla ilgili görüş ve düşüncelerini Milli Ülkü³²⁵ dergisinde yayınladığı bir bildiride şöyle açıklamaktadır. "Son olaylar Fransa'daki komünist hareketleri taklitte başlayarak boykot ve işgallerle devam etmiş, öğrencilerin haklı davalarının istismarı yapılmıştır. 6. Filo ile gelen Amerikan askerlerine karşı hareketle devam etmiştir ve edecektir. Beynelmillelcilerin bu hareketleri bitmeyecek prova her zaman tekrarlanacak hatta daha şiddetli devam edecektir. Bu enternasyonalistler ki; kendi

---

³²¹"1967 yılı sonuydu, Genç Ülkücüler Teşkilatı'nın tüzüğünü ikmal ettik. Kurmak için vilayete gittiğimizde ilgililer evrakımızı kabul etmeyerek geri verdiler. Çünkü bir dernek en az üç kişi ile kurulabiliyordu. Bizim ise 18 yaşını geçmiş üç kişimiz yoktu. Onun için 1968 Şubat ayını bekledik. 68 Şubat ayını devirdiğimizde ben de dâhil artık 18 yaşını geçen dört kişimiz vardı. 15-20 kişilik bu gruptan resmi olarak sadece dört kişi 18 yaşını geçebilmiş ve kurucu olabilmiş idi. Onlardan ben Salih Dilek Kurucu Genel Başkan, Genel Başkan Yardımcısı Sedat Abacı, Genel Sekreter Kamber Gündoğdu, Genel Muhasip İbrahim Çıtak idi."

<http://www.eskimeyendostlar.net/makale/ilk-ulkucu-teskilat-genc-ulkuculer-teskilati-salih-dilek/5162>

Erişim Tarihi: 27.09.2018; Genç Ülkücüler Teşkilatı'nın yönetim kadrosunun diğer isimleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Turhan Feyizoğlu, a.g.e., 30; Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 254.

³²²Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 30.

³²³Ali Erken, "Örgüt ve Strateji: 1965-1980 Arasında Milliyetçi Hareket Partisi", İnsan & Toplum, IV/7, Haziran 2014, s. 140.

³²⁴Gaziantep Genç Ülkücüler Teşkilatı'nın Milli Hareket Dergisinde yayınladığı bildiri. Milli Hareket, 36, 01.07.1969.

³²⁵"Genç Ülkücüler Teşkilatı'nın kurulmasının ardından ilk işimiz Milli Ülkü adında bir dergi çıkarmak oldu. Sahibi dernek adına Salih Dilek'ti. Ama işi yürüten İlahiyat Fakültesinden Ahmet ERBAŞ adlı Kütahyalı bir arkadaşı. (Dergi idareciliği için lise mezuniyeti mecburiyeti vardı.) Derginin ilk sayısının ön kapakta, benim resmim vardı ve üstünde de büyük harflerle "Ey Türk Titre ve Kendine Dön" diyordu."

<http://www.eskimeyendostlar.net/makale/ilk-ulkucu-teskilat-genc-ulkuculer-teskilati-salih-dilek/5162>

Erişim Tarihi: 27.09.2018.

milletlerine riyakâr, kendi din, dil ve medeniyetlerine karşı olmak cesaret ve cüretini kendilerinde görmektedirler.”³²⁶

Ülkücü Harekete mensup Bahattin Dedeşan adlı bir öğrencinin 1 Mayıs 1969 tarihinde öldürülmesi³²⁷ üzerine Genç Ülkücüler Teşkilatı Ankara Şubesinin Milli Hareket Dergisinde bir bildiri yayınlamıştır. “Kısa bir müddet evvel Milliyetçi-Toplumcu bir arkadaşımız sırf milliyetçiliği suç isnat edilerek Ermeni komitecileri tarafından FKF ve TİP’e bağlı kimselerin de iş birliği ile öldürüldü. Basın ise bunu örtbas ederek basit bir cinayet gibi milletimize sundu. Şimdi ise cinayetin nasıl ve ne şekilde olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Bu kişiler, misali tarihte olduğu gibi bizi içeriden yıkmak isteyen amansız düşmanlardır. Bunu son günlerdeki olaylar ispatlayacak mahiyettedir. Bizim bu davamızı gütmeyenler ve bizi bu haklı davamızda desteklemeyenler yurt hainidir. Bizim bu davamıza ilgi duymayan ve onun hakkını aramayan basın, radyo ve bunun benzeri kuruluşlar ve kimseleri vatan haini kuruluşlar ve kimseler olarak ilan ediyoruz. Türkiye’imizi parçalamak isteyenlere fazla ileri gitmemelerini emrediyoruz. Aksi halde mukabele-i bir misile uygun olarak meşru müdafaaya geçeceğimizi, bundan meydana gelecek neticeden kendimizi mesul tutmayacağımızı Türklük düşmanlarına ehemmiyetle duyuruyoruz.”³²⁸ Milliyetçi gençler kendilerine yöneltilen bu saldırı ve cinayet olayları karşısında artık sessiz kalmayacaklarını, meşru müdafa haklarını kullanacaklarını ve gerekirse kendilerinin de şiddete başvurmaktan çekinmeyeceklerini artık açık bir şekilde ifade etmişlerdir.

Genç Ülkücüler Teşkilatı Genel Merkezinin Şebinkarahisar’da bir solcu tarafından öldürülen Mustafa Kahraman’ın ölümüyle ilgili yayınladığı bildiri de cinayetin sorumlusu olarak görülen komünistlerle ilgili olarak şunlar anlatılmaktadır: “Bu mücadele bir sen-ben o parti bu parti kavgası değildir. Bu mücadele Allah’a inananlarla inanmayanların bir ölüm kalım savaşıdır. Bu mücadele Müslüman Türk’ün canına kastedenlerle yaptığı bir yaşam mücadelesidir. Bu mücadelenin taraflarından birisi Müslüman Türk diğeri bütün soysuzların teşkil ettiği menfaatçiler guruhudur. Moskof’un yerli uşakları bugün Mustafa Kahraman’ı öldürtmekle işe başladılar. Eğer bu kızıklar sürüsüne dur denmez, eğer bu hainler ordusuna anlayacakları dilden hitap edecek bir kuvvetin varlığı hissettirilmezse daha çok Mustafa Kahramanlar şehit edilecektir. [...] Onlar Türkün bağımsız yaşamasına, Türk Bayrağının Türk yurtları üzerinde dalgalanmasına tahammül edemezler. Onlar, bütün Allahsızlar gibi,

³²⁶Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 210.

³²⁷“Kız yüzünden bir öğrenci öldürüldü.”, Milliyet, 03.05.1969, s. 4.

³²⁸Milli Hareket, 35, Haziran 1969.

Allahu Ekber seslerinden rahatsız olur, ezan seslerinin sustuğu, camilerin ahır yapıldığı bir Türkiye'nin özlemini çekerler. Pazarlığını Kremlin'de yaptıkları vatan satışının ücretini peşin almışlardır. İnsana hele de Türk'e katıyen değer vermezler. Şehit edilen her Türk, akıtılan her damla Türk kanı onlar için en büyük neşe kaynağıdır.”

Genç Ülkücüler Teşkilatı, 21 Mart 1970 tarihinde yine sol görüşlü öğrenciler tarafından öldürülen Süleyman Özmen adlı milliyetçi öğrencinin ölümüyle ilgili yaptıkları açıklama şöyledir.³²⁹ “Milletimize Türkistan'ın ve Çekoslovakya'nın akıbeti hazırlanıyor. Çin'i, Vietnam'ı ve Kore'yi nasıl mason ve komünist iş birliği komünistleştiriyse Türkiye için de aynı oyun hazırlanıyor. Hainlikleri ve şerefsizlikleri sabitlemiş olan kızıl komünistler, Türkiye'yi önce anarşiye sonra da ihtilale götürmek için fırsat arıyorlar. Ama sana satılmış gazeteciler ve kiralık kalemler tarafından ya 'Gençlik Bunalımı' veya masumca 'Gösteri Yürüyüşü' olarak tanıtılıyor. Buna karşılık Allah, vatan, millet düşmanlarına karşı koymak faşistlik veya gericilik diye tanıtılıyor.”³³⁰

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden Yusuf İmamoğlu'nun sol görüşlü öğrenci gurubu tarafından öldürülmesi üzerine³³¹ Genç Ülkücüler Teşkilatının ülke genelindeki şubelerinden olayı kınayan ve komünizmi hedef gösteren birçok bildiri MHP'nin bir yayın organı olan Milli Hareket Dergisinde yayınlanmıştır. GÜT'ün Samsun Şubesi olaya dair yayınladığı bildiride “Türk yurdu Anadolu'yu kızıl efendilerine peşkeş çekmek sevdasında olan bir hainler güruhu çöreklenmişti merdiven başlarına. Birden Yusuf İmamoğlu'nu gördüler ve çektiler tabancalarını ölüm kustular sağdan soldan puştcasına kallesine. Dağ gibi Yusuf'u devirdi hain kurşunlar Türk olduğu için Müslüman olduğu için. Senin topraklarına, senin kanına, senin dinine, diline, örf ve adetlerine sahip olduğu için vurdular. Ve daha sonra dudaklarında Beynelmilel komünist marşı ellerini kollarını sallaya sallaya uzaklaştılar.”³³² Sözleriyle dile getirirken GÜT Erzurum şubesi yaptığı açıklamada “İmamoğlu'nu kurşunlayan kalles ve hain militanlar onun şahsında Türk milletine kurşun sıkmışlardır. İmamoğlu Müslümandır. Katiller komünisttir, kürçüdüdür. Hedef İmamoğlu'nun şahsında bütün Türklüktür. Türklüğün son kalesi Türkiye'yi bölmektir. Hedef Kürdistan

---

³²⁹“Ağır yaralı öğrenci hastanede öldü.”, Milliyet, 24.03.1970, s. 1; “Özmen Olayı”, Devlet, 52, 30.03.1970, s. 4.

³³⁰Balıkesir Genç Ülkücülük Dergisi'nden aktaran Milli Hareket, 46, 02.05.1970.

³³¹“Edebiyat Fakültesinde kanlı çatışma oldu. Bir öğrenci daha öldürüldü.”, Milliyet, 09.06.1970, s. 1; “Olaylar ve Yankıları”, Devlet, 63, 15.06.1970, s. 4.

³³²Genç Ülkücüler Teşkilatı Samsun Şubesi'nin yayınladığı bildiri, Milli Hareket, 48-49, Temmuz-Ağustos 1970; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 217.

Sovyet Cumhuriyetidir.”³³³ Sözleriyle komünizmin ülkedeki faaliyet amacı hakkında düşüncelerini aktarmışlardır. Genç Ülkücüler Teşkilatının Kastamonu Tosya Şubesi ise “Gün geçmiyor ki; mukaddes Türk-İslam davasının genç mücahitlerinden üniversiteli bir evladın kapitalist masonlarca beslenen komünist kürtçü militanlar tarafından öldürülmesin veya yaralanmasın. Yusuf İmamoğlu, Türk-İslam davası uğruna hain komünistler tarafından kurşunlanan vatan evlatlarındandır.”³³⁴ Yayınlanan tüm bu bildirimlerde, GÜT mensubu milliyetçi gençler, yaşanan bu ölümlerden duydukları üzüntülerini ifade etmekten başka bir de komünizme karşı hissettikleri kin, nefret ve öfkelerini dile getirmişlerdir.

Ülke genelindeki sağ-sol çatışmasının şiddeti artıp, 12 Mart askeri müdahalesinin tarihi yaklaştıkça her iki gurubun üzerindeki baskıda giderek artmıştır. 24 Kasım 1970 tarihinde Türk Ocağı eski binasında faaliyet gösteren GÜT, arama bahanesiyle güvenlik güçleri tarafından basılarak teşkilat kapatılmış yetmişe yakın milliyetçi genç gözaltına alınmıştır.³³⁵ 12 Mart Muhtırasının ardından sıkıyönetimin ilan edilmesiyle birlikte ülke genelindeki birçok GÜT şubesi kapatıldı. GÜT Genel Merkezi aldığı kararla çalışmalarına bir süre daha devam edebilmek amacıyla genel merkezi Yozgat’a taşıma kararı almıştır.³³⁶

3.2. Ülkü Ocakları Birliği

1960’ların başından itibaren ülkeye hâkim olan siyasi ve sosyal özgürlük havası en fazla sol düşüncenin gelişip büyümesine katkı sağladı. Solun bu gelişimden en çok rahatsızlık duyan Alparслан Türkeş’in başında bulunduğu milliyetçi kesim olmuştur. A. Türkeş, Sovyetlerin II. Dünya Savaşı sonrası başlattığı ve zaman içerisinde Türkiye’yi de içerisine alacak şekilde genişlettiği ideolojik yayılmacılığın rahatsızlık duyuyordu ve bu yayılmanın durdurulması konusunda “Komünist ideolojiye set çekeceğiz. Bu dönemdeki en hayati mücadelemiz bu olmalıdır. Milliyetçi gençler en kudretli gücümüzdür.”³³⁷ şeklinde düşünüyordu. Bu sebeple partinin başına geçtiği ilk günden itibaren parti içi teşkilatlanmaya özellikle üniversite gençliğinin teşkilatlanmasına büyük önem vermiştir. A. Türkeş partinin gençlik teşkilatlanmasına yönelik yapılan çakışmaları anılarında şöyle anlatmaktadır: “Başbakanı ziyaretten sonra Parti Genel Merkezine gelip, bir durum değerlendirmesi yaptık.

---

³³³Genç Ülkücüler Teşkilatı Erzurum Şubesi’nin yayınladığı bildiri, Milli Hareket, 48-49, Temmuz-Ağustos 1970; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 217.

³³⁴Genç Ülkücüler Teşkilatı Tosya Şubesi’nin yayınladığı bildiri, Milli Hareket, 48-49, Temmuz-Ağustos 1970; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 217; Metin Turhan, a.g.e., s. 141.

³³⁵Bu Ocağı Söndürenin Ocağı Sönsün”, Devlet, 88, 07.12.1970, s.4-5; “Öğrenci olayları devam ediyor.”, Milliyet, 27.11.1970, s. 1,9

³³⁶Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 43.

³³⁷Hakan Akpınar, a.g.e., s. 45.

Fikri ideolojiler, basit polis tedbirleriyle önlenemezdi. Bir fikirle ideolojinin, ancak kendisinden daha çekici, daha cazibeli başka bir fikir ve ideoloji tarafından önlenebileceğini konuştuk. Daha sonra böyle bir ideolojinin ne olabileceğini tartıştık. Türk Milliyetçiliği ideolojisi olabilir, dedik. Ve bu ideolojinin etrafında toplanmaya karar verdik. Önce Parti Genel Merkezi'nde gece derslerine başladık.³³⁸ İlk başlarda 15-20 kişi geldi, toplandı. [...] Zamanla Genel Merkeze sığmadık. Bir süre Türk Ocağı salonlarını kullandık. Ardından orası da almadı. Selim Sırrı Tarcan salonuna geçtik. Orası da yetmedi, Atatürk Spor Salonuna geçtik. Artık, gençlik gücümüz yüzbinleri aştı.”³³⁹ A. Türkeş, üniversite gençliği içindeki sol ideolojik dalgalanmaların yasa dışı örgütlere dönüşmeye başlamasının Türkiye Cumhuriyeti devletini tehdit ettiğini düşünüyordu. Bu örgütleri büyümeden yok etmek ve onlarla mücadele etmek gerekiyordu. CKMP'de anti-komünist mücadele dönemi başlıyordu. Milliyetçi ve vatanperver gençler yetiştirilecekti. Ülkesini ve bayrağını dış ideolojilerden koruyacak milli şuura sahip gençler CKMP çatısı altında toplanmalıydı. CKMP Gençlik Kolları örgütü A. Türkeş tarafından bu anlayışla yenilendi. Daha doğrusu Gençlik Kolları yeniden teşkilatlandırıldı. MHP'nin yanı sıra Ülkü Ocakları ve öteki ülkücü kuruluşların yurt çapında örgütlenmesi, 60'lı yılların sonunda A. Türkeş ve ekibini bir anda ilgi odağı haline getirdi. A. Türkeş, komünizm karşısında ideolojik bir zemine oturttukları siyasi mücadeleleri ve paralelinde yürüttükleri parti teşkilatlanmaları hakkında söylediği “Biz, özellikle üniversite gençliğini Marksizm'e karşı daima uyardık. Marksizm'in, toplumlara acı çektiğini, iddia edildiği gibi mutluluk vermediğini daima anlatmaya ve ispatlamaya çalıştık. Marksizm'in, Sovyet emperyalizminin bir silahı olarak kullanıldığını daima gençlere anlattım. Rusya'nın, Boğazları ele geçirmek için, Türkiye'yi işgal etmek amacıyla Marksizm'i bir araç olarak kullandıklarını söyledim. Gençlere, bu propagandalara kanarsak sömürge olacağımızı anlattım. Rusların boyunduruğu altına düşeceğimizi söyledim. Türkistan'ın başına gelenler, Türkiye'nin de başına gelir, dedim. Bu uyarılarım faydalı ve tesirli oldu. O dönemlerde Türkiye çapında 250 bin genci eğittik.”³⁴⁰ yönündeki sözleri 1960'ların ikinci yarısından itibaren milliyetçi hareketin A. Türkeş liderliğinde nasıl bir anti-komünist mücadeleye giriştiğini göstermektedir.

Milliyetçi/Ülkücü Hareketin gençlik teşkilatı olan Ülkü Ocakları, ilk kez “Ülkü Ocağı” ismiyle Ankara'da bulunan Hukuk Fakültesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ve Ziraat

³³⁸Sadi Somuncuoğlu ile 12 Temmuz 2017 tarihinde yapılan görüşme.

³³⁹Hulusi Turgut, Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı, ABC Basın Ajansı Yayınları, İstanbul 1995, s. 401.

³⁴⁰Hulusi Turgut, a.g.e., s. 404.

Fakültelerinin kurdukları Ülkü Ocaklarıyla doğdu.³⁴¹ Bu fakültelerde kurulan Ülkü Ocakları, dernek statüsüne göre kurulmuş teşkilatlar değildi. Bunlar üniversitelerde öğrencilere tanınan kulüp kurma ve pano açma gibi haklardan yararlanılarak kurulmuş basit teşkilatlardı.³⁴² Bu dönem sol görüşlü öğrenciler birçok üniversitede fikir kulüpleri kurmuş hatta birleşerek FKF'yi oluşturmuşlardır. Bu sebeple Fikir Kulüplerine karşı milliyetçi gençleri temsil eden Ülkü Ocağı ismiyle yeni bir teşkilatlanma başlatıldı. Ülkü Ocağının bu ilk kuruluş çalışmaları CKMP Gençlik Kolları tarafından yürütüldü. Bu üç Ülkü Ocağının kuruluşu 18 Mart 1966 tarihinde ülkücü gençlerin geniş katılımıyla bir toplantıda duyuruldu. CKMP Gençlik Kolları Başkanı Namık Kemal Zeybek, toplantıda yaptığı konuşmada Ülkücü Hareketin fikriyatının temelinde bulunan Milliyetçi-Toplumcu söyleme vurgu yaparak konuşmuş ve üç Ülkü Ocağının kurulduğunu ilan etmiştir.³⁴³ 1960'lı yılların ortalarından itibaren Sosyalizm kavramı toplum tarafından tanındı ve yaygınlaştı. Özellikle üniversite gençliği tarafından yakından takip edilen bu düşünce, milliyetçi gençler tarafından komünizmi çağrıştırdığı düşüncesiyle “Toplumculuk” kavramı şeklinde kullanılmaya başlandı. Solun ya da milliyetçilerin o dönem sosyalizmin bu popülerliğinden etkilenmemesi mümkün değildi. O dönemde toplumculuk kavramının, milliyetçi söylemin yanına yakıştırılması siyasi ortama uygun bir refleks olarak ortaya çıkmıştır.

Ülkü Ocaklarının kuruluşuyla birlikte özellikle Ankara'daki üniversitelerde teşkilatın kuruluşunu, amacını ve hedeflerini anlatan birçok bildiri yayınlanmaya başlandı. Ülkü Ocaklarının kuruluş amacı tüzüğüünün üçüncü maddesinde şöyle geçmektedir. “Öğrenciler arasında Türk Milliyetçiliği şuurunu işleyip güçlendirmek, onları memlekete yararlı birer Türk milliyetçisi yapmak, Öğrenciler arasında hak, adalet, ahlâk, hürriyet, dayanışma ve disiplin duygularının gelişmesini sağlamak; Öğrencilerin Tanrıya, Türklüğe, Vatana bağlı, Türkün tarihini, dilini dinini, kültürünü, soyunu, milli mukaddesatını bilerek seven, milletine karşı görevlerini eksiksiz yapan örnek insanlar haline getirilmesine

---

³⁴¹“Ülkü Ocaklarının Hukuk Fakültesi Başkanı Atilla Özer, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Başkanı İlyas Arslantürk ve Ziraat Fakültesi Başkanı Rasih Demirci idi. Ülkü Ocakları Tüzüğü Genel Sekreter Yardımcısı Muzaffer Özdağ tarafından hazırlanmış, Gökhan Evliyaoğlu'nun Medeniyet gazetesinde basılmıştır.”, Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 224.

³⁴²Metin Turhan, Ülkü Ocakları..., s. 1; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 224; Tamlı Bora, a.g.e., s. 298.

³⁴³CKMP Gençlik Kolları Başkanı Namık Kemal Zeybek, “Hareketimizin ideolojisini ilan ediyorum. Biz Milliyetçi-Toplumcularız dediğinde salonda büyük bir alkış kopmuştu. Toplantıya Gençlikten sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı Muzaffer Özdağ da katılmıştı. Özdağ konuşmasında ‘Evet genç kardeşimizin dediği gibi biz Milliyetçi-Toplumcularız yani Milliyetçi-Sosyalistleriz.’ Dedi. Bir anda salonun havası bozuldu. Soğuk bir rüzgâr şaşkınlık içindeki gençlerin arasında dolaştı. Sosyalizm sözcüğü ülkücü gençlerin tuhafına gitmişti. Onlar, Toplumculuk kavramının doğrudan sosyalizm sözcüğü ile karşılaşmasına çok içerlemişlerdi. Sosyalizm ifadesine alışkın olmayan ülkücülerin bu sözcüğü duyduklarında akıllarına doğrudan Komünizm geliyordu.” Hakan Akpınar, a.g.e., s. 48-49.

çalışmak; Milli Birliğimizi ve beraberliğimizi parçalayıcı ve yukarıdaki hedeflerimizi tehdit ve tahrip edici cereyanlarla mücadele ederek gençliğin uyarılması için her türlü faaliyette bulunmak.”³⁴⁴ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinin yayınladıkları kuruluş bildirisi şöyleydi: “Hukuklu Arkadaş; Türkiye’imizde ısmarlama bir düzen vardır ve mevcut düzensizliğin sebebi de budur. O halde temel mesele Türkiye’ye düzen getirmektir. Bu düzen gelmedikçe Türkiye’de üniversite problemi de dâhil hiçbir mesele halledilemeyecektir. Çünkü mevcut düzensizliğe sebep olan ve öteden beri devam eden kapitalist iktidarlar ve onların işbirlikçileri Türkiye’ye bugün de hâkimdir. Çünkü kökü dışarıda birtakım sapık ideolojilerin savunucuları anarşi havası yaratmak emelindedirler. Çünkü Türkiye sahip olduğu tarih sınırının dışına çıkmıştır. Hukuklu arkadaş; Bütün bu keşmekeş içinde Türkiye’yi kurtaracak olan yegâne yol kökü dışarıda olmayan, hiçbir hâkim ekonomili devletin kesesine sırtını dayamayan, sadece ve sadece Türkün özünden doğan Milliyetçi-Toplumcu üçüncü yoldur.”³⁴⁵ Gazi Üniversitesi Ülkü Ocağının yayınladığı kuruluş bildirisi göstermektedir ki Ülkü Ocakları kurulduğu ilk günden itibaren komünizmi memleket için zararlı bir ideoloji olarak görmüş ve hedef tahtasına koymuştur. “Karl Marx, Lenin, Stalin ve Mao gibi komünizm öncülerinin eserleriyle beslenenler, gençlerimizi geleneklerinden, tarihinden kopmuş köksüz bir ağaç haline getirmek için -bilerek veya bilmeyerek- var güçleriyle çalışmaktadırlar. Konuşmalarında, yazılarında, her türlü hareketlerinde saf Türk gençlerinin inançlarını zayıflatmakta, başka milletlerin ideolojilerini aşlamaktadırlar. Vatan haini olarak ilan edilen Nazım Hikmetof Verzansky’i bir kahraman, Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy’u ise yobaz ve gerici olarak tanıtmaya çalışmaktadırlar. [...] Toplumcu olmak için Karl Marx’ı, Lenin’i, Mao’yu benimsemek gerektiğini sananlar ve onların metodunu savunanlar gerçek toplumculuğun milleti, vatani sevmek; geleneklerine, kutsal değerlerine saygılı olmak, dertlerini paylaşmakla gerçekleşeceğine inanmalıdırlar. Ülkü Ocağının toplumculuğu budur.”³⁴⁶

1968 Eylül ayından itibaren Türkiye’nin birçok üniversitesinde kurulan Ülkü Ocağı şubeleri, 1969 yılının Mayıs ayından itibaren MHP Gençlik Kolları Genel Merkezinin koordinasyonu, tek çatı altında toplanarak Ülkü Ocakları Birliğine (ÜOB)

---

³⁴⁴Ülkü Ocakları Birliğinin tüzüğü hakkında daha geniş bilgi için bkz. Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 773-776; İlhan Darendelioğlu, Türkiye’de Milliyetçilik..., s. 414-415; Metin Turhan, a.g.e., s. 1; Gökhan Atılgan ve diğerleri, a.g.e., s. 591.

³⁴⁵A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Ülkü Ocağı ve A.Ü. Hukuk Fakültesi Ülkü Ocağının Bildirisi”, Milli Hareket, 27, Ekim 1968, s. 4; Metin Turhan, a.g.e., s.10-12.

³⁴⁶Gazi Üniversitesi Ülkü Ocağı Kuruluş Bildirisi”, Milli Hareket, 27, Ekim 1968, s. 4; M. Turhan, a.g.e., s. 16.

dönüşecektir.³⁴⁷ Ülkü Ocakları'nın başta Ankara olmak üzere çeşitli üniversitelerde kurulmasıyla birlikte, bu okullara hâkim olan sol gruplarla ülkücü gruplar arasında karşılıklı çatışma ortamı oluşmaya başladı. Ülkücü gruplar bir taraftan sol gruplarla fırsat buldukları her ortamda kavgalara karışırken diğer taraftan da milliyetçi gazete ve dergilerde ülke gündemine paralel bir şekilde komünizmi ve solcu gençlerin faaliyetlerini eleştiren bir şekilde yazılar yayınlıyorlardı. 1969 Eylül ayında İstanbul Ülkü Ocakları Birliği bir bildiri hazırlamış ve bu bildiri de üniversiteye girecek öğrenciler için orada karşılaşacakları tehlikelerden özellikle Komünizm tehlikesinden bahsetmiştir. "...Son ve en büyük tehlike ideolojik olanıdır: Senin maddi ve manevi ıstıraplarını ıstısmar edip, toprak ağalığını dile getirip, bir lokma bir hırkayla çalışanların yanında; bu vatanda barları kapatanların, yaz tatillerini Avrupa'nın en pahalı şehirlerinde geçirenlerin bulunduğunu en veciz şekilde sana anlatarak, temiz vicdanını titretenlerle, sen mitinglere, işgal, tahrip ve eyleme sevk etmek isteyenlerle karşılaşacaksın. Evet bu ikilik, bu tezat bir vakıadır, hakikattir. Fakat bu meselelerin çözüm yolu, 19. asır eskisi komünist felsefeler, olayların tamamen yalanladığı sentetik ideolojiler değil, milli ülkü ve ilim metodudur."³⁴⁸

Ülkü Ocakları Birliği, TBMM'nin ellinci yıldönümü dolayısıyla bir bildiri yayınlamış ve o dönem ülke dışında olan düşmanın, bugün içeride olduğuna değinerek meclis nezdinde halkın dikkatini komünizm tehlikesine çekmeye çalışıyorlardı. "Bugünde son müstakil Türk Devleti'ni parçalamak ve yıkmak isteyen, büyük devletlerin Türkiye'deki piyonları türlü anarşist hareketlerle senin huzurunu kaçırmakta yarınından endişe etmene sebebiyet vermektedir. O gün düşman dışta idi. Bugün içtedir. Dün koca bir imparatorluğu kaybettik ve devletimizi Anadolu'da kurmak zorunda kaldık. Bugün yeniden toprak kaybına tahammülümüz yoktur. Bu sebeple de mücadele daha da zordur. Bugünkü TBMM üyelerinin haleflerine layık olabilmeleri için, dünden daha çok çalışmaları, uyanık bulunmaları gerekmektedir. Devlet ve millet düşmanlarına gerekli tedbiri almaları şarttır. Aksi halde tarih ve millet nezdinde suçludurlar."³⁴⁹

Ankara Ülkü Ocakları Birliği, 9 Mayıs 1970 tarihinde Tandoğan Meydanında çok sayıda ülkücü gencin katıldığı, üniversitelerdeki solcu gençlerin komünist faaliyetlerinin

---

³⁴⁷Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 234; Metin Turhan, a.g.e., s. 21; "İlhan Darendeli'ye göre Ülkü Ocakları kuruluşuna müteakip on yıllık süre içerisinde 90 binin üzerinde genç kayıt yaptırmıştır." İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 420.

³⁴⁸"Genç Üniversiteli Kardeşim", Milli Hareket, 38, Eylül 1969, s.3

³⁴⁹"50. Yıl", Devlet, 56, 27 Nisan 1970, s. 9.

protesto edildiği geniş katılımlı bir yürüyüş ve miting düzenlediler.³⁵⁰ “Türkiye, bugün var olma veya yok olmanın eşiğindedir. Moskova işbirlikçisi solcular memleketimizi on beşinci Sovyet Cumhuriyeti yapmak için plânlarının en son maddesini uygulamaya başlamışlardır. Henüz tam kuvvetlenmedikleri sıralar. ‘Fikre karşı fikir’ sloganlarını ısrarla tekrarlayan komünist işbirlikçileri bugün artık üniversitelerde silahlı saldırıya geçmişlerdir. Üniversitelerde girişilen hareketler sonun bir evvelidir. Bu hareketlerinde başarıya ulaşırlarsa, ihtilâl teşebbüslerine geçeceklerdir. Biz milliyetçi Türk gençleri, Moskova’nın emperyalist maşalarının oyunlarını tam teşhis etmiş durumdayız ve memleketimizin var kalmasını sağlamak için mücadele etmekteyiz. [...] memleketimizi komünist yapmak isteyenler ilk hedef olarak seçtikleri üniversiteye hâkim olma planlarını uygularken, karşılarına çıkabilecek güçleri vatansever, dürüst ilim adamı ve teknik kadroyu yetiştirecek üniversiteleri çalışamaz hale getirmekle biraz daha geri kalmamızı sağlamakta, dolayısıyla sahtekârlık ve yalancılığın en bariz örneğini vermektedirler. [...] Üniversiteler tamamen ele geçirildikten sonra komünist rejimi gerçekleştireceklerine inanmaktadırlar. Kendileri çeşitli beyanlarla bunu ifade etmişlerdir. Üstelik üniversitelere Lenin, Ho Şi Minh Che Guevara gibi komünist ihtilalcilerin resimlerinin asılması getirilmek istenen rejimi bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır.”³⁵¹ MHP lideri Alparslan Türkeş ve Genel Başkan Yardımcısı Osman Yüksel Serdengeçti de bu komünizmi protesto mitinginde konuşma yapmışlardır. Alparslan Türkeş yaptığı konuşmada ülkücü gençlere “Bozkurtlarım!” diye seslenerek şunları söylemiştir: “Bu yürüyüş Türk Milletini parçalamak isteyen satılmışlara karşı bir savaş ilanıdır. Bu yürüyüş memleketimizi yabancıların sömürüsüne, dünyanın tanıdığı en kanlı emperyalizme gözü kapalı satmak isteyen emperyalist uşakları kızıl Moskof ajanları, komünistlere bir uyardır. [...] Sevgili gençler, memleketimizde türeyen komünizm yayıcısı, yabancıların gönüllü satılmış uşakları komünistler, Moskofçular, Çinciler kendilerine karşı çıkan milliyetçilere işbirlikçiler gibi birtakım sözler söylemeye yelteniyorlar. Asıl işbirlikçiler kendileridir. [...] Komünistler okulların duvarlarını, üniversitelerimizi Lenin’in resimleri, Mao’nun resimleri, Che Guevara’nın resimleri ile

---

³⁵⁰“Ankara’da Komünizmi tel’in mitingi yapıldı.”, Bizim Anadolu, 10.05.1970, s.1,7; “O tarihlerde Ankara’da bir yürüyüş yaptık. Kurtuluş’ta başlattık yürüyüşü, istasyonda benim önümden resmigeçit yaptı gençler. O sıralar İsmet Paşa, şunları söylüyormuş: ‘Türkeş ne yapıyor? Orada çocuğu çocuğu toplamış, avunuyor.’ Daha sonra yürüyüşümüzün fotoğraflarını görünce şöyle konuşmuş: ‘Yahu biz orada Türkeş avunuyor derken, üniversiteli gençleri iğfal ediyor, kandırıyor.’ Ben bunu duyduğum zaman İsmet Paşa’ya şu haberi gönderdim: Bunlar, üniversiteli gençlerdir. Onları kimse iğfal edemez. Akıllıdırlar. Ne demek istediklerini ve ne dediklerini bilirler.”, Hulusi Turgut, a.g.e., s. 401; Metin Turhan, a.g.e., s. 43-46.

³⁵¹“On Binlerin Yürüyüşü”, Devlet, 58, 11 Mayıs 1970, s. 11.

dolduruyorlar. Bunlar; onların nasıl yabancıların işbirlikçileri olduğunu gösteren su göstermez delillerdir.”³⁵²

1970 yılının Ekim ayında Ankara, İstanbul ve Diyarbakır’da Dev-Genç ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) merkezlerinde yapılan aramalarda yıkıcı ve bölücü dokümanların ele geçirilmesi milliyetçi/ülkücü örgütleri fazlasıyla rahatsız etti.³⁵³ Ankara Ülkü Ocakları Birliği derhal bir bildiri yayınlayarak komünist tehlikeye dikkat çekmiş ve yetkilileri göreve çağırmıştır. “İkinci olarak, Türkiye üzerinde yüzyıllardan beri emeli olan ve tarihi düşmanı Rusların tahrik ve faaliyetleridir. Ruslar, komünizmi emperyalist emellerinin gerçekleşmesi için bir vasıta seçtikten sonra memleketimizi ve çeşitli halkların bir haritası olarak göstermeye çalışmış ve bizdeki ajanlarından ‘hakların eşitliği’ sloganlarını kullanmalarını istemiştir. Hatta daha önce ele geçen komünist belgelerinde memleketimizin üç Sovyet Cumhuriyeti halinde parçalanmasının hedef alındığı bunlardan birinin de ‘Kürdistan’ olduğu haritalarının dahi yapıldığı görülmüştür. Komünist Rusya’nın bu temel görüşü, memleketimizdeki solcu işbirlikçiler tarafından tatbiki başlanmış ve Doğu Anadolu bölgemizde TİP’in tertiplelediği birçok miting düzenlenmiş, mitinglerde, bu bölgede yaşayan soydaşlarımız yalan ve yanlış beyanlarla Türk Devleti’ne karşı isyana teşvik edilmiştir.”³⁵⁴ Milliyetçi kesim ilk defa bu dönemde “Kürt” ve “Kürdistan” kelimelerini bir siyasi terim olarak kullanmış, böyle bir hareketin gelişmesindeki sorumlunun Sovyetlerden direktif alan Türkiye’deki komünistler olduğunu iddia etmiştir. Bu dönem komünizmle mücadele konusuna ağırlık veren milliyetçi kesim, TİP’in gündeme taşıdığı Kürt meselesi üzerinde yeteri kadar yoğunlaşmamıştır.

Ülkü Ocaklarının kurulup teşkilatlanmasıyla birlikte üniversitelerde gerçekleştirilen eylemlerde artık sol gruplar yalnız değildir. Solun gerçekleştirdiği her eyleme ülkücü gruplardan misliyle karşılık geliyor, bir gurubun düzenlediği gösteriye diğer grup karşı gösteriyle cevap veriyordu. İki grup arasındaki bu karşılıklı gösteriler zamanla olayların tırmanmasıyla şiddet eylemlerine dönüştü. Öğrencilerin bu şiddet eylemleri, giriştikleri kavgalarda yaralanmalarla başlayıp, grupların kendilerini savunma iddiasıyla silahlanmaya başlamalarıyla sonu ölümlü biten çatışmalara dönüşmüştür. Gerek Ülkü Ocakları, gerekse milliyetçi yazar ve entelektüel çevresi yaşanan her ölümlü olayın ardından sol grupları ve

---

³⁵²Metin Turhan, Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2009, s. 77; “Dokuz Işık Yürüyüşü”, Devlet, 59, 18 Mayıs 1970, s. 4-5.

³⁵³“200 kişi için soruşturma açıldı.”, Milliyet, 18.10.1970, s. 9.

³⁵⁴“Bölgeli Komünistler Tutuklandı.”, Devlet, 82, 26 Ekim 1970, s. 11.

komünizmi kınayan, lanetleyen birçok bildiri yayınlamışlardır.³⁵⁵ Ankara Ülkü Ocakları öldürülen öğrenci Yusuf İmamoğlu'nun³⁵⁶ ardında yayınladığı bir bildiride şunları söylüyordu: "Yusuf Allah'a inanıyordu ve Türk'tü. İşte bütün suçu buydu rahmetli kardeşimizin. Bunun içinde Türk olmayan Allah'a inanmayan komünist kürtçü piçler tarafından şehit edildi. Yusuf'tan evvel Bahattin Dedeşan, Mustafa Kahraman, Kenan Ertürk, Mustafa Bilgi, Ruhi Kılıçkırın ve Süleyman Özmen'de şehit edilmişti. Tam 7 şehit verdik. [...] Sözde bağımsızlık ve demokrasiden yana olduğunu söyleyen anarşist, komünist uşakların kurşunlarına hedef olan Yusuf İmamoğlu'nun suçu nedir? Türk ve Müslüman olması, Türk milletini vatanını çok sevmesi, okuyup milletine ve vatana faydalı olabilmek arzusudur."³⁵⁷ 23 Kasım 1970 tarihinde Dursun Önkuzu³⁵⁸ adlı başka bir ülkücü gencin yine sol gruplar tarafında öldürülmesi milliyetçi camianın büyük tepkisini çekti. Bu olayla ilgili gazete ve dergilerde çok sayıda yazılar yazıldı.³⁵⁹

Ülkücü gençlerin teşkilatlanmasının ardından şiddet kazanan sağ-sol veya ülkücü-solcu çatışması, 1970 yılına gelindiğinde zirve dönemini yaşamaktaydı. Özellikle sol grupların devrimi gerçekleştirmek amacıyla silahlı eylemlere yönelmesiyle birlikte devletin de bu gruplara bakışı değişmiş, gençlik grupları algısının yerini terör grupları almıştır. Komünistlere ve komünizm düşüncesine karşı mücadele veren ülkücü gençlerin çabaları da devletin üst kademeleri tarafından takdir edilir olmuştur. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, yeni yıl resepsiyonu dolayısıyla, Köşk'e çağırılan siyasi parti liderleriyle memleket meseleleri üzerine bir fikir teatisinde bulunmuştur. Bu görüşülen isimlerden biri de CHP

---

³⁵⁵O dönemin önemli yazarlarında Emine İşinsu, Yusuf İmamoğlu adlı öğrencinin öldürülmesi olayı üzerine dergideki köşesinde "Yusuf İmamoğlu'na kıyanlar bırakın kardeşliği herhangi bir düşmanın haysiyetinden bile uzaktırlar... öyle müthiş bir hainlik var, öylesine anlaşılmaz ve anlatılamaz. Bir kin var ki, vahşetin her türlüşünü mumla aratır.", Emine İşinsu, "Yusuf İmamoğlu", Devlet, 63, 15 Haziran 1970, s. 2; Kâmil Turan: "Komünistler artık Türkiye'de adam öldürmektedir. Çünkü korkma, çürüme, dökülme raddesine getirdikleri avanak bir siyasi bünyenin ölmesi tabiat kanunlarının ve Leninizmin icabıdır.", Sakıp Köran (Kamil Turan), Devlet, 63, 15 Haziran 1970, s. 9; Raif Karadağ: "Aziz milletimizi içten ve dıştan kahpece yok etmek isteyenlerin müşterek çalışmaları ile yaratılmak istenen fiili durum hiçbir vakit tahakkuk etmeyecek ve bu vatan toprağı Moskof piçlerinden temizlenecektir.", Raif Karadağ, "Vurun Kahpe Döller Vurun", Bizim Anadolu, 10 Haziran 1970, s. 3; Ahmet Kabaklı: "Sağ bu milletin kendisidir, aşırı sol ise onu Orta Asya ve Anadolu'da yok etmek isteyen iki tarihi düşmanın adamları.", Ahmet Kabaklı, "Bir öğül daha.", Devlet, 63, 15 Haziran 1970, s. 6-7.

³⁵⁶Edebiyat Fakültesinde kanlı çatışma oldu. Bir öğrenci daha öldürüldü.", Milliyet, 09.06.1970, s. 1; "Ülkü Ocaklarına bağlı gençler arkadaşları Yusuf İmamoğlu'nun öldürülüşünü gösteri yaparak protesto ettiler.", Milliyet, 10.06.1970, s. 1; Metin Turhan, Ülkü Ocakları..., s. 52-56

³⁵⁷"Büyük Türk Milleti", Devlet, 64, 22 Haziran 1970, s.11.

³⁵⁸"Pencereden atılan öğrenci öldü.", Milliyet, 24.11.1970, s. 1; "Dursun Önkuzu'nun nasıl öldürüldüğü açıklandı: 23 Kasım 1970'de öldürülen öğrencinin ağzına lastik hortum takılarak şişirilmek suretiyle öldürüldüğü açıklandı.", Milliyet, 13.04.1972, s. 1; Metin Turhan, Ülkü Ocakları ..., s. 72-77.

³⁵⁹Dursun Önkuzu'nun öldürülmesiyle ilgili yazılan makaleler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 288-293.

lideri İsmet İnönü'dür.³⁶⁰ CHP lideri İnönü'nün Ülkü Ocaklarını suçlayan, açıklamalarına Ülkü Ocakları Başkanının TRT'deki tartışma esnasında sergilediği tavrı örnek göstererek İnönü'ye "Bunlar vatansever gençlerdir, milliyetçi gençlerdir, komünizme karşı mücadele etmektedirler."³⁶¹ Şeklinde cevap vererek, iktidarın bu milliyetçi kesime karşı bakışını ortaya koymuştur. Cumhurbaşkanı'nın ülkücülere yönelik bu yaklaşımı milliyetçi kesim tarafından mutlulukla karşılanmış, Cumhurbaşkanı'na teşekkür telgrafları çekilmiş, yazılar kaleme almışlardır.³⁶²

Ülkü Ocakları Birliği, 12 Mart 1971 tarihinde gerçekleştirilen muhtırayı, açıkça desteklemiştir. Muhtıranın sola karşı yapılan bir darbe olduğu görüşündedir. ÜOB, 17 Mart 1971 tarihinde yayınladığı bir bildiri de ülkücülerin darbeyle ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: "Büyük Türk Milleti; Memleketimizi bir uçuruma sürüklemek üzere olan, beynelmilel komünizmin eli kanlı uşaklarına karşı tedbir almak üzere siyasi hayatımızda önemli gelişmeler oldu. Biz ülkücü Türk Gençliği olarak inanıyoruz ki, ordumuz Türk Devleti'nin bağımsızlığına, Türk Milleti'nin ve vatanının bütünlüğüne yönelen ihanet yuvalarını dağıtacak, hainlere gerekli dersi verecektir. ODTÜ'de Türk Ordusuna dokuz saat kurşun sıkanlar, Masum kimseleri caniyane usullerle öldürenler, devletimizin teminatı altında bulunan yabancıları kaçırarak, Türkiye halklarının bağımsızlığı diyerek Kürtçülük yapanlar, devlet ve ordu büyüklerimize her türlü iftira ve hakareti yağdıranlar, Şanlı Türk Ordusu'nun karşısına 'Halk Kurtuluş Ordusunu' çıkaranlar, Türk Ordusu'na, faşist ordu diyenler, üniversiteleri silah ve cani yuvası haline getirenler, banka soyan, fabrika işgal ve tahrip edenler, emperyalizmle mücadele adı altında Türkiye'yi komünist bloka peşkeş çekenler, milli değerlerimize pervasızca saldıranlar, mezhep kışkırtıcılığı ve azınlık ırkçılığı yapanlar, neredesiniz? Bunlara karşı hiçbir Türk ferdi ve müessesesi kayıtsız kalamaz! Aksi halde bu beynelmilel komünist hareketi Türk Milleti'nin hayatına son verir. Bu ihanet teşkilatlanmıştır. Her müesseseye sızmıştır. Bulunduğu ortama göre hareket eder. Daha dün meşhur (!) yazılarıyla gazetelerde Sayın Devlet Başkanımız ve Genel Kurmay Başkanımıza saldırıyorlardı. Bugün bunlara alkış tutmaktadırlar. Komünistin bir vasfı da dalkavukluktur. Yaşamak istiyorsan unutma ve affetme! Bu Türklüğün varlık, yokluk davasıdır. Ülkücü Türk Gençliği olarak milli bünyemizden bu fesat tohumlarımızı kazıyacak olan ordumuzun ve devletimizin yanında ve emrinde olduğumuzu ilan ederiz. Türkiye'yi ancak Türk Milliyetçisi

³⁶⁰ "Çankaya görüşmelerinin ilki Sunay'la İnönü arasında 2 saat 5 dakika sürdü.", Milliyet, 06.01.1971, s. 1,9

³⁶¹ Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., s. 307; S. Kocabaş, a.g.e., s. 263; Metin Turhan, Ülkü Ocakları ..., s. 97.

³⁶² Cezmi Kırımlıoğlu, "Başkan'a Teşekkür", Devlet, 93, 11 Ocak 1971, s. 4; Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 40-41.

lkcler kuracaktır. Yaşasın Türklerin birlik ve beraberlik lks. Yaşasın Türk Devleti'nin bağımsızlığını koruyanlar. Yaşasın lmsz Türk Milleti ve onun devleti. Kahrolsun Ordu, Millet, Devlet düşmanları.”³⁶³ lkc hareketin 12 Mart Muhtırası ile ilgili tavrının ne olması gerektiği, milliyetçi hareketin bir yayını olan Devlet Dergisinde de şöyle belirtilir: “26 Nisan 1971 gecesini saat 24.00'ten itibaren 11 ilimizde rfi idare ilan edildi. İlanı takip eden günlerde çeşitli illerdeki rfi idare kumandanlıkları aşırı solcu bazı dernek ve gazeteleri ve bu arada lk Ocakları ve Genç lkcler Teşkilatının bazı birlik ve şubelerini kapattılar. Bu olaylar karşısında lkclerin tutumunu Türk milliyetçiliğinin Ordu-Millet ve disiplin anlayışına göre belirlenecektir. Komünistlerin temel felsefelerinin orduya karşı müspet tavır takınmalarına imkân vermemesi gibi, Türk milliyetçilerinin de Türk ordusuna karşı menfi bir tavır almalarına temel felsefeleri bakımından imkân yoktur. Türk ordusu bünyesi icabı milliyetçidir, lkcdr ve Atatrkçdr. Bu durumda lkclerin stratejisi açıktır. Buna göre yürüyüş, miting gibi kitle hareketlerine girişilmeyecek, faaliyetler seminer, konferans ve anma günlerine inhisar edecektir. Örfi idare bölgelerinde bulunanlar ise kitle hareketlerinden başka konferans, seminer ve anma günleri gibi toplantı niteliğindeki faaliyetleri de tatil edeceklerdir. Buralardaki milliyetçilerin çalışmaları, milliyetçi ve ilmi eserler okumaya ve şahısların tek tek fikri yetişmelerine yönelecektir.”³⁶⁴ Bu yazılardan da açıkça anlaşılacağı üzere, MHP'ye bağlı GT ve OB'li milliyetçi gençler, 12 Mart darbesini desteklemelerine rağmen sol derneklerle birlikte faaliyetleri askeri rejim tarafından durdurulmuştur.³⁶⁵ MHP, 1970'li yıllara devletin yanında yer alan bir sivil gç vazifesini üstlenerek girdi. Parti ve bağlı teşkilatlar tarafından 12 Mart Muhtırasına açık destek verildi. Fakat lkc/milliyetçi eylem ve söylemini gittikçe anti-komünizme indirgemesi ona darbe karşısında bir fayda sağlamadı. Ordu ve devlet güçleri, lk Ocaklarını kapatarak, MHP'nin komünizme karşı verdiği mücadelenin buraya kadar olduğunu ortaya koydular. Devletin sokaktaki mücadeleyi bizzat ele almasıyla birlikte MHP'nin devletin yanındaki anti-komünist mücadele görevi de işlerliğini yitirdi.³⁶⁶

3.3. Komando Kampları

Alparslan Türkeş ve ekibi, 1960'ların ikinci yarısında komünist ideolojinin güçlenmesi ve artan sol eğilimli ğrenci olayları karşısında CKMP bünyesindeki Gençlik

³⁶³“OB”, Devlet, 103, 22 Mart 1971, s. 10.

³⁶⁴“Strateji”, Devlet, 109, 3 Mayıs 1971, s. 11; Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 43-44.

³⁶⁵Metin Turhan, lk Ocakları..., s. 121.

³⁶⁶Tamir Bora, Kemal Can, Devlet Ocak Dergâh 12 Eylül'den 1990'lara lkc Hareket, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 59.

Kolları, GÜT ve ÜOB'ye mensup milliyetçi gençleri ülkedeki komünist faaliyetlere karşı teşkilatlandırıp onları fikri ve bedeni anlamda bu mücadeleye hazırlama gayretine girişmiştir. Bu hazırlık çalışmaları içerisinde o dönem en çok tartışılan konuların başında, adıyla da ilgi çeken “Komando Kampları” gelmektedir. Milliyetçilerin tanımlamasıyla Gençlik, Eğitim ve Spor Kampları; “CKMP/MHP Gençlik Kolları, Ülkü Ocakları Birliği, Genç Ülkücüler Teşkilâtı, Milli Türk Talebe Birliği üyelerinin katılımıyla organize edilen, parti kadrosunun yönettiği, parti taraftarlarının maddi ve manevi yönden desteklediği bu kamplar, milliyetçi gençleri fikri ve fiziki açıdan geliştirmekle beraber onlara Turancılık ülküsü kazandırmak amacıyla 1968 yılı yaz aylarından itibaren Türkiye'nin farklı il ve ilçelerinde kurulmuş eğitim kamplarına verilen isimdir.”³⁶⁷ Okulların tatil olduğu aylarda gençlerin hem disiplinli bir hayata alışmaları, hem de seminer çalışmaları ile fikri yönden gelişmeleri için eğitim kampları kurulmuş bu kamplarda fikri ve bedeni (Sportif) faaliyetlere başlanmıştı. Çok sayıda ülkücü gencin ilgi ve alâka gösterdiği bu kamplar İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyük şehirler başta olmak üzere ülkenin birçok şehrinde kurulmuştu. Bu dört vilayette toplam 170 çadır kurulmuş ve 1000 den fazla genç bu kamplarda eğitime tabi tutulmuştur.³⁶⁸ Kampın ihtiyaçları parti mensuplarının halktan topladıkları yardımlar sayesinde karşılanıyordu.³⁶⁹ Her ne kadar parti yetkilileri üstü kapalı bir şekilde bu kampları birer yaz kampı olarak değerlendirse de esasen bu kamplar anti-komünist milis kuvvetlerin yetiştirildiği kamplar olmuşlardır.³⁷⁰ 12 Eylül askeri darbesi sonrası hazırlanan MHP ve Ülkücü Kuruluşlar İddianamesinde bu komando kamplarının kuruluş amaçları şöyle açıklanmaktadır: “Milliyetçi Hareket Partisinin gelişebilmesi, yaşayabilmesi yönünden geniş bir tabana gereksinim olduğunun bilinci içerisinde yöneticilerini tabandan yetiştirerek gerek kamu kesiminde egemen ve gerekse sokakta etkin bir kadro yaratabilmek amacıyla, 1969 yılından bu yana düşünce yapısı itibariyle kendilerine yakın iyi niyetli saf temiz ulusal değerlere bağlı ve saygılı gençleri kullanarak ve kendi çarpık görüşleri doğrultusunda açtıkları kaplarda fikren ve bedenen yetiştirmek, yönlendirmek ve eğitmek yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla gençler açılan kamplarda düzenlenen seminerlerde düşünce yönünden olduğu kadar bedenen ve silah kullanma, yakın dövüş inceliklerini öğrenme

---

³⁶⁷Ülkücü Komando Kampları, AP Hükümetinin 1970'te hazırlattığı MHP Raporu, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 14; Türkiye genelinde açılan bu kampların yerleri ve katılım sayıları hakkında bkz. EK-6; Sadi Somuncuoğlu ile 12 Temmuz 2017 tarihinde yapılan yüz yüze görüşmede kamp sayılarının raporda belirtilenden çok daha fazla olduğu ifade edilmiştir.

³⁶⁸İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 416-417; Engin Höke, a.g.e., s. 39.

³⁶⁹Sadi Somuncuoğlu ile 12 Temmuz 2017 tarihinde yapılan görüşme; Muhiddin Nalbantoğlu, Alparslan Türkeş ile Tarihi Aydınlatan Sohbetler, Toker Yayınları, İstanbul 2010, s. 40.

³⁷⁰Tamıl Bora, Kemal Can, a.g.e., s. 58.

yönünden gayeleri doğrultusunda acımasızca eğitilmişlerdir. Böylece; ülkücülerde kendilerine rakip ve hedef seçtikleri aşırı solcu unsurlara benzer kurallar içinde yasal ve yasadışı örgütlenme, silahlanma ve kadrolaşma çalışmalarına hız vermişlerdir.”³⁷¹

CKMP/MHP tarafından kurulan ilk komando kampı, 1968 Ağustos ayı içinde İzmir ilinin Gümüldür ilçesi, Akrepkaya mevkiinde CKMP Mardin Milletvekili Rifat Baykal’ın³⁷² arazisi üzerinde yaklaşık 150-200 gencin katıldığı ilk komando kampı açılmıştır. Kamp, Rifat Baykal tarafından yönetilmiştir. Yine aynı günler içerisinde Ankara-Eskişehir yolu üzerinde parti Genel Başkan Yardımcısı Dünder Taşer ve Gençlik Kolları Genel Başkanı Sadi Somuncuoğlu tarafından 100 kişinin katıldığı bir kamp daha açılmıştır.³⁷³ Alparslan Türkeş bu kamplardan biri olan İzmir kampına gönderdiği yazılı mesajda şunları söylemiştir: “Türk milletinin büyük ümidi sevgili gençler, aziz bozkurtlar, yeryüzünde en büyük güç kaynağı sağlam fikir ve sağlam irfan sahibi olmaktır. Sağlam fikir ancak sağlam vücutta bulunur. Gençlik kamplarında Türkçülük ülküsü ile ve milli kültürümüzü öğrenerek hakiki bir yarışçı ve sporcu ruhu kazanacaksınız. İnsanların yaşama mücadeleleri zaten geniş şumullü ve müsamaha kabul etmez bir spordur. Kampınızda kahve köşelerinde pinekleme yerine açık havada varlığını geliştirme ve yüceltme, böylece 9 Işıklar olarak millete hizmet için hazır olmaya çalışacaksınız. Uzay ve füze çağından da daha yükseklere çıkacak büyük Türkiye kurulacaktır. Mutlu yarınlar Türk milletinin olacaktır. Çalışmalarınız uğurlu ve başarılı olsun. Selam ve sevgilerim, bakışlarım daima üzerinizde bulunacaktır.”³⁷⁴ sözleriyle bu kampların ne maksatla kurulduklarını ifade etmiştir. Sol görüşlü bazı gazeteci ve yazarlar bu kampları komünizm düşüncesine ve Marksist gençlere karşı verilecek mücadelede milliyetçi gençleri eğitmek ve teşkilatlandırmak maksadıyla kurulan kamplar şeklinde haber yapmış, bu kampları “komando kampı” olarak adlandırmışlardır. Cumhuriyet gazetesi ve Ant dergisinin başını çektiği sol basının bu tanımlaması kamuoyu tarafından kabul görmüş ve bu yapılanma ülkücü/milliyetçi literatür içerisinde yerini almıştır.³⁷⁵ Solcu

³⁷¹MHP ve Ülkücü Kuruluşlar İddianamesi, Ankara, Çankırı, Kastamonu İleri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, Evrak No: 1980/7040, Esas No: 1980/7040, Karar No: 1981/600, s. 130.

³⁷²“Rifat Baykal (1924-2000), Milli Birlik Komitesi Üyesi (27.05.1960–13.11.1960), 13. Dönem CKMP Mardin milletvekilidir. R. Baykal, aynı zamanda 14’ler gurubunda da yer almaktadır.” TBMM Albümü, II (1950-1980), 2. Baskı, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara 2010, s. 879.

³⁷³ Sadi Somuncuoğlu ile 12 Temmuz 2017 tarihinde yapılan görüşme; Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 260; Ülkücü Komando Kampları, AP Hükümetinin..., s. 16.

³⁷⁴“Kamplar Açılmaya Başlandı.”, Devlet, 15, 14 Temmuz 1969, s. 4-5.

³⁷⁵Dünder Soylu, Komando Sorunu, Dağarcık Neşriyat, Ankara, 1975, s. 27-28; “Komandolar”, Devlet, 3, 21 Nisan 1969, s. 4; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket...,III, s. 8; Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 47-48; “Ülkücü gençlerin eğitim kampları dediği, gençleri fikri, kültürel ve sportif faaliyetlerle bir izci kampı benzerinde eğiten kamplara ‘Komando Kampları’ ismini verenler solcular olmuş Cumhuriyet ve Ant’ın haberlerinde ‘Komando

gençlik ve bazı siyasi çevreler, komandoların bir örgüt olduğu konusunda ısrarcıydılar. Bu duruma örnek olarak Hitlerin Fırtına Birliklerini, Mussolini'nin Kara Gömleklileri gibi A. Türkeş'in de komandoları teşkil ettiğini, sokak çatışmalarını körüklediğini sol eğilimli olanlara karşı şiddet eğilimi içerisinde örgütlenildiğini iddia etmişlerdir.³⁷⁶ Komando kamplarına solun saldırısı uzunca bir süre devam etti. Bu eleştirilere CHP lideri İnönü de "bu faşist komandalara, gösterilen hoşgörü tehlikeli olmaktadır" sözleriyle katıldı.³⁷⁷ Hükümetin kamplarla ilgili herhangi bir işlem yapmamasından dolayı kamplar Adalet Partisiyle de ilişkilendirildiler. Alpaslan Türkeş, üniversitelerde yaşanan sol olayları Başbakan Demirel'e açmış, hatıralarında yer aldığı üzere ona şunları söylemişti: "Bunlar (solcular) çok taşkınlık yapıyorlar. Yürüyüşler düzenliyorlar, mitingler düzenliyorlar, üniversitelere yuvalanıyorlar. [...] Siz iktidar partisisiniz. Belki bazı tedbirler almakta iktidar olduğunuz için yavaş hareket etmek ihtiyacını duyabilirsiniz. Ama biz, muhalefet partisiyiz. Bölücülüğü, Marksist teşkilatlanmayı, özellikle üniversitede baskı kurulmasını, boykot ve işgal yapılmasını memleket için tehlikeli sayıyoruz. Bunlara karşı gençleri uyarmayı düşünüyoruz. Bunlar masum öğrenci hareketleri değildir."³⁷⁸ Bu ifadelerden, ülkücü gençliği sol hareketlere karşı örgütlenmede AP ve MHP'nin bir mutabakata vardıkları iddiasında bulunulabilir. Komando Kampları hakkında ciddi bir takibat yapılmamış olması, üstelik solcu öğrencilerin sık sık "polis ülkücülerle birleşerek bize saldırıyor" şeklindeki şikâyetleri de bu iddiayı güçlendirmektedir.³⁷⁹ 18 Ağustos 1968 tarihinde CKMP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş, kamplarla ilgili yapılan eleştiriler üzerine bir açıklama yapar ve şunları söyler: "Gençlik Kolları çeşitli sportif ve kültürel faaliyette bulunuyorlar. Bu arada kendilerine judo da öğretiliyor komünistler memleketi sahipsiz sanıp da sokak hâkimiyetini kuramazlar. Onların anlayacağı dilden konuşacak memleketçi, milliyetçi çocuklar vardır. Bunun için gençlerimizi mücadeleciler olarak yetiştiriyoruz. Gençlerimiz memleket vazifelerine hazırlıklı bulunuyorlar, bulunacaklardır."³⁸⁰ 1970 yılına kadar açılan bu eğitim kamplarında yaklaşık yedi bin³⁸¹ civarında ülkücü genç, Genel Başkan Yardımcısı Dündar Taşer, Gençlik Kolları Genel Başkanı Sadi Somuncuoğlu ve Genel İdare Kurulu Üyesi Rifat

---

Kamplarında sağcı militanlar yetiştiriliyor.' denilerek bunlardan duyulan korku dile getirilmek istenmiş, ardından yasal olmadıkları gerekçesi ile kanuni takibat istenmişti." Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 260.

³⁷⁶Dündar Soylu, a.g.e., s. 46.

³⁷⁷Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., III, s. 38-39.

³⁷⁸Hulusi Turgut, a.g.e., s. 400;

³⁷⁹Sadi Somuncuoğlu ile yapılan görüşmede öğrenci olayları esnasında polisin milliyetçi gençlere karşı sempati duydukları ifade edilmiştir.

³⁸⁰Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 49; Dündar Soylu, a.g.e., s. 29; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., III, s. 7.

³⁸¹Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., III, s. 6; "Milli Hareket Dergisi kuruluşundan 1970 yılına kadar geçen üç yıllık sürede kamplarda on bine yakın gencin eğitim gördüğünü yazar." Milli Hareket, 50, Eylül 1970, s. 5.

Baykal nezaretinde Ankara ve İzmir başta olmak üzere memleketin değişik bölgelerinde bulunan kamplarda eğitime tabi tutulmuşlardır.³⁸²

Bu komando kamplarından biri de Malatya'nın Pınarbaşı mevkiinde kurulan kamptır. Kampın kuruluşunu organize eden isim aynı zamanda MHP'nin Malatya'daki gençlik kollarında görev alan İsmail Nacar'dır. MHP'nin Genel İdare Kurulu üyesi olan ve adı Ahmet Emin Yalman suikastıyla duyulan Hüseyin Üzmez, İsmail Nacar'ı telefonla arayarak bir kamp kurulması konusunda kendisine telkinlerde bulunmuştur. Nacar, konuyu aynı suikasttan yargılanan MHP Malatya İl Başkanı Şerif Dursun ve o dönem kaymakam adayı olan Arif Köndel'e açtığında kampın masraflarını taahhüt etmeden açılması konusunda fikir birliğine varılmıştır. İsmail Nacar kampın açılmasıyla ilgili devamında şunları aktarıyor: "Söğütlü Camii'nde tanıştığım birisi, kamp kurmam konusunda ısrar ediyordu. 30-35 yaşlarında gözüken bu adam, Hitler'in 'Kavgam' adlı eseri ile Mussolini'nin 'Kara Gömlekliler İhtilali' adlı kitaplarının kısaltılmış baskılarının da içinde olduğu bir koli kitap getirmişti. Kampın masraflarını esnaftan temin edeceğini söyleyince, önerisini kabul ettim. Nihayet 20-25 arkadaşı organize ederek, 1969 yılında Malatya'da komando kampını kurduk. Çadırlar içinde yatıp kalkan arkadaşlarımıza, mavi gömlekler giydirmiştik. [...] Camide tanışıp kamp masraflarımızı karşılayan o zat, adını dahi bilmediğim o zat, ısrarla 'Silah kullanmayı öğrenmek sünnettir.' diyerek ısrar etse de dizginler benim elimde olduğu için kampta sadece sportif ve kültürel faaliyetler yapmaya başladık. Hiç unutmam, kampın on beşinci günüydü. Hükümet Konağı'nın önündeki İnönü heykelinin yanından geçerken, resmi elbiseler içinde bir subayla karşılaştım. Birbirimizin yüzüne bakınca, büyü bozuldu. Meğer kamp organizatörüm bir yüzbaşımış."³⁸³ İsmail Nacar'ın anlattıkları, 1959 ile 1971 yılları arasında Türkiye'de görev yapan CIA'nın Türk asıllı elemanı Ruzi Nazar'ın anlattıklarıyla birleştirildiğinde komando kamplarının kim veya kimler tarafından ne amaçla kurulduğu daha net ortaya çıkmaktadır. "DP'nin iktidar olduğu yıllarda ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki rekabet sert bir şekilde sürüyordu. Türkiye'nin güvenliği Moskova tarafından ciddi olarak tehdit ediliyordu. Böyle bir ortamda uluslararası ilişkiler konusunda yeterli tecrübeye sahip olmayan DP hükümeti, ABD ile ilişkilerde iyi niyetle de olsa teslimiyetçi bir siyaset izledi. [...] DP döneminde Türk güvenlik kuruluşları ile ABD arasında bir iş

³⁸²Ülke genelinde açılan bu kampların yerleri, kampa katılanların sayıları ve kampın eğitim programı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ülkücü Komando Kampları, AP Hükümetinin 1970'te hazırlattığı MHP Raporu, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 14-19; T. Feyzoğlu, a.g.e., s. 61-64; Dündar Soylu, a.g.e., s. 36-37; Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 260; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., III, s. 15; Engin Höke, a.g.e., s. 38.

³⁸³İsmail Nacar, Gördüğüm Derin Devlet ve Neo Havaşçı Fetö, Kitaparası Yayınları, İstanbul 2018, s. 13-15.

birliği başlamıştı. Amerikalılar Türkiye İçişleri Bakanlığı'nda 'Yıkıcı Eylemlere Karşı Ortak alışma Bürosu' adı altında bir büro kurmuştur. Bu büro 27 Mayıs'tan sonra Başbakanlık Müsteşarı olan A. Türkeş tarafından kapatılmıştır. Bunun zerine ABD Büyükelçiliği Birinci Sekreteri William H. Doyle, A. Türkeş'i makamında ziyaret ederek büronun tekrar açılması ricasında bulundu. A. Türkeş ise ona 'komünizmle mücadele için ortak çalışmaya evet, İçişleri Bakanlığındaki CIA bürosuna hayır' yanıtını vermiştir. William Doyle, 21 Temmuz 1960 tarihli 'Türk Milli Polisiyle Resmileştirilmiş İş Birliği' başlıklı gizli damgalı mektubunda CIA ile Türk güvenlik kuruluşları arasındaki iş birliği hakkında detaylı bilgi vermektedir."³⁸⁴ Ruzi Nazar'ın bu anlattıklarından hareketle bu kampların ABD ve NATO'nun komünizmle mücadele kapsamında Türkiye'yle birlikte özel hari askerler üzerinden yürüttüğü ortak bir operasyon olabileceği iddialarını gclendirmektedir.

Ankara Cumhuriyet Savcılığı, komandolarla ilgili demeç veren CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in bilgisine başvurulmak üzere, 10 Ocak 1969 Cuma günü savcılığa davet etmiştir.³⁸⁵ CKMP Genel Başkanı Türkeş, bu konuda yaptığı açıklamada savcılığın çağrısına uymayacağını, ancak Anayasa Mahkemesini muhatap alacağını partisinin anayasa kanunları çerçevesinde hareket ettiğini ve komando tabirinin partisinden dışındaki kimseler tarafından icat edilerek CKMP'ye mal edildiğini söyler. CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ayrıca parti teşkilatına gönderdiği bir genelgede partinin komando kursları değil, sadece gençlik dinlenme, eğitim ve spor kursları atuğunu komando yetiştirilmediğini belirterek açılan soruşturma hakkında da şunları söyler: "Bir partinin genel başkanı, üzerinde aynı zamanda milletvekilliği dokunulmazlığı varken ifade verilmek üzere savcılığa çağrılması adalet makamlarının partizan maksatlara alet edildiğinin açık delili olacaktır. Genel başkan, parti ile ilgili işlerden dolayı ancak Anayasa Mahkemesi ile muhatap olur. Milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmadan da savcılık kendisini hiçbir hususta ifade vermeye davet edemez."³⁸⁶ A. Türkeş'in, parti teşkilatlarına gönderdiği bu genelgede komünizmle mücadeleye yönelik partinin ve bağlı teşkilatlarının üzerine düşen görev; gençlerin komünizm tehlikesine karşı bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi olduğu üzerinde durmuştur. "CMKP, daima anayasa ve kanunlar çerçevesinde meşru siyasi faaliyet göstermeyi kutsal bir vazife saymaktadır. CKMP, komünizmin Türkiye için yıkıcı, en büyük tehlike olduğu kanaatinde-dir. Bunun için komünizmle mücadele etmek, CKMP'nin kabul ettiği başlıca esaslardandır. Gençliğin kahve köşelerinde, kumar masalarında, diskoteklerde,

³⁸⁴Enver Altaylı, Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu, 6. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2016, s. 352-355.

³⁸⁵"Türkeş Savcılığa ağırıldı.", Milliyet, 11.01.1969, s. 1.

³⁸⁶Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 54.

fuhuş yuvalarında ve meyhanelerde çürümemesi için tedbir almak, CKMP'nin başlıca milli vazifesidir. Türkiye'nin milli birliğini ve bütünlüğünü parçalamayı ve yabancı emellere uşaklık etmeyi gaye edinen komünizm akınlarına karşı gençlerimizi uyarmak komünist hareketlerine karşı çıkmak sokak kavgalarını karşılamak için memleket çocuklarını bilgili kılmak CKMP'nin görevidir.”³⁸⁷

CKMP adının değiştirilip, MHP adının alınacağı 8-9 Şubat 1969 yılındaki Adana Kongresinde Alparslan Türkeş yaptığı konuşmada “komandolar” konusuna değinerek özetle şunları söylemiştir: “Şimdi son aylarda çok konuşulan bir meseleye gençlik hareketlerine de kısaca dokunacağım önce şunu belirteyim aşırı solu ve ortanın solunu tutan gazetelerin yazdıklarından hiçbirisi doğru değildir. Gençlerimizin saldırgan oldukları yolundaki iddialar yalandır iftiradır. Bizim milli doktrinimiz her şeyden önce insan sevgisini, Türklük sevgisini esas almaktadır. Gençlerimizin sebebiyet verdiği hiçbir kavga olmamıştır. Solcular ve milliyetçilik düşmanları, şuurlu milliyetçi gençliğin 9 Işık fikirleri etrafında bir çığ gibi büyümesinden ve karşı çıkılmaz bir hızla güçlenmesinden ürkmüşlerdir. Önce fikir mücadelesini denemişler fakat başarı gösteremeyince her zaman adetleri olduğu üzere kavga çıkarmanın yollarını aramışlardır. Gençlerimiz kendileri için değil yoluna baş koydukları büyük Türk milletinin varlığını korumak için mukabele etmişlerdir. Tarihin en gaddar emperyalizminin uşaklığını yapmakta olan komünistler karşılarında milliyetçi Türklüğün büyük ruhu ile dolu genç bozkurtları görünce şaşkına dönmüşlerdir. Bozkurtlarımız kimseyi tahrik etmemişler ve rahatsız etmemişlerdir. Daima kanunlara saygılı, milli ahlaka bağlı hareket etmişlerdir. Komünistlerin bazılarının dövüldüğü, köksüz fikirlerinin daha üstün milli fikirler tarafından baskıya alındığı doğrudur. Fakat kimler dövülmüştür? Türk milletini köleleştirmek isteyenlerin aletleri olanlar Türk'ün Allah'ına sövenler tarihi ile alay etmeye yeltenenler dövülmüştür. Gençlerimizin meşru savunma haklarını kullanmaktan ibaret olan davranışlarına asla gölge düşürülemez milli varlığımızı tehdit eden komünizm, bölgecilik, mezhepçilik gibi tehlikeler karşısında Türk gençliğinin susması demek tüm Türklüğün tarih sahnesinden silinmesi demektir.”³⁸⁸ şeklindeki konuşmasıyla milliyetçi gençlerin, komünizmle olan mücadelelerini haklı ve yerinde bulduğunu dile getirerek, bu konunun Türk milleti için bir var olma mücadelesi olacak kadar önemli olduğunu belirtmiştir.

MHP'nin Türkçülük-Turancılığı öngören ve bunu kendisine ülkü edinen bir parti haline gelmesinden, Türkiye'deki birçok il ve ilçelerde parti gençlik kollarına, partiye bağlı

---

³⁸⁷Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 55.

³⁸⁸Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 55-57.

dernek ve kuruluşlara komando kampları açtırarak bu kamplarda yetişen gençleri, MHP'nin bir vurucu kuvveti haline getirmesinden sonra bilhassa İstanbul, Ankara ve İzmir illeri başta olmak üzere, ülke genelinde öğrenci hareketleri, yeni bir safhaya girmiş, sağ-sol mücadelesi halini almıştır. İki taraf arasındaki bu mücadele zaman zaman kanunsuz sokak gösterilerine, karşılıklı fiziksel saldırılara ve ölümlü sonuçlanan silahlı çatışmalara kadar varmıştır. 1968 yılının yaz aylarında Ankara ve İzmir'le başlayıp daha sonra ülkenin birçok şehrinde açılan bu komando kampları 1970 yılının son aylarına kadar faaliyetlerine devam etmiştir.

1965 seçimlerinde TIP'in on beş milletvekili ile meclise girmesiyle birlikte, solda demokratik ve parlamenter yollarla iktidara gelme ihtimali güç kazandı. Fakat 1968 olaylarının başlaması ve ardından gelen 1969 seçimlerinden partinin sadece iki milletvekili çıkarması, sol grupların legal yollarla iktidara gelme ümitlerini sona erdirdi. Ülkede sol bir rejim kurma iddiasından vazgeçmeyen sol gençlik örgütleri, bu tarihten itibaren farklı bir mücadele yolu seçerek silahlı terör örgütlerine dönüşmüşlerdir. Amaçları iktidara karşı bir silahlı mücadele verip, ülkede sosyalist bir rejim kurmak ya da sosyalist rejimi kurmasını ümit ettikleri cuntaya darbe ortamını hazırlamaktır. Sol grupların bu zor kullanarak iktidarı elde etme planları özellikle Ülkücü Hareketin en güçlü olduğu 1968-1971 yılları arasında hareketin lideri olan Alparslan Türkeş tarafından neden düşünülmemiştir. Bu sorunun cevabı Alparslan Türkeş'in farklı yer ve zamanlarda verdiği röportaj, demeç ve söylevlerinin satır aralarında yer almaktadır. Albay Talat Aydemir'in 21 Mayıs 1963'teki başarısız darbe girişiminden³⁸⁹ sonra mahkemede ifadesi alınan Alparslan Türkeş'in, demokratik yönetimleri darbe yoluyla ele geçirme konusundaki düşünceleri şöyledir: "27 Mayıs'tan sonra ihtilal fikrine cephe aldım. Arkadaşlarımla fikri de buydu. Bu düşüncenin sebepleri; 27 Mayıs'tan evvel memleketin, içindeki buhrandan kurtulması için bir askeri müdahale her şeyi halledecek bir çare olarak sanılmıştı. Fakat 27 Mayıs'tan sonra karşılaştığımız meseleler ve hâsıl olan realite böyle müdahalelerle kısa yoldan işlerin halledilmeyeceğini ortaya koymuştu. Diğer bir husus, sık sık yapılan ihtilaller memleketi harap eder." şeklindeydi.³⁹⁰ Yine aynı yıllarda Tercüman Gazetesine verdiği bir röportajda "Bugün, değil hazırlamak ve yapmak, ihtilali düşünmek bile vatana ihanet olur. [...] İhtilal, yapacak başka bir şey kalmayınca başvurulacak son çaredir ve ancak bu şartlar altında meşru olur. Sık sık yapılan ihtilaller, devletlerin dünya üzerindeki itimat ve prestijlerini sarsar. Türkiye, şu anda demokrasi ve kalkınma yolunda ilerlemektedir. Bir ihtilal bu gidişi durdurabileceği gibi

---

³⁸⁹"Darbeye teşebbüs edenlerin hepsi dün ele geçirildiler. Harekâtı anlatan İnönü 'Ordu anayasayı müdafaa etti dedi.', Milliyet, 22 Mayıs 1963, s. 1,7.

³⁹⁰Alparslan Türkeş, 27 Mayıs, 13 Kasım..., s. 147-148.

milletin ve memleketin felaketi olur. Bütün dünya devletleri Türk hükümetine olan güvenlerini kaybederler.”³⁹¹ A. Türkeş’in böyle düşünmesine rağmen neden bir darbenin içinde yer aldığı sorusuna ise yine kendisi “Kaçınılmaz olan bir ihtilalin içinde olmayı, dışında kalmaya tercih ettim.” şeklinde cevap vermiştir³⁹². Ordunun ülke yönetimine müdahale etmesini, bir memleket için intihar olduğunu ifade eden A. Türkeş, “Millet iradesinin her şeyin üstünde tutulmasını ve ona herkes tarafından saygı ve itaat gösterilmesini bir selamet yolu olarak gördüğünü” ifade etmiştir.³⁹³ Bu maksatla A. Türkeş, ordunun siyasetle olan ilişkisini ve siyasete müdahalesini şöyle değerlendirmiştir. “Ben ordunun politika dışı kalması görüşündeyim. Atatürk’ün de bir gelenek olarak orduya tavsiye ettiği çok eskiden beri bu olmuştur. Binaenaleyh, bunu tasvip etmiyorum, ayrıca da bir siyasi partiyi tutup onunla beraber olmayı, diğer bir partinin iktidarına karşı hareket yapmayı da Türk Silahlı Kuvvetleri’nin şerefine uygun görmüyorum. Çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri birliği, beraberliği temsil eden bir kuvvettir. Herhangi bir partiyle iş birliği yapıp, milletin yarısından çoğunu temsil eden diğer bir partinin üstüne yürümesi, onun iktidarını devirmesi, o partiye karşı hareket etmesi milli birliği zedeler.”³⁹⁴ veya bir gazeteye verdiği demeçte söylediği “Her gün ihtilalin yapılması Türkiye’ye zarar verir. Bundan böyle askerin politikanın dışında eğer memlekete hizmet etmek istiyorsa ya mevcut partilerden birine girmeli ya da yeni bir parti kurmalıdır.”³⁹⁵ 1965 yılında Yeni Gazete adına A. Türkeş ile röportaj yapan dönemin ünlü gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman, Türkeş’in darbeye bakışını ve demokrasi anlayışını şöyle aktarır. “İtiraf edeyim Alparslan Türkeş’e demokrasiyi bir engel diye kabul eden, daha fazla ve hızlı sonuç almak için totaliter nitelikte kestirme yollar aramaktan çekinmeyen bir politika adamı diye damga vurmuştum. [...] Totaliter bir gidişi kestirme bir yol sanıp demokrasiye tercih edenler var. Siz bu gibiler hakkında ne düşünürsünüz? ‘Benim görüşüme göre esas olan demokratik yoldur. Halka dayanmayan, halk tarafından benimsenmeyen hiçbir teşebbüs verimli olamaz.’ [...] A. Türkeş’in yanından şu kanaatle ayrıldım ki kendisi ve arkadaşları, yurt dışında geçirdikleri zaman zarfında yeni dersler öğrenmişler, rejimin çerçevesi içinde vazife görmenin lüzumuna inanmışlardır.”³⁹⁶ Bu düşünceleri doğrultusunda Alparslan Türkeş, siyasete girmesiyle birlikte darbeci subay kimliğini bir kenara bırakıp ülkeyi yönetmenin demokratik değerler

³⁹¹Metin Turhan, *Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan...*, s. 3-4.

³⁹²Alparslan Türkeş, 27 Mayıs, 13 Kasım..., s. 22.

³⁹³Alparslan Türkeş, 27 Mayıs, 13 Kasım..., s. 115.

³⁹⁴Alparslan Türkeş, 27 Mayıs, 13 Kasım..., s. 21-22.

³⁹⁵Metin Turhan, *Başbuğ Türkeş, Kripto Kitaplar*, Ankara 2014, s. 116.

³⁹⁶Hakkı Öznur, a.g.e., I, s. 649-652; Metin Turhan, *Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan...*, s. 12-14.

üzerinden siyasete katılmakla gerçekleşeceğine inanmaktadır. Bu sebeple Alparslan Türkeş, 1960'ların sonlarına doğru büyük bir kitlesel güç haline gelen ülkücü gençliği, sol örgütlerin silahlı mücadele ya da askeri cuntaya zemin hazırlamak gibi demokrasi dışı yollarla iktidarı devirmeye yönelik faaliyetlerde değil; aksine yasaların belirlediği sınırlar içerisinde demokrasiye uygun bir siyasi çizgide tutmuştur.

3.4. Milli Türk Talebe Birliği (MTTB)

Cumhuriyet tarihinin en eski öğrenci derneği olan Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), 4 Aralık 1916 tarihinde Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) öğrencileri tarafından kurulmuştur.³⁹⁷ Dernek, 1929 yılında bir grup milliyetçi genç tarafından yeniden organize edilerek, Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönem Türkiye'de öğrenci derneklerini temsil eden tek kuruluş olan MTTB, birçok uluslararası toplantıya katılmıştır.³⁹⁸ MTTB, Cumhuriyetin kuruluş yılları boyunca yeni kurulan devletin temel değerlerini benimsemiş, Atatürk ilke ve inkılaplarının savunucusu olmuştur. Tek parti döneminde siyasi iktidarla uyum içerisinde hareket eden MTTB'de, 1930'lu yıllarda Türkçülük düşüncesi öne çıkmıştır.³⁹⁹ Tabii bu dönem Türk milliyetçiliği kültürel bir kimlikle kurgulanıyordu. 1928 yılında başlatılan "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasının etkileri devam ediyor, Türk kültürü milli kimliğin vazgeçilmezi olarak kabul ediliyordu.⁴⁰⁰ Bu milliyetçi eğilimin bir göstergesi olarak 1933 yılında yapılan kongrede, Ayyıldız içinde Bozkurt sembolünün, derneğin amblemi olarak kabul edilmesi gösterilebilir.⁴⁰¹ MTTB'ye mensup gençlerin ortak, milli ve vatansever duygulara sahip olmaları ve bu duygularla hareket etmeleri, onları memleket meseleleri karşısında milliyetçi bir duruş sergilemeye yönlendirmiştir.

---

³⁹⁷"Darülfünun gençleri 1916 yılında gençliğin, ülkenin içerisinde bulunduğu kötü duruma tepkilerini örgütlü ve bilinçli bir şekilde yürütmek, üniversite gençliğinin ülkenin politik ve askeri geleceği hakkında karar alma süreçlerine etkin katılımını sağlamak ve özellikle Balkanlarda meydana gelen toprak kayıplarına tepki gösterebilmek amacıyla Milli Türk Talebe Birliği'ni kurdular.", Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, Türkçülükten İslamcılığa Milli Türk Talebe Birliği, Vadi Yayınları, Ankara 2008, s. 34; <http://www.mttb.org.tr/sayfalar/tarihce/94> Erişim Tarihi: 17.10.2018

³⁹⁸"1926'da Roma'da, 1927'de Paris'te toplanan uluslararası öğrenci kongresine Balkan Öğrenci Federasyonu temsilcisi sıfatıyla birlik başkanı İbrahim Ökten katılmıştır. Ayrıca Ökten 1928'de Peşte'de toplanan öğrenci kongresine de Balkan Öğrenci Federasyonunun genel sekreteri sıfatıyla katılmıştır.", Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., II, s. 44.

³⁹⁹M. Çağatay Okutan, Bozkurt'tan Kur'an'a Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) 1916-1980, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 25-26; <http://www.mttb.org.tr/sayfalar/tarihce/94> Erişim Tarihi: 18.10.2018; Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, a.g.e., s. 62.

⁴⁰⁰Tamir Bora, Kemal Can, a.g.e., s. 34.

⁴⁰¹Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., II, s. 45.

MTTB, 1930'lerden itibaren yaşanan her siyasi ve sosyal meselede milli duygularla hareket etmiş, olaylara milliyetçi bir tavırla dâhil olarak, toplum genelinde ses getiren geniş katılımlı gösteriler düzenlemiştir. 1930'lu yıllar MTTB'nin sol karşıtlığının da başlangıç yıllarıdır. Zaten oldukça etkisiz olan solun karşısında söz konusu karşıtlığın çok güçlü olması da beklenemezdi. Buna rağmen, “kızıl düşman” nitelemesi bile, bir başlangıç olsa dahi, sol karşısında ilerleyen yıllarda alınacak tavrın ipuçlarını verir nitelikte oldu. Sonraları daha da büyüyerek had safhaya ulaşacak olan bu düşmanlık, derneğin itici gücü olmuştur.⁴⁰² MTTB, başından itibaren, bir sağ örgütlenmeden bekleneni yapmış, ideolojik duruşunu, söylemini ve eylemlerini sağın geleneksel tercihini esas alarak şekillendirmiştir. Üstelik bu duruş, uzun bir süre, solu hiç anlamadan veya bilmeden gerçekleşmiştir.⁴⁰³ Bu yıllarda MTTB'lilerin milli duygularını tetikleyen birçok olay yaşandı. Bulgaristan'da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Razgrad kasabasında fanatik Bulgar gençlerinin Müslüman mezarlığını tahrip etmesi, Türkiye'de MTTB'li gençler tarafından protesto edilmiş, olay ülke gündeminde Razgrad hadisesi olarak yer almıştır.⁴⁰⁴ Yine benzer milliyetçi bir tepkiyle karşılanan diğer bir olay İstanbul'da faaliyet gösteren yabancı kökenli Vagon Li şirketinin sebep olduğu olaylardır. Bir Türk çalışanın şirkette Türkçe konuşması üzerine şirket müdürünün buna tepki gösterilmesi sonrası, olay gazetelerde yayınlanınca milliyetçi gençler tarafından duyulmuş ve bir araya gelen MTTB'li gençler “Arkadaşlar! Türkiye bir sömürge değildir. Türkiye'de Türkçeden başka bir dilin hâkimiyeti olmaz. Dilimize saygı göstertmesini biliriz.” şeklinde bir açıklama yaparak “Yaşasın Türkiye, kahrolsun emperyalizm” sloganlarıyla İstanbul sokaklarında olayı protesto eden yürüyüşler yapmışlardır.⁴⁰⁵ MTTB, Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı konusunda da yine sessiz kalmayarak hükümetin karşı olmasına rağmen, halkın ve üniversiteli gençlerin yoğun katılımıyla büyük bir miting düzenledi.⁴⁰⁶ Hükümetin müsaade etmediği halde düzenlenen mitingin sonuçları ağır oldu ve MTTB 22 Kasım 1936 tarihinde kapatıldı. 1946 yılında, merkezi İstanbul'da olmak üzere, “Türk Talebe Birliği” adıyla tekrar kuruldu. Daha sonra yapılan müracaat neticesi bakanlar kurulu kararıyla başına “Milli” kelimesi yeniden eklendi.⁴⁰⁷ 1940'lı yıllardaki Tek Parti iktidarı

---

⁴⁰²Gökhan Atılgan ve diğerleri, a.g.e., s. 593.

⁴⁰³M. Çağatay Okutan, a.g.e., s. 80.

⁴⁰⁴“MTTB Başkanı Tefrik İleri, ‘Biz ölümlere hakaret değil, hürmet istiyoruz. Müslüman Türk'ün mezarlığına saldıran barbar Bulgar zihniyeti er veya geç bunun hesabını verecektir.’, İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 67; Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, a.g.e., s. 395; M. Çağatay Okutan, a.g.e., s. 28.

⁴⁰⁵İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 70-75; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 74-75; Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, a.g.e., s. 47-49

⁴⁰⁶Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., II, s.46-47; İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 95-99; Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, a.g.e., s. 52-54.

⁴⁰⁷<http://www.mttb.org.tr/sayfalar/tarihce/94> Erişim Tarihi: 18.10.2018.

döneminde özellikle savaşında etkisiyle Türkiye'deki milliyetçilik hareketlerine yönelik birtakım baskılar oluşmaya başlamıştı. Gençliğin bu baskılar sonucundaki öfke patlaması, beraberinde Tan Gazetesi olaylarını getirdi. İstanbul'un çeşitli üniversitelerinde toplanan yaklaşık 2 bin kadar milliyetçi/mukaddesatçı genç; Tan, Görüşler, Yeni Dünya gibi Marksist, solcu basını protesto etmek için Beyazıt'ta toplanıp Tan Gazetesine doğru yürüyüşe geçtiler ve buraya geldiklerinde yürüyüşe katılan halkla birlikte gösterici sayısı on bini bulmuştu. Gazete önüne gelen binlerce kişi komünizm aleyhinde sloganlar atarak gazete binasına saldırdılar. Bu gösteriler sırasında komünizm aleyhinde pek çok slogan atıldılar.⁴⁰⁸ Bu eylem, MTTB'li gençlerin komünizme karşı düzenledikleri en geniş kapsamlı ve en sansasyonel eylem olmuştur. MTTB'nin düşünsel anlamda karşı olduğu konular içerisinde en uzun süreli ve en fazla tepki gösterdiği konu Türkiye'deki komünizm düşüncesi ve komünist faaliyetler olmuştur. 1947 yılına gelindiğinde bu kez DTCF olayları patlak verdi. DTCF'de ders veren, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes gibi sol görüşlü hocaların komünist eğilimli söylemleri milliyetçi gençleri rahatsız etmiş ve gençlik, hocalara karşı "Komünizm nerede görülürse ezilmelidir.", "Üniversitede komünist hocalar istemiyoruz.", "Siz ezemiyorsanız Türk gençliği ezecektir." sloganlarının atıldığı gösteriler düzenlemişlerdir.⁴⁰⁹ MTTB, 1950-1960 yılları arasındaki DP iktidarı döneminde derneklerin sayısının artması ve faaliyetlerin bu derneklere yönelmesi üzerine, önceki yıllarda olduğu gibi hareketli bir dönem yaşamamıştır.

27 Mayıs müdahalesinin ardından askeri yönetimin ve CHP'nin etkisiyle MTTB yönetimi kısa bir süreliğine sol görüşlü öğrencilerin eline geçmiştir. Fakat derneğin geçmişten gelen milliyetçi yapılanması ve Anadolu'daki şubelerin de etkisiyle 1965'te MTTB yönetimi tekrar milliyetçi/mukaddesatçı gençleri eline geçmiştir.⁴¹⁰ 1965'ten sonra sol eğilimli fakülte dernekleri MTTB bünyesine dâhil edilmeyerek dernek tam anlamıyla milliyetçi/muhafazakâr gurubun eline geçmiştir.⁴¹¹ Bu dönemde milliyetçi veya mukaddesatçı gençlerin kendi düşünce ve görüşlerinin paylaşıldığı ayrı dernek veya kuruluşlar olmadığından komünizm gibi rahatsızlık duyulan ortak konularda MTTB'nin bünyesinde birlikte hareket ediliyordu. 1960'ların sonuna doğru milliyetçi gençlerin ülkücü teşkilatlarına dâhil olmasıyla birlikte mukaddesatçı kesim MTTB'ye hâkim oldu ve bu tarihten itibaren MTTB bünyesinde birlikte hareket edilmesi durumu da ortadan kalktı. Bu

---

⁴⁰⁸Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 94-99; Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, a.g.e., s. 64-69.

⁴⁰⁹M. Çağatay Okutan, a.g.e., s. 113.

⁴¹⁰"MTTB'de dün iki grup kavga etti.", Milliyet, 25 Mart 1965, s. 1; Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s. 593.

⁴¹¹Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 17; M. Çağatay Okutan, a.g.e., s. 133-137

dönem MTTB'ye göre komünizm, yeryüzü cenneti kurmak gibi boş bir vaatle gençlerimizi kandırırken, Hıristiyan misyonerler de farklı amaçlarla ülkede faaliyetlerde bulunmaktadır. MTTB gençliği için milliyetçi düşünceler dışında kalan her türlü farklı düşünce tehlikeli ve ülke geleceği açısından zararlıdır.⁴¹² 1960'larda solun yükselişe geçmesi karşısında milliyetçi ve muhafazakâr kesimler komünizm karşısında etkili olacağını düşündükleri İslam referanslı ideolojik bir duruşu ön plana çıkardılar. İslam, “komünizmin panzehiri” olarak düşünölmeye başlandı ve soldan gelen her tehdit algısında sağın sığınağı haline geldi. Sağın tehdit olarak algıladığı cephe; Sosyalistler, komünistler, radikaller, masonlar ve Siyonistlerden oluşan oldukça geniş bir cepheydi. Bu tehdit unsurlarının içerisinde değeriendirilen herkesin ortak noktası olarak İslam karşıtlığı temel alınmaktaydı. Dolayısıyla sağın düşman kategorisini belirleyen temel unsur din olmuştu.⁴¹³

6 Ocak 1962'de ölkedeki sol örgütlenme çalışmalarına karşı İstanbul Üniversitesi gençleri Taksim meydanında toplanarak “Türk genci komünizme karşı uyanık ol.” cümlesiyle biten bir bildiri okudular.⁴¹⁴ Bu olaydan birkaç gün sonra 10 Ocak'ta Ankara MTTB binası önünde toplanan gençler bir bildiri daha okudular. Bu bildirin ana fikri “Türkiye'yi bölmek ve parçalamak isteyen Moskof uşakları o kirli emellerine ulaşamadılar, ulaşamayacaklar. Karşılarında milliyetçi Türk gençlerini bulacaklar.” sözlerinde saklıydı.⁴¹⁵ 13 Ocak'ta Tandoğan meydanında toplanan milliyetçi gençler, komünizmi ve bölücülüğü tel'in eden bir miting düzenlemişlerdir.⁴¹⁶

MTTB'nin öncülüğünde 20 Mart 1966 günü Taksim meydanında yüzden fazla öğrenci, işçi ve esnaf kuruluşunun katılımıyla komünizm tehlikesine karşı bir miting düzenlendi. “Komünizmi kınama ve halkı dalgınlıktan uyarma” mitingi on binlerce kişinin katılımıyla gerçekleşti. Yeni İstanbul Gazetesi'nin 21 Mart 1966 tarihli nüshasında mitingde söylenenlerle ilgili şu satırlar yer almıştır: “Komünizm sefalettir. Hürriyetin olmadığı yerde insan sevgisi yoktur. Komünizmi yok eden tek kuvvet İslamiyet'tir. Komünizmin maskesi sosyalizmdir. Türk köylüsü tarlan da dâhil her şeyin alınacak, bir ırgat olacaksın. Türkiye'de kızıklar yaşayamaz; Kızıl köpekleri havlatmayacağız. Komünizmle mücadele etmek Allah'a ibadet etmek kadar sevaptır. Su uyur komünizm uyumaz. Her komünist vatan hainidir.

---

⁴¹²Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, a.g.e., s. 39.

⁴¹³M. Çağatay Okutan, a.g.e., s. 153.

⁴¹⁴“Taksim'de bir miting yapıldı.”, Milliyet, 7 Ocak 1972, s. 1; Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, a.g.e., s. 75

⁴¹⁵“Bozgunculara, komünistlere ve gericilere gençlik “Son İhtar” mitingi yaptı.”, Milliyet, 11 Ocak 1962, s. 1,5.

⁴¹⁶“Ankara mitinginde bazı hadiseler oldu.”, Milliyet, 14 Ocak 1962, s. 1,5.

Komünizm insanları hayvanlaştırır. Türkoğlu benliğine dön, Domuzdan post, Moskoftan dost olmaz, Anneniz Katerina mı? Komünistlere ölüm.”⁴¹⁷

1968 yılına gelindiğinde sol görüşlü gençlerin sürüklediği gençlik olayları önceki senelere göre artış göstermiş, ülkücü teşkilatların da bu dönem kurulmalarıyla birlikte olaylar tırmanışa geçmiştir. Solcu gençler hükümet politikalarını, ABD’yi, NATO’yu ülke genelinde çeşitli gösterilerle protesto ederken, milliyetçi/mukaddesatçı gençlerde onların savunduğu ideolojiyi, komünizmi hedef alıyor, her fırsatta “Komünizmi Tel’in”, “Komünizmi Kınama” veya “Anti-komünizm” adalarıyla komünizm karşıtı gösteriler düzenliyorlardı. MTTB’nin de bu dönem düzenlediği gösterilerin neredeyse tamamı komünizm karşıtı gösterilerdir. Sosyalist öğrenci örgütlerinin düzenlediği uyanış mitinglerine karşı, MTTB liderliğindeki sağ görüşlü öğrenciler de şahlanmış mitinglerini düzenlemişlerdir.⁴¹⁸ MTTB öncülüğünde 3 Mart 1968 tarihinde İstanbul’da bir anti-komünist miting düzenlendi. Bu miting komünist grupların düzenlediği uyanış mitingine bir cevap niteliğindedir.⁴¹⁹ Mitingden önce MTTB Genel Başkanı İsmail Kahraman, düzenlenen basın toplantısından bazı satırbaşları şunlardır. “Son hadiseler ve fikri atmosferin takip ettiği seyir dolayısıyla, fikirlerimizi ve kararlarımızı duyurmak üzere sizleri davet etmiş bulunuyoruz. Memleketimizde komünizm faaliyeti maalesef kesif (yoğun) bir hal almıştır. Yeraltı çalışmaları sokaklara dökülmüştür. Komünist faaliyetler rejimi tehdit etmek istemektedir. Bu faaliyetleri yürütmek isteyenler vatan hainidir. Maalesef bu çatlak sesler Türk Parlamentosunda dahi çıkmaktadır. Türk Milleti, köylüsü, şehirlisi, genci, ihtiyarı ile bir fikir etrafında kenetlenmiştir. Bu da komünizmi kahretmektedir. [...] Bütün vatandaşlarımız, anti-komünist bir cephe birliği ve beraberliği içindedir ve rejime bağlıdır. Komünist kundakçılar, vatanın huzurunu bozmak için var güçleri ile çalışmaktadırlar. Her hadise bir ihtilal öncesi zemininin hazırlanmasına vesile ittihaz (düşünme) edilmek istenmektedir. [...] Bilmelidir ki, Kızıl fırtına bulutlan vatansever Türk gençliğinin fikir silsilesi ile Türk halkının gücü ile dağılmaya mahkûmdur. Meşru kuvvetler, Moskova ve Pekin’den tahrik ve idare edilen robot yer altı kuvvetlerini silip süpürecektir. Türkiye’yi sola kaydırmağa kimsenin gücü yetmeyecektir. Türkiye asla sosyalist olmayacaktır.

⁴¹⁷Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., II, s.57.

⁴¹⁸“MTTB Genel Başkanı İsmail Kahraman dün yaptığı basın toplantısında; ‘Üniversitelisi, işçisi ve halkı ile Türkiye’yi temsil eden bütün anti-komünist, milliyetçi ve mukaddesatçı teşekküller Türkiye’nin gerçek sesini son bir ikaz olarak duyacaktır. Türk’ün şahlanmışını dile getirecektir.’ demiştir.”, Milliyet, 01.03.1968, s. 3; Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 236-237; Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e, s. 593; Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, a.g.e., s. 206-207.

⁴¹⁹“Şahlanmış mitinginde solculara çatıldı.”, Milliyet, 4 Mart 1968, s. 1,7.

Cumhurbaşkanımız Sayın Cevdet Sunay'ın dediği gibi, 'Anayasamız sosyalizme kapalıdır.' Sosyalizme kapalı olan anayasa sokaklarda boy gösteren kaldırım ve salon sosyalistlerine zırh ve alet olamaz."⁴²⁰ MTTB'nin şahlanış adıyla düzenlediği anti-komünist mitinglerin ikincisi 30 Mart 1968 tarihinde Ankara'da düzenlenmiştir.⁴²¹ Mitinge MTTB ile birlikte TKMD ve CKMP Gençlik Kollarına mensup binlerce kişi katıldı. Mitingde "Komünistler Kahrolsun, Çetin Altan Moskova'ya, Müslüman Türkiye", sloganları atılmış, miting tertipleme komitesinde yer alan Mustafa Özel yaptığı konuşmada "Türk milleti Şahlanmış geliyor. Üç yıldızlı bayrak Türk milletinin üstünde dalgalanmış geliyor. Bu gelen İslam ordusudur. Esas irtica, komünistliktir."⁴²² MTTB'nin düzenlediği, TMTF, İÜTB ve Komünizmle Mücadele Derneklerinin de katıldığı komünist aleyhtarı mitinglerin bir diğeri 3 Ağustos 1968 tarihinde yaklaşık yirmi beş milliyetçi/mukaddesatçı kuruluşun katılımıyla İstanbul Beyazıt meydanında "Komünizmle Savaş Mitingi" adıyla gerçekleşti.⁴²³ Bu mitingde söylenenlerle ilgili yapılan bir gazete haberinde şu cümleler yer almaktadır. "Türkiye'nin dört bir yanından kopup gelen, genci, ihtiyarı, kadını erkeği binlerce milliyetçi, bugün Beyazıt Meydanı'nda komünizmi kargışladı (tel'in/lanet). Otuz üç milyonun sesi Beyazıt'ta komünizme karşı birleşti. Meydanı dolduran milliyetçi gençler, hep birlikte ve bir ağızdan, 'Komünizme ölüm', 'Komünistlere zemin hazırlayan üç beş solcu öğrenciye aman vermeyeceğiz', 'Komünizme davetiye çıkaran solcu kuruluş ve basına milletçe yeter diyeceğiz' şeklinde slogan atmışlardır. Daha sonra ellerinde 'Moskof uşakları asla bu vatanda kalamaz.', 'Sosyalist olmayan insan, komünist olamaz', 'İslâmiyet'in kuvveti ile ortadan kalkacaksın.', 'Yumruğumuz beyninizdedir.', 'Tipli, tipsizler, bir avuç ipsizler', 'Türkiye kıyamete kadar İslâm kalacaktır.', 'Anadolu'muz Allahsızlara mezar olacaktır.', 'Meşru kuvvetler vazifeye', 'Azgın sol, Moskova'ya defol', 'İlmin namusu anarşistlere çiğnetilemez.', 'Komünizme cihat açıktır.', 'Dağıt köpek, kudursun köpek' yazılı döviz ve pankartlar açmışlardır." MTTB'nin öncülüğünü yaptığı bu komünizm karşıtı mitingler sadece İstanbul ve Ankara'da değil, Elâzığ, Diyarbakır, Adapazarı, İzmir ve Düzce gibi Anadolu'nun değişik şehirlerinde de düzenlenmiştir.⁴²⁴

---

⁴²⁰Milli Türk Talebe Birliği, 49. Genel Kurul Faaliyet Raporu, (15 Mart 1967- 28 Nisan 1969), Tan Matbaası, İstanbul 1969, s. 108-112; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., II, s. 57.

⁴²¹"İkinci Şahlanmış miting yapıldı.", Milliyet, 31 Mart 1968, s. 1,7.

⁴²²Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., II, s. 65.

⁴²³Milli Türk Talebe Birliği, 49. Genel Kurul Faaliyet Raporu, (15 Mart 1967- 28 Nisan 1969), Tan Matbaası, İstanbul 1969, s. 125-129.

⁴²⁴Milli Türk Talebe Birliği, 49. Genel Kurul Faaliyet Raporu, (15 Mart 1967- 28 Nisan 1969), Tan Matbaası, İstanbul 1969, s 128-139; "Komünizmi Tel'in Mitingi Dün Yapıldı.", Milliyet, 4 Ağustos 1968, s. 1,7.

MTTB çatısı altında yer alan milliyetçi gençler, Ülkücü teşkilatların kurulmasıyla birlikte, süreç içerisinde bu teşkilatlara doğru yöneldiler. MTTB'nin çatışmalarla geçen 1969 kongresinden sonra milliyetçi gençlik tamamen bu teşkilattan çekilmiştir.⁴²⁵ 1974 yılında dernek ambleminde yer alan Bozkurt sembolünün yerine kitap sembolünü koyarak, ideolojik anlamda yaşadığı değişikliği sembolik olarak yansıtmıştır.⁴²⁶ 1969 kongresinden sonra mukaddesatçı gençlerin kontrolüne geçen MTTB, kapatılacağı 12 Eylül 1980 darbesine kadar geçen sürede Milli Nizam Partisi (MNP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) çizgisine yakın olacak şekilde faaliyetlerini sürdürmüştür.

3.5. Komünizmle Mücadele Dernekleri

II. Dünya Savaşının son bulup, Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla birlikte, Dünyada ve Türkiye'de yükselişe geçen komünizm karşıtlığını tarihten gelen Rus/Moskof düşmanlığıyla birleştiren milliyetçi ve mukaddesatçı ideolojiye mensup birçok örgüt kurulmuştur. "Komünizmle mücadele amacıyla kurulan bu örgütlerin, çoğu zaman farklı sağ partilerin egemenlik mücadelelerine sahne olmalarının belki de en önemli nedeni bu derneklerin dillendirdiği din, milliyetçilik, iç ve dış düşman gibi kimlik kurucu söylemlerin sıradan vatandaşları etkileme ve istenen biçimde yönlendirmede yüksek bir siyasallaştırma etkisine sahip olmalarıdır."⁴²⁷ Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği (TKMD) de amacı derneğin isminde açıkça belli olan, faaliyet gösterdiği dönemde komünizm karşıtlığı anlamında önemli işler yapmış, ismiyle müsemma derneklerden biridir. TKMD, "Soğuk Savaş" döneminde CIA tarafından kurulan, finansmanını ABD Büyükelçiliği ve bazı sermaye grupları sağlamıştır. Dernek, Türkiye genelinde mitingler düzenlemiş, komünizm aleyhtarı gösteriler yapmış, 1977 yılında işlevini yitirdiği için de kendini feshetmiştir.⁴²⁸ TKMD, ilk kez 1950 yılında Zonguldak'ta Komünizmle Mücadele Derneği adıyla kurulmuştur. Derneğin kurucuları arasında başında Nihal Atsız'ın kardeşi Necdet Sancar olmak üzere Ziya Özkaynak, Bahattin Yurteri gibi isimler bulunuyordu.⁴²⁹ Ereğli Kömür İşletmeleri ve Karabük Demir-Çelik Fabrikası işçileri arasında faaliyet gösteren dernek işçileri komünizm tehlikesine karşı uyarıcı kitap ve bildiriler yayınlamış piyesler oynatmış,

⁴²⁵"MTTB'li komandolarla mukaddesatçılar çatıştı.", Milliyet, 18 Ağustos 1969, s. 1, 11; Turhan Feyizoğlu, a.g.e., s. 18-23; Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s. 593; Tanıl Bora, Cereyanlar, s. 216-217.

⁴²⁶M. Çağatay Okutan, a.g.e., s. 192-197.

⁴²⁷Ertuğrul Meşe, Komünizmle Mücadele Dernekleri, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 152.

⁴²⁸Türkiye Büyük Millet Meclisi Fethullahçı Terör Örgütünün (Fetö/Pdy) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Ankara 2017, s. 45-46.

⁴²⁹Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., II, s. 97.

on beş günlük gazete yayınlamış 1953 yılında faaliyetlerine son vermiştir.⁴³⁰ Dernek, ikinci kez aynı amaç ve düşünce etrafında 7 Aralık 1956 tarihinde İstanbul’da Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği adıyla kurulmuştur. Dernek, kuruluş amacını tüzüğünün 2. maddesinde şöyle açıklamaktadır: “Dernek; başta komünizm olmak üzere, yıkıcı, yıpratıcı ve bozguncu fikir ve cereyanlarla mücadele etmek, milli kültürümüzü, milli ve manevi değerlerimizi korumak gayesi ile kurulmuştur. Bu maksada ulaşmak için aşağıdaki mevzularla iştigal edilir. Tarih, vatan, kültür ve kader birliği şuurunu kökleştirmek, Demokratik nizam ve insan hakları fikrini kıymetlendirmek, İctimai tesanüt fikrini yaymak, Türk vatani ve milliyeti için her türlü fedakârlıktan çekinmeyen ve bencillikten uzak mefkurecilerin çoğalmasına çalışmak, ahlak, adalet ve ananelere uygun yaşamayı ve milli mukaddesata hürmeti telkin etmek, Türk hars ve mukaddesatına aykırı cereyanlara ve komünizm afeti ile mücadele etmek.”⁴³¹ Dernek ikinci kez kuruluşunun üzerinden çok geçmeden komünizme karşı “Gençliği vazifeye davet ediyoruz, uyanık ve dikkatli olalım” başlıklı bir bildiri yayınladı. “Milliyetçi arkadaş; Nemelazımcılığı artık bırakalım. Sizlerin uyanıklığı ve hassasiyeti onları daima mağlup edecektir. Fakat henüz milli meselelerde senin kazandığın muafiyeti henüz kazanmamış toy vatan evlatları var. Komünistlerin ilk hedefi olan bu masum arkadaşları ikaz başlıca vazifendir. Unutma ve derhal bu mücadeleye katıl. Komünistlerle tek bir cephe olarak daha kesin neticeler almak gayesi ile Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği kurulmuştur. Sen de soysuzluğun, anarşinin ve hıyanetin tepesine inecek yumruklardan biri olmalısın. Bu hayırlı teşekkül sizlerin gayretiyle gelişecek, yaşayacak, vazife görecektir. Vazife seni bekliyor.”⁴³² Bu bildirinin ardından çok sayıda genç derneğin İstanbul şubesine kaydoldu. Bu dönem derneğin başkanlığını Yücel Hacaloğlu, Sekreterliğini Necmettin Hacıeminoğlu gibi milliyetçi hareketin önemli isimleri üstlenmiştir. Dernekte komünizme karşı milliyetçi gençleri fikri anlamda güçlendirmek amacıyla Peyami Safa, Cezmi Türk, Zeki Velidi Togan, İsmail Hami Danişmend, Altan Deliorman ve Tahsin Demiray gibi önemli isimler konferanslar vermişlerdir.⁴³³ 27 Mayıs 1960’a kadar aktif olan derneğin, askeri müdahaleyle birlikte faaliyetleri son bulmuştur. 27

⁴³⁰Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 112.

⁴³¹Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği Tüzüğü, Karınca Matbaacılık, İzmir 1963, s. 1.

⁴³²İlhan Darendelioğlu, Türkiye’de Milliyetçilik..., s. 318-319; Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket...,II, s. 98.

⁴³³“Peyami Safa’nın Konferansı: Komünizmle Mücadele Derneğinin tertipledeği konferansların birincisini Peyami Safa bugün eski Eminönü Halkevinde saat 15.30’da verecektir. Giriş serbesttir ve mevzu şudur: ‘Marksizm’e Bakış’, Milliyet, 8 Ocak 1957, s. 2; “Komünizmle Mücadele Derneğinin tertipledeği konferanslar: Prof. Dr. Cezmi Türk tarafından ‘Milliyetçilik Anlayışımız’ konusunda verilecektir.”, Milliyet, 15 Ocak 1957, s. 2; “Peyami Safa Konferansı: Peyami Safa tarafından ‘komünizmle mücadelenin tarihi’, Altan Deliorman tarafından ‘nasıl komünist oluyorlar.’ Konferansları verilecektir.”, Milliyet, 14 Nisan 1957, s. 2; İlhan Darendelioğlu, Türkiye’de Milliyetçilik..., s. 319-320.

Mayıs müdahalesinin ardından yükselişe geçen komünist faaliyetleri karşısında Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği, 1963 yılında İzmir’de 41 milliyetçi tarafından üçüncü kez kurulmuştur.⁴³⁴ Derneğin ikinci genel kurulunda ismi komünizmle mücadele dernekleriyle birlikte anılan, komünizm karşıtı çalışmalarıyla ünlenen İlhan Darendelioğlu genel başkan seçilmiştir.⁴³⁵ Komünizmle Mücadele Derneği’nin üçüncü kuruluşunun ardından ülke genelindeki şube sayısı 27 iken, 1965 sonrası İlhan Darendelioğlu döneminde bu sayı önce 110, 1968’de 140, 1969’da 177’ye ulaşmıştır.⁴³⁶ Derneğin kurulduğu önemli şehirlerden biri de Erzurum’dur. Erzurum Komünizmle Mücadele Derneğinin kurucuları arasında yer almış ve dernekte aktif olarak görev yapan isimlerden biri de Fethullah Gülen’dir. F. Gülen’in yurt dışı bağlantılarla ilk temasının bu dernek vasıtasıyla gerçekleştiği ve örgütünün (Fetö/Pyd) temellerini bu süreçte attığı kuvvetle muhtemeldir.⁴³⁷

Dernek yöneticileri, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’i İzmir’de evinde ziyaret ederek derneklerini tanıtmış ve C. Gürsel’e derneğin fahri başkanlığını teklif etmişlerdir.⁴³⁸ Teklifi kabul eden Cumhurbaşkanı Gürsel, “komünizmle mücadelede asıl vazifeliler bizler olmalıyız” demiştir. Başta bu teklifi kabul eden C. Gürsel, İsmet İnönü ve Suat Hayri Ürgüplü’nün tesirleri ve dernek üyelerinin 16 Temmuz 1965 tarihindeki, TİP’in Bursa mitingine düzenlenen saldırısı sonrası derneğe yolladığı “Birçok yerlerde derneğin esas hedefinden ayrılıp politikaya yöneldiğini öğrenmiş bulunuyorum. Bu durumda tarafsız olan Cumhurbaşkanı’nın bu dernekle hiçbir alakası olamaz. Derneğin fahri başkanlığından ayrıldığımı beyan ederim.”⁴³⁹ yazısıyla derneğin fahri başkanlığından istifa etmiştir.⁴⁴⁰ Bir

---

⁴³⁴İlhan Darendelioğlu, Türkiye’de Milliyetçilik..., s. 398; Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s. 590; “Derneğin ilk genel başkanı Nejat Halil Pala’dır. Bir yıl sonra yapılan kurultayda İhsan Koloğlu başkan seçilmiş, ikinci başkanlığa Burhanettin Semerkantlı seçilmiştir. Yönetim Kurulu Üyeliklerine ise Galip Erdem, Baha Pündük, Ahmet Öztaşan, Şemsettin Şeker, Hayrani Ilgın, Hamza Sadi Özbek, Ali Rıza Çelik getirilmiştir.”, Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., II, s. 99.

⁴³⁵Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s. 591.

⁴³⁶Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 113; Engin Höke, a.g.e., s. 36; Tanıl Bora, Cereyanlar, s. 295.

⁴³⁷Türkiye Büyük Millet Meclisi Fethullahçı Terör Örgütünün (Fetö/Pyd) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Ankara 2017, s. 45; “Komünizmle Mücadele Derneğinin Erzurum Şubesinin kurucuları arasında 1970’lerde kendisine tabi olanlarla birlikte devlet içerisinde derin ve gizli bir örgütlenme oluşturacak olan Türk siyasi ve dini hayatının yakından tanıdığı bir isim olan Fethullah Gülen’de yer almıştır.”, Hikmet Çetinkaya, Fethullah Gülen’in 40 Yıllık Serüveni, 7. Basım, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 149; İsmail Nacar, Gördüğüm Derin Devlet ve Neo Havaşçı Fetö, Kitaparası Yayınları, İstanbul 2018.

⁴³⁸“TKMD ve Faaliyetleri: Dernek mensupları İzmir’de bulunan Devlet Başkanı Cemal Gürsel’e derneğin fahri başkanlığını teklif etmişlerdir.”, Milliyet, 7 Temmuz 1965, s. 3.

⁴³⁹Ertuğrul Meşe, a.g.e., s. 143.

⁴⁴⁰İlhan Darendelioğlu, Türkiye’de Milliyetçilik..., s. 400; TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 147. Birleşim, Cilt: 43, s. 529; Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s. 591; “Gürsel Komünizmle Mücadele Derneğinden ayrıldı.”, Milliyet, 17 Temmuz 1965, s. 1; “Bursa olayları meclise aksediyor.”, Milliyet, 6 Temmuz 1965, s. 1; “Zorba bir derneğin fahri başkanlığını dahi istemem.”, Milliyet, 6 Temmuz 1965, s. 1.

taftan yurdun dört bir yanında halkı komünizmi tel'in mitingleriyle meydanlara toplayan Komünizmle Mücadele Derneği, diğer taraftan düzenlediği konferanslarla halkı komünizme karşı bilinçlendirmeye yönelik çalışmalarda bulunuyordu. O dönem Mümtaz Turhan, Necip Fazıl Kısakürek, Ergun Göze, Aclan Sayılğan, Galip Erdem, Fethi Tevetoğlu, İbrahim Kafesoğlu konferans veren önemli isimlerdendi.⁴⁴¹ Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği'nin propaganda etkinlikleri ağırlıklı olarak 1964-1965 yıllarında yayımlanan resmi yayın organı "Mücadele" dergisi ve derneğin çeşitli şubelerinin aylık broşürlerinden oluşmaktadır.⁴⁴² İlk kurulduğu günden itibaren İlhan Darendelioğlu'nun hem sahibi olduğu hem de yazı işleri müdürlüğünü üstlendiği Toprak Dergisi de yaptığı milliyetçi ve komünizm karşıtı yayınlar dolayısıyla TKMD'nin bir yayın organı gibi faaliyet göstermiştir.⁴⁴³ TKMD, ayrıca Kızıl Albay Pankovski'nin Gizli Defteri, Komünizmle Mücadele Yolları, Türkiye'de Komünist Faaliyetler, Su Uyur Komünist Uyumaz gibi Soğuk Savaş döneminin ideolojik yayınlarının yerli versiyonu olarak tanımlanabilecek kitaplar da yayınlamıştır.⁴⁴⁴

Adalet Partisi'nin 1965 seçimlerini kazanarak tek başına iktidar olmasıyla Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği daha da güçlendi. Zira AP hükümeti komünizm karşıtlığı yolunda gerek maddi gerek manevi anlamda TKMD'ye büyük bir destek sağladı.⁴⁴⁵ AP, komünizmle mücadele konusu üzerinden ana muhalefette bulunan CHP'yi, komünizmi desteklediği iddiasıyla yıpratmaya çalışıyordu.⁴⁴⁶ İki parti arasındaki Komünizmle Mücadele Derneği tartışmaları 16 Temmuz 1965 tarihli meclis görüşmelerine de yansımıştır.

---

⁴⁴¹Hakkı Öznur, Ülkücü Hareket..., II, s. 99; İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 401; Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s.591.

⁴⁴²Aylin Özman, Aslı Yazıcı Yakın, "Anti-Komünist Fanteziler: Doğa, Toplum, Cinsellik", (Derleyeler: İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan), Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 106.

⁴⁴³"Türkçülüğün büyük mücahit ve şehitlerinden İlhan Egemen Darendelioğlu'nun daha lise öğrencisi iken çıkarmaya başladığı ve en olumsuz şart ve durumlarda bile yayımını sürdürdüğü ülkü ve mücadele dergisidir. 20.07.1945 tarihinde yayına başlayan dergi ara ara kapanmasına rağmen Nisan 1967 yılına kadar yayınlanmıştır. Sıkça boyut değiştirmesine, çıkış aralığındaki aksamalara, ara sıra rastlanan baskı bozukluklarına rağmen Toprak, Türkçü dergilerin en uzun ömürlüsü ve etkileyicisi oldu. Komünizm ve solculuk ile mücadelenin bayraktarlığını yapmıştır.", Necmeddin Sefercioğlu, Türkçü Dergiler, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları: 27, Boyut Tanıtım-Matbaacılık, Ankara 2008, s. 29-31.

⁴⁴⁴Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s. 591.

⁴⁴⁵TBMM'nin 16 Temmuz 1965 tarihli birleşiminde AP gurubu adına söz alan Giresun milletvekili İbrahim Ethem Kılıçoğlu TKMD'ne sağlanan maddi yardım iddiasını doğrulamıştır. "Aziz arkadaşlarım, Sayın İnönü buyurdular ki, 'Hükümet, Komünizmle Mücadele Derneğine bütçeden yardım yapmaktadır.' Evet, arkadaşlarım, rakam pek hatırımda değil ama ya 100 bin yahut 150 bin liradır. Bu sene derneklere yardım fashndan Komünizmle Mücadele Derneğine de yüz bin lira veya yüz elli bin lira bir tahsisat konmuştur.", TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 147. Birleşim, Cilt: 43, s. 531; "Milletin Parası Komünizm Tüccarlarına Nasıl Yediriliyor.", Ant, 6, 7 Şubat 1967, s.11; "DP'lilerin çoğunlukta oldukları 1967 Yılı İstanbul İl Genel Meclisi Bütçesinden yardım yapılan dernekler ve yardım miktarları ile ilgili bkz. EK- 5.

⁴⁴⁶"Baykam AP'yi Bölücü Faaliyetle Suçladı: CHP Genel Sekreter Yardımcısı AP'nin Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği ile birlikte bölücü faaliyete giriştiğini iddia ediyor.", Milliyet, 4 Temmuz 1965, s. 1.

TBMM'nin 16 Temmuz 1965 tarihli birleşiminde CHP gurubu adına söz alan İsmet İnönü şunları söylemiştir: “Komünizmle Mücadele Derneği AP mensupları tarafından kurulmuştur. Bu derneğin ithamına uğrayanlar AP'nin karşısında bulunan siyasi partilerdir. Biz de bunlardan biriyiz. [...] kanunlar karşısında bu dernek kusurlu bir hareket yaparsa aynı durumda olan herhangi bir dernek gibi kanunun muamelelerine cevap vermeye mecbur olacaktır. Onu kanunlara riayete mecbur etmekten Cumhuriyet Hükümeti elbette sorumludur. Şüphe ettiğimiz ve örnekleri görüldüğü gibi bu derneğin hareketleri kanun dışına çıkarsa, Hükümet başlıca sorumlu olacaktır. [...] Benim bahsetmeye mecbur olduğum keyfiyet, Komünizmle Mücadele Derneğinin her mücadele derneğinden farklı bir teşvik ve himaye altında bulunmamasıdır. [...] bu derneğe devlet bütçesinden para verilmesi doğru değildir. Ayrıca şimdiye kadar sarf etmiş olabileceği tahsisatın yakından incelenerek kanuni bir sonuca bağlanması gerekir. Bunun yanında, hedefini aşan bu teşekkül hakkında kanuni işlem yapılması beklenir”⁴⁴⁷ AP hükümeti için anti-komünizm ve komünizmle mücadele meselesi Batı ile kurulmuş ya da kurulacak yakın ilişkilerin ön koşulu durumundadır. “AP'deki bu anti-komünist tavrın güçlü olmasının belki de en önemli nedenlerinden biri, DP'nin devamı niteliğinde olan AP'nin TSK ile ilişkilerini istendik düzeyde tutmak gibi siyasi bir manevrayı içselleştirmesidir. Bu manevra gereği, örneğin dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ın komünizme karşı 2.500 adet bastırarak tüm askeri birliklere dağıttığı ‘Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele’ adlı emirnameyi sahiplenmiştir.⁴⁴⁸ İkinci olarak da TSK'ya hâkim olan antikomünizm ile AP'nin milliyetçi ve mukaddesatçı muhayyilesini besleyen komünizm karşıtlığının örtüşüyor olması söylenebilir.”⁴⁴⁹ Derneğin komünizme karşı mücadele konusunda toplum üzerindeki etkinliği sebebiyle hem AP hem de CKMP derneğin yönetiminde söz sahibi olma konusunda mücadele içerisinde olmuşlardır.⁴⁵⁰ TKMD'nin 30 Nisan 1967 tarihinde İzmir'de düzenlediği kongre, CKMP ile AP arasında büyük çekişmelere sahne olur. Başkanlık için yapılan seçimde, CKMP'nin adayları olan İhsan Koloğlu, AP'nin adayları Saffet Solak ile yarışmış, Saffet Solak'ın seçimi

---

⁴⁴⁷TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 147. Birleşim, Cilt: 43, s. 527-529; Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s. 591.

⁴⁴⁸“İzmir'de 26 sendika emirnameyi destekliyor: Genel Kurmay Başkanı Cemal Tural'ın orduya gönderdiği son emirnameyi tasvip ettiklerini bir deklarasyonla bildirmişlerdir.”, Milliyet, 3 Şubat 1967, s. 1; “Orduya dağıtılan broşürü eski bir Milli emniyetçi hazırlamış.”, Milliyet, 2 Nisan 1967, s. 1.

⁴⁴⁹Ertuğrul Meşe, a.g.e., s. 153.

⁴⁵⁰Güven Gürkan Öztan, “Ezeli Düşman’ ile Hesaplaşmak: Türk Sağında ‘Moskof’ İmgesi”, (Derleyeler: İnci Özkan Kerestecioglu, Güven Gürkan Öztan), Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 87.

kazanmasıyla faaliyetlerine devam eden TKMD'nin 1968 Nisan'ında düzenlediği Kongre de olaylı geçmiştir.⁴⁵¹

Türkiye'de, yükselen sosyalist harekete iktidarın desteğini alarak dini bir refleks zemininde geniş teşkilat yapısıyla çarşı çıkan ilk yapılanma TKMD olmuştur. Zira ABD Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) elindeki verilerden hareketle öne sürdüğü bir iddiaya göre Türkiye, 1960'larda komünizmin panzehri olarak İslam'a yöneldi. 1962'de kurulan Komünizmle Mücadele Derneği, İslam'ı sola karşı bir silah olarak kullandı. Bu eğilim, milliyetçilik ve komünizmle savaşmak amacıyla Dünya İslam Birliği adında bir örgütün kurulduğu Suudi Arabistan'dan gelen para yardımının cesaretlendirmesiyle, 1960'lar boyunca devam etti.⁴⁵² Dernek mensupları, sol görüşlü öğrenci dernekleri veya TİP gibi siyasi partilerin düzenledikleri, her türlü toplantı, gösteri ve yürüyüşlere karşı düzenledikleri toplantı, konferans ve komünizmi tel'in mitingleriyle veya MTTB gibi diğer öğrenci teşekküllerinin düzenlediği komünizm karşıtı gösterilere destek vererek⁴⁵³ solcu gençlere misliyle karşılık vermiş, çoğu zaman bu karşı duruşta şiddet dahi kullanılmıştır.⁴⁵⁴ Dernek sadece İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde değil; Antalya, Adana, Erzurum, Kars ve Trabzon gibi Anadolu'nun farklı şehirlerinde de çok sayıda komünizm karşıtı gösteri düzenlemiştir.⁴⁵⁵ Derneğin yayınladığı kitaplarda komünizme karşı verilen mücadelenin fikren yapılacağı gibi bunun yetersiz kaldığı yerlerde gerekirse fiziken de bu mücadelenin sürdürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. "Fıili mücadele: Kurulacak mücadele dernekleri fikir yolu ile mücadeleyi yürütmeye çalışacaklardır. Fakat şurası daima hatırlanmalı ki, komünistler her türlü demokratik toplantıları belirli sistemleri ile dejenere etmeye, kendi emellerine alet etmeye çalışmakta ve bu hususta ihtisas sahibi bulunmaktadırlar. Komünistlerin faaliyetlerini çökertmek, istismarlarını önlemek için icabı halinde fıili

---

⁴⁵¹"Dr. Solak Komünizmle mücadele derneğine başkan seçildi.", Milliyet, 2 Mayıs 1967, s. 3.

⁴⁵²Feroz Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 161.

⁴⁵³"Komünizmi ve Gafleti Tel'in Mitingi Yapıldı.", Milliyet, 21 Mart 1966, s. 1; "İzmir'de bugün komünizmi tel'in mitingi yapılacak.", Milliyet, 10 Nisan 1966, s. 7; "Komünizmle Mücadele Derneği Rus Konsoloslugu önünde gösteri yaptı.", Milliyet, 8 Kasım 1970, s. 1; "Uyanış mitingine karşı Şahlanmış mitingi yapılacaktır: Mitinge katılacak kuruluşlar arasında Türkiye Yüksek İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu, bazı sendikalar, İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Federasyonu, İlim Yayma Cemiyeti, bazı öğrenci kuruluşları, İkinci Kuvayı Milliye Derneği, Yeşilay Cemiyeti, Türkiye Milli Talebe Federasyonu ve Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği de bulunmaktadır.", Milliyet, 1 Mart 1968, s. 3; İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 405; Tamıl Bora, Cereyanlar, s. 296.

⁴⁵⁴"Silifke'de TİP'liler saldırıya uğradı.", Milliyet, 4 Temmuz 1965, s. 3; "TİP'in Bursa kongresi basıldı, il merkezi tahrip oldu: Tıp kongresinin yapıldığı sinema binası Milliyetçiler ve Komünizmle Mücadele Derneği mensuplarından oldukları iddia edilen 500 kişi tarafından basılmıştır.", Milliyet, 5 Temmuz 1965, s. 1.

⁴⁵⁵İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik..., s. 405; Gökhan Atılğan ve diğerleri, a.g.e., s.591.

gösteriler yapılmalı, onların hareketleri mukabil (karşı) aktif hareketler ile ezilmelidir.”⁴⁵⁶ Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği, 12 Mart Muhtırası sonrası, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının aldığı karar üzerine ülke genelindeki tüm şubeleriyle birlikte kapatılmasına karar verilmiştir.⁴⁵⁷

4. Muhafazakâr Çevrelerin Komünizme ve Anti-Semitizme Bakışı

27 Mayıs müdahalesi sonrası yeni anayasanın sağladığı geçici özgürlük ortamı sadece sol düşüncüyü değil aynı zamanda sağında gelişim ve örgütlenmesine katkı sağladı. 1960’ların başından başlayarak 1970’lere kadar özellikle komünizmle mücadele konusunda İslamcıların milliyetçilerle birlikte hareket etmeleri sonucunda ortaya yeni bir milliyetçi/mukaddesatçı ortak hareketi çıkmıştır. Milliyetçi özelliklerin öne çıktığı bu ortak harekette Türkçü/Turancı düşüncelerin biraz daha dışarıda tutularak din unsuru daha öne çıkarılmıştır. Komünizm düşmanlığı ortak paydasında buluşma ve bunun uzantısındaki eylemlerin başlangıç tarihi ise 1960’ların ilk yarısıdır. 1963’te yeniden kurulan TKMD’nin ve 1965’te tekrar milliyetçi/mukaddesatçı gurubun kontrolüne geçen MTTB’nin düzenlediği tüm anti-komünist eylemler bu milliyetçi/mukaddesatçı gurubun ortaklıkları sonucu gerçekleşmiştir. 1960’larda komünizm tehlikesi karşısında İslam’ın etkili bir silah olduğunun anlaşılması hem sağın komünizm karşısında elini güçlendirmiş, hem de İslamcı örgütlenmelerin sayısını ve hızını arttırmıştır. Bu dönem sağın, komünizm konusundaki bilgisinin yeterli olduğunu söylemek oldukça güçtür. İslamcılarının bir kısmı ideolojik anlamda komünizm karşısında mücadele edebilmenin ön şartı olarak bilgi sahibi olmayı gerekli görüyordu. Bu konu ile ilgili Osman Yüksel Serdengeçti şunları söylüyordu. “Komünizmle böyle mücadele edilmez. Kahrolsun demekle komünizm kahrolmaz. Seviyeli bir mücadele lazım. Bir defa komünizmi iyice anlamalıyız. Konuşanlara, yazanlara bakıyorum da bir mektep çocuğunun söylediklerini söylüyorlar: Kahrolsun komünistler! Kızıl köpekler! Ağızlarından salyalarını akıtarak vs... Müdafaa olarak da soyumuz, sopumuz, atamız, ötemiz berimiz, dinimiz, imanımız! Atatürk ilkeleri. Altı ok, üç ok...”⁴⁵⁸

Türkiye’deki milliyetçi ve İslami anlayışın anti-komünist karakteri, 1960 sonrası Türk sağı için önemli bir ideolojik buluşma noktasıdır. Söz konusu dönemde vücut bulan milliyetçi-mukaddesatçı ortak düşünce ve söylemleri, İslam teorisi içinde keşfettiği milliyetçi nüanslarla sağın ideolojik eksikliğini gidermeye çalışırken, kendi siyasal

⁴⁵⁶Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 113.

⁴⁵⁷“Aşırı faaliyet yapan dernekler kapatıldı.”, Milliyet, 29 Nisan 1971, s. 1.

⁴⁵⁸Osman Yüksel Serdengeçti, “Komünizme Karşı Mücadele”, Serdengeçti, 33, Şubat 1962, s. 6.

uzantısını da, belki farkında olmadan, oluşturmaktaydı.⁴⁵⁹ Bir başka açıdan, Türkiye toplumunun din ve milliyetçiliğe aynı anda duyarlı olabilen kesimleri için milliyetçi-mukaddesatçı düşünceden daha iyi bir etiket olamazdı ve bunu fark edecek siyasal partilerin de bulunması kaçınılmazdı. Nitekim AP, bu vazifeyi üstlenmekte tereddüt etmedi ve komünizmle mücadelede bu anti-komünist sağ ortaklığa her türlü desteği verdi.⁴⁶⁰ Ülke genelinde faaliyet gösteren MTTB, TKMD ve sağ görüşlü diğer öğrenci örgütlerini oluşturan, milliyetçi ve mukaddesatçı unsurlar 1960'lı yıllarda komünizmle mücadele hareketine karşı kayıtsız kalmadılar. Bu örgütlerin zaten uzun yıllardır devam eden komünizm düşmanlığı göz önüne alındığında farklı bir tavır sergilemeleri de beklenemezdi. 1960'lar boyunca sağ kesimde oluşan milliyetçi-mukaddesatçı birlikteliğini canlı tutan en önemli unsurlardan biri komünizm düşmanlığıydı. Üstelik milliyetçilik ideolojisinin temel referansları Marksizm'le uyşmuyordu. Dolayısıyla, milliyetçi-mukaddesatçı kesim için komünizm, Türklük ve Türkçülük düşmanı bir ideolojydi ve Türk milliyetçiliğini etkisizleştirmek için düşman fikirlerle iş birliği yapıldığı düşünülüyordu.⁴⁶¹ Din kavramı ise her iki gurubu komünizmle mücadele konusunda birleştiren temel referans noktasıydı. Mukaddesatçı gruplar, komünizmle mücadele konusunda oldukça hareketliydi ve yeri geldiğinde tezvirata dayalı haberlerden hareketle anti-komünist gösteriler düzenlemekten çekinmiyorlardı. İslami duyarlılık "Bugün" gazetesi etrafında şekillenen toplu namazlar, cihad çağrıları ve "din elden gidiyor" söylemleriyle kendini ifade etmeye başladı.⁴⁶² Şubat 1968'de İslamcı camianın takip ettiği önemli kalemlerden olan ve 1960'ların sonlarındaki anti-komünist mücadelenin önemli ismi Mehmet Şevket Eygi yönetimindeki Bugün gazetesinde çıkan "Kadıköy'de Kur'an yakıldı." asılsız haberi üzerine mukaddesatçı grupların başlattığı anti-komünist olaylar, İstanbul'da solcular tarafından öldürülen Osmaniyeli milliyetçi bir gencin cenaze töreniyle birlikte Osmaniye'ye sıçradı. "11 Şubat Olayları" ya da "Osmaniye Olayları"nda Komünizmle Mücadele Derneği Osmaniye şubesinde toplanan İslamcı ve milliyetçi gençler "Kahrolsun komünizm", "Kur'an Yakılıyor! Din elden gitti." sloganlarıyla önce Kaymakamlık binasını sonrada emniyet müdürlüğünü bastılar. Olaylar Kaymakamın Adana Valiliğinden yardım istemesiyle güçlkle bastırılabilirdi.⁴⁶³ Olayı tetikleyen gazete haberinin asılsız olduğu daha sonra

---

⁴⁵⁹Tamıl Bora, Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 2003, s. 130-131.

⁴⁶⁰ M. Çağatay Okutan, a.g.e., s. 165.

⁴⁶¹Necdet Sançar, "Türk Milliyetçiliği Devreler", Türk Yurdu, 1, Nisan 1960, s. 20.

⁴⁶²M. Çağatay Okutan, a.g.e., s. 164.

⁴⁶³"Kur'an Yakıldı haberi", Milliyet, 12 Şubat 1968, s. 7.

Hükümet sözcüsü Devlet Bakanı Seyfi Öztürk'ün yaptığı “Son zamanlarda Kur'an-ı Kerim'in bazı şahıslar tarafından yırtıldığı mukaddes kitaba tecavüz edildiği yolunda birtakım haberler çıkarılmakta ve yayılmaktadır. Tahrik unsuru olarak kullanılmak istenen böyle bir hadise vaki olmamıştır. Çıkarılan ve yayılan haberler de gerçeğe tamamen aykırıdır.” şeklindeki resmi açıklamayla teyit edildi.⁴⁶⁴ “Esasen mukaddesatçı kesime hitap eden Mehmet Şevket Eygi'nin yönetimindeki Bugün gazetesi, “Müslümanları komünizmle mücadele eden devlet kuvvetlerine yardımcı olmaya” çağırır. Bugün, 16 Şubat 1969'da ABD 6. Filosunun İstanbul'a gelişini protesto etmeye hazırlanan sol öğrenci hareketine karşı açıkça cihad çağrısında bulunmuş, ‘Kanlı Pazar’ olarak bilinen sokak çatışmasında iki kişi öldürülmüş, iki yüze yakın insan da yaralanmıştır.”⁴⁶⁵ Yine Mehmet Şevket Eygi hakkında hacca giden Türkler arasında “Camiye gitmeyen herkes komünisttir, Siyonist'tir, dinsizdir. Mahallenizde ne kadar camiye gitmeyen varsa hepsini belleyin. Sizlere harekete geçme emri verilince bunları öldüreceksiniz. Bu köpekler öldürülünce hareket kolaylaşacak ve amacımıza daha rahat varabileceğiz” türünden konuşmalar yaptığı iddia edilmekteydi.⁴⁶⁶

Milliyetçi ve mukaddesatçıların komünizm karşısındaki fikri eksiklikleri onların komünizmle mücadele için ortak bir tavır almalarına engel olmadı. Milliyetçi ve muhafazakâr kesim, komünizmi değerlendirirken açık bir şekilde din düşmanlığına vurgu yaptı. “Teoride ve pratikte, din düşmanı olarak algılanan komünizm, Karl Marx ve tarihi maddecilik iddialarının reddi çerçevesinde ele alındı. Marksist teoride ifade edilen ve sömürülen sınıflar için afyon olarak kabul edilen Tanrı inancı ve dinlerin sömüren sınıflar tarafından uydurulmuş olduğu iddiası, sağcıların en çok üzerinde durdukları noktaydı. Çünkü büyük bir din tarihi pratiği vardı ve milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin savunucularına göre, Tanrı inancının bu derece basitleştirilmesi doğru değildi.”⁴⁶⁷ “Mukaddesatçılar için komünizmle mücadele, aynı zamanda ‘Cihad-ı Ekber’ sayıldığı için, bu mücadeleye katılanlar da ‘kutsal bir ülkü uğruna savaşıyor kimse’ anlamında Mücahit adıyla tanımlanmışlardı. Fethi Tevetoğlu, komünizmle mücadele edenleri ‘milliyetçi mücahit’⁴⁶⁸ gibi oldukça dini ve milliyetçi anlamlarla yüklü bir biçimde tanımlamıştır. F. Tevetoğlu, komünistler tarafından ‘Oruç tutanlar, namaz kılanlar, Hacca gidenler ve

---

⁴⁶⁴Gökhan Atılgan ve diğerleri, a.g.e., s. 588-589; “Osmaniye’de dün 10 kişi tevkif edildi.”, Milliyet, 13 Şubat 1968, s. 7.

⁴⁶⁵Tanıl Bora, Cereyanlar, s. 296; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 169.

⁴⁶⁶Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 115.

⁴⁶⁷Galip Erdem, “Komünizm ve Din Düşmanlığı”, Hilal, 48, Aralık 1964, s. 8.

⁴⁶⁸Galip Erdem, “Mücahit Peyami Safa”, Mücadele, 4, İzmir 1964, s. 19; Fethi Tevetoğlu, Faşist Yok Komünist Var, 3. Baskı, Komünizmle Mücadele Yayınları, Ankara 1963, s. 26; Hüsnü Dikeçligil, “Mücadele”, Mücadele, 5, İzmir 1964, s. 15.

sözünde-yazısında Allah'ın büyük adını ananlar için gerici, softa, yobaz, Nurcu, medeniyet düşmanı kara tehlike olarak vasıflandırılmış, kötülenmiş, tahkir edilmeye yeltenilmiş⁴⁶⁹ olarak tanımlanmasını eleştirdiği gibi, bu vasıfları ve sahiplerini de yüceltmıştır.”⁴⁷⁰

Milliyetçiliğin önde gelen isimlerinden Osman Turan, komünizme ilgiyi, maneviyat eksikliğine bağlarken, milliyetçilikten mukaddesatçılığa geçiş yapan Necip Fazıl Kısakürek'te, materyalist dünya görüşüne şiddetle karşı çıkıyordu.⁴⁷¹ Esasen Necip Fazıl'ın, Sovyetlere daha doğrusu Ruslara olan düşmanlığı komünizmden de önceye Osmanlı'nın son döneminde yaşanan Osmanlı-Rus mücadeleleri sonrası alınan ağır mağlubiyetlere ve yaşanan büyük acılara dayanmaktadır. Necip Fazıl bu durumu bir eserinde “Türk ile Moskof arasında birbirini itici ve aynı zaman ve aynı mekânda birleşmeyi muhal kılıcı zıtlık da birbirinin vücut hikmetine düşman olmaktan gelen ve kanununu hilkatten alan ezeli bir münafet... Böyle bir zıddiyet, münafet, tarihte tektir ve sadece Türk ile Moskofa hastır. Onun içindir ki, bütün bu incelikleri düşünmeden sezen halkımızın dilinde Moskof, sade ‘Moskof’ değil, “Moskof Gâvuru”dur. Türk, ciğerinin ta içinden gelen bir havayla ve dişlerini gıcırdatarak “Moskof Gâvuru” derken, olanca dayanağını Müslümanlıkta bulur ve gâvurluk mefhumunun başında, soyulmuş çürük patates suratlı çiğ ve bomboş gözlü Moskof'u görür. Türk'ün gözünde başka milletler, Moskofa yaklaştıkları nispette düşman ve ondan uzaklaştıkları mikyasta dosttur. Demek ki, Türk'e göre mücerret düşmanlık, mücerret özünü, renk ve çizgilerini Moskofluktan alıyor.”⁴⁷² şeklinde aktarıyor. Necip Fazıl'ın komünizme yönelik bazı eleştirileri şöyledir: “Bütün dinler ve her nevi manevi alaka, komünizmin gözünde hastalıkların, sapıklıkların en zavallısı... Kendilerince bu illetleri tedavi edilmeden fertlerle hiçbir iş birliği yapılamaz, hiçbir münasebet kurulamaz. [...] Kaynakların kaynağı dinden başka, bütün ruhçu kıymetler, milliyetçilik, ahlakçılık, ailecilik, komünizmin gözünde en adi hakaret hedefleri bilindi. Komünizmin saf doktrinler âleminde ve esasında aileye yer yoktur. [...] İşte hem nazariye, hem ameliye planında gördüğümüz ve en mahrem çizgileriyle tespitine çalıştığımız komünizm... Özü de şu kadar: Allah yok, din yok, ruh yok, vatan ve millet mefkuresi yok, ruhçu ahlak yok, felsefe ve tarih yok, anane ve terbiye yok, aileye bağlı çocuk yok, ferdi mülkiyet ve tasarruf hakkı yok, yok,

⁴⁶⁹Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 26-27.

⁴⁷⁰Ertuğrul Meşe, a.g.e., s. 231.

⁴⁷¹Osman Turan, Türkiye'de Komünizmin Kaynakları, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980, s. 18-19; Necip Fazıl Kısakürek, Her Cephesiyle Komünizma, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul 1962, s. 11.

⁴⁷²Necip Fazıl Kısakürek, Moskof, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2006, s. 5-6.

yok, yokluk tasavvuru bile yok!..”⁴⁷³ Yine o yıllarda mukaddesatçı kesim tarafından yazıları dikkatle takip edilen Sezai Karakoç da dönemin önemli şair ve yazarlarından. Karakoç, yazılarında komünizmle mücadele anlamında, komünizmi doğrudan hedef almayarak ondaki eksiklik ve yanlışlıkları ortaya koymaya çalışmış, bunu yaparken de İslami değerleri referans almıştır. “Bir batılı, bir komünist, hep bir başkasının eline ne geçtiğine bakar. Prensip olarak başkasının eline geçende bir haksızlık, bir hırsızlık bir fazlalık bulmaya çalışır. Bir Müslüman ise, prensip olarak ve sistematik bir şekilde, başkasının eline ne geçtiğine değil, ne geçmediğine bakar. [...] Komünist düzende devlet, karşısında hiçbir dayatma gücü olunamayan ve ekmeğin bile ancak kendinden alınabileceği bir ‘Dev’dir. Devlet, İslam’da kendisine dayatıla bilinen, boykot edilebilecek, tenkit ve kontrol edilebilecek, her olayı dinamik olarak gözleyen, gerektiğinde her vakaya karışan, kıymetlerin elde edilme ve dağıtılmasında olanca verimlilik ve eşitliği sağlamaya çalışan, peşin olarak hiçbir sisteme bağlanmayan elastiki bir kadrodur. [...] Komünizm, içi dışına çevrilmiş kapitalizmden başka bir şey değildir ve bu yüzdendir ki pratikte bir devlet kapitalizmi şeklini almıştır. Komünistler gizli ve açık yollardan, kâh İslam rejimini, komünist veya sosyalist bir rejim olarak gösterip, sonsuz prestijinden faydalanmak isterler; kâh kapitalist düzenle, İslami düzen aynı şeymiş gibi göstererek, onun zaafalarını da İslam’a mal etmek ve böylece İslam’ı yıkmak isterler.”⁴⁷⁴

Hem milliyetçi hem de İslamcı bir çizgi takip eden Nurettin Topçu’ya göre komünizm; “vicdanları çürüten” ve “insanlık diye, insanı ortadan kaldıran bir ucube” idi ve karşısında durmak için tek sığınak İslâm olmalıydı.⁴⁷⁵ “Nurettin Topçu’ya göre ‘komünizm, insan varlığına çevrilmiş bir kin sistemidir. Mülkiyete, maziye, nizama, ahlaka, vicdana, bir kelime ile insana karşı kin...’ Ona göre komünistler, ‘evrim kanununa uymak suretiyle, içtimai hayatın bütün sahalarında müsabaka meydanına atılmış bulunan insanlığın millet rejimi içinde ortaya koydukları bütün eserleri kökünden budayarak tekrar geriye ve yarışın başlangıç noktasındaki ilkel hale götürmek istemektedirler.”, “Topçu’nun, anti-komünist politik projesinin, yani ruhçu sosyalizm anlayışının başta gelen amacı komünizm tehlikesinin önlenmesidir. Ruhçu sosyalizm anlayışına dayalı, ahlak temelleri üzerinde yükselen ve otoriter bir devletin hâkim olduğu bir düzen, kapitalizmin adaletsizliklerini

---

⁴⁷³Necip Fazıl Kısakürek, Çepçevre Sosyalizm, Komünizm ve İnsanlık, 11. Basım, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2009, s. 73-77.

⁴⁷⁴Sezai Karakoç, Yazılar, Fatih Yayınevi, İstanbul 1967, s. 66-70.

⁴⁷⁵Nurettin Topçu, Komünizm Karşısında Yeni Nizam, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1960, s. 50; Necip Fazıl Kısakürek, Türkiye’de Komünizma ve Köy Enstitüleri, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul 1962, s. 14.

ortadan kaldıracak, bu ise komünizmin varoluş nedenini ve dolayısıyla varlığını sona erdirecektir. Topçu'nun anti-komünizmde üzerinde durulması gereken ve en önemli olan öge, onun din ve maneviyat ile komünizm arasında kurduğu kesin karşıtlıktır. Topçu'ya göre, dünyamızda, ideallerin en yüksek seviyesini din temsil etmektedir. Dinin yeryüzündeki en büyük düşmanı ise komünizmdir.⁴⁷⁶ Nurettin Topçu, en fazla dini değerleri bünyesinde barındırmadığı gerekçesiyle eleştirilen komünizm ideolojisine karşı "İslami Sosyalizm" adında yeni bir düşünce hareketinin öncülüğünü yaptı.⁴⁷⁷ Topçu, çıkardığı "Hareket" adlı dergiyle de bu İslam Sosyalizmi fikirlerini yayınladı. Nurettin Topçu, Hareket dergisinin 1968 yılı 26. sayısında, kaleme aldığı "Ne İçin Sosyalizm?" başlıklı yazısında "milletin perişan halini tersine çevirip parlatacak olan, olsa olsa Anadolu'nun bütün ruhu ile bağlanabileceği İslami Sosyalizmdir. Bizim ne için sosyalizm davasına bağlandığımızın işte sebepleri" diyerek, bu sebeplerden bazıları, Batı kültüründen kurtulmak, milli üniversite kurmak, komünizm, masonluk ve yabancı ideolojilerden kurtulmak, partiler ve politikacıların sefil ihtiraslarına son vermek, ahlaksızlığa, soyguna son vermek vs. olarak sıralanıyor, "bizim sosyalizmimiz İslam'ın ta kendisidir" diyordu.⁴⁷⁸ Aynı sayının "Vuzuha Doğru" başlıklı yazısında kurtuluş için ister "Ruhçu Sosyalizm", ister "Milliyetçi Sosyalizm", isterse "İslami Sosyalizm" denilsin, sosyalizme sarılmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁴⁷⁹

Yine o yıllarda, Hareket Dergisinde Hüseyin Perviz Hatemi'nin kaleme aldığı "Sosyalizm ve İslamiyet Tartışmaları" isimli yazı dizisinde Batı'dan ve Arap ülkelerinden "İslami Sosyalizm" örnekleri ve tartışmalarına yer veriliyordu.⁴⁸⁰ Batılı örnek olarak özellikle Roger Garaudy üzerinde duruluyordu. Fransız Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri ve bir Marksist olan R. Garaudy, İslamiyet'i incelediğini ve Sosyalizmin ezilenlerin yanında olduğu gibi, İslamiyet'in de ezilenlerin yanında olduğundan bahisle, İslam'ın Marksizm'e en yakın din olduğu üzerinde duruyordu. R. Garaudy, bu fikirlerinden

---

⁴⁷⁶Fatih Yaşlı, "Türkiye'de Muhafazakâr Anti-Kapitalizm: Nurettin Topçu", Alternatif Politika, VII, 3, Ekim 2015, s.656-658

⁴⁷⁷Nurettin Topçu'nun Sosyalizm anlayışı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Lütfü Şehsuvaroğlu, Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu, Elips Kitap, Ankara 2011.

⁴⁷⁸Nurettin Topçu, "Ne İçin Sosyalizm", Hareket, V, 26, Şubat 1968, s. 5.

⁴⁷⁹Nurettin Topçu, "Vuzuha Doğru", Hareket, V, 26, Şubat 1968, s. 3-4.

⁴⁸⁰Mayıs 1966 yılında Hareket Dergisinin 5. Sayısıyla başlayıp, Nisan 1967 yılındaki 16. Sayı ile biten toplam 12 yazıdan oluşan bu yazı dizisi, daha sonra İslam Açısından Sosyalizm adı altında kitap olarak yayınlanmıştır.

hareketle, “İslamiyet’le sosyalizm bağdaşabilir mi? Bir İslami Sosyalizmden bahsedilebilir mi? şeklinde tartışmalar o dönemin İslami dergilerinde geniş bir şekilde işlenmiştir.⁴⁸¹

1960 ile 1970 yılları arasında yazılarıyla mukaddesatçı kitleyi komünizm tehdidine karşı bilinçlendiren ve komünizmle mücadeleye sevk eden siyaset ve edebiyat hayatının önemli isimlerinin idaresinde yayın yapan pek çok İslami dergi bulunmaktadır. Bahsi geçen dönemde komünizm hakkında en fazla yazının yayınlandığı ve okunma oranının en yüksek olduğu dergilerden bazıları şunlardır: Nurettin Topçu’nun kurduğu ve kendisinden başka Mehmet Kaplan, Hüseyin Hatemi, Muhittin Nalbantoğlu, Mükrimin Halil Yınanç ve Remzi Oğuz Arık’ın da yazdığı Hareket Dergisi;⁴⁸² Kemal Fedai Coşkun tarafından çıkarılan ve Nejdet Sançar, Nurettin Topçu ve Necip Fazıl’ın Fedai müstear ismiyle yazdıkları yazılar haricinde Arif Nihat Asya, Kazım Karabekir ve Abdürrahim Karakoç gibi önemli isimlerin şiirlerinin yayınlandığı Fedai Dergisi;⁴⁸³ Yazı işleri müdürlüğünü Osman Yüksel Serdengeçti’nin yaptığı “Alt başlığında ‘Dini İlmî Siyasi Aylık Mecmua’ şeklinde yayınlanmış, 1960’lardan itibaren milliyetçi-mukaddesatçı kimliğin ağır bastığı anti-komünist özelliği yazılarında kendini gösterdiği Hilal Dergisi;⁴⁸⁴ Ömer Ziya Belviranlı ve İrfan Küçükköy tarafından “Milletin İman, Ahlak, Kültür, Tarih ve Menfaatine Bağlı Haftalık Siyasi Milli Dava Mecmuası” başlığıyla çıkartılan ve komünizmle mücadele konusunda çok sayıda makalenin yayınlandığı Yeniden Milli Mücadele Dergisi;⁴⁸⁵ Kasım 1969’da MTTB yönetiminin mukaddesatçı kesimin idaresine geçmesiyle birlikte yayın hayatına başlayan MTTB’nin aylık yayın organı olarak faaliyet gösteren Milli Gençliğin Sesi

---

⁴⁸¹“Garaudy görüşlerini “Sosyalizm ve İslamiyet” isimli kitabında toplamıştı. Bu kitabın, çevirmenliğini Yön hareketinin lideri Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi takma adıyla Mihri Belli yapmış, kitap 1965’de Yön Yayınları arasında çıkmıştır. Sosyalist olan Avcıoğlu ve Belli, o yıllarda sosyalizmi iktidara taşımak için MDD adı altında yeni bir sosyalist yaklaşımı savunuyorlardı. İslamcı kesimi de bu hareketin içerisine dahil etmek için Garaudy’un fikirlerinden hareketle, İslamiyetin sosyalizme karşı olmadığı düşüncesini uyandırmak istiyorlardı.”, Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 141-142.

⁴⁸²“Şubat 1939’da sağ entelektüellerin önde gelen isimlerinden Nurettin Topçu tarafından kurulmuş, Mart 1982 tarihine kadar muhtelif yayın dönemleri içerisinde aralıklarla 187 sayı olarak yayımlanmıştır. Ocak 1966’dan yayın döneminde dergi Fikir ve Sanatta Hareket adıyla çıkarılmıştır. Nurettin Topçu ve Hareket Dergisi, Ziya Gökalp’ın milliyetçiliğinden farklı olarak Anadolu hudutları içerisinde bir milli tarihin barındığı ve Türklüğün İslam dini içerisinde ve sayesinde inkişaf ettiğini benimseyen bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Dergide, Mehmet Kaplan, Hilmi Ziya Ülken, Ahmet Kabaklı, Ali Fuad Başgil, İsmail Kara, Beşir Ayvazoğlu, Mükrimin Halil Yınanç, Süleyman Uludağ, Ayhan Songar, Halit Refiğ, Yaşar Nuri Öztürk, Orhan Okay, Mustafa Kara, Cemil Meriç, Emin Işık, Hüseyin Hatemi, Hüsrev Hatemi, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Ali Bulaç, Hüseyin Batuhan, Remzi Oğuz Arık gibi isimlerin de yayımlanmış yazıları mevcuttur.”, <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/73/hareket> Erişim Tarihi: 09.11.2018.

⁴⁸³<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/35/fedai> Erişim Tarihi: 09.11.2018.

⁴⁸⁴<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/77/hilal> Erişim Tarihi: 09.11.2018.

⁴⁸⁵<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/103/yeniden-milli-mucadele> Erişim Tarihi: 09.11.2018.

Dergisi⁴⁸⁶ gibi içerisinde milliyetçi öğeler de barındıran pek çok mukaddesatçı dergi bulunmaktadır.

Muhafazakâr kesim içerisinde yer alan milliyetçi ve mukaddesatçı fikir adamları, savundukları düşünceler gereği Soğuk Savaş yılları boyunca komünizme karşı açıkça cephe almış, komünizmin ülkede yayılmaması ve faaliyetlerinin engellenmesi için mücadele etmişlerdir. Bu isimler, aynı zamanda komünizm karşıtlığıyla yoğurulmuş bir anti-semitik hareketin de savunuculuğunu yapmışlardır. Anti-semitizm, terim anlamı olarak “sami” ırklarına olan karşıtlığı ifade etse de bugün kast edilen anlamıyla “Yahudilere karşı dostça duygular beslememe, Yahudi karşıtlığı” anlamlarına gelmektedir.⁴⁸⁷ Dünya tarihine istenmeyen topluluk olarak geçen Yahudi toplumu, muhafazakârlar tarafından XX. yüzyılın istenmeyen ideolojisi olarak damgalanan komünizmin yaratıcısı olmakla suçlanmışlardır. Bu iddianın temel dayanağı ise komünizmin teorisyeni olan Karl Marks’ın Yahudi kökenli olmasıdır. Muhafazakâr kesim içeriği hakkında pek fazla bilgi sahibi olmadığı “Masonluk”⁴⁸⁸ kavramıyla Yahudilik ve Siyonizm⁴⁸⁹ arasında derin bir bağlantı olduğu iddialarında bulunmuş, bu görüşlerini Sebilürreşad, Büyük Doğu ve Hilal gibi dönemin muhafazakâr/İslami dergilerinde ifade etmişlerdir.⁴⁹⁰

Türkiye’de anti-semitizmin tarihsel kökleri Tek Parti dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönem laik bir ulus devlet kurmaya çalışan Cumhuriyet hareketinin seçkinleri laiklik ilkesi üzerinde önemle duruyorlardı. İslami talepler sıkı bir denetim altındaydı. Bu nedenle Tek Parti döneminde Yahudilere karşı anti-semitik bir söyleme çok ender rastlanmaktaydı. Çok partili hayata geçilmesi ve dini talepler üzerinden iktidar baskısının kalkması üzerine, Yahudilere karşı anti-semitik söylemler arttı. Yahudi tüccarların iktisadi hayatta etkin

⁴⁸⁶<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/51/milli-gencligin-sesi> Erişim Tarihi: 09.11.2018.

⁴⁸⁷Faruk Sönmezoğlu, *Ansiklopedik Politika Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 11.

⁴⁸⁸“Masonluk, toplumsal bir yaşayış ülküsünü gerçekleştirmeğe çalışan bir hayır kurumudur. Kökünü Orta çağın eski, mistik işçi derneklerinden alan, fakat XVIII. yüzyılda daha geniş bir zihniyetle örgütlenmiş olan bir demek ya da bir tarikattır. Gizli değil, sadece kapalı bir cemiyettir.”, Paul Naudon, *Tarihte ve Günümüzde Masonluk* (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınevi, İstanbul 1968, s. 5.

⁴⁸⁹“Siyonizm, 1897’de Theodor Herzl tarafından ortaya atılmış olup, Filistin ve çevresinde bir Yahudi devleti kurmaya ve yaşatmaya çalışan Yahudi ulusal kurtuluş akımı olarak tanımlanabilir.”, L. Humphrey Walz, *“Siyonizm ve Irkçılık: Çelişen Görüngüler ve Algılamalar, Siyonizm ve Irkçılık”*, Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 511, Ankara 1982, s. 23.

⁴⁹⁰Cevat Rifat Atilhan, “Siyonizm, Komünizm ve Farmasonluğa Karşı Beynelmîlel Dünya Teşkilatı”, *Sebilürreşad*, I/ 4, (Haziran 1948), s. 54; Cevat Rifat Atilhan, “Farmasonların Din Düşmanlığı”, *Sebilürreşad*, I/3, (Haziran 1948), s. 42-43; Raif Oğan, “Masonluk Komünistlik”, *Büyük Doğu*, 51, (Mart 1951), ss. 6-7; “Hadiselerin Muhasebesi-Dönmeye, Masona ve İçten Kundakçılara Lanet Olsun!”, *Büyük Doğu*, 47, (Şubat 1951), ss. 8-9; M. Gazi Yeşilada, “Komünist Rusya Yahudi Devleti mi?”, *Hilal*, XIV/164, (Eylül 1976), s. 2; Nazmi Sakalhoğlu, “Masonlara Dikkat”, *Hilal*, XVI/185, (Haziran 1978), s. 27; İ. Semahaddin Cem, “Dünya Masonluğu Hakkında”, *Hilal*, V/49, (25 Şubat 1965), s. 12.

olduğu kanaati yazı ve karikatürlerle basında “Yahudi Tüccar” figürüyle konu edilmesi ve bunun yarattığı husumet anti-semitik söylemleri pekiştirdi.⁴⁹¹ Türkiye’deki anti-semitizm hareketini etkileyen en önemli gelişme İsrail Devleti’nin kuruluşu olmuştur. Filistin topraklarının Yahudi ve Arap devleti şeklinde bölünmesine karar verilmesi, milliyetçi ve mukaddesatçı kesim üzerinde büyük etki yaratmış ve anti-semitizm düşüncesini körüklemiştir. Milliyetçi ve mukaddesatçı kesim üzerinde anti-semitizm düşüncesinin gelişmesine etki eden bir başka gerekçe de “Ulu Hakan” olarak andıkları II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesi meselesidir. Mukaddesatçı kesim II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesini bir Yahudi, Mason ve dönme komplosu sonucunda meydana geldiği inancındadırlar. Buna kanıt olarak da II. Abdülhamit’in dönme, Mason ve Yahudilerin yoğun bir şekilde yaşadıkları Selanik’te doğan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin üyeleri tarafından tahttan indirilmesi ve bu olayı tertip eden heyette Yahudi asıllı bir Selaniklinin yer almasını gösterirler. Mukaddesatçılara göre bu komplonun asıl sebebi, Theodor Herzl adlı bir Yahudi’nin Filistin’de bir Yahudi ülkesi kurulması için talep ettiği toprak ve muhtariyet isteğine II. Abdülhamit’in ret cevabı vermiş olmasıdır. Böylece Siyonistler, yani Yahudiler, Osmanlı Devleti’nin yıkılması pahasına, nihai emellerine ulaşmış ve taleplerini kabul etmeyen II. Abdülhamit’i tahttan indirmişlerdir.⁴⁹² Bu düşüncenin hâkim olduğu bir ortamda 14 Mayıs 1948 tarihinde bağımsızlığını ilan eden İsrail Devleti, milliyetçi ve mukaddesatçı kesimler tarafından Osmanlı Devleti’nin çöküşüne de yol açan uzun vadeli bir planın son aşaması olarak algılanmıştır. Dolayısıyla İsrail Devleti’nin bağımsızlığını ilan etmesi muhafazakâr kesimde anti-semitizmin aşırı bir hal almasına yol açmıştır.

Muhafazakâr kesimin anti-semitik düşünce dünyasındaki bir diğer karşıtlık imgesi ise Soğuk Savaş yıllarında ve sağ-sol çatışmalarının yoğun yaşandığı altmışlı ve yetmişli yıllarda paranoya haline gelmiş olan komünizm tehlikesidir. Gerek İslami ve gerekse milliyetçi kesimler, Karl Marx’ın Yahudi oluşunu ve Yahudilerin 1917 Sovyet Devrimi’nin içinde yer almalarını, cihan hâkimiyeti peşinde koşan Yahudilerin bu amaca ulaşmak için yaptıkları bir devrim olarak yorumlamışlardır.⁴⁹³ Türkiye’de bu kanaatin oluşması ve kökleşmesinde Cevat Rifat Atilhan’ın yazdığı yazılar ve yayınladığı kitapların çok büyük bir etkisi olmuştur. Anti-semitizm düşüncesinin en kararlı kalemlerinden biri olan Atilhan birbirini tekrarlayan, defalarca basılan ve günümüzde de baskıları devam eden kitaplarıyla

---

⁴⁹¹Tanıl Bora, Cereyanlar..., s. 383.

⁴⁹²Rıfat N. Bali, “Türk Anti-Semitizmi”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık, V, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 3. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 406.

⁴⁹³Rıfat N. Bali, a.g.e., s. 409.

muhafazakâr kesimin anti-semitik ve anti-komünist düşünce dünyasını şekillendiren en önemli yazarlardan biri olmuştur.⁴⁹⁴ Atılhan kitap ve makalelerinde kullandığı ve popüler bir kitleye hitap eden hırçın, sert ve komplo teorileri barındıran anti-semitik bir üslup geliştirmiştir.⁴⁹⁵ Atılhan'ın komünizme yönelik duygu ve düşünceleri, Yahudiliğe bakışından pek de farklı değildir. Atılhan, gerek yazdığı kitaplarda gerekse gazete ve dergi yazılarında komünizmin Yahudilerin bir eseri olduğundan sıklıkla bahseder. Komünistlikle masonluğu, Yahudilerle birebir ilişkilendiren Atılhan, bu her iki yapılanmayı da İslam düşmanı olarak görerek, tüm bu hareketlere karşı Türk milletinin dikkatli olması konusunda uyarılarda bulunmanın gerekli olduğunu düşünmektedir. Atılhan, bu tehlikelere karşı alınacak en büyük önlemin İslam dinine sarılmak olduğu görüşünü savunmaktadır.⁴⁹⁶ Atılhan, Siyonizm, masonluk ve komünizm hareketlerinin içeriğinin incelendiğinde birbirinden farklı sistemler gibi görünmelerine rağmen aslında hiç de öyle olmadıklarını zira her üçünün de temelde aynı amaca; Yahudilerin cihan hakimiyeti kurma idealine hizmet ettiklerini iddia etmektedir.

5. 68 Döneminin Önemli Üniversite ve Öğrenci Olayları

Dünyada ve Türkiye'de 1968 diye bir dönemden bahsederken esasen kastedilen bir yıl adından ziyade, bir dönemin sembolik ismidir. Bu yüzden 68 hareketi denildiğinde, aslında 1968 yılında zirvesini yaşayan ama etki ettiği dönem açısından 1966 ile 1971 yılları arasında dünya genelinde yaşanan toplumsal bir kalkışmayı ve siyasi, sosyal ve kültürel hareketlilik yaratan bir dönemi anlamak gerekir.⁴⁹⁷ Avrupa ülkeleri, 1968 yılının Mayıs ayına geldiğinde geniş çaplı mitingler, üniversite işgalleri ve boykotlarla zirve dönemini

---

⁴⁹⁴Rıfat N. Bali, "Cevat Rıfat Atılhan", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık, V, (Ed. T. Bora, M. Gültekinil), 3. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 407; Atılhan, anti-semitizmi konu edindiği birçok kitap yazmıştır. Bu kitaplardan birkaçı şunlardır: Cevat Rıfat Atılhan, Farmasonluk İnsanlığın Kanseri, Aykurt Neşriyat, İstanbul 1960; Cevat Rıfat Atılhan, İğneli Fıçı-Tarih Boyunca Yahudi Mezalimi, ÖzBahar Yayınları, İstanbul 1969; Cevat Rıfat Atılhan, Türkoğlu Düşmanını Tanı Masonluğun İç Yüzü, Yağmur Yayınları, İstanbul 1970; Cevat Rıfat Atılhan, Gizli Devlet ve Fesat Programı, Aykurt Neşriyat, İstanbul 1957

⁴⁹⁵"Atılhan hem I. Dünya Savaşında, hem de Kurtuluş Savaşı'nda yer almış başarılı bir askeri sicile sahip eski bir Osmanlı subaydır. Filistin cephesinde savaşmış ve Siyonist örgütlere karşı bizzat mücadele vermiştir. Bu durum Atılhan'da derin bir travma etkisi yaratmıştır. Bu nedenle Atılhan'ın zihin dünyasında İttihat ve Terakki dönemi ve Osmanlı Devleti'nin dağılışı önemli bir yer işgal eder. Filistin'in kaybedilişine bizzat tanık olan Atılhan'da, sağcı düşünceye egemen olan fikriyat daha da canlı bir şekilde hâkimdir. Ona göre, Filistin'de bir Yahudi Yurdu tesis etmeyi amaçlayan siyonistler, farmason ve dönmelerle iş birliği yaparak Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmesini sağlamışlar ve Osmanlı Devleti'nin sonunun başlangıcını tetiklemişlerdir. Atılhan'ın anti-semitizm üzerinde bu kadar ısrarla durmasında geçmişte Yahudilerle ilgili yaşadıklarının etkisi yadsınamaz bir gerçektir.", Rıfat N. Bali, "Cevat Rıfat Atılhan", s. 404.

⁴⁹⁶Cevat Rıfat Atılhan, "Farmasonların Din Düşmanlığı", Sebülreşad, I/3, (Haziran 1948), s. 42-43.

⁴⁹⁷Eric J. Hobsbawm, "1968 – A Retrospect", Marxism Today, 1978, s. 130-136; A. Bağış Erten, a.g.m., s. 834.

yaşayan yoğun bir öğrenci eylemleri dönemine girmişti. Başta Fransa ve Almanya olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesi ve ABD bu öğrenci hareketinden ciddi anlamda etkilendi. Avrupa'daki öğrenci olaylarıyla aynı dönemde Türkiye'de de benzer bir biçimde gelişen öğrenci olayları, üniversitelerde boykot ve işgallerinin yaşanması, Avrupa'daki 68 hareketleri ile Türkiye'deki 68 hareketi arasında birtakım benzerlikler olduğu düşüncesini akıllara getirmiştir. Bütün Avrupa kıtasına yayılan toplumsal bir hareketin, çevresindeki kıta ve ülkelere yayılması elbette ki beklenen bir sonuçtur. Ancak Avrupa'da ve Türkiye'de yaşanan 68 hareketinin geliştiği toplumsal koşulların farklılığı göz önüne alındığında bu öğrenci hareketlerinin süresi, şiddeti ve etkinliğinde birtakım farklılıklar görülmüştür. Türkiye'de yaşanan 68 olaylarının diğer ülkelerde yaşanan 68 olaylarından birtakım farklılıkları vardır. Türkiye'deki öğrenci olayları ve işçi grevleri 1968 yılında bir anda şiddetlenip yine bu yıl içerisinde son bulmamıştır. 68 olaylarını yaşayan kuşak, 27 Mayıs'ın yapılmasında etkili olan gençliğin bir devamıydı. Yani 28-29 Nisan olayları, 555K olaylarıyla hükümeti devirmiş genç bir kuşağı takip ediyorlardı. Gençliğin 1960 öncesi muhalif tavrı, 1960 sonrasında da devam etti. 27 Mayıs müdahalesi sonrası uygulamaya konan 1961 Anayasasının sağladığı özgürlük ortamında üniversite gençliği sahip olduğu muhalif tavrını daha özgür bir ortamda ve rahatça sergilemeye başlamıştır.⁴⁹⁸ Türkiye'deki 68'in bir diğer farklı tarafı da; Avrupa'daki 68 olaylarının nedenlerinden biri olan ve sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan işçi sınıfı sorunlarının dile getirilmesidir. Avrupa'daki 68 olaylarının bir parçası da sanayi sektörünün sorunlarını gündelik hayatlarında hisseden işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilen eylemlerdir. Türkiye'de sanayi işçisi mevcudunun azlığı ve ortak bir sendikal hareketin olmayışı, 68 olayları içerisinde işçi hareketinin Avrupa'ya nazaran sönük yaşanmasına sebep olmuştur. Bu sebeple Türkiye'nin 68 hareketi içerisinde etkin olamayan işçi hareketinin yerini, halkın geri kalmışlığını kırmaya ve ondan kurtulmaya çalışan bir genç sınıfın mevcut iktidar üzerinden sisteme karşı başlattığı başkaldırı hareketi almıştır.

Türkiye genelindeki üniversitelerde öğrenci olaylarının fitilinin ateşlendiği 1967 yılından itibaren gençlik eylemleri derslerin boykot edilmesi veya fakültelerin işgal edilmesi şeklindedir. 1968 yılının Mayıs ve Haziran aylarında zirveye ulaşan öğrenci boykot ve fiili fakülte işgalleri, okulların kapanmasıyla Temmuz ayından itibaren yerini Amerikan aleyhtarı gösterilere bırakmıştır. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde başlayıp

---

⁴⁹⁸68'in 30. Yılı Dünya gençlik ve Türkiye Sempozyumu, 9-10 Mayıs 1998 Ankara, 68'liler Birliği Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 32-33.

Anadolu'nun diğer üniversitelerine yayılan dersleri boykot ve okulları işgal eylemleri, Kıbrıs'ta yaşanan olayların protesto edilmesi, ODTÜ'de Amerikan Konsolosunun aracının ateşe verilmesi, ABD 6. Filosunun Türkiye ziyaretlerinin protesto edilmesi, gibi oldukça geniş bir çerçeve içerisinde yer alan öğrenci olayları, 1968 olaylarının kapsamını gözler önüne sermektedir. Üniversite öğrencilerinin statükoya karşı başkaldırılarının bir sonucu olarak artan ve okulların dışına taşan şiddet eylemleri, ülkedeki sosyal ve siyasal hayatı da sarsıntıya uğramıştır.⁴⁹⁹

5.1.Johnson Mektubunun Türk Solu Üzerindeki Etkileri ve Solun Milliyetçiliğe Bakışı

II. Dünya Savaşının sona ermesinin ardından İngiltere'nin, sömürgesi olan ülkelere çekilme kararı alması, Türkiye'nin dış politikasında günümüze kadar çözüme kavuşturulamayan bir Kıbrıs sorununu ortaya çıkardı. İngiltere'nin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik çabaları sonucunda Londra ve Zürih Antlaşmaları imzalanarak Kıbrıs'ta Türk ve Rum halklarının kurucu unsurluğuna dayanan, ortak bir yönetim ile İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlüğüyle, 1960 yılında ortak bir anayasa çatısı altında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.⁵⁰⁰ 1963 gelindiğinde mevcut anayasa hükümlerini uygulamak istemeyen Rumlar, Türklere yönelik saldırılara başladılar. 21 Aralık 1963'te Rumların gerçekleştirdiği "Kanlı Noel"⁵⁰¹ olarak anılan saldırıların ardından 25 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ABD Başkanı Lyndon Johnson'a bir mektup göndererek adadaki katliamın durdurulması için Rum tarafına baskı yapılmasını istedi.⁵⁰² Fakat Türkiye ABD'den ümit ettiği desteği göremedi. ABD'nin bu yaklaşımının temelinde Başkan Johnson, hem soruna Türkiye yanında taraf olmamak için, hem de 1964 sonunda yapılacak başkanlık seçiminde üç milyonluk örgütlü Rum kökenli Amerikalıların oylarını yitirmemek için hareketsiz kalmayı yeğlemiştir.⁵⁰³ ABD'den beklediği desteği alamayan Türkiye, 13 Mart 1964'te Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'a "Türklere yönelik saldırıların

⁴⁹⁹Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 4. Baskı, (Çev: Ahmet Fethi Yıldırım), İstanbul 2010, s.257.

⁵⁰⁰Londra ve Zürih Anlaşmaları hakkında daha geniş bilgi için bkz. <http://ua.mfa.gov.tr/> Erişim Tarihi: 11.11.2018; T.C. Resmi Gazete 28 Nisan 1960, Sayı: 10491, s. 2; http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa Erişim Tarihi: 11.11.2018.

⁵⁰¹"Kıbrıs'ta Kanlı Hadiseler", *Milliyet*, 22 Aralık 1963, s. 1; "Rum semtindeki Türkler göçe başladı.", *Milliyet*, 23 Aralık 1963, s. 1; "Kıbrıs'taki çarpışmalar bir iç harp halini alıyor.", *Hürriyet*, 24 Aralık 1963, s. 1; "Türk Mahalleleri İşgal Edildi.", *Hürriyet*, 25 Aralık 1963, s. 1.

⁵⁰²Metin Toker Makarios'un böyle bir cürette bulunmasını o dönem Türkiye'de hükümet kurulması konusunda yaşanan zaafın bir sonucu olduğunu belirtir. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s. 172.

⁵⁰³Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, I, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 685.

durmaması halinde, Türk halkının haklarının, can ve mal güvenliğinin Türkiye tarafından korunacağını” bildiren bir mesaj göndermiştir.⁵⁰⁴ Bu mesajdaki asıl amaç, Türkiye’nin Kıbrıs’a yönelik askeri bir müdahaleye hazırlandığı izlenimi vermek ve Amerika’nın bu müdahale öncesinde Rum tarafına baskı yapmasını sağlamaktır.⁵⁰⁵ Fakat İnönü’nün bu mesaj girişimi de ABD yönetimini harekete geçirmeye yeterli olmadı. Bunun üzerine, Başbakan İsmet İnönü’nün isteği üzerine TBMM, 16 Mart’ta yapılan görüşmede 489 kabul oyuyla hükümete gerekli gördüğü takdirde adaya askeri müdahalede bulunma yetkisi verdi.⁵⁰⁶ Türk hükümetinin yaptığı bu siyasi manevra üzerine ABD Başkanı L. Johnson’un Başbakan İnönü’ye yolladığı bir mektup, Türkiye’yi adaya müdahale etme düşüncesinden vazgeçirdiği gibi ülkenin hem iç hem de dış politikasında önemli birtakım değişikliklerin yaşanmasına yol açmıştır.⁵⁰⁷

ABD Başkanı Johnson tarafından 5 Haziran 1964 tarihinde Başbakan İnönü’ye Kıbrıs konusunda kapsamlı bir şekilde yazılan mektup, Türkiye kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. ABD Başkanı’nın Türkiye’ye mektup gönderdiği bilgisi 6 Haziran’da Beyaz Saray’ın yaptığı açıklamayla duyurulmuşsa da mektubun içeriği gizli tutulmuş Türk kamuoyu mektubun içeriğinden ancak bir buçuk yıl sonra 13 Ocak 1966 tarihli Hürriyet Gazetesinden öğrenebilmiştir.⁵⁰⁸ Johnson’un mektubunda özetle Türkiye’nin ABD’ye

---

⁵⁰⁴ Metin Toker, a.g.e., s. 201-203.

⁵⁰⁵“Mektubu ele geçirip yayınlayan gazeteci Cüneyt Arcayürek, aradan otuz beş yıl sonra iki gazeteciye o günleri şöyle anlatmaktadır: ‘Kıbrıs o sırada Türkiye’de ateşli bir durum. Ülke darbeden geçmiş, 27 Mayıs’ı yaşamış, sonra Talat Aydemir olayları yaşanmış, darbenin dışında tek konu Kıbrıs. Kıbrıs’taki kanlı olaylar büyük gerginlik oluşturdu, Türkiye ayakta. Bu sırada İsmet Paşa Başbakandır. Zürih ve Londra Anlaşmaları bize müdahale hakkı tanıyor. Konu Bakanlar Kurulu’nda görüşülüyor. Bazıları ayağa kalkmış, adaya girelim diyor. İsmet Paşa, dikkatli adamdır. Ordu başarabilecek mi diye düşünüyor. Olumsuzluğun getireceği fatura Türkiye için çok ağır olur. Paşa, bunu hesaplıyor. Sonradan görüldü ki 1967’de çıkarma için ordu hazır değil, çünkü çıkarma gemisi yok. Adaya şileplerle gidilecek. Paşa, çıkalm diyenlere hayır çıkmayalım demiyor. Bunu diplomatik bir yere oturtalım diyor. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’e: Çağır Amerikan Büyükelçisini adaya çıkacağımızı söyle’ der. Erkin: ‘aman Paşam nasıl haber veririz’ der. Paşa: ‘sen söyle söyle’ der. Erkin, Büyükelçiyi çağırır. Elçi, biraz zaman ister ve o cevap verilir.”, Haluk Şahin, Johnson Mektubu, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002, s. 116-117.

⁵⁰⁶“16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşe’de Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan ve imzalandığı tarihten itibaren milletlerarası hukuk alanında yürürlükte bulunan Antlaşmalar uyarınca, gerektiği vakit, Kıbrıs’a Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesi hususunda, Anayasamın 66 ncı maddesi gereğince karar alınmasına dair Başbakanlık tezkeresine verilen oyların sonucu Tezkere kabul edilmiştir. Üye sayısı: 635, Oy verenler: 489, Kabul edenler: 485, Reddedenler: 0, Çekimsenler: 4, Oya katılmayanlar: 132, Açık üyelikler: 14””, TBMM Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 7. Birleşim, Cilt: 3, s. 120; Metin Toker, a.g.e., s. 203.

⁵⁰⁷Johnson Mektubunun İngilizce orijinal metni için bkz. Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Cyprus; Greece; Turkey, Volume XVI, United States Government Printing Office Washington, 2018, s. 208; <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d54>; Erişim Tarihi: 13.11.2018; Metin Toker, Johnson Mektubunun içeriğinde ABD’deki Yunan lobisinin etkili olduğunu iddia etmektedir. Metin Toker, a.g.e., s. 205.

⁵⁰⁸“Çağlayangil iki mektubu da açıklama kararı aldık.”, Milliyet, 14 Ocak 1966, s. 1; “Hadiseler Yaratan Mektubun Tam Metnini Açıklıyoruz: İşte Johnson’un Mektubu”, Hürriyet, 13 Ocak 1966, s. 1; “Johnson Mektubu: Bizimle istişare etmelisiniz, NATO silahı kullanamazsınız.”, Milliyet, 14 Ocak 1966, s. 1;

danışmadan böyle bir kararı almaması gerektiği, iki NATO ülkesinin savaşmalarının istenmediği, adaya bir harekât düzenlenmesi halinde Sovyetlerin duruma müdahalesi karşısında Türkiye'nin savunulmayacağı ve ABD tarafından verilen silah ve teçhizatın bu müdahalede kullanılmayacağı hususunda uyarılarda bulunulmuştur.⁵⁰⁹ Başbakan İnönü, 13 Haziranda Johnson'un mektubundan çok daha uzun ve kapsamlı bir mektubu, ABD Büyükelçisi Raymond Hare aracılığıyla Washington'a yolladı ve Johnson'un davetini kabul ederek 21 Haziran'da ABD'ye gitti.⁵¹⁰ Başbakan İnönü, görüşmelerden sonra yaptığı açıklamada Başkan Johnson'un sorunun çözümü konusunda istekli olduğunu vurgulayarak, Türkiye ile ABD arasında Kıbrıs'a yaklaşım bakımından bir farklılık olmadığını belirtiyordu. Hâlbuki Johnson mektubunun, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki müdahale yanlısı tutumunu yumuşattığı ortadaydı. Johnson Mektubu, genelde Türk dış politikasını ve özelde de Türk-Amerikan ilişkilerini uzun yıllar boyunca ciddi anlamda etkilemiştir.⁵¹¹

Kıbrıs sorununa milliyetçi kesimlerin bakış açısından oldukça onur kırıcı bir yaklaşım olan Johnson Mektubu; sol ideoloji mensupları için de Türkiye dış politikasının ipotek altında olduğu savıyla, yıllarca ABD'ye karşı geliştirilen muhalif duruşun haklılığını ortaya koymaktaydı. Özellikle sol öğrenci gruplarının oluşturduğu üniversite gençliği ve gazeteler ABD'nin Kıbrıs sorununa olan bu yaklaşımını kınamaktaydılar. Johnson mektubu sol kesimin ABD'ye ve onlarla iş birliği içinde olduğunu düşündüğü sağıcı AP hükümetine karşı eleştiri dozunu arttırmıştır. Türkiye'de yıllarca hissedilecek Amerika aleyhtarlığının duygusal temelini Johnson Mektubu olmuştur.⁵¹² Bu mektup, 27 Mayıs müdahalesi sonrası yeni anayasayla başlayan fikri ve siyasi serbestlik ortamı içerisinde rahatça ABD'yi eleştiren sol kesimin, ABD karşıtı tutumlarını güçlendirmiştir. Mektubun açıklanmasıyla birlikte solun yaptığı dış politika eleştirilerinde ağırlıklı olarak NATO ve ABD karşıtlığı daha da öne çıkmıştır. Bu mektuptan sonra sol, Kıbrıs sorununu ilk defa emperyalist ilişkiler

---

“İnönü'nün Johnson'a cevabı: Mektubunuz hayal kırıcı olmuş ve önemli görüş ayrılıkları belirlemiştir.”, Milliyet, 14 Ocak 1966, s. 1.

⁵⁰⁹Foreign Relations of the United States, 1964–1968, Cyprus; Greece; Turkey, Volume XVI, United States Government Printing Office Washington, 2018, s. 208

⁵¹⁰Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 79; “İnönü'nün Johnson'a cevabı”, Milliyet, 14 Ocak 1966, s. 1; “Başbakan bu sabah gidiyor.”, Milliyet, 21 Haziran 1964, s. 1; “Başbakan Amerika'da”, Milliyet, 22 Haziran 1964, s. 1; “Görüşme başladı.”, Milliyet, 23 Haziran 1964, s. 1.

⁵¹¹Johnson Mektubu Türkiye'nin iç ve dış siyasetinde önemli değişiklikler yaratmıştır. “NATO'nun Türkiye'nin güvenliğini ne kadar sağladığı sorusunun kamuoyunda yoğun biçimde tartışılması sonucunu doğurdu. Türkiye Mektuptan sonra, başta SSCB ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile olmak üzere, uzun yıllardır en alt düzeyde tuttuğu ekonomik ve siyasal ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaya başladı. Türkiye ABD'nin uluslararası alandaki girişimlerini gözü kapalı desteklemeyi bir kenara bırakarak, bu girişimlerin Türkiye'nin dış politikadaki amaç ve ilkelerine uyup uymadığını sorgulamaya başladı. Kamuoyunda ABD'ye ve bu ülkenin Türkiye'deki askeri varlığına karşı çıkan akımlar güç kazandı.” Baskın Oran, a.g.e., s. 689-690.

⁵¹²Metin Toker, a.g.e., s. 195.

açısından değerlendirmeye başlamıştır.⁵¹³ Dönemin sol yazarları Kıbrıs sorunu konusunda çözüm önerilerinde bulunurken sorunun ABD ve NATO dışında çözülmesi gerektiğini belirterek her fırsatta bu mektubu dayanak göstermişlerdir. Sol basının yazılarında ya da sol gençliğin söylemlerinde bu mektup bir ihanet belgesi olarak değerlendirilerek, daima popülist bir yaklaşım ortaya koyulmuştur. Özellikle sol basında yoğun bir şekilde işlenen Johnson mektubu üzerinden girilen tartışmalar gerek sağ ve sol öğrenci örgütlenmeleri, gerekse halk tarafından karşılık bulmuş, bu yazılanlar Türkiye’de ABD karşıtlığının yükselmesine yol açmıştır.⁵¹⁴ Mektup, Türkiye’deki ABD karşıtlığına bir ivme kazandırdığı gibi, aynı zamanda yapılan eleştirilerin mesnetsiz olmadığını göstererek, solun bakış açısından meseleye bir meşruiyet zemini kazandırmıştır. Sol, emperyalizme ve ABD’ye duyduğu karşıtlığını, Kıbrıs sorunu için birlikte kullandığında kendisine yöneltilen vatan hainliği suçlamasını da önlenmiş oluyordu. Türk-Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs sorunuyla başlayan kırgınlık giderek büyüyerek 1960’ların sonunda zirveye ulaşmıştır. “6. Filo Defol”, “Yankee Go Home”, “NATO’ya Hayır”, “Emperyalist Amerika” ve buna benzer sözler özellikle sol görüşlü üniversite gençliğinin 68 olayları sürecinde sloganları olmuştur. Devam eden bu protestolar giderek şiddetini arttırmış, Türkiye’deki ABD üsleri ve tesislerinin bombalanmasına ve buradaki Amerikalı görevlilerin kaçırılmasıyla uluslararası sorunlara sebep olan geniş çaplı olaylara yol açmıştır.⁵¹⁵ Olayların bu aşamaya gelmesinde sol akımların ve sol içerikli yayın yapan dergi ve gazetelerin konuyu tartışmaya açmalarının büyük etkisi olmuştur. Zira sol basın 1960’ların özgürlük ortamında hükümetin dayattığı resmi politik yayınların dışında da yayınlar yapıyor ve dış politikayı rahatlıkla eleştirebiliyordu. Sol basın, artık son yirmi yıldır ABD’ye yanlısı dış politikanın terk edilmesi gerektiğini özgürce dile getiriyordu. Sol basının önemli isimlerinden İlhan Selçuk, “Johnson mektubunun Türkiye’nin bir uydu devlet olduğunu doğruladığını ve bu nedenle Türk dış politikasının gözden geçirilmesini gerekli kıldığını yazmıştır.”⁵¹⁶ Abdi İpekçi ve Haluk Gerger ise “Johnson mektubunun Türkiye-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunu ve Türk dış politikasını temelden etkileyen bir olay olarak nitelmişlerdir.”⁵¹⁷ Milliyet gazetesi ise, “ABD’nin Türkiye’nin gösterdiği her kırgınlığı ve Türk siyasetindeki değişiklik ihtimalini hep bir şantaj olarak algıladığı, ancak bu sefer yanıldığı şöyle ifade

---

⁵¹³Uğur Mumcu, *Bütün Yazılar 3 Amerika Küsmesin*, Umag Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s.70

⁵¹⁴Tanıl Bora, *Cereyanlar...*, s. 250.

⁵¹⁵Mehmet Gönlübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi Ankara 1996, s. 498.

⁵¹⁶Selçuk, İlhan., *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1966, s.2.

⁵¹⁷Haluk Gerger, “Türk Dış Politikası 1946-1980”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, II, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.543-544.

ediliyordu: ‘Türk kamuoyu Kıbrıs davasında Amerika tarafından bir ihanete uğradığını görürse münasebetlerini bir şantaj olarak değil, fakat tabii bir tepki neticesinde gözden geçirecektir’⁵¹⁸ Sonuç itibariyle bu mektup iki ülke arasındaki ilişkileri tamamen koparmasa da Türk hükümetinde bir kırılmalığa sebep olmuş bu da Türk yetkililerin zihinlerinde bir dış politika değişikliği olması gerektiği fikrini uyandırmıştır. Johnson mektubunun sonrasında gelen tepkiler ne ABD ne de NATO’ya yönelik herhangi bir yaptırım uygulanmasına sebep olmamış, tüm ilişkiler normal seyrinde devam etmiştir. Kıbrıs sorunuyla ilgili beklentilerinin gerçekleşmemesi ve sonunda gönderilen Johnson mektubu Türkiye ABD’ye karşı bir kırgınlık yaşamış ve bu yaşananlardan kendi çıkarlarını blok politikasına uydurma eğiliminin yanlış olduğu sonucunu çıkarmıştır.⁵¹⁹ Türk dış politikasındaki bu anlayış değişikliği, yıllardır bu konu üzerinde yazan sol basını istenmese de haklı çıkarmıştır. Türkiye’nin Sovyetlerle ve Ortadoğu ülkeleriyle de iyi ilişkiler kurmasının gerekliliği artık kavranılmaya başlanmıştır. Bu olaydan sonra gerek CHP gerek AP, Sovyetlere karşı daha yumuşak yaklaşarak iki ülke ilişkilerini geliştirmeye çalışmışlardır. Bunun en açık örneği Cumhuriyetin kuruluşundan 1960 yılına kadar geçen 37 yıllık sürede iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliğini içeren toplam 34 anlaşma imzalanmışken, 1960 ile 1970 yılları arasındaki on yıllık sürede karşılıklı toplam 27 anlaşma imzalanmıştır. “İki ülke arasında yaşanan yakınlaşmanın bir göstergesi de Sovyetlerin, Kıbrıs sorunu karşısında izlediği Türkiye yanlısı politikadır ki, bu da iki devlet arasındaki ilişkilerin iyileştiğinin bir göstergesi olmuştur. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşma AP iktidarı devrinde de devam etmiştir.

Kıbrıs sorunu karşısında gösterdiği tepkiyle, milliyetçi bir tavır sergileyen Türk solu, Johnson mektubu sonrası tırmanan ve ABD karşıtlığını konu alan başta 6. Filo eylemleri olmak üzere diğer tüm ABD karşıtı eylemlerde attığı “Kıbrıs Türk’tür. Türk Kalacak”, “Ordu Kıbrıs’a”, “Yaşasın Tam Bağımsız Türkiye”, “Kahrolsun Amerika” sloganlarıyla Kıbrıs sorununa karşı hissettiği milli duyguları dışa vurmuştur. 1960’lardan itibaren yükselişe geçen sol, karşısında duran milliyetçi, mukaddesatçı tüm fikir akımları için “Faşist” tanımlamasını kullanmıştır. Faşizm; dar anlamda iki dünya savaşı arası dönemde İtalya’da ortaya çıkan rejim, geniş anlamda ise anti-Komünist nitelikteki tüm diktatörlüklerdir. Faşist öğretilerde devlet en yüce kavramdır. Devletin çıkarı dışında herhangi bir siyasi davranış biçimi mümkün değildir. Yüce lidere bağlılık Faşist ahlakın önde gelen

⁵¹⁸“Bakanlar Kurulu Johnson’a verilecek cevabı görüştü.”, Milliyet, 10 Haziran 1964, s. 1

⁵¹⁹Faruk Sönmezoglu, ABD’nin Türkiye Politikası, Der Yayınları. İstanbul 1987, s. 23-33.

gereklerindedir. İktidar, başta yüce önder olmak üzere, halkın çıkarlarını onların adına en iyi düşünebilecek olan bir seçkinler grubunun elinde olmalıdır. İktisadi sorunları korporatif bir örgütlenme modeli ile çözmeye çalışan Faşist hareket, ekonomiye devlet müdahalesini gerekli sayarsa da bunu özellikle büyük sermaye ile uyum içerisinde gerçekleştirmeye gayret gösterir. Genellikle derin bir ekonomik kriz, uzun süren bir siyasi karışıklık sonrasında, demokratik sistemden umudu kesen orta sınıfların yaygın desteğini alarak ve de çoğu defa bir darbe ile iktidara gelen faşizm, doğası gereği yukarıdan aşağıya, toplumun hemen her kesimini içine alan bir örgütlenme ağı oluşturmaktadır.⁵²⁰ Faşist hareketlerin doğuşu ve 1920’li ve 30’lu yıllarda bazı Avrupa ülkelerinde faşist rejimlerin kuruluşu, Marksist düşünürleri çözümlenecek yeni ve acil bir sorunla yüz yüze bırakıyordu. Ortada başlıca iki soru vardı: Birincisi faşizmin doğuşuna hangi ekonomik ve toplumsal koşulların yol açtığı ve ikincisi; faşizmin bazı ülkelerdeki zaferini ve işçi sınıfı hareketinin tasfiyesini neyin mümkün kıldıyordu. İlgilendiği asıl konu işçi sınıfı hareketleri adına faşizmin Almanya’daki ilerleyişini durdurabilecek geçerli bir siyasal stratejinin geliştirilmesiydi.

Türkiye’nin siyasi düşünce dünyasında ve toplumsal hayatında faşizm kavramının tanımlanması, tartışmaya açılması ve ona karşı bir cephe yaratılmasında solun oldukça büyük bir etkisi vardır.⁵²¹ 1960’larda başlayıp 1970’ler boyunca devam eden dönem, Türkiye’de solun ve sosyalizmin bir kitleleşme ve meşrulaşma mecrası bulunduğu, özel bir dönemdir. Bu dönemin ilk yarısında Türkiye İşçi Partisi, 1960’ların sonlarından itibaren ikinci yarısında ise devrimci sosyalist hareketler solun ana akımını oluşturmuştur. Faşizm meselesi, 1960’ların başında öncelikli bir tartışma konusu olmuş değildir. Hatta devrimci akımın oluştuğu ‘68’in hemen öncesinde, solun faşist bir hareket olarak tanımladığı ülkücülerin saldırıları şiddetlendiğinde dahi, faşizm meselesi devrim stratejilerine ilişkin tartışmaların gölgesindedir.⁵²² Fakat aynı durum 1970 öncesi özellikle ölümlerle sonuçlanan çatışma dönemi için söz konusu değildir. Bu dönem özellikle TİP, faşizm kavramını sıklıkla kullanmıştır. TİP çizgisinde yayın yapan politik düşünce dergisi Yurt ve Dünya’da, faşizme dair birçok yazı yayınlanmış, bunlardan birinde faşizmin tanımı şöyle yapılmıştır: “Faşizm, bazı ülkelerde tekelci devlet kapitalizminin gelişmesinin zorunlu bir evresi olan tekelci devlet kapitalizmine geçişin bir biçimi olarak doğmuştur. Fakat faşizmin belirleyici ve evrensel özelliği, tekelci devlet kapitalizmi evresine ulaşılmış olması değil, burjuvazinin

⁵²⁰Faruk Sönmezoğlu, Ansiklopedik Politika Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul s. 64-65.

⁵²¹Tamıl Bora, “Türkiye Solunda Faşizme Bakışlar”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol, 8, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 847.

⁵²²Tamıl Bora, a.g.e., s. 850.

çıklarları toplumun geri kalan bütün sınıf ve tabakalarıyla çelişkiye düşen en güçlü kesimlerinin açık terörist diktatörlüğü olmasıdır. Bu yüzden faşizm sadece belli ülkelere özgü değil, bütünüyle çağımıza ve tüm kapitalist dünyaya özgü bir olaydır.”⁵²³ Solun tanımladığı faşizm tehlikesi, 1970’ler boyunca solun temel gündem maddelerinden biri olmaya ve sağın tamamını faşist olmakla ithama devam etmiştir.

5.2. 6. Filo Olayları ve Kanlı Pazar

1964 yılında patlak veren Kıbrıs sorunu nedeniyle, ABD’nin Akdeniz’de yeniden görevlendirdiği toplam 50 gemi ve 25 bin mürettebattan oluşan ABD donanmasına ait Amiral William E. Ellis komutasındaki 6. Filo, 1964 yazında Kıbrıs ve Akdeniz bölgesinin güvenliğini sağlama görevine başlamıştır.⁵²⁴ Kıbrıs sorunu öncesinde de bölgede bulunan ve Türk limanlarını ziyaretleri esnasında dostça karşılanan 6 Filoya bağlı gemiler⁵²⁵, 1964 yılında İnönü’nün Başbakanlığı sırasında yaşanan Kıbrıs sorunu dolayısıyla Türk limanlarını ziyaretleri dostça karşılanmamış ve 1965’ten sonraki her gelişinde filoya karşı protestolar, artarak devam etmiştir.⁵²⁶ 1964’den itibaren bölgede bulunan 6. Filo daha önceden de Türk limanlarına uğramıştır. Fakat 1966 yılında Johnson mektubunun açıklanması ve sol basının yazdığı Amerikan karşıtı yazıların etkisiyle filonun 1967 yılındaki ziyaretiyle başlayıp sonraki yıllarda da devam edecek olan protesto gösterilerinin fitili, 1967 yılı ziyaretiyle ateşlenmiştir. “Haziran 1967’de Amerikan 6. Filosu İstanbul’a gelir ve Filo Komutanı tarafından Taksim’deki anıta çelenk konulur. TMTF’li gençler, çelengi yakarlar, ardından da anti-Amerikan gösteriler başlar.⁵²⁷ Taksim Anıtı önünde yapılan konuşmada, TMTF İkinci Başkanı Faruk Yalnız’ın ‘Türkiye, Johnson’a mezar olacaktır.’, ‘Türk ulusu, bir kere daha emperyalizmi Anadolu’da kahredecektir.’, ‘Kıbrıslı Türk kardeşlerimizin yardımına koşan Türk Donanmasının yolunu kesen bu çirkin Amerikalının filosunu limanlarımızda

⁵²³Mehmet Aközer, “Faşizme Karşı Demokrasi Cephesi”, Yurt ve Dünya, 6, Haziran 1977, s.277-278.

⁵²⁴“6th Fleet Ready For Crisis Action; Force Of 50 Ships, 25,000 Men Awaits Cyprus Alert”, The New York Times, 9 August 1964, p. 3.

⁵²⁵“Dünyanın en büyük uçak gemisi geliyor.”, Milliyet, 13 Mart 1957, s. 1; “Amerikan Filosu Doğu Akdenize hareket etti.”, Milliyet, 9 Haziran 1958, s. 5; “Altıncı Filo ile bir Türk geldi.”, Milliyet, 17 Mayıs 1959, s. 3; “Bir Amerikan Filosu limanımıza geliyor.”, Milliyet, 23 Eylül 1959, s. 2; “Amerikan uçak gemisi bu sabah geliyor.”, Milliyet, 16 Nisan 1962, s. 2; “Amerikalı denizciler 250 şişe kan verdi.”, Milliyet, 20 Nisan 1962, s. 3.

⁵²⁶Harun Karadeniz, a.g.e., s. 84.

⁵²⁷Bedri Baykam, 68’li Yıllar Eylemciler, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s. 231-232; Miting sırasında Amerikan askerleri karaya çıkmadı.”, Milliyet, 25 Haziran 1967, s. 1,7; “Gençler Dolmabahçe’de oturma mitingi yapacak.”, Milliyet, 7 Ekim 1967, s. 1; Öğrencilerin eylem sırasında açtıkları pankartlarda “Filolarımızla geldiniz, finolarımızla gideceksiniz. Go Home ‘Git’, 6 Ekim’de kurtulduk, 7 Ekim’de istemiyoruz. Bağımsız Türkiye istiyoruz. Türkiye Vietnam olmayacaktır. Bebek avcıları Go Home, İstanbul’a çıkartma yapılamaz. Güneş bize doğar.” Yazıyordu. Milliyet, 8 Ekim 1967, s. 9.

görmek istemiyoruz.’, ‘Ne Amerika, ne Rusya, Bağımsız politika istiyoruz. Bunda kararlıyız.’⁵²⁸ şeklindeki konuşması, o dönem Amerikan karşıtı eylemlerin kaynaklarını ve temel yönelimlerini göstermesi açısından önemlidir. 6. Filo’ya ait gemiler Temmuz 1968’de tekrar İstanbul’a gelmiş, Dolmabahçe rıhtımına demirlemiştir.⁵²⁹ Özellikle sol görüşlü öğrenciler bir önceki yıl gerçekleştirdikleri başarılı gösteriden de güç alarak bu yıl daha kitlesel ve organize bir eylem düzenlemek için 15 Temmuz 1968’de İTÜ’de sol devrimci örgütlerin katılımıyla toplantılar yapılmış, eylemlerin niteliği üzerinde tartışılmıştır.⁵³⁰ Esasen öğrencilerin sergiledikleri bu Amerikan karşıtı tavrın temelinde, sol jargonda sıkça kullanılan “anti-emperyalist” veya “anti-kapitalist” yaklaşımdan ziyade, 1950’lerin başından itibaren Türkiye’de görev yapan ABD askerlerinin karıştığı birçok ölüm, yaralama ve tecavüz vakası karşısında toplum hafızasında biriken öfke⁵³¹, Johnson mektubu sonrası oluşan ve sol basın tarafından körüklenen ABD karşıtı ortamın etkisi ve ABD denizcilerinin Türk kadınlarıyla birlikte olmalarından doğan milli hislerin yarattığı doğal tepki yatmaktadır.⁵³² O yılların önemli öğrenci liderlerinden biri olan Harun Karadeniz o dönem yaşananları şöyle aktarmaktadır. “Bizim gezemediğimiz kendi vatanımızda Amerikan erlerinin gezmesini düşünmek bile insanı deli ediyor. 6. Filo düpedüz işgal ordusu konumuna geliyordu gözümüzde. Biz sokağa çıkmaya korkuyorduk. Fakat yurdun hemen karşısındaki bir otelin karşında bir İmpala taksi duruyordu ve içinden bir Amerikalı er ile bir Türk hanımı iniyor ve otele gidiyorlardı. Bu sahne yüzlerce defa öğrencilerin ve polislin gözü önünde tekrarlanıyordu. Polis, otelin kapısında nöbet tutuyor ve yoldan geçen arkadaşları topluyordu. Hiçbir ideolojik yapısı olmayan gençlerin bile en azından isyan edeceği olaylardı bunlar. Nitekim öyle oldu. O zamana kadar pek işe karışmayan birçok genç oteli taşa tutup camları indirdiler.”⁵³³ sözleri veyahut 6. Filo’ya karşı düzenlenen protesto gösterilerinde açılan “‘Türk kadını 6. Filoya bir eşya gibi sunan iktidarı istemiyoruz.’,

⁵²⁸Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 54-55; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 152.

⁵²⁹“Amerikan filosunu protesto eden 19 üniversiteli genç nezarete alındı.”, Milliyet, 16 Temmuz, 1968, s. 1,7; “Amerikalı denizcileri protesto dün de devam etti.”, Milliyet, 17 Temmuz 1968, s. 1,7; “Protesto, Çatışma ve 40 yaralı var.”, Milliyet, 18 Temmuz 1968, s. 1.

⁵³⁰“Türkiye’de 1968”, STMA, s. 2084; Ali Yıldırım, a.g.e., s.205.

⁵³¹“1954-1960 arasında Amerikalılar Türkiye’de toplam olarak 299 suç işledi. Yüzde 98’i Amerikan mahkemelerinde yargılanarak beraat ettiler.”, Harun Karadeniz, a.g.e., s. 106-107.

⁵³²“Yaşar Kemal de “Kanlı İktidarın Ortakları” başlığını taşıyan yazısında: “Türk kıyı şehirleri Amerikan 6. Filosunun şehvetlerini tatmin merkezleri haline gelmiştir. [...] Şimdi hiçbir Avrupa kıyı şeridi Amerikalıları kabul etmiyor, Amerikalıların genelevi olmak zilletine düşmek istemiyorlar. Ama camilerinde beş vakit selâlar verilen Türk şehirleri... Ayıp, rezalet, utanç verici, yüz kızartıcı... [...] ve Türklerin bir kısmı, Müslüman geçinenlerin epeysi Amerikalılarla birlik oluyolar. [...] Bu işgal rezaletine, bu şehvet pazarı haline düşmeye karşı koyan bir avuç üniversitesi genci var. [...] Yüzümüzdeki bu karayı, bu utanç lekesini azıcık da olsa onlar hafifletiyorlar. Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 163; Yaşar Kemal “Bu kanın hesabı er geç sorulacak”, Ant, 82, 23 Temmuz 1968, s. 6-7.

⁵³³Harun Karadeniz, a.g.e., s. 141.

‘Türk kadını onurunu koruyacaktır.’, ‘Türkiye 6. Filo’nun genelevi değildir.’” pankartları bu duruma örnek verilebilir.⁵³⁴ ABD askerlerinin Türk topraklarında yapmış oldukları bu hareketleri basında en sert şekilde eleştiren İlhan Selçuk olmuştur. İ. Selçuk, bir yazısında “Amerikalılar gene olmadık rezaleti yaptılar. Birisi kızlara sarkıntılık etti, öteki gece yarısı ev basıp adam bıçakladı. İki üç ayda bir İstanbul ve İzmir limanlarında endam gösteren 6. Filo’nun her gelişi artık yeni olaylara gebe dir.”⁵³⁵ Yine sol çizgideki yayınıyla tanınan Ant Dergisi, 42. sayısında 6. Filo’nun yaptığı ziyaretlerin nedenini “Amerikan 6. Filosunun sırf gövde gösterisi yapmak ve mürettebatına kadın sağlamak” olduğunu yazmış, 82. sayıda Ergin Konuksever yazdığı yazıda “Hiçbir Akdeniz ülkesinin limanına sokmadığı saldırgan Amerikan denizcileri İstanbul’un otellerini genelev haline getirecek, cinsel arzularını Türk kadınları üzerinde tatmin edeceklerdi. Pavyonlar, oteller onların hizmetindeydi ve kapılarında Türk polisi nöbet bekleyerek rahatlarını sağlıyordu.”⁵³⁶ şeklinde okurlarına duyuruyordu.⁵³⁷ 6. Filonun gelişiyle birlikte öğrenciler kararlaştırdıkları eylemlere başlarlar. Bu kez poliste gösterilerin devam ettirilememesi maksadıyla 17 Temmuz akşamı öğrenci yurtlarına baskınlar düzenler ve öğrencileri gözaltına almaya başlar.⁵³⁸ Gümüşsuyu Öğrenci Yurdunda polis ve öğrenciler arasında çıkan çatışmada Vedat Demircioğlu adlı bir öğrenci ağır yaralanır ve kaldırıldığı hastanede ölür.⁵³⁹ Arkadaşlarının polis tarafından öldürülmesi protestocu öğrencileri daha da öfkelenmiş ve bu eylemleri daha kitlesel bir hale getirmiştir.⁵⁴⁰ Ertesi gün geniş bir öğrenci kitlesinin katılımıyla yeni bir 6. Filo’yu protesto gösterisi düzenlenir. Öğrenciler, olayların yaşandığı Gümüşsuyu Yurdundan başlayarak Taksim Anıtına kadar bir yürüyüş düzenlerler. Deniz Gezmiş’in liderliğini yaptığı ileriki yıllarda Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB) olarak tanınacak grup yürüyüşün burada bitmesine karşı çıkıp, Dolmabahçe’ye yürüme kararı alırlar.⁵⁴¹ Öğrenci kitlesinin bu karara varmasında Deniz Gezmiş’in yaptığı konuşma etkili olmuştur.⁵⁴² Öğrencilerin, Cağaloğlu’nda polisle çatışmaları üzerine MTTB’li öğrenciler birlik penceresinden hoparlör ile Türk milleti komünist ve anarşistlerle mücadele etmeye çağırılmış, “bir avuç çapulcunun çanlarına ot tkamasını bu millet bilir.” anonsları yapılarak MTTB’nin milli menfaatlerin bekçisi olduğu

⁵³⁴Harun Karadeniz, a.g.e., s. 187.

⁵³⁵İlhan Selçuk, “Altıncı Filo Misafirimiz Değildir”, Cumhuriyet, 17 Ekim 1967, s. 3.

⁵³⁶Ergin Konuksever, “Savaş böyle başladı.”, Ant, 82, 23 Temmuz 1968, s. 8-9.

⁵³⁷“6. Filoya karşı açlık grevi”, Ant, 42, 31 Ekim 1967, s. 7.

⁵³⁸Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 156.

⁵³⁹Hikmet Çetinkaya, Sancılı Yıllar (1965-1971), Tekin Yayınevi, İstanbul 1986, s. 56

⁵⁴⁰“Yaralı genç öldü yeni olaylar çıktı.”, Milliyet, 25 Temmuz 1968, s. 1; Ali Yıldırım, a.g.e., s. 205.

⁵⁴¹Ali Yıldırım, a.g.e., s.207-208; Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 79-82; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 199.

⁵⁴²Gökhan Atılğan, “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971)”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol, 8, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 667.

belirtilmiştir.⁵⁴³ Grup Dolmabahçe'ye geldiğinde 6. Filoya ait tekneler taşlanmış, ABD askerleri dövülerek denize atılmıştır.⁵⁴⁴ Olaya müdahale için gelen Tümgeneral Selami Pekün, “Hareketleriniz dozajını aşmıştır ve kanunsuzdur. Ordu müdahale edecektir. Buradan geri dönerek okulunuza gitmenizi rica ederim.” şeklinde gençlere dağılmaları yönünde uyarılarda bulunmuştur.⁵⁴⁵ Fakat gençler Türk askeri lehinde sloganlar atarak Selami Pekün'ü omuzlara almışlardır.⁵⁴⁶ Öğrenciler bu ve bundan sonra askerle karşı karşıya geldikleri her olayda askere olan güvenini ve desteğini açıkça ortaya koymuş, içlerinde sakladıkları ve askerle birlikte yapmayı arzuladıkları sol bir Kemalist darbe heveslerini belli etmişlerdir.

Dolmabahçe olaylardan yedi ay sonra tekrar Türkiye'ye gelen 6. Filo bu kez çok daha büyük bir tepkiyle karşılandı. Öğrenciler filonun geleceği haberini ocak ayında öğrenmişlerdi ve önlerinde hazırlık yapmak için uzun bir süre vardı. Bir araya gelen İstanbul'daki devrimci öğrenci örgütleri bu protesto gösterisinin daha geniş katılımlı olması için işçi örgütlerini de bu hareketin içerisine almaya çalışmışlardır.⁵⁴⁷ 6. Filo yalnızca İstanbul'da değil tüm yurt genelinde protesto edilmeliydi. Nitekim olaylar İstanbul dışına da taşdı, Ankara, İzmir ve Trabzon'da da gösteriler yapıldı. İstanbul'da da düzenlenen birkaç küçük çaplı gösteriden sonra basında “Kanlı Pazar” olarak yer alan olaylar 16 Şubat Pazar günü, “emperyalizme ve sömürüye karşı işçi yürüyüşü” adı verilen asıl gösteriyle başladı.⁵⁴⁸ Bu arada, 14 Şubat'ta İstanbul'da MTTB ve TKMD'nin başını çektiği ve yaklaşık 100 bin kişinin katıldığı “Bayrağa saygı” mitinginde, “komünistlere karşı savaş açıldığı” ilan edilmiştir.⁵⁴⁹ Bu mitingde halk pazar günü yapılacak 6. Filo aleyhindeki mitinge, komünistlere gereken dersi vermek üzere davet edilmiştir.⁵⁵⁰ Mitingde konuşan TKMD Başkanı İlhan Darendelioğlu, “memlekete ihanet eden bu hainleri toprağa gömmenin zamanı gelmiştir. Bayrağımızı onların pis kanları üzerine dikmeye geldik” diyordu.⁵⁵¹ Özellikle

---

⁵⁴³“Cağaloğlu savaş alanına döndü.”, Milliyet, 26 Temmuz 1968, s. 1,7.

⁵⁴⁴ Engin Höke, a.g.e., s. 46.

⁵⁴⁵“Cağaloğlu savaş alanına döndü.”, Milliyet, 26 Temmuz 1968, s. 7.

⁵⁴⁶Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 198; Hikmet Çetinkaya, Sancılı Yıllar... s. 57.

⁵⁴⁷Harun Karadeniz, a.g.e., s. 165.

⁵⁴⁸“Emperyalizme ve sömürüye karşı işçi yürüyüşüne katılanlar ile Dolmabahçe ve Beşiktaş camilerinde namaz kılanlar Taksimde karşı karşıya geldiler.”, Milliyet, 17 Şubat 1969, s. 1; Ali Yıldırım, a.g.e., s.281.

⁵⁴⁹Hakkı Öznur a.g.e., III, s. 210; Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, a.g.e., s. 115

⁵⁵⁰“1969 Şubat'ında ABD 6. Filo'sunu protesto eden solcu öğrencilere saldıran linç güruhunun iki kişiyi öldürdüğü, yüzü aşkın insanı yaraladığı “Kanlı Pazar”, Mehmet Şevket Eygi yönetimindeki Bugün gazetesinin günler süren ‘Kızılları boğmanın vakti geldi’ manşetiyle taçlanan tahrikiyle hazırlanmıştır.” Tanıl Bora, Cereyanlar, s. 493.

⁵⁵¹Alper Sedat Aslantaş, Baskın Bıçakçı, Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü, İletişim Yay., İstanbul 1995, s. 128.

Bugün ve Sabah gibi sağcı gazete ve dergilerin komünizmle mücadele için MTTB ve TKMD üyelerine çağrıda bulunur tarzda yayın yapmaları bu süreçte iki grup arasında çıkacak olayları önceden haber veriyordu.⁵⁵² 16 Şubat Pazar günü, her şey beklenildiği gibi oldu ve 2-3 bin kişilik büyük bir milliyetçi ve mukaddesatçı grup, toplu namazdan sonra Taksim alanına girdi ve burada gösteri yürüyüşü yapan gruba taş, sopa ve bıçaklarla saldırdı.⁵⁵³ Olaylar polisin değil 66. Tümen'e bağlı asayiş birliklerinin Taksim alanına gelmesiyle bastırılabilirdi.⁵⁵⁴ Ertesi günkü gazetelerde yayınlanan fotoğraflara dayanarak, AP'nin göz yummasıyla olaylara müdahale edip grupları dağıtması gereken polisin sağcı grupla birlikte hareket ettiği ve sol görüşlü öğrencilere saldırdığı iddia edildi.⁵⁵⁵ Sağ görüşlü basın ve öğrenci dernekleri olayların tek sorumlusunun komünistler olduğunu iddia etmişlerdir. MTTB Başkanı İsmail Kahraman yaptığı açıklamada "Beyazıt kulesine kızıl bayrak çekenler, 6. Filoya mensup askerleri denize atanlar, Taksim'de tahriklerini ve millete karşı olan saygısızlıklarını son haddeye vardırımlardır. Türk milleti bu davranışın altında yatan maksadı iyice anlamıştır. Taksim olayı açıkça göstermiştir ki sola ve satılmışı karşı milli şuur daima galip gelecektir." TKMD Başkanı İlhan Darendelioğlu ise yaptığı açıklamada "Önce şu hususu belirtelim ki, Taksim olaylarının böylesi kanlı bir noktaya gelişinde solcu basının tahrikleri başta gelir. Zaten olaydan sonra bu gazetelerde yayınlanan maksatlı resimler ve haberler, gerçek suçluları bir kere daha ele vermiştir. Yayınlanan resimlerden ve beyannamelerden de açıkça anlaşılmalıdır ki, mitingin tertipçileri ve idarecileri arasında Vecdi Özgüner, Sevinç Özgüner, Rasih Nuri İleri, Deniz Gezmiş, Fadıl Barkan gibi TİP'li veya komünistlikten mahkûm olan kişiler vardır. İşte bildirileri, işte imzalar... Hiç kimsenin şüphesi olmasın, adı devrimci, solcu, sosyalist maskesi ile kamufle edilmek istenen kişilerin ve teşekküllerin maksat ve gayesini milletimiz artık öğrenmiştir. Kısaca Taksim olayı komünistlerin kıyamı vatanseverlerin galeyamı idi. Bu onlar için ilk ders olmalıdır."⁵⁵⁶ Saldırıların sonucu 19 yaşındaki Turan Erdoğan adlı öğrenci ve 37 yaşındaki Ali Turgut Aytaç adlı işçi öldü, yüzlerce kişi yaralandı.⁵⁵⁷ Başbakan Demirel, olaylarla ilgili "Bunlar hür olan memleketlerin işaretleridir." şeklinde açıklama yaparken dönemin İçişleri Bakanı Faruk

---

⁵⁵²"Bugün gazetesinde yazar Mehmet Şevket Eygi, Müslümanları komünist nümayişe karşı cihada çağırarak ateşli provakatif yazı yazmıştır. Bu yazının tamamı için bkz. Hakkı Öznur, a.g.e., III, s. 212-213.

⁵⁵³Engin Höke, a.g.e., s. 51.

⁵⁵⁴Hikmet Çetinkaya, Sancılı Yıllar..., s. 80.

⁵⁵⁵"Solcuların düzenlemiş olduğu bu mitinge sağ gruplarda önceden hazırlanmışlardı. Bu hazırlıklarda en büyük desteği AP iktidarından ve onun emrindeki kolluk güçlerinden görecektir.", Hakkı Öznur, a.g.e., III, s. 212.

⁵⁵⁶İlhan Darendelioğlu, Pazarlar Kanlı İdi, Orkun Yayınları, İstanbul 1977, s. 164-165

⁵⁵⁷"Taksim'de arbede 2 ölü 114 yaralı", Milliyet, 17 Şubat 1969, s. 1,7; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 169; Vehbi Ersan, a.g.e., s. 31.

Sükan, “Polisin gerekli tedbirleri aldığı çıkması muhtemel daha vahim olaylara mani olduğunu, belirtmiş, olaylara Emperyalizm ve sömürüye karşı işçi yürüyüşü yapanların Taksim alanında karşı gurubun üzerine molotof kokteyli atmasının sebep olduğunu belirtmiştir.”⁵⁵⁸ Meclisin 17 Şubat’taki İçişleri Bakanlığının bütçe görüşmelerinde, yaşanan bu olaylarla ilgili hararetle tartışmalar yaşanmış, muhalefet partileri olaylar üzerine İçişleri Bakanı Faruk Sükan hakkında gensoru önergesinde bulunmuşlardır.⁵⁵⁹ Bazı Adalet Partililer yaşanan bu olaylarda hükümetin ihmali olduğunu iddia ettiler. Mahmut Vural, “bir şer kuvvetin karşısında diğer bir şer kuvvet görev yapacaksa, bu düzensizliktir, anarşidir”⁵⁶⁰ diyerek diğer AP senatörlerinden Yiğit Köker, Turgut Cebe ve Cemalettin İnkaya’yla birlikte grup başkanlığına bir önerge vererek meclis araştırması istenmiştir.⁵⁶¹ Hürriyet gazetesinde Cüneyt Arcayürek. “İstifa etmelisiniz Beyler” başlıklı makalesinde “AP Genel İdare Kurulunun bir toplantısında, bir grubun sola karşı sağ harekete geçirmekten bahsettiğini bizzat o toplantıda bulunanların bazıları açıkça söylüyorlardı. Korkunç bir şey sola karşı sağ harekete geçirmek, yani kardeşin kardeşe şu anda bıçakla başlayan saldırısı ve sonu hangi öldürücü unsurlara gidebileceği bilinmeyen bir macera hevesi içinde olabilmek.”⁵⁶² diye yazıyordu. 6. Filonun Türkiye’deki limanları ziyareti sonrası yaşanan geniş çaplı olaylar ve yükselen ABD karşıtlığı dolayısıyla Türkiye’deki ABD Büyükelçisinin tavsiyeleriyle 1970’li yılların başından itibaren filonun ziyaretleri azaltılmıştır.

Olayların başladığı dönemde milliyetçi-mukaddesatçı gruplar 6. Filonun Türkiye ziyaretlerini, sol grupların algıladıkları gibi ABD ve emperyalizme karşı bir düşman imgesi şeklinde değerlendirmemişlerdir. Türkiye’yi öncelikle kuzey-güney olmak üzere her yönden saran Sovyetler dolayısıyla da komünizm tehlikesi karşısında Türkiye’deki sağ düşünöce, Sovyetlere karşı tek dengeleyici gücün ABD olduğu kanısındadır ve Türk-ABD iş birliğini bir zaruret olarak algılamaktadır. ABD’nin bölge siyaseti ve Türkiye-ABD ilişkilerinin o dönemki mevcut durumu göz önüne alındığında komünizm tehlikesi karşısında ABD kayıtsız şartsız destek verilmiştir.⁵⁶³ Muhafazakâr bir anlayışla yayın yapan dönemin dergilerinden Fedai’nin başyazarı Kemal Fedai Coşkuner’in 6. filoya karşı solun gösterdiği

---

⁵⁵⁸“Hükümet kanlı olay için ağır şekilde suçlandı.”, Milliyet, 18 Şubat 1969, s. 7; Hikmet Çetinkaya, Sancılı Yıllar..., s.80-81

⁵⁵⁹TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 54. Birleşim, Cilt: 33, s. 454-463

⁵⁶⁰Alper Sedat Aslantaş, Baskın Bıçakçı, a.g.e., s. 128

⁵⁶¹“Tepkiler devam ediyor, Aydın Yalçın meclis araştırması istedi.”, Milliyet, 19 Şubat 1969, s. 1,7.

⁵⁶²Cüneyt Arcayürek, “İstifa etmelisiniz beyler”, Hürriyet, 18 Şubat 1969, s. 1.

⁵⁶³Güven Gürkan Öztan, a.g.m., s. 91-92.

tepki üzerine, dergide yayınladığı bir yazısında “Aslında 6. Filo bir bahanedir. Gayeleri rejimi değiştirmek, Türkiye’yi Rusya’nın kucağına itmektir. İpleri Kremlin’deki efendilerinin ellerinde olan bu uşaklar 6. Filo da olmasa bu defa başka vesilelerle yine de sokaklara dökülmekten çekinmeyeceklerdir. Biz bu sütunlarda kaçınıcı defa ilân ettik, yine de ediyoruz ki; bizler Moskof’u ezeli ve ebedi düşmanımız olarak kabul ederken, Amerika’nın da kara gözüne, kara kaşına âşık değiliz. Bugünkü komünist blok karşısında Amerika ile sadece askeri sahada kalmak şartı ile iş birliğinin zaruretine inanıyoruz.”⁵⁶⁴ Milliyetçi ve mukaddesatçı kesimin düşünce dünyasında ABD, hür dünyanın tek lideridir ve dünya siyasetindeki konumu; siyasi, askeri ve ekonomik gücü ile Sovyetler karşısında bulunmaz bir müttefiktir. Ayrıca, Soğuk Savaş şartlarında, Türk sağının güçlü bir devlet için mutlak gördüğü askeri ve ekonomik kalkınma meselelerine, ABD geçmişte yardım etmiş, gelecekte de her türlü yardımı yapmaya hazırdır. Hal böyle olunca özellikle komünizm tehlikesi karşısında ABD’nin ekonomik yardımları ve Türk ordusunun modernizasyonuna yardım faaliyetleri, kalkınmacı ve militarist kaygılarla Türk sağı tarafından büyük takdirle karşılanmıştır.

5.3. ABD Büyükelçisi Robert W. Komer’in Aracının Yakılması

1969 yılının Kasım ayında Amerika’nın Türkiye Büyükelçiliği görevinde bulunan Parker Hart’ın görevinin sona erdiği ve onun yerine ABD’nin Vietnam’da Barışı Koruma programının başında bulunan CIA görevlisi Robert William Komer’in getirildiği Beyaz Saray tarafından duyurulmuştur. ABD’nin Türkiye’ye atadığı bu yeni Büyükelçi özellikle sol kesim tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış, ona “Vietnam Kasabı” adını takmışlardır⁵⁶⁵. Solun iddialarına göre R. Komer, bir CIA ajanıdır ve ABD’nin Vietnam’da uyguladığı pasifikasyon yani ABD’ye karşı Vietnam halkının başlattığı hareketi pasifize etme (etkisizleştirme) operasyonunun başındadır.⁵⁶⁶ Sol kesim, R. Komer’in Türkiye’ye atanmasını solun gücünün kırılmasına yönelik bir hareket olarak algılamıştır. Türkiye’de 1964 yılında patlak veren Kıbrıs olayları ve devamında 1970’lere kadar her yıl tekrar eden 6. Filo protestolarıyla giderek yükselen bir Amerikan karşıtlığı ortaya çıkmıştır. ABD’nin dost ülke olarak gördüğü Türkiye’de, Amerikan karşıtlığının yükselişte olduğu bir dönemde Robert Komer’in Büyükelçi olarak atanması oldukça önemli bir gelişmedir. “Türkiye’de yükselen Amerikan karşıtlığının bir şekilde pasifize edilmesi, ABD açısından önemli olmalı

⁵⁶⁴Kemal Fedai Coşkun, “Kızıkların Rejimi Değiştirme Gayretleri”, Fedai, IV, 45, Şubat 1969, s. 3.

⁵⁶⁵Turhan Feyizoğlu, Sinan, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 140.

⁵⁶⁶“Türkiye’de 68”, STMA, s. 2103.

ki başta Vietnam olmak üzere ABD çıkarlarının tehlikeye girdiği birçok kritik ülkede görev yapmış R. Komer gibi bir uzmanın Türkiye'ye atanması bu amaca yönelik bir hareket olmalıdır.”⁵⁶⁷ R. Komer'in Türkiye'ye gelişi Türk basınının da ilgisini çekmiş özellikle sol basın konuya dair köşe yazıları yayınlamıştır. Bu isimlerin başında gelen ve sol gençliğin dikkatle takip ettiği İlhan Selçuk, R. Komer'in gelişiyle ilgili “Ne demektir pasifikasyon?” diyerek, Komer hakkında şu değerlendirmeyi yapar: “Hükümet darbesi düzenlemek, karşı devrim hareketini sahneye koymak, seçimlere para yatırımı yapmak, iç savaş çıkartmak gibi ‘özel harekât’ ve Amerikanca deyimini ile ‘special operation’ CIA’nın işidir. Bay Komer işte bu teşkilatın görevlisidir. Ankara’ya atanan ABD Büyükelçisi’nin Türkiye’den önce Vietnam da pasifikasyon hareketini yönetmesi de yine CIA programı içinde bulunmaktadır. Bu programa göre 15 milyonluk Güney Vietnam halkının %90’ı, 11 bin stratejik köye veya dikenli tel ve mayınlarla çevrilmiş kamplara toplanmaktadır. Bu programı Türkiye’den de tanıdığımız AID (Amerikan Yardım Teşkilatı) yürütmektedir. Ne var ki, bu örgütü CIA memurları idare etmektedir. Pasifikasyon hareketi, 11 bin stratejik köye topladığı Vietnam halkı ile ‘Milli Kurtuluş Cephesi’ arasındaki ilişkileri kesmek amacıyla düzenlenmiştir. Çünkü Vietnam Milli Kurtuluş Birlikleri köylere sızdıkça milli uyanış başlıyor, köylüler istilacı Amerikan askerlerine ve satılık Saygon Hükümetine karşı silahlanıp direnmeye katılıyorlar. Amerikan CIA’sı sözde Pasifikasyon eylemiyle bu milli direnmeyi kırmak istemiştir. Bu yolda elinde iki silah vardır: Para ve işkence. Bay Komer işte bu görevden sonra Ankara’ya gelmiştir.”⁵⁶⁸ Yeni Büyükelçinin gelişiyle ilgili yazılan yazılardan birini de Abdi İpekçi Milliyet’teki köşesinde kaleme almıştır. “Başkanın özel yardımcılarında olan ve son defa Vietnam’da görevli bulunan Robert Komer, Türk kamuoyuna ‘İşkence Uzmanı’ olarak tanıtılmış, Vietnam’a halkı sindirme amacıyla yollandığı ve karanlık işlere karıştığı bildirilmiştir. Amerika’nın Türkiye ile ilişkilerinin kritik bir döneme girdiği sırada bu hüviyette bir adamı göndermeye kalkışmasının ne büyük çılgınlık olacağını düşünmek, üstelik Ankara’nın Komer’in elçiliği için gereken agrümanı verdiğini dikkate almak bu iddiaları şüpheyle karşılamaya yeter ve bir araştırmayı gerekli kılar.”⁵⁶⁹ Sol öğrenci gruplarının bu yazılardan oldukça fazla etkilendikleri hatta sol yazarların yazdıklarıyla Komer’i öğrenciler için hedef tahtasına çıkardıklarını söylemek çok da yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Bu gazete yazıları dolayısıyla R. Komer’in Türkiye’ye

---

⁵⁶⁷Tufan Ata Türkyılmaz, a.g.e., s. 117.

⁵⁶⁸İlhan Selçuk, “Ne demektir pasifikasyon”, Cumhuriyet, 30 Kasım 1968, s. 3.

⁵⁶⁹Abdi İpekçi, “Fanatizm”, Milliyet, 9 Kasım 1968, s.1,7.

gelişinden ve programından gazeteler sayesinde haberi olan solcu gençler protesto programını önceden hazırlamışlardı.

ABD Büyükelçisinin 28 Kasım 1968 tarihinde Türkiye'ye geleceği bir önceki gün gazetelere haber oldu.⁵⁷⁰ R. Komer için ilk karşılama İstanbul Yeşilköy Havaalanında DÖB'e bağlı solcu gençlerin protesto gösterileriyle gerçekleşir. Burada gençlerle polis arasında arbede yaşanır ve aralarında Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin gibi isimlerin de bulunduğu on yedi öğrenci gözaltına alınır.⁵⁷¹ Havaalanında gazetecilerin sorularını yanıtlayan R. Komer'e "Kaç yıl CIA'da çalıştınız? şeklindeki soruya 'CIA'da 12 yıl çalıştım. Ancak CIA'da çalışan herkes ajan değildir. Oradaki görevim tahlilcilikti.' demiştir. 'Vietnam'da işkence teşkilatının başında olduğunuz basında çıktı. Bu doğru mudur?' sorusuna da R. Komer, 'Türkçe girift bir dildir. Benim Vietnam'da başında bulunduğum teşkilatın görevi yanlış aksettirilmiştir. Bu, yapıcı bir kuruluştur ve Güney Vietnamlılar ile beraber yürütülürdü.'⁵⁷² şeklinde verdiği cevaplarla kendisinin Türk kamuoyuna yanlış tanıtıldığı mesajını vermiştir. Buradan tekrar uçakla Ankara'ya geçen R. Komer'i havaalanında yine kalabalık bir öğrenci grubu protestolarla karşılamıştır. Büyükelçi bu kez pist başında indirilip araçla arka yollardan kaçırılıp şehir merkezine götürülmüştür.⁵⁷³ Türkiye'de görevlendirileceği haberiyle başlayan solcu gençlerin R. Komer düşmanlığı, giderek artıyordu. Solcu gençlik örgütleri ve DİSK'e bağlı sendikalar Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a yeni Büyükelçiyle ilgili "CIA'da çalışan bir kişinin Türkiye'ye atanması ve üstelik bu kişinin Vietnam'da görev yapmış olması, Türkiye ile Vietnam'ı bir görmenin ifadesidir" şeklinde bir telgraf çekerek, R. Komer'in itimatnamesini kabul etmemelerini istemişlerdir.⁵⁷⁴ Üniversite öğretim üyelerinden de R. Komer'in gelişine karşı sesler yükselir. 1 Aralık 1968'de CIA ajanı olarak nitelenen ABD Büyükelçisi R. Komer'in Türkiye'ye atanmasını protesto amacıyla Cumhurbaşkanı Sunay'a gönderilen ve "Vietnam pasifikasyon hareketinin başında olan R. Komer'in yüksek katınıza sunacağı itimatnamesinin reddedilmesini ulusumuzun onuru açısından yararlı görüyoruz"⁵⁷⁵ denilen, altında 35 öğretim üyesinin de imzasının bulunduğu telgrafın büyütülmüş örneği önünde

⁵⁷⁰"Yeni Amerikan elçisi yarın geliyor.", Milliyet 27 Kasım 1968, s. 7

⁵⁷¹Tarkan Tufan, Deniz Gezmiş Fırtınalı Yıllar, 2. Baskı, Nokta Kitap, İstanbul 2012, s. 77; Bedri Baykam, a.g.e., s. 24; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 202.

⁵⁷²"Elçi Komer", Milliyet, 29 Kasım 1968, s. 1,7; Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 90.

⁵⁷³Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 202

⁵⁷⁴Turhan Feyizoğlu, Fikir Kulüpleri Federasyonu, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 308; "Komer'in gelişini protesto eden 5 genci mahkeme tutuklamıştır.", Milliyet, 30 Kasım 1968, s. 1,7; Aydın Çubukçu, a.g.e., s. 90

⁵⁷⁵"Elçi Komer için 35 öğretim üyesi Sunay'a başvurdu.", Milliyet, 1 Aralık 1968, s.1,9; Bu öğretim üyelerinin isimleri için bkz. Turhan Feyizoğlu, Fikir Kulüpleri..., s. 310-311.

FKF İstanbul Sekreterliği üniversite bahçesinde bir basın toplantısı düzenleyerek son gelişmeleri kınamıştır. 3 Aralık'ta, R. Komer, Cumhurbaşkanı Sunay'a güven mektubunu verir. Cevdet Sunay, aynı gün yeni Büyükelçinin itimatnamesini kabul eder.⁵⁷⁶

Büyükelçi R. Komer, kendisine karşı gösterilen bunca tepkiye rağmen 6 Ocak 1969 tarihinde ODTÜ'yü ziyaret eder. Birçok üniversite içerisinde ODTÜ'nün seçilmesi sebepsiz değildir. Zira 1961'de ABD'nin inisiyatifi ve finansmanı ile ABD dostu Türklerin oluşturduğu bir mütevelli heyetinin yönetiminde kurulmuş olan ODTÜ, Türkiye'de İngilizce eğilim yapan kolej ve ortaöğrenim kurumlarından çıkan gençlerin öncelikli alındığı bir yükseköğrenim kurumuydu. ABD, benzerlerini birçok ülkede kurduğu ODTÜ gibi okullar vasıtasıyla bir yandan beyin göçüyle ABD sanayi ve teknolojisinin gerektirdiği zihin gücü ihtiyacını son derece düşük bir maliyetle ama ABD standartlarına uygun olarak karşılamayı hedeflemektedir. Diğer yandan da ODTÜ'nün öğrenci gençliğinin apolitikleştirilmesinin bir aracı olmak üzere kurulmuş olmasıdır. Nitekim ABD'de yapılan araştırmalara göre, siyasallaşma ve eyleme yönelik harekete geçme oranı sosyal içerikli eğitim veren bölümlerde daha fazlalaşmaktadır. Bu tespitten hareket ederek öğrenci kitlelerini apolitikleştirmek ve tavırsızlığa sevk etmek için çıkar yolu teknik eğitimin ağırlıklı olduğu yoğun konsantrasyon gerektiren okullar kurmakta aramışlardır. Böylelikle teknik ağırlıklı bölümlerde derslerine yoğunlaşacak öğrencinin duyarsızlaşması umulmuştur. Bu anlamda ODTÜ gerek kitle manipülasyonu gerekse daha dolayimsız amaçları açısından son derece önemli bir kurum olmuştur.⁵⁷⁷ “Amerikan yardımıyla kurulan ve Amerikan sistemine göre öğretim yapan ODTÜ Komer'in ilk ziyaret ettiği yerlerden biri oldu. Her ne kadar Amerikan yardımı ve Amerika sistemiyle, Amerikan taraftarı bir gençlik yetiştirilmek istenmişse de bu sağlanamamıştı. ODTÜ öğrencileri Türkiye'deki 1960 sonrası fikir akımlarına, gençliğin gelişimine paralel olarak sola kaymış ve ABD aleyhine tavır almıştı, öğrenci örgütlerinin büyük çoğunluğunun yönetiminde özellikle son yıllarda pek çok sosyalist genç vardı.”⁵⁷⁸ ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş tarafından yetkili kurumlara haber verilmeksizin davet edilen Büyükelçi Robert Komer, 6 Ocak 1969 günü, 06 CA 001 plakalı siyah renkli 1969 model Cadillac marka makam aracıyla ODTÜ'ye gelmiştir. Elçinin resmi makam aracının forsunu açarak rektörlük önünde park ettiği haberi, birkaç hafta önce kendisini protesto etmek üzere havalimanını doldurmuş olan binlerce sol görüşlü ODTÜ öğrencisi tarafından öfkeyle

⁵⁷⁶“Sunay, Komer'in itimatnamesini kabul etti.”, Milliyet, 4 Aralık 1968, s. 1; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 164.

⁵⁷⁷Tufan Ata Türkyılmaz, a.g.e., s. 117; “Türkiye'de 68”, STMA, s. 2102.

⁵⁷⁸Harun Karadeniz, a.g.e., s. 152.

karşılanmış ve öğrenciler giderek büyüyen bir kitle halinde ABD elçisinin arabasının park edildiği rektörlük binası önünde toplanarak ABD ve Rektör Kemal Kurdaş'a karşı gösterilere başlamışlardır. Tepkiler büyüdükçe öğrenciler daha da ileri gittiler, kitle halinde ABD büyükelçisinin arabasını kollarıyla kaldırarak devirdiler ve ters çevirdiler, ardından, arabanın deposundan aldıkları benzinle, Sinan Cemgil, Mustafa Taylan Özgür, Ulaş Bardakçı, İbrahim Seven, Akın Atauz, Hüseyin İnan, Halil Çelimli, Yusuf Aslan ve İrfan Uçar arabayı ateşe verdiler. Arabayı söndürmesi için çağrılan kent itfaiyesinin arabayı söndürmesine de izin vermeyen öğrenciler, sonuna kadar aracın yanmasını beklediler.⁵⁷⁹

ABD Büyükelçisinin aracını yakma olayı önceki olaylar göz önüne alındığında sert bir protesto biçimi olması açısından önemlidir. 1960 sonrası öğrenci protestolarının en sert yuhalama biçimindeyken bu sefer olay ABD elçinin arabasını yakmaya varmıştır.⁵⁸⁰ Olay, siyasal ve diplomatik çevrelerde bir şok etkisi yarattı. ABD çıkarlarının savunucusu bir hükümetin büyük oy desteğine sahip olduğu bir dönemde, ABD tarafından finanse edilen ve İngilizce eğitim yapılan bir eğitim kurumunda böylesine şiddetli bir Amerikan karşıtı patlamanın ortaya çıkması çok da beklenmedik bir durumdur. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil⁵⁸¹ yaptığı açıklamada “Sayın Komer’in otosunu tahrip ve şahsını tezyif suçtur. Olay Türk misafirperverliği ve Türk kültürü ile bağdaşmaz.”⁵⁸² derken; Başbakan Süleyman Demirel, “Üniversite olaylarının Türk-Amerikan dostluğunu zayıflatmak isteyen azınlık bir öğrenci grubu tarafından meydana getirildiğini söyleyerek, her ne sebeple olursa olsun hiç kimsenin milletimizin ve devletimizin itibarına zarar verecek bir hareketin içinde olmaya hakkı yoktur. Türkiye’de hiç kimseye suç işleme imtiyazı verilmemiştir.”⁵⁸³ Bu olay ertesi günkü hem Cumhuriyet Senatosu toplantısında hem de Millet Meclisi toplantısında konuşulup tartışılmıştır. Özellikle Cumhuriyet Senatosundan Tayfur Sökmen’in konuya dair söyledikleri oldukça önemlidir. T. Sökmen’in solcu bir kısım yazar ve düşünürlerin, şu veya bu sebeple dost ve müttefikimiz Amerika aleyhine açtıkları kampanyanın, memleketimize

---

⁵⁷⁹“ABD Elçisini arabası yakıldı.”, Milliyet, 7 Ocak 1969, s. 1, 7; Turhan Feyizoğlu, Sinan, s. 142-149; Tarkan Tufan, a.g.e., s. 77; Feroz Ahmed, Bedia Ahmed, a.g.e., s. 361; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 202; Turhan Feyizoğlu, Fikir Kulüpleri..., s. 313; Marvine Howe, “Turkish University No Longer Stormy Ankara School, A Center Of Revolt in Early 1970's, Is Now Called A Model For Education”, New York Times, 17 December 1979,

<https://www.nytimes.com/1979/12/17/archives/turkish-university-no-longer-stormy-ankara-school-a-center-of.html> Erişim Tarihi: 17.11.2018.

⁵⁸⁰Harun Karadeniz, a.g.e., s. 152

⁵⁸¹İhsan Sabri Çağlayangil, 27.10.1965 ile 26.03.1971 tarihleri arasında AP Hükümetinde Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüştür. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 39.

⁵⁸²Hikmet Çetinkaya, Sancılı Yıllar..., s. 74.

⁵⁸³“Türkiye bir çıkmaz içinde değil”, Milliyet, 19 Ocak 1969, s. 1, 7; Feroz Ahmed, Bedia Ahmed, a.g.e., s. 361.

zarar vereceği kanaati ile gündem dışı yaptığı konuşmanın önemli bazı noktaları şöyledir: “Muhterem arkadaşlarım, haddi zatında Amerika’nın CIA teşkilatı her devlette olduğu gibi istihbarat ile de uğraşır. Nitekim her devlet; istihbarat ile uğraşan memurlarından, diğer devlet nezdine sefir gönderdiği gibi, bizim istihbaratın başında bulunan dört tanesini de yabancı devletlere Büyükelçi olarak gönderdik. Bu devletlerin ne yazarlarından ne öğrencilerinden ne de öğreticilerinden sefiri istemeyiz diye bir reaksiyon görülmemiştir. Okuduklarımıza ve anlattıklarına göre, CIA’lar dünya yüzünde müesses nizam aleyhine yayılmakta olan komünizm afetini önlemek veya yapacağı mazarratları tesirsiz bırakmak için çalışır. Bu itibarla bu teşkilâtın amansız hasmı tabiatıyla komünizm afetini yayan S. S. Cumhuriyetleridir. O halde nasıl ki NATO ittifakından çıkmamızı istemek S. S. Cumhuriyetlerinin amaline hizmet sayılıyor ise, CIA da çalışmış sefiri veya memurları istememekte S. S. Cumhuriyetlerinin arzusuna hizmet manasına alınabilir.” 1945 sonrası Sovyet tehdit ve taleplerini hatırlatan Sökmen konuşmasına şöyle devam etmiştir: “Bu istek karşısında Türk cengâverliğinin bir icabı olarak ‘hayır’ demiş olmakla beraber, istek kâbusunun altında üzülüyor idik. Tam bu sırada bugün birtakım kimselerin (Go Home) diyecekleri, Türkiye’yi düşman gösterilmek istenen Amerika’nın Cumhurbaşkanı Truman’ın Türkiye’ye tecavüzün Amerika’ya tecavüz sayılacağını resmen ilan etmesi Rusya’yı isteğinden vazgeçirdiği gibi bize de nefes aldırmişti. Rusya, Stalin Rusya’sı olmayıp sulh içinde yaşamak isteyen Rusya’dır diye vatandaşları aldatmaya çalışanları Çekoslovakya faciası uyarıp, utandırmamışsa onlara söz söylemek faydasız olur. Hülâsa, aman kışkırtmayalım gibi sözler lâfi güzaftan ibarettir. Zira ne kadar kışkırtmazsak ne kadar hürmetkâr davranırsak davranalım S. S. Cumhuriyetleri bizim yalnız kaldığımızı anladığı takdirde ‘tozuttunuz’ diye bizi bir anda yutuverir.”⁵⁸⁴ Millet Meclis’inin 7 Ocak 1969 tarihli birleşiminde de ODTÜ’de yaşanan olaylarla ilgili CHP Adana milletvekili Kasım Gülek, CHP Tokat milletvekili Cevdet Aykan ve AP Antalya milletvekili İhsan Ataöv konuyla ilgili iktidar ve muhalefet arasında sert tartışmalara yol açan konuşmalar yapmışlardır.⁵⁸⁵ ODTÜ’de yaşanan olaylar ve R. Komer’e yönelik öfkenin dinmemesi üzerine Beyaz Saray’ın Ankara Büyükelçiliğine Dışişleri Bakanlığı Orta ve Yakın Doğu İşleri Bakan Yardımcısı William Handley’in atandığını bildirmesiyle birlikte Türkiye’deki solun Büyükelçi Robert Komer ile olan kavgası sona ermiştir.⁵⁸⁶ ODTÜ’de yaşanan bu olaylar

⁵⁸⁴Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8. Toplantı Yılı, 17. Birleşim Cilt 49, s. 533-534.

⁵⁸⁵Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 23. Birleşim, Cilt: 30, s. 367-373.

⁵⁸⁶“Nixon Komer’in istifasını kabul etti.”, Milliyet, 5 Nisan 1969, s. 1,11; “Yeni Büyükelçi Handley yemin etti.”, Milliyet, 7 Mayıs 1969, s. 1; Feroz Ahmed, Bedia Ahmed, a.g.e., s. 366

hakkında R. Komer yıllar sonra Cumhuriyet gazetesinden Ufuk Güldemir'e yaşananlarla ilgili şunları anlatmıştır; “ODTÜ olayı bence siyaset bilimi açısından yeni bir gelişmenin göstergesiydi. Amerika'nın meselenin siyasi boyutunu göremeyip başarısızlığa uğramasının göstergesi. Biz o yıllarda müfredatın, teknik alanlara oturtmak suretiyle, ODTÜ öğrencilerini politika dışı tutabileceğimizi sanmıştık, elektronik ve fizik ağır konsantrasyon gerektiren dersleri, o günkü kafamıza göre öğrencilerin politize olmasını önleyecekti Halbuki üniversiteyi giderek politize olan Türkiye'nin dışında tutmak olanağı yoktu. Değil üniversite öğrencileri, lise öğrencileri bile radikalleşiyordu.”⁵⁸⁷

5.4. Üniversitelerde Boykotlar ve İşgaller

Üniversitelerde derslere girmemeyi ve fakülte binalarını işgal etme eylemlerini ifade eden boykot ve işgal olayları, 1960'lar boyunca devam eden, kamuoyunun dikkatini üniversitelerin üzerine çeken en etkili eylemler olmuştur. Üniversite öğrencilerinin farklı sebeplerle seslerini okul yönetimine veya siyasi iktidarlara duyurmak amacıyla giriştikleri bu boykot ve işgal eylemleri sadece 1960'lı yıllarda değil bu dönemin öncesinde ve sonrasında başta öğrenciler ve işçiler olmak üzere farklı meslek gruplarının sıklıkla başvurduğu bir eylem çeşidi olmuştur.⁵⁸⁸ Üniversitelerdeki bu boykot ve işgaller genellikle doğrudan boykot yapılan üniversitedeki öğrenci sorunlarıyla ilgili olmakla beraber ayrıca öğrenci dernekleri vasıtasıyla ülke genelinde ortak düzenlenen ve öğrencilerin üniversite yönetimine katılma taleplerinden doğan boykot ve işgal eylemleri de yaşanmıştır. Bu boykot ve işgal eylemlerinin ülke geneline yayılmasında başından beri eylemlerin içinde olan ve kontrolü elinde tutmaya çalışan FKF'nin büyük etkisi olmuştur.⁵⁸⁹ Öğrenciler bu boykot ve işgal eylemleri sırasında “Ne sağ ne sol boykot var.” sloganı kullanarak birlikte hareket etmeye gayret etmişlerse de pek başarı sağlanamamış, sağcı grupların boykotları kırmaya yönelik çabaları iki grup arasında kavgalara sebep olmuştur.⁵⁹⁰

⁵⁸⁷Ufuk Güldemir, *Kanat Operasyonu*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1985, s. 37-38; Engin Höke, a.g.e., s. 49.

⁵⁸⁸“Veteriner Fakültesinde ders boykotu.”, *Milliyet*, 14 Aralık 1950, s. 5; “Teknik okulda dersler boykot.”, *Milliyet*, 2 Nisan 1954, s. 5; “İzmir’de İmam Hatip okulları boykot yaptı.”, *Milliyet*, 5 Ekim 1955, s. 1; “75 bin öğretmen boykota başlıyor.”, *Milliyet*, 11 Aralık 1969, s. 1; “İzmir’de 40 bin işçinin et boykotu başladı.”, *Milliyet*, 2 Mart 1964, s. 7; “İki okul dışında boykot kaldırıldı.”, *Milliyet*, 13 Kasım 1974, s. 10; “Öğrenci boykotu genişleyince Ege Üniversitesi 3 gün tatil edildi.”, *Milliyet*, 22 Kasım 1974, s. 1,10.

⁵⁸⁹“Türkiye’de 68”, *STMA*, s. 2083; Ali Yıldırım, a.g.e., s. 190-197; Harun Karadeniz, a.g.e., s. 132-134

⁵⁹⁰“Edebiyat boykotunda kanlı kavgaya oldu.”, *Milliyet*, 15 Haziran 1968, s. 1; Hikmet Çetinkaya, a.g.e., s. 43; Ali Yıldırım, a.g.e., s. 185; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 120.

1968 yılının ilk boykotu 15 Nisan'da Ankara İlahiyat Fakültesinde başlamıştı.⁵⁹¹ Hatice Babacan adlı bir kız öğrencinin fakülte idaresinin uyarısına rağmen derse başı örtülü bir şekilde girmesi ve öğretim üyesi Bahriye Üçok'un onu dışarı çıkarmasıyla başlayan olayların neticesinde gerçekleşmiştir.⁵⁹² Yapılan boykot ve yaşanan olayların büyümesi üzerine fakülte bir ay süre ile kapatılmış ve Fakülte Dekanı istifa etmiştir.⁵⁹³ 1968 yılının ikinci boykot hareketi Atatürk Üniversitesinde başlayıp Ankara ve Ege Üniversitesi Ziraat Fakültelerine yayılan hadiselerdir. "Tarım Bakanlığının yürürlüğe koyduğu, 'Belirli Süreli İşlerde Çalıştırılacak Yevmiyeli Personel Yönetmeliği'nin ziraat fakültelerinde okuyan burslu veya burssuz öğrenciler arasında, mesleğe atıldıkları zaman karşılaştıkları bu eşitsizlik ve maaş farklılıkları nedeniyle başlattıkları boykot, ilgili karamamenin yürürlükten kaldırılması ve fakülte yönetmeliklerinde öğrenci istekleri doğrultusunda bazı değişiklikler yapılması üzerine 24 Haziran'da sona erdirilmiştir."⁵⁹⁴

Eğitim sorunlarının çözümüyle ilgili başlatılan geniş katılımlı bir diğer boykot Ankara Üniversitesi DTCF öğrencilerinin başlattıkları ve daha sonra ülke geneline yayılan tamamı eğitim-öğretim sorunları ve öğrencilerin üniversite yönetimine katılmalarına yönelik 10 Haziran'da başlattıkları boykottur.⁵⁹⁵ Bir gün sonra 11 Haziran'da Ankara Hukuk Fakültesi öğrencileri de bir boykot başlattı. Hukuk Fakültesinde başlayan bu boykot kim tarafından ve nasıl başlatıldığı belli olmayan tamamen DTCF'deki boykot hareketinden

---

⁵⁹¹1968 yılında gerçekleşen diğer tüm boykot ve işgaller için bkz. Sadi Koçaş, Atatürk'ten 12 Mart'a, IV, May Yayınevi, İstanbul 1977, s. 1897-1898

⁵⁹²Aclan Sayılğan, a.g.e., s. 351; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 183-184; Tufan Ata Türkyılmaz, a.g.e., s. 114; "İlahiyat öğrencileri derslere girmiyor: Olaya Fakülte yöneticilerinin uyarmasına rağmen başı örtülü bir kız öğrencinin okuldan çıkarılması yol açtı." Milliyet, 12.04.1968, s. 3; "Olayın başlangıcı ise; fakülte hocalarından Doç. Dr. Bahriye Üçok'un dersine Hatice Babacan adlı öğrencinin başörtüsü ile girmesi, dersten çıkartılmak istemesi üzerine Mustafa Demirsoy adlı öğrencinin de Bahriye Üçok ile sert bir şekilde tartışmaya girmesi üzerine çıkan tartışma ile patlak verir.", "İlahiyat Fakültesi boykotu başladı.", Milliyet, 16.04.1968, s. 1,9.

⁵⁹³"İlahiyat Fakültesi bir ay kapatıldı.", Milliyet, 30.04.1968, s. 1; Başbakan Süleyman Demirel, İlahiyat Fakültesi boykot olayları ile ilgili Meclis genel kurulunda yapmış olduğu değerlendirmeye ilgili olarak; "İlahiyat Fakültesi'ndeki boykotçuları müdafaa edeceğimi mi zannediyorsunuz? 20. Asrın 1968 Türkiye'sinde başörtüsü Türkiye'nin hangi problemini halledecek? Müdafaa edeceğimizi mi zannediyorsunuz?" sözleriyle, konu hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 80. Birleşim, Cilt: 28, s.337.

⁵⁹⁴Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 184-185; "10 Fakültede öğrenciler boykot yapıyor. Boykot Yayıldı.", Milliyet, 14.06.1968, 1; "İzmir'de Fen'de ve Akademide de dün boykota başlandı.", Milliyet, 16.06.1968, s. 1.

⁵⁹⁵"Öğrenciler Dil Tarihi işgal ettiler.", Milliyet, 11 Haziran 1968, s. 1,7; Taleplerini bir bildiriyle açıklayan öğrenciler okul yönetiminden şunları istiyordu: "Fakülte dekanı ya Atatürk ilkelerine saygılı olmalı ya da görevini derhal terk etmelidir. Fakülte mezunları layık oldukları görevlere layık oldukları ücretlerle atanmalıdır. Filolojilerde Latince dersleri kaldırılmalıdır. Lisan barajı tamamen kaldırılmalıdır. Öğrencilere Şubat hakkı verilmelidir. Belge tamamen kaldırılmalıdır. Harçlar dondurulmalıdır. Birinci sınıftan sınav kaldırılmalıdır. Filolojilerde, üçüncü sınıfta sınav kaldırılmalıdır. Yönetmelik öğrenci lehine değiştirilmelidir. Fakülte yönetimine öğrenciler de katılmalıdır. Fakülteye öğrenci alımı belli bir oranda yapılmalıdır. Bir günde birden fazla sınav yapılmamalıdır.", Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 185.

etkilenecek ortaya çıkmıştır.⁵⁹⁶ Buradaki öğrenci talepleri de yine DTCF'deki gibi eğitimle ilgili benzer taleplerdi.⁵⁹⁷ Birkaç gün içinde boykot önce Ankara'daki bütün fakültelere ardından İstanbul ve İzmir'deki üniversitelere yayıldı.⁵⁹⁸ Ankara Hukuk ve DTCF öğrencileri “O gün yaklaşık bin kadar öğrenci ellerinde pankartlarla Milli Eğitim Bakanlığı'na sessiz bir yürüyüş yaptılar.⁵⁹⁹ Öğrencilerin ellerindeki pankartlarda ‘Çoğumuz fakir halk çocuklarıyız.’, ‘Hakkımızı almak için kararlıyız.’, ‘Köhne sistemi istemiyoruz.’, ‘Üniversitede reform’ sloganları yazılıydı. Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem’le⁶⁰⁰ görüşen öğrenci temsilcileri, isteklerini Bakan’a anlattılar. Fakülte yönetiminin bu isteklerin birçoğunu kabul etmesi üzerine Ankara'daki boykot 22 Haziran'da sona erdirilmiştir.”⁶⁰¹ Fakat İstanbul'da Deniz Gezmiş'in başında bulunduğu DÖB'lü gençler ve FKF'ye bağlı diğer öğrenci örgütlerinin üniversite senatosuyla anlaşamaması üzerine işgal birkaç gün daha devam etmiştir.⁶⁰² 27 Haziran'da tarafların anlaşmaya varmasıyla birlikte bir gün sonra işgal kaldırıldı.⁶⁰³ İTÜ öğrenci Birliği Başkanı Harun Karadeniz, boykot ve işgallerle ilgili şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Üniversite işgalleri 1968 Haziranında bütün yurda yayıldı. Bu eylemler sırasında hemen bütün üniversiteler, yüksekokullar ve üniversitelerin bölümleri sayısız bildirimler yayınladılar. Bu bildirimlerde ortak olan tek yan öğrencinin yönetime katılması idi. 1968 yılında patlak veren olaylar bir yanıyla mevcut öğrenim düzenini reddediyordu, üniversitelerin örgütlenişinden, yöneldiği amaçlara dek eleştiriliyor ve yeni değerler getiriliyordu. Üniversitelerin yönetim kadrolarının bu yeni değerlere uyması, üniversitelerin toplumun ihtiyaçlarını geniş kitlelerin çıkarına olarak karşılamaya yönelmesi kolay olmayacaktı. Üniversitenin yeni değerler üzerine kurulması ancak demokratik bir üniversite ortamı içinde yapılabilirdi. Şu açıkça görülüyordu ki, 1968'in yükseköğrenim gençliği yurt sorunları üzerinde, hocalarından daha bilgili ve ileri bir noktadaydı. Bu nedenle

---

⁵⁹⁶“Özer Alkaya, “Memleketimizde Öğrenci Boykotları”, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya'da ve Türkiye'de) Sempozyum Bildirileri, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s.207-208.

⁵⁹⁷“Ankara Hukuk'ta işgal edildi.”, Milliyet, 12 Haziran 1968, s. 1,9; “Boykot yayıldı.”, Milliyet, 14 Haziran 1968, s. 1; Feroz Ahmed, Bedia Ahmed, a.g.e., s. 347.

⁵⁹⁸“10 Fakültede öğrenciler boykot yapıyor.”, Milliyet, 14 Haziran 1968, s. 1; “İstanbul'da boykotçular reform tasarısını hazırladı.”, Milliyet, 18 Haziran 1968, s. 1,7; “İzmir'de Fen Fakültesi öğretim üyeleri istifa ettiler.”, Milliyet, Milliyet, 18 Haziran 1968, s. 1,7; “Eskişehir'de istekler ele alınca işgal sona erdi.”, Milliyet, 18 Haziran 1968, s. 1,7; Turhan Feyizoğlu, Fikir Kulüpleri..., s. 379.

⁵⁹⁹“Ankara'da Dil Tarih'liler yürüyüş yaptı.”, Milliyet, 13 Haziran 1968, s. 1,7; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 186.
⁶⁰⁰İlhami Ertem 01.04.1967 ile 03.11.1969 tarihleri arasında AP hükümetinin Milli Eğitim Bakanlığını yapmıştır. M. Orhan Bayrak, a.g.e., s. 48.

⁶⁰¹“İşgal ve boykotlar kaldırılıyor. Fiili durumun kalkması için senato ile öğrenciler anlaştı.”, Milliyet, 23 Haziran 1968, s. 1,7.

⁶⁰²“Anlaşma olmadı işgal devam ediyor.”, Milliyet, 24 Haziran 1968, s.1,7; İstanbul Üniversitesi'ndeki boykot ve işgal eylemleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Turhan Feyizoğlu, Deniz Bir İsyancının İzleri, Belge Yayınları, İstanbul 1991, s. 53-65.

⁶⁰³“İşgal kaldırıldı.”, Milliyet, 28 Haziran 1968, s. 1,7; Turhan Feyizoğlu, Fikir Kulüpleri..., s. 384.

de yeni üniversitenin kuruluşunda öğrenciler görev almalıydı. Bir başka deyimle öğrenciler yönetime katılmalıydı. 1968 yılında öğrenciler kendilerinin yanlış yetiştirildiğini söyleyecekler ve eğitim kurumlarını bir robotlaştırma kurumu olarak niteleyeceklerdi.”⁶⁰⁴

Öğrencilerin bu boykot ve işgal eylemleri karşısında AP hükümetinin ve ana muhalefet partisi CHP'nin yaklaşımları tabii olarak birbirinden farklı olmuştur. CHP, öğrenci taleplerinin dikkate alınmasını ve gereken reformların yapılmasını ifade ederken; AP, yaşananların kanunsuz gösteriler olduğu üzerinde ısrarla durmuştur. Hükümet ülkenin en önemli konusu haline gelen öğrenci olaylarını Milli Güvenlik Konseyi'ne de götürmüştür. Fakat askerinin verdiği yanıt “Üniversite olaylarında kuvvet kullanılması doğru değildir. Ve öğrencilerin haklı istemleri karşılanmalıdır.” diyerek hükümetten yana değil, öğrenciden yana bir tutum sergilemiştir.⁶⁰⁵ Başbakan Süleyman Demirel; yaşanan bu öğrenci olaylarını dünya genelinde yaşanan olayların Türkiye'ye bir yansıması olarak görmüş ve Türkiye'de başlayan bu olayları dış ülkelerde yaşanan benzer öğrenci olaylarına karşı bir özentiden dolayı başladığı yönünde bir açıklama yapmıştır. S. Demirel, parti grup toplantısında yaptığı bir konuşmada üniversite olaylarıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: “Dünya garip bir dünya oldu. Belki garip dünya oldu demek de doğru değil. Dünya yeni ufuklara giden bir dünya oldu. Bu dünyanın yeni ufuklara doğru ne kadar gittiğini, nereye varacağını, bunların nelere bağlı olacağını kestirmek güç. Çekoslovakya ve Polonya'daki hadiseler gayet enteresandır, buradaki gençlik, hürriyeti bilmiyor; ama kendi ifadelerine göre bilmediği şeyi tatmak istiyor. Belki yetiştiği sistem icabı hürriyete de inanmıyor, fakat muhakkak olan cihet şudur ki; Demirperde gerisi gençliği, hürriyeti bilmiyor, ama tatmak istiyor. [...] Batı memleketleri dâhil, dünyada birtakım olaylar var. Biz dünyanın dışında değiliz. Bunların Türkiye'ye sirayet edeceği ve birtakım hadiselerine sebep olacağını söylemek için çok dirayetli olmaya lüzum yok. Bunlar tahmin edilmiştir. Masum arzular, dikkatle, itina ile üniversite idaresi tarafından icraya taalluk edenler varsa, icra tarafından gayet tabii ki nazarı itibara alınacaktır [...] Bugün dünyanın birçok memleketlerinde eskiden isyan addedilebilen hadiseler, artık toplum hadisesi addediliyor. Toplum hadisesi olarak dünya yeni anlayışlar içerisine girmiştir. Üniversite hadiseleri nev-i şahsına münhasır bir olaydır. Kendi şartları

---

⁶⁰⁴Harun Karadeniz, a.g.e., s. 134-135.

⁶⁰⁵Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 122.

içinde mütalaa edilmek gerekir. Ve bu şartların içinde mütalaa edildiği takdirde de akliselimin galip gelmesini ümit etmek zannediyorum ki hakkımızdır.”⁶⁰⁶

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 18 Haziran’da evinde düzenlediği basın toplantısında gençlik hareketlerini şöyle değerlendirmişti: “Milli eğitim politikasını doğru bir istikamete sevk etmek kararı verilmedikçe iktidarın gençlik meselesine bir çare bulması ümit olunamaz. İktidar, şimdiye kadar gençlik hareketlerini suni olarak yarattığı ve beslediği mütecaviz (saldırgan) karşı örgütlerle halletmeyi düşünmüştür. Ümit ederim ki böyle bir yola sapılmaz. Böyle bertaraf edilecekse bunun neticelerinden çok endişe ederim. Bu yanlış zihniyeti terk edip doğru bir yola dönecek ise, yani bütün eğitim düzenimizi yeniden gözden geçirip ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimde fırsat ve imkân eşitliğini, yurt gerçeklerine ve halka dönük bir öğretim programını sağlayacak adımları atacaksa, kendisini ilk tebrik eden biz olacağız”⁶⁰⁷ şeklindeki sözleriyle, başka ülkelerdeki öğrenci olaylarının etkisinden ziyade, eylemci üniversite gençliğinin, mevcut sorunlarının çözüme kavuşturulması yönünde birtakım çalışmalar yapılmasıyla, ancak bu olayların son bulacağı şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Boykot ve işgal eylemleri hakkında milliyetçilerin görüşünü yansıtan Alparslan Türkeş, bu eylemler hakkında düşündüklerini şöyle aktarmaktadır: “1965 seçimlerinden sonra güvenoyu almış Hükümeti, Başbakan Sayın Demirel’i tebrik için ziyarete gittik. Bu sırada, şunları söyledik: ‘Bunlar çok taşkınlık yapıyorlar. Yürüyüşler düzenliyorlar, mitingler düzenliyorlar, üniversiteye yuvalandılar.’ O zaman Demirel dedi ki: ‘Demokraside miting olur, yürüyüşler olur. Bu, hürriyetçi demokrasinin gereğidir. Bunlardan endişe duymayın. Biz, onların her faaliyetini takip ediyoruz, polis takip etmektedir. Gözümüz, üzerlerindedir.’ Hatta meşhur o, ‘Yollar yürümekle aşınmaz’, sözünü de söyledi Sayın Demirel. Bu ziyaret sırasında biz, Başbakana şunları da söyledik: ‘Siz, iktidar partisisiniz. Belki bazı tedbirler almakta iktidar olduğunuz için daha yavaş hareket etmek ihtiyacını duyabilirsiniz. Ama biz, muhalefet partisiyiz. Bölücülüğü, Marksist teşkilatlanmayı, özellikle üniversitelerde baskı kurulmasını, boykot ve işgal yapılmasını memleket için tehlikeli sayıyoruz. Bunlara karşı gençleri uyarmayı düşünüyoruz. Bunlar, masum talebe hareketleri değildir.’” demiştir.⁶⁰⁸

---

⁶⁰⁶“Demirel Dünya yeni ufuklara doğru gidiyor: Boykota değinen Başbakan ‘Eskiden isyan sayılanların artık toplum hadisesi addedildiğini’ söyledi.”, Milliyet, 14.06.1968, s. 1,7.

⁶⁰⁷“İnönü: Üzüntüleri boş, muhalefet küçülmüyor.”, Milliyet, 19 Haziran 1968, s. 1,7.

⁶⁰⁸Hulusi Turgut, a.g.e., s. 400.

Boykot ve işgal olayları ve üniversite gençliğinin sorunları, TBMM'nin 21, 24 ve 26 Haziran 1968 tarihli oturumlarında genel görüşme konusu oldu.⁶⁰⁹ Parti sözcüleri dışında, çok sayıda milletvekilinin de söz aldığı oturumlarda, Başbakan Süleyman Demirel, “Üniversite işgalini toplantı ve gösteri yürüyüşü mahiyetinde addederseniz, bunun içine girmeyecek hiçbir şey kalmaz. Meclis de dâhil. Buraya gelip işgal edin demek tahrikçiliktir.”⁶¹⁰ şeklinde konuşmuş, S. Demirel’den sonra CHP grubu adına kürsüye gelen Nihat Erim başbakana cevaben “İşgal konusunda, Sayın Başbakan bu gayrimeşru fiildir, suçtur, diyor. Eğer bu sözünde samimi ise, hükümet başkanı olarak suçu neden önlemedi, neden kovalatmadı? Aslında gençlerin davranışı, basit bir suç ve ceza anlayışına sığdırılabilecek bir olay değildir. Hükümet bir reform zaruretini kabul etmelidir. Eğitim sistemi reform ister.”⁶¹¹ şeklinde konuştu. TİP grubu adına söz alan Behice Hatko (Boran) “Bu boykot ve işgal olayları; bir sosyal huzursuzluğun, sıkıntının, aksaklıkların dışa vurulmuş tezahürleridir. Memleketimizde bir yükseköğrenim ve üniversite eğitimi meselesi olduğu, hatta genellikle bir eğitim meselesi olduğu, hatta eğitimin dışında bir gençlik meselesi olduğu öteden beri bilinmektedir. Bu sıhhsiz, rahatsız durum, son senelerde sık sık kendisini belli etmiştir. [...] Gerçekten bu hareketler görünüşte yönetmelik ve tüzüklerle, üniversitenin iç işleyişiyle ilgili talepleri içine alıyorsa da, aslında bu olaylar üniversite eğitim sistemine, hatta tüm eğitim sistemine, bunun da ötesinde bugünkü bozuk toplum düzenine karşı gençliğin haklı bir tepkisidir. Bundan ötürü meseleyi yüzeyde ve geçici tedbirlerle çözümlenmeye imkân yoktur. Üniversite ve tüm eğitim sistemimizi anayasanın demokratik prensiplerine ve ruhuna uygun şekilde yeniden düzenlemek gerekir.” şeklindeki açıklamayla öğrenci isteklerini desteklediğini açıklamıştır.⁶¹² Bu kapsamda boykot ve işgal eylemlerinin ortaya çıkışı ve öğrencilerin istekleri ile ilgili olarak hükümetin ve muhalefetin birbirinden farklı açıklamaları olmuştur.

Üniversitelerde işgal ve boykotların sona ermesinin ardından, Ankara ve İstanbul’da savcılıklar boykot ve işgal komitelerindeki öğrenciler için soruşturma başlattı. Soruşturma başlatılınca, İstanbul Üniversitesi’nde öğrenciler bir imza kampanyası başlattılar. “Biz aşağıda imzaları bulunan İstanbul Üniversitesi öğrencileri 12 Haziran 1968 ve onu izleyen tarihlerde üniversite içindeki işgal ve boykot hareketlerine, Türkiye’mizin ve

---

⁶⁰⁹Feroz Ahmed, Bedia Ahmed, a.g.e., s. 348.

⁶¹⁰Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 80. Birleşim, Cilt: 28, s. 347.

⁶¹¹Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 81. Birleşim, Cilt: 28, s. 382-394.

⁶¹²Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 79. Birleşim, Cilt: 28, s. 299-300; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 194; Tanzer Sülker Yılmaz, s.g.e., s. 122.

üniversitelerimizin yüksek menfaatleri için bizzat katıldığımızı kamuoyuna duyururuz,” şeklindeki metin, ilk gün beş yüz dolayında öğrenci tarafından imzalandı.⁶¹³ Türkiye’de daha çok büyük şehirlerdeki üniversitelerde görülen boykot ve işgal eylemleri, 1968 yılı için kısmen de olsa son bulmakla beraber, boykot ve işgaller üniversite gençliğinin sesini duyurmak için başvurduğu ilk ve en etkili eylemler olması dolayısıyla 12 Mart Muhtırası yaşanıncaya kadar farklı dönemlerde ve farklı üniversitelerde gerçekleştirilmeye devam etmiştir.

5.5. Mustafa Kemal Yürüyüşü

30 Ekim 1968 tarihinde DÖB ve TMGT ile birlikte Ortadoğu, Ankara ve Hacettepe üniversitelerinin öğrenci dernekleri, ortaklaşa bir eylem düzenlemişlerdir. Samsun’dan başlayan ve 10 Kasım’da Ankara’da, Anıtkabir’de sonlandırılması planlanan bu eyleme “Tam Bağımsız Türkiye İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü” adını vermişlerdir.⁶¹⁴ Atatürk devrimlerinin kendisinden sonra gelen yöneticiler tarafından amacından saptırıldığı, Cumhuriyetin bütün kurumlarının yozlaştırıldığı iddiasıyla yola çıkan gençlik örgütleri, bu eylemi gerçekleştirme gerekçelerini şöyle açıklarlar: “Bugün Türkiye’imiz dünyada ilk anti-empyralist, anti-kapitalist, devrimi gerçekleştiren Mustafa Kemal’e rağmen, yabancıların desteklediği ve karşı devrimcilerin etki alanına girmiştir. Biz, Mustafa Kemal gençliği olarak, saptırılan devrimi rayına oturtmaya azimliyiz, kararlıyız. Bugün başlayan bu yürüyüşün amacı budur.”⁶¹⁵ Esasen bu yürüyüş, yol güzergâhındaki il ve ilçelerde Mustafa Kemal ideallerini anlatmak böylece Ata’yı dinamik bir şekilde anmak ve bir de siyasi iktidarı yani AP hükümetini, Ata’ya ve halka şikâyet etme anlamı taşıyordu.⁶¹⁶

Samsun Atatürk Anıtı önünden saat 10’da başlatılan Mustafa Kemal Yürüyüşü, şehrin 15 km dışında polis tarafından durdurulmuştur. İzinsiz gösteri yaptıkları gerekçesiyle TMGT Başkanı Kazım Kolcuoğlu, DÖB Başkanı Deniz Gezmiş ve Bozkurt Nuhoglu’nun da aralarında olduğu toplam 24 öğrenci polis tarafından gözaltına alınarak Samsun Emniyetine götürülmüşlerdir.⁶¹⁷ Geceyi nezarethanede geçiren gençler ertesi gün toplantı ve

⁶¹³Alpay Kabacalı a.g.e., s. 195.

⁶¹⁴Turhan Feyizoğlu, Deniz Bir İsyancının..., s. 122; Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 127

⁶¹⁵Şükran Soner, Bizim 68’liler, 3. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2009, s. 108-109; Vehbi Ersan, a.g.e., s. 26.

⁶¹⁶Harun Karadeniz, a.g.e., s. 138; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 201; Hikmet Çetinkaya, a.g.e., s. 71; “Türkiye’de 68”, STMA, s. 2098; Turhan Feyizoğlu, Deniz Bir İsyancının..., s. 125.

⁶¹⁷“TMGT’nin Atatürk yürüyüşüne katılanlar dün nezarete alındı.”, Milliyet, 31 Ekim 1968, s. 1,7; Bu yürüyüşü düzenleyenler arasında yer alan Kazım Kolcuoğlu kendisiyle yapılan bir röportajda yürüyüşü tüm detaylarıyla anlatmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Bedri Baykam, a.g.e., s. 345-346; Turhan Feyizoğlu, Deniz Bir İsyancının..., s. 122-123.

gösteri yürüyüşleri yasasına aykırı davranmaktan mahkemeye çıkarılmış, ifadelerinin alınması sonrası tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmışlardır. Öğrenciler serbest bırakılmaları üzerine yürüyüşe kaldıkları yerden devam etmişlerdir.⁶¹⁸ Gençler yürüyüş esnasında CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a yürüyüşe katılmaları çağrısında bulunmuşlardır.⁶¹⁹

30 Ekim'de Samsun'dan başlayan Mustafa Kemal Yürüyüşüne 3 Kasım'da FKF de katılmıştır. FKF, bütün devrimci kuruluşlara ve kişilere bir çağrıda bulunarak bu yürüyüş için açılan bağış kampanyasına katılmaya davet ederek şu açıklamayı yapar: “Yarının mutlu ve aydınlık Türkiye'sini kurabilmek için bugün verilen bu soylu kavgada devrimci gençliğin büyük görevi olduğunu biliyor ve bu görevi yaparken gücümüzü Mustafa Kemal önderliğinde emperyalizme başkaldıran Türkiye halkından alıyoruz. Tam Bağımsız Türkiye için Mustafa Kemal Yürüyüşünü halkımızın emperyalizmin boyunduruğu altına girmesiyle başlayan İkinci Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bir kalkanı olarak görüyoruz.”⁶²⁰ 3 Kasım'da FKF'li gençlerin yürüyüşe katılmalarıyla birlikte yürüyüşün sayısı ve niteliği değişmeye başlamıştır. Yürüyüşün başladığı günlerde “Bağımsız Türkiye” sloganları atan grup, FKF'li gençlerin katılımından sonra “Sosyalist Türkiye” sloganları atmaya başlamıştır. Bu da yürüyüşü düzenleyen grup ile sonradan katılanlar arasında anlaşmazlıklara yol açmıştır. 8 Kasım günü yürüyüş grubu Ankara Kayaş mevkiine geldiğinde polis, grubun daha fazla ilerlemesine müsaade etmemiştir. Bunun üzerine gençler çok fazla direnmeyerek 10 Kasım sabahı topluca Anıtkabir'e gidip çelenk koymak üzere yürüyüşü burada sonlandırmışlardır.⁶²¹ Tam Bağımsız Türkiye için Mustafa Kemal Yürüyüşü adı ile yapılan eylemi yürüyüşe katılan ve önderlik eden DÖB'lü öğrenciler gün gün rapor etmişlerdi. Bu raporlardan yola çıkılarak hazırlanan eylem günlüğünde yürüyüşün bırakılması hakkında şunlar yazılmaktadır: “Öğleye doğru Ankara'ya gönderdiğimiz iki arkadaşımız geri geldi. Haberler hiç de hoş değildi. Bizimle birlikte fiili gücü olmamakla beraber, hareketi düzenleyen, küçük burjuva örgütleri (TMGT, ODTÜÖB, AÜTB) bizi terk ettiler. Bu durumda kanuni engeller yüzünden Ankara'ya belki yarın giremeyecektik. Ankara'da yapılan bütün hazırlıklar suya düştü. Basının satılmışlığı daha da ortaya çıktı. Devrimci olarak bildiğimiz bir gazetede hakkımızda, Anıtkabir'de hadise çıkartacağımız yazılıyordu.

⁶¹⁸“Tam bağımsız Türkiye yürüyüşü yeniden başladı.”, Milliyet, 2 Kasım 1968, s. 1.

⁶¹⁹Şükran Soner, a.g.e., s. 110.

⁶²⁰Turhan Feyizoğlu, Fikir Kulüpleri..., s. 304.

⁶²¹“Anıtkabir'de olay çıkmaması için yürüyüş durduruldu.”, Milliyet, 10 Kasım 1968, s. 3; Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 201; Harun Karadeniz, a.g.e., s. 138; Aydın Çubukçu, a.g.e. s. 88.

İktidar partisinin genel başkanı on gündür bizimle uğraşıyordu. Ana muhalefet partisi bize cephe aldı. Hava gerçekten çok kötüydü. Yolda mütemadiyen, gericilerin bizi basacakları haberi geliyordu. Bu kötü şartlar karşısında Komite yürüyüşü durdurmaya karar verdi.”⁶²²

Eylemci gençlerin 8 Kasım’da dağıtılmasından birkaç gün sonra yürüyüşle ilgili birtakım iddialar ortaya atıldı. SBF Boykot Komitesi, 18 Kasım’da bir açıklama yaparak “Geçen hafta anayasa düzenimiz Amerikan emperyalizminin planı çerçevesinde ve Türk emekçi halkından yana olmayan güçlerin çabasıyla yaratılan ciddi tehlikeler atlattır.” diyerek akıllarda bazı soru işaretleri uyandırmıştır. Cumhuriyet Gazetesi yazarı İlhan Selçuk ise bu konu hakkında şunları yazmıştır: “Söylendiğine göre Kasım ayı pek tehlikeli bir ay imiş. Türkiye’de ihtilal mi olacak imiş, yoksa Endonezya’daki oyun mu tekrarlanacak imiş. Yunanistan’daki gibi bir cuntamı yönetime el koyacak imiş. Çeşitli tevatür ortalığı dolaşır durur. İsmet Paşa’nın 10 Kasım’da seksen beş yaşına rağmen fakülteleri teker teker dolaşır, gençlere: ‘Aman yerinizde durun, hiçbir olaya meydan vermeyin, uslu uslu oturun!’ diye nasihat etmesi durumu kurtarmış imiş. Eğer 10 Kasım’da gençler Atatürk için büyük yürüyüşe geçseler imiş, mürteciler de üstlerine saldıracaklar imiş. Böylece yeni bir 31 Mart yaratılacak imiş. Ardından gelsin ordu. Ve bu hareket sağa mı gidermiş, sola mı gidermiş. Amerikancıların oyunu mu imiş. Yoksa solcuların planı imiş. İmiş imiş imiş. Saygı değer Bülent Ecevit, bir demeç vererek: ‘Tehlikeli Kasım ayını geride bıraktık, rejimi biz kurtardık’, demeye getiriyor.”⁶²³ Gerçekten de Bülent Ecevit çıktığı bir yurt gezisinde yaptığı açıklamada “Kasım ayında yurdumuzun büyük bir bunalım geçirdiğini, bu bunalımın iktidar sayesinde değil, muhalefetteki CHP sayesinde atlatıldığını söylemiştir.”⁶²⁴ İ. İnönü Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nin ders yılı açılışında gençleri sakin olmaya davet eden bir konuşma yapmıştır. “Her gün bir boykot, her gün bir teşebbüs olmaz. Olmaz bunun sonu yok. Bütün bu hareketlerde şiddet saldırı olmayacaktır. Devletin huzuru bozulmayacak. Şimdi arkadaşlarım cesaretle söylüyorum, belki hoş gitmeyeceğini bilerek söylüyorum. Memleketin iç ve dış uluslararası büyük meseleler alanından geçmektedir. Uluslararası büyük meseleler vardır. Ve büyük geçişler vardır. Bu geçişler için de her millet, topundan, tüfeğinden ordusundan, tayyaresinden bunların hepsinden evvel kendi içindeki huzuru ile

⁶²²Ali Yıldırım, a.g.e., s. 230-231; Turhan Feyizoğlu, Deniz Bir İsyancının..., s. 124

⁶²³Turhan Feyizoğlu, Fikir Kulüpleri..., s.305-306.

⁶²⁴“Ecevit Kasım’da bir buhran atlattık”, Milliyet, 20 Kasım 1968, s. 1,7; “Türkiye’nin Kasım ayı içinde buhranlı bir devre geçirdiği söylentileri dolaştı. Bu konudaki görüşünüz? Sorusuna ‘Söylenti yaz başlarından beri dolaşıyordu. Bu tip söylentiler tehlikeli gelişmelere yol açabilir. Kaldı ki her yerde olduğu gibi Türkiye’de de ortalığın karışmasından şu veya bu nedenle fayda umanlar bulunabilir. Ama Türk gençliği sağduyusu ve demokrasiye bağlılığıyla memlekete huzursuzluk verecek eğilim ve tabiatta olmadığını göstermiştir.”, Milliyet, 9 Aralık 1968, s.1,7.

kuvvet göstererek imtihan vererek geçmektedir. Bunun içinde yeni bir geçiş devrinde memleketi dışarıya karşı zayıf gösterecek, ‘Canım Türkiye’de değil mi, ne olacak, iyice birbirine girmiş, birbirini dinlemeyen insanlar mecmuasıdır.’ dedirtmekten kaçınmalıyız. Böyle bir kanaatten memleketi var gücümüzle kurtarmağa çalışmalıyız.” diyordu.⁶²⁵ Gençlerin Mustafa Kemal yürüyüşü eylemi karşısında hükümet, ne gençlere müdahale ederek örgütlü üniversite gençliğinin tepkisini çekmeyi; ne de tepkisiz kalıp meydanı bu gençlere bırakmayı istemiyordu. Hükümet yaptığı açıklamalarla bu olayla ilgili tedbirli davrandığını ve gerekirse her türlü müdahalede bulunacağı mesajını veriyordu. AP Genel Başkanı ve Başbakan S. Demirel, AP il kongresinde yaptığı konuşmada gençlik hareketlerine değinerek “Sokaklar yürümekle eskimez, takati olan yürür.” demiştir. Fikir hürriyeti demenin, devleti yıkma hürriyeti demek olmadığını belirten S. Demirel, “Türkiye’de istediğini söylemek hürriyeti vardır. Memlekette anarşi yaratacak istidatlar mevcut ise bunları karşılayacak kanunlar da vardır.” açıklamasında bulunmuştur.⁶²⁶

Sol görüşlü gençler tarafından düzenlenen “Tam Bağımsız Türkiye İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü” ile ilgili olarak eylemin öncesinde ve sonrasında birçok spekülasyon yapılmıştır. Sağ basın, bunun cuntanın iktidara gelmesi için yapılan bir hazırlık olduğunu yazmıştır. Bugün gazetesi, yayınladığı bir başyazı ile şu görüşlere yer verir: “Türkiye’deki komünistlerin dilinde 11.11.11 diye bir parola dolaşmaktadır. Bu nedir? Şifreli laflardan anlayanlara bakarsanız bunun manası 11’inci ayın, 11’inci günü, saat 11’de demektir. Yani bu tarihte harekete geçeceklerdir. Sayın Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genel Kurmay Başkanı ve muhalefet liderleri, millet gözlerini sizlere dikmiştir. İpleri Moskova’dan oynatılan kızıl anarşistlere karşı en sert tedbirlerin alınmasını bekliyor. Komünizme karşı mücadelemizde halk sizinle beraberdir. Halk gerekirse ordu ve zabitanın yanında savaşacaktır. Ta ki mübarek Türkiye toprakları Moskof uşağı komünistlere mezar olsun.”⁶²⁷ Bu söylentiler yürüyüşü düzenleyenler arasında da yayıldı. TMGT Başkanı Kazım Kolcuoğlu ve İkinci Başkan Taylan Benli, bizzat Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri tarafından çağrılarak, yürüyüş grubunun 10 Kasım’da Ankara’ya girmemesi yönünde birtakım tehditlerde bulunmuştur.⁶²⁸ Yapılan baskılar sonunda CHP’nin etkisi altında olan öğrenci birlikleri

---

⁶²⁵İlhan Turan, İsmet İnönü Konuşma Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1968-1970, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 105, Ankara 2004, s. 195-196; “Her gün boykot olmaz.”, Milliyet, 6 Kasım 1968, s.1,7.

⁶²⁶“Demirel, sokaklar yürümekle eskimez takati olan yürütür dedi.”, Milliyet, 9 Kasım 1968, s. 1,7.

⁶²⁷Turhan Feyizoğlu, Deniz Bir İsyancımın..., s. 124.

⁶²⁸Vehbi Ergan, a.g.e., s. 27; “Türkiye’de 68”, STMA, s. 2100; TMGT Başkanı K. Kolcuoğlu o gece yaşananları şöyle anlatmaktadır: “O gece ben yürüyüşün Ankara iznini de aldım. Üç kişilik komite diye Ankara’daki yürüyüş için müracaat ediliyor. Bu izni benimle beraber Taylan Benli almıştı. Sonra gece biz geldik ama

yürüyüşten çekildiler. Deniz Gezmiş liderliğindeki DÖB içerisinde örgütlenen MDD'ci gençlerin aktif olarak yer aldığı bu yürüyüş, 8 Kasım'da öğrencilerin aldığı kararla sona erdirildi. Sonraki yıllarda Kasım 1968'de Cemal Tural liderliğinde orduda bir cunta hazırlığı olduğu yazıldı. Sağ basındaki 9-10-11 Kasım'da bir komünist ayaklanmanın olacağı haberleri üzerine sağcı grupların 10 Kasım'da bu ayaklanmaya karşı durmak amacıyla Ankara Hacı Bayram Camiinde toplu namaz kıldığı yazıldı.⁶²⁹ 1968-1970 yılları arasında yaşanan gençlik eylemleri, birçok kesim tarafından bir darbenin hazırlayıcısı olarak değerlendiriliyordu. Bu algılamayı güçlendiren en önemli kanıt ise DP lideri Başbakan Adnan Menderes'i önce darbeye sonra idama götüren 27 Mayıs müdahalesi öncesinde yaşanan öğrenci olaylarıydı. Tekrar aynı hataya düşmek istemeyen AP lideri S. Demirel, gençlik eylemlerine karşı temkinli yaklaşıyordu. Bu durum karşısında hem CHP hem de Doğan Avcıoğlu'nun temsil ettiği Kemalist-Sol, bu gençlik eylemlerini meşru direnme hakkı olarak görüyor ve AP iktidarını köşeye sıkıştırmakta bir koz olarak kullanıyorlardı.

6. 12 Mart 1971 Askeri Darbesi ve Olayların Sona Ermesi

Başlarda eğitim sistemindeki yetersizliklere bir tepki olarak başlayan öğrenci olayları, bazı iç ve dış olayların etkisiyle 1968'den itibaren üniversite ve eğitim sorunlarının dışına çıkarak ülke yönetimi ve ülkenin ideolojik yapısını kendi mücadele alanları içerisine almışlardır. 1965 seçimlerinde TİP'in on beş milletvekiliyle meclise girmesi, sosyalizmi savunan parti, dernek ve öğrenci gruplarının parlamenter yöntemlerle iktidara gelme arzusunu güçlendirdi. TİP'in aldığı bu sonuç milliyetçi ve muhafazakâr kesimler üzerinde komünist bir hükümetin kurulacağı ve ülkenin Sovyetlerin güdümüne gireceği endişesini doğurdu. Bu durum milliyetçi ve muhafazakâr kesimin Sovyetlere ve komünizme olan düşmanlığını iyice körükleyerek sol gruplarla olan mücadelelerin kapısını araladı. 1969 seçimlerinin hemen öncesinde seçim sisteminde değişikliğe gidilmiş ve TİP adaylarından ancak ikisi meclise girebilmiştir. TİP liderlerini parti kurulduğundan beri parlamentoculuğu savunmakla eleştiren ve onun sosyalizm anlayışından farklı bir çizgide yer alan MDD

---

düşünüyoruz bu yürüyüşü nasıl götüreceğiz diye. O zaman gece bizi otelden bir yere götürmek istediler. Niye diye sorduk, 'bir paşa görüşecek' dediler, 'Niye görüşecek paşa bizimle, ne işi var?' Neyse bizi götürdüler. Bize dediler ki, bu yürüyüşü burada keseceksiniz. Tehditler falan. Onlar tehdit edince benim de canım sıkıldı. 'Ne yapacaksınız yapın. Biz legal bir hareket yapıyoruz. Bizim kimliğimiz açık. Amacımız açık' diye beyanda bulunduk. Sonra tehdit ederek bizi eve bıraktılar. Bu sefer İsmet Paşa bizi çağırttı. İsmet Paşa dedi ki, 'bu yürüyüşü durdurun. Bu yürüyüşle ilgili bazı hazırlıklar olduğumu duydum. Kızılay'da saldırı düzenlemek istiyorlar. Bir saldırı olursa bu karışıklıkta çok insanın canı yanabilir. Bunun sorumluluğu altına girmeyin. Bazıları da bu yürüyüşü bahane edip ordu içinde organizasyonlar yapmak istiyor.' [...] Senden ricam bu işi burada bitireceksin' dedi. 'Paşam tamam, ben bitireceğim ama burada 60-70 bin insan var. Onlara bunu ben nasıl anlatacağım' dedim." Bedri Baykam, a.g.e., s. 348-349.

⁶²⁹Tanzer Sülker Yılmaz, a.g.e., s. 128; Vehbi Ersan, a.g.e., s. 27.

hareketi ve çevresinde birleşen öğrenci grupları, parlamentonun dışında silahlı bir devrim düşüncesini savunmaya başlamışlardır. 1970'e gelindiğinde genelde öğrenci hareketinin, özelde sosyalist eylemin ideolojik ve fiili önderliği, devrim için silahlı eylem birlikleri şeklinde örgütlenmek isteyen ve silahlı mücadeleyi savunan sol grupların denetimine geçmiştir.⁶³⁰ Bu dönem silahlı saldırılar, bombalama eylemleri, banka soygunları ve yabancı askeri personellerin kaçırılması gibi pek çok sansasyonel olay bu illegal sol örgütler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu yaşanan terör hadiselerinin toplumun genelinde yarattığı derin huzursuzluk üzerine, Cumhurbaşkanı C. Sunay siyasi parti liderlerini Çankaya Köşkü'nde toplayarak, devletin bütünlüğüne kastedecek bir sürecin içerisinde bulduklarını, illegal örgütlerin yürüttüğü bu anarşiye çare bulunması gerektiğini, bütün bunlardan ordunun komuta kademesinin rahatsız olduğunu ve partilerin parlamento çatısı altında toplanarak alınacak önlemlerin kararlaştırılması gerektiğini belirtmiştir.⁶³¹ Asker yaşanan bu terör olaylarından oldukça rahatsızdır ve tepkisini darbe öncesi yapılan MGK toplantılarında açık bir şekilde ifade etmiştir. 28 Aralık 1970 günü toplanan MGK'da Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, yaşanan olaylarla ilgili askeri kanadın düşündüklerini şöyle açıklamıştır:⁶³² “Biz buhranların ekonomik-sosyal nedenlerden ileri geldiğini ve hızla çözüm, önlem alınmasını söylüyoruz. Marksist değiliz. Türkiye’de bu düzen ayakta kalabilir mi? Memur ödün vermiyor, siyasi partiler ödün vermiyor. Toplumda ilerleme son derece zayıf. Durumdan herkes yakınıcıdır. Bunlara çare bulunacağı söylenmektedir. Bundan memnun oluruz. Çare bulunmazsa, buna bir milli çare bulunmasını ifade ediyoruz.”⁶³³ 22 Ocak 1971 tarihinde gerçekleşen MGK'nın gayri resmi toplantısında Orgeneral Muhsin Batur ordu komuta kademesini huzursuz eden meseleleri şu şekilde ortaya koymuştur:⁶³⁴ “Basında milli bütünlük meselesi, aşırı sol ve sağ akımların faaliyetleri, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, anayasanın gereği gibi işletilememesi, ekonomik sıkıntılar, basın ve TRT'nin taraflı yayınları. Bu sorunların karşısında ise hükümetin vergi, toprak reformu, eğitimde reform, ekonomik kalkınma gibi meselelere önem vermesi istenmiştir. Aynı zamanda Atatürk ilkelerine bağlılıktan taviz verilmemesi, dış ticaretin devletleştirilmesi ve seçim kanununun

---

⁶³⁰Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih”, Yakın Çağ Türkiye Tarihi I, (Haz. Sina Akşin), Milliyet Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 260.

⁶³¹Cumhuriyet, 8 Haziran 1970.

⁶³²“Güvenlik Kurulu olayları görüşü.”, Milliyet, 29 Aralık 1970, s. 1,11.

⁶³³Muhsin Batur, Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, s.209.

⁶³⁴“Güvenlik Kurulunun Bakanlar Kuruluna bildirdiği karar: Olayların önlenmesi kesinlikle şarttır.”, Milliyet, 23 Ocak 1971, s. 1,9.

iyileştirilmesi diğer talepleri olmuştur.⁶³⁵ Darbeden hemen önce 24 Şubat 1971 günü toplanan MGK toplantısında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülke güvenliği ile ilgili duyduğu endişeyi şöyle ifade etmiştir: “Orduyu otorite içinde tutmamız gerek. Bunun içinde evvela anarşinin ortadan kalkması gerekir. Çok kesin önlemlerle anarşi kesilsin. Bunların rayına oturması için önlem lazım. Bu bizim işimiz değil. Biz sadece gördüğümüzü söylüyoruz. Biz durumu vahim görüyoruz.”⁶³⁶ diyordu. 12 Mart askeri darbesi öncesi yaşanacakları tahmin edercesine MP Ankara Milletvekili Fatma Suna Tural ve MP Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar anarşi olayları hakkında anayasanın 88. maddesi⁶³⁷ gereğince genel görüşme açılmasına dair meclis başkanlığına bir önerge sunmuşlardır.⁶³⁸

12 Mart darbesinin başlangıç yılı gençlik olaylarının başladığı 1968 yılı kabul edilebilir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, 1968 Haziran’ında başlayan üniversitelerdeki öğrenci boykot ve işgal olayları, İkincisi de bu dönemden itibaren gençliğin politik mücadelenin dışına çıkarak siyasal şiddete yönelmesiyle ülkede baş gösteren toplumsal huzursuzlukla birlikte bir kaos ortamının oluşturulmasıydı. Ülkenin 12 Mart Muhtırasına doğru sürüklenmesinde Marksist sol güçlerin etkisi oldukça fazlaydı. Silahlı Kuvvetler içerisinde yer alan sol görüşlü askerlerden oluşan cunta yeni bir askeri darbe için hazırlıklarına 1965 yılında Harp Akademilerinde başlamıştı. Altı yıl boyunca fikirlerini olgunlaştırmış, örgütlenmelerini geliştirmişlerdi.⁶³⁹ Askeri cuntanın diğer bir uzantısı olan darbe yanlısı sivil sol gruplar da kitle örgütleri vasıtasıyla kadro çalışmalarına başlamıştı. Dev-Genç adlı gençlik örgütüyle temaslar kurularak, öğrenci gençliğin desteği de sağlanmaya çalışılmıştı. Bu çalışmalar 1970 yılının Haziran ayına kadar ciddi bir şekilde sürdürülmüştür.

Ordu içindeki bir kısım subayla 27 Mayıs’ı yapan ve bunlardan parlamentoda tabii senatör sıfatıyla yer alan emekli ihtilalci subaylar arasında yeni bir askeri darbe için gruplaşmalar başladı. Marksist ve Atatürkçü iki cunta oluştu. Marksist cuntanın bel kemiğini

---

⁶³⁵Muhsin Batur, a.g.e., s. 152-172.

⁶³⁶Cüneyt Arcayürek, Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965–1971, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992, s.288; “MGK dün 4 saat 20 dakika süren toplantısında son olayların halkı sokağa dökmek istikametinde olduğu halkın tedirginliğinin giderilmesi ve halkın sokağa dökülmesinin mutlaka önlenmesi lazım geldiği görüşünde birleşmişlerdir.”, Milliyet, 25 Şubat 1971, s.1,9.

⁶³⁷“Madde 88: Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclisin yetkilerindedir. Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.”, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> Erişim Tarihi: 08.05.2019

⁶³⁸Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 69. Birleşim, Cilt:12, s.189-190.

⁶³⁹Hakkı Öznur, a.g.e., I, s. 234.

27 Mayıs Cuntası teşkil ediyordu. 27 Mayıs'ta hızını alamayan ihtilal yapmaya alışmış 27 Mayısçılar, ordu içindeki kendileriyle aynı fikir ve düşünceye sahip subaylarla birlikte yeni bir darbe için cunta oluşturdular.⁶⁴⁰ Bu sol cuntanın sivil kanadını Doğan Avcıoğlu'nun başını çektiği "Yön-Devrim" grubu teşkil ediyordu.⁶⁴¹ Bu sol cunta da kendi içerisinde iki gruba ayrılmıştı. Cemal Madanoğlu ve Celil Gürkan grubuydu. Cuntanın sivil kadroları ise şu isimlerden oluşmaktaydı: Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Cemal Reşit Eyüboğlu, İlhami Soysal, Altan Öymen, Ali Sirmen, Bahri Savcı, Atilla Karaosmanoğlu, Fakir Baykurt, Hasan Cemal, Uluç Gürkan.

Sol cuntanın tepesindeki isimler ordu içerisinde genç subaylar tarafından sevilen ve ciddi bir taraftarı olan Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ile Hava Komutanı Muhsin Batur'du. 12 Mart Muhtırası sonrasında 9 Mart harekâtını başaramayarak tasfiye edilen sol cuntanın elemanları darbe öncesi Faruk Gürler ve Muhsin Batur için "bizim gerçekleştirilmesini istediğimiz Kemalist devrimci hareketin güven bayrağıdır."⁶⁴² ifadesini kullanmışlardır. Darbe hazırlıklarını yürüten asker ve sivillerden oluşan ortak güç, 1971 yılının ocak ve şubat aylarında çeşitli askeri karargahlarda ihtilal planlarını hazırlayarak gerçekleştirmek istedikleri askeri darbeye doğru hızla yol alıyorlardı. Sol cunta darbenin tarihini 9 Mart olarak tespit etmişti. 9 Mart 1971'de ülke idaresine el konulacak, Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizminin bir karışımı olan Baasçı yönetimin bir benzeri olacak şekilde, hem Kemalist hem de sosyalist bir askeri yönetim sistemi gerçekleştirilecektir. Darbecilerin Anayasa taslaklarını Devrim gazetesi sahibi Cemal Reşit Eyüboğlu hazırlamış, Doğan Avcıoğlu da gözden geçirmiştir. Bu taslaklar hazırlanırken Mümtaz Soysal, Bahri Savcı'dan da yararlanmışlardır.⁶⁴³ D. Avcıoğlu Baas modelinin Türk usulü yorumcusu Yön hareketinin lideriydi. Hatta 9 Mart cuntasının en güvendiği üst düzey komutanlardan biri olan Faruk Gürler, emrindeki subaylara D. Avcıoğlu'nun "Türkiye'nin Düzeni" adlı kitabını okumayanın subaylığını eksik sayarım diyordu.⁶⁴⁴

12 Mart Muhtırası arifesinde sol terör grupları orduyu darbeye teşvik etmeye yönelik şiddet olaylarını iyice artmıştı. Sağ ve sol gruplar birbirlerine yönelik silahlı, bombalı

---

⁶⁴⁰"Marksist cuntanın içerisinde Cemal Madanoğlu, Ekrem Acuner, Osman Köksal, Numan Esin, Orhan Kabibay, İrfan Solmazer gibi eski 27 Mayısçılarla ordu içindeki Tümgeneral Celil Gürkan, Tuğamiral Aydın Kirişoğlu, Tuğamiral Vedii Bilget, Kurmay Yarbay Talat Turan, İlyas Albayrak, Rıza Abrız ve Bülent Tarcan gibi subaylardan oluşmaktaydı.", Hakkı Öznur, a.g.e., I, s. 234-235.

⁶⁴¹Süleyman Kocabaş, Bir Kuşağın Dramı, Yakın Plan Yayınları, İstanbul 2018, s. 284.

⁶⁴²Emin Değer, Uğur Mumcu ve 12 Mart Geriye Dönüşün İlk Adımı, Um:ag Yayınları, Ankara 1996, s. 223.

⁶⁴³Hakkı Öznur, a.g.e., I, s. 236.

⁶⁴⁴Cemil Koçak, Darbeler Tarihi, 27 Mayıs1960, 22 Şubat 1962, 21 Mayıs 1963, 12 Mart 1971, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 177.

eylemlerde bulunuyor, THKO ve THKP-C'ye bağlı militanlar banka soyma, adam kaçırmaya gibi çeşitli eylemlere başvuruyordu. 4 Mart 1971 tarihinde NATO'da görevli dört Amerikalı asker THKO tarafından kaçırıldı. Amerikalıları kaçıran THKO, 400 bin dolar fidye ve tüm devrimcilerin cezaevinden salıverilmesini istiyordu.⁶⁴⁵ Hükümet bu olay üzerine geniş çaplı bir araştırma başlattı. Kararlı bir şekilde olayın üzerine giden hükümet, teröristlerle pazarlığı yapmayı kabul etmedi. Güvenlik güçleri, 5 Mart günü THKO mensuplarının kaldığı ODTÜ'yu bastı. Çıkan çatışmalarda biri asker üç kişi öldü.⁶⁴⁶ Çok sayıda silah ve patlayıcı madde ele geçirildi ve ODTÜ kapatıldı. ODTÜ'deki jandarma ile sol grupların çatışması 12 Mart darbesine sürüklenen ülkenin son şiddet olayı olmuştur.

ODTÜ olayı üzerine 9 Mart tarihli Devrim gazetesinin baş sayfasında, jandarmanın ODTÜ'de arama yapması tenkit edilerek "işbirlikçi iktidar Ortadoğu'yu kana boğdu." manşeti yer alıyordu. Aynı gazetede Doğan Avcıoğlu "Bakış" başlıklı köşe yazısında "Atatürk diyor ki" makalesiyle Atatürk'ün gerilla savaşını öven sözlerinden bahsederken, İstiklal Savaşı'nın gerilla savaşı ile kazanıldığından hareketle ODTÜ'deki sol terör gruplarının eylemlerine meşruluk kazandırmak istiyordu.⁶⁴⁷ Dönemin DEV-GENÇ Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü, 30 Mart 1972'de Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldürüldüğü, kendisinin sağ olarak yakalandığı Kızıldere olayından sonra sorguya çekildiğinde, "DEV-GENÇ'li gençler istismar edildi. Kandırıldı ve kullanıldık"⁶⁴⁸ diyordu. Dönemin önde gelen sol militanlarından Sarp Kuray, yapılan bir röportajda kendisinin ve DEV-GENÇ'li arkadaşlarının sol cunta tarafından kullanıldığını itiraf etmiştir.⁶⁴⁹ S. Kuray röportajında "9 Mart hazırlığına katılan herkesi karalamak niyetinde değilim. Samimi olarak inanan insanlar da vardı işin içinde. Zaten biz de inandığımız için girmiştik. Fakat adını saydığım kişiler sayesinde CIA'nın bir komplosuna kurban gittiğimiz inancındayım." S. Kuray sözlerine şöyle devam ediyor: "Devrim gazetesinde Hasan Cemal, Genelkurmay Başkanlığı'nda Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Milli Birlik Komitesi üyeleri, böyle büyük bir grup Türkiye'de radikal darbe hazırlığı yaptılar. Sonradan kimisi sivil toplumcu, kimisi ANAP'lı, kimisi tüccar, kimisi fırca oldu. O sırada bu grup devrimciydi ve DEV-GENÇ'le oturup konuştular, anlaşmalar yaptılar,

---

⁶⁴⁵"Ya 400 bin dolar ya da dört Amerikalı öldürülecek.", Milliyet, 5 Mart 1971, s. 1,9; "Amerikalı dört asker kaçırıldı.", Cumhuriyet, 5 Mart 1971, s. 1.

⁶⁴⁶"Orta Doğu'da askerle çatışan gençler 9,5 saat sonra teslim oldu.", Milliyet, 6 Mart 1971, s. 1,9; "ODTÜ dün savaş alanına döndü.", Cumhuriyet, 6 Mart 1971, s. 1.

⁶⁴⁷Hakkı Öznur, a.g.e., I, s. 237-238.

⁶⁴⁸Türkiye Gerçekleri ve Terörizm, Beyaz Kitap, Başbakanlık Yayınları, Ankara 1973, s. 207-208.

⁶⁴⁹Mine G. Saulnier, "Sarp Kuray Anlatıyor.", Milliyet 29 Kasım 1993-2 Aralık 1993, s. 17.

bizimle ittifaklara girdiler. Siyasal iktidarı alamayınca, biz gençler silahlı, külahlı olduk, arkadaşlar da demokratik taraf oldular. Beraber yürüdük, biz gençler okka altına girdik. Ama ağalarımızı beraber götüremedik. Eğer 1970 yılında yargılanacak bir şey varsa, 9 Mart darbeleri hazırlığı idi ve biz DEV-GENÇ ve bütün gruplar o zaman 146'nın 3'ncü bendine⁶⁵⁰ göre yargılanacaktık. Çünkü Anayasa'nın ihlal olayı esas kuvvet komutanları tarafından yapılmıştı, yani arkamızda devletin içinden gelen güç odakları vardı.”⁶⁵¹ THKO, 5 Mart 1971'de yayınladığı bildiriye açıkça savaş ilan ediyordu. Bu komünist örgütün lideri sol askeri cuntayla ilişkisi olan Deniz Gezmiş adlı öğrenciydi. Darbeyi çabuklaştırmak için cunta-THKO iş birliği ile birlikte yine sol askeri cunta ile ilişkisi olan Mahir Çayan'ın önderliğindeki THKP-C, banka soygunları, adam kaçırmalar ve bombalamalarla eylemlere başladılar. Amaçları ülkedeki kaosu arttırmak, toplumsal gerginliği çatışmalara dönüştürmek, darbe sürecini hızlandırmaktı.

Ordu içerisindeki sol cunta taraftarları askeri darbenin yönünü ve gününü tespit etmek için bir toplantıyla bir araya geldiler. İlerici, devrimci darbe adını verdikleri darbenin tarihi olarak 9 Mart 1971 Salı günü belirlendi. 8-9 Mart 1971 tarihinde Başbakanlığa birkaç yüz metre uzaklıktaki Hava Kuvvetleri karargahında Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un katıldığı bir darbe zirvesi düzenlendi. Askeri karargahlarda sabahtan itibaren alarm verilmişti ve tüm birlikler o gece yapılacak harekât için hazır tutuluyordu. Darbe için harekete geçme anı gelmişti ve tek iş darbe emrini vermeye kalmıştı. Fakat komuta kademesi darbeyi başlatacak bu emri vermedi. Çünkü, Faruk Gürler ve Muhsin Batur kendilerinin de tasfiye edilecekleri korkusuyla sol darbenin gerçekleşmesini engellediler. Daha da açıkçası darbenin radikal bir sol çizgiye gelerek böyle bir ihtilalde kendilerinin bertaraf edilmesinden korkmuşlardır. Özellikle Faruk Gürler böyle bir müdahalede çeşitli cuntalardan oluşan darbenin başarıya ulaşmamasından endişeliydi. Belki de kurmaylarından gelecek bir ihanetten ya da ihtilalin Kemalist bir darbeden daha solda komünist bir darbeye dönüşmesinden şüphe ediyordu. Sonuç itibariyle 9 Martçılar istedikleri darbeyi gerçekleştiremediler. İki yıldır hazırlanmış oldukları darbe senaryoları başarısızlığa uğramıştı. Kendileriyle birlikte hareket eden devrimci komutanlarımız dedikleri F. Gürler

---

⁶⁵⁰“Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler, ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına mahkûm olur.”

<http://www.cezabb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm> Erişim Tarihi: 08.05.2019

⁶⁵¹Mine G. Saulnier, “Sarp Kuray Anlatıyor.”, Milliyet 29 Kasım 1993-2 Aralık 1993, s. 17.

ve M. Batur onlara ihanet etmişti. İktidara yönelmiş oldukları tankların ve silahların namluları bir anda 9 Mart darbesini tertipleyen sol ittifaka yönelmişti.

12 Mart'a kırk sekiz saat kala 10 Mart günü Genelkurmay Karargahında üç kuvvet komutanlığından toplam 26 general, bir darbe yapılması konusunda fikir birliğine varmış fakat hükümeti devirecek formülü henüz bulamamışlardı.⁶⁵² Bu toplantı Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın çağrısı üzerine toplanılmıştı. Katılımcılar arasında Kenan Evren, Bülend Ulusu, Turgut Sunalp, Ali Fethi Esener, Faik Türün, İrfan Özaydınlı gibi ileride isimlerine aşına olacağımız askerlerde vardı.⁶⁵³ Genişletilmiş Komuta Konseyinin 6 saat süren toplantısı bittiğinde, ordu müdahaleden yana kararlıydı. Ama bu müdahale biçimi 9 Martçıların istediği biçimde gerçekleşmeyecekti. Çünkü Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, bu toplantıda sol bir darbeye fırsat vermeyeceğini ortaya koyacaktı. M. Tağmaç'ın destekçileri arasında ileride "Balyoz Hareketi" olarak adlandırılan sol terör gruplarına yönelik büyük bir darbe indirecek olan İstanbul 1. Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türün gibi anti-komünist askerler de vardı. F. Gürler ve M. Batur 9 Mart darbesinin hemen öncesinde sol cuntadan uzaklaşıp Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a yaklaşarak, bu darbeden sıyrılırken, M. Tağmaç'la birlikte 12 Mart 1971 darbesinin içerisinde yer aldılar.⁶⁵⁴ Muhtıranın yer aldığı saat 13.00'te radyodan okunan muhtıra metnin altında F. Gürler ve M. Batur'un da imzaları vardı.⁶⁵⁵

Muhtırayı müteakiben sol cuntanın sesi Devrim Gazetesi, muhtırayı kendi program ve felsefesi doğrultusunda kanalize etmeye çalışıyordu. Yazarlardan Uğur Mumcu; "Cici demokrasinin iflası ilan olunmuştur. Bildiri bu iflasın faturasıdır. Ordunun bildirisi Türkiye için yeni bir yol açmıştır. Devrimcileri ulusçu ve halkçı bir düzen için eylem birliğinde toplanalım."⁶⁵⁶ Yine sol cuntanın önde gelen beyin adamlarından Doğan Avcıoğlu ise, "Güdümlü ya da güdümsüz parlamentoculuk yoluyla Türkiye'miz yerinde saymaya mahkumdur. Parlamento feshedilmeli, devrimci kadro işbaşına gelmelidir." diyordu. DEV-GENÇ Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü, Genel Kurmay Başkanı Tağmaç ve üç kuvvet kumandanının verdikleri muhtıra hakkında yaptığı basın toplantısında "Muhtıra durumu tespit bakımından doğru ve olumludur. Ancak parlamentodan güçlü bir hükümet çıkartması

---

⁶⁵²"Komutanlar 6 saat süren toplantıda son durumu görüştü.", Milliyet, 11 Mart 1971, s. 1.

⁶⁵³Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, 12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 223-225.

⁶⁵⁴"Silahlı Kuvvetler Sunay'a ve Meclislere muhtıra verdi.", Milliyet, 13 Mart 1971, s. 1,9; "Ordu ultümatom verdi Hükümet istifa etti.", Hürriyet, 13 Mart 1971, s. 1.

⁶⁵⁵Muhtıra metni için bkz. M. A. Birand, C. Dündar, B. Çaplı, a.g.e., s. 233.

⁶⁵⁶Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 294-295.

beklenemez. Çözüm yolu parlamento değildir. Eğer toprak reformu, dış ticaretin devletleştirilmesi ve Amerika ile olan ilişkilerimizin yeniden gözden geçirilmesi konularında kararlı iseler biz bütün gücümüzle Silahlı Kuvvetlerin yanında olacağız.” şeklinde darbeyi destekler nitelikte bir açıklama yapmıştır.⁶⁵⁷ Hukukçu Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ise, “Muhtırayı 12 Mart 1971 Cuma günü radyodan dinlediğim zaman Atatürk'ün sesini yeniden duyar gibi oldum” diyerek sevincini ortaya koyuyordu.⁶⁵⁸ Sol eğilimli gazete ve dergiler muhtıraya açıkça destek veren ilanlar ve mesajlar yayınlıyorlardı. DEV-GENÇ, DİSK, Türk-Hukuk Kurumu, TÖS gibi birçok örgüt müdahaleye alkış tutuyorlardı. Muhtıranın altında Kemalist-Sol olarak gördükleri F. Gürler ve M. Batur'un imzalarını görünce kendilerinden yana darbecilerin kazandığını zannetmişlerdi. 12 Martçıların ilk işi ordu içerisinde sol darbe hazırlığında bulunan askerleri tasfiye hareketidir. 13 Mart'ta sol cunta içerisinde yer alan beş general ve amiral ile 40'tan fazla subay hemen emekliye sevk edilmiş, bir kısım subayların yerleri değiştirilmişti.⁶⁵⁹ Muhtıradan bir gün sonra “Balyoz indi Demirel bitti.” sloganlarıyla sevinç çılgınlıkları atan F. Gürler ve M. Batur'dan dolayı bunu sol bir darbe girişimi olduğunu zanneden solcu çevreler muhtırayı umutla karşılamış ve sağcı bir hükümete karşı yapılan 27 Mayıs darbesi gibi yorumlamışlardı. Kısa zamanda bunun müthiş bir yanılgı olduğu ortaya çıktı. Bu bir köktenci subaylar grubunun değil o sırada tüm dikkatlerini komünizm tehdidi hayaletine yöneltmiş olan üst düzey komutanların darbesiydi.⁶⁶⁰ Gerçeklerin anlaşılması üzerine solcu çevreler bu kez de “Muhtıranın gerçek yüzü anlaşıldı.” diyerek muhtıraya cephe almışlardır.

Muhtıranın verilmesinden sonra tasfiye edilen cunta elemanlarından Deniz Binbaşı Erol Bilbilek; “Faruk Gürler ve Muhsin Batur hareketi sattılar, Amerikancı cuntaya güç verdiler, onlarla beraber oldular, bizi ezdiler, yok ettiler. 12 Mart 9 Mart'a üstüne gelmiş ve yenmiştir.” derken, yine 9 Mart Cuntasının önemli isimlerinden biri olan Kurmay Yarbay Emekli Asker Talat Turhan'da M. Batur ve F. Gürler için; “9 Mart'a kadar 9 Martçılar 12 Mart Muhtırasını verenlerle beraberdiler. Bu tarihten sonra 12 Martçılar 9 Martçılardan ayrıldılar” diyordu.⁶⁶¹ İlk günün toz duman havası içerisinde bu muhtıranın sol cunta mı yoksa Atatürkçü cunta mı tarafından yapıldığını tartışan çevreler, bir müddet sonra 12 Mart askeri rejiminin sıkı yönetim tedbirleri uygulanmaya başladığında, sol grupların tutum ve

---

⁶⁵⁷“MBG Ordunun istekleri basiretle değerlendirilmeli.”, Milliyet, 14 Mart 1971, s. 9.

⁶⁵⁸Hakkı Öznur, a.g.e., I, s. 242.

⁶⁵⁹Hikmet Özdemir, a.g.e., s. 261.

⁶⁶⁰Erik J., Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, (Çev. Yasemin Saner), 27. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 374.

⁶⁶¹Hakkı Öznur, a.g.e., I, s. 242.

davranışları da değişmiştir. Başlarda muhtırayı Atatürkçülük ve devrimcilik adına destekleyenler aradan bir hafta geçmeden muhtıraya “faşist” damgasını vuracaklardır. H.V. Velidedeoğlu gibi muhtırayı göz-yaşlarıyla alkışlayanlar, daha sonra “12 Mart Faşizmi” isimli kitaplar yazmıştır.⁶⁶² Darbenin solu tasfiyeye yönelmesinin temel sebebi, bütün şiddet ve terör olaylarının sorumlusu olarak sol grupları görmesinden kaynaklanmaktaydı. 12 Mart Muhtırası, sol grupların ülke genelinde gerçekleştirdikleri bütün şiddet eylemlerine, Kemalist-Sol cuntayla birlikte iktidarı elde etme planlarına ve Türk siyasi tarihinde sağ-sol çatışmalarının temelini atıldığı 68 dönemi gibi önemli bir döneme son vermiştir.

---

⁶⁶²Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 12 Mart-Faşizmin Felsefesi, Evrim Yayınları, İstanbul 1990.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı yıllarında iç politikasını savaşın gidişatına göre yönlendirmeye çalışan Türkiye, Almanların Sovyetler karşısında yenilmeleri üzerine hem Sovyetlerle olan ilişkilerini iyileştirmek hem de savaş süresince Alman başarısına paralel gelişen ülkedeki milliyetçi grupların gücünü kırmak amacıyla 3 Mayıs davasını başlatmıştır. Türkiye, bir taraftan milliyetçi hareketin güç kazanmasını engelleyecek çalışmalarda bulunurken, diğer taraftan da Sovyetlerin savaştan galip çıkmasını fırsat bilip harekete geçen ülke içerisindeki sol unsurların faaliyetlerini engellemek maksadıyla birtakım operasyonlar düzenlemiştir. Demokrat Partinin iktidara gelip, tek parti idaresinin sona erdiği 1950 yılından başlayarak, 27 Mayıs müdahalesine kadar devam edecek olan Demokrat Parti'nin iktidar döneminde de hükümetin komünizme bakışı, tek partili dönemin bakış açısından pek de farklı olmamıştır.

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan Sovyet tehdidi karşısında Batıya yönelerek onlarla daha yoğun askeri, siyasi ve ekonomik iş birliğine girişmiş; DP iktidarının Batıya yakınlaşma ve ABD sempatisi dolayısıyla, Amerika'nın komünizm karşıtı McCarthy'ci uygulamalarıyla paralel bir şekilde, 1950 ile 1960 yılları arasında komünizm aleyhinde şiddetli bir eleştiri ve sindirme kampanyası başlatmıştır. 1950'li yılların bu anti-komünist ortamında yoğun bir sol karşıtlığı ve sol karşıtlığından beslenen keskin bir milliyetçilik ortaya çıkmıştır. 1950 ve 1960 yılları arasında sola ve komünizm kavramına karşı yoğun bir karalama kampanyası başlatılmış ve bu kampanya tek taraflı olarak Türk düşünce hayatındaki milliyetçi muhafazakâr yayınlarla desteklenmiştir. Bu dönem, Türk milliyetçiliğinin kaynakları, özellikle de milliyetçi yayınlardan dergiler, ele alınırken Türkçülük düşmanlarının kimler olduğu yazılmış, "Moskova'nın azatsız kulları" diyerek ilk sıraya komünistler konulmuştur. 1950 ile 1960 yılları arası sol karşıtlığını Sovyet düşmanlığıyla birleştiren ve sol düşüncüyü Sovyet ajanlığı olarak değerlendiren milliyetçi kesimlere göre, vatan fikrini benimsemeyen ve ona ihanet edenler komünistlerdir. Bu kesimlere göre, bütün komünistlerin Türkiye'yi Sovyetlere teslim etmek istedikleri şüphe götürmez bir gerçektir. Sol karşıtlığı 1950'li yıllarda o kadar yoğundur ki, toplumun her kesimine bu karşıtlık yansımıştır. Halk farklı açılardan sola karşı adeta ikna edilmeye çalışılmış bu ikna çabaları özellikle dini değerler ve motifler üzerinden yürütülmeye çalışılarak, Sovyetlerin dini ve milli değerleri yok saydığı şeklindeki resmi görüşü ortaya konulmak istenmiştir.

Türkiye’de 1950-1960 yılları arasındaki DP’nin iktidar dönemindeki Batı yanlısı politikaları, komünizm karşıtlığı ve Sovyet düşmanlığı gibi politik meselelerinin bir sonucu olarak sol içerikli siyasi ve ideolojik akımlar tamamıyla toplumsal hayattan tasfiye edilmiştir. Bunun sonucunda ülkenin siyasi gündemine milliyetçilik ve muhafazakârlık gibi düşünceler hâkim olmuştur. Sovyet tehdidi ve ardından gelen Amerikan yanlısı politikalar özellikle gündemde tutularak ekonomik ve siyasi anlamda Amerika’dan yararlanma anlayışıyla, sol tehlikenin yok edilmesi için birtakım yasal önlemlere başvurulmuştur. Komünizm karşıtlığının 1950’li yıllarda tüm kesimlerin ortak tavrı şeklinde ortaya çıkmasında Soğuk Savaş dönemi koşullarını, tarihi Rus düşmanlığını, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet taleplerini ve Amerika’nın yürüttüğü propaganda faaliyetlerinin etkisi yadsınamaz. 1950-1960 döneminde ortaya çıkan sol karşıtlığı bir anlamda Sovyet düşmanlığı ve Amerikan yanlılığının doğal bir sonucudur. Bu sonuç, DP iktidarının sürdüğü 1950’li yıllara hâkim olan milliyetçilik anlayışına da açıklık getirmektedir.

27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle birlikte DP’nin siyasi hayatı sona ermiş, Milli Birlik Komitesi ülke yönetimini sivillerin elinden almıştır. MBK, 1960 öncesi yaşanıldığına inandığı özgürlük ve demokrasi darboğazının somut önlemlerle aşılacağı düşüncesiyle akademisyenlere yeni bir anayasa hazırlatmıştır. Yeni anayasa birtakım kurumsal düzenlemelerle ülkede bir sosyal devlet anlayışı oluşturulmaya, daha adil bir ekonomik düzen oluşturularak ekonomik sorunları çözmeye ve ülkedeki hak ve özgürlük düşüncesinin geliştirilmesi anlayışıyla hazırlanmıştır. 27 Mayıs müdahalesine giden süreçte sloganlaşan hürriyet isteği müdahale sonrasında yerini ekonomik kalkınma kavramına bırakmıştır. 1960’lı yılların ortalarına doğru giderek ekonomik kalkınma sloganı ön plana çıkmıştır. Artık bütün yayın organlarında, entelektüel konuşmalarda Türkiye’nin geri kalmışlığından bahsedilerek her yerde ülkenin kalkınması konuşuluyor problemler dile getirilip çözüm yolları aranırken basın-yayın vasıtaları, sol düşüncenin yaygın olduğu üniversitelere giderek sosyalist kalkınma modeliyle ilgili yazılar yayınlamaya başlamıştır. 1960’tan sonra ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal değişimle birlikte ülkede sosyalizmin gelişmesi için uygun bir ortam doğmuştur. Bu dönemde başta işçi sınıfı olmak üzere toplumun tüm kesimleri siyasi ve kültürel bir canlanma içerisine girmiştir. 1960’lar her çeşit siyasi ve toplumsal mesele üzerine canlı bir entelektüel tartışmaya sebep olmuş ve yeni anayasanın mümkün kıldığı bu durum, düzenli aralıklarla çıkan çok fazla sayıdaki yeni dergide ifade bulmuştur. 1960 sonrası sağ ve sol propaganda ilk olarak gündelik gazete, haftalık ve aylık dergilerde ortaya çıkmış, çok geçmeden konuyla ilgili büyük bir kısmı çeviri olmak üzere birçok kitap da

yayınlanmaya başlamıştır. Bu yayınların çevresinde oluşan gruplar yasal sınırlar içerisinde hızla öğrenci örgütlerine, hiziplere ve siyasi partiye dönüşmüşlerdir. Yasal sınırın dışına çıkan öğrenci örgütleri ise 1960'lı yılların sonuna doğru silahlı terör eylemleri gerçekleştiren terör örgütlerine dönüşmüştür. 1960'larda öğrencileri ve entelektüellerin katkısıyla oluşan solun bu gelişimi ve popülaritesi kuşkusuz sadece Türkiye'ye mahsus değil, eş zamanlı olarak dünya genelinde de yaşanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Türkiye'deki gelişiminin özellikle önemli olmasının nedenlerinden biri, Adnan Menderes'in Başbakanlığındaki hükümetin devrilmesinde üniversiteli öğrenci ve akademisyenlerin rol almış olmasıdır. Bu sebepten ötürü 1960'lar boyunca tüm öğrenci, öğretmen ve akademisyenler kendilerini toplumun itici gücü olarak görmeye başlamışlardır.

27 Mayıs askeri müdahalesi sonrası hazırlanan anayasanın getirdiği hürriyetler serbestisi, Türkiye'de sol hareketin büyüyüp gelişmesinin önünü açtı. Solun bu aksiyonuna karşı, sağ kesim içerisinde yer alan milliyetçi unsurlar, ciddi bir reaksiyon göstererek çok kısa bir zamanda siyasi ve sosyal hayatta teşkilatlanarak solun karşısındaki yerini aldı. 1965 seçimlerinde sol bir siyasi partinin on beş milletvekiliyle meclise girmesi, sosyalizmi savunan parti, dernek ve öğrenci gruplarının parlamenter yöntemlerle iktidara gelme arzusunu güçlendirdi. Partinin aldığı bu sonuç milliyetçi/mukaddesatçı kesimler üzerinde komünist bir hükümetin kurulacağı ve ülkenin Sovyetlerin güdümüne girerek bağımsızlığını yitireceği endişesini doğurdu. Bu durum milliyetçi ve muhafazakâr kesimin Sovyetlere ve komünizme olan düşmanlığını iyice körükleyerek sol gruplarla olan mücadelelerin kapısını araladı. 1960'ların ortalarında yaşanan Kıbrıs sorunu ve Johnson mektubu gibi dış meseleler görüş ve düşünce ayırt etmeksizin gençlik üzerinde büyük etki yaratmış, milliyetçi duyguları tetiklemiştir. Bu dönem sol gruplara ve komünizme karşı bir mücadele başlatan sağ kesim, milliyetçilerin teşkilatlanmalarını tamamlamalarıyla birlikte 1960'ların sonuna doğru kesin olarak milliyetçi ve mukaddesatçı olarak ikiye ayrılmışlardır. Ülkenin iç dinamikleri haricinde, Avrupa'nın da tesiriyle başlayan fakat süreç ve sonuç itibarıyla Avrupa'daki olaylardan çok daha farklı bir hareket ortaya koyan 1968 gençlik olayları, sağ hareket içerisinde yer alan milliyetçilerle, sol grupları karşı karşıya getirmiştir. Milliyetçi gençlerin bu dönem çeşitli dergi ve gazetelerde yazdıkları yazılarla yakından takip ettikleri pek çok milliyetçi siyaset ve fikir adamı mevcuttur. Bu isimlerin özellikle komünizm karşıtı düşünceleri milliyetçi gençlik üzerlerinde büyük bir etki yaratmıştır. Milliyetçi gençler okudukları bu isimlerin de tesiriyle komünizm ideolojisine karşı birtakım argümanlar geliştirmişlerdir. Bu da milliyetçilerin komünizme bakış açısını net bir şekilde ortaya

koymuştur. Bu argümanlardan birincisi; kökleri Osmanlı tarihin derinliklerine kadar inen ve bu günlere miras kalan, yaşanan acıların unutturmadığı ezeli Rus düşmanlığıdır. Yaklaşık dört yüzyıl boyunca devam eden bu Türk-Rus mücadelesinden doğan düşmanlık, nesilden nesile aktararak devam etmiş, II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet tehdit ve talepleri, ardından komünizmin ülke için bir tehlike oluşturduğu iddiaları toplum zihnindeki bu Rus düşmanlığı imgesi yeniden canlanmıştır. Bu düşmanlığa daha sonra bir de milliyetçi yazarların sık sık dile getirdiği Sovyetlerin, sınırları dâhilinde yaşayan Türk halklarına uyguladıkları kötü muameleden doğan öfke de eklenmiştir. Milliyetçilerin, komünizm karşıtlığına yönelik argümanlarından ikincisi, Marks, Engels ve Lenin gibi önde gelen komünist isimlerin “İşçilerin vatanı yoktur, onlar malik olmadıkları bir şeyden mahrum edilemezler [...] iktidarın proletaryanın eline geçmesi, milletlerin ortadan kalkmasını çabuklaştıracaktır.” şeklindeki vatan ve millet kavramlarını yok sayan komünist düşüncelerin; temel dayanak noktaları vatan ve millet gibi kavramları olan milliyetçi unsurlar tarafından reddedilmesi ve ona karşı olunması doğal ve beklenen bir sonuçtur. Milliyetçilerin, komünizme karşı olmalarının üçüncü önemli argümanı komünizmin dine karşı olan tutumudur. Özellikle milliyetçi gençlerin solcuları “Allahsız” olmakla itham ettikleri ve bunu her fırsatta dile getirdikleri o dönem komünizme karşı yapılan eylemlerde açıkça görülmüştür. Milliyetçilerin bu düşüncelerinin temelinde de yine Marks ve Lenin gibi ünlü komünistlerin din konusundaki düşünceleri etkili olmuştur. Marks’ın din hakkındaki “din acı çeken kitlelerin afyonudur.” sözü ve Lenin kitaplarında yazdığı “Din bütün yaşamı boyunca çalışan ve yokluk çekenlere, bu dünyada azla yetinmeyi, kısmete boyun eğmeyi sabırlı olmayı ve öteki dünyada bir cennet umudunu sürdürmeyi öğretir, bu nedenle din, halkı uyutmak için bir afyon niteliğindedir.” sözleri dolayısıyla o dönem komünizme karşı olan özellikle milliyetçi/mukaddesatçı yazarlar tarafından sıklıkla tartışılan bu konu, anti-komünist milliyetçi ve mukaddesatçı kesimler tarafından komünizme karşı olmalarının ve komünizmle mücadele etmenin en önemli gerekçesi sayılmıştır. Milliyetçilerin komünizme bakışını yansıtan tüm bu argümanların dışında, Komünist ideolojide hiçbir fikri temeli bulunmayan çoğunlukla sokağın dilini yansıtan bir başka söylem daha vardır ki o da mülkiyet ortaklığı fikrinden hareketle komünizmi eleştirmek veya komünistleri kötülemek maksadıyla söylenen “kadınların ortak kullanımı” iddiasıdır. Bu iddia, milliyetçi entelektüeller tarafından pek ciddiye alınmasa da komünizme dair fikri bir alt yapısı bulunmayan, sokaktaki anti-komünist milliyetçi ve mukaddesatçı kesimler tarafından sıklıkla hem komünistlere karşı söylenmiş, hem de halk arasında komünizme karşı kara propaganda yapmak maksadıyla kullanılmıştır.

Sonuç olarak 1960'lı yıllar boyunca büyüyen ve güçlenen sol ve komünist ideoloji karşısında, reaksiyon göstererek kendini ülkeyi ve devleti korumakla sorumlu gören milliyetçi kesim, yukarıda bahsedilen gerekçeler dolayısıyla solu daima vatan haini, Allahsız, vatansız, Sovyet casusu, ahlaksız, ırz ve namus düşmanı olarak görmüşlerdir. Sol gruplar ise “komünist olmayan herkes faşisttir” anlayışlarından hareketle milliyetçileri faşistlikle suçlamışlardır. 1960'lı yıllar boyunca iki grup arasında hainlik ve faşistlik ithamlarıyla devam eden bu çatışmalar, zamanla şiddetini arttırmış, önce sokak çatışmalarına, ardından solun başını çektiği silahlı terör olaylarına dönüşmüştür. 1970'e gelindiğinde artan terör olayları ve hükümetin bu olayları durdurma konusundaki yetersizliği, 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin AP hükümetine bir muhtıra vermesinin gerekçeli zeminini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

A- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI

Meclis-i Mebusan Zabıtları, Tatil-i Eşgal Layihası, 1. Dönem, Birleşim 125, Cilt:6.

Meclis-i Mebusan Zabıtları, Tatil-i Eşgal Layihası, 1. Dönem, Birleşim 124.Cilt: 5.

Meclis-i Mebusan Zabıtları, Tatil-i Eşgal Layihası, 1. Dönem, Birleşim 112.Cilt: 5.

Meclis-i Mebusan Zabıtları, Tatil-i Eşgal Layihası, 1. Dönem, Birleşim 113.Cilt: 5.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Dönem, 2. Birleşim, Cilt:1.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Dönem, 136. Birleşim, Cilt: 1.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 9. Dönem, 6. Birleşim, Cilt: 10.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 109. Birleşim, Cilt:6.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 36. Birleşim, Cilt:34.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 57. Birleşim, Cilt: 36.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 57. Birleşim, Cilt: 36.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 115. Birleşim: Cilt:19.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 23. Birleşim, Cilt: 30.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 56. Birleşim, Cilt: 27.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 56. Birleşim, Cilt: 27.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 79. Birleşim, Cilt: 28.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 80. Birleşim, Cilt: 28.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 81. Birleşim, Cilt: 28.

Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 2. Birleşim, Cilt: 1.

T. C. Kurucu Meclisi Tutanak Dergisi, 22. Birleşim, Cilt: 2.

T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Birleşim, Cilt: 1.

T. C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 105. Birleşim, Cilt: 6.

T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 28. Birleşim, Cilt: 2.

T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 67. Birleşim, Cilt: 5.
T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 71. Birleşim, Cilt: 5.
T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 90. Birleşim, Cilt: 6.
TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 147. Birleşim, Cilt: 43.
TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 54. Birleşim, Cilt: 33.
TBMM Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 80. Birleşim, Cilt: 28.
TBMM Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 7. Birleşim, Cilt: 3.
TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 3. Yasama Yılı, 72. Birleşim, Cilt: 18.
TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 3. Yasama Yılı, 74. Birleşim, Cilt: 18.
TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 3. Yasama Yılı, 90. Birleşim, Cilt: 19.
TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 4. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt: 20.
TBMM Tutanak Dergisi, 7. Dönem, 4. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt: 20.
TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, 47. Birleşim, Cilt: 4.
TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 5. Yasama Yılı, 16. Birleşim, Cilt: 22.
TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, 2. Yasama Yılı, 104. Birleşim, Cilt: 9.
TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, 3. Yasama Yılı, 41. Birleşim, Cilt: 13.
TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, 3. Yasama Yılı, 9. Birleşim, Cilt: 1.
TBMM Zabıt Ceridesi, 10. Dönem 2. Yasama Yılı, 80. İnikat, Cilt: 7.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 1. Yasama Yılı, 19. İçtima, Cilt: 1.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 1. Yasama Yılı, 21. İçtima, Cilt: 1.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 3. Yasama Yılı, 58. İçtima, Cilt: 13.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 3. Yasama Yılı, 61. İçtima, Cilt: 13.
TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem 3. Yasama Yılı, 62. İçtima, Cilt: 13.
TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem 1. Yasama Yılı, 35. İçtima, Cilt: 3.
TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem 1. Yasama Yılı, 36. İçtima, Cilt: 4.
TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem 3. Yasama Yılı, 74. İçtima, Cilt: 19.
TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem 4. Yasama Yılı, 82. İçtima, Cilt: 26.

TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 2. Yasama Yılı, Cilt: 12, Birleşim 78.
TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 3. Yasama Yılı 33. Birleşim, Cilt: 16.
TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 4. Yasama Yılı, Cilt:26, Birleşim 83.
TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem 1. Yasama Yılı, 37. İçtima, Cilt: 4.
TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem 2. Yasama Yılı, 41. İçtima, Cilt: 10.
TBMM Zabıt ceridesi, 6. Dönem 2. Yasama Yılı, İçtima 1, Cilt: 6.
TBMM Zabıt ceridesi, 6. Dönem 4. Yasama Yılı, İçtima 3, Cilt: 21.
TBMM Zabıt ceridesi, 6. Dönem 4. Yasama Yılı, İçtima 3, Cilt: 21.
TBMM Zabıt ceridesi, 6. Dönem 5. Yasama Yılı, İçtima 4, Cilt: 28.
TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 3. Yasama Yılı, 61. Birleşim, Cilt: 19.
TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem 2. Yasama Yılı, 22. İçtima, Cilt: 3.
TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem 2. Yasama Yılı, 37. İçtima, Cilt: 4.
TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem 3. Yasama Yılı, 54. İçtima, Cilt: 11.
TBMM Zabıt Ceridesi, 8. Dönem 3. Yasama Yılı, 82. İçtima, Cilt: 12.
TBMM Zabıt Ceridesi, 9. Dönem 5. Yasama Yılı, 34. İçtima, Cilt: 27.
TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, 3. Yasama Yılı, 69. İçtima, Cilt 15.
TBMM. Zabıt Ceridesi, 6. Dönem 4. Yasama Yılı, Cilt 27, Birleşim 77.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 3. Toplantı Yılı 64. Birleşim, Cilt: 20.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 8. Toplantı Yılı, 17. Birleşim Cilt 49.

B- T. C. RESMİ GAZETE SAYILARI

T.C. Resmi Gazete 2 Temmuz 1941, Sayı: 4849.
T.C. Resmi Gazete 10 Temmuz 1945, Sayı: 6053.
T.C. Resmi Gazete 10 Mayıs 1946, Sayı: 6303.
T.C. Resmi Gazete 17 Aralık 1949, Sayı: 7382.
T.C. Resmi Gazete 19 Şubat 1952, Sayı: 8038.
T.C. Resmi gazete 24 Şubat 1945, Sayı: 5940.
T.C. Resmi Gazete 26. Şubat. 1947, Sayı: 6542.

T.C. Resmi Gazete 22 Nisan 1940, Sayı: 4491.
T.C. Resmi Gazete, 31 Temmuz 1951, Sayı: 7872.
T.C. Resmi Gazete 28 Nisan 1960, Sayı: 10491.
T.C. Resmi Gazete, 13 Şubat 1937, Sayı: 3513.
T.C. Resmi Gazete, 6 Haziran 1941, Sayı: 4827.
T.C. Resmi Gazete, 17 Haziran 1950, Sayı: 7535.
T.C. Resmi Gazete, 18 Haziran 1935, Sayı: 3031.
T.C Resmi Gazete, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525.
T.C Resmi Gazete, 16 Ağustos 1960, Sayı: 10579.
T.C. Resmi Gazete, 20 Temmuz 1961, Sayı: 10859.
T.C. Resmi Gazete, 06. Ocak1961, Sayı: 10700.
T.C. Resmi Gazete, 12.Ocak.1961, Sayı: 10705.
T.C. Resmi Gazete, 5 Ağustos 1960, Sayı: 10570.
T.C. Resmi Gazete, 28 Ekim 1960, Sayı: 10641.
T.C. Resmi Gazete, 18 Nisan 1962, Sayı: 11086.
T.C. Resmi Gazete, 16 Ekim 1981, Sayı: 17486.
T.C. Resmi Gazete, 17 Kasım 1961, Sayı: 10960.
T.C. Resmi Gazete, 24 Temmuz 1963, Sayı: 11462.
T.C. Resmi Gazete, 6 Ocak 1972, Sayı:14064.
T.C. Resmi Gazete, 20.Şubat.1965, Sayı: 11934.
T.C. Resmi Gazete, 15 Ekim 1965, Sayı: 12127.
T.C. Resmi Gazete, 10.Nisan 1965, Sayı: 11976.
T.C. Resmi Gazete, 05.Nisan.1966, Sayı: 12266.
T.C. Resmi Gazete, 01.Nisan.1967, Sayı: 12562.
T.C. Resmi Gazete, 02.Haziran.1967, Sayı: 12611.
T.C. Resmi Gazete, 19.Haziran.1967, Sayı: 12625.
T.C. Resmi Gazete, 14.Ağustos1967, Sayı: 12673.

T.C. Resmi Gazete, 16 Aralık.1960, Sayı: 10682.
T.C. Resmi Gazete, 30. Mayıs 1961, Sayı: 10815.
T.C. Resmi Gazete, 14. Temmuz 1938, Sayı: 3959.
T.C. Resmi Gazete, 19.Ekim 1965, Sayı: 12130.
T.C. Resmi Gazete, 16. Aralık.1960, Sayı: 10682.
T.C. Resmi Gazete 28 Nisan 1960, Sayı: 10491.

C- DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI CUMHURİYET ARŞİV BELGELERİ (1960-1970)

BCA 30-18-1-2 / 166-46-20
BCA 30-1-0-0 / 128-834-5
BCA 30-1-0-0 / 129-841-6
BCA 30-1-0-0 / 71-451-10
BCA 30-1-0-0 / 91-574-10
BCA 30-1-0-0 / 16-90-4
BCA 30-1-0-0 / 30-178-1
BCA 30-1-0-0 / 55-333-3
BCA 30-1-0-0 / 124-798-4
BCA 30-1-0-0 / 133-863-7
BCA 30-1-0-0 / 9-58-5
BCA 30-18-1-2 / 222-55-6
BCA 30-1-0-0 / 72-459-3
BCA 30-11-1-0 / 295-34-2
BCA 30-1-0-0 / 46-277-3
BCA 30-1-0-0 / 23-133-10
BCA 30-18-1-2 / 164-17-3
BCA 30-11-1-0 / 285-12-2
BCA 121-10-0-0 / 2-12-1
BCA 30-1-0-0 / 8-44-4

BCA 30-1-0-0 / 64-396-1

DERGİ VE GAZETELER:

Devlet Dergisi Sayıları: 1- 103, (17.04.1969- 22.03.1971)

Yön Dergisi Sayıları: 1- 172, (20.12.1961- 15.07.1966)

Orkun Dergisi, Sayılar: 1- 68, (06.10.1950- 18.01.1952)

Ötüken Dergisi: (15.01.1964- 15.04.1971, tarihleri arası 86 sayı)

Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 296, 298, 299, 300, 301, 303.

Töre Dergisi: 20-95. sayılar arası; Büyük Doğu Dergisi: 20-51. sayılar arası

Hilal Dergisi: 48, 49, 185, 164; Hareket Mecmuası: IV/43.

Çark Başak: I/11; Sebilürreşad: I/3-4; Türk Solu: 64; Fedai: 45;

Mücadele: 4, 5, 6; Ant: 82; Çınaraltı: 1,2,3; Serdengeçti: 33.

Aydın Tarihi: 1943, 1944, 1952, 1953, 1956 yılları.

Cumhuriyet Gazetesi: 1945-1950 ile 1960-1971 yılları arası.

Milliyet Gazetesi, 1950- 1971 yılları arası.

Hürriyet Gazetesi: 1960-1971 yılları arası.

ARAŞTIRMA ESERLERİ:

1935 Yılı CHP Parti Programı, Ulus Basımevi, Ankara 1936

1939 CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, Ulus Basımevi, Ankara 1939

1965 Seçim Bildirisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

68'in 30. Yılı Dünya gençlik ve Türkiye Sempozyumu, 9-10 Mayıs 1998 Ankara, 68'liler Birliği Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

ADELMAN, P., **The Rise of the Labour Party 1880-1945**, Third Edition, Routledge Publishing, London 1996.

AĞAOĞLU, A., **Üç Medeniyet**, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013

AHMAD, F., Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi** 1945-1971, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976.

AHMAD, F., **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul 2006

- AHMAD, F., **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul 2010
- AHMAD, F., **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, (Çev. Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.
- AHMAD, F., **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012
- Ak Devrim**, Başbakanlık Devlet Basımevi, Ankara 1960
- AKAL, E., **Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm**, Türkiye Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2002
- AKALIN, C., **Düşler ve Gerçekler Tanıklarıyla Dünya'da ve Türkiye'de 68**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.
- AKALIN, G., **Türk Düşünce ve Siyasi Hayatında Ahmet Ağaoğlu**, Oka Ofset, Bakü 2004,
- AKAR, A., **Bir Kuşağın Son Temsilcileri-Eski Tüfek Sosyalistler**, İletişim Yayınları, İstanbul 1989.
- AKBAŞ, R., **Mareşal Fevzi Çakmak 1876-1950**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.
- AKBULUT, E., **Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü**, Vazife Yazıları, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2010.
- AKÇURA, Y., **Türkçülüğün Tarihi**, (Haz. Erol Kılınç) Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.
- AKÇURA, Y., **Türkçülüğün Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.
- AKÇURA, Y., **Türkçülük, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, Türk Kültür Yayını, İstanbul 1978.
- AKÇURA, Y., **Üç Tarz-I Siyaset**, TTK Basımevi, Ankara 1976.
- AKDERE, İ.- Z. Karadeniz, **Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1996.
- AKIN, R., **Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi 1908-1918**, Der Yayınları, İstanbul 2002.
- AKPINAR, H., **Kurtların Kardeşliği Ülkücü Hareketin Seyir Defteri**, 4. Basım, Birharf Yayınları, İstanbul 2005.
- AKSOY, S., **İbrahim Kaypakkaya'nın Hayatı ve Fikirleri**, Kalipso Yayınları, İstanbul 2012.
- AKSUN, Z. N., **Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si**, 10. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- AKŞİN, S., **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1980.
- AKŞİN, S., **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 5. Baskı, İmaj Yay., Ankara 2004.
- AKŞİN, S., **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, 2001.

- AKŞİN, S., **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- AKŞİN, S., **Şeriatçı Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı**, İmge Kitabevi, Ankara 1994.
- AKŞİN, S., **Yakın Çağ Türkiye Tarihi I**, Milliyet Kitaplığı, İstanbul 2003.
- ALBAYRAK, M., **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2004.
- ALTBACH, P. G., **Student Politics in America: A Historical Analysis**, Transaction Publishers, New York 1997.
- ALTIN, Ç., **Hükümet, Kapitalist Bir Hükümettir**, Tıp Yayınları, İstanbul Matbaası, İstanbul 1966.
- ARAI, M., **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, (Çev. Tansel Demirel), İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- ARCAYÜREK, C., **Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit**, Detay Yayıncılık, İstanbul 2006.
- AREN, S., **Tip Olayı 1961–1971**, Cem Yayınevi, İstanbul 1993.
- AREN, S., **TİP Olayı 1961–1971**, Cem Yayınevi, İstanbul 1993.
- ARMAOĞLU F., **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1983
- ARRİGHİ, G., **Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein**, Sistem Karşıtı Hareketler, (Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen), 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 2004.
- ARSAL, S. M., **Millet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1979.
- ARSLAN. A., **Geçmişten Günümüze Genel ve Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı ve Milletvekillerimiz**, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul 2016.
- ASLAN, C., **Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940)**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2014.
- ASLAN, Y., **Türkiye Komünist Fırkasının Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- ASLANDAŞ, A. S.,-B. Bıçakçı, **Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü**, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- ATILGAN, G., **Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar Yön-Devrim Hareketi**, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- ATILGAN, G.,-E. A. Aytekin, E. D. Ozan, C. Saraçoğlu, M. Şener, A. Uslu, M. Yeşilbağ, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, İstanbul 2015.

- ATILHAN C. R., **Farmasonluk İnsanlığın Kanseri**, Aykurt Neşriyat, İstanbul 1960.
- ATILHAN C. R., **İğneli Fıçı-Tarih Boyunca Yahudi Mezalimi**, ÖzBahar Yayınları, İstanbul 1969.
- ATILHAN C. R., **Türkoğlu Düşmanını Tanı Masonluğun İç Yüzü**, Yağmur Yayınları, İstanbul 1970.
- ATSIZ, H. N., **Turancılık**, Milli Değerler ve Gençlik (Makaleler 1), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- ATSIZ, H. N., **Türk Ülküsü**, 8. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- ATSIZ, H. N., **Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi**, İrfan Yayınevi, İstanbul 1997.
- AVCIOĞLU, D., **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın I-II**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996.
- AYBAR, M. A., **Tip Mecliste**, Tip Yayınları, İstanbul Matbaası, İstanbul 1966.
- AYBAR, M. A., **Türkiye İşçi Partisi Tarihi**, I-II-III, BDS Yayınları, İstanbul 1988.
- AYBAR, M. A., **Türkiye'yi Adalet Partisi Kalkındıramaz**, Tip Yayınları, İstanbul Matbaası, İstanbul 1966.
- AYDEMİR, Ş. S., **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- AYDINLIK, **Proleter Devrimci Aydınlik, Seçmeler-1 (1969-1970)**, Aydınlik Yayınları, İstanbul, 1979.
- AYDINOĞLU, E., **Türkiye Solu (1960-1980) "Bir Amneziğin Anıları"**, Versus Kitap, İstanbul 2007.
- AYKOL, H., **Türkiye'de Sol Örgütler**, Pelikan Yayınevi, İstanbul 1996.
- AYSAN, Y., **Afişe Çıkmak 1963-1980: Solun Görsel Serüveni**, 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2013.
- AYVAZOĞLU, B., **Peyami**, 3. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.
- AZAKOĞLU, N., **Franz Von Papen'in Anlarından**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2015.
- BAKİLER, Y. B., **1944-1945 Irkçılık-Turancılık Davası'nda Sorgular Savunmalar**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.
- BALCIOĞLU, A., **Osman Yüksel Serdengeçti**, Timaş Yayınları, İstanbul 1992.
- BALİ, R. N., **Tabutluklar, Sansaryan Han ve İki Emniyet Müdürü**, Libra Kitap, İstanbul 2011.
- BANARLI, N. S., **Resimli Türk Edebiyatı**, Yedi Gün Neşriyat, İstanbul 1948.
- BARUTÇU, Z., **Tek Parti Döneminde Muhalif Bir Dergi: "Yurt ve Dünya"**, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

- BATUR M., **Anlar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.
- BAYAR, İ., **Vaktiyle Bir Atsız Varmış**, Kamer Yayınları, İstanbul 2017.
- BAYHAN, V., **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1995.
- BAYKAM, B., **68'li Yıllar, Tanıklar**, İmge Kitabevi, Ankara 1999.
- BAYKURT, F., **Unutulmaz Köy Enstitüleri**, Literatür Yayınları, İstanbul 2016.
- BAYRAK, M. O., **Türkiye'yi Kimler Yönetti 1920-1984**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1984.
- BAYRAM, C., **Türk Milliyetçiliği Tarihi Seyri**, Yeni Hedefleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.
- BEALEY Frank, RICHARD A. Chapman, Michael Sheehan, **Elements in Political Science**, Edinburgh University Press, Edinburgh 1999.
- BELLİ, M., **İnsanlar Tanıdım Mihri Belli'nin Anıları**, 4. Basım, Doğan Kitap, İstanbul 2002.
- BENSAİD, D.,-A. Krivine, **1968 Son ve Devam**, (Çev. Gülüm Şener), Yazın Yayıncılık, İstanbul 2008.
- BERKES, N., **Unutulan Yıllar**, (Haz. Ruşen Sezer) İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- BİRAND M. A., C. DüNDAR, B. ÇAPLI, **12 Mart: İhtilalin Peçesinde Demokrasi**, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- BİRAND, M. A., C. DÜNDAR, B. ÇAPLI, **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, 2. Basım, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991.
- BORA, T., **Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- BORA, T., K. Can, **Devlet, Ocak, Dergâh, 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket**, 6. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- BORA, T., **Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 2003.
- BORAN, B., **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, Yordam Kitap, İstanbul 2016.
- BOTTOMORE, T., **Marksist Düşünce Sözlüğü**, 4. Baskı, (Çev. Mete Tunçay), İstanbul 2005.
- BÖLÜKBAŞI, D., **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı**, Doğan Kitap, İstanbul 2005.

- BRUBAKER, R., **Citizenship And Nationhood In France And Germany**, London, Harvard University Press, United States Of America, 1994
- BURÇAK, R. S., **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945-1950**, Olgaç Yayınevi Ankara 1979.
- CEMAL, H., **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, 18. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2008.
- CERRAHOĞLU, A. (Kerim Sadi) **Türkiye’de Sosyalizm Tarihine Katkı**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- CHF III. Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.
- CHIP, L., L. Slavicek, **The Treaty Of Versailles**, Infobase Publishing, New York 2010.
- CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı 10.05.1946, Program – Tüzük Komisyonu Raporu**
- CHP IV. Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (Tutanağı)**, Ulus Basımevi, Ankara 1935
- ÇAKIR, H., Solda ‘Bir’lik Girişimleri ve Sosyalist Birlik Partisi Deneyimi, Belge Yayınları, İstanbul 2005.
- ÇAVDAR, T., **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- ÇAVDAR, T., **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- ÇAYLAK, A., **İktidar Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye’nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.
- ÇETİK, M., **Üniversitede Cadı Kazanı 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav’ın Müdafaası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.
- ÇETİNKAYA, H., **Sancılı Yıllar (1965-1971)**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1986.
- ÇİFTÇİ, A., **Erol Güngör**, Ankara Okulu Yayınları, İstanbul 2018.
- ÇUBUKÇU, A., **Bizim 68**, 5. Basım, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1998.
- DABAĞYAN, L. P., **Başbuğ Türkeş ve Milliyetçilik-Siyasi Hayatım ve Düşüncelerim**, Yedirenk Yayınları, İstanbul 2009.
- DAĞCI, G. T., **Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs Darbesi**, İlgi Yayınları, İstanbul 2006.
- DARENDELİOĞLU, İ., **Büyük Kavga**, 2. Baskı, Oymak Yayınları, İstanbul 1976.
- DARENDELİOĞLU, İ., **Komünizm Nedir? Komünist Kimdir?** Toprak Yayınları, İstanbul 1979.
- DARENDELİOĞLU, İ., **Pazarlar Kanlı idi**, Orkun Yayınları, İstanbul 1977.

- DARENDELİOĞLU, İ., **Türkiye’de Komünist Hareketler**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1973.
- DARENDELİOĞLU, İ., **Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yayınları, İstanbul 1977.
- DEĞER E., **Uğur Mumcu ve 12 Mart Geriye Dönüşün İlk Adımı**, Um:ag Yayınları, Ankara 1996.
- DELİORMAN, A., **Atsız**, 2. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara 2014.
- DEMİRAL, C., **Türkiye’nin 42 Hükümeti**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 2, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- DEMİREL, T., **Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- Demokrat Parti Programı 1946**, Ankara 1946.
- Dev-Genç Dosyası**, Töre Devlet Yayınları, Ankara 1973.
- DUMAN, D., S. Yorgancılar, **Türkçülükten İslamcılığa Milli Türk Talebe Birliği**, Vadi Yayınları, Ankara 2007.
- DUMAN, S., **Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1960)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1990.
- DUVAL, J., **Charles Bukowski ve Beat Kuşağı**, Altıkkırkbeş Yayın, İstanbul 2007.
- ECEVİT, B., **Ortanın Solu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2009.
- EHRENREİC, B.-J., **68 Öğrenci Ayaklanması Uzun Yürüyüşün Kısa Baharı**, (Çev. Güzin Özkan), Kıyı Yayınları, İstanbul 1987.
- EKŞİ, R., **Amerikan, İngiliz ve Fransız Belgelerinde Alparslan Türkeş**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2007.
- EMRENCE, C., **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- ERDEM, G., **Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Mektuplar**, 2. Basım, İstanbul 2012
- ERDEM, G., **Ülkücünün Çilesi**, 10. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017,
- EREN, M., **Kanlı Pazar, 1960’lar Türkiye’sinde Milliyetçiler, İslamcılar ve Sol**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2012.
- ERER, T., **Basında Kavgalar**, Rek-Tur Kitap, İstanbul 1965.
- ERGİN, O., **Türk Maarif Tarihi 5**, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- ERİM, N., **Günlükler 1925-1979**, I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- EROĞUL, C., **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul 2013.

- ERSAN, V., **1970'lerde Türkiye Solu**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- EVANS, M. S., **Blacklisted by History: The Untold Story of Senator Joe McCarthy and His Fight Against America's Enemies**, Crown Forum, New York 2007.
- EYÜPOĞLU, S., **Köy Enstitüleri Üzerine, Cumhuriyet Kitapları Yeni Gün Matbaası**, İstanbul 1999.
- FAULKNER, N., **Marksist Dünya Tarihi**, (Çev. Tuncel Öncel), 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2014.
- FENBY, J., **The General Charles De Gaulle and The France He Saved**, Skyhorse Publishing, New York 2012.
- FEYZİOĞLU, T., **Deniz Bir İsyancının İzleri**, Belge Yayınları, İstanbul 1991.
- FEYZİOĞLU, T., **Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket**, 3. Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2005.
- FEYZİOĞLU, T., **Fikir Kulüpleri Federasyonu**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2002.
- FEYZİOĞLU, T., **Sinan**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2003.
- FEYZİOĞLU, T., **Türkiye'de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi**, Belge Yayınları, İstanbul 1993.
- FODOR, Neil, **The Warsaw Treaty Organization A Political And Organizational Analysis**, Palgrave Macmillan, New York 1990
- Foreign Relations Of The United States: Diplomatic Papers**, Conferences At Malta And Yalta 1945, United States Government Printing Office, Washington 1955.
- Foreign Relations of the United States**, 1964–1968, Cyprus; Greece; Turkey, Volume XVI, United States Government Printing Office Washington, 2018.
- FRASER, R., **1968 İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı**, (Çev. Kudret Emiroğlu), Belge Yay., İstanbul, 2008.
- FRUM, D., **How We Got Here: The 70's**, Basic Books, New York 2000.
- GAİR, C., **The Beat Generation A Beginner's Guide**, Oneworld Publications, Oxford 2008.
- Galip Erdem'in Ölümünün 10. Yılı Dolayısıyla Ülkücülük Nedir Ülkücü Kimdir?** Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları Nu: 30, Ankara 2007
- GARDNER, R. N., **Sterling-Dollar Diplomacy Anglo-American Cooperation in The Reconstruction- Of Multilateral Trade**, Oxford University Press, Oxford 1956.
- GEDİKOĞLU, Ş., **Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla: Köy Enstitüleri**, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1971.
- GELLNER, E., **Nations And Nationalism**, Basil Blackwell Publisher, Oxford 1983.

- GEORGEON, F., **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)**, Yurt Yayınları, Ankara 1986.
- GİRGIN, K. O., **Türkiye Seçim Tarihi**, Sokak Kitapları, İstanbul 2013.
- GÖKALP, Z., **Türk Medeniyeti Tarihi**, (Haz. Ali Duymaz), Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.
- GÖKALP, Z., **Türkçülüğün Esasları**, Varlık Yayınları, İstanbul 1955.
- GÖKALP, Z., **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, (Haz. İbrahim Kutluk), Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları No: 4, Ankara 1976.
- GÖZE, E., **Peyami Safa Nazım Hikmet Kavgası**, Selçuk Yayınları, İstanbul 1981.
- GÖZE, E., **Peyami Safa**, Kültür ve turizm Bakanlığı Yayınları: 750, Ankara 1987.
- GRİFFİTH, R., **The Politics of Fear: Joseph R. McCarthy and The Senate**, University of Massachusetts Press, Massachusetts 1987.
- GÜLDEMİR, U., **Kanat Operasyonu**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1985.
- GÜNAL, E., **Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908- 2008)**, Karakutu Yayınları, İstanbul 2009.
- GÜNAL, E., **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- GÜNGÖR, E., **Dünden Bugünden Tarih Kültür Milliyetçilik**, 6. Baskı, Ötüken Yay., İstanbul 1993.
- GÜNGÖR, E., **İslam’ın Bugünkü Meseleleri**, 11. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.
- GÜNGÖR, E., **Sosyal Meseleler ve Aydınlar**, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.
- GÜNGÖR, E., **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, 16.Basım, Yayın No:108, Kültür Serisi:14, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.
- GÜRÜN, K., **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 531, Ankara 1983.
- GÜVEN, D., **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.
- GÜZEL, Ş., **Türkiye’de İşçi Hareketi Yazılar-Belgeler**, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1993.
- HABLEMİTOĞLU, N., **Gaspıralı İsmail**, Bir Harf Yayınları, İstanbul 2006.
- HACALOĞLU, Y., **Atsız’ın Mektupları**, Ötüken Neşriyat İstanbul 2013.
- HALE, W., **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Alfa Yayınları, İstanbul 2014.
- HANIOĞLU, Ş., **Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981.

- HART, B. L., **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, (Çev. Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- HEYD, U., **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, (Çev. Kadir Günay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- HEYWOOD, A., **Siyasi İdeolojiler Bir Giriş**, (Çev. Levent Köker), Bb101 Yayınları, Ankara 2016.
- HOBBSAWM, E., **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, (Çev. Osman Akınhay), 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.
- HOPKINS, T. K., **Immanuel Wallerstein, Geçiş Çağı, Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)**, (Çev. N. Ersoy, E. Abadoğlu, O. Akalın, Y. Kaya,) Avesta Yayınları, İstanbul 2000.
- HÖKE, E., **1960'lardan 1980'e Gençlik ve Mücadelesi**, Simge Yayınevi, İstanbul 1989.
- II. Dünya Savaşında Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları**, SSCB Dışişleri Bakanlığı, (Çev. Levet Konyar), Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 2000.
- İLERİ, R. N., **Kırklı Yıllar 4 1947 TKP Davası**, Tüstav Yayınları, İstanbul 2003
- İLERİ, R. N., **Kırklı Yıllar 5**, Tüstav Yayınları, İstanbul 2006.
- İLERİ, R. N., **Mihri Belli Olayı**, Anadolu Yayınları, İstanbul 1976.
- İnönü Ortanın Solunu Anlatıyor. CHP Nedir Ne Değildir?** CHP Genel Sekreterliği Basın ve Propaganda Bürosu Yayınları, Ulus Basımevi, Ankara 1967.
- İNÖNÜ, İsmet, **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950**, (Haz. İlhan Turan), TBMM. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:99, Ankara 2003.
- İNÜĞUR, M. N., **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 37, İstanbul 1992.
- KABACALI, A., **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 29, İstanbul 1990.
- KABACALI, A., **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, Gürer Yayınları, İstanbul 2007
- KAÇMAZOĞLU, H. B., **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, Birey Yayıncılık, İstanbul 1995.
- KAÇMAZOĞLU, H. B., **Demokrat Parti Döneminin Toplumsal Tartışmaları**, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012.
- KAFESOĞLU, İ., **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- KALE, A., **Kıvılcımlı Külliyyatı**, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2004.
- KARACA, E., **Eski Tüfeklerin Sonbaharı**, 4. Baskı, Puslu Yayıncılık, İstanbul 2013.

- KARACA, E., **Unutulmuş Sosyalist: Esat Adil-Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri**, Belge Yayınları, İstanbul 2008.
- KARACA, K., **Milliyetçi Türkiye**, Emel Matbaacılık, Ankara 1976.
- KARADENİZ, H., **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, 4. Baskı, May Yayınları, İstanbul 1975.
- KARAKOÇ, S., **Yazılar**, Fatih Yayınevi, İstanbul 1967.
- KARPAT, K. H., **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KARPAT, K. H., **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KARPAT, K. H., **Türkiye'de Sistemin Evrimi 1876-1980**, (Çev. Esin Soğancılar), İmge Kitabevi Yayınları Ankara 2007.
- KAT, G., **Cumhuriyet Döneminde Yusuf Akçura**, Atam Yayınları, Ankara 2010.
- KATSIAFICAS, G., **The Imagination of The New Left A Global Analysis of 1968**, South End Press, Cambridge, Massachusetts 1987.
- KAYA, Erol, Hulusi Şentürk, **Muhafazakâr Demokraside Yerel Yönetim Vizyonu**, Okutan Yayınları, İstanbul 2007.
- KAYA, G., **Toplumsal Değişme Sürecinde Siyaset ve Özgürlükler (CHP ve AP Üzerine Bir İnceleme)**, Ütopya Yayınları, Ankara 2013.
- KAYALI, K., **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- KAYALI, K., **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- KENNEDY, P., **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.
- Kıbrıs Meselesinde Neden İşçi Partisine Saldırdılar? Gerçekleri Açıkıyoruz**, Tip Yayınları, Önder Matbaası, İzmir 1964.
- KILINÇ, E., **İhtilal İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
- KIRBY, F., **Türkiye'de Köy Enstitüleri**, İmece Yayınları, Ankara 1962.
- KISAKÜREK, N. F., **Çepçevre Sosyalizm, Komünizm ve İnsanlık**, 11. Basım, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2009.
- KISAKÜREK, N. F., **Her Cephesiyle Komünizma**, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul 1962.
- KISAKÜREK, N. F., **Moskof**, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2006, s. 5-6
- KISAKÜREK, N. F., **Türkiye'de Komünizma ve Köy Enstitüleri**, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul 1962.
- KIŞLALI, A.T., **Öğrenci Ayaklanmaları**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974.
- KIZIK, M., **Küresel İsyen 68**, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2008.

- KIRIŞÇIOĞLU, N., **12 Mart, İnönü, Ecevit ve Tahkikat Encümeni Raporum**, Baha Matbaası, İstanbul 1973
- KISSINGER, H., **Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2015.
- KOCABAŞ, S., **Bir Kuşağın Dramı 1960-1980**, Vatan Yayınları, İstanbul 2004.
- KOÇ, N., **Türk Kültür Tarihi İçerisinde Köy Enstitüleri**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2013.
- KOÇ, Y., **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, Kaynak Yayınları İstanbul 2003.
- KOÇAK C., **Darbeler Tarihi, 27 Mayıs1960, 22 Şubat 1962, 21 Mayıs 1963, 12 Mart 1971**, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- KOÇAK, C., **27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları**, I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- KOÇAK, C., **Darbeler Tarihi**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- KOÇAK, C., **İkinci Parti Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, I, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- KOÇAK, C., **Tarihin Buğulu Aynası**, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- KOÇAK, C., **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- KOHN, H., **The Age Of Nationalism, The First Era Of Global History**, New York 1962.
- KOLOĞLU, O., **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- KONGAR, E., **21. Yüzyılda Türkiye**, 38. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.
- KONGAR, E., **Demokrasi ve Kültür**, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.
- KURAT, A. N., **Türkiye ve Rusya 18. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk Rus İlişkileri (1789-1919)**, Ankara 1970.
- KURLANSKY, M., **1968 Dünya’yı Sarsan Yıl**, Everest Yayınları, İstanbul 2008.
- KURNAZ, C., **Deli Rüzgâr: Osman Yüksel Serdengeçti**, Kurgan Edebiyat, Ankara 2012.
- KUSHNER, D., **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, (1876-1908)**, (Çev. Ş. S. Türet, R. Ertem, F. Erdem), Kervan Yayınları, İstanbul 1979.
- KÜÇÜK, Y., **Aydın Üzerine Tezler IV 1830-1980**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1984.
- KÜÇÜKALCAN, K. B., **Demokrat Parti Döneminde Milliyetçi Hareketler**, Aygan Yayıncılık, İstanbul 2015.
- KÜÇÜKALCAN, K. B., **Her Devrin Menkubu Atsız**, Aygan Yayıncılık, İstanbul 2015.
- KÜRKCÜGİL, M., **Latin Amerika’nın Kaynayan Damarları**, İthaki Yayınları, İstanbul 2004.

- LANGLOIS, G., J. Boismenu, L. Lefebvre, P. Regimbald, **20. Yüzyıl Tarihi**, (Çev. Ömer Turan), Nehir Yayınları, İstanbul 2003.
- LENİN, V. İ. U., **Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği**, (çev. Muzaffer Ardos), Eriş Yayınları, İstanbul 2003.
- LEWIS, B., **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, (Çev. H. Aydoğan, E. Ermet), 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- LEWIS, B., **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Yayınları, Ankara 2004.
- MACDONALD, J., **When Globalization Fails The Rise And Fall Of Pax Americana**, Macmillan Publisher, New York 2015.
- MAKAL, M.t, **Köy Enstitüleri ve Ötesi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979.
- MARDİN, Ş., **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, (Çev. M. Türköne-F. Unan-İ. Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara 1999.
- McCLEARY, J. B., **The Hippie Dictionary A Cultural Encyclopedia Of The 1960's And 1970's**, Ten Speed Press, New York 2004.
- MCNEİLL, W. H., **Dünya Tarihi**, (Çev. Alaeddin Şenel), 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- MEADE, R. C., Jr., **Red Brigades The Story of Italian Terrorism**, Palgrave Macmillan, New York 1990.
- MEŞE, E., **Komünizmle Mücadele Dernekleri: Türk Sağında Antikomünizmin İnşası**, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- MHP ve Ülkücü Kuruluşlar İddianamesi**, Ankara, Çankırı, Kastamonu İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, Evrak No: 1980/7040, Esas No: 1980/7040, Karar No: 1981/600.
- Milletvekili Genel Seçimleri**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları No: 3685, Ankara 2012.
- Milli Türk Talebe Birliği**, 49. Genel Kurul Faaliyet Raporu, (15 Mart 1967- 28 Nisan 1969), Tan Matbaası, İstanbul 1969.
- MOLLAER, Fırat, **Muhafazakârlığın İki Yüzü**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.
- MOSCA, G., **Siyasi Doktrinler Tarihi**, (Çev. Semih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul 1963.
- MOURRE, M., P. Dominique, E. Pognon, M. Garder, G.-Roux, V. Franco, J. Laurent, **İhtilaller ve Darbeler Tarihi**, II, (Çev. Sabiha Bozbağlı), Yirminci Yüzyıl Yayınları, İstanbul 1966.

- MUHAMMETDİN, R., **Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- MUMCU, U., **40'ların Cadı Kazanı**, Tekin Yayınları, İstanbul 1994.
- MUMCU, U., **Bütün Yazılar 3 Amerika Küsmesin**, Umag Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- MÜFTÜOĞLU, M., **Çankaya'da Kâbus 3 Mayıs 1944**, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1978.
- MÜFTÜOĞLU, R., **9 Işık Üzerine Bir İnceleme**, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.
- Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye İçin Parti Programı**, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Yayınları, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.
- NACAR İ., **Gördüğüm Derin Devlet ve Neo Haşhaşi Fetö**, Kitaparası Yayınları, İstanbul 2018
- NADİ, N., **27 Mayıs'tan 12 Mart'a (1961-1962)**, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul 2000.
- NALBANTOĞLU, M., **Alparslan Türkeş ile Tarihi Aydınlatan Sohbetler**, Toker Yayınları, İstanbul 2010.
- NAUDON P., **Tarihte ve Günümüzde Masonluk**, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınevi, İstanbul 1968.
- NEİBERG, M. S., **The Treaty Of Versailles A Concise History**, Oxford University Press, New York 2017.
- NEZİROĞLU, İ., Tuncer Yılmaz, **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, II, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.
- NEZİROĞLU, İ., Tuncer Yılmaz, **Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, I-II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara 2015.
- OBA, A.E., **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- OKUTAN, M. Ç., **Bozkurt'tan Kur'an'a Milli Türk Talebe Birliği 1916-1980**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.
- ORAN, B., **Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, I, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- ORAN, B., **Türk Dış Politikası I**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- ORKUN, H. N., **Türkçülüğün Tarihi**, Kömen Yayınları, Ankara 1977.
- Osman Bölükbaşı'nın Radyo Konuşmaları**, Millet Partisi Yayınları, San Matbaası, Ankara 1966.
- ÖYMEN, Ö., **Bir İhtilal Daha Var**, 4. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1987.

- ÖZ, İ., **Demokrat Partinin Gençlik Politikaları ve Gençlik Teşkilatı**, C Planı Akademi Yayınları. İstanbul 2015.
- ÖZDEMİR, C., **Atsız Bey Hüseyin Nihal Atsız'ın Hayatı Fikirleri ve Romanları Üzerine Bir İnceleme**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.
- ÖZDOĞAN, Günay G., **Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük 1931-1946**, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- ÖZGEN, Mahmut İhsan, **Organize Gençlik Hareketleri**, 14 Mayıs Vakfı Yayınları, İstanbul 1982
- ÖZGİŞİ, Tunca, **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.: 153, Ankara 2012.
- ÖZİPEK, Bekir Berat, **Muhafazakârlık Akıl, Toplum, Siyaset**, Liberte Yayınları, Ankara 2004.
- ÖZKAYA, M. Ş., **Adım Adım 27 Mayıs**, İleri Yayınları, İstanbul 2005.
- ÖZNUR, H., **Derin Sol, I-II**, Alternatif Yayınları, Ankara 2004.
- ÖZNUR, H., **Ülkücü Hareket, I-II-III-IV-V-VI**, Alternatif Yayınları, Ankara 1999.
- ÖZTUNA, Y., A. Gökdemir, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler**, Tercüman Yayınları, İstanbul 1987.
- PARKER, G., **Cambridge Savaş Tarihi**, (Çev. F. Tayanç, T. Tayanç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- PELLİNG, H., A. J., Reid, **A Short History of the Labour Party**, Eleventh Edition, Macmillan Press, London 1996.
- RAMSOUR, E. E., **Genç Türkler ve İttihat Terakki 1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi**, (Çev. Hacasan Yüncü), Kayıhan Yayınevi Umumi Neşriyat No: 67, İstanbul 2001.
- ROBERTS, G., **Molotov: Stalin's Cold Warrior**, Potomac Books, Virginia 2016.
- RUSSELL, J., **The Beat Generation**, Trafalgar Square Publishing, Vermont 2002.
- SAFA, P., **Kavga Yazıları, 2**. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997.
- SAFA, P., **Kızıl Çocuğa Mektuplar**, 4. Baskı, Milli Ülkü Yayınevi, İstanbul 1976.
- SAFA, P., **Sosyalizm Marksizm Komünizm**, 7. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
- SAFİ, İsmail, **Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar**, Lotus Yayınevi, İstanbul 2007.
- SANAL, T., **Demirel Hükümetleri**, Sim Matbaacılık, Ankara 2000.
- SANÇAR, N., **Türkçülük Üzerine Makaleler**, Kamer Yayınları, İstanbul 1995.
- SANDER, O., **Siyasi Tarih**, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

- SARINAY, Y., **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.
- SAYILGAN, A., **Türkiye’de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2009.
- SCHRECKER, E., **American Inquisition: The Era Of Mccarthyism**, Recorded Books, New York 2004.
- SCIASCIA, L., **Aldo Moro Vakası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.
- SEFERCİOĞLU, N., **3 Mayıs 1944 ve Türkçülük Davası**, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları: 43 Araştırma Dizisi:8, Boyut Tan Matbaacılık, Ankara 2009.
- SEFERCİOĞLU, N., **Türk Milliyetçiler Derneği ve Kapatılış Davası**, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2012.
- SEFERCİOĞLU, N., **Türkçü Dergiler**, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları: 27, Boyut Tanıtım-Matbaacılık, Ankara 2008.
- SENCER, O., **Türkiye’de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı**, Habora Kitabevi, İstanbul 1969.
- SERDENGEÇTİ, O. Y., **Bir Nesli Nasıl Mahvettiler**, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul 2005.
- SERDENGEÇTİ, O. Y., **Kara Kitap Bir Devrin Yüzkarası**, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.
- SERDENGEÇTİ, O. Y., **Serdengeçti 1-2**, 7. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., 78, İstanbul 2004
- SERTEL, S., **Roman Gibi**, Belge Yayınları, İstanbul 1987.
- SERTEL, Z., **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.
- SERVAN, J.-J. –S., **Bir Toplumun Uyanışı: Fransa’da ve Dünya’da Mayıs-Haziran 1968 Gençlik Hareketleri**, (Çev. Necdet Sander), Sander Kitabevi, İstanbul 1968.
- SEVGİ, A. (Ed.), **Prof.Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya 1998.
- SHİSSLER, A. H., **Between Two Empires Ahmet Ağaoğlu And The New Turkey**, I.B.Tauris Publishers, New York 2002.
- SMİTH, A. D., **Milli Kimlik**, İletişim Yay. İstanbul 1994.
- SMİTH, A. D., **Nationalism: Theory, Ideology**, History, 4. Baskı, Cambridge: Polity Press, 2008.
- SONER, Ş., **Bizim 68’liler**, 3. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2009.
- SOSYSAL, İ., **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, I, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

- SOYSAL, M., **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 8. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990.
- SÖNMEZOĞLU, F., **ABD'nin Türkiye Politikası**, Der Yayınları. İstanbul 1987.
- SÖNMEZOĞLU, F., **Ansiklopedik Politika Sözlüğü**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- STALİN, J., **Marxism And The National And Colonial Question**, Cpgb-Ml, London 2012.
- STEİNER Anne, LOİC Debray, **Kızıl Ordu Fraksiyonu**, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2009.
- SÜLKER, K., **100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.
- ŞAHİN, Haluk, **Johnson Mektubu**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002.
- ŞEHSUVAROĞLU, L., **Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu**, Elips Kitap, Ankara 2011.
- ŞENOĞLU, K., **Yusuf Akçura Kemalizm'in İdeoloğu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009
- TANÖR, B., **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2000.
- TAŞKIN, Y., **Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- TAYLAK, M., **27 Mayıs ve Türkes**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977.
- TBMM Albümü, I-II-III, (1950-1980)**, 2. Baskı, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara 2010.
- TEKİN, A., **Alparslan Türkes ve Liderlik**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008.
- TEVETOĞLU, F., **Faşist Yok Komünist Var**, 3. Baskı, Komünizmle Mücadele Yayınları, Ankara 1963.
- TEVETOĞLU, F., **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967.
- TİMUR, T., **Toplumsal Değişim ve Üniversiteler**, İmge Kitabevi, İstanbul 2000.
- TİMUR, T., **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara 2013.
- TİMUR, T., **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- TOGAN, A. Z. V., **Türklüğün Mukadderatı Üzerine** (Haz. Tuncer Baykara), Yağmur Yayınevi, İstanbul 1977.
- TOKER, M., **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 -1973 İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993.
- TOKER, M., **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991.
- TOKER, M., **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992.

- TOKER, M., **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Yarı Silahlı, Yarı K lahlı Bir Ara Rejim 1960-1961**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991.
- TOKER, M., **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991.
- TOKER, M., **Türkiye  zerinde 1945 K busu**, Akis Yayınları, Ankara 1971.
- TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yay., İstanbul 1991.
- TOKER, Metin, Toker, M., **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991.
- TONGUÇ, E., **Devrim Açıısından Köy Enstitüleri ve Tonguç**, Ant Yayınları, İstanbul 1970.
- TONGUÇ, İ., Hakkı, **Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1976.
- TOPÇU, N., **Komünizm Karşıısında Yeni Nizam**, elt t Matbaası, İstanbul 1960.
- TOPÇUOĞLU, İ., **Neden İki Sosyalist Partisi 1946 TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi I-II 1914-1960**, Eser Matbaası, İstanbul 1976.
- TOPRAK, Z., **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Yurt Yayınları, 1982.
- TOPUZ, H., **100 Soruda Türk Basım Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.
- TOPUZ, H., **Paris 68 Bir Devrim Denemesi**, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.
- TTAŞDELEN İhsan, İLHAN E. Darendelioğlu, **Türkiye Gizli Komünist Partisi ve Cinayetleri**, Milliyetçi Türkiye Yayınları Nu: 1, İstanbul 1966.
- TUFAN, T., **Deniz Gezmiş Fırtınalı Yıllar**, 2. Baskı, Nokta Kitap, İstanbul 2012.
- TUNAYA, T. Z., **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, Arba Yayınları, İstanbul 1952.
- TUNAYA, T. Z., **Türkiye'de Siyasi Partiler I**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- TUNAYA, T. Z., **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- TUNCER, E., **1950 Seçimleri**, Tesav Yayınları, Ankara 2010.
- TUNCER, E., N. Danacı, **ok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, Tesav Yayınları No:21, Ankara 2003.
- TUNÇAY, M., E. J. Zürcher, (Der. Mete Tunçay), **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- TUNÇAY, M., **Türkiye'de Sol Akımlar I-II**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1978.
- TURAN, İlhan, **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1965-1967**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:104, Ankara 2004
- TURAN, O., **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980.

- TURAN, Ş., **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler**, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- TURAN, Ş., **Türk Devrim Tarihi IV**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999.
- TURGUT, H., **Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınları, İstanbul 1995.
- TURHAN, M., **Başbuğ Türkeş**, Kripto Kitaplar, Ankara 2014.
- TURHAN, M., **Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2009.
- Türk Ocağı Nizamname-İ Esas ve Dâhiliyesi**, İstanbul 1329 (1911).
- TÜRKEŞ, A., **1944 Milliyetçilik Olayı**, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975.
- TÜRKEŞ, A., **27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler**, Hamle Basım-Yayın, İstanbul 1996.
- TÜRKEŞ, A., **Her Türlü Emperyalizme Karşı**, Kamer Yayınları İstanbul 1998.
- TÜRKEŞ, A., **Milli Doktrin 9 Işık**, 12. Basım, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975.
- TÜRKEŞ, A., **Temel Görüşler**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1975.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Fethullahçı Terör Örgütünün (Fetö/Pdy) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**, Ankara 2017.
- Türkiye Gerçekleri ve Terörizm, Beyaz Kitap**, Başbakanlık Yayınları, Ankara 1973.
- Türkiye İşçi Partisi El Kitabı**, Türkiye İşçi Partisi Yayınları, Çınar Matbaası, Ankara 1969.
- Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi**, Tip Yay., Yenilik Matbaası, İstanbul 1965.
- Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1962.
- Türkiye İşçi Partisini Tanıyalım**, Tip Yayınları, Karınca Basımevi, İstanbul 1965.
- Türkiye Komünist Partisi Umumi Nizamnamesi**
- Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği Tüzüğü**, Karınca Matbaacılık, İzmir 1963.
- Türkiye Sosyalist Partisi Seçim Beyannamesi** (10 Temmuz 1946)
- TÜRKKAN, R. O., **Tabutluktan Gurbete**, Boğaziçi Yayınları: 32, İstanbul 1975.
- TÜRKOĞLU, P., **Tonguç ve Enstitüleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- TÜRKÖNE, M., **Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı**, Nesil yayınevi, İstanbul, 2009.
- TÜRKYILMAZ, T. A., **Gençlik ve Eğitim Üzerine: Demokratik Öğrenci Muhalefetine Bakış**, Gökkuşluğu Yayınları İstanbul 1997.
- UÇAROL, R., **Siyasi Tarih (1789-2001)**, 6. Baskı, Der Yayınevi, İstanbul 2006.
- UYAR, H., **Ahmet Ağaoğlu Mütareke ve Sürgün Hatıraları**, (Haz. E. Eğribel, U. Özcan), Doğu Kitabevi, İstanbul 2010.

- UZUNOĞLU, S. (Ed.), **RAF Metinler 1968-1976**, Palaspandıras Kitap, İstanbul.
- ÜLKER, T., **Hüseyin Nihal Atsız Harşit'in Hırçın Sesi**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2015
- Ülkücü Komando Kampları, AP Hükümetinin 1970'te hazırlattığı MHP Raporu**, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.
- ÜLMAN, H., **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. Ankara 1961.
- ÜNSAL, A., **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- ÜNSALDI, L., **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, (Çev. O. Türkay), Kitap Yay., İstanbul 2008.
- VARUY, N., **Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971)**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2010.
- VELİDEDEOĞLU H. V., **12 Mart-Faşizmin Felsefesi**, Evrim Yayınları, İstanbul 1990.
- WEİKER, W. F., **Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali**, (Çev. Mete Ergin), Cem Yayınevi, İstanbul 1967.
- WEİSBAND, E., **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası I-II-III**, Cumhuriyet Kitapları, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2000.
- WOODRUFF, W., **Modern Dünya Tarihi**, (Çev. Hale Vardar, Arda Vardar), Pozitif Yayınları, İstanbul 2006.
- YALMAN, A. E., **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim I-II**, (Haz. Erol Şadi Erdinç), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları, İstanbul 1997.
- YAZICI, N., **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Kültür Eserleri Dizisi 359, Ankara 2002.
- YEŞİL, A., **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 897, Ankara 2001.
- YETKİN, Ç., **Siyasal Düşünceler Tarihi V**, Gürer Yayınları, İstanbul 2013.
- YEYKİN, Ç., **Karşı Devrim 1945-1950**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003.
- YILDIRIM, A., **FKF Dev-Genç Tarihi (1965-1971) Belgelerle Bir Dönemin Serüveni**, 3. Baskı, Doruk Yayınları, İstanbul 2008.
- YILDIRIM, H., **Son Türkçü Atsız**, Togan Yayıncılık, İstanbul 2013.
- YILDIZ, Selim, **Güneyli Yiğit İlhan (Egemen) Darendelioğlu ve Siyasi Mücadelesi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2013
- YILMAZ, T. S., **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.

- YOUNG, N., **Waging Heavy Peace A Hippie Dream**, Penguin Books, London 2012.
- ZÜRCHER, E. J., **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner Gönen), 7. Baskı, İletişim Yayınları İstanbul 2000.
- ZÜRCHER, E. J., **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, (Çev. Gül Çağalı Güven), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Makaleler:

- "50. Yıl", **Devlet**, 56, 27 Nisan 1970, s. 9.
- "6th Fleet Ready For Crisis Action; Force Of 50 Ships, 25,000 Men Awaits Cyprus Alert", **The New York Times**, 9 August 1964, p. 3.
- "ABD İşgali", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s.1212-1215.
- "Bölgeli Komünistler Tutuklandı", **Devlet**, 82, 26 Ekim 1970.
- "Dokuz Işık Yürüyüşü", **Devlet**, 59, 18 Mayıs 1970, s. 4-5.
- "Komünizm ve Din Hakkında Bilmemiz İcabeden Bazı Hususlar" (çev. Demirhan), **İslam Mecmuası**, Cilt: II, Sayı:13, Ocak 1958, s.17-19.
- "Modern Sosyalizmin Doğuşu", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1988.
- "On Binlerin Yürüyüşü", **Devlet**, 58, 11 Mayıs 1970, s. 11.
- "Parlamento Dışı Muhalefet", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 2045.
- "Seçim Sistemleri", **TBMM Bülteni**, Sayı: 65, Kasım-Aralık-Ocak, 1998-1999.
- "Sosyalist Kültür Derneği Kuruldu.", **Yön Dergisi**, 56, 09.01.1963, s.4.
- "Sosyalist Kültür Derneği kuruyor.", **Yön Dergisi**, 53, 19.12.1962, s.8.
- "Sosyalist Mücadelede On Yıl", **Çark Başak**, I/11, (1976), s.12.
- "Türk Milliyetçiliğinin Asli Kıymetleri", **Hareket Mecmuası**, Cilt:4, Sayı: 43, s. 2.
- "Türkeş Nedir? Ne Değildir?", **Yön Dergisi**, 123, 06.08.1965, s. 4-5.
- "Türkeş Nedir? Ne Değildir?", **Yön Dergisi**, 123, 06.08.1965.
- "Türkiye 'de 68", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 2081-2082.
- "Üniversite Çıkmazı", **Devlet Gazetesi**, Sayı: 11, 16 Haziran 1969, s. 4-8.
- "Yön Bildirisi", **Yön Dergisi**, 1, 20.12.1961, s. 12-13.
- "Yön, Aybar ve Milli Cephe Çağrısı", **Yön Dergisi**, 199, 20.01.1967, s. 6.

- “Yön'den Yön'cüler'e”, **Yön Dergisi**, 25.09.1964, 78, s. 2.
- AGAYEF, A., “*Türk Âlemi*”, **Türk Yurdu** 1/1, 1327, s.12-17.
- AĞAOĞULLARI, M. A., “*Milliyetçi Hareket Partisi*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VIII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2111-2119
- AHMAD, F., “*Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset ve Siyasi Partiler*”, **Modern Dünyada Türkiye 1839-2010**, IV, Editör Reşat Kasaba, (Çev. Zuhâl Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul 2011
- AKALIN, C., “*Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2/2003, Sayı: 3, ss.1-13.
- AKBULUT, E., “*Çok Partili Yaşam ve Sol*” **Toplumsal Tarih**, 149, 2006, s. 90-91.
- AKÖZER, M., “*Faşizme Karşı Demokrasi Cephesi*”, **Yurt ve Dünya**, 6, Haziran 1977, s. 275-320.
- AKŞİN, S., “*Siyasal Tarih 1950-1960*”, **Yakın Çağ Türkiye Tarihi I**, (Ed. Sina Akşin), Milliyet Kitaplığı, İstanbul 2003
- AKTAN, Coşkun Can, “*Muhafazakârlık ve Liberal Düşünce*”, **Köprü Dergisi**, 97, (2007), ss.
- AKTAN, Coşkun Can, “*Muhafazakârlık ve Liberal Düşünce*”, **Köprü Dergisi**, 97, (2007), 51-56.
- AKYILDIZ, A., “*Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri*”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, 7, (2016), ss.127-148.
- AKYÜZ, Y., “*1968 Yılı Fransız Üniversite Krizi ve Öğrenci İstekleri*”, **1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri**, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969.
- ALASUUTARİ, P., “*The Principles of Pax Americana*”, **Cultural Studies-Critical Methodologies**, Vol. IV, No: II, 2004, pp. 246-249.
- ALKAYA, Ö., “*Memleketimizde Öğrenci Boykotları*”, **1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri**, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, ss. 207-217.
- ALPKAYA, F., “*Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, II., (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

- ALTINYILDIZ, Nur, “İmparatorlukla Cumhuriyet Arası Eşikte Siyaset ve Mimarlık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık, V**, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 3. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- ARGIN, Şükrü, “Siyasetin Taşrasında Taşranın Siyasetini Tahayyül Etmek”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık, V**, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 3. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2006
- ATIL, G., “*Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-Emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971)*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol**, VIII, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- ATILGAN, G., “Doğan Avcıoğlu: Geleneksel Aydınların Son Çılgılığı”, **Türkiye Solundan Portreler**, (Haz. Ali Emir Türkmen, Ümit Özger) Dipnot Yayınları, Ankara 2016.
- ATILGAN, G., “*Mihri Belli*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, VIII, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- ATILGAN, G., “*Yön-Devrim Hareketi*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol**, VIII, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- ATILHAN C. R., “Farmasonların Din Düşmanlığı”, **Sebilürreşad**, I/3, (Haziran 1948), s. 42-43.
- ATILHAN C. R., “Siyonizm, Komünizm ve Farmasonluğa Karşı Beynelmillel Dünya Teşkilatı”, **Sebilürreşad**, I/ 4, (Haziran 1948), s. 54.
- ATILHAN, C. R. “Farmasonların Din Düşmanlığı”, **Sebilürreşad**, I/3, (Haziran 1948), s. 42-43.
- ATSIZ, H. N., “*Başvekil Saraçoğlu Şükrü’ye Açık Mektup*”, **Orkun**, 20, 16 Şubat 1951, s. 10-12;
- ATSIZ, H. N., “*Başvekil Saraçoğlu Şükrü’ye İkinci Açık Mektup*”, **Orkun**, 22, 2 Mart 1951, s. 10-14;
- ATSIZ, H. N., “*Komünistler*”, **Ötüken**, 22, 20 Ekim 1965, s. 1-2.
- ATSIZ, H. N., “*Komünizm Yıkılmaya Mahkûmdur.*”, **Gözlem**, 20 Mart 1969, s.3-8
- ATSIZ, H. N., “*Komünizmin Ahmak Kardeşi: Sosyalizm*”, **Ötüken**, 24, 16 Aralık 1965, s. 1-2
- ATSIZ, H. N., “*Konuşmalar III*”, **Ötüken**, 43, Temmuz 1967.
- ATSIZ, H. N., “*Konuşmalar*”, **Ötüken**, 43, Temmuz 1967, s. 2-5
- ATSIZ, H. N., “*Solcu Foyası*”, **Ötüken**, 67, Temmuz 1969, s. 3-6.
- ATSIZ, H. N., “*Tarihin Barışmaz Düşmanları*”, **Orkun**, 5, 3 Kasım 1950, ss. 3-5.
- ATSIZ, H. N., “*Veda*”, **Orkun**, 68, 18 Ocak 1952, ss. 2-7.

- ATSIZ, H. N., **Turancılık Milli Değerler ve Gençlik**, 4. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013
- AYATA, A. G., “*Türkiye ’nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 50, Sayı: 03, Temmuz 2014.
- AYATA, A. G., “*Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 50, Sayı: 03, Temmuz 2014, ss. 79-88
- AYDEMİR, S. S., “*27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversite ’nin Etkisi*”, **International Journal Of Eurasian Education And Culture**, Issue: 1, 2016, s. 13
- AYDIN, S., “*Türkiye Solunda Özgüçülük ve Milliyetçilik*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Sol VIII**, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- AYSAL, N., “*Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 35-36, Mayıs-Kasım 2005, ss. 267-28.
- AYVAZOĞLU, B., “Peyami Safa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, ss. 437-440.
- BALİ R. N., “Cevat Rifat Atilhan”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık**, V, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 3. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 407
- BALİ R. N., “Türk Anti-Semitizmi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık**, V, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 3. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2006
- BARKIN, E., “Muhalefetle Tanışma Sürecinde CHP’nin Kimlik Değişimi ve Ortanın Solu”, **Nasıl**, Sayı: 4-5/Yaz, (Eylül-Ekim 2009), ss. 69-82.
- BAYIR, Ö. E., “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:45, (Ekim 2011). ss.45-72.
- BELGE, M., “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’tan Sonra)” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1955-1962
- BELGE, M., “Türkiye İşçi Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2120-2131

- BELGE, M., “*Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, VIII, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- BELLİ, M., “Türkiye’de Karşı Devrim”, **Türk Solu**, Sayı: 64.
- BERKES, N., “Unutulan Adam”, **Sosyoloji Konferansları XIV**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 213, İstanbul 1976
- BERKTAY, H., “Şeklen ‘Aşağıdan Yukarı’ Bir Stalinizm Denemesi: 1966-1976 Büyük Proleter Kültür Devrimi”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1988.
- BORA, T., “*Alparslan Türkeş*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol**, VIII, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- BORA, T., “*Dr. Hikmet Kıvılcımlı: Trajedisinden Başka*”, **Türkiye Solundan Portreler**, (Haz. Emir Ali Türkmen, Ümit Özger) Dipnot Yayınları, Ankara 2016.
- BORA, T., “*Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi*”, (Derleyeler: İnci Özkan Kerestecioglu, Güven Gürkan Öztan), **Türk Sağı: Mitler, Fetişler**, Düşman İmgeleri, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- BORA, T., “*Türkiye Solunda Faşizme Bakışlar*”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Sol**, VIII, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- BORATAV, K., “Dünyayı 68’e Getiren Koşullar, Uzantıları ve Son Bulması”, **Teori**, 101, (1998).
- BOZKIR, G., “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi”, **DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, IV/11, Haziran 2005, ss.231-248.
- BULUT, F., “68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye’de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, X/23, (2011/Güz), s. 123-149.
- BULUT, Y., “Namık Kemal’in Tiyatro ve Romanlarına Genel Bir Bakışla, Bu Eserlerinde Sevgiliye ve Vatana Duyulan Aşk” **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 19, Aralık 2015, ss. 195-213.
- BULUT, Yıldırım, “Namık Kemal’in Tiyatro ve Romanlarına Genel Bir Bakışla, Bu Eserlerinde Sevgiliye ve Vatana Duyulan Aşk” **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 19, Aralık 2015, ss. 195-213.

- CAN, K., “*Radikal Milliyetçiliğin En Büyük Örgütü: Ülkü Ocakları*”, **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, 2. Baskı, Stefanos Yerasimos, Nuray Mert, Kemal Can vd., İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- CAN, K., “*Ülkücü Hareketin İdeolojisi*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, IV, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- CANTEK, L., “*Tan Gazetesi ve Sabiha Sertel*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol**, VIII, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Cem İ. S., “Dünya Masonluğu Hakkında”, **Hilal**, V/49, (25 Şubat 1965), s. 12.
- COŞKUNER, K. F., “Kızılıların Rejimi Değiştirme Gayretleri”, **Fedai**, IV, 45, Şubat 1969, s. 3.
- ÇAKMAK, D., “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, **Gazi Akademik Bakış**, II/3, (2008), ss. 153-186.
- ÇİTÇİ, S., “Peyami Safa’nın Romanlarında Rus İmaji”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 30, 2011, s. 41-44.
- DE B., “Hadiselerin Muhasebesi-Dönmeye, Masona ve İçten Kundakçılara Lanet Olsun!”, **Büyük Doğu**, 47, (Şubat 1951), ss. 8-9.
- DİKEÇLİGİL, H., “Mücadele”, **Mücadele**, 5, İzmir 1964, s. 14-15
- DURUN, Davut, “Muhafazakarlık ve Türk Muhafazakarlığının Sorun Alanları”, **Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu**, (İstanbul 2004), ss.
- EFE, E., “Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Sosyalist Hareket”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt: 15, Sayı:59, Yaz: 2017, ss. 40-73.
- ERDEM, G., “Komünizm ve Din Düşmanlığı”, **Hilal**, 48, Aralık 1964, s. 8
- ERDEM, G., “Mücahit Peyami Safa”, **Mücadele**, 4, İzmir 1964, s. 19-21
- ERDENTUĞ, N., “Japonya’da Öğrenci Hareketlerinden İzlenimler”, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri, (25-27 Kasım 1968, Ankara), **Başnur Matbaası**, Ankara 1969.
- ERHAN, Ç., “Avrupa’nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, LI/1, (1996), ss. 259-273.
- ERKEN, A., “1965-1980 Arasında Milliyetçi Hareket Partisi”, **İnsan ve Toplum**, Sayı: 7, (2014), ss.135-163.
- ERKEN, A., “Örgüt ve Strateji: 1965-1980 Arasında Milliyetçi Hareket Partisi”, **İnsan &Toplum**, IV/7, Haziran 2014, ss. 135-162.

- ERTEKİN, O., “*Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, IV, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- ERTEN, A. B., “*Türkiye ’de 68*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Sol**, VIII, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- ERTÜRK, R., “Cumhuriyet Döneminde Bir Le Playcı: Tahsin Demiray”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, III/1, (1989), ss. 107-146
- ESENOVA, E., “Komünizmin İslamiyet Hakkındaki Görüşü”, **Türk Düşüncesi**, III/36, 1 Şubat 1957, s. 6-12.
- ESMER, A. Ş., O. Sander, “*İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- Foreign Relations Of The United States 1947**, Volume V, The Near East And Africa, “United States Economic And Military Aid To Greece And Turkey: The Truman Doctrine (Documents 1-389)”, United States Government Printing Office, Washington 1971.
- Foreign Relations Of The United States Diplomatic Papers**, 1945 Vol. VIII, The Near East And Africa, “The Ambassador in The United Kingdom (Winant) To The Secretary Of State” Document No: 1181, United States Government Printing Office, Washington 1969.
- Foreign Relations Of The United States**, 1947 Volume I, General; The United Nations, United States Government Printing Office, Washington 1973.
- Foreign Relations Of The United States, 1958–1960**, “Letter From The Ambassador To Turkey (Warren) To The Assistant Secretary Of State For Near Eastern And South Asian Affairs (Jones)” Document No: 376, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume X, Part II, United States Government Printing Office, Washington 2018
- Foreign Relations Of The United States**, 1958–1960, “Letter From The Ambassador To Turkey (Warren) To The Assistant Secretary Of State For Near Eastern And South Asian Affairs (Jones)” Document No: 376, Eastern Europe; Finland, Greece; Turkey, Volume X, Part II, United States Government Printing Office, Washington 2018
- Foreign Relations Of The United States**, 1961–1963, Volume XVI, “Telegram From The Embassy in Turkey To The Department Of State/Ankara, September 2, 1961”,

- Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey, United States Government Printing Office, Washington 2018.
- GERGER H., “Türk Dış Politikası 1946-1980”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, II, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, ss.537-549.
- GİRİTLİ, A. “1990’larda Dünya Ekonomisi: Sıçramanın Keskin Sırtı”, **Gelenek Dergisi**, 29, (Mart 1990), s. 6.
- GÖĞÜŞ, M., “Amerikan Üniversitelerindeki Öğrenci Hareketlerinin Mahiyet ve Nedenleri”, **1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri**, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969
- GÖNLÜBOL, M., C. Sar, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- GÖNLÜBOL, M., H. Ülman, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara, 1996
- GÖNLÜBOL, M., Ö. Kürkçüoğlu, “1935-1973 Dönemi Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- GÖZAYDIN, N., “Türk Basımında Germanofiller”, **Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2002/4, 18-29
- GÜÇ, A., “İtalya’da Kızıl İki Yıl”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 1522-1523.
- GÜLMEZ, N., S. Aşık, “Celal Bayar’ın Kayseri Cezaevi’nden Tahliyelerinin Basına Yansımaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/29 (2014-Güz), s. 252,276
- GÜLMEZ, N., S. Aşık, “Celal Bayar’ın Kayseri Cezaevi’nden Tahliyelerinin Basına Yansımaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/29 (2014-Güz), ss.249-282.
- GÜMÜŞOĞLU, F., “*Türk Yurdu*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, C. IV, İstanbul 2008, s. 269-274
- GÜNAR, A., “Amerika Birleşik Devletleri’nde Mccarthy Dönemi ve Dış Politika Üzerindeki Etkileri”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4 (2014), ss. 62-78
- GÜNGÖR, E., “Avrupa ve İslam”, **Töre**, 95, Nisan 1979, ss. 2-6
- GÜNGÖR, E., “Din Meselesi II”, **Töre**, 29-30, Ekim-Kasım 1973, ss. 11-15
- GÜNGÖR, E., “Din Meselesi”, **Töre**, 22, Mart 1973, s. 11-14.

- GÜNGÖR, E., “Halkçılığın Sosyal Temelleri Üzerine Düşünceler”, **Töre**, 29, Mayıs-Haziran 1971, ss. 4-10
- GÜNGÖR, E., “Taşer’in En Büyük Hizmeti”, **Töre**, 97, Haziran 1979, ss. 10-16.
- GÜREL, B., “*Şefik Hüsnü (Değmer): Ekim Devriminden Stalinizme TKP’nin Dönüşümü*”, **Türkiye Solundan Portreler**, (Haz. Ali Emir Türkmen, Ümit Özger) Dipnot Yayınları, Ankara 2016.
- GÜZEL, M. Ş., “Cumhuriyet Türkiye’inde İşçi Hareketleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1848-1876.
- GÜZELİPEK, Y. A., “Demokrat Parti Döneminde Parti İçi Muhalefet ve Kırılma Anları: Tarihsel Bir Analiz”, **History Studies**, IX/3, (Eylül 2017), ss. 77-92;
- HAYTOĞLU, E., “İnönü Döneminde Türkiye’de Siyasal Yaşam (1938-1950)”, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara 2007.
- HOBBSAWM, E., “1968-A Retrospect”, **Marxism Today**, May 1978.
- HOWE, M., “Turkish University No Longer Stormy Ankara School, A Center Of Revolt in Early 1970's, Is Now Called A Model For Education”, **New York Times**, 17 December 1979
- İLHAMİ, S., “Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Pariler ve Kurucuları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VIII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.2010-2018.
- İNALCIK, H., “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, **Bellekten**, XXVIII/112, Ekim 1964, s. 603-622.
- İNALCIK, H., “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt VI, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss.
- İPEKÇİ, A., “14’ler Faşist miydi, Sosyalist mi?”, **Yön Dergisi**, 1, 20.12.1961, s. 15.
- İREM, Nazım, “Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi-Muhafazakarlığının Kökenleri”, **Toplum ve Bilim: Türk Muhafazakarlığı**, 74, (1997), 52-101.
- İRVAN, S., “Türkiye’de Basının Askeri Darbelere Yaklaşımı”, İ.Ü., **İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 13, 2002, s.66-67.
- KABAKLI, A., “Bir oğul daha.”, **Devlet**, 63, 15 Haziran 1970, s. 6-7.
- KALPSÜZ, T., “1968 Yılı Sömestrinde Hür Berlin Üniversitesinde Cereyan Eden Öğrenci Hareketlerinden İzlenimler”, **1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri**, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969.

- KANER, N. K., N. Akıner, “Bir Söylem Olarak Türk İşçisi Gazetesi”, “İş, Güç” **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Temmuz 2016, XVIII/3, ss. 49-80
- KAPLUHAN, E., “Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, 26, Temmuz 2012, ss. 172-194.
- KARAÇAM, F., “Osman Yüksel Serdengeçti”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, XXXVI, İstanbul 2009.
- KARAL, E. Z., “Önsöz”, Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, TTK Yayınları, Ankara, 1976.
- KARTAL, B., “Ortanın Soluna Eleştirel Bir Bakış”, **Nasıl**, Sayı: 4-5, Eylül-Ekim 2009, ss. 82-85
- KAYA, H., “Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014.
- KAYA, M., “Seçme Metinler: Tanzimat Fermanı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, I, (Ed. T. BORA, M. Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- KAYA, M., “Türkiye’de Anti-Emperyalist Mücadele (1965-1971)”, **Journal of Historical Studies**, 4, 2006, ss. 1- 12
- KEMAL, Y., “Bu kanın hesabı er geç sorulacak”, **Ant**, 82, 23 Temmuz 1968, s. 6-7.
- KIRIMLIOĞLU, C., “Başkan’a Teşekkür”, **Devlet**, 93, 11 Ocak 1971.
- KISAKÜREK, N. F., “Beklentiler”, **Büyük Doğu Dergisi**, 22, 18 Ağustos 1950, s.9.
- KOÇAK, C., “*Siyasi Tarih 1923-1950*”, **Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul 1995
- KOÇAK, K., “*Mehmet Ali Aybar: Hep Sosyalizme Koşan Adam*”, **Türkiye Solundan Portreler**, (Haz. Ali Emir Türkmen, Ümit Özger) Dipnot Yayınları, Ankara 2016.
- KOÇAK, M. H., A. Çelik, “Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 49, 2016/1, ss.647-678.
- KONANÇ, E., “İtalya’daki Üniversite Reformu Hazırlıkları ve Öğrenci Hareketleri”, **1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri**, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969.
- KONUŞSEVER, E., “Savaş böyle başladı.”, **Ant**, 82, 23 Temmuz 1968, s. 8-9.
- KOŞAY, H. Z., “Yusuf Akçura”, **Bellekten** 41, (162), Ankara 1977, s. 389-400.
- KÖRAN, S. (K. Turan), **Devlet**, 63, 15 Haziran 1970, s. 9.
- KURBAN, V., “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies** XIV/28 (2014-Bahar/Spring), ss.253-282.

- KÜRKÇÜ, E., “Küba Devrimi”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, ss. 1372-1403.
- KÜRŞAT, C., “1968 Yılında İstanbul Üniversitesi Öğrenci Eylemleri Dosyası”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 66, Temmuz 2002, s.60-61.
- MARDİN, Ş., “19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C: II, İletişim Yayınları, İstanbul 1985,
- MERAY, S. L., “Üniversite’de Yüzeve Çıkan Bunalım”, **SBF Dergisi**, XXIII/2, 1968, s.285-302
- MORTAŞ, A., “Büyük Sinema”, **Arkitekt**, Sayı: 205-206, (1949), ss. 3-13.
- NAZLI, Ahmet, “Muhafazakârlık ve Değişim”, **Köprü Dergisi**, 97, (2007), ss.
- NAZLI, Ahmet, “Muhafazakârlık ve Değişim”, **Köprü Dergisi**, 97, (2007), s. 135-152.
- NECDET, Sançar, N., “Türk Milliyetçiliği Devreler”, **Türk Yurdu**, 1, Nisan 1960, s. 20
- OĞAN R., “Masonluk Komünistlik”, **Büyük Doğu**, 51, (Mart 1951), ss. 6-7.
- ORAL, M., “Çağdaşları Tarafından Ziya Gökalp’in Eleştirisi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi** V/12, (2006/Bahar), s.21-34.
- ORAN, B., “İkinci Dünya Savaşında Türkiye’de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXIV, Eylül 1969, ss. 227-277
- ÖNEN, D. D., “Ant’ın öyküsü: Doğan Özgüden’le Söyleşi”, **Sosyologca**, IV, ss. 79-93.
- ÖNSOY R., “Cumhuriyetten Bugüne İlk ve Ortaöğretimimiz ve Bazı Meseleleri”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, VI, (1991), ss.1-23.
- ÖRNEK, C., “1950’li Yıllarda ABD ile Buluşma: Anti-Komünizm, Modernleşmecilik ve Maneviyatçılık”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- ÖZDEMİR, A. U., “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 49, Bahar 2012, s. 179-216
- ÖZDEMİR, H., “*Siyasal Tarih 1960-1980*”, **Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed. Sina Akşin) Cem Yayınevi, İstanbul 2000.
- ÖZGÜDEN, D., “Türkiye’de Sol Yayıncılığın Gelişimi”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, ss. 2002-2003.9

- ÖZMAN, A., A. Yazıcı Yakın, “*Anti-Komünist Fanteziler: Doğa, Toplum, Cinsellik*”, (Derleyeler: İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan), **Türk Sağı: Mitler, Fetişler**, Düşman İmgeleri, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- ÖZTAN, G. G., “*Ezeli Düşman’ ile Hesaplaşmak: Türk Sağında ‘Moskof’ İmgesi*”, (Derleyeler: İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan), **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- RENAN, E., “Millet Nedir?”, **Nutuklar ve Konferanslar**, (Çev. Ziya Ihsan), MEB Yayınları, 1946.
- SAFA, P., “Delil Yağıyor”, **Çınaraltı**, 1, İstanbul 1941.
- SAFA, P., “Mahudlar ve Gafiller”, **İslam Mecmuası**, Cilt: 2, Sayı: 14, Şubat 1958.
- SAFA, P., “Onlarla Beraber ve Onlardan Ayrı Olduğumuz Esaslar”, **Çınaraltı**, 2, İstanbul 1941.
- SAFA, P., “Sanat ve Millet”, **Çınaraltı**, 3, İstanbul 1941.
- Sakallıoğlu N., “Masonlara Dikkat”, **Hilal**, XVI/185, (Haziran 1978), s. 27.
- SAN, C., “Son Yıllarda Alman Üniversitelerinde Öğrenci Hareketleri”, **1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri**, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 7-8
- SANÇAR, N., “Türkçülük Düşmanları”, **Orkun Dergisi**, Sayı: 1, 6 Ekim 1950.
- SANÇAR, N., “Türkiye’de Fikir Partileri”, **Ötüken**, XX, (1965).
- SANDIKÇIOĞLU, İ., “Birleşik Amerika’daki Öğrenci Hareketleri: Columbia Üniversitesindeki Son Olaylar”, **1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri**, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 147-151.
- SAULNIER M. G., “Sarp Kuray Anlatıyor.”, **Milliyet**, 29 Kasım 1993-2 Aralık 1993.
- SERDENGEÇTİ, O. Y., “Komünizme Karşı Mücadele”, **Serdengeçti**, 33, Şubat 1962, ss. 6-7.
- SERDENGEÇTİ O. Y., “Komünizm Dinin Bir Numaralı Düşmanıdır”, **Serdengeçti**, 15-16, Mayıs-Haziran 1952, ss. 12-13.
- SERDENGEÇTİ O. Y., “Geçmişte Bugün 3 Mayıs 1944’ten Hatıralar”, **Serdengeçti**, 13, Haziran 1951, ss. 10-11.
- SERDENGEÇTİ O. Y., “Serdengeçtinin Müdafaası”, **Serdengeçti**, 3, Ekim 1947, ss. 3-6.
- SERDENGEÇTİ O. Y., “Yolumuz-Bizim Milliyetçiliğimiz”, **Serdengeçti**, 1, 1947, s s. 3-4.
- SERDENGEÇTİ O. Y., “Rusya’da Dini Hareketler”, **Serdengeçti**, 33, Şubat 1962, ss. 4-5.

- SERDENGEÇTİ O. Y., “Serdengeçtimize Komünist Diyen Kızıl Rezil Köpeklere”, **Serdengeçti**, 15-16, Mayıs-Haziran 1952, ss. 16-17.
- SEYFETTİN, Ö., “Türk Milliyetperverleri”, **İfham**, 22 Eylül 1335 (1919), Türklük Üzerine Yazılar, İstanbul 1993, s. 150-151.
- SOYSAL, İ., “Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VIII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, ss. 2010-2018.
- SOYSAL, M., “Haklar ve Özgürlükler Bakımından 1961 Anayasasının Evrensel Anlamı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Mart 1972, Sayı:1, Cilt: 24, ss.91-94
- SOYSAL, M., “Sosyalist Kültür Derneği”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, s. 2022.
- SÜLKER, K., “Bin Dokuz Yüz Kırk Altı Sendikaları”, **Sosyalist Kültür Ansiklopedisi**, VI, May Yayınları, İstanbul 1979
- SÜLKER, K., “Cumhuriyet Dönemi İşçi Hareketleri” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1843-1847.
- ŞEHMUS, M. G., “İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye ve Emek” Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950 (Der. D. Quataert, E. J. Zürcher), İletişim Yayınları, İstanbul 1998
- ŞEHMUS, M., “Cumhuriyet Türkiye’sinde İşçi Hareketleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, 1848-1876.
- ŞENER, M., “*Mihri Belli: Devrim Mümkün ve Güncel*”, **Türkiye Solundan Portreler**, (Haz. TÜRKMEN, A. E., Ümit Özger), Dipnot Yayınları, Ankara 2016.
- ŞENER, M., “*Türkiye İşçi Partisi*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, VIII, (Ed. T. BORA, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- ŞENTÜRK, R., “Millet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C:30, İstanbul 2005, s. 64-66
- ŞİMŞEK, D., “Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Koalisyonu (1961- 1962)”, **38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (10-15 Eylül 2007 Ankara)**, Cilt: VI, Ankara 2012, ss. 2951-2970.
- TANRIÖVER, H. S., “Müessesemizin Mazisine Bir Bakış”, **Türk Yurdu** **238**, Kasım 1954, s.329
- TAŞER, D., “Atatürk’ü Sömürenler”, **Devlet**, 51, 23 Mart 1970, s. 12.
- TAŞER, D., “Birer Birer”, **Devlet**, 58, 11 Mayıs 1970, s. 12.

- TAŞER, D., “Denenmiştir”, **Devlet**, 56, 27 Nisan 1970, s. 12.
- TAŞER, D., “Gençlik”, **Devlet**, 91, 28 Aralık 1970, s. 12.
- TAŞER, D., “Saadet Zinciri”, **Devlet**, 39, 29 Aralık 1969, s.12.
- TAŞER, D., “Solcular Atatürkçü Değil Utanmazdırlar”, **Devlet**, 52, 30 Mart 1970, s. 12.
- TAŞER, D., “Solcular ve Atatürk”, **Devlet**, 13, 30 Haziran 1969, s. 12.
- TAŞER, D., “Solcular ve Atatürk”, **Devlet**, 16, 21 Temmuz 1969, s. 12.
- TAŞER, D., “Solcular ve Atatürkçülük”, **Devlet**, 74, 31 Ağustos 1970, s. 12.
- TAŞER, D., “Tarafların Durumu”, **Devlet**, 68, 20 Temmuz, 1970, s. 12.
- TAŞER, D., “Yeni Kavga Devrinin Ümidi Yine Ülkücü Gençliktir.”, **Devlet**, 148, 26 Haziran 1972, s. 9-8.
- TAŞER, D., “Zenginseniz Solcu Olmak Lazım”, **Devlet**, 64, 22 Haziran 1970, s. 12.
- TAŞKIRAN, C., “Atatürk Döneminde Demokrasi Denemeleri (1925-1930)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, IV/14, (1994), s. 255-265.
- TEKELİ, Ş., “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1798-1824.
- TEMİZER, A., M. S. Özkan, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Krom Ticaretinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları”, **Studies Of The Ottoman Domain**, Cilt:3 Sayı:4 Şubat 2013.
- TEVETOĞLU, F., “Türkçü Dergiler”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı: 296, 298, 299, 300, 301, 303, Aralık 1987- Temmuz 1988, Ankara 1987-88.
- TEZCAN, M., “Memleketimizin Yükseköğrenim Kurumlarında Öğrenci Hareketleri ve Ortaya Çıkardığı Sorunlar”, **1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünya’da ve Türkiye’de) Sempozyum Bildirileri**, (25-27 Kasım 1968, Ankara), Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 169-205
- TOPÇU, N., “Ne İçin Sosyalizm”, **Hareket**, V, 26, Şubat 1968, s. 5.
- TOPÇU, N., “Vuzuha Doğru”, **Hareket**, V, 26, Şubat 1968, s. 3-4.
- TOPRAK, Z., “1946 Sendikacılığı”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 31, İstanbul, Temmuz 1996, s. 19–29
- TOPRAK, Z., “1968’i Yargılamak ya da 68 Kuşağına Mersiye,” **Cogito**, 14, (Bahar 1998). s. 154-159.
- TUNCEL, G., “Küreselleşme ve Yerelleşme Sürecinde Altmış Sekiz Olayları”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, I/1, (Kış 2010), ss.82-98.

- TUNÇAY, M., “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a kadar)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, ss. 1950-1954.
- TÜFEKÇİ, E., (M. Belli), “Demokratik Devrim: Kiminle Beraber Kime Karşı”, **Yön Dergisi**, Sayı: 175.
- TÜRK, H. S., “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, 23, Ankara 2006, ss. 75-113.
- TÜRK, H. S., “Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı”, **AÜHF Dergisi**, XXVI, No: 3-4, 1969, s.79-114.
- TÜRKMAN, S., “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp” Atatürk Üniversitesi, **A.İ.İ.T. Enstitüsü Atatürk Dergisi**, C.3, Sayı: 4 (2003), s. 135-161
- ULU, C., “1416 Sayılı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun” ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Uygulamaları”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Mart 2014, Yıl 7, Sayı XVII, ss. 495-525
- UYGUN S., “Türkiye’de Dünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri)”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, XXXVI/1-2, (2003), ss. 107-120
- UZUN, H., “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies**, XIII/26 (2013-Bahar/Spring), ss. 139-161.
- ÜNÜVAR, K., “Fikir Kulüpleri Federasyonu (1965-1969)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, VIII, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- WALZ L. H., “Siyonizm ve Irkçılık: Çelişen Görüngüler ve Algılamalar, Siyonizm ve Irkçılık”, **Siyonizm ve Irkçılık**, Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 511, Ankara 1982, ss. 17-28
- YAŞLI, F., “Türkiye’de Muhafazakâr Anti-Kapitalizm: Nurettin Topçu”, **Alternatif Politika**, VII, 3, Ekim 2015, ss. 645-664.
- YAYMAN, H., “Milliyetçi Harekete Tarihten Bakmak”, **Seta Analiz**, 3, (Şubat 2009), s. 6
- Yeşilada M. G., “Komünist Rusya Yahudi Devleti mi?”, **Hilal**, XIV/164, (Eylül 1976), s. 2.
- YILDIZ, A., “Kemalist Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, II, (Ed. T. Bora, M. Gültekingil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- YILDIZ, Ahmet, “*Kemalist Milliyetçilik*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm II**, (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

YILMAZ, M., “Dünder Taşer”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, IV, (Ed. TANIL, Bora, M. Gültekingil), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008
YILMAZ, M., “Erol Güngör”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, IV, (Ed. TANIL, Bora, M. Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul 2008

İNTERNET KAYNAKLARI:

<https://www.turkocaklari.org.tr/turk-ocagi-tarihi/turk-ocaklarinin-kisa-tarihcesi-3496>
Erişim tarihi: 08.01.2018
http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 10.02.2018
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=248039> Erişim Tarihi: 20.02.2018
<https://www.britannica.com/place/Third-Reich> Erişim Tarihi: 01.03.2018
<https://www.learner.org/workshops/primarysources/coldwar/docs/truman.html>
Erişim Tarihi: 03.03.2018.
<https://history.state.gov/milestones/1937-1945/atlantic-conf> Erişim Tarihi: 12.03.2018.
<https://www.ombudsman.gov.tr/?s=Birle%C5%9Fmi%C5%9F+milletler+antla%C5%9Fmas%C4%B1> Erişim Tarihi: 20.03.2018
https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html Erişim Tarihi: 24.03.2018
<http://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/> Erişim Tarihi: 29.03.2018.
<http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/8598d304-0d81-4ced-a058ae0e769aa98d?ExcludeGerekce=False&wordsOnly=False> Erişim Tarihi: 26.03.2018
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/55204/Koy_Enstituleri_Neden_Kuruldu_Neden_Kapatildi_.html Erişim Tarihi: 14.01.2019
<http://ahmetsaltik.net/tag/koy-enstitulerini-ben-kapattirdim-kinyas-kartal/>
Erişim Tarihi: 14.01.2019
<http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>
Erişim Tarihi: 10.05.2018
<https://www.britannica.com/topic/McCarthyism> Erişim Tarihi:
http://marksist.net/MT/Marksizm_ve_turk_solu.htm Erişim Tarihi: 21.06.2018
<http://www.turkis.org.tr/DUNDEN-BUGUNE-EYLEMLERIMIZ-di166>
Erişim Tarihi: 25.06.2018
<http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>
Erişim Tarihi: 05.07.2018.
<http://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/ant-dergisi/>; Erişim Tarihi: 06.07.2018

<https://www.trtarsiv.com/izle/120109/1965-alparslan-turkes-in-ckmp-ye-katilmasi>
Erişim Tarihi: 16.07.2018

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/mhp-kongreleri-36906yy.htm> Erişim Tarihi: 19.07.2018

<http://www.hurriyet.com.tr/mhp-nin-40-yildir-bitmeyen-derdi-8299240>
Erişim Tarihi: 21.07.2018

<http://www.eskimeyendostlar.net/makale/ckmp-mhpnin-cok-kisa-tarihcesi-salih-dilek/5129>
Erişim Tarihi: 22.07.2018

<http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>
Erişim Tarihi: 25.07.2018

<https://www.youtube.com/watch?v=NJ-j0Fkv3fY&index=8&list=PLTawZlD3bo2RVTpPFMXvKYOfT3He9bs5> Erişim Tarihi: 15.07.2018.

<https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/end-pax-americana>;
Erişim Tarihi: 15.07.2018

<https://www.britannica.com/event/Vietnam-War> Erişim Tarihi: 17.07.2018.

<https://www.britannica.com/event/Cultural-Revolution> Erişim Tarihi: 17.07.2018

<http://www.beatkusagi.com/yeni-baslayanlar-icin-beat-kusagi/> Erişim Tarihi: 16.07.2018

<https://www.britannica.com/topic/hippie> Erişim Tarihi: 17.07.2018

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/hippie>
Erişim Tarihi: 17.07.2018

<https://www.history.com/topics/cold-war/joseph-mccarthy> Erişim Tarihi: 18.07.2018

<https://www.britannica.com/topic/Black-Panther-Party> Erişim Tarihi: 18.07.2018.

<https://www.britannica.com/biography/Charles-de-Gaulle-president-of-France>
Erişim Tarihi: 19.07.2018

<http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3814/almanya-da-68-genclik-hareketi>
Erişim Tarihi: 27.07.2018

<http://hdl.handle.net/10097/63789> Erişim Tarihi: 29.07.2018

<https://www.britannica.com/topic/Fabian-Society> Erişim Tarihi: 25.08.2018.

<http://www.mttb.org.tr/sayfalar/tarihce/94> Erişim Tarihi: 17.10.2018

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/73/hareket> Erişim Tarihi: 09.11.2018.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/35/fedai> Erişim Tarihi: 09.11.2018.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/77/hilal> Erişim Tarihi: 09.11.2018.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/103/yeniden-milli-mucadele> Erişim Tarihi: 09.11.2018.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/51/milli-gencligin-sesi> Erişim Tarihi: 09.11.2018.

<http://ua.mfa.gov.tr/> Erişim Tarihi: 11.11.2018;

http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa
Erişim Tarihi:11.11.2018.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d54> Erişim Tarihi: 13.11.2018

<https://www.nytimes.com/1979/12/17/archives/turkish-university-no-longer-stormy-ankara-school-a-center-of.html> Erişim Tarihi: 17.11.2018

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> Erişim Tarihi: 08.05.2019

<http://www.cezabb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm> Erişim Tarihi: 08.05.2019

GÖRSEL MEDYA KAYNAKLARI (TV PROGRAMLARI, HABERLER, BELGESELLER)

Kurtul Altuğ, “Bunalımlı Yıllar 1-12. Bölümler”, TRT (Tv Programı), Ankara 1993.

Taha Akyol, Altan Öymen, Mehmet Alkan, Sağım Solum Tarih (Tv Programı), “Türkiye İşçi Partisi, Konuk: Tarık Ziya Ekinci”, CNN Türk, İstanbul, (7 Şubat 2016)

https://www.youtube.com/watch?v=2o3wtxZvH_o Erişim Tarihi: 06.07.2018.

Aydın Sayman, “68’den 6 Mayıs’a Belgeseli”, Hazırlayan: 68’liler Vakfı Deniz Gezmiş Enstitüsü, 1992.

“Adnan Menderes Belgeseli”, TRT (Tv Programı), TRT Yapımları, <https://www.trtarsiv.com/izle/134472/adnan-menderes>

“Ali Adnan ‘Başvekil’ Belgeseli 1-9. Bölüm”, TRT, (Tv Programı), Bey Yapım, 2010.

Can Dündar, “Alparslan Türkeş”, 40 Dakika Programı, Show Tv Yapımları, 1997.

Derya Seçkin Düz, “Alparslan Türkeş”, Tarihe İmza Atanlar, Kanal B, 2014.

Bülent Çaplı, Can Dündar, “İsmet Paşa” Belgesel 2 Bölüm, İnönü Vakfı, 1999.

Cengiz Özkarabekir, “Türkiye’nin 68’i”, Belgesel 2 Bölüm, Haber Türk Tv, 2008.

Mehmet Ali Birand, “12 Mart”, Belgesel 10 Bölüm, 32. Gün, (Tv Programı), TRT/Milliyet Ortak Yapımı, 1994.

Mehmet Ali Birand, “Demirkırat”, Belgesel 10 Bölüm, 32. Gün, (Tv Programı), TRT/Milliyet Ortak Yapımı, 1991.

MÜLAKATLAR:

Mehmet Koca, Sadi Somuncuoğlu, Ankara, Yüz yüze görüşme, 12 Temmuz 2017

Mehmet Koca, İskender Öksüz, Ankara, Yüz yüze görüşme, 16 Ocak 2018

Mehmet Koca, Muhittin Çolak, Ankara, Yüz yüze görüşme, 17 Ocak 2018

Mehmet Koca, Hakkı Öznur, Ankara, Yüz yüze görüşme, 17 Ocak 2018

Mehmet Koca, Ramiz Ongun, Ankara, Yüz yüze görüşme, 19 Ocak 2018

EKLER

EK-1 : Ankara Üniversitesi Öğrencilerinin En Çok Konuştukları Siyasal ve Toplumsal Sorunlar

SORUNLAR	Öğrenciler (%)	Dernek Yöneticileri (%)
Kıbrıs meselesi	34.4	19.3
İktisadi kalkınma	13	22
Eğitim	6.9	-
Sosyalizm ve sosyal adalet	6.6	4.6
Siyasi partiler ve iç politika	6.3	7.3
Toprak Reformu	5.7	11
Yabancı sermaye ve petrol	1.9	2.7
Dış politika	1.6	7.3
Tasnif edilmeyen başka cevaplar	19.2	19.3
Cevapsız	4.4	6.4
Toplam	100	99.9
Konuşulan öğrenci sayısı	317	109

Kaynak: Özer Ozankaya, Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s.46.

EK- 2 : Öğrenci Kuruluşlarının Bildirileri

Bildiri Konuları	1950-1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Öğrenci İşleri							
Öğrenci Kuruluşlarının Birleştirilmesi	4	3	4	-	-	-	-
İdeolojik Konular							
Amerika Aleyhtarı Bildiriler	-	5	15	15	20	34	229
Gerici Dini Eylemlerin Kınanması	16	25	15	17	32	28	204
İç Politika Sorunları							
Atatürk Devimlerinin Korunması	24	3	7	6	II	14	37
Hükümet Politikalarının Kınanması	-	20	26	38	47	61	282
Ekonomik Sorunlar		II	16	23	30	47	94
Halkın Diğer Kesimi İle İşbirliği Çağrısı	8	-	-	-	-	-	63
Uluslararası Sorunlar							
Kıbrıs	24	4	3	7	5	4	-

Kaynak: Nermin Abadan, "Türk Üniversite Öğrencilerle Genç İşçilerin Siyasal Eğilimleri", SBF Dergisi, XXVI/1, (1971), ss. 67-88.

EK- 3 : Fakültelerde Boykot ve İşgaller**FAKÜLTE ADI****BOYKOT-İŞGAL BAŞLAMA**

	TAKİHİ VE DURUMU
İstanbul Teknik Üniversitesi (Makine, Maden, Elektrik, Kimya, Mimarlık Fakülteleri ve Maçka Teknik Okulu	17 Haziran'da boykota başladılar. 18 Haziran'da fiili işgal oldu
Şişli Özel İktisadi ve Ticari ilimler Akademisi	14 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
İşık Mühendislik ve Mimarlık Yüksek 0.	11 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
Diğer Yüksek Okullar	Yüksek özel okul sahipleri Vali ile yaptıkları toplantıdan sonra okulları bir hafta süre ile kapatılmış ve boykota başlamaları önlenmiştir.
Devlet Güzel Sanatlar Akademisi	17 Haziran'da ilk boykot, sonra erteleme, 19 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu.
MEB'e bağlı Beyoğlu Olgunlaşma Ens.	18 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi	11 Haziran'da sınav boykotu. 12 Haziran günü fiili işgal oldu,
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	12 Haziran'da boykot, 14 Haziran'da işgal gerçekleşti.
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi	12 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi	14 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
İstanbul Üniversitesi Dişçilik Fakültesi	15 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	15 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
İstanbul Üniversitesi Kimya Fakültesi	15 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi	14 Haziran günü boykot başladı. İstekleri kabul edildiği için ayın gün sona erdi.
Florance Nightingale Yüksek Hemşirelik Okulu	16 Haziran'da boykot başladı.
Ankara Üniversitesi DTCE	11 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi	12 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
Ankara Üniversitesi Sağlık Okulu	14 Haziran'da boykot oldu

FAKÜLTE ADI**BOYKOT-İŞGAL BAŞLAMA**

Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi	15 Haziran'da boykot oldu
Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi	13 Haziran'da boykot oldu
Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi	14 Haziran'da boykot oldu
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Mayıs ayı işgal ve boykot
Hacettepe Üniversitesi	Yok
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	Yok
Gazi Eğitim Enstitüsü	14 Haziran'da boykot oldu
Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	Yok
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi	Yok
Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi	Yok
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fak.	Yok
İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Ok.	18 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
Yüksek Denizcilik Okulu	19 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
İktisadi Ticari İlimler Akademisi	14 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
İstanbul Eğitim Enstitüsü	18 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu
Maçka Yüksek Tekniker Okulu	19 Haziran'da boykot ve fiili işgal oldu

Kaynak: Turhan Feyizoğlu, Türkiye'de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi 1960-68,

Belge Yayınları, İstanbul 1993.

EK- 4 : Öğrencilerin Gazetelerde Okumayı Tercih Ettikleri Haber Konularının Dağılımı (%)

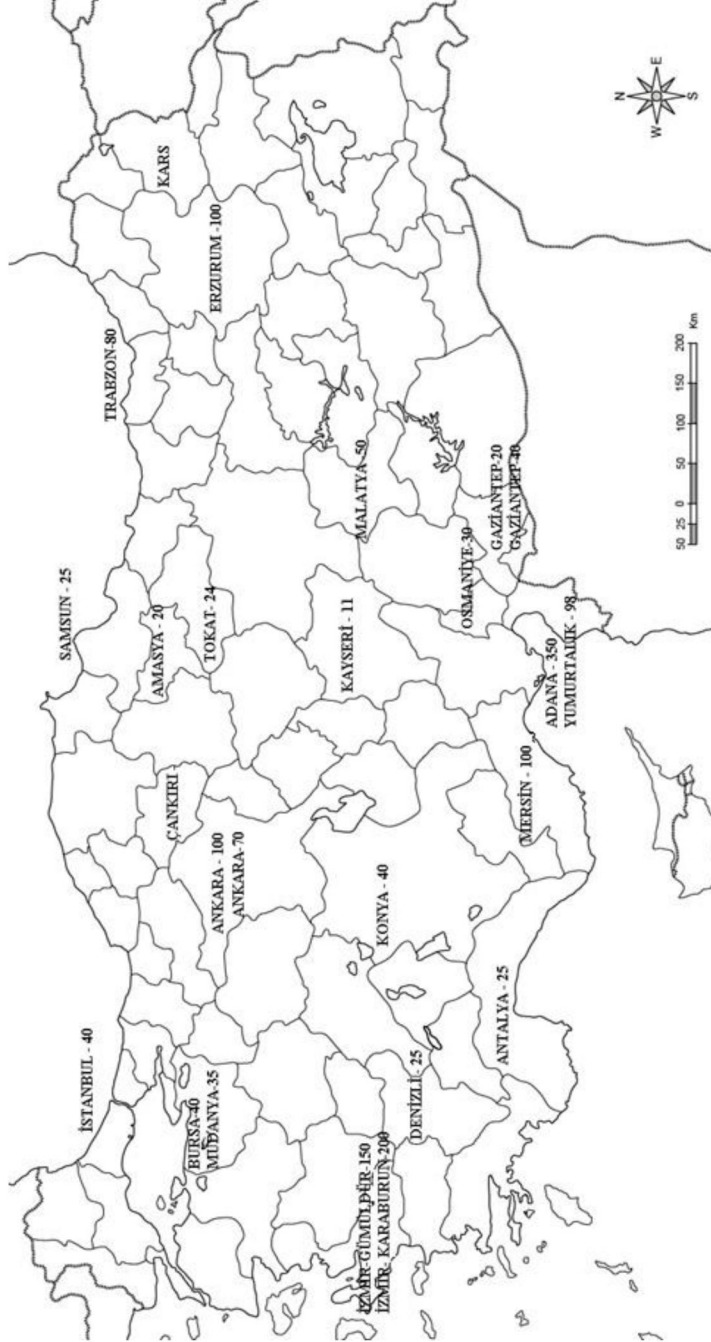
KONU	ÖĞRENCİLER	ÖĞRENCİ LİDERLERİ
Siyasal yazı, fıkra ve yorumlar	49.2	62.2
İç Politika Haberleri	8.8	10.0
Dış Politika Haberleri	7.2	4.4
Bilimsel Makaleler (İnceleme Yazıları)	12.3	15.5
Spor	4.2	6.6
Kadın- Moda	4.2	1
Zabıta Haberleri	-	-
Sinema - Tiyatro Haberleri	5	-
Başka	0.3	-
Cevapsız	8,8	-
Toplam	100,0	99,7
Konuşulan öğrenci Sayısı	317	109

Kaynak: Özer Ozankaya, Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966, s. 39.

EK- 5 : DP'lilerin çoğunlukta oldukları 1967 Yılı İstanbul İl Genel Meclisi Bütçesi'nden yardım yapılan demekler ve yardım miktarları:

YARDIM YAPILAN DERNEKLER	Yardım Miktarları
MTTB	80000
İlim Yayma Cemiyeti	10000
İlim Yayma Cemiyeti Anadolu Şubesi	10000
İstanbul Fatih Cemiyeti	15000
Milliyetçiler Birliği Pendik Ocağı	3000
Üsküdar Komünizmle Mücadele Demeği	7500
Sağmalcılar Komünizmle Mücadele Demeği	7500
Kartal Komünizmle Mücadele Demeği	7500
Şişli Komünizmle Mücadele Demeği	7500
Fatih Komünizmle Mücadele Demeği	7500
Bakırköy Komünizmle Mücadele Demeği	7500
Zeytinburnu Komünizmle Mücadele Demeği	7500
İstanbul Komünizmle Mücadele Demeği	7500
Kadıköy Komünizmle Mücadele Demeği	7500
Beylerbeyi Komünizmle Mücadele Demeği	7500
Fatih Anıtı Yaptırma Demeği	1000
Beşiktaş Komünizmle Mücadele Demeği	7500
Gazi Osman Paşa Komünizmle Mücadele Derneği	5500
Türkiye Hafız ve Mevlithanlar Derneği	10000

Kaynak: Süleyman Genç, 12 Mart'a Nasıl Gelindi? Bir Devrin Perde Arkası 1960–1971, İleri Yayınları, Ankara 1971, s. 76-77.

❖ Komando Kamplarının açıldığı yerler ve kampa katılım sayıları.

Kaynak: Ülkücü Komando Kampları, AP Hükümetinin 1970'ye hazırladığı MHP Raporu, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 14-20.

EK- 7:

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi
Karar Sayısı

KARARNAME

6
1017

Eki

29/6/1953 tarihli ve 4/1044 sayılı Kararnamenin 21/11/1959 tarihli ve 4/12439 sayılı Kararname ile değiştirilen 1 inci maddesinde yazılı Sovyet Rusya ile Peyk memleketlerde hazırlanan ve memleketimiz için zararlı görülen plâk, ses bantları ve benzerlerinin Türkiye'ye sokulmasının ve dağıtılmasının menedilmesi; Dışişleri Bakanlığının uygun mütalaasına dayanan İçişleri Bakanlığının 15/9/1962 tarihli ve 91116-26/14-8/102721 sayılı yazısı üzerine, 5680 sayılı Kanunun 31 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 10/ 10/1962 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Özri - j

166 46 20
030 18 01

Başbakan *İsmail İnönü*
Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı *[Signature]*
Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı *[Signature]*
Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı *[Signature]*
Devlet Bakanı *[Signature]*
Devlet Bakanı *[Signature]*
Adalet Bakanı *[Signature]*
Milli Savunma Bakanı v. *[Signature]*
İçişleri Bakanı *[Signature]*
Dışişleri Bakanı v. *[Signature]*
Maliye Bakanı *[Signature]*
Milli Eğitim Bakanı *[Signature]*
Beynülhikâmetler Bakanlığı *[Signature]*
Ticaret Bakanı *[Signature]*
Sa. ve So. Y. Bakanı *[Signature]*
Güm. ve Tekel Bakanı *[Signature]*
Tarım Bakanı v. *[Signature]*
Ulaştırma Bakanı *[Signature]*
Çalışma Bakanı *[Signature]*
Sanayi Bakanı *[Signature]*
Ba. - Ya. ve Turizm Bakanı v. *[Signature]*
İmar ve İskân Bakanı *[Signature]*

Dosya No:
52-69
400

EK- 8:

DEVLET ARŞİVENİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
58 TELGRAF

Yol: _____

Servis İşareti: _____

- SAYIN CİHAT BİLGEHAN DEVLET BAKANİ ANKARA

9530 İZMİR FONOTEL 81644 43 20/1 20/35

Sıra No	Alındığı	Tarih		İmza
		Yıl	Saat	
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				

BASTA KOMİNİZM OLMAK ÜZERE TÜRK HARS VE MUKADDESATINA AYKIRI-
FİKİR VE CEREYANLARLA MÜCADELENİN BENCİLLİKTEN UZAK FERAGATLI
MENSUPLARI SİZLERİ 23 NİSANDA TOPLANACAK OLAN ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KURULTAYA
DAVET EDERLER SAYGILARIMIZLA ... TÜRKİYE KOMİNİZMLE MÜCADELE DERNEĞİ

131 VEL BASKAN VEKİLİ BURHANETTİN SEMERKANTLI ..

Stat. No. 3001 - 3200 (198X142) 20.000.000 MİL. 2000

030	01				55	333	3
-----	----	--	--	--	----	-----	---

EK- 9:

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

KARARNAME

Karar Sayısı

6

420

Eki

Asya Memleketleri Antikommünist Teşkilâtı'nın 10-16/5/1962 tarihleri arasında Seul'de yapacağı toplantıda, Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyasal Tarih Profesörü Ahmet Şükrü Eşmer tarafından temsil edilme-
miz; Dışişleri Bakanlığının 13/4/1962 tarihli ve 102.589-D.II/1-126 sa-
yıllı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 5 / 5 /1962 tarihinde kararlaş-
tırılmıştır.

40.

C. Güny
CUMHURBAŞKANI

030 18 01 164 17 3

Başbakan İsmet İnönü	Devlet Bakanı ve Başb. Yardımcısı T. Feyzioğlu	Devlet Bakanı ve Dışişleri B.V. T. Feyzioğlu	Devlet Bakanı ve Milli S. N. Demirel	Devlet Bakanı N. Demirel
Devlet Bakanı M. Kemal	Adalet Bakanı M. Kemal	Milli Savunma Bakanı -----	İçişleri Bakanı N. Demirel	Dışişleri Bakanı -----
Maliye Bakanı S. Ersoy	Milli Eğitim Bakanı M. Kemal	Bayındırlık Bakanı N. Demirel	Ticaret Bakanı N. Demirel	
Sa. ve So. Y. Bakanı -----	Cüm. ve Tekel Bakanı N. Demirel	Tarım Bakanı N. Demirel	Ulaştırma Bakanı N. Demirel	
Çalışma Bakanı N. Demirel	Sanayi Bakanı N. Demirel	Ba.-Ya. ve Turizm Bakanı N. Demirel	İmar ve İskân Bakanı N. Demirel	

Dosya No:

105-34

628

EK- 10:

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü

ANKARA

16 Nisan 1963

4901

GİZLİ

Zonguldak Valiliğine

1.B.
Şube: İrtical faaliyetler
Konu : hk.

Gizliliği 19/04/2011 tarih ve 2730 sayılı onayla kaldırıldı.

Ramazan ayı münasebetiyle İliniz Müftülüğünce Kordon Kömür İstihsal Bölgesindeki İşçi Pavyonu Camiine vaiz olarak gönderilen Sürmeneli MURAT adlı şahsın bir kaç kişiye hitaben yaptığı konuşma sırasında;

"Ben A.P.liyim. C.H.P.nin iktidarda olduğu devirde Beşikdüzü köy enstitüsündeki kız ve erkek öğrenciler bir birlerine katılmak suretiyle işfal edilmişlerdi. Hasan Ali Yücel ve Kazım Karabekir komünisttirler. O zamanın Başbakanı İnönü'de bunlara göz yummaktaydı. Hep birlikte memleketi o tarafa götürmekte idiler. Biz şimdi rahat edemiyoruz. Hakiki vaazı 1965 de yapacağız. " diyerek beyanda bulunduğu haber alınmıştır.

Haberin ne dereceye kadar doğru bulunduğunun tetkik ve tahki-kiyle elde edilecek neticeye göre muamele ifasını ve sonucundan bilgi verilmesini rica ederim.

8
Sabri Sözer
Müsteşar Muavini.
İçişleri Bakanı Y.

MİKRO FILME
ÇEKİMİ YAPILDI
.../.../1963

10 TEMMUZ 1986

12	10			2	12	1
----	----	--	--	---	----	---

BİLGISAYAR FORMU

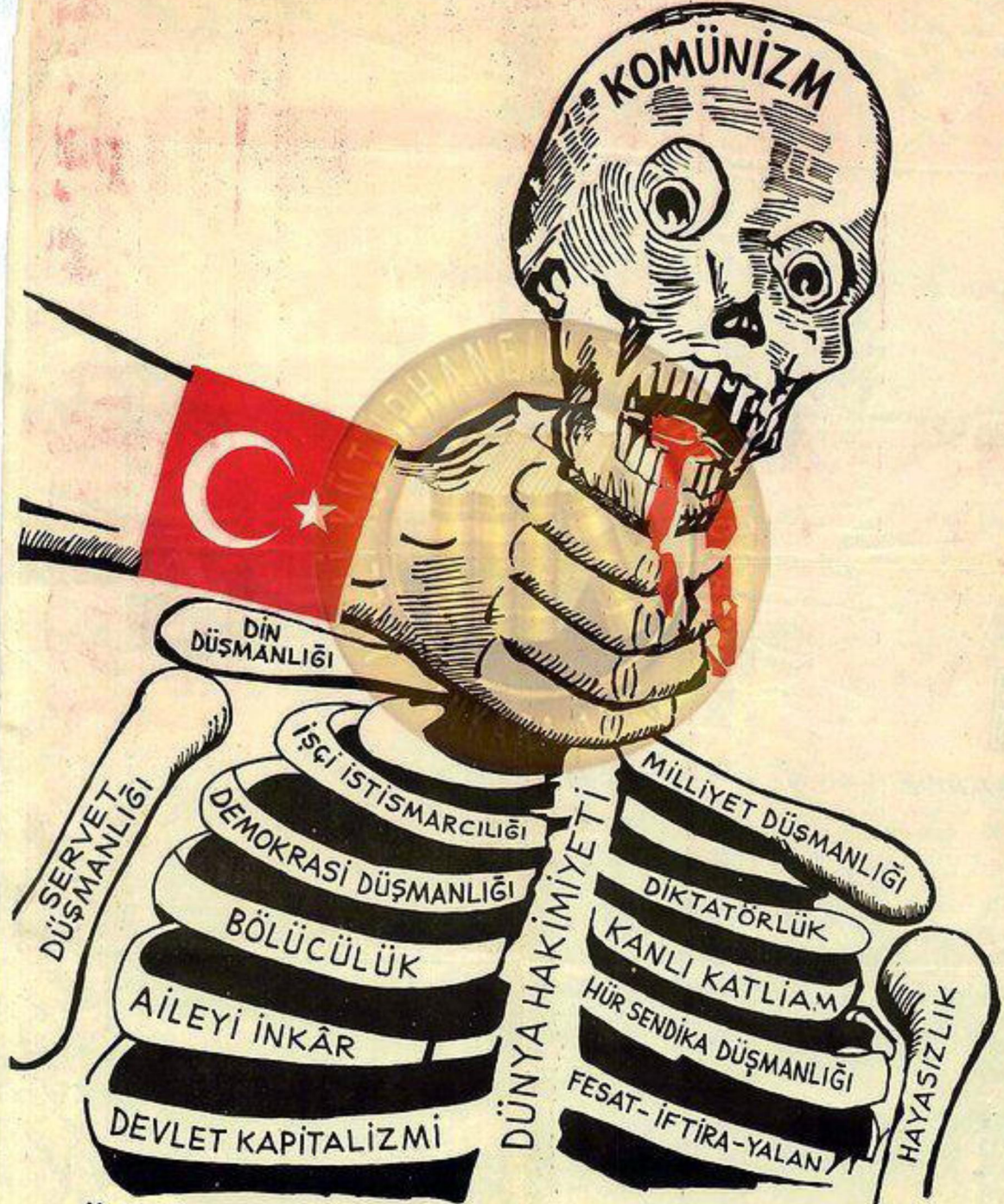
2.5.1963-9

3

EK- 11 :

TÜRK ÂLEMİNİN EN BÜYÜK DÜŞMANI KOMÜNİZM'DİR.
HER GÖRÜLDÜĞÜ YERDE EZİLMELİDİR.. ATATÜRK

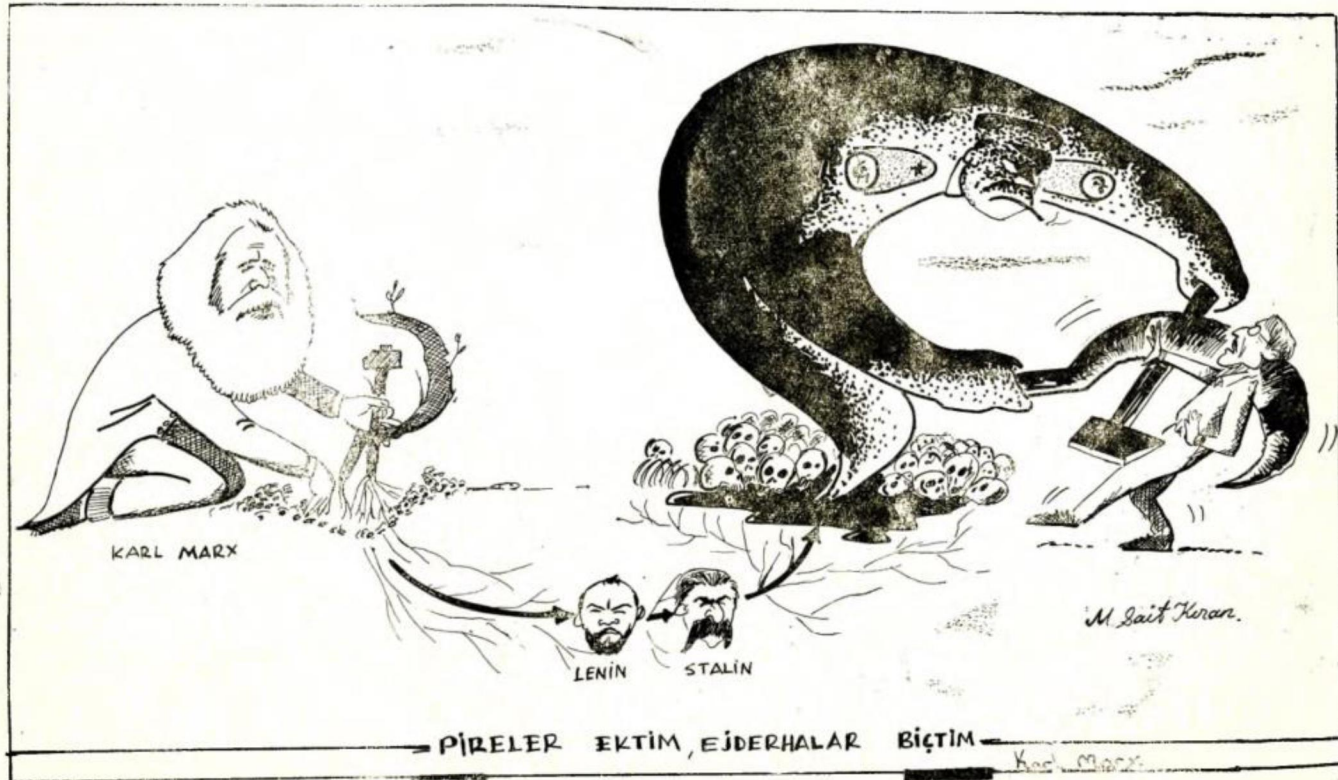
TÜRKİYE'Yİ TEHDİT EDEN KOMÜNİZME KARŞI
ÇOK UYANIK OLALIM !

**KIZIL
EŞKİYAYI
MHP
ÇC EZER**

Milliyetçi kesim tarafından çıkartılan “Çaylak” dergisinin Komünizm aleyhinde hazırladığı karikatürlerden bazıları.

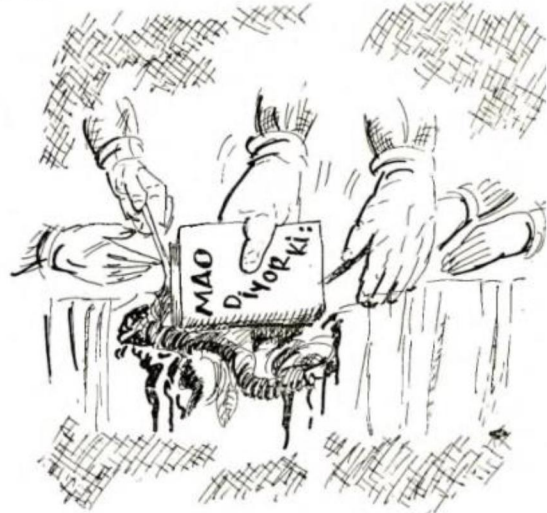

DOKTORLAR

-NE HABİS UR.?

NIHAYET KURTULDU !. —

EK- 12 :

DEVLET 58
ev Türk kendine dön.. 11.5.1970

KIZIL TERÖRÜN
HEDEFİ:
Türk Devletini Yıkmaktır

DEVLET 34
ev Türk kendine dön.. 24.11.1969

MOSKOF
TÜRK DOST OLMUZ

DEVLET 24
ev Türk kendine dön.. 15.9.1969

KOMÜNİZME KARŞI SET
MİLLİYETÇİ HAREKET
KAPILMA HIÇ HAYALE
VER OYUNU «HİLAL»E

Ahlâkta,
İdarede,
Tarımda,
Sanayide,
Vergide,
Toplumda,
REFORM
Biz yaparız!

DEVLET 16
ev Türk kendine dön.. 21. 7. 1969

KOMANDO

ACILIYOR
«BOZKURLAR DIRILIYOR»

